

Agageldi
Allanazarow

KALBYMA SYÝAHAT

Powestler

●
Nowellalar

●
Makalalar

●
Go°gular

●
Pýesa

Ýazyjy Agageldi Allanazarowyň eserler ýygyndysynyň V tomuna onuň okyjylarymyza öňden belli bolan «Kalbyma syýahat» , «Çölüň deňiz günleri» powestleri bilen birlikde, nowellalardyr ertekileriňem ençemesi girizildi. Ýazyjy «Kalbyma syýahat» eserinde türkmen halkynyň müň ýyllyk taryhyna syýahat etse, «Çölüň deňiz günleri» powestinde ol ajaýyp türkmen topragynyň tebiagtyny, onuň joşgunly dünýäsini wasp edýär.

Kitaba şeýle-de ýazyjynyň döredijilik dünýäsinden söz açýan, dürli döwürlerde ýazylan makalalardyr goşgularyň hem bir toplумы girizildi. A. Allanazarowyň döredijiligine mahsus bolan, Watan — onuň ojagynyň mukaddesligi baradaky pikirler bu eseriň hem içinden eriş-argaç bolup geçýär.

Rowestler

Kalbyma syýahat
●
Çöliüò deòiz güòleri
●

Kalbyma syýahat

(A.A Kareliniň ýazgylary)

Özüm ölse ruhum goldar sizlerni

«Görogly»

Petrograd buz düşenip, gar ýassanyp, öz adaty gyşyny gyşlap otyrды. Men her gün irden oýanyp, penjiräniň önünde durup, daşarynyň dünýäsi bilen gyzyklanan mahalym, Newanyň aý berip saga aýlanýan bölegini, üýşmek-üýşmek bolşup ýol guralaryny, howlularyň oltumyny dolduryp oturan gar depelerini, şäheriň üstünde geriljiräp oturan ýüzi tutuksy ýaýbaň bulutlary, töwerekdäki keserişip duran jaýlaryň arkasyndan salgym atyp göze ilýän Uspenskiý ybadathanasynyň depesi çowly gümmezini görýärdim. Häli-şindi çapgyn şemal öwüsyärdi, şäher gaýdagaymalaşyk bolup uçuşyp ýören gar siňejiklerinden dolýardy. Özi-de ol indi gyş düşeli bäri şol bir Narwa zastawasy tarapyndan öwüsyärdi. Ol tarapdan öwüsyän ýel bolsa hemişe doňup oturan tokaýlaryň, köl üstüniň sowugyny öz önüne salyp, bu ýere getirýärdi.

Ine, şol günleriň birinde men Peterburg Çeperçilik akademiýasyna çagyryldym. Akademiýa golaýda Türk-

men respublikasynyň ýolbaşçylaryndan hat gelip gowşan ekeni. Ol hatda respublikanyň zähmetkeşleriň Aşgabatda bolan W. I. Leniniň ýas mitinginde serdaryň ýadygärligini dikeltmekligi karar edendigi aýdylýardy. Respublika şol guruljak ýadygärligi biziň akademiýamyzyň projektirläp bermegini haýyş edýärdi.

Görüp otursam, akademiýa ol hat bilen tanşandan soň, ölçerip-döküp, ol ýere meni ibermegi göz önünde tutan ekeni. Duýdansyz, garaşylmadyk habar, özi-de gitmek-gelmek bilen bagly bolan bir alada. Onda-da, gör, nirik, bärei-bärde bolmadyk bir ýurda gitmeli. Oýurgandym. Görýän welin, akademiýanyň maslahatynda meniň bir kem altmyş ýaşym hasaba alynmadyk bolara çemli.

Men ol günler öz ýanymdan özümi gezmeli yerlerini gezen, etmeli işleriniň esasyalaryny edişdiren, ömrüni jemläp yören goja hasaplap yaşaýardym.

...Birçaklar men Peterburgyň çeperçilik akademiýasyny tamamlap, soňra-da Berliniň, Wenesiýanyň Çeperçilik akademiýalarynda tälim alypdym. Russiýanyň özge illerde bar bolan gowy zatlary göresi gelyän, öwrenmeli zatlaryny öwrenesi gelyän, şol gowulyklaryň öz ilinde hem bolmagyny isleyän janköýer ogullarynyň birisi-de mendim.

Hyjuwym meni birde Günbatar ýurtlaryna aýlasa, ýene birde Günorta ýurtlaryndan çykarýardy. Säher-säherler azan sesini diňläp, Gara deňziň türk kenarlaryny ýuwan yerini, Wenesiýanyň dury gök asmanyny çeken günlerim-

de bolupdy. «Deňiz masgarabazy» eserim hem hut şeýle syýahatlaryň netijesinde döräpdi.

Şol işim üçin men 1892-nji ýylda Petrograd Çeperçilik akademiýasynyň akademikligine kabul edilipdim. 1923-nji ýylda bolan Umumy Rus hudo nikleriniň gurultaýy meniň Russiýanyň Ni niý Nowgorod, Tombow ýaly 17 şäherinde surat muzeýleriniň döremegine ýardam edenimi aýratyn belläpdi.

Elli dokuz ýaşyň içinde gezilen ýerler az bolmasada, meniň ýolum heniz Orta Aziýanyň üstünden düşmändi. Orta Aziýa diýilse, men ony hemişe Wereşaginiň işleriniň kömegi bilen göz önüne getirýärdim.

Birbada näme jogap berjegimi bilmedim. Oýlanmalydy, ölçerip dökmelidi. Bu barada ýañzydanymda, akademiýanyň ýolbaşçylary hem meniň pikirime garşy bolup durmadylar.

...Ýatlap otursam, meniň Orta Aziýa bilen geçen asyryň 80-90-njy ýyllarynda az wagtlyk hem bolsa gyzyklanar döwrüm bolan ekeni. Şol ýyllarda sebäbi ol ülkeler bilen patyşa hökümeti içgin gyzyklanýardy. Peterburg gazetleriniň sahypalarynda häli-şindi ýat ülkedäki goşunyň ýagdaýy bilen baglanyşykly materýallar, aladaçyl, ol ýerdäki goşuna janköýerlik edýän okyjylaryň hatlary çap edilýärdi. Ol hatlaryň birisinde bir aýalyň: «Şipka ýaly galany dyza çökeren goşun, näme üçin henizem Gökdepe galasynyň hötdesinden gelenok?» diýip beren soragy hem meniň ýadymda galypdyr. Soňraklar birnäçe gezek restoranlarda duşan, edere iş tapman arak içişip, jolkuldaşyp ýören, Orta Aziýa

ekspedisiýasyna gatnaşan iki sany çüýsedeş ofiseriň hem gürrüňleri meniň ýadymda galan ekeni.

Olar stollaryň önünde adam baryny ýygnap, özleriniň ol ülkede görkezen edermenlikleriniň gowuz ýerleriniň, töwerekdäki adamlaryň ýagdaýa näbeletliklerinden peýdalanyp üstüni ýetirip, bir-birleriniň gürrüňlerini özaralarynda tassyklaşyp, göçgünli gürlýärdiler. Ol gürrüňler töwerekde uly gyzyklanma döredýärdi. Diňleýänleriň watançylyk duýgularynyň ersmegine, elini jübüsine urup gaýgyrman gaýta-gaýta içgi getirmegine, ofiserleri gahryman hökmünde hezzetlemegine sebäp bolýardy.

Ýöne men Fedor Dostoýewskiniň: «Eý, taňrym, ahyrsoňy Gökdepe urşy hem gutardy...» diýen jümlesini okam-soň, oýlanyp ol ýerde wakanyň ofiserleriň gürrüň berişleri ýaly: «Bardym, gördüm, ýeňdim» bolmandygyny aňypdym. Birki günden men ähli edýän oý-pikirlerimiň Türkmenistan bilen bagly bolup ugranlygyny syzdym. Häli-şindi pikir gözyetimimde Wereşaginiň işlerine çalyň berip oturan, üsti tukatlyk bilen örtülen, asmany diýseň giňiş görüňýän, ýokarsynda iki-ýeke akja bulutlar öz peýwagtyna aýlanyşyp ýören türkmen sährasy peýda bolup ugrady.

* * *

Men W. I. Leniniň guruljak ýadygärliginiň çyzgy-proýektini Petrogradada, öýümde oturyp, taýyn edenimden soň Aşgabada geldim. Özüm-de proýektim komissiýa tarapyndan tassyk edilse, dessine ýene-de maşgalamyň arasyna

dolanmakçydym. Projékt taýyn bolany üçin, galybersede, eden işimiň hiline göwnümiň ýetýänligi üçin, onuň tiz kabul ediljekdigine ynanyrdym. Ownuk-uşak edilen bellikleri-de ýüzugra düzederin diýen tamam bardy.

Projékt boýunça Wladimir Iliç Leniniň guýma göwresi türkmenleriň geçmiş-taryhy, oňly medeniýeti bolmadyk halkdygyny alamatlandyryan ýonulyp-ýylmanmadyk dag daşlarynyň üstünde oturdylmalydy.

Tanşym Saurowyň öýünde iki-üç gün bolup, demdync alanyndan soň men öz işimi Türkmenistan Ispolnitel Komitetiniň ýanynda ýörite W. I. Leniniň Aşgabatda ýadygärligini gurmak boýunça döreden komissiýasynyň jogapkär sekretary Aleksandr Pawlowiç Wladyçuga maslahat üçin gowşurdym.

Garaşylan günler meni şäher synçysyna öwürdi. Türkmen ýazynyň bulutlary häli-şindi Köpetdagyň depesinde, bir-birleri bilen demir-de-döweç bolşup, salşyp alýardylar. Käte ol ýerden bölünip gaýdan bir bölek bulut gelip, şäheri suw-sil edip ezip geçerdi. Erikleriň, alma agaçlarynyň gülleri yzly-yzyna patraşyp açylýardylar. Ýakymly ýaz şemaly bilen arkasy alnan ot çöpler gulagyndan çekilen ýaly şüweleňli ösýärdiler. Ähli zatlara jan girip, dünýä täzeden dogulýardy. Göwnüňe birmahal dünýeden geçen adamlar hem asgyryşyp, synlaryny kakyşdyryp, ýerlerinden turup, ýene-de ile goşulyp köpüň biri bolup ýaşap ugraberjek ýaly bolup duýulýardy. Iki-üç günden şäheriň Teke meýdanyndaky bazar çayhanasy meniň islegli ýerime öwrüldi. Men bu ýere gelip bir çetde oturardym-da,

nätanyş ýurduň adamlaryny, olaryň geýen geýimlerini, ýüz keşplerini, ýöreyişlerini ýewropalynyň nazary bilen synlaýardym.

Aşgabat rus administrasiýasynyň bu ýere gelmegi bilen dörän şäher. Polkownik Kuropatkin öz otrýady bilen bu ýere gelende, häzirki şäheriň ýerinde Aşgabat atly kiçijik obajyk oturan ekeni. Ruslar geleninden soň, Aşgabatda harby lagerler, daşdan salnan jaýlar peýda bolup ugrapdyr. 1883-nji ýylda demir ýoluň gelmegi bolsa Aşgabadyň has-da çalt ösmegine, ençeme kerwensaraýly, hatar-hatar köçeli bolmagyna sebäp bolupdyr. Buhara, Hywa, Hyrat kerwen ýollary Aşgabadyň üstünden geçipdir. Ol az wagtyň içinde harbylaryň, senetçileriň, söwdagärleriň şäherine öwrülipdir.

Matematik Sabrowskiniň ýolbaşçylygynda 1903-nji ýylda şäherde ilkinji rewolýusion kru ok döräpdir. Bu şäherde ilkinji Çernyšewskiniň, Fedorowyň gadagan edilen işleri çap edilipdir. Işçileriň, söwdagärleriň, şäher hünärmentleriniň gozgalaňlary başlanypdyr. Soldatlaryň arasynda propaganda işlerini alyp barmak üçin ýörite «Soldat komiteti» döredilipdir, «Soldat» ady bilen gizlin gazet çykarylypdyr.

«Zakaspiý oblasti, has-da Aşgabat kem-kemden rewolýusion hereketleriň gürrüňsiz uly howply merkezine öwrülip baryar» diýip, Turkmenistanyň general-gubernatory öz beryän maglumatynda howsala bilen belläpdir...

Birnäçe günden men bu ýerdäki bazar çayhanasynda tanalyp ugraldym. Çayhanada hyzmat edýän Hasan her gezek men gelip girdigim ýylgyryp, baş atyp,

görenligini mälim ederdi, yzysüre-de, bir çäýnek çay hem garbanar ýaly çayhanada bişen nahardan salyp getirerdi. Ony sowutman gyzgynjaklygy bilen iýmegi maslahat bererdi. Naharlanyp otyrkam, men özümiň bu ýere gelyän adamlaryň üsüne düşýänimi aňýardym. Özüm hakynda anyk näme gürrüň bolýanyny bilmese-de, käte adamlaryň meniň oturan tarapyma seretmedik bolup seredýänlerini, özüm hakynda olaryň arasynda hyşy-wyşy gep-gürrüňiň bolýanyny duýýardym. Bir ýola meniň gözlegime çykan Saurow hem şeýle gürrüňçilikleriň biriniň üstünden geldi.

Saurowlar Aşgabada ilkinji göçüp gelen rus maşgalarynyň biridi. Onuň ömrüniň ýigirmi ýyldan gowragy türkmenleriň arasynda geçipdi. Ol bu halkyň taryhy bilen içgin gyzyklanýardy. Rus, ukrain dillerinde başga-da türkmen, kürt dilini gowy bilýärdi.

Çayhanadan çykanymyzdan soň ol ýylgyrды-da:

- Andrey Andreyewiç, şäher sizi tanajak bolýar, size pal atýar - diýip, soňundan hem men baradaky ýeňse-den eşiden gürrüňini aýdyp berdi. Biziň biraz beýlerägimizde baş-alty sany bazara gelen türkmen telpeklerini gapdalarynda goýup, derçigişip, çay içişip otyrdylar. Meniň bilen gyzyklanýanlaram şolar ekeni. Olaryň arasynda men hakynda şeýleräk gürrüň bolupdyr.

— Birisä-hän olaryň önem onda-munda görýän orsum, beýlekisini welin görenim ýadyma düşenok...

— Biziň orslarymyza-ha mezemeyär, çenim çen bolsa ol gezüwe gelen bolmaly.

— Ol, hol orsuň demirýol ybadathanasynda, ýüzgözi agyn tüý bolup duran adamlary töweregine toplap çokundyryp, wagyz edýän popuna çalyň edýä-le...

— Şonuň gezmäge gelen garyndaşy zadymydyr.

— Tüýlegi-hä bolköýnegiň adamlary bilen bolşewikden gaçyp Eýrana gitdi diýibem-ä bir «myş» etdiler.

— Öz-ä görnenok, ýogsam, hemişeler kellesine soky ýaly bir gara zady geýip, bazara-ha gelderdi.

— Il bir zady «myş» eden bolsa çyndyr, şemal bolmasa çöp başy gymyldamaz.

— Aý, onda bi şonuň ýerine getirilen biri bolaymasa, sakgal-saç-a bol goýberipdir. Görersiňiz, erte birigün şol ýerden geçeniňizde elinde tüsseli jamy hallan atdyryp doga okap durandyr.

Agşamlaryna, köplenç, Saurowlara iki-ýeke tanyşlarym hem-de meniň bilen tanyşmak, gürründeş bolmak isleýän adamlar gelerdiler. Biz Petrograd hakynda, onda ýaşap-öten atly hudo nikleriň, arhitektoryň işleri hakynda gürlleşip oturardyk.

Bu öýe Wladyçuk hem häli-şindi gelderdi. Men her gezek onuň öz hödürlän işim barada birzat aýdaryna garaşýardym. Ol bolsa adaty gürrünçilige goşulyşyp oturardy. Peterburgyň süňňüne zehinini siňdiren heykeltaraşlar Rastrellidir Rossiniň, Manferandyr Zaharowyň, Stasowyň işleri bilen gyzyklanardy. Respublika hakynda gürrünler bolardy.

Her gezek duşanymda meniň ondan öz işimiň ýagdaýyny sorasym gelyärdi. Ýöne soragymyň: «Eý-how,

bu goja gaty howlugýar-ow» diýen pikiri döretmeginden çekinip, beýtmegiň gelşiksiz boljagy hakynda oýlanyp saklanýardym.

Ahyrsoňy, bir gezek gelende onuň özi projétkden söz açyp, indi ýakyn günlerde W. I. Leniniň ýadygärligini bina etmek boýunça, Nedirbaý Aýtakowyň ýolbaşçylyk etmegindäki Paskuskiden, Krymodan, Stankewiçden, Dimitrewden hem-de özünden ybarat ýörite döredilen komissiýanyň projéktini maslahatlaşjakdygyny habar berdi.

Komissiýa agzalarynyň Aýtakow bilen Wladyçukdan özgesi maňa nätanyş adamlardy. Nedirbaý Aýtakowyň hem şäheriň birki ýerinde, Gaýgysyz Atabaýewiň gapdalynda portretini görüpdim. Wladyçuk meniň oýurgananymy görüp gidende: «Hemme zat öz isleýşimiz ýaly hem bolar, Andrey Andreyewiç» diýip, meni arkaýyn edip gitdi.

* * *

Birsellem gezim etmegi niýet edip, daş çykdy. Bu pikir mende her gün irden ukudan oýanan çagym döreyän pikirleriň biridi. Ol soňundanam meniň geýnip daş çykmagyma sebäp bolýardy. Adamyň şuňa meňzeş endiklerini Saurow «Gyzamykdan galan kesel» diýip, atlandyrmagy gowy görýär. Men bolsa özümiň bu endigimi birmahalky deňiz ýakasynda geçirilen günlerden galan miras hasap edýärim.

...Krymda dynç alyp, işleýän günlerimde men her gün irden turup, ujy çyrpylan gyrymsy agaçly gezelenç

meýdançalarynda ýa-da deňze golaý bir ýerde aýlanmagy, töweregiň görünmän owsun atýan ýakymly howa deňzinden kükregimi dolduryp dem almagy, soňundanam deňze düşüp, ukynyň iň soňkuja salgym-laryny şol ýerde galdyryp gaýtmagy halardym.

Agşam ýene-de ýagyş ýagypdyr, onda-munda onuň döreden köljagazlary kölçerişip ýatyr. Her gezek ýagyş ýagýan mahaly peýda bolýan ýer gurçuklary ýene-de töwerekde göze ilýär. Olar ýerde yzlaryny goýup, ýazylyşyp-ýygralyşyp, süýrenişip ýörler. Serçeler pasyrdaşyp, sürlenişip bir ýerde durman ondan-oňa uçuşyp, jürk-de-jürk bolşup, bazar gurşup ýörler.

Ilerligine gidýän ýole düşenimden soň, men ol ýerde düýnki gören, maşk edýän esgerleri ýene-de görerin diýen tama bilen Oboznyý köçesine tarap gitdim. Düýn köçeden geçenje ýerimdäki boşlukda men ýerli halkdan goşunçylyga alnan ýigitleriň nyzamly ýöräp, harby tälim geçip ýörenlerini görüpdim. Özi-de olar milli geýmle-rindediler. Eginleri gyrmyzy donly, başlarynda buýralary seçelenişip duran gara silkme telpekleri, bil-lerinde ykjam guşalan guşaklary bardy. Bir gapdaldan durup olary höwes bilen synlapdym, bu gün bolsa öýden çykamda esgerleriň suratyny çekmegi niýet edinipdim.

Şäheriň ortarasynda töwerekden saýlanyp bir depe otyr. Ol depäniň üstünde 1881-nji ýylda general Skobelew öz çadyryny dikenmiş, patyşadan özüne yzyna — Peterburga çagyrylan buýrugy hem şu ýerde alanmyş diýen gürrüňem bar. Saurow ol depäni Aşgabadyň

gadym geçmişi bilen baglaýar. Bu ýerden ownuk mis, kümüş pullaryň, küýze jäçleriniň, söweş ýaraglarynyň tapylanyny, ol zatlaryň bolsa gadymy Parfiýa döwletinden habar berýänligini aýdýar.

Depäniň gabadyna ýetiberenimde, meniň zymdan aňyrdan gaty-gaty ýöräp, öz aralarynda bir zat hakyn-da şowhunly gürleşip gelyän, göreçleri şatlyk bilen uçganaklaýan üç sany ýigdekçe ýetip geçdi-de, saga öwrülip, ilerligine gitdi. Birsalymdan men olaryň ýol gyrasynda, garşydaky howludan çykyp gelyän, egni harby geýimli, başy komissar papakly adamyň ýoluna seredişip duranlaryny gördüm.

Garşydan öz maýdalyna ýöräp gelyän adam oğlanlaryň deňine ýetende, aýak çekip, olaryň salamyny aldy hem olar bilen biraz gürleşip durdy. Harby lybasly adam ýoluny dowam etdirensoň, oğlanlar hem serpilişip şol ýerden yzlaryna dolandylar.

Hem käte ýeňselerine öwrülip seredişip gelişlerine öz aralarynda ýene-de şowhunly jammyldaşyp ugradylar. Oğlanlar deňime gelende, meniň birzat diýmekçi bolýanymy aňyp, aýak çekdiler.

— Oğlanlar, gaty irläpsiňiz-le? — diýip, men olara ýüzlendim. Bagtyma olaryň birisi rus dilinide patdyksutduk bilýän ekeni.

— Şu ýerden Gaýgysyz aga işe geçýär, biz şony görmäge, oňa salam bermäge gaýtdyk, — diýip, burununuň bir gapdaly meňli oğlan ýaňky gürleşen adamlarynyň zyzndan seredip, göwnühoşluk bilen gürlledi.

— Gaýgsyz agaňyz, Atabaýewmi?

— Hawa, Gaýgysyz Atabaýew. Biz «Salawmaleýkim, Gaýgysyz aga» diýdik. O-da: «Aleýkim, ýigitler, ir bilen sowukda beýdişip digdireşip nirik barýaňyz?» diýdi. Bizem oňa: «Size salam bermäge geldik, Gaýgysyz aga» diýdik. Ol ýylgyryp, soňundanam: «Gör-le, bularyň bolup ýörşüni, işiňiz bilen bolsaňyz bolmaýarmy! Oku- wyňyza yhlas ediň!» diýdi..

Soraşdyryp dursam bular uzak obalardan Aşgabada mugallymçylyk kursuny okamaga gelen oganlar bolup çykdy.

Dolanyp gelip Saurowa öz gören wakamy gürrüň berenimde, ol meniň sözüme birjigem geňirgenmedi. Gaýta meniň gören wakam biziň Gaýgysyz Serdarowiç Atabaýew hakynda pikir alşyp, gürrüňleşip oturmagy- myza sebäp boldy. Saurow ilki özüniň hem Atabaýewiň öýüniň töwreginde Respublikanyň dürli ýerlerinden, onuň bilen ýörite duşuşmaga gelyän adamlary telim gezek görenligini aýtdy. Onuň ähli türkmen tireleriniň arasynda uly hormatdan peýdalanýandygyny, şeýle ähliahk söýgüsine geçmişde ýeke-täk Magtymguly şahyryň mynasyp bolandygyny gürrüň berdi. Özüçe türkmen- leriň taryhyna ser salyp, mysallar getirdi. Rewolýusion ýollarda Atabaýew bilen bolşewik W. W. Kuýbyşewiň «Gudrat bilen doglan...» diýip, oňa beren bahasyny ýatlady. Soňundanam: «Göwni ýetmese belli rewolýu- sioner oňa şeýle baha bererdimi?» diýen manyda meniň ýüzüme seredip, öz pikirini ýene-de bir gezek nygtady. Men öz ýanymdan: «Gaýgysyz Serdarowiç hakynda

gürlemeli bolsa bu ýeriň orsy-türkmeni iki paý-ow» diýip oýlandym.

* * *

Men ýene-de Aleksandr Sergeýewiç Puşkiniň ýadygärliginiň önüne geldim. Aşgabada gelenim bári ön hem men bu ýerde birnäçe gezek bolupdym. Şahyryň ýadygärligini synlap, onuň goşgularyny ýatlap durupdym. Ilkinjileriň biri bolup onuň türkmenleriň arasyna gelmegine guwanypdym.

Ýadygärligi bu ýerde rus ofiserleri öz harajatlaryna gurdurypdyrlar.

Bu gezek meniň şahyryň huzuryna gelmegimiň sebäbi, ähli zady türkmenler bilen baglamagy gowy görýän Saurowyň birki günlükde eden gürrüni bolupdy.

Ol şahyry Kawkaza syýahata getiripdi-de, ony bu ýerde Parhat beg atly bir türkmen bilen duşuryp oturyberipdi...

Parhat beg şol wagt Kawkazdaky bir musulman polkynda gulluk edýän ekeni. Ol 1828-1829-njy ýyllardaky rus-türk urşunda özüniň gaýduwsyzlygy, edermenligi bilen tanalypdyr. Şahyr hem Parhat begiň edermenligi hakynda bu ýerde gürründeş bolan ofiserlerinden eşidipdir. Parhat beg bilen gyzyklanyp, onuň bilen duşuşyp, gürründeş bolupdyr, depderçesine suratyny çekipdir.

Şol duşuşyk soňundan şahyryň «Parhat beg» goşgusynyň döremegine sebäp bolupdyr.

Men bu gezek ýadygärligiň önünde şahyryň şol goşgusyny ýatlap durdum.

Söweşde şöhratyň düşüp yşgyna,
Görmegeý goç ýigit, öte geçme sen!
Urma sen özüňi ganly jeňlere,
Garabaglylaryň hümeri bilen.

Saňa ölmüň ýoklugynam bilýärim,
Ýogsam sen gylyçlaň arasynda, gör!
Sarpa goýup görküş-görmeğine seň,
Ezraýyl ýeňsäňden oýtarlap geçer.

Ýöne görýän, bu söweşleň içinde,
(Sen özüňi tapyp bilmersiň gaýdyp).
Sadalygňy hemem mylaýymlygňy,
Gorkýan hemişelik ýitirsiň öydüp.

* * *

Ýörände birneme küýkeribräk yöreyän çokga sakgallyja, gözleri pökgeribräk duran goja Ruwim Moiseýewiç meniň gelyänimi, penjireden görüp, garşylamak üçin daş işige çykdy.

— Geliň, geliň, geljeginizi bilýädim, Andreý Andreýewiç — diýip, hoşamaýlyk etdi.

Ruwim Moiseýewiç bilen men Wladyçugyň öýünde tanşypdym. Ol ýerde biz Saurow, ýene-de bir nätanys Sitnow diýilýän bilen baş bolup oturypdyk.

Bu mylakatly gürleýän gojanyň özi-de hudo nikdi. Onuň «Ýaraly kerwen» işine meniň göwnüm ýetipdi, onda çöl içi düýeli kerwen ýol söküp geýärdi. Her ýerde bir gysym çöp görünyän çöl meýdany bilen

kerweniň önüni ýaraly eli boýnundan asylyp, egni ýaragly bir ýerli ýigit çekip gelyär. Düýeleriň üsti agyn ýaraly: kimsiniň aýagy saralgy, kimsiniň kellesi. Yzky düýäniň howduna birnäçe agaç ýaralylar ýatar ýaly edilip taýýarlanypdyr. Onda iki sany ýaraly — olaryň hersi düýäniň bir ýanynda, ortada bolsa agyr ýaraly-lara göz-gulak bolup gelyän rus gyzynyň aladaly şekili. Maňa has-da suratda çölün berlişi ýarady, ol meniň otluda ýol söküp gelyän wagtym gören hem kagyza geçirmegi arzuw edinen çölümdi. Ruwim Moiseýewiç meni ilki zala aýlap, öz şägirtleriniň çeken suratlary bilen tanyş etdi. Hem maňa bu ýerde surat çekmek üçin kagyz, reňk, kist tapmagyň kyndygyny, studiýanyň köp okuwçylarynyň, atyň ýalyndan ýasalan ugursyz kistlerde işleýändigini aýdyşdyrды. Soňundanam bu ýagdaýlaryň wagtlaýyndygyny, respublika özüni ele alsa ähli zadyň düzeljekdigini, eýýäm GÖSM-niň respublikanyň ýolbaşçylaryň ünsüne düşendigini, maňa buşlaýan äheňde ýatlady.

Okuwçylar bilen duşuşyk mahalynda meniň piterli hudo nikdigim, Aşgabada W. I. Leniniň bina ediljek ýadygärligini proyektirlemäge ýörite gelenligim okuwçylarda uly gyzyklanma döretди. Peterburg hakynda, onuň çeperçilik akademiýasy hakynda, şäheriň arhitekturasy hakynda giňişleýin gürrüň etmeli boldum, Leniniň bu ýerde dörediljek ýadygärligi ýaş hudo niklerde has-da köp soragyň döremegine sebäp boldy. Men olara W. I. Lenin bilen duşuşygymy gürrüň bersem-de, ýadygärligiň proyektini, onda-da şindi kabul edilmedik proyekt

hakda gürlmekden saklandym. Kabinetinden gaýdyp gelenimizden soň Ruwim Moiseýewiç bir zady ýadyna salyp, çokgaja sakgalyny sypalaşdyrды hem öz şägirtleriniň arasynda ýerli milletden bolan bir zehinli oglanjygyň barlygyny aýtdy. Ruwim Moiseýewiç ol oglanjyga şägirtlerine şäher bazaryny çekdirýän günlerinde gabat gelipdir. Oglanjyk Aşgabadýň etegindäki obalaryň birinden şähere bede satmaga gelen ekeni. Onuň özi ýaly oglan-gyzlaryň dümtünip surat çekýänine syny düşüp, olaryň ýanyna gelipdir, hem wagty bilen ol töwerekden gitmändir. Ruwim Moiseýewiç surat çekýänleriň töwereginde oglanjygyň gaz-ganat bolup ýörşüni görüp, onuň bihal dældigini aňypdyr. «Al, senem çekip görseň» diýip, oňa kagyz-galam hödür edipdir. Oglanjyk birbada nätjegini bilmän ýáýdanypdyr, soňundanam özüne berlen galam-kagyzy ýerde goýupdyr-da, öz düýesini onuň üstündäki ýüki bilen gumak ýere çekip görkezipdir. Ruwim Moiseýewiç onuň özüne gerekli oglandygyny bilip, studiýa okamaga alypdyr. Ol: «Meniň Bäşim Nuralym zehinli ogul, ol oňat hudo nik bolar, men Bäşim hakynda ýoldaş Atabaýewiň özüne hem aýtdym, ol bolsa maňa: «Ruwim Moiseýewiç, biz siziň il-güne gerek adamlary ýetişdirip berjekdigiňize ynanýarys...» diýdi — diýip gürrüň berdi.

Duşuşyk mahaly orta gürpde uzyn gawunkelle bir oglan otyrды. Ruwim Moiseýewiçiň gürrüňini edýäni hem şol bolmaly.

Dolanyp yzyna gelsem, öňde maňa Wladyçugyň goýup giden haty bilen begençli habar garaşýan ekeni.

«Gadyrdan Andreý Andreýewiç! Siziñ azabyňzyň ýerine düşenini aýtmaga howlugýan. Gutlaýan, komisiýa proýekti oňlady. Bellikler, soraglar hem bar, ýöne bu hakda soň. Iň esasy zat, proýektiň kabul edilmegi. Indi bir Gaýgysyz Serdarowiç Atabaýewiň özüne görkezäýmek galdy, ol häzir Moskwada. Indiki hep-däniň bir ýerlerinde dolanyp gelyärmiş. Geldigi ony-da siziñ proýektiňiz bilen tanyş ederis.

Eliñizi ýene bir gezek pugta gysýaryn.

Siziñ Wladyçugyňyz.

Öýde ýok ekeniňiz, garaşmaga mümkiçilik bolmady.»

* * *

Saurowlar agşamlyk naharyny stola äbermäge taýynlanýardylar, Indi hä diýmän öý eýesi işden gaýdyp gelmelidi, biz jemlenişip nahar stolunyň başyna geçmelidik. Men gapdaldaky otagda Aşgabada gelip çekişdiren suratlarymy gözden geçirişdirip otyrdym. Öýüň içinde Saurowyň gyzjagazy Maşa gonup-gopup höwes bilen ejesiniň nahar bilen bagly aladalaryna kömek berip ýördi. Ol bir zat gözläp oturan otagyma girende men oña:

— Maşenka, eger kömekçi dagy gerek bolaýsa çekinmän aýdaýgyn. Gap-gaç ýuwmaga hem kelemli rus çorbasyny taýynlamaga peterburglylaryň arasynda menden ezberi ýokdur! — diýýärdim. Maşa meniň degişmäme düşüňärdi hem ýüzüme seredip şadyýan ýylgyrýardy.

— Bolýar, Andrey Andreyewiç! Kömek gerek bolanda özüm çagyraryn, häzir bolsa siz arkaýyn suratyňyzy çekiberiň — diýýärdi.

Nahar taýyn bolsun, şonda hökman sizi iýmäge kömek etmegiňizi sorap çagyrys diýen manyda ýeserlik bilen ýylgyrýardy.

Gapy açylyp, kimdir biriniň gelip gireni belli bolan mahaly, men ony garaşylýan Saurowyň özüdir öýdүdim. Ol gelen Wladyçuk bolup çykdy. Bu gezek ol Sauowlara adaty gürrüňçilige däl-de, ýörite meniň yzymdan gelen ekeni. Ol gapynyň agzynda duran ýerinde, meni ýene-de bir sagatdan respublikanyň Halk komissarlar Sowetiniň başlygy Gaýgysyz Serdarowiç Atabaýewiň kabul etjegini aýtdy. Soňundanam sagady-na seredip howlukdyrды.

— Andrey Andreyewiç, tizräk geýneweriň! Gaýgysyz Serdarowiç gijä galynsa halaýan däl-dir. Onsuzam onuň aladasy başyndan agdykdyr, wagty çäklidir.

— Düşünýän, düşünýän. Onuň gijeleriňem köpüsini kabinetinde geçirýänini siz maňa aýdypdyňyz — diýip, öň bir gürrüňçilikde aýdan sözlerini ýatladym.

— Men siziň ilkinji duşuşygyňyzyň akademik Gubkiniň duşuşygy ýaly bolmagyny islämok.

— Nähili duşuşyk bolupdyr — diýip, men akademi-giň ol duşuşygy bilen gyzyklandym.

— Gaýgysyz Serdarowiç akademik Gubkin bilen ir sagat onda duşuşmakçy ekeni. Akademigiň ýanyna goşulan wekil duşuşyga wagtynda barmagy ýatlatsa-da ol howlukmandyr, gaýta:

— Biziň ýaly adam Atabaýewiň kabinetine häli-şindi gelibem ýörän däldir. Ol bizi haçan barsagam kabul eder — diýipdir.

Garaşylýan akademik ne ýarym sagatdan gara beripdir, ne-de bir sagatdan. Gaýgysyz Serdarowıç garaşyp-garaşyp kabinetinden çykyp barýarka, birinji gat bilen ikinji gat aralygyndaky başgançakda olar gabat gelipdir.

— Salam, ýoldaş akademik!

— Salam, ýoldaş Atabaýew!

— Ýoldaş Gubkin, Siz rewolýusiýanyň bir sagat wagtyny ýele sowurdyňyz!

Ol şeý diýipdir-de, indi bireýämden bäri özüne garaşyp, gapynyň önünde duran maşynyna tarap geçip gidipdir.

Men Wladyçugy diňläp, onuň bu gürrüni «Bizem ýene şol geliksiz ýagdaýa düşäymäli!» diýen äheňde aýdýanyny duýdum. Ol howluksa-da, men Atabaýewiň ýanyna baranymda, maslahatlaşmaly meselelerimi, şol ýerde özüme ýatlatmak üçin depderçäme bellik etmän onuň yzyna düşüp biljek däldim.

1. Serdaryň ýadygärligi üçin goýuljak şekiliň materýalyny we onuň goýuljak ýerini anyklaşdyrmaly. (Men W. I. Leniniň ör boýuna duran şekili Moskwada, ýa-da Leningradyň zawodlarynyň birinde goýlar diýen pikirdedim.)

2. Ýadygärligiň bina ediljek ýerini işe taýýarlamak meselesini gürleşmeli.

3. Gurluşygy tizleşdirmegiň aladasyny etmeli...

Diňe şundan soň men belliklerimi ýanyma alyp, Wladyçugyň yzyna düşdüm. Gaýgysyz Serdarowiç meniň bir özümi kabul etdi. Onuň ikiçäk bolnanda ine-gana maslahat etmäge amatly bolar diýip pikir eden bolmagy mümkin. Kabinete giren mahalym uly jaýyň töründe stoluň başynda oturan egni komissar keltekçeli, saçlary gapdala gaňrylyp tertibe salnan, dogumly adam görüşmek üçin ör turdy.

— Andrey Andreyewiç!

— Edil özi.

— Siziň geleniňizden habarym bar.

— Men siziň Petrograd Çeperçilik akademiýasyndan eden haýyşyňyzyň jogaby. Hyzmatyňyza ýaramağa geldim.

— Gaty gowy. Biz size garaşypdyk.

Maňa oturmaga orun görkezensoň, onuň özi-de ýene stol başyna geçdi. Meniň gelip girenimi görüp, gapdala goýan galamyny täzedden aldy. Hal-ahwal soraşyp, meniň ýaşayşym, ýagdaýlarym bilen gyzyklanyp oturdy. Onuň öňündäki bellik depderçesinde «Akademik A. A. Karelin!» diýen ýazgy peýda boldy. Ol bu jümläniň aşagyny elindäki galam bilen çyzansoň, şol ýerde soňundan öz ýadyna düşürmek üçin birnäçe bellikler edişdirdi. Hal-ahwal soraşylýan mahalynda, men özümiň komissiýa hödürlän proyektli papkamyň Atabayewiň stolunyň birýan çetinde duranyny gördüm. Gürrüňimiziň ahyrsoňy aýlanyp-öwrülip gelip, şol papkada jemlenjegine ynandym. Men Atabayew özüm bilen W. I. Leniniň ýadygärligini döretmegiň, oňa gerek boljak materýal-

laryň, çykjak harajadynyň maslahatyny etmekçidir diýip çak edýärdim. Ýadygärligi bina etmek meselesiniň indiki oýlanyşmaly çözügüne garaşýan tarapy hut şu, onuň gurluşygy bilen bagly bolan tarapydy. Atabaýew bilen duşuşukdan soň men özüm üçin gowulyga garaşylýan pursadyň başlanjagyna, ol pursadyň hem öz gezeginde Serdaryň ýadygärliginiň bina edilmegi bilen, pikir edişim ýaly, onuň açylyş dabarasy bilen gutarjagyna pugta ynanýardym.

Gaýgysyz Serdarowiç esasy meselä geçmäge howlukmady. Ol Petrograd bilen, onuň arhitekturasy bilen gyzyklanyp oturdy. Özünüň Petrogradda bolanda, ol ýerde gören zatlarynyň käbirini ýatlaşdyrdy. Onuň bu gürrüňleri meniňem Petrogrady ýatlamagyma, Rastrelliniň, Stasowyň işleri barada, ol işleriň şäher arhitektura ansamblynda tutýan orny barada, ol işleriň şäher arhitektura ansamblynda tutýan orny barada gyzygyp gürrüň bermegime sebäp boldy.

Yzymy, çagalarymy küýsöp ugrapdym. Şonuň üçinem maňa Petrograd hakynda gürlmek ýakymlydy. Ol hakynda gürlöp ugrasam, hoştap bahar şemaly ýüzümi sypap geçýän ýaly bolýardy. Içki harasadym güýçlenip, aýdasym gelyän zatlarym goşgy bentleriniň gelsi ýaly, topbak-topbak bolşup dilime gelyärdi. Gürlän mahalym men arhitekturalaryň awtorlaryny, Newa prospektini, onuň bir öwrümindäki öz iki gatly öýümizi göz önüne getirip gürläýärdim. Gyzlarymyň öýümüziň tanyş penjiresinden özüme seredyänlerini görýärdim...

Gaýgysyz Serdarowiç galamyny barmaklarynyň arasynda oýnap oturyşyna meni diňleýärdi. Oýurganýardy. Käte-de baş atyp meniň gürrüňlerimiň käsini ýetirýärdi. Men gürlleşip oturyşymyza arhitektura baradaky professional gürrüňlerimiň Atabaýewde: «...Bu goja yöne goja däl ekeni» diýen pikiri döredendir diýip, buýsançly oýlanýardym.

— Siziň, Andrey Andreyewiç, gündogar bilen gyzyklan an taryhçy alymlaryň arasynda ýakyn tanşyňyz-a ýokdur-da? - diýip, Gaýgysyz Serdarowiç gürrüň arasynda garaşmaýan soragym bilen maňa ýüzlendi.

— Aý, ýok bolsa gerek — diýip, men bu gepiň döremegine nämäniň sebäp bolanyny bilmän geň galdym.

— Akademikler Bartold, Ýakubowskiý, Romaskewiç, Bertels, Belyáýew — diýip, ol adam atlaryny agzap, öz pikirini has-da anyklaşdyrды.

Bartold, Ýakubowskiý, Bertels, ýaly alymlary bilsemde, men olaryň hiç birisi bilenem tanyş däldim. Belyáýewiň, Ramaskewiçiň atlaryny bolsa ilkinji gezek eşidýärdim.

Ol Leningrada şol adamlar bilen duşuşmaga, maslahat edişmäge ýörite barmakçydygyny, özi-de sypynyp bilse indi uzaklaşdyrman ol ýere gitmekçidigini gürrüň etdi. Görüp otursam, Atabaýew Gündogarşynas alymlar bilen duşuşyp, olaryň kömegi bilen türkmen halkynyň dürli dillerde ýatan taryhyna degişli materýallaryny toplamagyň, olary neşir etdirmegiň aladasyny edip ýören ekeni. Şu gürrüňlerden soň, men Rasstrelli, Manferan, Stasow hem sag-salamat şu günlere çenli gezip ýören bolanlygynda, Atabaýew olary-da respublikanyň ala-

dasyndan çetde galdyrmazdy diýen pikire geldim. Belki-de, W. I. Leniniň ýadygärligini hem hut şol ussatlaryň birine proyektirlederdi diýip oýlandym.

Respublika hakynda gürlände, ol Türkmenistanyň sag diwara gerlen kartasyna gözünü aýlap gürledi. Kartanyň yüzüne gyzyly, gök galam bilen bellikler edilipdir. Bu bolsa häli-şindi onuň önünde durulýanlygyndan, halkyň, respublikanyň ýagdaýyny ýatlap kelle döwürlänliginden habar berýär. Kartanyň ýokarsynda M. W. Frunzäniň portreti bar.

Gaýgysyz Serdarowuç gürrüň arasynda «Biziň W. I. Leniniň ýadygärligini paýtagtymyza juda göresimiz gelyär. Türkmen halky onuň öz aralarynda bolmagyny, häli-şindi ony görüp durmagy isleyär. Biz serdaryň ýadygärligini bina etmek üçin, elimizden gelen zatlar-a bir eders, gelmedik zatlar-a etmäge çalşarys...» diýse-de, proyektli gürrüňe juda golaý gelse-de, näme üçindir, ýene-de proyekt hakynda kelam agyz diýmedi. Meniň proyektli papkam bolsa henizem şol ýatan ýerinde ýatyr.

Atabaýewiň özüni alyp barşy, hamala, ol proyekt baradaky bolmaly gürrüňi hatda stolunyň çetinde duran papkany-da unudana meňzeyär. Menem ondan dogrulap proyekt hakynda soramagyň ebeteyini tapmadym. Şeýle-de meniň kalbymyň bir ýerlerinde: «Bu näme boldugykan? Asla men näme üçin bu ýere çagyryldymkan?!» diýen sorag peýda bolup ugrapdy. W. I. Leniniň ýadygärliginiň proyekt hakyndaky edilmeli gürrüň soňundanam edilmedi. Men birbada özümiň ol ýere çagyrylmagymyň sebäbine düşünip bilmän alada

galdym. Galyberse-de, men öz proyektimi kämil hasap edýärdim. Onuň şol kämilligi bilenem hemmeleriniň göwnünden turjaklygyna ynanyrdym. Ukusyz aladaly gijeler, döredijiligiň diňe dörediji adamlara düşnükli bolan bagtly minutlarynyň ençemesi, bularyň hemmesi yzda galypty. Men Atabaýewiň ýanynda otyrkam, Gaýgysyz Serdarowuç maňa respublikanyň adyndan projekt üçin minnetdarlyk bildirer, şol-da projektiň gutarnykly tassyk boldugy bolar diýip pikir edýärdim.

Ol ýerden dolanyp gelenimden soň meniň işim duşuşygy ýatlap böwrümi diňlemek boldy. Men haýsydyr bir gerek zadyny zibile atyp, soňam ol ýerdäki zatlary ýekme-ýekden alyp gözden geçirip, şol ýitiren zadyny gözläp oturan adama meňzedim.

Gezen ýerlerimde hem: «Bu näme boldugykan?» diýen pikir meniň kellämden gitmedi. Birde Atabaýew meni ýanyna Leningrada belet adam hökmünde, gündogarşynas alymlar hakynda pikir alyşmak üçin çagyrandyr diýibem çak edýärdim. Kelläme gelen bu pikirleri ýene-de şahyryň şygryndaky göwnüme batmaýan setirlerini ret edişi ýaly, ret edýärdim. Düşnüksizlikden aýdyňlyk gözlýärdim. Käte bolsa men başga-başga zatlar hakynda pikir edip, kalbymdaky ünjini basmaga çalyşýardym. Ýöne nätsem-de, bu aladanyň azabym bilen bagly bolany üçin, ondan doly sabap bolmaýardy.

Irden meýdana kowlan atyň giçlik ýatagyna gaýdyp gelşi ýaly, men-de ýene birsalymdan öz ünjüli pikirlerime dolanyp gelyärdim.

«Andrey Andreyewiç bize Lenin juda gerek, halkymyz onuň öz aralarynda bolmagyny isleyär, ýadygärligi bina etmek üçin biz elimizden gelenin-ä bir ederis, elimizden gelmedik zatlary hem etmäge çalşarys...» diýip, Atabaýewiň sözlerini ýatlaýardym. «Ýeri, şeýle bolsa onda näme üçin taýyn proyektiniň adyny hem tutmadyň?» diýip, pikirimde Atabaýewewi yüzlenýärdim. Käte bolsa, ol bu gezek meni hälki bir adaty tanyşlyk üçin ýanyna çagyrandyr diýip öz-özümde göwünlik berýärdim. Tanyşlarymyň hemmesi meniň töweregimiň şüweleňçilerine öwrülipdiler. Hemmeler menden öz başaryan hyzmatlaryny aýamaýardylar. Olaryň bu hereketleri bolsa meniň, bu prolekti özümde başga döretjek adam ýok diýip, badyhowalyk bilen oýlanmagyma sebäp bolýardy.

Proyekt hakynda hiç hili gürrüň bolmazlygy ilki bilen-ä meniň öz işime bolan göwniýetijilikli duýgularymy kemsitdi... Has-da duşuşyk mahaly Peterburg arhitekturasy, arhitekturlary hakynda köp gürlänligim, ajaýyp işleri taryplap, şol bir wagtda bolsa duýmazdan öz proyekt işimi aýak astyna atanymy soň bildim. Öz jogabymy özüm beripdirin ahyry diýip oýlandym. Her gezek bu pursat ýadyma düşen mahaly Gaýgysyz Serdarowiçiň keşbi maňa gyjalytly seretdi. «Andrey Andreyewiç, siziňem işiňiz şol gürrüňini eden arhitekturalaryňyz ýaly akyl-paýhas siňen, göwün awlap biljek işmidir?» diýip, sorag berdi.

Wladyçuk bilen Atabaýew goşunçylyk günlerinden bäri ýakyn tanyşdyklaryny ýatlap: «Ol hem ýoldaş Atabaýew meniň proyektimiň taýyn işdigini düşündirip

bilmedimikän? Onda bu ýerde bir gep-ä bolmaly, ol gep nähili gepkän?» diýip alada galdy.

Şol duşuşykdan soň birki gün geçipdi. Bir gezek gijaralar Aleksandr Pawlowiç birnäçe papkany gujaklap, meniň öyüme geldi. «Gaýgysyz Serdarowiç, akademigi bu işler bilenem tanyşdyryn diýdi» diýip, olary meniň üçin getirenini mälim etdi. Ol papkalarda W. I. Leniniň ýadygärligini gurmak üçin ygylan edilen konkursa gatnaşyp tapawutlanan, yöne haýsydyr bir sebäplere görä henize-bu güne çenli gurulmadyk baş sany proyekt-iş bar ekeni. Olaryň arasynda Mirimuliniň işi has-da tapawutlanýardy.

Onda W. I. Lenini Ýer togalagynyň depesinde elini Gündogara salgap duran pursady şöhlelendirilipdir. Göwnüme bolmasa, tanyşdyrylma bahanasy bilen iberilen bu işler hem: «Şularyň haýsy birisi siziň işiňizden kem, ýoldaş akademik?» diýip, sorag beryän ýaly bolubam dur. Ol işleri öz işim bilen deňeşdirip görsem, bu hakykatdanam şeýle. Ilkinji gezek kelläme, görýän weli bular menden başgaça proyekte garaşan bolmaly diýen pikir geldi.

...Proyekt hakynda Atabaýewiň gürrüň etmezligini hem men özümçe proyekt entek gürrüň edeniňe degenok diýip düşündim. Oýlandygymça pikirlerim meniň ynjalýgymy gaçyrdy.

* * *

Änew metjidini synladym. Ine, hut bir sagat mundan öň meniň şol ýerden gelip durşum. Ol Aşgabatdan

şeyle bir uzakda hem däl ekeni. Häzir ol ýerde Änew obasy gadymy şäheriň günorta-gündogar etegini eýeläp otyr.

Wladyçuk sözünde tapyldy, ir ertir ol iki sany eýerlenen aty alyp geldi. Biz atlanyp ýola düşdük. Änewiň ajaýyp metjidi hakynda men gürrüňçilikde eşidipdim. Onuň bilen gyzyklanypdym, soraşdyryp oturdyrdym, şonda Wladyçuk maňa: «Andrey Andreýewiç, türkmenleriň «Eşiden deň bolmaz gören göz bilen» diýen nakyly bar. Bir mümkinçilik bolanda özüm sizi, ol ýere metjit bilen görme-görşe äkiderin» diyipdi.

Şäherden çykan ýeriňden eýýäm çöl alamatlary peýda bolup ugraýan ekeni. Ümsümlük, böwrüne diň salyp oturan çola meydan. Ýeňsäne gaňrylyp sereden wagtyň yzda gara görnümde galan şäheriň çugdamlanyp oturany görüňär. Şäheriň üç tarapyny Garagum çöli gallap alypdyr. Ileri tarapyny Köpetdag tutup otyr. Ol häzir haýsydyr bir jandaryň geler ýoluna göz dikip, sabyr saklap ýatan äpet bir ýolbarsa meňzeyär.

Gadymy syýahatçylar Änewiň öz döwründe gülläp ösen Parfiýa döwletiniň şäherleriniň biri bolandygynan habar beryärdi.

Onda millionlap adam ýaşapdyr. Deňeşdirilende ol hemişe uçmah bilen deňeşdirilipdir.

Üstünden köp döwür döwrany geçiren Änew harabaçylygy böwrüni diňläp ýatyr. Ol iň soky gezek 1850-nji ýyllarda wagşylarça tozdurylypdyr. Änew metjidi häzir şol uly döwletden galan ýeke-täk ymarat. Şol metjidi Temirleňiň çowlugy Abdyl Kasym Bahadurhan

saldyrypdyr diýip takyklaýarlar. Ýöne metjit diwarlarynyň ýüzündäki bir-birlerine owsun atyşyp oturan iki a darhany göreninden soň, bu aýdylýan takyklama ýene-de birden nätakyklyk bolaýmasyn, musulmançylyk janly zady şekillendirmegi gadagan edýär. Bu ýerde bolsa a darha şekillendirilipdir, ol musulmançylyk döwründen bir depik, ýarym depik aňrynyň salgyny berýän bolaýmasyn diýip oýlanmagyňa sebäp bolýar. Metjit harabaçylygyň ortasynda wagt hökmürowanyň özüne okayan hökümünü, garşydaşynyň goluna bendi bolup düşen mert serkerdäniň özüni tutuşy ýaly, başyny belent tutup, diňläp otyr..

Içine giremsoň wagty bilen meniň ol ýerden çykasym gelmedi. Onuň ýüzünde ussatlarça edilen oýunlar, ajaýyp keramikasy meni haýran galdyrdy. Ençeme döwletleri gezen-de bolsam, men henize bu güne çenli beýle ajaýyp keramikany hiç ýerde görmändim.

...Eý, taňrym, gör, men nämeleri görýärim. Çölde, şeýle ajaýyp zat harabalygyň ortasynda somalyp otyr diýseler kim ynanar. Hatda özüm-de görmedik bolsam, öl-bar, ynanmazdym.

Metjidiň bezeginde ýekeje-de kerpiç ulanylmandyr, oňa derek dürli ölçegdäki guýma daşlar ulanylypdyr. Özi-de ol daşlar ýörite usullar bilen dürli ölçeglerde bişirilipdir.

— Niçik gördüňiz, Andrey Andreyewiç — diýip, Wladyçuk öz gapdalyndaky diwarlaryň biriniň syrçasyny sypalady.

— Hazyna, başga hiç zat däl. Öwrenmeli zat kän...

— Öwrenmeli zat entek biziň agtyk-çowluklarymyza hem ýeter. Ýöne ýere biziň ata-babalar bu ýerleri: «Etegi çañly, gursagy göwherli, düşnüksiz Aziýa» atlandyran dälidir-ä.

— Siz, mamla, Aleksandr Pawlowiç, siz mamla. Siz meni juda ajaýyp zat bilen sataşdyrdyňyz — diýip, bu ýere getireni üçin, men oňa tüýs ýürekden minnetdarlyk bildirdim. Biz ot ýakynyp, metjidiň gapdalyndaky açyklykda nahar edindik.

Wladyçuk türkmenlere meňzäp aýaklaryny çalşyryp, aýbogdaşyny gurap oturdy. Menem oňa meňzejek boldum, ýöne endigiň ýetmeýäni belli boldy, aýaklarym tiz ýadady. Gurşan aýaklarymy uzyn salyp oturmaly boldum.

— Seniň ýaly oturmany menem-ä öwrenmeli — diýenimde Wladyçuk murtyňy sypap hem ýañsa alynýandyryn öýdüp, ortada ýakan odumyzyň közüni elindäki çöpjagaz bilen bir ýere üşürüp oturyşyna ýylgyrdy.

— Andrey Andreyewiç, gadyrdan. Öwrenmeli zat kän. Özi-de adam ýaşadygyça onuň öwrenmeli zady sonça köpelyär. Ana, mysal, her halkyň dili. Ol halkyň adamzat üçin döreden iň mukaddes zady. Dil töweregi açyk, isleseň gelip giräýmeli şähere meňzeyär. Meniň Saurowa gözüm gidýär.

— Sizem türkmen dilini bilyäňiz ahyryn.

— Ugursyz. Has gowy bilmeli. Halkyň dilini bilmeýän adam, onuň ýüregini hem bilmez. Ençe ýyllap bir halkyň içinde ýaşap, onuň bilen duz-emek bolup, dilini

bilmezlik bu bir tarapdan şol halky äsgermezlik, galyberse-de, ol adamyň özüniň medeniýetsizligidir.

— Kim näçe dil bilse ol şonça gezek adamdyr — diýip, biziň ata-babalarymyz hem dil bilmäge sarpa goýupdyr.

— Geleň edilse bilse boljak. Marksdyr Engelsiň her birisi ençeme dil bilipdir. W. I. Lenin bolsa Finlýandiýa baranyndan on alty gün soň eýýäm fin dilinde öz geregiçe gürläp ugrapdyr. Syýahatçylar, ana, şolar hem syýahata ugramazlaryndan öň duşjak halklarynyň ençemesiniň dilini öwrenipdirler. Ýogsa-da, Andrey Andreyewiç, siziň twerli söwdagär, Hindistana ýetip gaýdan Afanasiý Nikitin-ä bilýänsiňiz.

— Hawa, öz-ä bir wagt okan zadym bolmaly - diýip, men birçak okan ol syýahatnama kitabymy ýatlamaga çalyşdym.

— Ana, şol-da, okan bolsaňyz, telim bir dil bilipdir. Men Wladyçugyň gönüelligini hem onuň halys ýürekden edýän gürrüňlerini diňlemegi halaýaryn.

Naharlanyp ýene-de gadym şäheriň harabaçylygynyň içine aýlanmaga gitdik. Şäheriň gorag galasynyň diwarlary-da belli bir derejede saklanyp galypdyr. Onuň daşynda çuň garymlar gazylypdyr. Gorag galasynyň iç ýüzünde bolsa ýaşayyş jaýlary bolupdyr. Bişen kerpiç bölekleri şol oturan jaýlaryň sökülän süňüniň alamatlary bolup, töwerekde pytrap ýatyr. Häzir bu diwarlar köp sanly nakys murtluja alakalaryň, elem-tas bolşup, öz-özlerinden basga düşüşiň ýören çöl suwluganlarynyň

mesgenine öwrülipdir. Häli-şindi ýagýan bahar ýagyşlary bu ýerde hem köldür kölçeleriň birnäçesini döredipdir.

Biz gijöýlänler atlarymyzy öz maýdalyna sürüp, gören-eşiden zatlarymyz hakynda ýol boýy pikir alşyp yzmyza öwrülip geldik.

* * *

Meniň Gaýgysyz Serdarowiç Atabayew bilen bolan duşuşykdan soň eden oý-pikirlerim, W. I. Leniniň ýadygärliğini gurmak boýunça döredilen ýörite komissiýa täzeden ýüzlenmegime sebäp boldy. Komissiýanyň başlygy Nedirbaý Aýtakowyň adyna oturyp ýörite hat taýynladym.

«Hormatly Nedirbaý Aýtakowiç!

Meniň W. I. Leniniň Aşgabatda guruljak ýadygärligi üçin taýyn eden, komissiýa tarapyndan hem kabul edilen işimi, kabul edilenligine seretmezden, onuň gurluşygyna başlamazlygyňyzy soraýaryn. Ony gurulmanka könelen iş hasap edýärim. Serdaryň ýadygärliginiň çözüdini başgaça etmek pikirim bar. Ol nähili boljak? Dogrusy, häzir men bu soraga hem jogap berip biljek däl. Ýadygärligi täzeden projektirlemäge pursat bermegiňizi, şeýle-de maňa respublika bilen tanyşmaga mümkinçilik döretmegiňizi soraýaryn.

Akademik Karelin A. A.»

Şu hatdan soň, Petrogrady ýatlap, çagalarymy gözümiň önüne getirip, öz gelen netijämden olary hem habarly etmek maksady bilen aýalymyň adyna hem bir hat taýynladym.

«Lena, mähribanym!

Çagalar bilen sag oturanmysyňyz? Ynanýan, hut şeýledirem. Başyňyz dik, sag-salamatsyňyz. Hemişe şeýle bolsun-da hernä. Öňki hatymy hem size Saurowlarda ýaşayarkam ýazypdym. Indi bolsa meniň öz öýüm bar, şol biziň akademiýamyza respublikanyň adyndan hat ýollan ýoldaş Atabaýew bilen duşuşukdan soň maňa bir howlynyň aýagujyndaky, birçaklar haýsydyr bir rus ofiseriniň ýaşan iki otaglyja jaýjagazyny berdiler. Jaýyň önünde ol-bi zatlar ekäýer ýaly bölejik ýerjagaz hem bar, şeýle-de bu ýerde üç sany syrdam owadan sosna agajy, rus pälwanlaryny ýatladuşyp ösüşip otyrlar. Täze tanyşlarym maňa boş ýere gül ekmegi maslahat berýärler. Birwagt meniň doganoglanym Sergeý Finskilerde bolanymyzda gören günlerimizi ýatla, bu ýerde hem şeýle gülleri yetiştirip bolaysa gör, nähili gowy bolardy.

Indi öz işlerimden habar bersem, seniň eýýäm meniň gürrüňi uzaldýanymdan bir zat aňan bolmagyň-da mümkin. Ýadygärligi täzeçe, gerek bolsa telim gezek (sen meniň irginsizdigimi, erjeldigimi bilýän ahyryn) proyektirlemegi göz önünde tutýaryn. Gowusy, bu hakda soňra... Sizi Aşgabada getiresim gelýär. Gözümiň önünde bolsaňyz, özüme has gowy boljagyny bilýäris. Sizsiz bu aladany birýan ýüzli edäýmek ýogsam maňa aňsat düşmez. Umuman, irde-giçde Aşgabada gelmek hakyndaky pikire özüňizi taýynlaň!

Indiki hatymda men size öz gelen netijäm hakynda ýazaryn.

Meniň görmegeý gyzjagazlarymy gujakla we ogşa!
Häzir bolsa sag boluň.

Siziň kakaňyz A. Karalin.»

Şu iki haty taýyn edenimden soň, men özümi agyr
ýükiň astyndan çykan ýaly duýdum.

* * *

Hatymyň jogabyna köp garaşmaly bolmadym. Respublikanyň prezidenti iki günden meni kabul etdi. Oňa öňi bilen nämüçin ilki hödürlän proýektimden el çekýänligimi düşündirmeli boldum. Prezident meni özüniň gytyjak edilip bejerilen gür sakgalyna käte el ýetirip oturyşyna, giňiş adamlara mahsus arkaýynlyk bilen diňledi. Ol diňe ýeke gezek, men diýjek sözümi aňymda ýitirip, ýadyma düşürjek bolup oýurganan mahalym, janköýerlik edip gapdaldan gürrüňe goşulmak islän Wladyçuga: «Goý, özi gürllesin!» diýen äheňde barmagy bilen ýşarat etdi. Wladyçugyň näme üçin gürrüňi böltemekçi bolanyny düşündiresi gelse-de, häzir başga hiç hili gep gürrüňiň bu ýere gerek däldigine ol wagtynda düşündi. Men edil hatymda ýazyşym ýaly respublika bilen ymykly gyzyklanmaly boljakdygymy düşündirdim, bu meselede özüme kömek edilmegini soradym.

Prezident meniň düşündirişime pähim edip bir salym oturdy. Bir zat aýdarly bolup ýuwdunsa-da, Wla-

dyçugam biziň gürrüňimiziň arasyňa goşulmagyň ugruny tapmady.

— Andrey Andreyewiç, siziň pikiriňiz hiç neneň däl, umuman dogrumykanam diýýäris. Agşam biz Gaýgysyz Serdarowiçiň kabinetinde siziň hatyňyzy okap, hatyň ýazylmagyna sebäp bolaýjak zatlar hakynda pikir alyşdyk. Ýöne biziň juda gowy, manyly hem özboluşly ýadygärligiň bina edilmegini isleýändigimizi welin unutmaweriň! Gidip, respublika bilen taňşyp bilersiňiz. Deňiz tarapymyzda Krasnowodskimiz, günortamyzda Mary, Çärjew topar illerimiz, Hywa-Was bolsa türkmeniň bir çaklar üýşüp bir ten, bir jan bolşup oturan ýurdy. Ýöne Wasa gitmegi biraz soňa goýmaly bolarsyňyz, ol ýerde entek Sowet hökümeti özüniň ýerlikli gowy jemgyýetdigini düşünjege düşündirip, düşünmejek bilen ýüzbe-ýüz bolup bellisini edýär. Gaýgysyz Serdarowiç ýene-de gyssagly Daşowuza gitdi, onuň bir aýagy şol ýerde. Siz atly gezelenç etme hyýalynda ekeniňiz. Men sizi ilki bilen-ä paýtagtyň töwereklerini aýlanyp görmegi maslahat bermekçi. Beýleki ýerlere bolsa otly bilen gitseňiz hem kem bolmaz.

Türkmen halkynyň azlygyna seretmäň, onuň ýurdy siziň çakyňyzdan has giňdir!

Atly gezelenç etmegimi, meniň garrylygymy, galyberse-de, ýollaryň hem entek howpsuz dældigini göz önünde tutup, prezidentiň juda bir göwnäp barmaýanlygyny aňsam-da, bu mesele-de men öňki pikirimde galdym. Pikirimi nygtamak üçin ýaşlygymda at münmegi

kemsiz öwrenenligimi, soňra bolsa Russiýanyň ençeme ýerlerini atly aýlanandygymy ýatladym.

Meniň otluda barýarkaň bir görnen ýaly bolup soňundanam hä diýmänem beýläňe geçip yzda galýan ýerleri, arkaýynlykda ine-gana synlap durasym, onuň ösümlükleriniň arasynda boý deňläp aýlanasym, çöl ot-çöpleri bilen goşulyşan howadan kükregimi dolduryp dem alasym, öz aladalarym hakynda oýlanyp gezesim gelyärdi.

Prezident maňa düşündi. Hoşlaşan wagtymyz ol: «Arkaýyn boluň, Andreyewiç, size ýoldaş bolup biläýjek adamynyň maslahatyny ýakyn günlerde ederis, ýol şaýyňyzy tutuberiň!» diýip goýberdi.

Men duşuşykdan aýagym ýeňläp geldim. Dünýä bolan höwesim artdy. Köpetdagy, töwregiň görnüşüni, tykyrdysyny önüne salyp barýan arabany aýratyn bir yhlas bilen synladym.

Ýaz howasyndan dem alyp, gitjek, görjek ýerlerimiň howasy bozdur, mundanam gowudyr diýip oýlandym.

* * *

Gözlerim meni käte düýbünden garaşmadyk wakalarymyň hem üstünden getirýärdi.

1773-1775-nji ýyllardaky daýhanlar gozgalaňynyň serdary Ýemelyan Pugaçýowyň mürzeleriniň biri Baltaý Idrgeýew hakynda eşiden gürrüňim hem meniň üçin şol garaşylmadyk zatlaryň biri boldy.

Baltaý 1750-nji ýylda Ýaigiň boýunda eneden doglupdyr. Onuň kakasy Öwez şol ýerde kazaklaryň goşun sapynda gulluk edýän ekeni. Kakasy goşunçylykdan

boşap öz iline gaýdanda ol Baltaýy dogan okuşan başgyrt dosty Idergeý Baýmekowa ogullyk beripdir. Baltaý atalygynyň hormatyna onuň adyny familiýa edinipdir.

Baltaý 1770-nji ýylda goşun gulluga giripdir. Rus daýhanlarynyň Pugaçýowyň baştutanlygyndaky gozgalaňyny türki kowumlardan bolan halklaryň wekilleri hem hyjuwly goldapdyrlar. Şolaryň biri-de türkmen ýigidi Baltaý bolupdyr. Ol 1773-nji ýylda gozgalaňçylara goşulyp, soňundan serkerdäniň ýakyn kömekçileriniň biri bolupdyr. Pugaçýowyň ştabyndan çykýan türki dillerdäki permanlary, jarnamadyr manifestleri, hatlary taýynlapdyr.

Gozgalaňçylar Orenburga zabt edende Baltaý ýesir düşüpdür. Patyşa hökümeti ony Orenburgyň, Kazanyň, Moskwanyň türmelerinde saklap sorag edipdir. Näçe çekelense-de, Baltaý mürze gozgalaňçylaryň syryny paş etmändir. 1975-nji ýylda ony türmeden çykaryp, Arhangelskä gulluk etmäge iberipdirler.

Her gezek şeýle maglumatlara duşanymda türkmenler bize Russiýa ýene-de bir depik golaýlaşan ýaly bolýardy. Arhiwler ymykly öwrenilse, şonda iki halkyň bir-birine has-da golaýlajakdygy hakynda oýlanýardym.

* * *

Bu gün Aşgabada gelip, ilkinji tanşan adamlarymyň hemmesi meniň öýüme ýygnandy diýsem-de bolýar. Ilki Saurow, aýalynyň meniň üçin özünden artdyran

okara-çemçesi, suw bedresi bilen gelip girdi. Onuň yzysüre bolsa Ruwim Moiseýewiç geldi. Ol:

- Baý, Andreý Andreýewiç, öýdeçil bolupsyňyz-a, çykyp-çykyp ýalançy ýüzünem görmeli ahyryn, käte ýatlap, sen-men ýok, duýdansyz göwün isläp birek-birek bilen duşuşmagam bardyr-a? — diýdi.

Onuň gep saluwyndan meni hemişe oýurganyp öýden çykman oturýandyr diýip pikir edýänligi duýulýar.

Ol gelensoň Saurow ikimiz her günki türkmen dilinden geçýän taýynlygymyzy bu günlükçe goýbolsun etmeli bolduk. Ruwim Moiseýewiç gyzyklanyp, meniň stolun üstünde duran sözlük depderçämi eline alyp, eýlesine-beýlesine seredişdirdi. Soňundanam:

— Gimnaziýany täzeden başlapsyňyz-da — diýip gülümsiredi.

— Görýän welin bu Saurow biziň hemmämizi eýdip-beýdip türkmen etmekçi — diýip degişdi. Biz hezil edip gülüşdik hem bildigimizden patdyk-putdyk türkmençeleşdik. Respublika syýahat etme pikirine gelem bäre men, hakykatdanam, Saurowyň kömegi bilen türkmen dilini üç edip öwrenýärdim hem-de bu gelen günümden dil öwrenmegiň ugruna çykan bolsam, bu çaka çenli esli zat öwrense bolardy diýip, özümçe ol günleri boş geçen günler hasaplap gynanyrdym. Dili tiz öwrenmegi başaran adamlary ýatlap, özümi hyjuwlandyryrdym.

Saurow eýýäm meni bir ýola: «Andreý Andreýewiç, gidişiňiz erbet däl, göz-dil degmesin» diýip, az-kem taryp hem etdi.

Bazar çayhanaçysy Hasan bilenem men indi her gün birki gezek türkmençeleşip alýan.

— Hasan, salawmaleýkim! — diýýän.

Ol-da:

— Aleykum essalam rahmatulla — diýip, juda uzyn edip meniň salamymy alýar.

— Hasan, çay gyzgyn getir! Nahar iýjek hem bolsa.

— Palawmy, çekdirme, Andreý aga?

— Azajyk çekdirme, şondan iýjek.

Töwerekdäki nahar edinip oturan adamlaryň ýüzlerinden aňýan, olar hem özlerine meniň türkmençe geplemegimi makullaýarlar.

Göz gytagy bilen seredişip, meniň türkmençe gepleýşime ýylgyryşyp goýberýänler hem bar. Meniň türkmençe geplemegim käte çayhanada başga-da haýsydyr bir wakanyň ýatlanmagyna sebäp bolýan mahal-lary hem bolýar:

— Bu saryja orus zehinli ekeni, çayhanada men-ä muny ýañyrakdan bäri görýän, zaluwat eýýäm türkmençeleşip barýar.

— Her ilde zehinli adamlar bolýar ahyryn.

— Öñräkler demirýolda bir otly süryän bardy, görseñiz-görensizem-le, daýaw, garynlak. Boýny dagysy doňzuň budy ýaly mazardat bir ätänet.

— Hä, bir-ä bolmaly özün-ä...

— Görensiň. Demirýol gurlansoň otly mündirip adam getirenem şomuş. Ana, şol-a aýaly-çagalary öwrense-de özi türkmençäni öwrenip bilmedi. Özem şol löwdesi bilen.

— Ha, patdal ekeni men ýaly.

— Ol ýyl biziň Maryda, gajar urşunda ýesir düşen, oruspisint, özi welin orşanam bilmeyän biri bardy.

Oňa inlis diýjek bolýanam bardy.

Şol zaňaram dili örän tiz öwrenipdir, garrylar gürrüň bererdi, ol aýallar tamdyra nan ýapanda, türkmeniň gapdaldan geçene-de nan hödür edýänini bilip, emenip geler ekeni.

— Ene, ýyljak nan iýesim gelyär — diýip, tamdyra elini uzadyp muňalar ekeni. Iki elti bolşup, biri ýasap, biri ýelmäp duran gelinler ony görenlerinde:

— Ana, ýüwürjimiz-ä sakgalyny sallapjyk görüندی, nanlaryň birini tizräk gopar — diýip, ýaşmak astyndan gülşer ekenler.

— Ony pereňlimiş diýýänem-ä bar!

— O-da mümkin, gözüm bilen gördüm diýib-ä biljek däl, şey diýip gürrüň edýärler.

— Ol ýyl gyzylarbatly Çopan baýyň ogly Türkiýä gidende Pereňe-de baranmyş diýýärler. Gelensoň ol: «Ol ýer gaýdasyň geler ýaly ýer däl, hüýr-periler nüz-dekereşme bolşup jennetdäki ýaly topar-topar, ýarym ýalaňaç gezişip ýörler, adamlar bolsa juda zynatly gurlan kaşan daş jaýlarda, galalarda ýaşaýarlar» diýip gürrüň edenmişin. Çayhanada adam az mahaly Hasan özüne-de bir çäynek çay demlenip, gürrüňçilik küýsöp, meniň ýanyma gel-yär. O-da meni bir ýola Saurow ýaly özüçe taryplady. Bu ýerde köp rus adamsyna çay berse-de, olaryň dilini öwrenip bilmeyänine gynandy.

— Orsuň dili maňa nesip etmedik borly, ýogsam, ol bir kyn dilem däl ýaly, orsuň ýumruk ýalysam ony jidirdäp gepläp ýör. — Onuň gürrüni gülkimi tutduranda bolsa, gülsem muny öz üstünden gülünme diýip hasap eder, gaty görer diýen pikir bilen zordan gülmän saklandym...

Ruwim Moiseýewiç ornaşyp oturansoň ýene-de öz şagirtleri hakynda gürlledi. Ol şu ýazy okuwçylary bilen gowy peýdalanjakdygyny, çölün, dag ýerleriň güllerini toplap, olardan hytaý tälimini öwrenip gelen bir nilgär kürte reňk ýasatjagyny, onuň gowy reňk ýasamaga hötde gelyňligini nygtamak bilen hem-de şondan soň şagirtleriniň reňk meselesiniň çözüljekdigine guwanmak bilen gürrün berdi.

Iň soňunda bir özüne garaşylan Wladyçuk yzyna nätanyş birini düşürüp iki bolup geldi. Nätanyş ýañy saçynyň eteginden ak girip ugran, orta boýly, eňegi çowly bolany üçin, ýüzi dowamly bolup görünýän otuz baş-kyrk töweregi ýaşan adamdy. Ol başyndaky gaýyş, maňlaýy ýyllyzly papagyny çykaryp, Wladyçugyň yzysüre biziň herimiz bilen aýratynlykda görüşdi.

Diňe şundan soň Wladyçuk bir bize bakyp, bir ýigide seredip ony tanyşdyrdy.

— Gaýgysyz Serdarowiçiň bil baglaýan, kyn işleri tabşyrýan adamlarynyň birisi, 1918-nji ýyldan bäri partiýa çleni, Biziň Andreý Andreýewiçimize mynasyp ýoldaş hasap edilenligi üçin, çölden ýörite çagyrylyp getirilen... Tas esasy zat ýadymdan çykan ekeni. Ady Hommat, öýlenen ýeri Orusýet - biziň giýewimiz.

Hommat Wladyçuk gepläp tanyşdyrýan wagty onuň sözlerinden uýalyp, beýle uzak geplemegiň gerek däl-digini ýüzünde mälim edip, ýeňsesini gaşan bolup durdy. Soňundan bolsa ahyr durup bilmän onuň sözünü böldi.

— Aleksandr Pawlowiç, ähli zady häzir aýdyp gutaraýmaň, tanyşlykdan soňam soraşara-gürleşere bir zat gerek ahyryn? — diýdi.

— Hommat rus dilini ganymat gürleýän ekeni, gürrüňçilik mahalynda ol az geplese-de, men muny duýdum hem gowy dil bilýän adam bilen ýola ýoldaş bolmagyň gowulygy hakynda oýlandym.

Biz töwerek bolup uzak ýola gerek bolajak zatlary ýatlaşyp oturdyk.

Hommat maslahat bişirdim edilenden soň bellik edişdiren kagyzyňy epleşdirip kisesine saldy-da, biraz dem-dynç almakçydygyny aýdyp turmakçy boldy.

— Hä, sen git, çölden gelen adamsyň! — diýip, Wladyçuk oňa seredip ýylgyryp goýberdi. Soňundan bolsa bir çopan tanşynyň bardygyny aýdyp, ondan eşiden bir gürrüňini ýatlady. Hommada degip:

— Şu bir aý, aý ýarym çölde bolup dolanyp gelyän welin, keywanynyň çorly ayaklaram gözüme ap-akja bolup görünýär diýýär diýdi. Şol çynmy?

Hommat jogap ýerine ýüzüne utanç alamatlaryny ýaýradyp ýylgyrdy. Ol turup hoşlaşyp gidensoňam yzundan biz ýene-de biraz onuň gürrüňini etdik. Wladyçuk bilen Gyzył goşunda onuň ýoly keşişen ekeni.

— Az gepli, dymmarak diýmeseň ýigitligi hiç neneň däldir, özi-de gaty mergendir — diýip, Aleksandr Pawlowiç onuň gürrüňini berdi.

Hemmeler hoşlaşyp gidenden soň çyrajygymy söndürüp, men ýene-de öz öýümdäki oýlanmaga mümkinçilik berýän çolalyk bilen ikiçäk galdym.

* * *

Yzymdan Petrograddaky köne tanşym Fedor Karinden gelen hat meniň üçin bu ýlke bilen baglanyşykly ýene-de bir täzelik açdy. Onuň bilen men Germaniýanyň çeperçilik akademiýasynda bileräk bir wagtda okapdym. Şol-da biziň tanyşlygymyzyň başy bolupdy. Ol ýerden dolanyp gelenimizden soň hem biz gatnaşykda bolupdyk. Häli-şindi duşuşyp, geçen günleri ýatlaşyp, öz döreden işlerimiz hakynda pikir alşyp oturardyk. Bir ýola duşanymyzda ol özüniň ýarym ýyl bäri medisina fakultetinde okaýanyny, agasy ýaly wraç bolmagy maksat edinenini aýdybam, meni geň galdyrypdy. Ýogsam, ol geljegine umyt edilýän ýaşlaryň biridi ahyryn. Ýöne onda hudo nige gelişmejek ýaltalygyň bardygy hem biraz duýulýardy. İşlerini çakdanaşa uzak çekmek häsiýeti bardy, şu ýagdaýlar hem onuň pikirlenmegine sebäp bolan bolmagy ahmal...

«Andrey Andreyewiç, gardaş, gör, sen nirelerden çykan ekeniň? Daraklygyňa galyp aňryňy boýurganyp gör, indi ýeriň ayak ujy-da seniň töweregiňden juda bir uzakda bolmaly däl» — diýip, Kariniň haty ýarym degişme bilen başlanýardy. — Men şol wagtlaram aýdýadym-a saňa, ejeňden sorap gör, sen bäbek günleriň bir zerurlyk bolup ýa-da kiçijik güjüjeklere goşulyp oýnap ýörkän olaryň enesini emensiň!... Ýakynda Lena

duşdum, hal-ýagdaý sorasyp durduk. Seniň Orta Aziýa gideniňi hem şondan eşitdim. Geň galmadym, näme geň galyp, men seniň gezmegi gowy görýäniňe näbeletmi näme. Ýöne gitmeziňden öň ol ýere gitmekçi bolýanyňy eşiden bolsam, seniň bilen hökman duşuşardym hem-de saňa türkmenler bilen bagly bolan birnäçe zatlary gürrüň bererdim. Sen henizem syýahat meselesinde, öňki pikiriňdesiň diýip tama edýäriň! Ýadyňda bolsa seniň özüň birwagt maňa: «Baran ýurduň taryhy bilen, adamlaryň gylyk häsiýeti bilen gyzyklan, şonda syýahatyň has gyzykly hem manyly bolar» — diýip, gezmegi juda bir halamaýanlygymy, ondan ýatanymy-oýurgananymy gowy görýändigimi aýdanymda diýipdiň. Belli zat, sen ol ýerde-de halk bilen, onuň taryhy bilen gyzyklanýansyň!

Indi bolsa, hut şonuň üçinem meni diňle! Saňa ol ýerde han Ýomudskiler bilen tanyşmagy maslahat berýäriň. Biziň familiýamyzy aýdyp baraýmalydyr. Olar biziň ata-baba dostumyzdyr, gadyrly gatnaşýan maşgalamyzdyr. Diňe bir geçmişdäki rus-türkmen gatnaşygynda däl, ol Russiýada ylymly-bilimli bolup çykan adamlar respublikanyň häzirki gününde-de öz rollaryny oýnaýan bolmaly. Häzirem Ýomudskileriň magaryf işini alyp barýandyklaryndan habarym bar. Men saňa has düşnükli bolar ýaly, käbir zatlary gürrüň bereýin.

Meniň atama Fýodor Ýewgrafowiç Karin diýýärler. Meni-de şonuň hormatyna Fýodyr diýip atlandyrypdyrlar. Ol Murawýowyň ýolbaşçylyk eden ekspedisiýasynda bolup, Kaspi deňziniň ýakasynda ýaşýan türk-

menler bilen düşünişip, dostlukly aragatnaşygy gazanan, ol halkyň ynamyna giren rus adamlarynyň ilkinjilerin-iň biri bolupdyr. Onuň syýahat mahaly ýöreden ýazgylary meniň aýal doganymyňkyda bar. Petrograda gaýdyp gelensoň gyzyklansoň, ol ýazgylary özünkiler bilen deňeşdirerin diýseň, ony-da tapyp bolar. Atamyň ol ýazgylary neşir edilen zat däl, ýöne jiltlenipdir, tertibe salnyp hem-de kitaplara berlişi ýaly at hem berlip, «Kaspiniň hem Kyýathan Ýomudskiniň taryhy» atlandyrylypdyr. Ol öz syýahat kitabynda türkmen bilen irde-giçde gatnaşyk ediljek bolsa, ýomutlaryň hany Kyýady elden bermeli däl, onuň Eýran bilen bolan aladasyna Russiýa hem gatnaşmaly, Kyýat hany goldamaly» diýip ýazypdyr.

Özi hem Ýomudskiler bilen gadyrly gatnaşypdyr, olaryň aladasyny etmegi öz borjy hasaplapdyr. Ýomudskileriň ençemesi kadet korpuslaryndan rus ofiserleri bolup çykypdyrlar. Bilimli, düşüňjeli adamlar bolup ýetişipdirler. Polkownik Annamuhammet Ýomudskiy hakynda seniň eşiden bolmagyň-da mümkin, ol rus döwletine görkezen huzmatlary üçin hormatly Georgiý hajynyň dördüsine mynasyp bolan türkmendir.

Rus goşunlary Bolgariýany halas eden günlerinde polkownik atly korpusa ýolbaşçylyk edipdir. Şipka söweşine gatnaşypdyr. Esgerler göçgün bilen harby-ýöriş aýdymlarynda hormat bilen onuň hem adyny getiripdirler.

...Gowsy, Ýomudskiň özi gelmesin,
Gelse duşman nirde gizlär kellesin?

Biziň Nazarymyzy seniň gören bolmagyň-da ahmal, Ol berdaşly, at ýüzli, saçlary ýeňsä gaňryylan giň maňlaý, sakgal-murty bir-birleri bilen goşulyşyp ösen ýigitdi. Ol-da hudo nikdi, öz eserlerine Nikolay Ýomudskiý diýip gol goýýardy, ýada salsa onuň bilen sergilerde, akademiýada ýa-da ýeneki bir ýerlerde duşuşan bolmagyň-da mümkin. Nikolaýyň işlerini «Niwa», «Sewer», «Wsemirnaýa illýustrasiýa» urnalary öz sahypalarynda çap edýärdi. Ol asla türkmen kowmundan bolan, meniň atamyň dosty Kyýat hanyň çowlugy, rus ofiseri Annamuhammediň ogludyr.

...Nikolay Peterburgyň Çeperçilik akademiýasyna gelende hem ilki biziň öýümize gelipdi. Onuň ýanynda çeken suratlary hem kakasynyň bize niýetläp ýazan haty bardy. Şol wagt onuň kakasynyň gulluk edýän polky Ukrainada durýardy. Meniň agam Konstantin ony belli grafikaçy hudo nik Boklewskiý bilen duşurypdy. Ol Nikolaýyň işleri bilen tanşansoň, ony özüne şägirt edinipdi. Nikolaýyň işleriniň hemmesi ukrain topragy bilen, onuň çagalygynyň geçen ýerleri bilen bagly işlerdi. «Dnepr kenarynda», «Gije», «Poçta ýoly», «Şäherde kanikulda» ýaly kartinalary sergilere gatnaşýardy. Ol Russiýanyň Wrubel, Serow, Repin, Kramskoý ýaly atly hudo nikleri bilen hem ýakyn aragatnaşyk saklaýardy. Kramskoýyň iň gowy işleriniň biride öz dostunyň, hudo nik Nazar Ýomudskiniň portretidir. Boklewskiý bir gezek şägirdine öz iliniň durmuşundan suratlar çekmegi maslahat beripdir. Nikolay Ýomudskiý şundan soň tizden Kaspi deňziniň boýunda ýaşayan kowum-

gardaşlarynyň arasyna gidipdir. Köpetdag eteginde ýaşayan türkmenleriňkide syýahatda bolupdyr. Halkyň edimgylymy, taryhy, döp-dessury bilen içgin tanşypdyr. Ol dolanyp geleninden soň, «Ildeşlerim meniň kakamyň gürrüňleri esasynda göz önüme getirşimden başgaça ýaşayan ekeni... diýip gürrüň edipdir. Syýahat netijesinde: «Ýomut öýünde», «Gelin», «Iki teke», «Türkmen toýy» ýaly onlarça işleri urnal sahypalarynda peýda bolupdyr. Boklewskiý bolsa öz şägirdinden gürrüň çykanda «Nazar kaspiniň ýeňsesinden uly olja bilen hemem juda dymma, perişan bolup geldi» diýip gürrüň eder ekeni.

Atasy Ýagşymämmedet hakyndaky hakykaty hem ol şol ýere, öz halkynyň arasyna geleninden soň eşidipdir. Onuň atasy Ýagşymämmedet, kakasy Kyýat han ýaly öz halkyny yzyna düşürüp bilen türkmenleriň hem-de ruslaryň bähbidini arap Eýran hanlary bilen darkaş guran serkerde bolupdyr. Ýöne Russiýa Eýran bilen «Gülüstan ýaraşygy» baglaşandan soňra Ýagşymämmedede bolan garaýyş üýtgäpdir. Ol rus raýatyna özüniň wepalylygyny ýene-de bir ýola subut etmek maksady bilen Tibilise gelipdir. Ýagşymämmedet ruslar bilen doslugyna, patyşa hökümetiniň önünde bitiren öz hyzmatlarynyň göz önünde tutuljagyna ynanýan ekeni. Ýöne ony bu ýerde rus raýatlygynyň Eýran bilen arasyny bozmak isleýän bozgak hökmünde tussag eden synanyşyklary hem biderek bolupdyr. Ol oglunyň azatlyga çykanyny görüp bilmän ölüpdir. Birnäçe ýyldan Ýagşymämmedetiň ösüp derejelenen harby çinli dostlary onuň zyndan tussaglygynyň göz tussagy bilen çalşyrylmagyny gaza-

nypdyrlar. Ýöne öz iline gowşup, ol ýerde hökümete garşy onuň iş ýaýbaňlandyrmagynyň mümkinçiligi hem göz önünde tutulypdyr. Ol Worone şäherinde göz tussaglygynda saklanylypdyr.

Nikolaý Ýomudskiniň iň gowy işleriniň biri hem onuň hut şol atasy Ýagşymämmedi ýat edip döreden «Ganatsyz bürgüt» atly işidir.

Her gezek men ol kartinanyň önüne gelenimde, Tokaý eteginde keseligine ýykylan bir agajyň üstünde, aw tüpeňini gapdalynda goýup, tokaý süňnünden göterilen ümür bilen goşulyşyp oturan, ýüz keşbi Kyýat han neberesine çalyň berip duran adamyň oý-pikire berlip oturanyny görýärdim. Onuň depesinden uçup baryan guşa meňzeş şekilleri synlap, bular Ýagşymämmediň öz iline ugradan arzuw-hyýallarydyr diýip oýlanýardym. Onuň taryhyndan habarsyz bolsaň welin, ol tokaýda aw awlap ýören, häzir bolsa çilimlemek üçin aýak çeken adaty awça çalyň edýärdi.

...Nazar bu jahanda bary-ýogy 37 ýyl ýaşady.

Hudo nik Nikolaý Ýomudskiý bilen men ýakyn tanyş bolmasam-da, ony görüpdim. Häli-şindi uly hudo - nikleriň arasynda hem onuň ady tutulýardy. Onuň, Nekrasowyň «Russiýada kim şat ýaşaýar?» kitabynyň bir neşirini bezänindenem habarym bardy. Ýalňyşmaýan bolsam, ol kitap meniň öýümde hem bolmaly. Otuzkyrk ýyl mundan ozal Peterburg Nikolaý Ýomudskiniň, Germaniýa sergä ugradylan işleriniň ýolda ýitenligi hakynda hem köp gürrüň edipdi.

Kariniň haty bir wagt eşiden zatlarymy ýene-de bir ýola meniň ýatlamagyma sebäp boldy. Kalbymda Ýomudskiler bilen duşuşmak, kärdeşim Nahar Ýumudskiniň gezen ýerlerini gezmek höwesini has-da möwjedi.

* * *

Gijäniň etegi göteriliberende, biz iki atly bolup, «Nirdesiň Mary» diýip ýola düşdük. Atlar ýeňil gopuşyp, bir-birlerinden şüweleň alşyp barýarlar. Biziň sag tarapymyzda Köpetdag bolmaly, ol-da häzir gijäniň garamtyl perdesinden aňyrda bir ýerlerde. Onuň uzakda däldigini welin mahal-mahal dag tarapdan gelyän şemalyň hörpünden aňsa bolýar. Ol gysyň entek juda bir uzaga gitmänliginden, hemme ýerde bolmasa-da belli-belli ýerlerde entek onuň buz-garynyň saklanyp galandygyndan habar beryärdi. Ýol çolalykdy. Tä şäherden çykyp, Gäwers düzlüğine aralaşýança, arabalydan, atlydan bize gabat gelen jemende bolmady.

Düzlükde bize atyny ýüzin salyp, ogul jigisiniň bolanyny şäheriň demirgazyk eteginde ýerleşen Köşi obasyna, gelnejesiniň atasy öýüne söýünjilemäge howlugyp barýan, jigisiniň bolanyna juda begenen oglanjyk gabat geldi.

Oglanjygy saklap, habaryny alanson, Hommat ony golaýyna çagyryp, jübüsinden alan kagyz pulundan iki sanagyny uzatdy.

- Ogul jigiň bolan bolsa gaty gowy bolupdyr. Ýaş uzyn bolsun, il-günüň ogly bolup ýetişsin, ine, al buşlugyňy!

Oglanjyk garaşmadyk buşlugyny alyp begençli ýylgyrdy-da, ýene-de ýoluna howlugdy. Onuň ýalaňaçlygyna münüp gaýdan dyzmaç aty birden göterilen tüweleýe meňzäp, biziň ýanymyzdan daşlaşdy. Oglanyň aty Köşä ýetmäge onuň özündenem beter howlugýady.

Owadan atlar, türkmenleriň atlara bolan höwesini bu ýere gelenim bäri meniň ünsüme düşýän zatlaryň birdi. Türkmenler öz atlaryny ruslaryň ballarda ýeňil gopup tans edýän göwüsmen gelinlerini, harby adamlaryny bezeyişleri ýaly yhlas hem söýgi bilen bezeyärler. Endamy öwüşgünli, guýrugy kelteräk çigilen atlar köçeden dagy ýörände olary görmäge göz gerek. Has-da oglanjyklar atlar köçede peýda bolanda, olary aýratyn bir yhlas bilen arzuw-hyýala öwrülişip synlaýarlar. At görese olaryň tizräk ulalyp, atly bolaslary gelyär. Türkmen atlarynyň gadymy ata-babalary hakynda taryhyň atasý Geredot hem öz işinde ýazgy galdyrypdyr.

...Müň sany saýlama atly pers, patyşany gorýan toparyň önünden barýar. Olaryň zýy bilen müň sany naýzalaryň ujuny aşak gönükdiren urşujy ýöräp gelyär. Bularyň zýy bilen bolsa on sany birkemsiz bezelen mukaddes Nissa atlary barýar. Bu atlara Nissa atlary diýilmegiň sebäbi Midileriň Nissa diýen bir düzi bar. Şol ýerde hem şeýle owadan, uly atlar ýetişdirilýär...!

Soňkurak syýahatçylar bolsa şeýle atlaryň Amyderýa, Syrderýa aralygyndaky Hutdalda hem ýetişdirilenliginden, ol atlaryň ahal-teke atlaryna juda meňzeş bolanlygyndan habar berýärler. Muňa aýry-ayry atlar hakynda, at häsiýetleri hakynda gyzykly

gürrünler beren adamlar tapyldy. Atlaryň gadymyýeti hakynda welin men soraşdyrsam-da, hiç kimden ugurly bir zat eşidip bilmedim. Hamala halk öz söýgüli atlarynyň geçmişini wagt ummanynyň bir ýerlerinde ýitirene meňzeyär. Ýöne türkmenleriň hemmesi öz atlarynyň söýgüli eposlaryndaky Görogly begiň Gytratynyň neslindendigine welin juda ynanýarlar.

Türkmenler at etini iýmeýärler we oňa mukaddeslik hökmünde seredýärler. Gadymyýetde saýlama atlary ölende türkmenler olary adam jaýlan ýaly edip, kepene dolap jaýlar ekenler. Gündogarda türkmenleriň atlary juda eý görýän ýeke-täk millet bolmaklary-da ahmal..

Hommat meniň gapdalym bilen eýeriň gaşyna seredýän ýaly bolup oýurganyp barýar, belki, ol häzir, ýaňky alnymyzdan çykan hoş habaryň täsiri bilen öz çagalygynyň bir ýakymly pursadyny ýatlandyr.

Umuman-da, ýolağçy bolsaň ýolda kellä gelyän pikir köp bolýar. Olaryň birnäçesi bulutlaryň dag töw-ereginde gaýmalaşyp, soňundan gar, buza öwürlip dagyň depesinde galyşy ýaly, seniň kalbyňda galýar. Ýene bir näçesi bolsa guş ganatlarynyň kölegesi ýaly, sähelçe kaklyşyp duşuňdan geçmek bilen.

Biziň bilen gapdallaşyp demir ýol geçýär. Ol birde çerkezdir çeti, sazakdyr selin ýaly çöl otlarynyň arasy-na urup gözden ýitse, ýene birde hol beýleden lowurdap çykýar, gapdallaşyp, bir-birine höwür bolşup barýan iki sany gara ýylana meňzeyär.

...Demir ýoly bu ýere ruslar getiripdir. 1878-nji ýylda Angliýa Owganystan ymykly girensoň, ol türkmen pag-

tasyna, nebitdir ýüňüne hem howp salypdyr. Rus patyşasyna Türkmenistandaky täsirini güýçlendirmelidigi anyk bolupdyr hem-de bu meseläni ýakyn wagtda çöp döwen ýaly edip biläýjek adam hökmünde, Şipka gahrymany, Orta Aziýa belet, Samarkandy, Suwlagy almakda tapawutlanan general Skobelewî patyşa bu ýere iberipdir.

Biraz öň Kryma «Ýalta—Sewostopol» demir ýoluny gurmaga ygtyýar alan general-in ener Annenkov yzy-na çagyrylypdyr hem-de Mihaýlowskiý-Krasnowodskä ýol gurmaga iberilipdir. 1880-nji ýylyň dekabrynda Mihaýlowskiý — Gyzylybat aralygyndaky demir ýoluň gurluşygyna girişilipdir.

General Annenkov bu işde türkmenleriň güýjüni hem giňden ulanypdyr. Guluşyga gatnaşan her adama günde on üç köpük töläpdir. Düýesi bolan türkmenler, demir relsleri, şalman, ýeneki gerek bolajak zatlary Krasnowodsk portundan bu ýere çekipdirler. On baş müň işçi, dayhan, soldatlardan ybarat bolan halk on aý depesinden gum sowrup, sowukda doňup, harasatda horlanyp işlänsöň, 242 kilometrlik demir ýol Gyzylybada gelipdir. Orta hasap bilen her günde 8 kilometr ýol çekilipdir.

General Mihaýlowskide 39 wagon dan ybarat sostawy taýynlapdyr. Wagonlaryň iki gatly dört sanysy ofiserlere, ýigirmi sanysy soldatlara niýetlenipdir. Azyk üçin, dogtarlar üçin, ok-däri, odun üçinem wagonlar bolupdyr. Ol ýol 1886-njy ýylda Mara ýetirilip, onda-

nam aňyrlygyna äkidilip, Samarkant ýoly bilen bir ýyl alty aýdan soň birikdirilipdir.

Patyşa Russiýasy Orta Aziýanyň ägirt uly territoriýasyna özüniň demir guşagyny guşapdyr.

Atlar birsalymdan ilerligine öwrülip, gijäniň içinden çykyp, geriljiräp oturan daga tarap gönükdiler. Biziň göni garşymyza, beýleki gerişlerden biraz üzňelikde keserip ýatan dag peýda boldy. Dag häzir aňyrsyna öwrülip, çagasyny ýanap ýatan gelne juda meňzeş. Onuň aýak ujuny garamtyl gök otlar köýnek bolup ýapypdyr. Bir bölek bulut süri bolup, onuň üstünden agyp, aňyrlygyna eňnit atyp barýar.

Hommadyň çykan depesine çykyp, yzyna öwürülen wagty men Garagumuň gözyetimde gürründeşine jaýdar jogap bermäni niýet edinen adama meňzäp oýurganyp oturanyny gördüm.

* * *

Biziň ýetip düşlemegi, bir giýe şol ýerde bolup demdynç almagy, atlary iýmlemegi niýet edip gelyän Sazakly obamyz üsti çöl ot-çöpleri bilen basyrylan gum depeleriniň arasyndan çeşme ýabyny orta alyp oturan ekeni. Oba, esasanam, dünđerilip goýlan gazansypat gara öýlerden, ol öýleri aralap oturan iki-ýeke pagsa jaýlardan ybaratdy. Obanyň demirgazyk-gündogarynda, çeşme ýabynyň garamtyl, egrem-bugram bolup guma tutduryp barýan tarapynda başly-barat edilip tertipsiz ekilen baglar hellewleşip otyrdylar.

Oba barýan ýola düşenimizden soň biz birsalyndan eşegine iki-üç goltuk oduny taýlap ýüklän, egni könelişenräk donly oglanjygyň yzyndan ýetdik. Oglanjyk töwregiň çolalygyndan peýdalanyp, hyýal guşuny asmana uçuryp, indem öz guşunyň ol ýere göterilip, hemmeleriň guşy bolanyňa begenip, ony synlap barýan ekeni. Ýeňsesinde at toýnaklarynyň sesini eşidip, ol tisginip, ýalta yzyna seretdi. Soňundanam özüniň aljyra-nyny duýdurmazlyk üçin, kim bolarsyňyz diýen manyda bize ýüzlendi.

— Salawmaleýkim!

— Saglykmy inim — diýip, Hommat ondan oba şura başlygy hakynda soramak üçin oglanyň howatyrly nazaryna üns bermän dillendi.

— Inim, bize-hä oba şuraňyzyň öýi gerekdi, öňümize düşüp şony tapyp beräýseň!

Hommadyň bu sözleri oglanjygy mese-mälim aljyratdy. Ol bize gabak astyndan synlap durşuna ýuw-dunyp oýurgandy. Men onuň bir zadyň pikirini edip alada galanyny aňsam-da, näme üçin bu ýagdaýa düşmeginiň sebäbine düşünip bilmedim. Ol ilki oba şuranyň öýüni bilemok diýen manyda egnini gysdy.

Soňundanam:

— Men bu obadan däl, daýylar, goňşy obadan mamamlara gezelenje geldim — diýip, ker bilen gepleşýän ýaly gygyryp diýen ýaly jogap berdi.

— Oba şurany tanamok, bilemok diýdigiň-dä onda?
— diýip, Hommat ýene-de onuň ýüzüne seretdi.

— Ýok, tanamok — diýip oglanjyk mönsüredi.

— Aýyby ýok — diýip, Hommat oglanjygyň bolşuny birhiliräk görse-de, soňra hiç zat soraman, berlen jogap bilen kanagatlandy.

Biz ýoly öňe aldyk-da, atlarymyzy sürüberdik. Birsalyndan gaňyrylyp ýeňsäme sereden wagtym men ýaňky oglanjygyň ýolsuz ýerden eşegini debsiläp, elemtas bolup, howlukmaç obanyň aýagujyna barýanyny gördüm. Duýdansyz yzyndan ýetip oglanjygy gorkuzaýdyk öýdýän — diýip, men Hommada hem ony görkezdim. Ol ilki «Gorkar ýaly näme barmyş?» diýse-de, soňundan oýlanyp: «Şeýle bolaýdy öýdän» diýip, meniň bilen ylalaşdy. Biz gabat gelen adamlardan salgyny alyp, öýleriň birýan çetinde, giňişligini alyp oturan pagsadan salnan oba şuranyň jaýynyň önünde atlaryň başyny çekdik. Töwerekde öý aladalary bilen hysyrdanyp ýören aýallar iki atlynyň, oba şuran jaýynyň önünde direnişip duranlaryny görüp öýlere girensoňlar, birazdan biziň habarymyzy almak üçin, olaryň giren öýleriniň hersinden donlaryny ýelbegeý alşyp bir adam çykdy. Olar biziň ýat adamdygymyzy görüp, kimligimizi hem oňly anyklajak bolup durman, atdan düşmegimizi, öýüne myhman bolmagymyzy soradylar.

Biz oba şurany görmek aladamyzyň barlygyny aýdyp habar berenimizde hükgeribräk duran boýny gyzyňky ýaly dowamly-uzyn ýaşuly ýumuş buýurmak üçin töweregine gözünü aýlap, çemeli oglan gözledi.

Gara öýüň gapdalynda iki sany gyzjagaz ýaglyk bürenişip, gurjak bäbeklerini gujaklaşyp, gelin-gelin oýnaşyp otyrdylar. Ýaşulynyň olarda syny eglenmedi.

Onýança onuň gapdalynda agzyny öweldibräk duran daýaw pyýada nämäniň-nämedigine göz ýetirip, öz çykyp gelen öýüne tarap öwrülip seslendi:

— Gurtyrat! Nurmyrat!

— Hä — diýip, öýden birbada iki ses eşidildi. Yzysüre-de iki sany basdaşja ýedi-sekiz ýaşlaryndaky oglanjyklar işikden atylyp çykdy.

— Baryň, Hangeldini çagyryp geliň, seni sorap Aşgabatdan adam geldi diýiň! — diýip, ol oglanjyklaryň ikisini-de ýumşa ylgatdy.

Çapalaşyp giden oglanjyklar birsalymdan egni gymyzy donly, başy gara silkme telpekli, elek ýüz, keşmeri gazak milletine çalyň berip duran otuz-otuz baş ýaşlaryndaky adamy önlerine salyp geldiler. Ol gele-gelmäne salam berip, biziň atlarymyzyň uýanynyň hersini hälki oglanjyklaryň biriniň eline tutdurdy.

— Baryň, biziň öýe äkidiň. Gelnejeňe-de aýdyň, myhman gelipdir diýiň!

Oba şura başlygy biziň bilen tanşyp, hal-ahwal soraşyp duranson, üsti baýdakly jaýa girdi. Jaýyň içine köwüş çykardan törüne çenli birsydyrgyn düşek düşelipdir. Törde birnäçe kitap münderlenip goýlupdyr. Kitaplaryň beýle ýanynda syýaçüýşe, galamdyr depderler bar. Törki diwardan W. I. Leniniň nazary içerini synlap otyr. Wladimir Iliçiniň ol suraty gazetden alnan bolmaly, özi-de onuň ýogalanyny habar beren gazetden alnypdyr. Suratnyň daşynda gaga çyzyk bar.

Jaýyň bir burçunda üstüne ol-bi atylan gara sandyk goýlupdyr.

Öň bu jaýyň ýerinde garaöý bar ekeni. Ýöne bir gije basmaçylar gelip ony otlapdyr. Oba adamlary şundan soň bu jaý şol «Gyzyl tüýnük» at alan öýüň ýerinde täzedan dikeldipdirler. Hem-de ýene-de ony «Gyzyl tüýnük» diýip atlandyrypdyrlar. «Gyzyl tüýnük» häzir diňe bir oba şuraň jaýy bolman, ol oba ýaşlarynyň sowat öwrenýän ýerine hem öwrülen ekeni.

Hangeldi bizi yzyna düşürüp daşaryk çykan wagty men töwerekdäki öýlerden biziň gelenimizi eşidişip üýşüşen adamlaryň «Gyzyl tüýnügiň» öňünde duranlaryny gördüm. Olaryň köpüsi-de ýaşululardy, biziň çakarymyza garaşyp duran ekenler.

— Aý, inim Hangeldi! Gaýgysyzyň adamlary gelipdir diýdiler, şol çynmy? — diýip, köpçüligiň öňündäki, sakgaly kükregini ýapyp duran ýaşuly biziň ýüzümize seretdi.

— Howa, Arap aga — diýip, Hangeldi bize seredip oňa jogap berdi.

— Gaýgysyz sag-aman işläp yörenmidir?

— Şükür, ýaşuly, sag-gurgun işläp ýör — diýip Hommat göwünjeň gürrüňe goşuldy.

— Nedirbaý agalaram sag otyrmy? — diýip, ilki sorag beren ýaşulynyň yzynda duran saryýagyz, mor sakgal ýaşuly hem onuň yzysüre gürrüňe goşuldy.

— Şükür, olaram sag otyrlar. Gaýtmazymyzdan öň olaryň ikisini-de gördük — diýip, Hommat ikimizem bilen gördük diýen äheňde meniň ýüzüme seretdi. Men ony makullap baş atdym.

— Ulus-ile olaryň özleri-de köp salam aýtdylar!

Ýaşulular ýerli ýerden: «Salam iberenlerem, ony getirenlerem köp sag bolsun, sag-gurgun, agyz-dili birli-gi bilen işleşip ýören bolsalar bolýar» diýişdiler.

Hommat ýene birsalym olar bilen gürleşip duransoň biz ýaşulular bilen hoşlaşyp, oba şuranyň yzyna düşdük.

Hangeldi bizi öýüne getirip saçak başyna geçirensoň, nämedir bir zady ýatlap, aşak bakyp ýylgyrды, soňundanam başyny göterip, gapa seredip özüniň näme üçin ýylgyranynyň sebäbini düşündirdi. Ilki ol ýaňky bize gabat gelen eşekli oglanjygyň öz inileriniň biridigini, onuň häzir ýolda ýalan sözläni üçin, bu ýere gelmäge utanyp ýörendigini aýtdy. Soňundan bolsa dört-baş aýlykda bize meňzeş oba gelen iki atlynyň gürrüni berdi. Olar oba daramak üçin alkyma gelip düşen garakçylar toparynyň oba ýagdaýyny anyklamak üçin iberen adamlary ekeni. Atlylar myhman bolup iýip-içip gidensoň, gijara galtamanlar oba kürsöp urupdyrlar. Öýleri otlap, birnäçe adamlary gamçylap, azgyn hökmünde jezalandyrypdyrlar. Hangeldini gözlöp öýünden tapmansoňlar, «Alynyň aryny Ahmetden çykar» etmekçi bolup, onuň aýalyny ata süýretmek üçin saçyndan süýräp, öýünden çykarypdyrlar. Ýöne şol arada duýdansyz çykan tüpeň sesi gelniň tarapyny çalypdyr. Gelni atlylara süýräp barýan galtamanlaryň biriniň agzy ýer garbapdyr. Olar gijelikde birbada okuň nireden gelyänini hem aňşyryp bilmändirler. Onýança biraz arakesmeden soň, hyrly tüpeň ýene bir gezek atlyp, galtamanlaryň ýene-de birini atdan agdarypdyr. Üçünji atly indiki gümpüldiniň özüniňki boljagy-

ny aňyp, howlukmaç gaçyp garaňka siňipdir. Hangeldi ol gün deň-duşlarynyň birnäçesi bilen obadan çeträkde ýaşayan ýoldaşlarynyň öýünde oturan ekeni. Onuň öýünde ýoklugy bähbit bolupdyr. Habar baran dessine ol töweregindäki adamlary jemläp ýaraga ýapyşypdyr...

Hangeldiniň öýüni goran, onuň agasy ekeni. Ol gohgowry eşiden dessine obanyň ortasynda başlanan gohuň bir gapdalynyň özüniňkilere-de ýetjegini bilip, şol ýerde çemesini alyp garaşyp ýatandyr. Özi-de tä inisi öwrülip habar almaga gelyänçä, öýleriň töweregindäki aýallaryň gyk-baklaryna goşulman, öwrülip geläýseler ýene-de olar bilen atyşmaga taýyn bolup ýatypdyr. Diňe ol gapyda Hangeldini görensoň, üst-başyny kakyşdyryp saman kümeden düşüpdür.

Men Hangeldiniň gürrüňlerini diňläp otyryn hem öz önümde ýaş respublikanyň gursagy arzuwly, öz maksadyndan, halkynyň hiç bir aladasyndan çetde durmajak wekilleriniň birini görýärim. Onuň ýüregi harasatly, şeýle-de bolsa ol muşakgat ýagdyryp oturman, özi bilen bagly bolan-goýan zatlary başga biriniň başdan geçirmesi ýaly parhsyz, ýeňillik bilen aýdyşdyrýar.

Nahar edinenimizden soň ol bizi: «Şujagaz ýerde, baryp göreliň hem aýaklaryň gurşugyny ýazdygymyz bolar» diýip, obanyň eteginde ekilen bugdaýly meýdany görmäge äkitdi.

Yzymyza dolanyp gelyän mahalymyz biziň ýolumyz tamdyrda çörek bişirip duran gaýyn-gelniň üstünden düşdi.

Gelin bizi görüp, ýerinden turup, eglip salam berdi-de, oturyp ýene-de tamdyra tarap öwrüldi.

— Hmm...

Hangeldi gelniň salamyny özüçe aldy-da, onuň gaýyn enesine salam berdi.

— Gurbansoltan eje, salawmaleýkim!

— Hangeldi, gurgunlykmydyr, sag oturanmysyňyz, täze gelin bäbek bilen öwrenişýärimi?

— Aý, öwrenişerler-le...

— Wah-eý, öwrenişmän näme, öwrenişmesem men öwrenişmezdim, çagamy gundabam bilemokdym, köprük aglasa-da, bile aglar oturardym.

— Şol arada ol öz sözünü bölüp egildi-de, tamdyrdan bir tegelek nany çykardy-da, onuň ýüzüne gapdalyndaky bedreden suw urup, bize tarap uzatdy.

— Alyň, duz dadyň!

Biziň herimiz öý eýesine göwni üçin uzadylan çöregiň ujundan bir döküm aldyk.

Hangeldi nany yzyna uzatmazdan ön ony keseligine döküp, Hommadyň alan ýeri bilen meniň alan ýerimi birleşdirdi-de, elindäki bölejigi nanyň uly böleginiň üstünde goýdy.

— Gubansoltan eje, nanyňyzy alyň, sadagasy bol-dugym, keýpine iýip oturmaly nan bolupdyr.

— Köprük alsaňyz bolmadymy!

— Hälem onuň bir ýugrumy ýetmedi... — diýip, nan taryp edilensoň aňyrsyny bakyp, ýaşmagyny dişläp oturan gelin durup bilmän, ýaýkanjyrap dillendi.

— Ýolda men gyzgynjak çörege kümşüldäp, Hangeldiniň yzyna düşüp gelyärkäm ondan näme üçin çöregiň bir bölegini döwüp, ony üstüne goýup alyp bermeginiň sebäbini soradym. Ol «Bizde çöregiň bir başyndan döwmek kada» diýip, ýüzugra düşündirdi.

Hangeldiniň ýaňky hereketleri onuň ýüzugruna nätanys adam hökmünde meniň ýalňyşlygymy düzedip goýberdigi ekeni.

Üç terkeş bolup Hangeldiniň ýene bir degip geçmekçi bolan ýeri ussahana gelen wagtymyz, ussalar harsurşup işleşip durdular.

Iki sany on iki-on üç ýaşlaryndaky esleňräk oğlanlar özleriniň ululara kömek edýänlerine monça bolşup körük basýardylar.

Hangeldiniň «Gurbandurdy aga» diýip, ýüzlenen gürzele sakgally yaşulusy halka görnüş demri gysaç bilen gysyp, sandalyň üstünde tutup durdy. Dörtgyraň daýanykly bir ýigit bolsa, hähläp häli-şindi onuň depesinden ýarym putluk ýekedabany inderýärdi.

Şilliň uzyn hor adam bolsa olardan beýleräkde oda tutan pilsapysyny arassalap oňaryşdyryp durdy. Onuň aýaklarynyň aşagynda ýonuşgalar seçelenişip ýatyrдылар.

Hommatdyr Hangeldi ussalar bilen gürleşýän mahaly men bir gapdala çekilip, depder galamymy elime aldym.

Körük basyp, häzir bolsa bilesigelijilik bilen özüme seredişýän, başlary tahýaly, ak köýneklerini giňiş-gowaldaň balaklarynyň üstünden goýberen biraz söliteräk görünüň oğlanjyklar peýda bolupдылар. Olar meniň

uzadan suratyma seredişip: «Eý, maňa meňzeyä-de, saňa meňzeyär» bolşup begenişdiler. Surat elden ele geçdi. Gürzelek sakgal Gurbandurdy aganyň suratyny çekmekçi bolan wagtym welin ol çytyldy, soňundanam aladalanyp, ellerini daldalady:

— Myhman aga, meni bir çekmäweri gaýrat et-de, meni çekme!!

Men birbada hiç zat aňsyryp bilmedim. Onuň boluberşi meni geň galdyrdy.

— Ol dünýäde soralarda men suratyma jan tapyp bilmerin — diýip howpurgandy.

Men ýene-de hiç zada düşünmedim. Hommat şol arada nämedir bir zada ýylgyryp maňa tarap «Soň düşündirin» diýen manyda seretdi.

Gezelençden öwrülip gelenimizden soň, ol musulman dininiň surat çekmegi, surat aldyrmagy-da ret edýändigini, onuň «Surat aldyran jähennemde onuň jogabyny bermeli bolar» diýip, ol dünýäniň gazaby bilen gorkuzýandygyny ýatlansoň, maňa ýaşulynyň alada galmagynyň sebäbi düşnükli boldy. Agşamlyk Hangeldiniň öýüne biziň gelenimizi eşidip ýoldaşlary, oba ýaşululary, aganileri üýşdüler. Olar arkalaryny tärime berşip halka bolşup, Aşgabat ýagdaýlary, respublikanyň aladalary bilen gyzyklanyp oturdylar. Gijäniň bir wagty, biziň bilen hoşlaşyp turup gitdiler.

At üsti meni birneme ýadadan eken, hemişeler uklap bilmän gijelerine gara görgi bolardym. Şonda men köplenç, Ýaltada bolan günlerimde gören bir pursadymy ýatlaýardym.

..Gözyetim. Bir gämi burnuny suwa sokup deňiz bilen ikiçäk otыр. Şu görnüşde pikirimi jemlemek köplenç maňa uklamaga kömek ederdi. Bu gün weli maňa uklamaga hiç zady ýatlamak gerek bolmady.

* * *

General Skobelew bu ilde Saýry sakgal diýlip atlandyrylýan eken. Ol bu ýerde patyşa generallarynyň iň zabuny hökmünde özüni tanadypdyr. Birwagtlar onuň şöhraty meni-de gyzyklandyrypdy.

Onuň giň maňlaýy, sargylt öwüşgünli arasy açylan kümüş saçlary, ikä bölünip her tarapy bir gysym bolup duran sakgaly, halka atyp duran göwresine haýbat berýän murty meniň ýadymda.

Generalyň terjimehaly bilenem gyzyklanypdym. Mihail Skobelew 1843-nji ýylda generalyň maşgalsynda dogulýar... Ol general ştabyň akademiýasyny tamamlansoň, Orta Aziýa ugradylypdyr. Samarkandy, Kokandy, Buharany basyp almakda tapawutlanypdyr.

Kapitan çininde Peterburgdan giden ofiser ol ýerden general çinine, altyn suwy çayylan gylyja, Georgiý ordenleriniň IV-III derejelerine eýe bolup gaýdyp gelipdir.

1877—1878-ni ýyllarda onuň ýolbaşçylyk eden goşuny Balkan ýarym adasyna aralaşyp, türkler bilen barlyşyksyz söweşler alyp barypdyr. Ol Plewna söweşinde, Dunaydan geçilende özüni ýene-de bir gezek başarjaň general hökmünde görkezipdir.

Patyşa Russiýasy üçin şol ýyllarda Gökdepe meselesi heniz çözülmek meseleleriň biri bolany üçin, şeýle

hem Angliýanyň bu ýurduň pagtasyna, ýüňüdir baganasyna, nebitine isleg bildirip, ýeňse owganlar bilen darkaş guryanlygy üçin, Owgany özüne «hä» diýdirdigem, olaryň Orta Aziýada hüjümi güýçlendirjekleriniň uýy iki dældigi üçin, patyşa meseläni bada-bat çözjek general hökmünde Skobelewi bu ýere ýollaýar. Şol döwürde onuň bilen bu ýere gelen ofiserleriň birnäçesi öz gündeliklerinde general hakda birnäçe ýazgylar galdyrypdyrlar. Oňa öňden belet ofiser udow «...Skobelew göwnüme juda gylyksyz bolan ýaly, ol sähel zada hem peýgýär...» diýip bellese, hudo nik Wereşagin öz inisine bu ýerden iberen hatynda: «General edil Delfiý Orakul ýaly gepleýär, oňa bada-bat düşünme-de kyn...» diýip ýazypdyr.

Mihail Dmitriýewiçiň bu ýerde gazaply hem düşnüksiz bolmagyna onuň maşgala ýagdaýynyň sebäp bolan bolmagy-da gaty ahmal...

...1880-nji ýylyň tomsunda generalyň ejesi Olga Nikolaýewna ýany juda köp pully Filippola gelýär. Ol oglunyň Balkan ýarym adasyndaky uly abraýyny peýdalanyp, ýany bilen getiren puluna mülk edinmekçi ekeni.

Karlowa, Sliwno, Gazanlyk, Nowu-Zagore Olga Nikolaýewnany halk gahrymanynyň ejesi hökmünde uly dabara bilen garşy alýar. Ähli ýerde diýen ýaly onuň töwereginde poruçik Uzatis bolupdyr. Poruçik Uzatis ruslaryň we bolgarlaryň arasynda uly hormatdan peýdalanýan ofiser ekeni. Ol Ni niý-Nowgorodda barly maşgalada dünýä inipdir... 1876-njy ýylda Nikolaýews-

kiniň in enerler taýýarlaýan uçilişesinden kowlandan soň, Çernogorýa gidip, şol ýerde türklere garşy söweşlere gatnaşypdyr. Rus goşunlary Bolgariýa gelen mahaly ol general Skobelewiň 16-njy diwiziýasyna goşulýar. Plewna söweşinde edermenlik görkezip, generalyň ünsüne düşýär. Georgiý ordeniniň V derejesine mynasyp bolýar. General ony özüne kömekçi edinip, ýanyna alýar. Türkler Balkandan kowlup çykarylandan soň hem ol şol ýerde, rus goşunlarynyň sanynda gulluk etmäge galýar.

Uzatisiň wepaly hyzmaty, oňa uly ynamyň döremegine sebäp bolupdyr. Şol wagtdaky Russiýanyň Balkandaky ilçisi knýaz Seretelew hem ol barada gürrüň bolanda, hemişe şu sözleri gaýtalaýar ekeni.

«Eger-de meniň ilçihanamda birnäçe million pul bolup, bir ýana gyssagly gitmeli bolýan ýagdaýymda, kimdir birine öz ýerimde galmagy hem pullary saklamagy ynanmaly bolsam, onda men poruçik Uzatisden hyzmatyny sorardym».

Olga Nikolaýewna Çirpana gitmegi ýüregine düwen mahaly ol öňünden Uzatis bilen gepleşipdir, ýöne poruçik oňa juda gyssag işiniň barlygyny aýdyp, bu gezek özüniň ýoldaş bolup bilmejegini mälim edipdir.

Generalyň ejesi ýanyna 46 müň pul hem-de hyzmatkärlerini alyp, unter ofiser Iwanowyň ugratmagynda gije ýola düşüpdir.

Puly Olga Mihaýlownanyň öz syýahatynyň hakyky manysyny gizlemek üçin alan bolmagy hem mümkin. «Olga Nikolaýewna Bolgariýa mülk edinmäge gidip-

dir...» gürrüniň yzysüre Peterburg ol hakda «Generalýň ejesi ol ýere gizlin Balkan guramasynyň işi bilen gyzyklanmaga, şol guramanyň üsti bilen ogluny öňe sürmäge, şeýdibem Balkanda Russiýa dahylsyz bolan, özbaşdak Skobelew döwletini döretmäge ogluna ýardam etmäge gidipdir...» diýip gürrüň edipdi.

Olga Nikolaýewnanyň gije-gündiz mülk alma bahanasy bilen bolup yörşüni synlanyňda, soňky gürrüniň çyndygyna birhili ynanasyň hem gelmän duranok... Ol şol gezek Filippoldan uzaklaşmanka, poruçik Uzatis özüniň çernagorly iki ýoldaşy bilen duýdansyz olaryň önünden çykyppdyr.

Generalýň ejesi kolýaskany sakladan badyna, Uzatis sen-men ýok, dessine onuň depesinden gylyjyny inderipdir. Dogry gelen ölümden diňe unter ofiser Iwanow bir tär bilen gutulyppdyr. Bu ölüme Olga Nikolaýewnanyň çykyşlarynyň, ýerinde aýdylmadyk bi-jaý sözünüň sebäp bolan bolaýmagy-da mümkin. Uzatis özüni atyp öldüreni üçin, bu syr bolup galypdyr.

Ejesiniň ölümi, onda-da bu hili özünden soňa ençeme ýakymsyz gürrüňleri goýup giden ölüm Skobelewe gaty agyr degipdir.

Onuň ejesiniň jaýlanmagyna gatnaşmak islegini Patyşa Aleksandr II kanagatlandyrmadyr.

Skobelewiň türkmenlerden ylalaşmak gazanmak meýli bilen huzuryňa gelen on iki sany ilçini başaşak asdyryp, hudo nik Wereşagine «On iki asylanlar» işini naturadan çekmäge mümkinçilik döreden wagty onuň

ejesiniň syýahaty bilen ýanyp-bişip ýören, agyr pursatlary başdan geçirýän wagtlary ekeni.

Belki-de, töwreginiň öwgüsi patyşa generalynyň pälini azdyrandyr. Sebäbi ony şol günler daşary ýurt gazetleri Napoleon bilen deňeýän ekenler. Has-da fransuz gazetini «Nuwel-rewýu» onuň bilen her taraplaýyn gyzyklanyp, iki taraply makalalar çykarypdyr.

«Skobelew seniň gysymyňdaky lukmaňy almaga, ýeňişleriňe eýe bolmaga barýar...»

«Rus administrasiýasy Orta Aziýa öz täsirini ýetiren wagtynda, Tibeti, Kaşgary alan ýagdaýynda beýik döwlet bolup biler» diýip, ony gündogara öjükdüripdir.

Skobelewiň Orta Aziýadan Napoleonyň Müsürden gelşi ýaly dolanyp geljegini ýazýan gazetler-de bardy. Başga bir fransuz gazetini bolsa: «General häzir ýakyn günlerde galany partlatmak üçin onuň aşagyny gazdyryp, däri daşadýar. Bu emel ozalbaşda fransuz ofiserleri tarapyndan 1854-1855-nji ýyllarda Sewastopolyň garşysyna ulanylypdy» diýip, şol gezek fransuzlaryň Eduard Iwanowiç Totlebenden alan almytyny bilgeşleýinden ýatdan çykaran bolup gürleýärdi. Şol gezek admiral Totleben duşmanlaryň partlatmak niýeti bilen şäher aşagyny köwýänlerini bilip, olaryň garşysyna ýörite sapýor goşunyny goýupdy, fransuzlaryň niýeti puja çykypdy.

1881-nji ýylda general Skobelew, patyşa goşunlary üçin Gündogarda basyp almasy iň kyn bolan «Boýun egmez» gala adyny alan Gökdepe galasyny partladyp, onuň külüni göge sowurýar...»

1882-nji ýylyň 12-nji ýanwarynda Skobelew Peterburgyň «Barelýa» restoranynda, Gökdepe galasynyň alynmagynyň 1 ýyllygy mynasibetli dabarada söz sözleýär. Ol galany alşynyň üstünde durup geçensoň, Awstro-Wengriýa öjügip söz sözläpdir. Awstro-Wengriýa hem bada-bat rus döwletine «Içerki işlerine goşulýany üçin» duýduruş beripdir.

Tizden rus döwletiniň daşary işler boýunça işleriniň uprawlýaýuşisi Girs Awstrýa babatda Skobelewiň juda ýerliksiz gürlänini boýun alyp, ötünç sorayar.

Onuň bu çykyşy Peterburgda il içinde: «Ol özüni Garribaldy hökmünde görkezmek isledi, emma bolmady...» diýen gürrüniň döremegine sebäp bolupdy.

...1882-nji ýylyň 26-nji iýunynda general iki sany zenan bilen «Angliýa» restoranynyň çolaja künjeginde otyrka tarpa-taýyn ölýär. Onuň meýidini ilki Moskwa uniwersitetiniň professory açyp görýär, hem ýürek, öýken ysmazlygy döräpdir diýen netijä gelyär. Generalyň wraçy Geýfekder bolsa «Onuň ýüregi sagdy...» diýip, professoryň gelen netijesi bilen ylalaşmandyr.

Öleninden soň onuň zyznda: «Generala restoranda otyrka, gapdalky bir ýerlerden «Gökdepe gahrymanyna» diýlip, dabara bilen şampan şeraby berlipdir. General şampanskini başyna çekipdir. Bulgury inlis jansyzlary awy goşup ýörite edipdirler» diýen gürrüňlerem bolupdyr.

Pari unwersitetinde birnäçe döwletleriň garşysyna çykyş edeni üçin, patyşanyň hut özi: «Bu guduzlan it üçin men indi her ýeten döwletiň önünde ötünç sorap

ýörmeli bolarynmy»... diýmegi, ölümine sebäp bolanmyşyn diýen gürrüňler hem bolupdy.

General öz ömrüni soňlansoň, wagt onuň şöhratynam, yzynda galan myş-myşlaram onuň Gökdepe galasyny partladyp, külüni göge sowruşy ýaly, öz topuna salyp gümmürdedipdi.

* * *

Çölün üstünden ýazyň görmegeýliginden, keypihonlugyndan habar berýän çyglyja şemal öwüsýär. Meýdan hut düýnki gündäkisiniň ekiztaýy. Ol özüne laýyk köýnegi geýen gelin ýaly, synlamak üçin ýakymly. Töweregiňe ser salan mahalyň kimdir biri ol gelni gujagyna göterip, töweregine aýlap durana meňzeyär.

Atlarymyz bizi bir-birlerine meňzeş gara öýlerden, selçeň pagsa jaýlardan ybarat obalaryň duşundan geçirip alyp barýar.

Her gezek bir oba ýakyn barlanda, itler alagowurdy bolşup, biziň önümizden çykýardylar, atlaryň töweregini gallaşyp hüjüme geçýärler. At janawarlaryň jylawlaryny çeyneşip howsala düşmeklerine sebäp bolýardylar. Has-da Hommadyň münen sarç aty urnup heläk bolýardy. Häli-şindi durup, guýrugyndan aslyşyp diýen ýaly üýrýän itlere toýnak salyp azara galýardy. Itlerem jyn ýaly çalasyn jandar, aňsat onuň atymyna gelmeýärdiler. Boşlugy depip lapykeç bolýardylar. Itler hem şeýle jogapdan soň, özlerini has-da gaharly alyp barýardylar. Dişlerini syrtardyşyp, gorkunç tüýse girişip öjügyärdiler. Şol gezek welin ol gazaba münüp, gulak-

laryny ýapyryp, boýnuny süýndürip, düşdi birden itiň söbügine. Iki elim bilen ýapyşyp, zordan eýeriň üstünde saklandym. Zähresi ýarylan it onuň ýetip gelyänini görüp, itler toplumyny taşlap, ümdüzüne gaçdy. Her gezek itler bilen duşuşyk bolanda, bu ýerlere syýahat eden fransuz in eneri Bularjäniň ýazgysy meniň ýady- ma düşýärdi. Ol gündeliginde: «Türkmenleriň gulakdan- guýrukdan ýaşlykda halas edilen örän äpet hem hyrsyz itleri bar. Mary diýen bir ýerde şeýle itleriň biri bir generalyny hem iýenmiş» diýip ýazýardy.

Ilter käte biziň bilen gyzygyşyp, goňşy obanyň deňesine ýetenlerini hem duýman galardylar. Şeýle bolanda, hemişe tomaşa bolardy. Iki obanyň itleri garpyşyp, özleriniň adybir itdiklerini unudyşyp, biri-birleri bilen gyzyl et bolýançalar urşardylar. Biz bolsa bada-bat ýatdan çykardyk, itleriň öz bir-birlerinden özgä elleri ýetmezdi. Olar bir-birlerine tüýs mynasyp garşydaşlardy.

Gijöýlänler biziň çopan goşy hasaplap, ağşam ol ýerde bolup, dem-dynç almagy niýetläp sowlan tüssämiz, birnäçe serhetçileriň ugratmagynda, çölün bir ýerlerinden dolanyp gelyän çaklaňrak göç bolup çykdy. Töwerekden saýlanyp oturan inedördül depäniň üstüne ýanaşyk edilip birnäçe düşek atylypdyr.

Beýleräkde goş-golamyň töwereginde bedre börükli bir aýal, iki sany egni ak köýneklige, garakelle oğlanjyk görünýär. Gapdalda töwerege ýakymly ysyny ýaýradyp gara gazan gaýnap dur. Agzy ýaşmakly aýal wagtal-wagtal turup, çagalar hem gazan aralygyna gatnaýar.

Hommat bizi görüp ör galan adamlaryň arasynda inçesagt, eňegi çowly, egnine düýe ýüňünden örülen melemtil goňur çäkmenli, başyna buraly telpek geýen adamy görüp begendi.

— Bä, Öwezgylyç bagşy ýaly-la bil! — diýip, ýylgyryp dillendi. Ady tutulan adam bizi içgin synlap, ozal nirede görenini ýadyna salyp bilmän kösendi.

— Bagşy, Senem görmek bar ekeni.

— Hawa, bizem-ä bardyrys özün-ä. — Bu sözi aýdan wagty näme üçindir, onuň ýüzi gürründeşini tanamaýanyňy mälim edip müýnli ýylgyrdy. — Gelen ýeriniz, ana, şol bolýar — diýip, Hommat bu gezek göwünlik beriji äheňde dillendi. Soňundanam onuň bizi nirede görenini ýadyna saljak bolup azara galýanyňy duýup: «Bagşy, bizi tanajak bolýaňyz-ow» — diýip, özünü tanatmak üçin ýylgyrdy.

— Öz-ä bir gören tanyş ýüzüm...

— Hmm...— Hommat ýene-de ýylgyrdy: — Bir ýola şagal obaň gapdalyndan geçip barýan ekeni, oba oglanjyklary ony görüp, «şagal-da, şagal» bolşup gygyryşypdyrlar, şagal şonda: «Bäý, bulaň hemmesi meni tanaýa, men welin bularyň hiç birisinem tana-mok» diýenmişin. — Hommat bu hekaýaty bagşy-sazandanyň oturyp-turýan ýeri, duşuşýan adamlary köp, ol olaryň haýsy birisini tanasyn diýen manyda aýtdy. Soňundan bolsa bagşyňyň ýadyna düşer öýden bir duşuşygy ýatlady.

— Siz meni ýadyňyza saljagam bolmaň, biz şindi şeýle içgin tanyşybam ýetişemizok... Şol gezek Pöwrizede

Moskwadan gelen myhman sazandanyň hormatyna gurlan üýşmeleňde menem bardym, pianinonyň başynda ön oturmadygam bolsaňyz, siz şol gezek moskwaly myhmanyň çalşyny görüp-synlanyňyzdan soň, onda «Daraýy donlyny» çalyp beripdiňiz.

— Sizem şonda bar ekeniňiz-ow — diýip, bagşy ol duşuşygy ýatlap begendi.

— Bardym. Gaýgysyz Serdarowiç, Me lauk, Paskuskiý, Aýtakow ýoldaşlaram bardylar.

— Hemmesi ýadymda. — Bagşy birsalym geplemän, donunyň bajygyny çözüp, daňyp oturdy.

— Aý, bizem ýüregine gulgula düşen gul-da, göçürjek bolsaň türkmeniň gapdalyndan göç geçir diýilmänmi näme. Şol hakyt dogry gürrüň ekeni. Hälem Gaýgysyz meniň bilen deň bolmandyr. Ýatlap, ýörite kagyz ýazyp iberipdir.

— Habarym bar, bagşy, gelen ýeriň bolýar — diýip, Hommat uýatly bagşa ýene-de göwünlik berip gepledi.

Tanşyp otursak, bu adam barly adamlaryň aldawuna düşüp, olar bilen göterilip giden türkmeniň söýgüli bagşysy ekeni. Serhetçiler onuň elinde Gaýgysyz Serdarowiç Atabaýewiň hatyny görüp, oňa ýoldaş bolup gelyän ekenler. Bagşynyň ýüzünde ýol argynlygynyň hem-de ýüregi harasatly adamyň ynjalyksyzlygy bar. Ondan-mundan mesawy gürrüň edilýän mahaly ol bize özüniň alan hatyny çykaryp görkezdi. Hat gerek wagty, çykaryp görkezilende gören adamyň haýsy dilde gepleýänligine seretmezden, düşnükli bolmagy göz önünde

tutulyp, iki dilde, rus hem türkmen dillerinde ýazylypdyr.

«Öwezgylyç!

...Beýdäýmegi kimden garaşsak-da, senden-ä garaşmandyk. Pikirlenmänligiň, ölçerip dökmänligiň belli boldy.

Sende ata-babalarymyzyň timarlap ösdüren, ýürekleri bilen ýyladan aýdym-sazlarynyň uly bir bölegini jemlän gursak bar. Ol gursak bolsa bir seniň öz zadyňam däl, ol il-günüň baýlygy. Seniň gitmegiňe men şol uly baýlygyň gitmegi diýip düşüňärim. Diňe sen däl, seniň ata-babaň hem il içinde bagşyçylyk edip, Magtymguly aganyň agzibirligi ündeýän pikirlerini depesine täç edinip gezen adamlar bolupdyr. Jemlenmek, döwlet bolmak bu biziň elýetmez arzuwumyz dälmi näme?!

Biz özbaşymyza döwlet, respublika. Seniň il-güniň elýetmez tylla halka el ýetirdi. Begençden diňe biz däl, biziň garşymyza ok atyp ýören Jüneyit hanyň gurultaýa ýollan wekilleri hem: «Hudaýa şükür, meniň ilim hem ahyrsoňy döwlet boldy...» diýip begenişip aglapdyrlar...

Bolşewikler döwleti seniň ýaly azaşan adamlara yzyny tapmaga kömek etme niýeti bilen günäňizi geçýän ýörite karar çykardy. N. Ýomudskiý, A. Atabekow ýaly adamlar eýýäm gaýdyp gelip, öz iline gowuşdy.

Seniň hem gelip öz döwletinde, öz ýeriňi eýelemegiň gerek, Öwezgylyç! Magtymguly agany köpräk ýatla, şonda sen maňa has gowy düşünersiň!...

Türkmenistan Halk Komissarlar Sowetiniň başlygy
G. S. Atabaýew.»

Men düşek üstünde ornaşyp bagşy bilen, töwerekdäki esgerler bilen saglyk-amanlyk soraşyp oturdym. Bu gününem ýakymly ýaz günleriniň biridigini, bu ýyl ýazyň bir ýerlerde eglenip, öňki ýyllarkysyndan gijigip gelenligini, al-ýaşyl öwsüp oturan, ot-çöpleriň, gül-gunçalaryň goşulyşmagy bilen dörän gözilginçligi hyýalymyzdaky jennetiň bir künjegi bilen deňeşdirip oturdyk. Hommat bolsa indi birwagtdan bäri serhetçileriň gyzyl ýüzli, gözleri kiçijik komandiri bilen çete çekilişip ikiçäk gürrüň edýär. Saçak ýazyp nahar iýlensoň, orta ýene-de çay geldi. Aýdym-saz boljagyny duýup şundan soň, häliden bäri ejeleriniň töwereginden çitde-mit bolşup öz çaga oýunlaryny oýnaşyp oturan bagşynyň ogullary hem ýortuşyp biziň ýanymyza geldiler. Oglanlaryň kiçirägi eýemsirenip, kakasyna dykylyp diýen ýaly oturdy, ikinji oglan özüniň jigisinden uludygyny ondan parhlyrak bolmalydygyny özüne ýatladyp, aýbogdaşyny gurup uly adamlara meňzäp, beýleräkde oturdy. Özi bilen getiren kiçijik dutarjygyny öňüne kese basdy. Bagşy çäkmenini çykaryp, ony egnine ýelbegeý alansoň, howlukman köýneginiň yeňlerini gezekli-gezegine tirsegine çenli çermeşdirdi, göreş tutmakçy bolýan pälwanlara meňzäp, inli guşak bilen bilini guşandy. Diňe şundan soň ol kiçi oglunyň öňüne kese basyp oturan, tut agajyndan gazylyp oňarylan dutaryny eline aldy. Özi bilen goşup saz çalmak höwesi bilen oturan oglana gözünü aýlady, biziň yerli-ýerden oglanlaryň ejeleriniň ýanyndan getiren kiçijik dutarjyga höwesli, gyzygyşyp seretmegimiz onuň aý-

dym-saza başlamazyndan öň ýüzugra kiçijik dutaryň taryhyny ýatlamagyna sebäp boldy.

— Şular ýaly oglankam — ol kiçi ogluna tarap güzünü aýlap goýberdi. — Menem ýaman dutara höweslidim. Çemin tapdygym kakamyň dutaryny gujaklap, çalan bolup oturdym. Onuň tarlaryny üzüp, müýn çeken gezeklerim-de az bolmandy. Ejem diýmişleýin-ä men çagakam kakam dutar çalsa begenip gol-ganat bolubirmişim. Şol günler kakam maňa dutar sapyny dişledip saz çalar eken, bu bolsa maňa diýseň ýarapdyr. Kakam aýtmyşlaýyn, şeýdilende, saz ýaşlykda çaganyň süňňüne ornaýarmyşyn, hem gyzamykdan galan kesele meňzäp, hemişelik onuň süňňünde galarmyşyn.

...Bir ýola bir ýere gitmekçi bolan kakam dutaryny tapmandyr. Meniňem öýde ýoklugymy görensoň, ol dutaryň öýden uzakda dældigini aňypdyr. Şol gezek ol meni bukulyp, özbaşyma saz çalan, bagşy bolan bolup, oturan ýerim samankümämizden tapypdy. Şundan soň ol tiz wagtdan şujagaz çemelije dutary maňa ýasap beripdi.

Bagşy gürrüniň soňunda kiçijik dutara ýene-de bir gezek mähirli seredip goýberdi. Ol ogly bilen goşulyşyp birsalym saz çalyp oturdy. Soňundan bolsa özüniň labyzly sesi bilen aýdymlar obasynyň bir ýan çetinden girip ugrady. Haýsydyr bir guş ýuwaşlyk bilen ýokary göterilip uçup ugran ýaly boldy.

Gije gelip, many bolup, biziň töweregimizde dymyp oturan çöli eýeledi. Indi çöl depesi gara keçe basyrylgy

türkmen öýüne çalyň edýär. Biz bolsak häzir şol öýüň oýagyny töwerekläp oturan adamlara öwrüldik.

Hommat wagtal-wagtal bagşy her aýdymyny soňlap, öňündäki çalyň kasesine elini ýetiren mahaly ýa-da dutaryny çekip, onuň ýassygyna güýmenip ara böwşeňlik düşende, aýdymlaryň maňa-da düşnükli bolmagyny, ondan meniňem öz alýan lezzetimi almagymy isläp, pursatdan peýdalanyp, onuň mazmunydyr taryhyndan öz bilýän zatlaryny aýdyşdyrýar.

Bagşy her gezek diýen ýaly, hamala bu pursadyň öňüsrasy Hommat bilen öz aýtjak aýdymlaryny maslahat edene meňzäp, hut onuň muňa gürrüni beren aýdymynyň sözlerini özüne mahsus labzy bilen sanap ganatlandyrýar.

Hommadyň bu hereketleri onuň bagşyň aýdym repertuaryna juda beletliginiň alamatyndan başga hiç zat däl.

Soňabakan men Hommadyň gürrüni bilen bagşyň şol gürrüni özüçe tassyklamasyna şeýlebir gyzygyp ugradym welin, eşiden zatlarymy bada-bat ýazyp almayandygymy, olaryň unudaýmagymyň mümkindigini ýatlap aladalandyň.

Men, bu çölde görýän-eşidýän ähli zatlarymyň öz arzuwlap gurnagy niýet edinip, ugruna çykan binamyň bir kerpijidigine ynanyrdym. Bu ynam bolsa meniň bilesigelijiligimi barha artdyrýardy.

Dur, gardaşym, eý, senden-eý habar alayn,
Artyknyýaz atly ýarym-ow amanmy?

Bagşy dutaryny çekişdirensoň, oturan ýerinde leňner alyp «Saltyklara» tutduryp ugran mahaly men bu sesiň, on ýyl rakyp zyndanynda ýatan, indem bir ýol bilen ol beladan sypyp yzyna dolanyp gelyän Magrupy şahyryň sesidigine ynyndym. Magrupy, Hommat aýtmyşlaýyn, türkmenleriň «saltyk» tiresinden dörän şahyr bolupdyr. Söweşleriň birinde ol Eýrana ýesir düşüpdir. Duşman onuň gözünü oýup, özüni zyndana taşlapdyr. Saltyk türkmenleriň Amyderya boýunda oturan, soňundan taryh-da «Beýik seljuklar» at alan tiresiniň çyn adydyr: «seljuk» diýip, olary basyp alan ýurtlaryň adamlaryny atlandyrypdyrlar.

Magrupynyň menzil-menzil ýol aşyp gelyänini, ilýurduna ýakynlaýanyny ilki onuň söýgüli gelni Artyknyýazyň ýüregi syzypdyr.

Girip-çykyp, onuň ýüregi hiç ýerde karar tapmandyr. «Şu hepdeň bir ýerinde ogluňyz bir ýerden gara berer» diýse-de, gaýyn atasy-da oňa ynanmandyr.

Artyknyýazyň duýgusy ony aldamandyr. Iki-üç günden Magrupy öz ýoldaşlary bilen obalarynyň üstünden inipdir. Il-güne, dogan-garyndaşyna, söwer ýary Artyknyýazyň yhlasyna gowşupdyr.

Ýeňsede, serhetçileriň atlaryň otuna-suwuna seredyän hem-de töwerege gözegçilik edýän tarapyndan bir güpür-tapyrlyk bolan ýaly bolsa-da, aýdym-saza berlişip oturan adamlar bir üşerlişseler-de, soňundan oňa ähmiýet beren bolmady.

Garaňkydan duýdansyz çykan elleri ýaragly adamlary biz diňe toparlanyşyp alkyma gelenden soň görüp

galdyk. Hommat ukuda ýatyrka, depilip turuzylan ýaly garaşylmadyk tizlik bilen syçrap, ters öwrülip, bilindäki mauzerine ýapyşdy.

Barybir giçdi. Onýança:

— Adamlar, ýaraqlaryňyz gabyndan çykmasyn! — Garaňkydan çykanlaryň önünde duran adam hökümli gepledi. — Ýogsam... — diýdi-de, ol soňundanam «Ýaraga ýapyşybermeli bolsa bu adamlar sizden kem oturmaz» diýen manyda öz arkasynda häzir bolşup duran adamlara tarap seredip goýberdi.

Gapylykda üstüň aldyrylandygy belli boldy. Türkmenleriň «Almany asmana at, ýere düşýänçä ýa pelek!» diýen akylyna eýeräýmeden başga alaç galmady. Bir bada hiç kim näme-näme bolanyňa, indi näme boljagyna düşüniş bilmedi, hemmeler süýji ukudan oýadylan ýaly bolşup, pikirlerini çugdamlap bilmeyäne meñzeşip, äm-säm bolşup durdular.

Kelte boýly dörtgyraň pyýada gapdalda düýrügip, oýunda utulanlygyna henizem ynanyp bilmän duran serhetçileriň komandirine ýüzlendi. — Komandir, ýeňsede, atlaryň ýanynda seniň adamlaryň bar ekeni. Olary biziň oglanlar ýaragsyzlandyrdy. Hiç kime hiç zat bolanok. Ine-de olaryň biriniň ýaragy!

Soňra ol bir elinde ortam bilinden tutup duran başataryny gütledeň gapdala atdy. — Soňra... eýelik edersiňiz!

Ol söm-sayak bolşup duran adamlaryň arasyna göz aýlap, ol ýerden Öwezgylyç bagşyny tapanson, düýbünden özüne mahsus bolmadyk bagşy bir hörpde

gürledi. Şonda onuñ sesi bokurdagyndan gaýnap çykan ýaly bolup eşidildi.

— Bagşy, senem görme bar ekeni...

— Hmm...

Öwezgylyç bagşy ýene-de gürründeşini tanaajak bolup, gelip önünde elini goýbermän duran adamy siňňin synlap, ýadyny dörüp kösendi.

— Azabymyz ýerine düşdi hernä, seniñ Gaýgysyzyň çakylygyna baryanyňy çopanlardan eştdik. Olaryň ýanynda düşläp gaýdan ekeniňiz...

— Hawa, şahandaz ýigitler ekeni — diýip, bagşy ýol ugra goşunda düşlän çopanlary ýatlady.

Gelenleriň ýolbaşçysy aýlanyp töwerek bilen birin-birin elleşip görşensoň, yzyna düşüp gelen adamlar hem onuñ hereketlerini gaýtaladylar.

Garaşylmadyk adamlaryň bu hereketleri, galyberse-de olaryň ýolbaşçylaryň bagşyny tanaýanlygy aradaky dartgynlylygy mese-mälim gowşatdy. Bularyň aňyrdan «basaýyn, alayyn» diýip gelen adamlar däldikleri şu gürrüňlerden soň belli boldy. Dörtgyraň pyýadanyň serhetçileriň komandiri bilen rus dilinde gürlleşmegi bolsa meniň bu ynamymy has-da berkitdi. Bu onuñ ruslar bilen ýakyn gatnaşykda bolan adamdygyny belli etdi. Russiýa bilen ykbal baglanyşygy bolan adamlaryň haýsy ildenligine seretmezden, onuñ hemişe kalbynyň bir künjeginde ruslara bolan ýakymly duýgyny saklaýandygyna men köp gezek gabat gelipdim.

Görüp otursam, bular Öwezgylyç bagşynyň yzyny yzarlap, mümkinçilikden peýdalanyp, ol bolşewikler

dünýäsine halys siňip gitmäňkä, ony ýene-de bir gezek diňläp galmagy niýet edinen adamlar ekeni.

Men olary synlap: «Basmaçy» diýilýän şular ýaly täze durmuşy ýüregine jaý edip bilmeyänler bolmaly-ow diýip oýlandym.

Dörtgyraň pyýada düşekde ornaşansoň, onuň ýany bilen gelen adamlaryň birnäçesi gapdalda ot ýakyşyp, ýanlary bilen getiren keyik läşinden nahar, şor taýynlamaga durdular.

— Tejenli Adna baýyň ogly Dagym men — diýip, gelenleriň ýolbaşçysy bagşa özünü tanadyp oturdy.

— Adna baý, Adna baý... — Bagşy ony ýadyna saljak bolup oýurgandy.

— Orus baýam diýýändirler oňa...

— Hä, şeý diýsene. Ana, indi boldy, tanadym.

— Kakam bende orusçylrak bolansoň oňa köplenç Orus baý diýerdiler. Şu häzirki Paskuskem Tejene injinerlik etmäge gelen ýyllary biziň duzumyzy köp iýendir.

— Ataň pahyr hem aýdym-sazyň ölemen aşgydy. «Bagşym, seni bir diňlesem, telim günläp dünýäniň keypihony men bolýan...» diýerdi bende. Onuň Gelenje ýasan bir gowy gзма dutaram bardy.

— Çalan-a bolardy... Öýlenen günüm meniň toýumda aýdymy siz aýdypdyňyz. — Dagymyň ýadyna toý günü gujagy bägül ysly gelinli öý, bagtly pynhan pursatlar düşen borly, ol gürrüň arasynda ýylgyrybam goýberdi. Ýene bir gezekde bolsa ol gürrüň arasynda nämedir bir zady ýadyna salyp, maňa tarap öwrüldi.

— Aramynda piterli garyndaşyň barlygy geň zat. Her zada garaşýan-da bolsam, men bu duşuşyga asla garaşmandym. Onda-da itgyran çölüň bir ýerlerinde.

... Piter-ä şäherdir-le, heniz-henizlerem göresim gelip, onuň ýüregime düşýän wagtlaram bolýar... Ol Hommat ikimiziň göni garşymyza otyrdy. Oduň ýagtysyna men Dagymyň şöhle çayylyp gyzaran ýüzüni, gymyzy donuň aşagynda geýen harby lybasyny, gözleriniň ýagta ýaldyrap gidýänini görýärin. Görüp otursam, ol ýaşlykda Peterburgyň ikinji kadet korpusynda terbiýelenen bolup çykdy. Kakasy oňa «Ak patyşa beren oglum» diýer ekeni. Ol rus goşunlarynyň sapynda bolup, Pribaltika tokaýlarynda, Laplandiýada söweşip, Georgiý hajynyň IV derejesine mynasyp bolupdyr. Laplandiýada ýaralanypdyr, tenin-de gangrena başlanypdyr. Ony goşundan boşadypdyrlar. Oba gelensoň, Sähetmyrat tebip onuň tenini pyçak bilen dilişdiripdir. Dürli otlardan taýynlan güýçli ýapylaryny ýapypdyr. Şeýdibem, ýaranyň töwereginde täzedem et öwür, ol ölmän galypdyr. Dagym, ýogsam, şol gezek öz iline ölmäge gelen ekeni.

Hommat gürrüňe goşulman, Dagymyň gürrüňleri özüne täsir etmeýän, ol gürrüňleri hasaba almaýan ýaly bolup, birsalym mundan öň kimdir biri bilen ýaka tutuşyp, ýüregini çişirip alana meňzäp, süňnüni diňläp otyr.

Belki, onuň häzir «Men nädip özüme ynanylan adamy bu ýagdaýdan alyp çykyp bilerkäm, bu wakanyň soňy näme bilen gutararka?» diýip meniň aladamy edýän bolmagy-da mümkin.

— Meniň size ýekeje soragym bar, garyndaş diýäýeýin. «Ýoldaş» sözüňiz bar, ýöne men entek ony ölçerip-döküp ýüregime jaý edip bilemok. Meniňçe ýoldaş, dogany ýok wagty onuň ornunda durup biljek adam bolmaly...

— Andrey Andreyewiç — diýip, serhetçileriň komandiri Zaharow Dagymyň sözünü böltäp, oňa maňa nähili ýüzlenmelidigini ýatlatdy.

— Dagym onuň sözünü hasaba almady. — Siz bu soraga jogap bermänem bilersiňiz. Ýaňy elleşip görşen wagtymyz men bir zady özüm üçin anykladym, siziň elniň sowuk suwa elini uran adamyň eline-hä meňzemeýär. Zenan maşgalanyň eli ýaly ýumşak. Bu bolsa siziň hiç wagt gara işiň töwereginde görünmändigizi habar berýär. Siz çöregiň hökümli tarapynda duran adam bolmaly. Gepiň küle ýeri siz ak patyşa hyzmat eden, oňa golaý duran adamlaryň toparyndan bolmaly. Indem, ine, siz «bolşewik adamy» hasap edilyänleriň biri bolup ýörsüňiz. Biziň ilde hem suw ýaly haýsy gaba guýsaň şol görnüşi eýeleýänler bar. Ýöne beýdäýmek, iýen duzuňy depelemek dälmi näme? Ine, men nädip şeýdip bolýanyna düşüňip bilemok...

Dagymyň kinaýaly gürrüni maňa ýokuş degdi, mende bolşewizmi ile gelen döwlet hökmünde kabul edişimi, bir-iki — diýip sanap, barmak büküp, gürründeşimiň ýüregine «jüňk» bolar derejede düşündiresim, şol bir wagtda bolsa onuň özüne-de: «Saňa-da, ýagşy ýigit, ol hakykaty etmäge çak bolupdyr, gijigdirseň paltany öz

aýagyňdan salarsyň, otuz-kyrk atla baş bolup, näçe gün gaçyp-tezip ýaşarsyň» diýesim geldi.

Ýöne şindi göwnüme düwen gürrüňime başlamankam, bu ýeriň jikme-jikligiň ýeri däldigi hem kelläme geldi. Pikirlerimiň ikisini-de saldarlap görenimden soň, öz ýanymdan soňky gelen pikirimi unadym.

— Ýagşy ýigit, adamlaryň hil-hil bolşy ýaly olaryň hakykata gelişleri-de hil-hil bolýar. Men eline ýarag alyp Gyš köşgüne zabt edenleriň arasynda ýok-da bolsam, şolaryň eýelik eden döwletiniň ruslara, onuň bilen ykbalyny beýleki halklara-da görülmedik gowlugy getirjegine ir düşündim — diýdim.

Dagym: «Seniňkem dogry, myhman aga» diýen many-da köp manyly gülümsiräp, öz soragyna kanagatlanarly jogap alan adam hökmünde menden ünsüni sowdy. Soňundan bolsa ýene-de bagşy ýüzlendi.

— Bagşy, indi nobat seniňki. Ata-babalary bir garysyna galdyr!

Bagşy dyzyny ýassanyp uklap galan oguljygynyň başyny göterip, ony gapdalyndaky iki başy büzmekli ýassyga goýdy-da, önünde duran dutaryny eline aldy.

Töwerekde hyzmat edip ýören yaş ýigitleriň biri, aýdym aýdylanda oglanjygyň tisginip oýanaýmagynyň mümkinligini pikir edip, ony göterip ejesiniň ýanyna eltip gelmekçi boldy. Ýöne bagşy nämüçindir eli bilen «goý, ýatsyn» diýip yşarat etdi. Soňundanam:

— Aý, degmigay, goý, ýatybersin, bagşy çagasydyr, aýdym-sazy diňläp ýatsa ukusyny gowy alar — diýip,

bagşy oňa mylakatlylyk bilen alada galmagyň gerek däldigini düşündirdi.

Dutar ele geçensoň aradaky dartgynlyk ýene-de epesli egsildi. Saz güwläp köne ýaba sil gelen ýaly boldy-da, suwup ýap hanasyndaky ot-çöpleri öňüne salyp gidişi ýaly, töwerekdäki adamlaryň göwünlerindäki ownuk-uşak kineleri hem akdyrdy gidiberdi. Bagşy aýdymlar obasynyň birine aýlanyp, ol ýerde duşan peri gelinleri, mert ýigitleri, bedew atlary taryp edensoň, başga birisine geçdi. Sazyň jadyly lummurdysy meni eltip gujagy tolkunly ummandan çykardy: ol tolkunlap hallan atyşyp meniň hyýalymdaky bagşyny öz aralaryndaky gujakdan-gujaga berip zyňşyp-gapyşyp oýnadylar...

Aýdym-saza başybitin berlen Hommat soňabaka maňa aýdymlar hakynda maglumat bermesini hem unutdy. Maňa indi her aýdyma öz mümkinçiligim boýunça düşünäýmekden başga alaç galmady.

Bagşynyň aýdýan aýdymlaryndan içinde häli-şindi Hindi, Hebeş, Diýarbakir, Çynma-Çyn, Arap, Şam, Rum diýlip ýurt atlary, aýry-aýry şäher atlary getirilýärdi. Bu bolsa meniň öwran-öwran türkmenleriň taryhyndan bilýän zatlarymy ýatlamagyma sebäp bolýardy. Şonda men taryhyň «Türkmenleriň atlarynyň basmadyk topragy ýok, suw içmedik derýasy...» diýen sözlerini ýatlap, gadym şäherleriň köçelerinde owadan atlaryny oýnadyşyp ýören, seleň telpekli türkmenleri görýärdim.

Giňäniň bir wagtlary, bagşynyň gyzyp ýetjek derejesine ýeten mahaly, onuň aýdymlarynyň içinde iner bolup

kükreyän mahaly, labyzly sesiň bolsa ýer bilen asman aralygyny dolduryp, gijäniň topar-topar gara bulutlara meňzäp dargap gitmek hyýaly bilen biziň töweregimizde aýlanyp gezyän mahaly men şundan birsalym öň bir-birlerine alagöz bolşup oturan Hommadyň Dagymyň dünýäni unudyşyp oturanlarynyň şaýady boldum. Aýdym-saz olary ikisinde-de häzir öz ganatynyň üstüne göterip, ata-babalaryň şöhratly ykbalyna ýetiripdir. Olar şol ýerde Görogl, Alp-Arslana, Uzyn hasana nöker bolşup, gylyç urşup, nayza salşyp bir-birlerine galkan bolşup, duşman bilen darkaş gurşup ýörler...

Bagşysy aýdym-saz edende türkmenleriň göwünleri ersip, pikirlerinde ata-babalarynyň geçmişine gidip, olaryň öwüt-ündewlerine berlişip, şol ýerde bir-birleriniň gadyryny bilip birleşyän ekenler.

Dagym bilen Hommat bagşynyň sazyna baş atyşyp, ençeme ýerde onuň bilen deň gopuşyp mes bolşup otyrlar. «Daglar» — bu aýdym geçmişdäki türkmenleriň gimni bolmaly. Özi-de muny olar ýaýlalary dolduryp atly gelyän wagtlary köp bolup aýdan bolmaly. Bu aýdym biziň rus gussarlarymyzyň göçgünli harby aýdymlaryna meňzeş.

Gyzylbaşyň käkillije kellesin,
Ganjygadan asyp aşanym daglar.

Bagşy ähli güýjüni jemläp aýdym-sazyň piri Körgöjalynyň «Könegüzerine» gygyran wagty daň agaryp, uzakly gije alawlap ýanan hem belli bir derejede töweregi ýagtyldan oduň täsiri egsilip ugrapdy.

Bagşynyň donunyň içinde geýen ak köýnegi dere ezilip sykybermeli bolupdyr. Ony şemaldan goramak üçin, egnine atylan don üç-dörde ýetipdir.

Ol jahan ýagtylyberende aýdymyny gutaryp, dutaryny gapdalynda goýanson hem adamlar ýene birsalym aýdymlaryň täsirinden çykyp bilmän, nas atan, indem onuň humaryna meýmirän ýaly bolşup, sesüýnsüz, oýurganyşyp oturdylar. Bagşy öz goşuna gidip, köýnegini çalşyrynyp gelensoň Dagym atlanmakçy bolup, hormat edip ondan rugsat sorady.

— Bagşy, taňryýalkasyn. Bir ýaşan ýaly boldum, hezil berdiň. Indi bolsa näme, ýolagçy ýolda ýagşy diýleni, bizem rugsat bolsa tursak!

— Elimizden gelen-ä edilendir.

— Taňryýalkasyn. Mandysyny goýmadyň, bagşy.

— Razy bolsaňyz bolýar, ýigitler.

— Senem razy bol, bagşy! Gezen ýerinde sag gez. Seniň bahaňy bizem-ä bilýädik welin, Gaýgysyzam hiç kesden kem bilmeyän ekeni...— Ol meniň ýanyma geldi-de, hoşlaşmak üçin elini uzatdy.

— Şäherde weýrançylyk köpmi?

— Adyny tutmasa-da, men bada-bat onuň Petrograd bilen gyzyklanýanyna düşündim.

— Azda-kände ýogam däl.

— Bolmandyr. Petr ýadygärligi, şol bir durmy?

— Dur.

— Şükür. Piter-ä şäherdir-le... «Barsaň döwran ötdi diýgin daglara!» Ol meniň bilen gadyrly hoşlaşanson yzyna öwrülip, özgeleri hasaba alman, hatda olara

nazaryny-da aýlaman, eýerlenip getirilen, owadanlygy ünsüni çekýän atyna tarap yöneldi.

Uzakly gije ses ýetimlik töwerekde ot ýakysyp, aýdym diňläp Dagymyň adamlary hem şundan soň bagşa minnetdarlyk bildirişip ýola düşdüler.

Serhetçiler ugramak üçin bagşynyň ýüküni düýelere uransoňlar, bizem olar bilen hoşlaşdyk.

* * *

Tejen derýasy keserip öňümizi kesen mahaly biz birsalym atlaryň başyny çekip, yňdarylyp akyp ýatan derýanyň oýnuny synlap durduk. Onuň çep kenaryny ýylgyn bilen goşulyşyp ösen gamyş tokaýlygy eýeläp otyr. Tokaýyň gündogary baryp uzakdan çaňjaryp görünýän gözyetime gysmyljyrasa, günortasy ýazylyp-ýaýrap, heniz suw-sölün hökümüne tabyn bolmadyk, depesi gümmezekläp duran agajyň töweregine aýlanýar. Garagörnümlikde, derýanyň öňünden çykyp ony çepe sowan belentligiň töwereginden bir ýerlerden haýsydyr bir guşuň sesi eşidilýär. Derýa ähli zady düýrläp öňüne salyp gidiberjege meňzäp, dünđerilip, hanasyny dolduryp akyp ýatyr. Ony synlap dursaň, göwnüňe öz duran hem birden çaykanyp, derýa-nyň şol hereketlerini gaýtalap ugraberjek ýaly bolup duýulýar.

Onuň tasanjyrap, adamsy bilen bir pasyllyk öýkeleşen gelni ýatladyp, akyp barşy, meniň ýolda derýa bilen hem-de onuň üstüne köpri gurduran hatyn bilen baglanyşykly eşiden rowaýatymy ýadyma saldy.

...Birmahallar Saragtda baýlygyna ýer tapman ýörendul hatyn bar eken.

Horasan patyşasy Soltan Söýüniň —Soltan Hüseyin Baýkaranyň 1437-1505-nji ýyllardaky baş weziri Myralynyň — Alyşir Nowaýynyň maslahaty bilen Pendide Murgabyň üstüne köpri gurdurypdyr.

Soltan Söýüniň gurduran daş köprüsi hakynda eşiden, onda göwni bolan dul hatyn hem: «Bir wagt Soltan Söýüniň ýoly düşüp, meniň köprimden geçer, köpri onuň göwnünden turar, maňa ünsi düşer...» diýen tama bilen pul döküp, Tejen derýasynyň üstüne köpri saldyrypdyr. Ol köprü «Pulhatyn» at galypdyr. Günlerde bir gün, hakykatdanam, Soltan Söýüniň ýoly dul hatynyň köprüsiniň üstünden düşüpdür. Onuň goşuny bilen gelyänini önünden eşiden dul hatyn bezenip-beslenip gurduran köprüsiniň ýanynda onuň önünden çykypdyr. Soltan Söýün bezemen aýaly görüp, bu ýerde bir gep barlygyny aňypdyr-da: «Bezenip çykdy geýip sarala köýnek sowsany» diýip gapdaly bilen atyny sürüp gelyän Myrala ýüzlenipdir. Dul hatynyň matlabyny bada-bat aňan Myraly bolsa oňa: «Geçme namart köprüsinden, goý, aparsyn sil seni» diýip maslahat beripdir. Soltan Söýün öwrülipdir-de, atyny derýa salypdyr...

Aňyrdan Gererud bolup gelyän derýa serhetden aşyp türkmenleriň hatynyň köprüsi hakynda eşiden rowaýatym ýaly özüm üçin täzelik bolan ýene-de bir zat eşiderin diýen tama bilen derýanyň iki atlylygy bilen gyzyklanyp Hommatdan soradym:

— Derýa öňki adyny serhetden ýeňse-de goýup gaýdyberýän eken-ow. Bu ýerde bir gep-ä bolmaly?

— Mümkin — Hommat ilki: «Men-ä näme sebäbiň barlygyny bilemok» diýen manyda kibtni gysdy. Soňundanam nazaryny köpürjykläp akýan derýada jemläp oýurgandy: — Bizde gyzlaryň hem çyn atlary, olar durmuşa çykýançaýlar juda bir tutulybam ýörülmeýär. Ýazbike bolsa oňa Bikge, Nurnabat bolsa Nurja diýilibem ýörlendir. «Gyzyň çyn adyny gelin bolansoň gaýynlary tutar» diýäýýändir. Onsaňam türkmenler özleriçe at dakmagy gowy görýärler. Gelinlerine-de soň at dakýarlar.

Mary tekeleri Saragty mekan edinip ýaşan döwürleri bu ýer boş ýatan meýdan ekeni.

Hojamşükür han halkyna şu ýeri ulanmagy, däne künji, gawun-garpyz ekmeği maslahat beripdir. Hanyň diýenini eden adamlar bu öwrede ekin ekip, hasyl alyp özünü tutup gurplanypdyr. Emma gowşut hanyň diýenine gulak salan topar Hojamşüküriň syýasaty bilen ylalyşmandyr.

— Hojamşükür han, sen bizi atdan düşürmekçi bolýaň. Beýtseň biz ýere höwrügeris. Öz edermenligimizi-çaparmanlygymyzy unudarys. Nirä sürseň gidip ýören goýun ýaly bir jandara öwrüleris, şonuň üçinem biz atdan düşmeris, atymyz dessimizde bolsa, egri gylyjymyz bilimizde bolsa aç ölmeris. Eýrany, Owgany, juda gyssansak gidip öz adybir türkmenimizi talarys — diýipdirler.

— Alamany goýuň, ilem degmeseň degýän dälidir. Degselerem soň görübiris! Siz gidip ilniň ojağynyň başyndan ojak-başysyny, çaga-çugasyny turzup alyp gaýdarsyňyz. Olar uly döwletdir. «Oýun etse ogly, çynyrgatsa atasy

ýeñer» diýleni bolar. Eňkamy gaçan heleýleriniň deregine gelip siziň horaz ýaly gyzlaryňyzy süýrüp äkider. Sürünmedige sürnüp, başymyzy oda gömmäliň. Yhlas etsek, alamanyň berjegini ýer bize berer. Suw bolsa derýada ýa-da siziň ýene-de degene-de degip, degmedige-de degip, Taklymekana gidesiňiz gelyärmi — diýip akyl beripdir.

Gowşut han öz döwrüniň edermen-çaparman adamlarynyň biri bolupdyr. Şarlowukdaky Eýran goşunlar bilen bolan söweşde hem Gowşut han edermen ýigitleriň biri hökmünde özüni tanadypdyr. Ol öwrülip gelensoň, şol söweşden özüne ýeten ähli oljasyny Hojamşükür hanyň garşysyna harç edipdi.

Hojamşükür ylym-bilime ýakyn, pähimli adam bolupdyr. Onuň hanlyk süren ýyllarynda Gijen, Ak işan, Gez ahun ýaly adamlar birnäçe medrese gutaryp, ylymdan paýyny alan adamlar köp bolupdyr. Il içindäki rowaýatlara görä, Gijen hatda öz tüýsüni üýtgetmegi hem başarypdyr. Bir ýola ol bäsdeşi Ak işany synamakçy bolup inere öwrülipdir-de, onuň ýoluna çöküp, ýatyberipdir.

Ak işan önünde keserip ýatan ineri synlap:

— Özüň-ä iner welin, gözün-ä Gijeniňki — diýipdir.

Iki hanyň arasynda bäsdeşligiň gidýän döwri, kimdir biriniň biraz zyýan-zähmetliräk gyzy bir gije turup, daga tarap gidipdir. Ol dagyň gowagynda Gijen öz meslekdeşleri bilen wagtal-wagtal üýşüßer eken.

Amatly pursady Gowşut han ussatlyk bilen Hojamşüküriniň garşysyna ulanypdyr.

«Jemagat, gyz daga öz erkine giden däldir, ony ol ýere elten güýç Gijeniň hem-de onuň meslekdeşleriniň ters okan dogalarynyň jadysy bolmaly. Hojamşükür olaryň arkasyny çalyar: «Bilimli-paýhasly adamlar iliň gaýmagy, gözüniň şuglasy» diýip wagz edýär. Şonuň üçinem olar arkaýyn, edesi gelen zatlary edip tarhanlyk görkezýärler. Bu gün onuň gyzy giden bolsa, erte meniň gyzym şol gowakdan çykar, birigün gezek siziň gyzlaryňzyňky bolar...»

Namys duýgusy öwjan halkyň gazaby depesine urupdyr. Olar baryp Hojamşüküriň oturan öýüni üstünden göterip gaýdypdyrlar-da, ony getirip Gowşut hanyň üstüne dikipdir. Ilinden öýkelän Hojamşükür «Gitme» diýip ýanyna töwella gelenlere: «Iliň seniň göwnüňe degse, onda ol ilden geçse-de bolar» diýip, ýene-de gidipdir. Hywa hanyna agöýli bolupdyr. Onuň tiresiniň adamlary bolsa şol wagt Maryda oturan Saryk tiresiniň ýaşululary bilen gepleşip, Murgabyň aýagujyna — Garaýaba göçüp barypdyrlar.

Bir amatly ýerde düşlemegi niýet edinip gelyänimiz üçin biz derýanyň boýuny göwnümize oňaylap atlarymyzdan düşdük.

Uzakly gije bagşy diňläp, gijäniň süýji ukusyny duşdan geçirenimiz üçin biz juda ýadawdyk.

Galyberse-de, meniň közüň gyrasynda bir bölek çöregi çöpe söýäp, ondan göterilýän ýakymly ysy alyp, guruja oduna gaýnan çaya ýanap iýesim gelyärdi. Kelläme bolsa gum dykylan ýalydy, özi-de biraz agyrýardy, ol re iminiň bozulany üçin, menden ar alýan

bolmaly. Munuň ikinji sebäbi, o-da juda çay içesimiň gelenligi. Bu ýerde çay biziňki ýaly hälki bir nahardan soň içiläýyän suwuklyk däl. Oňa jan suwy diýäýseňem bolýar.

Hommat atlary iltemäge alyp gitdi, men ot ýakmak üçin, gury odunyň ugruna çykdim. Heniz tünçe oda goýulmanka ýaş-ýeleňler ýaly, onuň gaýnaryna howlug-ýaryn.

Çay içilip, içlere ýyly çaykalansoň, garynlar doýurylansoň, meniň ýanymy ýerden göteresim gelmedi. Şondan soň ýadawlyk basmarlap has-da duýduraýdy. Herimiz öz oturan ýerimizde kelleleriň aşagyna bir zat goýup uklap galypdyrys.

Bir gözümi açsam gün ilerki alaňlaryň üstünden aýagyna salypdyr. Indi ol tarapdaky köne gamyşlaryň üýşmekleri hem günüň janagyryly gyzygylt şöhleleri düşüp, gyzygylt ýylgyn sypat bolupdyr. Her gün gijara goly dolduryp ösýän, ot-çöpleriň, gül-gunçalaryň ýakymly ysyny önüne salyp sürüp geçýän şam şemaly ýene-de meýdana ýaýrapdyr. Töwerekde, bir-birlerine süýkenişip oturan gamyşlaryň ygşyldysy, guş ganatlarynyň pasyrdysy peýda bolupdyr. Uzakly gün çöle ýaýran ýaz otlarynyň arasynda gezen guşlar, indi topar-topar bolşup, ganatlaryna bat berşip, biziň üstümüzden oba bardyr diýip çak edýän tarapymyza uçuşyp geçýän ekenler.

Töweregi, Hommadyň süýji uklap ýatyşyny biraz oýaly-ukuly synlap oturamsoň, ýene-de, uka gitdim.

Şol günüň ertesi biz ir ertir Tejen obalaryndan Mary bazaryna barýan bazarçylara duşup, şolar bilen

goşulyşyp ýola düşdük. Köplük bolup ýol geçmek iki baş bolandan has gowy ekeni. Onda-da Hommat ýaly içini hümedip ýören soramasaň, gepläsi gelmeýän ýoldaş bilen. Häzir hiç zat diýmesem-de, syýahatymyz gutaranson men oňa oýunlyga salybam bolsa, «Häý, zaluwat, juda lakgy ekeniň-ä» diýmekçi.

Adamlar gidip baryşlaryna birde Mary bazaryndaky nyrha çak ursalar, ýene birde olaryň öň bir gezek bazarda bolşuny, pirsýan ussadan horaz ýaly owadan kündük alşyny ýatlaýardy. Meni-de olar sorag berip, Petrograd, Lenin hakynda gürledyärdiler. Meniň Lenin-graddaky öyümde W. I. Leniniň 1919-njy ýylda halka ýüzlenip sözlän sözünüň plastinka ýazgysy bardy. Töweregimiň Wladimir Iliç bilen halys yürekden gyzyklanýanyňy görüp, men onuň gerek boljagyny ýatlap patefony bilen ýanyma almanyma diýseň gynandym. Eger ol ýazgyny bu adamlara eşitdirip bilen bolanlygymda, bularyň menden sorayan onlarça soraglaryna W. I. Leniniň özüniň jogap berdigi bolardy.

...Gidip baryan, göwnüme bolsa men Guşga däl-de, W. I. Leniniň yanyna baryan ýaly. Göz önümde Lenin öz kabinetinde işläp otyr...

Serdaryň Aşgabatda bina edilmeli ýadygärligi nähili bolmaly diýen soragy özüme berip ugralym bäri men hyýalymda häli-şindi Lenin bilen duşuşýardym. Täze proyekt hakyndaky öz pikirlerimi onuň göwnüne deňäp görýärdim.

Wladimir Iliç maňa özümiň şu zatlary aýdaýsa gerek diýen pikirlerim bilen maslahatlar berýärdi. Bu bolsa

meniň oý-hyýalymyň täzeden gözleg salyp jümle-jahana ýaýramaklaryna sebäp bolýardy.

At üstünde dünýäni undup töweregiň synçysy bolup barşyma men ýene-de bir gezek W. I. Leniniň huzuryna bardym...

Ýoldaşlarymyň sadalygyny, galyberse-de, olaryň çaga ýaly soranjaňlygyny duýmak ýakymly. Olar meniň rus obalarynda gören güzeran aladasy bilen gezip ýören, uly şäherleri, atly adamlary eşiden gürrüňleri boýunça göz önüne getirýän daýhanlaryma juda meňzeş. Bir ýola çaylaşmak üçin düşlän ýerimizde, men gyrarak çekildim-de, çay gaýnaýança bu ýoly soň-soňlaram ýatlamak üçin ýoldaşlarymyň suratlaryny çekişdirdim.

Hommadyň Atabaýewiň adamsydygyny eşidenlerinden soň olar ony-da sorag berip, öz gününe goýmadylar. Hommat birde Gaýgysyz Atabaýew bilen Hywa, Jüneyit hanyň üstüne gepleşik geçirmäge gidişlerini ýatlasa, ýene birde onuň häzirki aladalary hakynda gürrüň berýärdi. Olar käte eşidýän zatlaryna halys berlişip, biziňem ýanlarynda barlygymyzy unudyp, bu gürrüňi alyp göterýärdiler.

— Atabaýew ile gowulyk etjek bolup jan-a edýärmiş...

— Näbilyň sen ony, oturan ýeriňden?

— Tejen şäherindäki Halöwez diýen agsak adam bardyr-a.

— Nas satýanmy, bazar jaýyň agzynda oturýan?

— Edil özi. Şol onuň ýanyna arza gidip geldi.

Paýlaşyk bolanda oba şura oňa: «Agaň Eziz handa bolupdyr» diýip, ýer bermändir. O-da gyzma adam.

Şeydilip ýanaljagymy bilen bolsam, seniň ýalyny ýok etmek üçin özümem ata çykardym — diýipdir. Oba şura-da alyp muny üç gün öz türmesinde aç-suwsuz saklapdyr. O-da çykansoň göni Gaýgysyzyň ýanyna arza gidipdir.

— Türkmeniň heleýiniňem öz iliniň agysyny aglajak, gadyryny biljek ogul dograny çyn bolsunda hernä. Ýogsam, bularyň birnäçesi enelerinden doglandan sen ol ýerli, men bu ýerli diýip, tire saýrykdyryşyp ugrýarlar.

— Şeydibem öz jürlerini özleri dikýä-dä bu petitleriň. Bularyň arasynda häliden bäri gürrüňe goşulman, bu diýilýän zatlardan habarly ýaly bolup oturan Atahan diýen bir ýigit bardy. Ol gürrüň gutaryberende oturan ýerinde leňner atyp egnine geýen gyrmyzy donunyň ýakalaryny buýsanç bilen düzedişdirip dillendi.

— Gaýgysyz — ol biziň garyndaşdyr.

— Ol nirden seniň garyndaşyň? — diýip, Çary atly, başy ýapbaş telpekli Atabaýew bilen has gyzyklanman adam bada-bat onuň ýüzünü aldy.

— Syçmazlardan, bizem syçmaz-da...

— Adybir bolmagyň mümkin...

— Şony diýýän-dä — diýip, hondan bärsi bolup ulumsylyk bilen söze başlan Atahan yza çekilip biraz ýöwselledi.

— Şonam indi gaýdyp diýme! Birinjiden-ä, Atabaýew Lenin agañ bolşewik raýatymyň adamsy. Bolşewik bolsa Orsa-Owgana hemmä deň göz bilen seretjek döwlet diýlip tanalýar. Onsoňam dört öýli tiräň adyny tutan

bolup, iliň arzuw edip ýeten uly ogluny terekä salyp bölüp kiçeltjek bolma! — diýip, ol Atahana esassyz eýemsirenmäniň halanmajagyny mälim etdi.

Ýolagçylaryň ýene biri, kellesi göwresinden uly görünýän, gabaklary gurbaganyňky ýaly ýellenip duran, gözleri möle, äm-sämräk bir ýigitdi. Bir gezek ol albomyňa ony-muny çekip güýmenip otyrkam, habarynyň bardygyny mälim edip, meniň ýanyma geldi. Men onuň bir zat soramakçy bolýanyny, töweregine garanyp, amat peýläp ýuwdunyp ugranyndan aňdym. Şeýle-de bolsa, ol birbada öz bilesi gelen zadyny soramaga aýgyt edip bilmän, ýeňsämde durup, meniň albomyňa çekýän suratym bilen gyzyklandy.

— Andrey aga, siz, şükür, tüweleme, türkmençe-de düşüňän bolup çykdyňyz. — Ol ahyrsoňy töweregine garanjaklap, ogurlyk söz aýdýan ýaly bolup, özgeleriň öz sözlerini eşitmegini islemeyänini mälim edip, ýuwaşja dillendi:

— Azda-kände bilýän — diýip, men boýun aldym.

— Kelläme bir pikir geldi, men sizden şony sorajak!

— Sora, sorajak zadyňy? — diýip men başymy göteren mahalymda onuň ýüzüniň ogurlykda tutulan ýaly gyzaryp-bozaryp gidenini gördüm!

— Ol ýyl Tejeniň Mamuryndan biri Peterburgda bolup geldi. Bizem şoňa gözaýdyňa barypdyk. Berdi papagam diýýändirler oňa, tanasaňyz, belki, tanaýansyňyzam, ol hem häzir Aşgabatda ýaşaýarmyş. Ana, şol gürrüň berdi. Ol ýerde gyz-gelinler ýumurtga ýaljak

akjamyş. Juda görmegeýmişin, özleri-de halaşsalar, mil-
letiňe seretmezden durmuşa çykarmyş, şol dogrumy?

Görüp otursam, bu ýigit öý-işik bolup bilmän, onuň arzuwynda gezip ýören ekeni. Ol maňa soňundan ýeňseki obalaryň birinden biri bilen guda boldum-boldum edilen-
digini, yöne gyz öýlerine bir görüp aýalyň baryp: «Gyzyňyzy bir makawa beryňiz...» diýip ýamanlan-
dygyny, olaryňam ynanyş gudaçylykdan ýüz dönde-
rendiklerini, şol akýal heleý arany bozmadyk bolanly-
gynda, häzir özüniňem öýli-işikli bolaymalydygyny kem-
sinip gürrüň berdi.

— Seniňem nesibeli günüň bardyr. Gyzlar seň ýaly
ýigit tapsalar, keýpine äre bararlar — diýip, men ony
diňlämsoň, özümçe göwünlik berdim. Ol meniň gürrü-
ňimden hoş boldy, hem ýanymdan gidensoň, göwün
ýüwürdip bir aýdyma hiňlendi.

Baýyň gyzy şagalaňda şaýlanar,
Şaýlanybam bir tarapa şaýlanar...

Ýolda:

— Indi Dostalanam uzakda bolmaly däl, ýylgynly
öwlüýäden geçen ýeriň şol bolmaly...

— Aşşam çayyny nesip bolsa Dostalana ýetip içeris
— diýen gürrüňi eşidip, Dostalan öňdäki obalaryň
birisiniň adydyr, ýogsa-da, köneden galan şäherdir ýa-
da galanyň yeridir diýip pikir edipdir. Şonuň üçinem
men gijara gamyş tokaýlygynyň ortasyndaky açyklyk-
da düşlän mahalymyz bu ýeri şol «Dostalandyram»
öýtmändir. Biraz duzy artygrak düşen tagamly ýol

çorbasy iýlensoň, derçigip çay içýän mahaly, maňa eşitmek gyzykly bor diýen pikir bilen Çary Dostalan hakyndaky öz bilýän hekaýatyny gürrüň berdi. Men diňe şondan soň özümüň «Dostalanda» oturanymy bildim.

...Biziň Tejenimizde Garalar diýen bir bölegimiz bar, ana, şolarda Atan atly bir edenli, şahandaz ýigit bolupdyr. Onuň Garaýapda oturýan saryklaryň arasynda Öwez atly bir janköýer dosty bar ekeni. Aýdyşlaryna görä, olaryň ikisine-de Maşat zyndanandan bir kürt gaçyryp goýberenmişin. Şol ýerde olar dost bolanmyşynlar. Il-günlerine gowşanlaryndan soň hem iki dost häli-şindi Tejende, Maryda bolup bir-birleriniň halyndan habar alşyp durupdyrlar.

Ýöne bir ýola şu öwrede bir azgyn ýolbars peýda bolupdyr-da, adamlara erşip ugrapdyr. Aýdyşlaryna görä ýolbarsyň taýyny awçylar atyp öldüripdir. Ýolbars şundan soň adamzady duşman okunyp ugranmyş. Il elheder alypdyr. Ýol kesilipdir. Şeýlelik bilen iki dostuň arasy hem kesilipdir. Ol günler Öweziň gelniniň toýly bolup yören günleri ekeni. Öwez öňem bir ýola ýolbarsyň ugruna çykmakçy bolupdyr, yöne aýaly aglap-eñröp düşüpdür bir gara güne. Onsoň ýolbarsly meseläni biraz soňa goýmaly bolupdyr. Ara biraz salym düşensoň dostuny görmek höwesi ýene-de ony ata çykarypdyr. Ol öýüne awa gidýän diýip, bir hepde, on güne ýeter ýaly külçe ýapdyrypdyr-da, Pendä tarap çykyp gidipdir. Obadan arany açansoň bolsa ýene-de atynyň başyny yzyna öwrüpdür-de, niredesiň ýolbars eýelän ýol diýip,

basypdyr atyň sagrysyna jüp gamçyny. Burnuna ýel alan at ony alyp göterilip ötägidipdir.

Atan hem ýolbarsyň dosty bilen arasyny kesenine öz ýanyndan hym baglap ýören ekeni. Günleriň birinde o-da ineri münüp, hyrly tüpeňini öňüne kese basyp, gylyjyny bilinden asyp, dembermez pyçagy guşagyndan geçirip, ýolbarsyň üstüne gaýdypdyr.

Öwez aňyrdan gelende, ýolbars ýol üstünde, güneşe meýmiräp sabyrlylyk bilen rysgalynyň gelerine garaşyp, oýaly-ukuly irkilip ýatan ekeni.

Ýolbars diýeniň bir düşbi haýwan bolarmyş. Ol atly-ýaragly gyzyt ot bolup gelyän adamy görüp, rejäniň geň dældigini, at üstünde oturanyňam gaýduwsyz goç ýigitdigini aňypdyr.

Ol ýerinden turupdyr-da, ýoldan sowulmakçy bolup, yzyna öwrülipdir. Ýöne Öweziň gyjalatly sesi ony yzyna dolanmaga mejbur edipdir.

— Náme how, şir, guýrugyňy ýamzyňa gysaýdyň. Ýa-da meni görüp, şirdigiňi unutdyňmy. Ejize ganym züwwetdin diýerler saňa. Gel, döwüşseň, men şer isläp geldim!

Şir gyjalat eşidip öwrülipdir-de, onuň üstüne gaýdypdyr. Öwez hyrlysyny okdan dolduryp, dikleşmeli bolanda ýolbarsyň agzyna berjek çep elini ýüp bilen daşyndan telim gat sarap, dembermez jöwherini çemesi-ne alyp aňyrdan birkemsiz taýynlanyp gelen ekeni. Öwez ýolbarsa golaý geliberende, onuň çat maňlaýyny nyşana alyp, hyrlynyň gözünü boşadypdyr. Ýolbars hem Öweziň üstüne zyňyp, ony badyna aty bilen ýere ýazypdyr.

Atan pälwan bu ýere gelip ilki ýolbarsyň, kiçijik köşegiň yzlaryna çalyň berip duran yzlaryna gabat gelipdir. Yzlary yzarlapdyr welin ol yzlar ony ýolbarsyň suwa inýän güzerine getiripdir. Atan pälwan aňyrdan münüp gelen ýelmaýasyny ýeňseräk äkidip, buky ýerde ýerleşdirensoň, ok ýaragyny taýynlap, ýolbarsyň geler ýoluny saklap ýatypdyr. Ýöne ýolbars geler ýerde suw içmäge gelmändir. Bir ýola ol:

«Bä, janlarym, bu zaňnar meniň bu ýerde ýoluny saklap ýatanymy duýaýdymykan, özün-ä ol ýaşulular aýtmyşlaýyn, juda akylyly jandar bolarmyş. Ýa-da onuň başga bir suwa inýän ýeri dagy barmykan?!...» diýip içini gepledip otyrka, hol beýlede uýanyňny süýräp, agsaklap otlap ýören bir aty görüpdir. Golaý barsa ol at tanyş, dosty Öweziň atymyş. Atan bir bolmasy işiň bolanyňny duýup, urdurylyp jeňňele giripdir. Görse dosty Öwez ýedi ýoluň üstünde ýolbarsyň aşagynda saňsar bolup, özüni bilmän ýatanmyşyn. Ýolbars jan bermänkä, öz iki penjesini onuň egninden ýagşy geçiren ekeni.

Atan ýolbarsyň agzyndan dostunyň beren elini çykaransoň, onuň egninden ýolbarsyň penjelerini aýyrmaga synanyşypdyr. Ýöne bolmandyr. Ol ýolbarsyň penjesini giňişlikde aýyrmak üçin bir garyş beýlesinden kesipdir-de, dostunyň demi barlygyna begenip, göterip öz goşuna getiripdir. Ot ýakyp, pyçaklary gyzdyryp, soňra olary gezek-gezeginde penjelere basyberipdir. Bir-salym ýygrylan penjeler gowşaşypdyr. Soňundan onuň

dyrnaklaryny pyçagyň kömegi bilen almak kyn düşmändir.

Gürrüň şu ýere ýetende, onuň soňuny jotdarak gördümi nämemi, hälden bäri bir zat diýjek bolup birki gezek çemelenip, ýöne gürrüňe goşulmanyň ugruny tapman, diýmäni goýbolsun eden Atahan hem bu barada öz eşiden zadyny ýatlap, gürrüňe goşuldy.

— Öwez mergeni şol ýerden Atan pälwan Tejene alyp gaýdypdyr. Tebip çagyryp bir aý on gün bejeripdir. Ol tebip kempire Gaty mama diýlerdi. Özi-de ol biziň obamyzdandy...

Gürrüňi agzyndan aldyran Çary oýurganyp oturşyna onuň goşmaça gürrüňini diňlänsöň, «Hmm» diýip, halamazlyk bilen, «Çemini tapsa öwünjeg-ow bi zaluwat» diýen äheňde başyny ýaýkansöň, Atahanyň soňky gürrüňini diňläsi gelmän, turup köpçüligiň arasyna gitdi.

Öň bu ýere «Gara jeňnel» diýilýän ekeni, dostlar ony ýolbarsyň elinden alansöň, bu ýeriň ady Dostalan bolupdyr.

...Çary öz ýükli düýesini Hommat bilen deň ýanaşyk sürüp barýar hem oňa eli bilen sözüni nygtap, nämedir bir zady gyzygyp gürrüň berýär. Men olardan biraz ýeňsede, atymy howlukdyrman, öz maýdalyna sürüp barýaryn. Çary durmuşy saldarlap görmegi, onuň agynyň akdygyny, garasynyň garadygyny aňýan hem ne sebäpden bu zatlaryň beýle bolýandygynyň sebäbini gözleýän adama meňzeýär. Şonuň üçinem ol özgelere seredeniňde inçe hem manyly. Şeýle adamlar hemişe ynjk we nägile bolguç bolýarlar. Hut onuň ýaňy

Atahan geplänsoň çytylyp turup gibermegi-de ýöne ýerden däl, bu onuň özüne düşünilmäni üçin, hem Atahanyň gepiň manysyna düşünjek bolman, gaýta onuň janyndan syzdyryp beren gürrüniň üsti bilen öwünmäge synanmagyna kejkimesidigi belli zat.

Atahan bu gürrüniň halk içinde agyz-dil birliğini tewsirleýänine düşüniş: «Iki dostuň arasyna düşeni Atan pälwan bilen Öweziň edişi ýaly edäýmelidir» diýen bolsa, ol Atahandan juda minnetdar bolardy. Ýöne beýle adamlara ýarym sözden düşüniş duran gürründeş tapmak hemişe-de kyn bolýar.

Mary obalarynyň çetinden gelip giren mahalymyz gije bireýýäm ýarymdan agypdy, asmany ýyldyzlar eýeläpdi. Özi-de maňa Gündogardan özge hiç ýerde duşmadyk altyn bölegi ýaly nazary ýiti ýyldyzlar. Göwnüme bolsa Günorta gitdigimçe ol ýyldyzlar has ýitelip görmegeý bolýana meňzeyär. Häzir ol ýyldyzgözler garaňkynyň howlusynda oturan Maryny ýokardan synlaşyp, köreşip, arzuw-hyýal bolşup otyrlar.

* * *

Mary şäheri, Murgap derýasynyň iki egnini eýeläp otyr. Ol bir-birlerine ýelmeşdirilip diýen ýaly salnan palçyk jaýlardan hem-de rus administrasiýasynyň bu ýere gelmegi bilen peýda bolan sünnälenip gurlan bişen kerpiçden emele gelen ymaratlardan ybarat. Biziň ýerleşen ýerimiz hem hut ruslar bilen baglanyşykly bina edilen, hem-de häzire bu güne çenli «Slawýan myhmanhanasy» ady bilen tanalýan, birwagt arzyly adamlaryň

gelip düşläp geçýän ýeri bolupdyr. Ol daşy adam boýy edilip gurlan beýik howlynyň ortasynda, Peterburgdaky ilkinji dörän boýar jaýlaryna meňzäp otyr. Howlynyň üç ýüzünden hatar edilip ekilen senuber, ýolka agaçlary gök salşyp, güwün götöriji bolşup otyrlar. Gezelenç etmek üçin niýetlenen köçejiklere gyzyl daşsypat kerpiçler yhlas bilen düşelipdir.

Geçen asyryň ahylarynda beýik knýazlaryň haýsydyr birisi böwrek keseli bilen kesellän wagtynda wraçlar oňa Mara gitmegi maslahat beripdirler.

Ilkinji Peterburgdan iberilen ýörite in enerler gelip, Murgabyň töweregindäki ýerler bilen gyzyklanypdylar. Baýramalyda in ener Ýermolowyň ýolbaşçylygynda beýik knýaz üçin sanatoriýanyň gurluşygyna girişilipdir. Ýöne beýik knýaz gurluşyk gutarmanka, şol keselinden ölüpdür. «Slawýan myhmanhanasy-da» beýik knýazyň Mary topragyna geljekligi mynasibetli, ony mynasyp derejede garşy almak üçin gurlan ymaratlaryň biri bolupdyr.

Mary türkmenleri rus raýatlygyna, özara içki garşylykly pikirleriň bolanlygyna seretmezden, parahatçylyk ýoly bilen birigipdir.

Nurberdi hanyň dul aýaly Güljemal hanyň maslahatyny unan il agalary rus goşunlary gelende, ony şäheriň çetine çykyp, duz-çörek bilen garşylapdyr.

Ulamalaryň önünde duran adam general Roberga türkmen nanyny uzudyp:

— Uly döwletiň hormatly generaly, goý, bu çörek size öz ýurduň çöregini ýatlatsyn. Siz ol çöregi ýatla-

saňyz iliniz göz önüne geler, iline sarpa goýmagy başaryan bolsaňyz, siz onda meniň halkyma-da hormat goýmagy başarsyňyz. Şeýle bolsun-da ylaýym — diýipdir.

General ol adamyň näme diýjek bolýanyna şol wagt juda bir üns bermedigem bolsa, önünden ilki çykan marylynyň rus dilinde gürlmegine ol begenipdir. Bu il bilen düşünişip boljagyny öz ýanyndan yrym edipdir.

General Robergiň önünden çykan ol türkmen birnäçe dilden habarly bolan molla Töre ahun ekeni. Patyşa hem öz gezeginde Mary türkmenleriniň başynda durup döwletli maslahata gelen Güljermal hany 1884-nji ýylda Peterburga çagyryp, oňa halat serpaý ýapypdyr, 15000 manat pul sylagyny gowşurypdyr. Şol ýylyň 4-nji fewralynda onuň ogly Ýusup hana milisiýanyň kapitany çini berlipdir.

Merw, Margiana, Maru-Şahu-Jahan — bu atlar türkmenler bilen gzyklanyp ugralym, kitap sahypalarynda telim bir gezekler maňa duşupdy. Häli-şindi onuň gady-mylygy hakynda oýlanýanym üçin, görmezimden öň men ony agyn metjit-de-minara bolup oturan şäher hökmünde göz önüne getirýärdim. Ol bolsa, tersine, ýaňyrak obalykdan saýlanyp, şähere öwrülip ugran şäherjige çalym edýär.

...Mifiki patyşa Tahumurt şäheriň düýbünü tutan diýlip çak edilýär. Bihustun gaýasyna oýulyp ýazylan ýazgylarda syýahatçylar Merwi «Gowulyklar şäheri» diýip atlandyrypdyr. Wagt ummanyndan özboluşly ada

bolup oturan bu şäher döräli bäri ençeme gezek elden ele geçipdir.

Biziň eramyzdan öň 330-njy ýyllarda Aleksandr Makedonskiniň goşunlary bu şäheri eýeläpdir. Gala gurduryp, onuň öz döwleti ýaly dünýäde baky durjagyna ynanyp, Aleksandriýa diýip atlandyrypdyrlar. Beýleki bir asyrda ol ýokary göterilen Baktriýanyň şäherleriniň birine öwrülse, ýeneki bir asyrda Parfiýa döwletiniň atly şäherleriniň biri bolupdyr. Biziň eramyzyň III asyrynda Merwi Eýranyň sasanidler patyşalygy basyp alyp, ençeme asyr ony öz elinde saklapdyr. Mary VI-VII asyrlarda Otparazlaryň ýurduna öwrülýär. Şol wagtyň özünde bolsa bu şäherde hristian ybadathanasy, Budda buthanasy hem bolupdyr. Ol 750-nji ýylda araplaryň eline geçeninden soň Abbasidler döwründe diýseň gülläp ösüpdir. Halif Al-Mamunyň özi-de birnäçe wagtlaý bu ýerde bolup gidipdir. Onuň üzümleriniň, mele myssyk nanynyň, «kandyr», «abhama» atly seriňi dumanladýan içgileriniň hözirini görüpdir. Marynyň «Mulkam», «Kazin» atly ýüpek matalary Gündogary aňk edipdir. Bu matalardan geým geýnen hanymlar howalanyşyp Bagdat köçelerine görk bolşup gezipdirler. Şol wagt Marynyň ady «Şahy-Jahan» ekeni. Bu bolsa «Jahanyň şasy» diýmekdir. Şol döwrüň syýahatçylarynyň biri bolan arap geografiýaçysy Al Mukaddaly Hewekde hem bu ýerde bolup, Mary hakynda ýazgy galdyranlaryň biridir. Mary Şahy-Jahan ady bilen meşhur Mary päkize, howasy jana ýakymly, ajap, giň, az ilatly ösýän şäher, onuň iýmiti datly, arassa jaýlar owadanlyklary

boýunça şäheriň iki gyrasyna çekilen keşdä çalyň edýär. Şyhly gowy, olar akyly başly adamlar, Metjitleriniň ikisi hem kerpiçden Medresede sapak berýän her bir adamyň aýlygy bar. Bazarlary owadan, ýokarky metjidiň ýanyndaky hatarlaryň töweregi gyslyşyk. Ol ýerde asylyly dinastiýany döredejiniň portigi bolan ajaýyp köşk bar. Sen Marynyň hammamlaryny, harisini (et, bugdaý, ýarma bişirilýär) çöregini, adamlarynyň akyl paýhasyny, mertligini sorama! Sebäbi bular onsuzam belli zatlar. Ýöne sen olaryň suwuny, gazaňlaryny sora, sebäbi olar ýeterlik däl...

Häzirki Mary Al-Mukaddaly Hewekdäniň gürrüni beren Mary Şah-jahanyna meňzemeýär. Bu ýerde ol diýilýän kaşan metjitler-de ýok halif emeldarynyň köşgide. Olar wagt labyrynyň teýinde galyp, ýatdan çykyşyp ýitip gidipdir.

...Şeýle-de biziň gelen Marymyz köne Merw däl ekeni. Köne Mary bu ýerden 20-25 kilometrlikde Baýramalynyň töwereklerinde bir ýerdemiş...

* * *

Meniň ömrümde gören, in ajaýyp zatlarymyň birisi, o-da türkmen halylarydyr. Halyny bu ýerde şeýle bir yhlas bilen dokaýarlar welin, adaty tarlar özleriniň jadyly ýürek tarlaryna öwrülip gidenlerini hem duýman galýarlar. Bu halylaryň önünde men olaryň göllerini çitimleriň özara içki sazlaşygyny synlap köp durdum. Aşgabat bazarynda türkmenler öz gelin-gyzlarynyň dokan halylaryny hatara edip ýazýarlar

welin, olary görmäge göz gerek. Ol halyлары synlan mahalyň seniň kelläňe «Eger biziň Tretýakowymyz ýaly mümkinçiligi islegi bilen gabat gelyän bir barly adam wagtynda bu halyлар bilen gyzyklanar bolsa-da, onda ol bulardan, heniz görüp-eşidilmedik ajaýyp muzeýi dörederdi» di-ýen pikir gelyärdi.

Bir ýola men bazarda uly halyny ýazyp, onuň birýan gyrasynda aýbogdaşyny gurup oturan adamdan, onuň gep-gürrüňe höwesekliginden peýdalanyp, halyлар hakynda soraşdyryp oturdym. Ol maňa halyлар hakyn-da öz bilýän zatlarynyň birnäçesini aýdyşdyrды.

— Türkmen aga gadymyýetde gonup-göçüp ýören halklaryň biri bolupdyr. Ana, onuň öýüne seret, iki är-heleý bolup birsalymdan ýygnaп düzäýmelidir. Halkyň göçmegine bolsa hemişe diňe bir ýaz, güýz diýen ýaly pasyлар sebäp bolup durmandyr. Köplenç, onuň göçüp-gonmagyna ýer-ýurt dawalary sebäp bolupdyr.

Bir ýola keseki basybalyjylary Türkmen aganyň üstüne agyr ýygyn çekip gelipdir. Halkyň taryhyna uly howp abanypdyr. Şonda ilin akyly-başly adamlary: «Taryzomyzy ertire galdyryp bilsek, ol biziň hem galdygymyz bolar. Biziň ýalyny ýazyлганlyga çykylsa türkmeniň heleýleri ýene-de dogyr, taryhymyz ýitse welin, ol biziň atsyz-sorsuz ýitdigimiz bolar» diýşipdirler. Şonda oturanlaryň biri ol taryhy eýlenen derileň yüzüne ýazyp, äkidibem dag gowagynda gizlemegi maslahat beripdir. Ussa iberip, dag daşlarynyň yüzüne çapyp ýazgy etmegi maslahat beren hem tapylypdyr. Ýöne

halyly gürrüň orta atyýança ol berlen maslahatlaryň hiç birisi köpüň göwnüne jaý bolmandyr. Oturanlaryň biri, türkmeniň taryhyny şertli alamatlara öwürüp, her ýeten oňa düşünmez ýaly edip, hala çitmegi maslahat beripdir. Şeýdilse, bu taryhy ýene-de türkmeniň bagtly döwlet boljak, ilin aňly ogullarynyň bolsa öz taryhlaryny hiç kimden çekinmän okamaga mümkinçiligi boljak wagta çenli saklap boljagyny aýdypdyr.

...Garry enem pahyram wagtal-wagtal halyny sypalap-sypalap: «Bu düşek däl, balam, ata-babanyň akyl-paýhasy, gylyk-häsiýeti, onuň tugudyr» diýip, gürrüň bererdi...

Göräýmäge sada, hut dünýäniň özi ýaly hiç zadada şeýle bir parh goýup barmaýan, golaýlaşdygyňa bolsa çuňlaşýan halka men özümiň hormatymyň barha artýandygyny duýýaryn.

Çuňlugyndan ýaña düýbi görünmeýän, häzirki döwürde hem akyl ýetirerden aňyrda galýan, halkyň juda yhlas siňdiren zatlarynyň biri-de, onuň ajaýyp halylarydygyna gözümi ýetirdim.

Türkmen obalarynyň käbirisinde haly dokamaga şeýle bir ezber gyzlar barмышyn welin, olary durmuşa çykmary bolanda hem özi bilen ussatlygynyň syrny başga ýere alyp gitmezligi üçin, ony aňsat öz obasyndan çykarmazмышlar. Ýazsoltan atly gyz bilen hem hut şeýle bolupdyr. ...Öz obasynda Ýazsoltanyň dokan halylary özge halylardan tapawutlanýan ekeni. Uly bazarlarda hem onuň halylarynyň nyrhy ýokaryмыш. Ýazsoltan ýaşlykda goňşy obalarda, daýy ugurlaryndan bir ýigit

bilen adagly edilipdir. Ýöne oba kethudalary Ýazsoltanyň başga oba gidýänligini eşidip, ony obasynda galdyrmagy makul bilipdirler. Onuň ata-enesini raýyndan gaýtarmaga, Ýazsoltany oba ýigitleriniň birisine durmuşa çykarmaga synanyşyk edipdirler.

Ýöne Ýazsoltanyň hossarlary onuň adaglydygyny aýdyp, obadaşlarynyň maslahatyny diňlemek hem islemändir. Iň ahyrda olaryň öýüne, öz ýanyndan hiç ýerde sözi ýykylar öýdüp pikir etmeýän Döwletmyrat söwdagär barypdyr. Ol-da bu ýerde özünden öň gelenleriň eşiden sözlerini eşidipdir. Döwletmyrat ol ýerden gaýdanda gazaplanyp:

«Siz-ä gyzyňyzy öz oğlanlarymyza birine bermejek boluň, bizem aljak bolaly, hany göreli, kimiň diýeni bolýarka» diýipdir.

Ol şol gije oba ýigitlerini hem bir bahana bilen öýüne toplaý, olara igenmek baryny igenipdir. «...Siz bir ýigit şekilli ýigit bolanyňyzda, şol gyz ýat oba gidermidi? Aý, pederne nälet, zaňnarlar. Haýsyň şonuň göwnüni bölüp bilseň, soňundan toýuň çykdaýsyny, ene-atasy bilen oňuşdyrmagy men öz üstüme alýan» diýip, ýigitleriň ýüregini ýerinden gozgapdyr. Şonuň arasynda Ýazguly atly bir ýigit bar ekeni. Deň-duşlary dargaşansoň ol yza galypdyr-da, Döwletmyrat söwdagäre Ýazsoltan bilen öz aralarynda bir-birlerine bolan meýliň bardygyny, ýöne adaglanmagyň bir jan, bir ten bolmaga ýol bermeyänligini, galyberse-de öýlenjek ýigidiňem özünden kem ýigit dældigini, telim gezek ol ýigidi görendigini aýdypdyr. ...Döwletmyrat söwdagär goňşy obadan Ýazsol-

tanyň gelnaljysynyň gelen güni ol ýerdäki aýallaryň biriniň göwnüni tapypdyr-da, ony öz pikirine «hä» diýdiripdir. Gelnaljy kerwen Ýazsoltany alyp obadan saýlanansoň, ýaňky aýal bir bahana bilen üsti gelinli kejbäni belleşilen ýerde çökeripdir. Ýazsoltan bahana bilen gapdaldaky gamyşlyga giren dessine ony Ýazguly atyň ardyna alypdyr. Onuň deregine bolsa Döwletmyrat söwdagär öz gyzyny mündürip goýberipdir...

Haly dokamaga ezberin biri-de, şäher etegindäki obalaryň birinde ýaşayan Mährijemal atly gelin ekeni. Men onuň W. I. Leniniň portretini hala dokanyny Mara gelip eşitdim. Gören-eşidenden soradyryp, ol haly bilen diýseň gyzyklanypdym. Meniň bu gyzyklanmam birki günden Hommat ikimiziň ol halyny görmek höwesi bilen atlanmagymyza sebäp boldy.

Biz bärden salgyny alyp baran mahalymyz, gapdaldaky iki ýanaşyk oturan öýleriň çep tarapdakysyndan darak sesi eşidilýärdi. Men öz ýanymdan darak sesinden çen tutup, bolup bilse bu Mährijemalyň öýüdir diýip oýlandym.

Öý eýesi ýaşuly bilen biziň geljegimizi eşidip, bu ýere gelip garaşyp oturan oba şura başlygy bizi atdan düşürip myhmanlady. Soňundan ol halynyň Mährijemalyň öz bolýan öýünde asylgy duranyny aýdyp, turup biziň ýanymyzdan gidip, ony bu ýere alyp gelmekçi boldy.

— Näme, ol uzakdamy?

— Aý, ýok. — Şura başlygy meniň soragyma eşidip, gapynyň önünde aýak çekip, biziň ýüzümize seretdi.

— Onda özümüz baryp göräýeliň! — diýip, Hommat meniň pikirimi anyklaşdyryp özüçe gaýtalady. Öý eýesi ýaşuly-da baş atyp, biziň pikirimizi makulady. Ol soňra çay-nahar getirip, häli-şindi gapyda peýda bolýan gyzjagazy çagyryp aldy-da: «Oglum, biz häzir orus adam bilen siziň dokmaňyzy görmäge barýas, aýt gelnejeňe-de» diýip goýberdi.

Ýaşuly bizi yzyna düşürip henizem darak sesi gelýän öýüň gapysynyň bäri ýanragynda aýak çekip, birki ýola ardynjyrazy. Diňe şondan soň içerde darak sesi galdy. Yzysüre-de ol öýden bir başy bürükli zenan maşgala çykdy-da, bize tarap öwrülip eglip sessiz salam berensoň, gapdala sowlup ýöräp gitdi. Ol şol Mährijemal atly gelniň özi ekeni. Türkmenlerde gaýyn atalar aňsat gelni oturan öýe girmeyär. Gelinlerem şeýle, gaýyn atalar bilen gaýyn eneleriniň ýa-da ýaş çagalaryň üsti bilen gepleşýärler. Diňe nalaç ýagdaýlarda olar aralyga tuty tutup, bir öýi bölüşip ýaşaýarlar. İçerde ak saç garry aýal bilen bize çay daşan gyzjagaz bar ekeni. Dokma ýaňyrak başlanypdyr, darakdan yeňsede salyr göli salnan pendi halysynyň bir bölegi peýda bolupdyr. Ondan bärsi özünüň tar-tar bolup duran görnüşi bilen köp tarly arfa meňzeyär. Biz haýyş edenimizden soň gapdalda oturan bili ala yün guşak bilen guşalan dolmuş aýal dokma başyna geçdi-de, erişleri sazlaşdyryp, darak kakyp, halynyň dokalyşyny görkezdi.

Wladimir Iliçiniň haly-portreti germe çuwalyň ýokarsynda asylygy duran ekeni. Leniniň elleri jübüsünde, başynda

bolsa şol belli papagy, töwereginde hiç kim ýok-da bolsa onuň öňe ümzük atyp durşy, häzir kimdir biri bilen gürleşip durana çalym edýär. Men birsalym haly portreti synlap duranymdan soň, ol görünmeýän gürründeşiniň hut Mährijemaldygyny duýdum. Gör, aziýaly sada zenan bu halyny dokan mahalynda nähili duýgulary başyndan geçirendir. Pikirinde Serdar bilen, nijembir sorag-jogap alşandyr. Men Mährijemalyň portret halysynyň önünde durkam, bu halynyň adaty bir el işi dældigine, onuň gündogar zenanlarynyň rewolýusiýanyň sesine goşan özboluşly sesidigine, W. I. Lenine minnetdarlykdygyna düşündim.

Rus adamsy hökmünde, Russiýadan uzakdan türkmen öýünde Serdar bilen duşuşmak meniň üçin diýseň ýakymly boldy. Minnetdarlyk, buýsanç duýgularyndan dolan gursagym meni al-asmana ýetirdi. Eşidip otursam, bizden başga-da bu ýere gelip haly-portretini synlap gaýdyňan az däl ekeni. Oba şura başlygy biz portreti synlaýan wagtymyz, birki aýlykda Atabaýewiň hem, iki ýüzli haly dokan Abdyryzak bilen gelip, bu halyny synlap gidenini ýatlady.

Men bir amat bolanda ýat adama mahsus bilesigeliçlik bilen özümiň niredendigimi, töweregi nämeleriň gurşandygyny bilmek üçin, öýüň içini synladym.

Dokma töri eýeläp durany üçin, öý daryşganlyk bolup görünýär. Her gezek türkmen öýüne girenimizde, ilki synym düşýän at nalyna meňzedilip palçykdan oňarylan ojak, öýüň içinde bölejik bolup otyr. Gerek wagty aýlamak üçin iki sany çayjoşy onuň közüne

sokup goýupdyrlar. Içerde ýylgyn odunyň hem-de çöpe ýanalyp, köze tutulyp iýlen nanyň ýakymly ysy bar. Ojagyň agzynda bolsa bir gysym, ýarsy ýanyp gutaran gyzyl ýylgyn zire-zire bolup, kesilen at guýrugyny ýatladyp ýatyr.

Atlanyşyp ugran mahalymyz ýene-de haly dokalýan öýden at toýnaklarynyň güpürdisine meňzeş sazlaşykly kakylýan darak sesleri eşidilip başlandy.

* * *

Ukudan oýanan mahaly jahan ýagşy ýagtylan ekeni. Baglar haýsydyr bir jadyly mazurkany eşidip, tansa çagyrylmaklaryny tüýs ýürekden isleýän gelinlere meňzeşip eýeleşip durlar. Jaýlaryň gabawunda duran meýdançada semewar tüsseläp dur. Onuň beýleräginde biziň düýnki başynda oturup agşamlyk edinen stolumyz bar. Bu görnüş uly şäherleriň etegindäki, tokaý gabawunda oturan rus tebigatyna mahsus daçalaryň haýsydyr birisini meniň ýadyma salýar. Myhmanhananyň gözegçisi Paýzulla eke turupdyr, ol boýuna ak polotensa asyp, ýaňyrak çaykaşdyran käsedir-çäýneklerini süpürişdirip, hemişe irginsizlik bilen aýdýan aýdymyna hiňlenip ýör. Özi-de bu aýdym şeýle bir uzak welin, ony Paýzulla eke her gün semewara ot goýbereninden tä, çay gaýnap ony öňümize alýançak şol bir hörpde birsydyrgyn aýdýar.

Mundan barsaň Horezminge,
Ekemlerge salom aýdyň.
Mundan barsaň Horazminge,
Ükemlerge salom aýdyň...

Hommat töwerekde görnenok. Ony ýene-de bir iş bilen zyzndan gelip alyp giden bolsalar gerek. Häli-şindi onuň zyzndan adam gelyär. Howlyň içinde gezmeleşip maslahat edýärler. Kämahallar bolsa maslahatdan soň, onuň özi-de zyzndan gelen adamlar bilen goşulyşyp atlanyp gidýär. Maňa ýoldaş bolmakdanam başga oňa ol-bi işler tabşyrylan borly. Öwrülip yzyna gelen mahaly ol üst-başyna kirşen basdyryp, uzakly gün egni bilen çägeli haltalary daşana meňzäp, ýadaw halda dolanýar.

Men onuň zyzndan gelen adamlar bilen edýän gürrüňleriniň özüme degişli däldigini bilýärim. Şonuň üçinem ne onuň ýanyna gelyänler bilen gyzyklanýan, ne-de giden ýeri bilen.

Hommat bir iş bilen giden mahaly howluda Paýzulla eke ikimiz galýarys. Ondan-mundan gürrüň edişip oturýarys. Käte ol meniň töweregi albomyňa çekýänimi görüp, ýeňsamden gelip synlardy. Meniň çekýän zadym bilen suraty deňşdirip: «Orus eke, size Allatagalla tarapyndan berlipdir, edil özi-dä, tüýs özi-dä» diýip geň galardy. Onuň bilen ondan-mundan mesawy gürrüňler edişer oturardyk.

Birki günlükde ol şeýle gürrüňçilik mahaly Hywada bir baýyň talabany bolan günlerini ýatlap, maňa öz başyndan geçirmelerini gürrüň berip oturdy.

— Ol günler men ýaşdym. — Bu sözi aýdan mahaly onuň ýüzi nurlandy. — Gujur-gaýratymam kändi. Her naharyma bütin ýarty nan bilen bir kersen aýran iýerdim. Telim ýyllap palçyk depgiläp, pagsa urup, Kaýseddin baýyň öýüniň töweregine gala galdyrdym.

Bar diýlen wagty guma çykdy, goýun gyrkdym, baý ekemiň mallaryna seredişdim. Goýun gyrkmany ilkiler oňly oňarmazdym. Maňa muny baý ekemiň özleri öwretdiler. Baý ekem sarpaly, sarpasyny özgelere hem derejede tutdurmagy oňarýan adamdy. Gaty-gaýrym söz agzyndan çykmaýanam bolsa, töwerek ondan eýmennerdi. Öýde ähli edilen iş onuň göwnüne deňelip edilirdi. Baý ekem meniň, ana, şeýleräk adamdy. Hatda ol käte juma namazyna metjide gidende hem meni hormatlap, öz ýany bilen alyp giderdi. Men ol namaz okap çykýança, onuň atyny saklap durardym. Her gezek namazy gutaryp gelensoň, ol maňa: «Ükem, gowy dogalary okap, size-de Allatagalanyň pygamberlerinden bagt arzuw edendirin» diýip, meni begendirýärdi. Metjitde ýatlananym üçin, men oňa diýseň minnetdar bolardym. Ýöne günleriň birinde ol görgüli sarç atdan ýykylyp, özüniň garraşan sünklerini gatyja agyrdypdy. Şundan soň ýykylanyny görüp, hemişe adamzadyň döş-töwereginde dürli dertlere öwrülişip, amat peýläp ýören ezraýyl şeytanlary nädersiň onuň üstüne hüwmek bolýsalar... Ekemiň yeňsesiniň ýerden galmajagy, ezraýyl şeytanlarynyň ony talap gutarjagy, belli boldy. Şundan soň onuň heleýleri-de özlerini erkin duýşup ugradylar... Onuň geçen ýyl Ürgençden getiren kiçi aýaly Mislime hon (Onuň aýallarynyň arasynda has ýaşy hem görmegeýidi). Ýaş bolsaň özüne belli, geýeniň-ä egniňe gelişýär, diýeniňem diliňe. Bir ýola Mislime honuň zenanlyk joşguny basalyk isläp meniň islegim bilen goşulyşdy.

Meniňem diýen wagtym, heý, zenan göwnüne ýaramajak gümanym barmy!

Birsalym biz wagtal-wagtal pynhan ýerlerde duşuşyp, hiç zat hakynda oýlanman ýaşadyk. Aňylanymyzy aňan günümüz bolsa obadan çykyp geçmek bilen bolduk. Meniň bilen gidermiň diýsem, Mislime hon-da:

— Siz birzat diýseňiz, biz ýok diýýäsmi — diýdi. Assa gaçan namart diýdik-de, yzymyzdan ýetilse şol ýerde şehit bolmaga razy bolup gaçdyk.

Mislime hon bilen jany howpsuz ýere atmak üçin, telim gün ýol ýöredik. Meýdanlarda ýatyp-turduk. Meniň ellerim Mislime honuň başyna ýassyk boldy, gujagym düşek. Howsalalydyk, bir garny aç-bir garny dokduk, yöne biz bagtlydyk. Ilkibaşda Mislime hon uzak ýola çydamaz öydüpdim. Heleý halkynyň jany pişigiň jany ýaly berk bor ekeni. Ýöreý, ýöreý, ahyry Çärjewe ýetdik...

Gürrüň şu ýere ýetende, Paýzulla eke başyny asdy-da, ýakymsyz bir habar aýtjagyny ilki ýüzünde mälim edip, böwrüne diň saldy, soňundanam wakanyň yzyny göwünli-göwünsiz ýatlady.

— Oňa-muňa talaban bolup ýaşap ugradyk. Iki-üç ýyldanam boldy bir açlyk, ol biz ýaly garybyň-habada-bat derdi boldy, barly adamlaryň hem baýlygyna leňner berdi. Adamlar açlykdan çişip öldüler. Şonda biziňem üç ýaşlyja gyzjagazymyz Gülaýym hon ajyndan öldi. Gözümiň önünden gidenok, ol görmegeýje uzyn saçlyja, durşy bilen dil bolup duran bir janykdy.

Meng aýdym hiňlenerdim. Ol bolsa tans eden bolup, biziň göwnümüzizi alardy.

Bozarga baraly, kyzym,
Başdarak aloly, kyzym,
Saçlaryň kirlän bolsa,
Ýuwup daraly, kyzym.

..O-da şeýdip gitdi. Mislime honuň hem aklyly üýt-gän ýaly boldy. Soňra onuň meniň bilen seri bolmady. Bir ýola ol ertir bazara gidişinden, giçligem dolanyp gelmedi. Şol günüň ertesem, görüp otursam, ol ürgençli halwa satan bilen taňşyp, onuň bilen göterilip giden ekeni...

Ine, menem şeýtdim-de galyberdim.

Paýzulla ekäniň heňine diň salyp durkam düýn-öňňin-ki gürrüňini ýene-de bir gezek ýadyma saldym. Daşarynyň howasy arassa hem hoştap ekeni. Birki gezek kükregimi dolduryp dem alanymdan soň, agyr bir agramlygy depäme göterýän ýaly, ellerimiň ýumry etlerini gataldyp, öz hereketlerimden lezzet alma bilen gerindim.

— Orus eke, ukyňyzny ýagşy aldyňyzlarmy!

— Ukynyň algy-bergisi-hä indi birýüzli ediläýdäm öýdän.

— Ýüzüňiz nurly, ol ýerde çekilişip ynjalykdan gaçyp duran damar ýok. Nazaryňyzam argyn kişiň nazary däl, parahat. Ukyňyzy gowy alypsyňyz.

Paýzulla eke meniň içki pikirimi özüçe okady, soňundanam: «Meniň baý ekem: «Gowy uky, ýumşak garyn, derlemeklik — şu üçüsi uzak ýaşamaklygyň alamat-

larydyr» diýip, gaýtalamagy gowy görerdi» diýip, ol ýüzugra ýene-de bir ýola talaban bolan günlerini ýatlap geçdi.

Men onuň ömrüniň gowy günlerini az wagtlygam bolsa ýatlanyny kem görmeyänini, şol günleri ýatlasa onuň ýüreginiň şuglananan ýaly bolup gidýänligini duýdum. Şeýle pursatlaryň duşdan geçeninden soň hem ýaşayyş üçin juda gerekligi hakynda, onuň ynsan ömrüni töwerek bilen baglanyşdyrýanlygy hakynda, ýüregi wagtal-wagtal güneş bolup çöýýänlygy hakynda oýlandym.

— Ýekeje kem zadyňyz bar, ony-da häzir düzederis. Men ol kem zadyň nämedigi hakynda oýlanyp yetişmänkäm, Paýzulla eke öz süpürişdiren käseleriniň biri bilen, demini alyp duran üsti basyrylgý çäýnekleriň birini meniň önüme süýşürdi.

— Hommat görnenok-la?..

— Hä, ol ýokdur. Ir bilen oňa eýerläp at getirdiler. Bir alada bilen gitdi.

Hommanyň ady agzalansoň ol, bir zady ýadyna salyp, stoluň üstüne ýazylan skateriň aşagyndan gazetini aldy-da, ony maňa uzatdy.

— Şuny Size diýip goýup gitdi.

Gazetde Horezm Halk respublikasynyň Daşary işler ministri Mollaoraz Hojammmet hakynda makala çap edilen ekeni. Köneürgençli Mollaoraz hakynda Hommat ikimiziň aramyzda önem gürrüň bolupdy. Şonda Hommat özüniň Mollaoraz maşrygy tanaýanlygyny, Hywa baranda telim gezek onuň bilen duşuşanlygyny, gü-

ründeş bolandygyny, onuň W. I. Lenin bilen duşuşugyny hemişe ömrüniň iň manyly pursady hökmünde ýatlaýandygyny, serdaryň sowgat beren sagadyny ile görkezip: «Adamlar, indi sagatly sagadyňy şuňa dogurlaň, dünýäde iň dogry işleýän şu — Wladimir Iliçiň sagady!» diýýänini aýdyp beripdi. Mollaoraz aga W. I. Lenin bilen duşuşygyna ýakyndan mekdep okuwçylary bilen duşuşyp, olara-da gürrüň beren ekeni.

...Biz üç aý gowrak ýol ýöräp ahyryn Moskwa ýetdik. Lenin aga bilen duşuşyp gürründeş bolduk. Ol uly kelleli, gyýa gözlerägede bir saryýagyz adam ekeni. Men oňa ilkinji duşuşygymyza ýanym bilen niýetläp alyp baran dondur telpegimi geýdirdim. Tirme guşagam biline guşadym welin, ana, onsoň ol gül ýaly türkmen boldy-da duruberdi. «Ýagşy, ...ýagşy» diýip, aralygynda birki agyz tatarçalabam goýberdi, soňundanam aýnada özüni görüp hezil edip bir güldi...

Biz hal-ýagdaý aýdyşyp, ýol boýy ýanymyzdan Lenin agadan sorarys diýip, belläp gelyän soraglarymyzy ýatlaşyp, pikir alşyp oturdyk. Horezm halky Hywa hanlygy ýykyp döwleti öz eline alan-da bolsa, ony täzeçe nähili dolandyrjagyny anyk bilmeyärdi. Işiň ulusy öndedi. Muňa hötde gelmek üçin bize Lenin aganyň maslahaty diýseň zerurdy. Şonuň üçinem biz, nirdesiň Moskwa — diýip ýola düşüpdik...

* * *

Maryda 1860-njy ýylda türkmenler Eýranyň Horasan welaýatynyň häkimi Hemze mürzäniň, onuň serker-

desi Gara sertibiň yzyna düşüp gelen 70 münlük goşuny Gowşut han, Täçgök serdar ýaly serkerdeleriň ýolbaşlygynda ýeňlişe sezewar edipdir. Şol gezek keseki goşunyň özi bilen getiren, soňundanam olja düşen toplaryny, halk şäheriň bir çetinde depe galdyryp, görene göz edip şol ýerde goýupdyr. Otuza golaý guýma çoýun top tumşugyna çaň syradyp henizem bu ýerde dur. Birki ýerimde gözüme ilen zawod tagmalary onuň Ýew-ropanyň zawodlarynda öňki asyrlarda guýlan toplardygyny habar berýär.

Hemze mürzäniň goşunynda toplara gözegçilik eden pereňli ussalaryň hem bolandygyny men öň eşidipdim. Ony hem türkmenler şol uruşda ýesir alypdyrlar, hem çörek bişe boýnuny burup elini serýänligi üçin, oňa «emenek pereň» diýipdirler.

Toplaryň töwereginde aýlanyp yörşüme, men olaryň sany bilen gyzykdym.

— Bular şol toplaryň hemmesimikän ýa-da başga yerlerde-de top-tophana barmykan? — diýip, atlary topuň tumşugyna iltäp duran Hommatdan soradym.

— Aý, başga ýerde tophananyň barlygyndan meniň-ä habarym ýok, hemme olja top şular bolaymasa. Ýogsa-da — diýip, ol soňundan bir eşiden zadyny ýadyna saldy.

— Şu toplaryň Gökdepe galasyna hem birki sanysy eltilen bolmaly. Şol ýerde topuň galany bir ýerde goraýjylaryň arkasyny çalyň, birki ýola gümmürdänligi hakynda-ha il içinde bir gürrüň bar.

— Şol top şu ýerden eltilendir öýdýänmi?

— Eýsem näme. Türkmeniň top guýýan zawody barmy? Ýöne top oklaryny biziň ussalarymyz guýup bilipdirler. Aý, topmy top-da ýöne. Onsoňam ol-da aýdyşlaryna görä bary-ýogy iki-üç ýola gümmürdänmiş. Garşydaşlar onuň okunyň gelyänini allaowarradan görüp, önünden sowulmaga hem ýetişipdirler. Onuň oky howa-da uçan wagty, «haý, barýandyryn how» diýip, görnüp gelyärmiş.

— Köne döwrüň toplary-da.

— Ussalar ilin gazanlaryny toplaý, ony eredip, ok guýup, tas milleti gazansyz goýan ekeni.

Biz toplary synlap, gün ýaşıberende ýene-de zyzmyza dolandyk. Gün çykyp duran-da bolsa, şemal ösüp ýagyş ýagjagyndan habar berip ugrapdy. Depesi danelän selmeler ýapraklaryny şemala ýazyşyp, ganatlanyşyp uçuşyp gidiberjege meňzäp galkynjaklaşýardylar.

Ýagyş ýolda biziň üstümüzü basdy. Ýaz, garamtyl bulut düwünçeklerini düwüp getiren iri damjalaryny, dökdi üstümüzden paýyrdadyp. Töwerekdäki ýagyş suwundan dörän kölçejikleriň üsti türkmen gelin-gyzlarynyň donlarynyň ýakasyny bezeýän depesi gümmezlije çaprazyndan doldy. Ýagşyň bolşy häzir gerek zady elne düşüp, begenjine daşaryk çykyp towsaklaýan çagajyga meňzeyär. Ol gadymy Mary topragyny aýratyn bir yhlas bilen öz dünýäsine berlip ýuwýar.

Dolanyp gelsek Abdyryzak Paýzulla ekäniň ýanynda onuň bilen ondan-mundan gürleşip, biziň gelerimize garaşyp oturan ekeni. Onuň bilen meni Mara gelen günümüzüň ertesi tanyşdyrypdylar. Abdyryzagyň gepi-sözüne bada-

bat meniň synym oturypdy. Onuň bilimli-düşünjeli adamdygyna gözüm ýetipdi. Rewolýusiýadan öň hem ruslar bilen ýakyn aragatnaşykda bolany üçin, ol rus dilini-de ganymat bilýärdi.

Ol Mary töwereginde Orazmuhammet ahun adyny alan ulamanyň ogly ekeni. Ahun: «Ogullarymyň iň zehinlisi Abdyryzagym musulman dünýäsinde görnükli ulamalaryň biri bolup ýetişer, at-abraýy dünýä dolar...» diýip, göwün ýüwürdi.

Ýöne edebiyata, matematika, sungata bolan höwesi, galyberse-de, ruslar bilen ýakyn gatnaşyga Abdyryzagy dinden daşlaşdyrypdyr. Ol Egrigüzerde bolan bir wakanyň esasynda garyp türkmen gyzynyň ykbalyny yzarlap, onuň elden-ele geçip gören horluklaryny beýan edip «Enegarry» ady bilen poema hem döredipdir. Abdyryzagyň daýhançylyk üçin ýasan işlemek üçin amatly, oltumy giň, iki gulakly pilleri hem beýleki ussalaryň işlerinden tapawutlanypdyr. Mary töwereginde özüne «Abdyryzagyň ýasan pili» diýdiripdir. Onuň köp taraply zehini ahyrsoňy ataly-ogluň arasyna tow düşmegine sebäp bolupdyr. Orazmuhammet ahun bir gün oňa: «Sen şeýtanyň alyna berlip, iki Hudaýy bir metjitde ýerleşdirmekçi bolýaň, ol ikisi bir ýere ýerleşýän däldir!» diýipdir. Onuň özge zatlaryň hemmesinden el çekip, ýene-de tutuşlygyna musulmançylyga gelmegini isläpdir.

— Olaryň ýerleşip ýerleşmezligi, kaka, metjidiň özüne bagly — diýip, Abdyryzak hem öz gezeginde, öz dünýä-sinden el çekmejegini mälim edipdir. Yzysüre bolsa maşgalasyny alyp, obadan şähere göçüp gelipdir.

Bu ýerde onuň pkirdeşleri, şägirtleri has-da artypdyr. Şolaryň biri-de Gaýgysyz Atabaýew bolupdyr. Ol Mary bankynda işlän ýyllary Abdyryzak bilen tanşyp, dostlaşypdyr. Onuň Abdyryzagyň zehinine bilim-paýhasyna syny oturypdyr. Abdyryzagyň öz halkynyň ajaýyp ogullarynyň biridigini bilipdir. Ondan köp zatlar öwrenipdir.

Şu günlerem Gaýgysyz Serdarowiç Mara gelse haly-pasy bilen duşuşman, onuň maslahatyny eşitmän geçmeýär diýip gürrüň edýärdi.

Abdyryzak ýakynda Mary şäherinde açylan aýal-gyzlar institutyna direktorlyk edip ugrapdyr. Bu işi boýun almagy ondan hut Atabaýewiň özi haýyş edipdir.

Abdyryzagy görüp, ýene-de gyzykly gürrüňçiligiň boljagyny ýatlap, men onuň gelmegine begendim. Önki ýüzugra duşuşyklarymyzy, halkyň taryhyna degişli bolan gürrüňleriň käbirini ýatladym. Şonda onuň siňňitli gürrüňleri ýene-de gulagyma gelip ugran ýaly boldy...

—Sary topam görensiňiz onda? — diýip, ol biz öl geýimlerimizi çalşyrynyp gelenimizden soň: «Syýahatyňyz neneňsi boldy?» diýen manyda sorady.

Guýma, çoyun toplaryň arasynda bir top durdy. Men oýurganyp onuň önünde uzak durupdym. Depderçäme şekilini çekip, aşagyndanam soňra özüme ýatlamak üçin ýazgy edipdim. «Mary tophanasynda arassa misden guýlan top bar. Ondan eredip, W. I. Leniniň heykelini guýsa boljak...». Abdyryzak hem şu topy sorady.

— Sary top ol ýerde erkek adamlaryň arasyna ýeke özi düşen gelin ýaly bolup dur — diýip, Hommamam dilleni, özüçe meniň sözümiň üstüni ýetirdi. Onuň bu meňzetmesi, töwerekde mylaýym ýylgyrmanyň döremegine sebäp boldy. Sadalyk edenini Hommamam aňdy welin, ýöne eýýäm giçdi. — Andrey Andreyewiç, indi top geline meňzäp ugrapdyr, görýän welin, bu gezek siz Guşgyny görmän zzyňyza dolanmaly bolaýsaňyz gerek — diýip, Abdyryzak mylaýym degişdi.

Hommat özüne başgaça düşünilenine gyzaryp, ýeňsesini gaşady. Men bolsa bahana bilen özümiň onuň ýaşyndaky döwrümi süýjülik bilen ýatladym.

Abdyryzagyň sary topy soramagynyň sebäbi, şol top bilen baglanyşykly bir waka onuň ýadyna düşen ekeni.

...Şol Gökdepe galasyny goramaga äkidilen top bolmasa, toplaryň sary topdan özgesi hiç wagt ýerinden gozgalan däldir. Diňe bir gezek sary top ýerinden gozgalypdyr. Men bu gürrüni oglankam atamyz ýanyna gelen adamlardan eşidipdim.

Topy, Gowşut hanyň gazabyny hasaba alman gozgan Täçgök serdar bolupdyr. Serdar Eýranyň Maşat hany bilen dostlukly gatnaşykda eken. Bir gürrüňem bar, ýagny, Maşat hany awa çykanda, çölde apy-tupan turup azaşanmyş. Oňa gidip, muňa gidip horlananmyş, şonda oňa bir ýerden bir ýere barýan Täçgök serdar gabat gelip howandarlyk edipdi. Iýdirip-içirip, ýanyna azyk-suwlugyny berip, harasat geçensoň ýola salypdyr.

Bu tötänlik soňra olaryň ýakyn aragatnaşykda bolmaklaryna sebäp bolupdyr.

Eýran diýilse, käbir adamlar hemişe uruşdyr gykylyk diýip düşünyärler. Olaryň türkmen tirelerine arka duran ýerleri-de az bolmandyr. Şeýle-de olaryň türkmeni penalap, gaçyp geleni-de az bolmandyr..

Täçgök serdar bir ýola şol topdan gep çykanda, olaryň içindäki sary topy getirip bermegi dostuna söz beripdir.

Gowşut han, top soralarda bermändir. Bir gezek Täç serdar «Bermeseň berme» diýipdir-de, ony öz adamlaryna gizlin sökdürip, iki sany düýä taýlap yükledipdir-de, niredesiň Maşat diýip sürüberipdir. Gowşut hanyň iberen otuz-kyrk atlysy Tejen töwereginde onuň yzından ýetipdir. Gowşut han atlylaň serdaryny ýola salanda: «Nätsen şeýt, ýöne topy yzyna getir» diýip, çaknyşmaga-da rugsat beripdir. Ýöne atlylaryň ýolbaşçysy Jepbar burkaz serdar bilen duşulanda, top dawasyny etmäge howlukmandyr. Garaba-gara Täçgök serdaryň yzyna düşüpdür-de yöräberipdir. Serdar nirede düşlese, Jepbar hem onuň gapdalyndan geçip beýleräginde öz adamlary bilen düşläpdir. Bu ýagdaý üç-dört gezek gaýtalananson, Täçgök serdaryň gahary gelip ugrapdyr. Iň ahyrda bolsa ol topy hem taşlap ýanyndaky adamlaryň ýarsy bilen Maşat galasyna gidipdir. Adamlarynyň beýleki ýarysyny bolsa Mara maşgalasyny, dogan-garyndaşyny ol ýerden bir depik gummy bilen göçürüp alyp gaýtmaga iberipdir.

«Bir topa geçmeyän bolsam, indi men Gowşudyň saýasy düşýän ýerde ýaşamaryn» diýip, düwülüp-öýkeläpdir. Mäne-Çäçede ýurt tutunypdyr.

Il-güniň gürrüňüne gör-ä, şol gezekden soň sary top henize-bu güne çenli ýerinden gozganmandyr, ne-de onuň atanyňy gören-eşiden bar...

Eşidip otursam, şol Täçgök serdar häzirki türkmen halkynyň eý görýän, respublika ýolbaşçylarynyň biri bolup ýetişen, Türkmenistanyň halk komissarlar Sowetiniň başlygy Gaýgysyz Serdarowiç Atabaýewiň kakasy ekeni.

* * *

Taryhyň güwä geçmegine görä, Merwiň—Marynyň XI-XII asyrlarda, Seljuk hanlarynyň agalyk eden döwründe iň gülläp ösen döwri bolupdyr. Soltan Sanjaryň hanlyk süren ýyllarynda ol Amyderýadan Ortaýer deňzine çenli ýaýlyp ýatan uly bir häkimligiň paýtagty bolup oturypdyr. Taryhçy Jüweýit Merwi öz ýazgylarynda şeýle suratlandyrypdyr: «Merw şol wagtlar barlylaryň hem-de ýoksullaryň yzy üzülmän gelýän mekanydy. Onuň meýdany Horasanyň beýleki şäherleriň meýdanyndan giňdir, şonuň üçinem bagt guşy onuň çar tarapyndan uçup gelip bilipdir, şäheriň ilat sany ýaz ýagşynyň damjalaryna barabardyr, baýlygy boýunça-da onuň ýerli baýlarynyň hazynasy emirleriň, soltanlaryň baýlygyndan kem oturan däldir...»

Seljuklar bu ýere 1038-nji ýylda (musulman hasaby bilen 429-njy ýylda) Syr derýanyň boýunda öz e datlary

bilen oňuşman gelipdirler. Horasan şol wagt asla türki kowumdan bolan gaznawy soltany Mahmyt Gaznawynyň elinde bolupdyr. Mahmyt Gaznawy halka çökder salgyt salyp sütem edipdir. Ondan Eýran, Owganystan dat edipdir. Seljuklar hem göçüp bu ýere — Horasana gelensoňlar, özgeleriň çekýän sütemine duçar bolupdyrlar. Edilýän sütemler, alynýan salgytlar birnäçe ýyldan seljuklaryň gazap bilen ata çykmaklaryna, «Maňlaýda ne bolsa görülsin indi» diýip, bir çukura tükürmeklerine sebäp bolupdyr. 1040-njy ýylda seljuklar iki dogan — iki serkerde Togrul begiň hem-de Çagry begiň ýolbaşçylygynda Mahmyt Gaznawynyň ogly Masudyň garşysyna çykyp, onuň goşunyny çym-pytrak edipdir. Şalyk kürsüsini söweş meýdanyna getirdip, oňa seljuk serdarlaryň ulusy Togrul begi oturdypdyrlar.

Gaznawylaryň soltanlaryndan, sütemlerinden leji çykan Eýran, Owganystan şundan soň ýeňillik bilen dem alypdyr. Seljuklar bada-bat alynýan salgytlary azaldypdyr. Şonuň üçinem beýleki halklar olara öz arkalaryny alan, howandar hökmünde seredipdirler. Seljuklaryň özleri hem: «Biz adamlaryň arasyna hakykatyň, deňligiň ýoluny düşedik. Ezmegi, sütem etmegi gapdala aýyrdyk...» diýişip, syýasat ýöredipdirler.

Seljuklar sanly ýylyň içinde Eýrany, Yragy, Kawkaz etrapyny, Kiçi Aziýany, Horezmi, Owganystany öz ellerine alypdyrlar. Grekler, ermeniler, kürtler, lazlar ýaly ençeme halklar, halkyýetler seljuklara öz halasgäri hökmünde seredipdirler.

1071-nji ýylda olar Manskert galasynyň ýanynda Wizantiýa goşunyny ýeňip, imperator Roman Diogen VI ýesir alypdyrlar. Kiçi Aziýanyň hem Alynky Aziýanyň jümmüşinde ýol açylypdyr. Seljuklar Syrderýadan Nil aralygyny, Kaspi deňzinden Ortaýer deňzi aralygyny sorapdyrlar.

Seljuk goşunlary dürli halklaryň wekillerinden bolupdyr. Emma seljuk hanlary aňsat goşunbaşylaryny başga halkdan goýmандыр. Alp-Arslanyň ogly Mälik şa I döwründe onuň köşk adamlarynyň köpüsi eýranlylar bolupdyr. Juda zehinli Nyzamel-Mülk ýurtda şa hatyrasynda gezipdir. Soltan Sanjar öz hanlyk süren döwründe paýtagty ýene-de Mara geçiripdir. Paýtagtyň bir ýerden başga bir ýere geçirilmegini ol şeýle düşündiripdir.

«Ol ýerde meniň ata-babam ýatyr, meniňem şolaryň golaýynda bolasym gelyär» diýipdir. Togrul begiň, Çagry begiň, alp-Arslanyň guburynyň Maryda ýatanyny ýatlapdyr. Seljuklar döwründe Maru-Şahu-Jahanda durmuş ýokary göterilip, beýik derejä ýetipdir. Edebiýat, ylym, medenet, sungat kämilleşipdir. Olaryň taryhyna ser salan alymlaryň biri: «Seljuklaryň agalyk sürmegi örän uly ähmiýete eýe bolýar. Hut şol döwürde baý medeni durmuş emele gelyär, geljekde diňe Gündogar ýurtlarynyň durmuşynda däl, eýsem, bütin dünýäniň medeniýetinde uly rol oýnan seljuk sungaty döreyär» diýse, başga bir alym:

«...Olar dünýäniň üstüne ýaz ýagşy bolup ýagdylar, bu bolsa köp sanly gowulyklaň döremegine sebäp boldy...»

diýip, olary ýerdäki ähli tohumlara jan beryän ýaz ýagşyna deňäpdir.

Seljuk döwletiniň döremegi bilen Aristotel, Gipokrat, Faraby, Biruny, Ibn Sina ýene-de adamlaryň aňynda täzeden döräpdir. Mahmyt Kaşgary, Tahyr Merwezi, Emir Muezzi, Enweri, Omar Haýýam ýaly yüzlerçe alymlaryň, şahyrlaryň döremegine sebäp bolupdyr. Beýik Seljuklar döwletiniň soňky soltany Muýezeddin Sanjar 1154-nji ýylda ölenen soň imperiýa gutarnykly dargapdyr.

...1221-nji ýylda Maryny, 80 müňlük goşun bilen Çingiz hanyň körpe ogly Tuly han gelip gabaýar. Birnäçe aý göreşensoň Mary synýar. Mongollar şäher baýlygyny talap, halkyny gyryp, galalaryny ýer bilen ýegsan edipdirler. Diňe XIII asyrdan Teýmirleň döwründe ýene-de Seljuklar döwletiniň aýry-aýry bölekleri peýda bolup ugrapdyr. Olar özlerini garagoýunly türkmen, akgoýunly türkmen diýip atlandyrypdyr. Garagoýunly türkmenler Wan kölüniň töwereginde ýaşapdyrlar, Azerbaýjana, Gündogar Anatolä öz hökümlerini ýöredipdirler. Ata-babalaryň beýik seljuklar döwletini täzeden dikeltmäge synanaşyk edipdirler.

Garagoýunly türkmenleriň hany edermen Gara Ýusup Teýmirleň bilen çaknyşyp, gazaply söweşler alyp barypdyr. Dünýäni basyp almagy arzuw edýän Teýmirleň olary öz goşunyna biýrikdirmegi diýseň isläpdir. Telim gezek Gara Ýusuba hat ýollap ony çagyrypdyr. Gara Ýusup oňa: «Haçan iki aýagyňy ýere deň basmagy oňaran wagtyň habar et, şonda biz baryp saňa goşularys.

Ýogsam, ata-babamyzyň atyna depeleden letdesini başymyza selle edip oranmagy özüme kiçilik bileris. Iň soňky Garagoýunly türkmeni gylyçdan geçirip, iň soňky ýigidiň kükregine naýzany sanjyp, gan ýalayançaň biz öz seljuk bolup görülen derejämizde galmagy makul bilýäris» diýip, jogap beripdir.

Gyjalatly jogap Teýmirleňiň Gara Ýusuba has-da öjügmegine sebäp bolupdyr. Diýarbekirli akgoýunly türkmenler Teýmirleňiň goşunyna goşulypdyrlar. Gara Ýusuba garşy onuň goşunlary bilen bilelikde söweşipdirler. Bu bolsa iki türkmen tiresiniň bir-birlerine soň-soňlaram alagöz bolmaklaryna sebäp bolupdyr. Gara Ýusup başyny alyp, Müsüre gaçmaga mejbur bolupdyr. 1406-njy ýylda Gara Ýusup ýene-de dolanyp gelip, öz ýerlerine köpüsini urşup, dolap yzyna alypdyr.

Gara Ýusubyň çowlugy Jahan şa döwründe, akgoýunly Uzyn Hasana garagoýunlylary ýeňmek başardypdyr. Eýran, Yrak, Horasan, Pers aýlagy başga bir seljuk galyndylarynyň eline geçipdir.

Uzyn Hasan edermen, akyllý ýigit bolupdyr. Onuň söýgüli aýaly Despina iň soňky Wizantiýa imperatory Dawid Komniniň aýal dogany ekeni. Ol aýal akgoýunly türkmenleriň döwletiniň halkara döwletler arasynda ýokary derejede bolmagynda öz mynasyp roluny oýnapdyr. Uzyn Hasan Şirwan şalarynyň üsti bilen Rus döwleti bilen hem aragatnaşygy saklapdyr. Syýasatçy Afanasiý Nikiti hem Hindistandan gaýdyp gelyärkä, Uzyn Hasanyň Diýarbekiriň etegindäki mülkünde bolup, ýurduna ýetmäge onuň delalat etmegini sorapdyr.

Uzyn Hasan hem öz gezeginde rus adamsyndan öz hyzmatyny gaýgyrmandyr.

Despina han Uzyn Hasana aýal bolansoň, dessine türkmen dilinde gepläp ugranmyş. Muňa hatda daş-töweregem geň galanmyş. Ondan nädip beýle tiz dil öwrenmeginiň sebäbini soranlarynda, ol: «Uzyn Hasana bolan söýgimi, eýsem, men näme bilen subut edeyin» diýenmiş.

Uzyn Hasanyň sekiz ganat ak öýünde onuň bilen bir gijäni geçirensöň başga dinli, başga dilli gyz hem ertesi türkmen bolup, türkmençe gepläp ugranmyşyn diýip, türki halklaryň içinde ýaýran gürrüň hem hut şol Despina hanly gürründen soň döränmiş.

...Köne Merwiň ýeke-täk şaýady, Soltan Sanjaryň mawzoleyiniň önüne biz günortanyň öň ýany gelip ýetdik. Atlarymyzy şol gorgunyňa sürüberen bolsak, birneme irrägem gelip bilerdik. Ýöne bizi häli-şindi ýolda gabat gelyän köne galalar, bilesigelijiligimizi artdyryp egleyärdi. Mary — Baýramaly ýolunyň ugrunda günün aşagynda ýeliň-ýagşyň, wagtyň täsiri bilen kibir bolan, heniz ýere siňmäge yetişmedik geçmişi ýada salyp oturan galalaryň birnäçesi bar.

Biz at başyny çekip, adamlar gidensoň olaryň ýerine gelip bu ýerini mesgen edinen mör-möjekleri, galanyň ýerleşişini synlap durýardy. «Galany haýsy han, haçan saldyrдыkan?» diýip, oýlanýardy. Onda döwran süren adamy özümizçe göz önüne getirýärdik. Gaňrylyp yeňsäme sereden wagtym men her gezek galanyň otlugyň içinde, uzaklaşdygymça kiçelýän adajyk bolup galanyny görýärdim. Mawzoleyin içinde öň Soltan Sanjaryň gubury

bar ekeni, yöne şäher Çingiz hanyň eline geçensoň, ony talapdyrlar, Sanjaryň süňklerini bolsa görene göz edip ýoluň gyrasyna üýşürüp goýupdyrlar.

Mawzoleýiň golaýynda iki sany daş üýşmegi bar. Bu Sanjaryň nesliniň onuň duşmanlaryndan simwoliki ar alnyşy hasap edilýär.

Adat boýunça bu ýere gelip gidýän her bir adam daş üýşmeklerine daş atmagy öz borjy hasaplaýar. Adamlar ol daşy Sanaryň duşmanlaryna atýandyklaryna ynanyrdylar.

Ýöne aýlanyp yörkäk gabat gelen bir goja muny bize biraz başgaçarak düşündirdi. Göwnüme bolmasa, şonuň diýýänleri hakykata has ýakyn ýaly.

...Çingiz hanyň goşunlary şäheri alyp bilmän kösenipdir. Şonda Tuly hanyň töweregindäki akyldar adamlary oňa şäheri öwrenmek üçin jansyzlary ibermegi, şedibem onuň gowşak ýerini tapmagy, şeýdilse galany aňsatlyk bilen alyp boljakdygyny maslahat beripdirler.

Iberilen jansyzlaryň birisi ahyr öz gözleýän zadynyň üstünden barypdyr. Ol tamdyrda nan ýapyp, hem oňa ýasap berýän, iki aýalyň özara gürrüňine gabat gelipdir.

Aýallaryň tamdyra hamyr ýelmäp durany bir gepinde: «Duşmanlar bilenok, ýogsa Soltanyň gurduran bendini ýykdyrsa, şäheri suw almaly, dat günümize» diýipdir. Töwerekde doga okan bolup gedaýsyrap ýören jansyz hem bu habary Tuly hana ýetiripdir. Ol hut şol aýalyň diýşi ýaly-da hereket edipdir. Maryny suw basyp, ilat basga düşüpdür.

Bu waka gulaklaryna ýetensoň, Mary iliniň aman galan adamlarynyň birnäçesi ol aýaly tapyp, ony iki bölüp, her bölegini ýoluň bir gyrasynda goýupdyr. Şondan bärem öten geçen ony näletläp, daş atyp geçýärmiş.

Hommat her daşly bölegine töwrekden tapan daşlarynyň birini oklansoň, mowzoleyň gümmezine çykмага höwesek boldy. Ol dyrmyşyp, gümmeziň üstüne çykansoň, elini kölegeledip töweregi synlap durdy, soňundan bolsa ol ýerden tutuş Merw harabaçylygynyň görünyändigini aýdyp, meni-de öz ýanyna çagyrdy. Men, göwün bar-da, gaýrat ýok diýemsoň, ýene-de öz Merw hakyndaky pikirlerim bilen ikiçäk galdym.

...Üç günlük ýoldan Merwe gelyän söwdagärlere onuň galalarynyň, gümmezleriniň ýokarsyna çayylan altyn ýapynjasy görner eken. Häzir ondan galan ýeketäk mawzoley öwlüýä gonambaşysynyň üstüne gurlan gümmezli jaýa meňzäp, gadymy şäheriň bu güne düşmegine özi günäkär ýaly, müýn çekip, eginlerini sallap otyr. Öwlüýäler, harabalar ummanynda ol ýeketäk ünsüni çekýän gaýyk...

Seljuklaryň dörän gynyk tiresi häzir Türkmenistanyň territoriýasynda ýok hasap edilyär. Gynyklar Kiçi Aziýada, Owganystanda, Eýranda, Türkiýede öz atlary bilen türkmen tireleriniň biri bolup ýaşayarlar. Ol tiräniň häzirki Türkmenistanyň çäginde ýaşanlary, yzarlanmalar sebäpli öz atlaryny, mongollar döwründe üýtgetmäge mejbur bolupdyrlar. Olar «Biz Soltanyň yzy» diýen manyda özlerini «Soltanyzlar», käbir ýerlerde bolsa «Soltanyazlar» diýip atlandyrypdyrlar.

Köne Merwi synlamsoň, meniň yüregime birhili harasatly tukatlyk aralaşdy. Ol tukatlyk bolsa meniň Merw hakynda eşiden, okan zatlarymy ýatlamagyma, kibtni gysyp oturan, gijeler töwereginde itler uwlaşýan Sanjaryň mowzoleyini öwran-öwran göz önüne getirmegime sebäp boldy.

* * *

Maryda bir hepde bolup dem-dynç alanymyzdan soň, Guşgy ýoly ýene-de biziň önümize düşdi. Indi ol bizi şäherden çykanymyza mähetdel töweregimizi alan gum depeleriniň, üstlerine ýagyn guýduryp ekezlenişip, birgeňsi bolşup oturan çerkezdir çetili meýdanlaryň duşundan geçirip alyp barýar. Häli-şindi ýagyş suwuna ýuwlup oturan meýdan otlary sähranyň gujagyna sygman çogarly görünýär.

Birden igdäniň, ýene bir öwrümde bahar gelip süňni ýakymly ysa öwrülen haýsydyr bir nätanyş agajyň ýiti ysy haplap burnuňa urýar, seniň dünýä bolan höwesini eseldip, asmana göterip goýberen ýaly bolýar. Ot-çöp-leriň hoşboý yslarynyň hem, häzirki guşlaryň sähraň depesinde uçup ýörüşleri ýaly, bölek-bölek bolup uçuşyp yörenlerine ynanýarsyň.

Hommadyň hiç ýerde aýdym aýdanyny görmesem-de, häzir onuň dowamly ýüzi, wagtal-wagtal bulutsyz asmana dikilýän gözleri, haýsydyr bir aýdyma gygyryberjege meňzeyär. Ýol ugrumyza biz Hommadyň dogduk mekany Goyunjy obasyna hem degip geçmekçidik. Hommat on-on baş ýyl görmedik ata-enesini, dogan-garyndaşyny görmegin

arzuwyndady. Ol iki üç günlükde maña atasy bilen pikirleriň çapraz gelip, aralaryna sowuklyk düşenini, indem oba baryp şol düşünişmezligi, üstünden wagt geçensoň ortadan aýryp bolar diýip tama edýänini aýdypdy.

...Hommat molla Töre ahunyň ömrüniň soňky ýyllarynda yhlasyny siňdiren talyplarynyň biri bolupdyr. Onuň şeýle bilimli-parasatly adamyň sapagyny alýanyny kakasy Satlyk juda guwanar ekeni. Är gadamyn-da gezip, öz oglunyň hem taýsyz okuwly adam boljagy-na ynanar ekeni. Diňe bir goýunjylar arasynda däl, töwerekdäki ençeme obada hem Hommatdan başga bu abraýly ahuna talyp bolup bilen adam bolmandyr. Hommadyň her gezek obalaryna gelmegi, olaryň öýlerinde uly şagalaňyň döremegine sebäp bolupdyr. «Hommat molla gelenmiş» diýip, goňşy obalaryndanam adamlar ýanlary mally, saçakly onuň bilen gürrüňçilige gelipdirler. «Satlyk salaryň bir ogly bar welin, dünýäni saldarlap otur-aý» diýen gürrüň oba-oba gezipdir. Hommadyň özi-de zehini bilen ahunyň ynamyna giren talyplaryň biri bolupdyr. Bu ynam bolsa onuň öňünde juda az adama belli bolan, ahunyň rus, fransuz, iňlis dilinde neşir edilen kitaplary gizlin saklanýan hüjresiniň gapysyny açypdyr. Ol telim ýyllap gije-gündiz dil öwrenipdir. Bu bolsa soňraklar onuň Täşli Annamyrat, Abdyryzak, Gaýgysyz Atabayew ýaly rewolýusion duýguly adamlar bilen duşuşmagyna sebäp bolupdyr.

Egrigüzerde bolşewikleriň gizlin duşuşygynyň üsti açylansoň, ol iki aýlap, Baýramalynyň ýag zawodynyň ussasy Wladimir Wasilýewiçiň öýünde jandarmlardan

gizlenipdir... Onuň gyzy Mariýa bu az gepli, bilimli ýigidi söýüpdür. Olar bir-biriniň taýylygyna göz ýetirip, durmuş gurupdyrlar.

Oglunyň rus gyzyna öýlenmegi, Satlyk salary ýyldyrym urana dönderipdir. Ol gazaplanyp, oglundan göwni galyp: «Oglum papak geýen bolsa, orus heleý alyp, özge dine geçen bolsa, men onuň ýüzüni görmerin» diýip, gazaplanyp, gurhana üç gezek malaýyny degrip şert edipdir.

Hommat hem bu habary eşidip: «Siz meni görmän oňýan bolsaňyz, menem sizsiz oňaryn» diýipdir-de, birnäçe ýyl öýke-kine edip gezipdir. Emma aý-ýyllaryň geçmegi bilen onuň öýke-kinesi ýene-de ata-enesini, dogan-garyndaşyny, obasyny görmek arzuwyna öwrülipdir.

Onuň bu gün ýol ugra öz obalaryna sowulmagyna hem hut şol isleginiň sebäp bolanlygynyň uýy iki däl. Hommat obalaryna, özüniň ýyl-ýyldan eý görüp ugran kakasy bilen görme-görşe, onuň dözümlü ata nazarynyň önünde ýene-de özüni birsalymam bolsa, garagolluk edip temmi çekmäge kaýyl, çaga saýyp durmak islegi bilen barýar.

Belki, ol häzir öýlerine baryp, kakasy bilen duşanynda, özüni nähili alyp barjagy hakynda, nähili bolanda özüni mynasyp görkezip biljekdigi hakynda oýlanýandyr.

Hommat özüniň obalaryna barjak wagtyny Maryda duşan obadaşlarynyň birine aýdyp goýberipdir.

Biz giňöýlänler Goýunjy obasynyň bir çetinden girdik. Ýañyrak köçeden süri geçen borly, ýerden göterilen

kirşen entek ýaýramaga oňly ýetişmän, obanyň telpek atym ýokarsynda asyl-asyl bolup dur. Öýleriň töwereginde iş-aladalaryna güýmenişiň ýören adamlar: «Bular kim boldugykan?» diýen manyda bize seredişýärler. Aýallar höwliüm aýdyp sygyr sagýarlar.

Obany ortalaberenimizde, Hommat atynyň başyny on-on baş sany özbaşyna bölejik bolup oturan öýlere tarap sowdy.

Biz öýleriň önünde çilimleşip, gürleşip duran üç-dört sany adamy gördük. Görüp otursak, olar bize garaşyp duran adamlar ekeni. «Gelyärler» diýişip oglanjyklar bize tarap ylgansoňlar, töwerekdäki öýlerden ýene-de birnäçe adam daşaryk çykdy.

Hommat atdan düşüp, aňyrdan ylgap gelen çagalaryň çem gelen iki sanysyny gujaklady. Çagalaryň hemmesi ylganda bolsa, ýakyn baransoň birnäçeler ýadyrgap sägindiler. Bu papakly, egni plaşly, goňras gara ýüň matadan rus biçiwünde tikilen jalbarly adamyň öz ýakynlarydygyna olar bada-bat ynanyp bilmän: «Şumuka beri, şol gelmeli agamyz?» diýen manyda oňa seredişdiler.

Öýlerinden çykan bir bölek aýal-gyz hem biz tarapa yöneldi. Hommat aňyrdan hasasyna daýanyp: «Hany meniň gözden uçan balam?» diýip gelen, başy güne ýanyp giden ýas bürenjekli garry aýaly sessiz gujaklady. Garry aýal hamsykdy, soňundanam: «Eneň başynda ýas atynja göreniňi geňleme, balam, iniň Tagan jan bizi armanda goýup gidendir, boýurganybam oturma, ol töwereginde ýokdur...» diýip ýoguny ýatlap, «Ýogsam

ol hem häzir seni garşyлаýanlaryň arasynda bolardy» di-ýen äheñde aglap, oglunyň kükregine ýaplandy. On-ýança ýene-de bir aýal gelip, onuň egninden gujaklady. Ol ilki garry aýala göwünlük bererli görünse-de, birki söz geplänsoň, o-da gözüne yaş aýlap hamsykdy.

Maňa ýasyň üstüne gelendigimiz belli boldy. Töwe-regimi gallan adamlar hem birbada näme etjeklerini, bu ýagdaýda özlerini nähili alyp barjaklaryny bilmän ýaýdanjyradylar.

Onýança bir gapdaldan eşegini debsiläp, çapdyryp diýen ýaly howlukmaç gelyän adam peýda boldy. Ýüz keşbi birkyýama Hommady ýatladyan bu adam gele-gelmäne ýagdaýy duýup, dözümlü abyr-zabyr edip ugrady. — Gelneje, bu nä boluş!. Baryňa şükür et. Ogluň idäp gelenine begen!

— Ol gaňrylyp sereden wagty töwerekdäki aýallar onuň nazaryna düşüniп, dagamak bilen boldular.

Hommat ony tanap görüşmekçi boldy, yöne ol görüşmäge gyssanmady, ilki meniň bilen gadyrly görüşdi, soňundan «Geldiňizmi, inim, sag aman!..» diýip, Hommady gujaklady. Ol bizi öýe alyp girensoň, töwerekdäki adamlar bilen tanyş etdi. Tegelek ýüzli alagöz ýigit Hommadyň çagalyk dosty Rejep ekeni. Garaýagyz uzyn agajet, başy silkme telpekli obanyň şura başlygy bolup çykdy. Bizi görmäge gelyän adamlar öýüň içinde barha köpeldi. Olaryň hemmesi-de aňyrdan özleriniň şatlygyny yüzlerinde mälim edişip gelyärdiler. Elleşip görüşýäni-de bardy, garsa gujakraşýany-da. Olaryň hemmisi-de Hom-

mat bilen görşensoňlar, onuň agasyna: «Ýitigiňiz gelipdir, gözüňiz aýdyň» diýip ýüzlenýärdi. O-da «Taňry ýalkasyn, geleweriň, geçeweriň!» diýýärdi.

Çaý içilip nahar iýilensoň, aýal doganlarynyň eşidip gelendiklerini aýdyp: «Ejeň ýanyna bar!» diýip, Hommady başga bir öýe alyp gitdiler. Onuň agasy bir alada bilen daş çykan wagty men gapdalymda tärime arkasyny berip oturan oba şura başlygyndan, onuň kakasyny soradym. Ol ilki: «Aý, garry adam-da bular, köneçilräk ýaşuly-da... Il-ä Hommat ýaly deňli-derejeli, bilimli ogul tapanok... Köneçilräk-dä...» diýip, hakykaty aýtmajak bolup synanyşdy. Öz jogabynyň meni kanagatlandyrmadygyny aňandan soň bolsa gönüledi.

— Satlyk aga oglunyň geljegini eşidip, eşegini münüp, şu gün säher-säherler obadan çykyp gidipdir...

Hommadyň özi-de oturan ýerinde bu habary eşiden bolsa gerek, ol reňkini öçürip, perişan halda dolanyp geldi.

Goýunjy obasynyň adamlary biziň bilen gijäniň bir wagtyna çenli oba ýagdaýlary, ýurt ýagdaýlary hakyn-da gürrüň edişip oturdylar. Olar sagbollaşyp, öyli-öýüne çaşyşyp ugranlarynda oba eşekleri aňňyryşýardylar, itler ol ýandan, bu ýandan üýrüşip, daş aradan bir-birleriniň habaryny alýardylar. Bireýýäm ýatar wagtynyň bolanýandan habar berýärdiler.

Şol günüň ertesi biz gara daň bilen atlanyşyp, ýene-de ýola düşdük. Goýunjy obasy ümrüň içinde tutuksy nazar bilen biziň ýeňsamizden seredip, oýurganyp galdy.

* * *

Säheriň çygly şemaly ot-çöpleriň üstüne labyryny atyp öwüsyän ekeni. Biz agşam ýatakda durup, bede iýip, dynjyny alan atlarymyzy ýanaşyk sürüp, töweregiň synçysy bolup baryardyk. Günorta gitdigimizçe, ot-çöpleriniň hiliniň köpelyänligi, boýunuň uzalýanlygy duýulýardy. Göwnüme, Guşga golaý barylsa, ýaz otlary göwsüne çykarly görünýärdi. Meýdan torgaýlarynyň sesi kimdir biriniň janyýangynly jibrinmesi bolup eşidilýärdi. Bir belendiň üstünde ösüp oturan syrdam çynary görüp, men onuň suratyny çekmek arzuwy bilen atymyň başyny çekdim. Bu ýerden seretseň ol gögümtil-garamtyl asman bilen goşluşyp, saýawany ýadyňa salýardy. Suratyny çeken wagtym asman gümmezini biraz aşak düşürdim welin, çynar, hakykatdanam, dünýäde iň uly saýawana öwrüldi duruberdi. Ol çynar biziň düşläp, şol ýerde nahar edinmegimize sebäp boldy. Hommat çalak-çulak garbanansoň, oduň gapdalyna uzynlygyna ýazan donunyň üstünde aýaklaryny ýygryp, çugutdyryp ýatdy. Dessine-de irkildi. Men onuň agşam hyýalynda kakasy bilen gürlleşip, oňly uklamadygyna gözümi ýetirdim. Hommadyň göwni galypdy. Men birsalym ol ukudan turandan soň oňa özümiň nähili göwünlik bermelidigim, ony Goyunjy obasy bilen bagly pikirlerinden nädip daşlaşdyrmagym hakynda oýlandym. Ýene birden beren göwünligim, onuň ýarasyny täzelemek bolaymasyn diýen pikir kelläme gelensoň, ol göwünligi wagtyň özünüň bermelidigine düşündim. Raýymdan döndim.

Hyşadyr gamyşlygyň, ýylgyndyr toraňnylygyň elinden alnan bölek atyzlar önümizden çykyp ugran mahaly biziň ýene-de bir oba ýakynlaşýandygymyz belli boldy.

Biz her gezek ekin meýdanlarynyň duşundan geçnimizde, ol ýerde daýhanlaryň çil çekişip, ekin ekilen ýerlere ýap gazyşyp, sürüm sürüp, täze ekişe taýynlap ýörüşlerini görýärdik. Ir ekilen arpadyr bugdaýlar atyzlarda ygşyldaşyp, göz guwandyrýp otyrды.

Şol barmana biz gijöýlänler iki öküz bilen ýer sürüp ýören adama duşduk. Ol iki atlynyň dabyrdaşyp özüne golaýlap gelenini görüp, öküzlerini saklady. Onuň ýüzi dowamlydy. Gözleri gyýmarakdy. Ak köýneginiň üstünden geýen ýalaňgat donunyň syny bilen bilini ykjam guşapdyr. Näçe içgin synlasa-da, ol birbada biz barada belli bir netijä gelip bilmedi.

— Ekiniň başyna görsün, daýhan aga!

— Aýdanyň gelsin, ýagşy ýigit. — Hommadyň göwünjeňlik bilen diýen sözüne ol tutuksy jogap berdi.

— Ýer kimiňki? Şereketiňkimi ýa özüňkimi?

— Ýer-ä, ýagşy ýigit, özümiňkem däl, şereketiňkem, gurbany gitdiklerim Nogul işanyňkydyr.

— Ol Nogul işan diýýäniň nä maýyp-müjripmi?

— Aý, ýok, şükür, synasy sag. Dil ýetirmäwer, inisi!..

— Onda onuň özi sürse bolmaýarmy yerini?

Şu gürründen soň onuň ýüzi açyldy, biziň öz çaklan adamlaryndan dældigini bilendigini aýdyp, göwünjeň gürleşdi. Ol bizi ilki gören mahaly, çöllerde jeňňelliklerde gaça urşup, ýaşap ýören galtamanlardandyr öýden ekeni. Soňra ol biraz mundan ön iki-üç atlynyň duý-

dansyz meýdanda iki öküz bilen ýer sürüp ýören öz obadaşlarynyň birini elini baglap alyp gidişlerini, ol ýigidiň hem ýolda ugurtapyjylyk bilen özüni olaryň elinden halas edişini ýatlady.

«Ýigidem ýeser ekeni, şol barmana ol bir çykalga tapmasa, bularyň özüni guýa gaçan ýaly etjeklerine düşünişdir, at zyznda süskeneläp gelşine samyrdap ugrapdyr... Görersiňiz işan agaň gudraty sizi çişirip öldir. Men öz ýerimi däl, şonuň ýerini süryän. Ol ýyl gyzylgojalydanam biri siz ýaly onuň ýorunjasyna seredyäne sögüp, soňundanam çişip ölüpdü, almytyny alypdy...» diýipdir. Kurhan sürelerindenem tapan-tupanyndan okaşdyrypdyr. Galtamanlar atlaryny saklap, oňa kelemesini öwürdibem görüpdirler. Şundan soň onuň Nogul işana berlen daýhandygyna ynanyp, boşadyp goýberipdirler.

Biz onuň ýaňy ýer kimiňki diýlip soralarda «Nogul işanyňky» diýenini diňe şundan soň düşüniş galdyk.

Atlarymyzy sürüp ugrabermekçi bolanymyzda, täze tanşymyz özüniň hem indi bu ýerde uzak galman biziň barýan tarapymyza — oba gitjegini, birsalym bize ýoldaş boljagyny aýdyp, öküzlerini kündeden boşatmaga durdy. Ol öküzlerini çatyp önüne salansoň, biz ony öz atlarymyzyň haýsy bolsa-da birisine artlaşdyrmakçy bolduk. Ýöne ol obanyň ýakyndygyny aýdyp, pyýada ýöräberenini kem görmeýänini duýdurdy. Atlaryň gapdaly bilen lepbildäp ýöräp ugrady.

Her gezek ekin meýdanyna gabat geleninde ol: «Bu ýere pagta ekdik, bu baş peýkal meýdana künji sep-

dik» diýip, bize ekilen ekinleriň maglumatyny berişdirýärdi. «Suw ýetirip bilsek, derýaň suwy bol bolsa, el ýaly ýerim bolsa ekmän goýýan däldiris...» diýip, gowy hasyl hakynda göwün ýüwürtdi.

Obanyň deňine ýetenimizde, ol bizi öýüne myhmançylyga çagyrdy. Aýdym-saz ederis diýen manyda, dutarynyň hem bardygyny ýatlady. Biz Ýölötene howlugýanymyzy aýtsak-da, ol muňa üns bermedi.

— Gaýgysyz agañ adamlary bolsaňyz, meniňkä düşlemän geçseňiz bolmaz. Ol maňa duşan ýerinde men onuň ýüzüne nähili serederin. «Agamyrat, ol gezek saňa meniň iki sany tanşym-a duşan eken» diýse, öýe çagyrmany ýadyma düşüp utanmanmy? Men onsaňam ýöne bir adam hem däl ahyrym, özüm-de bolsa meniň dilgat... Soňra ol özüniň Türkmenistanyň I gurultaýynda Kalinin, Atabayew, Aýtakow bilen duşuşany, olaryň hem ýolumyz düşse obaňyza hem bararys diýenini, şondan bäri obadaşlarynyň özüne «Agamyrat dilgat» diýýänini buýsanç bilen ýatlady. Bize ylalaşyp, onuň yzyna düşübermekden başga alaç galmady. Agamyradyň öýüne gelip birki käse çay içýänçäk, syrykda kakadylan etden bişirililen çekdirme önümize geldi. Agamyrat dilgatyň «Pylany akgaňa aýt, neme akgaňa aýt» diýip, ogluna çagyrdyp getiren adamlary bilen biz nahary önümize aldyk.

Türkmenler nahary uly tabaklara guýup, onuň daşyna üýşüşip bile iýýärler, hem munuň ýüreklerindäki agzybirligiň alamatydygyna ynanýarlar. Men türkmenleriň arasynda bolup, olaryň iki sözleriniň birinde «Agyz-dil

birliği bolsun!» diýen sözi köp gaýtaýlanýanlygynyň, agzibirligiň küýselýänliginiň şaýady boldum. Şeýle-de olar «Türkmen agaň agzy ala, ýogsam, aňsat muňa batyrynyp bilen bolmaly däl, munuň öýüni ýykýan zat agzalalygy» diýip, gürlemegi gowy görýärler.

Türkmenleriň ähli tirelerinde deň derejede sarpa goýulýan Magtymguly şahyryň arzuwy hem türkmeniň köpden bäri elýeterinden uzakda bolan şol agzybirlik bolupdyr.

Şahyr, Görogly ýaly il-gününe eýe boljak serkerdäniň gözleginde bolupdyr. Kän türkmenler onuň Hindistana gitmeginiň baş sebäbiniň hem hut şol gözlegdigini çak edýärler. Ol ýerdäki Mogollar döwletiniň goşunbaşysy han hanan Baýramhan ýaly, zandy türkmen kowymundan bolan ärleriň at-owazasy onuň gulagyna-da ýeten bolmaly. Ýöne ol öz iline gerek är ogly ne Hindiden tapypdyr, ne-de Eýran, Siriýadan. Oňa ol serdar ogly «Köp garaşdym, ajap eýýäm gelmedi!» diýen döwrüniň gelip, şonuň döretmelidigi belli bolupdy. Agzybirlik hakynda oýlananymda, Tejen ýolunda duşan Çarynyň lapykeçlik bilen elini silkip aýdan gürrüni-de häli-şindi meniň ýadyma düşýär. Biz onuň bilen bir wagtky dünýä zahyr türkmenler hakynda gürrüň edip gelyärdik. Şonda ol: «..Andrey aga, bu görýänleriň seniň ol gerçek türkmenleriňdenem däldir, bolsa-da ol uly iliniň özüni oňarman, il atlananda eşeginiň kölegesinde nasyny atyp irkilip galýan, pursady duşdan geçiren garyn guly zaňnarlardandyr. Ýa-da ol giden-

leriň ýerine ondan-mundan gelen ykmandalardyr» diýip janygypdy.

Bu gürrüňe şol wagt Hommadyň nähili düşünenini bilemok, maňa welin, onuň öz halkyny hiç kesden kem söýmeýäni belli bolupdy. Sebäbi bu sözler tüýs öz il-gününi söýýän, onuň ýetmezini görüp jany ýanýan, onuň öz adyna mynasyp bolmagyny isleýän adamyň diýäýjek sözleridi.

Biz naharlanyp bolup-bolmankak, bir on-on bir ýaşly ýortmança oylan gapynyň önünde peýda boldy. Öý eýesiniň adyny tutup, jammýldady.

— Agamyrat akga, kepbämiziň çaytysyny göterjek diýorlar, akgam dagy garaşyp durlar, gelsin diýdiler!

— Syryk-beýleki tapşdyryberiň!

Öý eýesi tiz gelyänini aýdyp, «Oturyberiň» diýse-de, bizem onuň zyndan galmadyk.

Bu ýerde elleri syrykly birnäçe adam töwerekden çagyrylanlaryň üýşüşerine garaşyp duran ekeni.

Güýç ýeterlik diýip hasap edilensoň, adamlar öýüň ortasynda pessejik depä meňzäp duran gamyş kepbäniň ýokarsyny ýerli ýerden «hany-da, hany» bolup göterip, ony kepbäniň aşaky böleginiň üstünde goýdular. Iki-üç adam hyşadan oňarylan ýüp bilen onuň telim yerinden ykjam sarap pugtalady. Şeýdibem töwerekde ýene-de bir gamyş öý köpeldi.

Gürrüň berişlerine görä, şeýle kepbäni iki türkmeniň biri örüp bilýärmiş. Ol köplenç halatda hyşadan, şeýle-de ýylgyndanam edilýärmiş. Onuň ululygy, beýikligi adaty öýleriň ölçeginde bolýar ekeni. Ölçenip alnan,

öýüň oturjak tegeleginiň gyrasyna, öýi saklap durmak üçin her bir, bir ýarym metrlikden agaç dikilýär. Çatma iki bölekden bolup, onuň ýokarky çäýty diýilýän bölegine ýerde örüp, soňundan uzyn syryklaryň kömegi bilen ýokary göterip ýerinde goýýarlar. Çäýtynyň süňni gysym-gysym edilip pugta berkidilen hyşadan. Ol gümmeze meňzeş bolany üçin, ýagyn geçirmeýär. Gümmeziň ýokarsynda tüsse çykar deşik goýulýar. Kepbäniň ýyly bolmagy üçin köplenç babatda onuň aşaky bölegini samanly palçyk bilen käte bir tarapyndan, käte-de iki tarapyndanam suwalypdyr. Kepbe dikeltmek üçin köp azap edilmeyär, ugruna çykan adam ony aňyrsy bir hepde, on günde gurýar. Beýle kepbelerde hemişe ilatyň eli ýuka, öý gurmaga mümkinçiligi bolmadyk, ýoksul gatlagy ýaşapdyr.

Täze kepbäniň süňnünden ýakymly gamyş ysy göterilýär. Men daşynda aýlanyp, onuň ol bi ýerinden tutuşdyryp gördüm. Bu agyn gamyşdan, ortasynda ot dagy ýakylanda uçgun böküp tutaşyp ötägitmeýärmikän diýip oýlandym. Kepbäniň içinden dikilen agaçlaryň tüýs gerek zatdygyny anykladym. Ol bolmasa gatyрак ýel tursa kepbäniň nä güne düşjegini özümçe göz önüne getirip gördüm.

Ol ýerden gaýdyp gelyärkäm men aňyrdan indi-ä birsalym aýdym-saz diňläýsek gerek diýip, pikir edip gelyärdim, hem ýokarymdaky özümiň ýurdumda gören ýyldyzlarymdan has ýiti görünýän ýyldyzlary, olaryň gapdaly bilen goşun saplarynyň önünden geçip baryan

şöhratly generaly ýatladyp, şuglasy bilen töweregini ýagtyldyp barýan Aýy synladym.

Ýöne ýene-de meniň çakym çykmady, gelsek bu ýerde bizi myhmançylyga çagyrmaga gelen ýene-de bir ýumuş oglany garaşyp duran ekeni.

Ol biziň öňümüzden çykyp: «Agyrmyrat akga, babam myhmanlarynam alyp gelsin diýor!» diýip habaryny berdi. Ol ýerdenem bizi başga öýe äkitdiler. Men bir gezek Hommada ýolda bir öýden başga bir öýe barýarkak, doklugymy, indem hiç zat iýere ýagdaýymyň ýokdugyny aýdan wagty, ol: «Andrey Andreyewiç, gaýrat et, çagyrylan ýere barmazlyk, biziň ilde halanylmaýan zatlaryň biridir. Köp iýmek hökman däl, işdän alanyny iýäýersiň, duzuny dadyp, goýsaňam bolar, barmasak «Duzumyzdan uly boldy, ugursyz myhmanlar ekeni» diýip, gaty görerler» diýip düşündirdi.

Her baran ýerimizde-de ähli gürrüň meniň töweregimde bolardy. Töwerek meniň Leningrad hakynda beren gürrüňlerimi höwes bilen diňlärdi.

Bir baran öyümüzde meniň gürleýşime birden pyňkyryp gülen oglanjygy bada-bat öýden çykaryp kowdular. Özümiň türkmençe gepleýşimiň näderejededigini bilýänim üçin, men oglanjykdan gaty görmedim. Gaýta, tanyş fransuzymyň rusça gepleýşini ýatlap, şoňa meňzeyän bolsam gerek diýip oýlandym.

— Lenin agany öz gözün bilen gördüňmi? — diýip, menden uly gyzyklanma bilen soradylar.

— Gördüm — diýip, jogap berýärdim, öz duşuşygymy ýatlaýardym.

— Bir ýerde ýaşabam, hey, görmezmi — diýýänlerem bardy. Dogrudanam, olaryň birnäçesi meni Wladimir Iliç bilen bir kowçumda ýaşayandyr, her gün irden duşuşyp, «Sag aman ördüňizmi?», «Şükür» diýşip, onuň bilen özleriniň soraşyşlary ýaly häli-şindi saglyk-amanlyk soraşyandyr öýdýärdiler. Soraga nähili jogap berjigimi bilmän ýaýdanjyran wagtym, ýagdaýymy duýup Hommat maňa kömege ýetişerdi. Ildeşlerime gerek jogaby onuň özi bererdi.

Biziň aramyzda her gezek diýen ýaly töweregiň bilesigeliçiliginden, olaryň soraglaryndan dörän gürrüňler bolýardy:

— Lenin aga, Görogldy beg ýaly yetmiş iki dil bilenmiş diýýärler?

— Köp dil-ä bilipdir...

— Onda ol türkmençänem bilendir.

— Hywaly türkmen Mollaoraz onuň ýanyna barypdyr-a, şonuň bilen, elbetde, gepleşendir — diýip, süýrükelle ýigit öz sözünü tassyklajak bolup, soňundanam meniň yüzüme seretdi.

Men oňa:

— Wladimir Iliç bilen duşuşan mahalym men Türkmenistana gelmändigim, türkmen dilini-de bilmeyärdim. Şol wagt türkmençäni bilen bolanlygymda onuň bilen siziň diliňizde gepleşip görsem-de görerdim — diýip, ýarym oýun bilen jogap berdim.

Bir gezek eli hasaly garryrak aýal biziň oturan öýümiziň gapysyny açdy. Bu ilde aýal-erkek, has-da ýat adam aralarynda bolan mahalynda garyşyp-gatyşyp

oturmayarlar. Gapynyň bir gapdalynda oturan öý eýesi ýigit ony görüp aladalandy.

— Ene, sizmi?

— Mendirin, oglum.

— Girjek öýüni ýalňyşan-a dälsiň?

— Ýok, balam... Lelin agany gören, türkmençe gelyän orus myhman geldi diýdiler, şony göräýin diýdim.

— Gel onda, otur.

Öý eýesi oňa ýanyndan ýer berip oturdy. Ol gürrüňe goşulman, gündogar aýalaryna mahsus kanagatlylyk, saýhallylyk bilen töweregi diňläp oturdy. Birsalymdanam ýadadymy ýa-da öz gelmegi bilen gürrüňiň şowhunyny gaçyrandyryn öýtdümi nämemi., gidermen boldy. Diňe işikden çykyp barýarka: «Şeýdip ynsanyň dilini tapawersin, Hudaýym...» diýip dillendide, soňundanam doga meňzeş birzatlary hümrüdedi.

Biz gijäniň birwagty argynlygymyzy duýup, birsalym ýatyp dem-dynç almagy arzuw edinişip, myhman ýerimize dolanyp geldik.

* * *

Ýolötene baryan ýol, hä diýmän, bizi jahan ýagtylyp yetiştirmänkä, oba çalyň berip oturan şäherjige getirdi. Bu gün bazar günü ekeni. Adamlar daň bilen aýak üstündediler. Ikibir, üçbir bolşup., gürlüşip, şäher töwe-regindäki obalardan gelyän atly, eşekli bazarçylyk häli-şindi bize gabat gelyärdiler.

Görüp otursam, Mary töweregindäki posýoloklarda adaty bazar hepdeäniň dördünji, altynjy günlerinde dürli-

dürli wagtlarda edilyän ekeni. Bu, elbetde, adamlaryň birek-biregiň bazaryny bazarlamaga özleri üçin döredilen mümkinçiligi bolmaly. Birsalymdan biz türkmen zenanlarynyň geýnişinden üýtgeşik geýnen zenany eşgaraba mündürip alyp barýan adamyň zyzndan ýetdik. Arabany başy selleli, ak köýnek, ak balakly, aýakýalaňaç, türkmenlere görä has garaýagyz görünyän alagöz adam sürüp barýardy. Aýal arabanyň dörtdeň üç bölegini tutup, uly bir deňiz köpügiň ortasyndan kellesini çykaryp oturana meňzäp, töweregini synlap, gözlerini ýaldyradyp otyrды.

Her gezek men özümiň öň görmedik türkmen tirämiň arasyna düşenimi töweregimdäki aýallaryň geýimleriniň üýtgemeginden aňýardym.

Tireleriň erkek adamlarynyň aýallara seredeniňde bir-birleri bilen has ysnyşykly gatnaşykda bolandyklaryny olaryň geýen geýimlerinden çen tutup bilse bolýar. Erkek adamlaryň geýnişinde uly bir tapawut ýok. Aýallaryň geýnişinde welin tapawutlylyk mese-mälim. Meniň Kaka, Duşak töwereginde synlan aýallarymyň geýinşi, teke tiresiniň aýallarynyň geýnişinden tapawutly.

Saryk tiresiniň aýallary-da özboluşly geýinýärler. Hut düýn Hommat ikimiziň aramyzda, ýolda gelyärkäk bu barada gürrüň bolupdy. Şonda ol maňa saryk tiresiniň zenanlarynyň geýimleri hakynda öz bilýän zatlaryny aýdyşdyrypdy.

Bu etrabyň ýaş gelinleri börügiň üstünden owadan matalardan tikilen ýeňiljek bürenjek atynýarlar. Orta

ýaşan aýallar ak hasany sary ýa-da gyzył reňklere boýap atynýarlar. Bu öz gezeginde olaryň ogul öýerip gyz çykarandygyny alamatlandyrýar. Hasany toýlarda dabara bilen bu derejä mynasyp bolan zenanlaryň başyna atýarlar. Inň garry aýallar ak hasany atynýarlar, agtyk-çowluk gören aýallar, diňe şol aýallar ak esgi atynmaga mynasyp hasap edilyär. Il içinde agtyk-çowluk görmedik aýallaryň arasynda segsen ýaşasa-da, ak atynmadyklar bolupdyr.

Gören, eşiden zatlarymy ýatlanym üçin, şeýle-de bu hili geýnen aýala heniz duşmanym üçin, ony gören wagtym men ýene-de bir öň özüme näbelli bolan türkmen tiresiniň arasyna gelendigimizi çak etdim. Ýöne men bu gezek ýalňyşan ekenim. Arabanyň üstünde ak guw ýaly bolup oturan aýal buluç zenany bolup çykdy. Aýdyşlaryna görä buluçlar bu ýere golaýda gelenmişler... Owgan emiri, Habibulla han, Beçe Sako tarapyndan tagtdan agdarylandan soň, emiriň tarapynda durup urşan buluçlaryň hem bir bölegi ýurduny taşlap gaçmaga mejbur bolupdyr.

...Taryh buluçlaryň birçak Siriýanyň Halap şäheriniň töweregindäki daglarda ýaşan halk bolanlygyndan habar berýär.

Omiadlar dinastiýasynyň Halifi Ýaziz (680—683) ymam Hereti öldürensoň, buluçlar şol ýerden dargapdyrlar.

Gündogaryň belli şahyry Firdöwsi hem öz «Şanamasynda» Hosrow patyşanyň buluç taýpalary bilen gandöküşüklü söweşler edendigini ýazyppdyr.

Buluçlaryň ýaşululary gelip çykyş taryhlary bilen gyzyklanyp sorag beren wagtymyz: «Biziň aňrymyz Mir Jalalyň dört oglundandyr, Mir Jalalyň bolsa kimdigini, Hudaý janyň özi gowy bilýändir» diýşip, çaklama gürrüňleri aýdyşdylar.

Buluçlaryň türkmenleriň arasyna düşen topary özbaşlaryna, küren il bolup oturan ekenler. Olaryň kethudasyna Abdykerim diýilýär. Hommat Atabaýewiň tabşyrygy boýunça özüniň ýörite Kerim han bilen duşuşmalydygyny aýdyp, meni-de buluçlaryň ýanyna alyp gitdi.

Ol ýere ugramazymyzdan öň Hommat sakgal-murtuny syryp, özüne ýagşy serenjam berdi. Marydan bäri ýeke gezegem egnine sokmadyk komissar keltekçesini, maňlaýy ýyldyzly papagyny geýdi. Men ony synlap, onuň gürleşmeli adamsynyň yönekey adam däldigini, bu geýimleriň häli-şindi kim bilen gepleşýänini ol adamyň önünde nygtamalydygyny oýlanyp bildim.

Hommat, iki tarapdan baýdak göterilip, gepleşik üçin söweş togtadylandan soň, bolşewigiň adyndan gepleşiğe ugrajak komissara meňzedi.

Buluçlaryň köpüsi ýerkümeler gazynyp, onuň üstüni ot-çöp bilen basyryp ýaşayan ekenler. Aýakýalaň, başaçyk çagalar düňküldeşip, ýeriň çygyny hasaba alman, şowhun bilen oýnaşyp ýörler. Garagözelejik güne ýanan hor-homsy çagajyklar. Olar biziň münüp barýan atlarymyzy, geýimlerimizi gapdaldan geçen wagtymyz aýratyn bir gyzyklanma bilen synlaýarlar. Wagyrdaşyp öz aralarynda, bize düşnüksiz bolan dilde gygyryşyp

gürleşýärler. Hommat at üstünde töweregini synlap barşyna, nämedir bir zady göwnüne jaý edip bilmän çygyldy: «Andrey Andreyewiç, biler bolsaňyz, şulara hökümet tarapyndan iki gezek pul kömegi berildi. Öý dikip, ile meñzeş ýaşasynlar diýlip. Birinji berlen pul-a Kerim han tutuşlygy bilen özüne siňdiripdir. Sürüsini artdyrypdyr. Ýakynda respublika ýene-de bulara pul kömegini berdi. Ana, görýäňiz-ä, heniz-ä hiç hili üýtgeşiklik ýok. Ony-da Kerim han öz derdine ýaradan bolmaly. Gaýgysyz Serdarowiç maňa şu kömegiň köpçülige paýlanyşy bilen gyzyklanmagy tabşyrypdy»... Biz iki-üç sany, töwrekden aýratyn bolup saýlanyp oturan palçyk jaýyň önünde at başyny çekdik. Bu jaýlar Kerim hanyň, onuň ejesiniň bolýan öyi ekeni. Gapyalaryň öýünde oňa-muňa güýmenişiň ýören tala-banlar, biziň ýanymyza gelseler-de, atlarymyzy tutmaga howlukmadylar. Olar baryp habar be-rensoňlar, öýleriň birinden geýnüwli, bili hanjarly, aýagy teletin ädikli, ýüpek, ak matadan bol edilip tikilen köýnek geýen on-üç, on-dört ýaşly ýigdekçe epeýsiräp çykyp, biziň habarymyzy aldy.

— Kerim han ogly, Mir Aly han sizi diňleýär, adamlar. Aýdyberniň habaryňyz bolsa!

— Türkmenistan respublikasynyň wekilleri, Gaýgysyz Atabayewiň tabşyrygy bilen, Kerim han bilen gepleşmäge geldi. — Hommat bu sözleri aýdyp, özüniň kimdigini, maksadyny mälim etdi.

— Kerim han öýünde ýokdur, ol çöldedir, aw awlaýandyr. Aýdybermelidir, onuň ogly sizi diňleýändir!

— Kerim han haçan gaýdyp geler?

— Ony hanyň özi, hem Alla bilýändir. Han atam Hudaýdan başga adama hasap-hesip beryän däldir.

Ol bu sözleri «Size — Bolşewiklere degişli» diýen manyda diýdi.

— Çöle çykan bolsa, onda ol bir hepde-on günsüz gara bermez — diýip, Hommat oglanyň gepleşmäge göwünlidigine ähmiýet bermän, atyny yzyna dolady.

— Guşgudan dolanyp gelyärkäk darap geçäýmeli bolar ýa-da ýolda onuň özüne duşarys... — diýip, özüni kanagatalandyrdy.

Buluçlar ýaşayyşlarynyň kynlygyna seretmezden, öz ýaşayyşlaryndan gowy ýaşayşyň barlygyny bilmeyändikleri üçin bolsa gerek, şadyýan ekenler. Olar topar bolşup, tans edişip, gadymy buluç aýdymyny üýtgeşik bir göçgün bilen zarynladyp aýdýan ekenler.

Ölümiň alamaty — gyzdyrma gağsamadyr.

Ýagyşyň alamaty — gaý-tupan — çagşamadyr.

Söýginiň alamaty — ýylgyrma — oğşamadyr.

* * *

Ýolötene gelip Gyzył Goşunyň Ýolöten otrýadynyň komandiri Atçapar Taýyrow hakyndaky gürrüňlerim ýene-de meniň Guşgy galasy hakynda eşiden zatlarymy ýatlamagyma sebäp boldy.

... Guşgy 1917-nji ýylda Oktýabr rewolýusiýasynyň Peterburgda amala aşanyny eşiden ilkinji nokatlaryň birisi bolupdyr. Şeýle-de bu ýerde güýçli telegraf gatnaşygy bolupdyr. Şeýle-de bu ýerde A. N. Zaýsew,

G. S. Morgunow, I. K. Sliwiskiy, I. N. Sybizow ýaly bolşewikler hem bar ekeni. Guşgy galasy Peterburga telefonogramma ýollap, rewolýusiýa öz sesini goşupdyr. Guşgy galasynyň ýokarsynda rewolýusiýanyň Gyzyl Baýdagy peýda bolupdyr.

...Rewolýusiýanyň önüsyraýynda knýaz Nikolaý Konstantinowiç Romanowyň başda durmagy bilen Guşguda gorhana döretmeklik (THO-nyň ok-ýaragynyň uly bölegini saklamak) karar edilipdir. Bu işe ýolbaşçylyk etmek bolsa polkownik P. P. Swetkowa tabşyrylypdyr. Az salymyň içinde Guşguda Türküstan harby okrugynyň ok-däri zapasynyň ýarysyndan gowragy jemlenipdir. Jahan urşy artilleriýa skladlaryny boşadypdyr. Diňe Guşgy gorhanasynyň ok-däri zapasy ellenilmändir. Onuň Rus-Owgan ýagdaýlary juda bulaşan ýagdaýynda gerek boljagy göz önüne tutulypdyr. Angliýa ruslar bilen owganlary çaknyşdyrmagy niýet edinipdir. 1918-nji ýylyň 21-nji iýunynda Welikobritaniýanyň baş ştabynda «iňlis-hindi» administrasiýasy Owgan emiriniň Mary — Guşgy aralygyny eýelemegine hökman kömek etmelidir diýlip ýörite hat taýynlanypdyr.

Gala bolşewikleriň eline geçensoň, olardan galany hem gorhanany almak niýeti bilen Graf Dorrer öz adamlary bilen bu ýere gelipdir. 29-30-njy iýulda iki güne çeken Guşgy Sowetiniň ýygnagyndan soň, guşguly işçiler, gyzyl goşun esgerleri «..Hiç kime ok-ýarag bermeli däl, şu ýarag bilen goranmaly, çörek, güýç meselesi bilen ýerli daýhanlara ýüzlenmeli, juda çykgynsyz ýagdaý bolsa, onda galany duşmana tabşyrman ýarma-

ly, eger gala tabşyrylsa, bu işçiler synpyna dönüklük edildigi bolar...» diýip netijä gelipdir.

Bolşewikler Soweti öz kararlarynda daýhanlar bilen arany sazlamaly diýende bu işe hötde gelip biläýjek adamlaryny göz önünde tutupdyr. Olaryň garadan gaýtmazlarynyň biri-de, aňly-düşünjelilik bilen özüni rewolýusiýa tutuşlygy bilen beren, oňa elinden gelen hyzmaty gaýgyрмаýan Atçapar Taýyr ogly bolupdyr. Atçapar jahyl wagtlary Hindiguş GES-ini guran rus ussalarynyň arasynda işläp, olaryň dilini öwrenipdir. 1914-ni ýylda ýerli baýlar ony, öz garyndaşynyň deregine päleçilige ugradypdyrlar. Goňur esger şinelini geýen Atçapar uruş hupbatlaryny birkemsiz başyndan geçiripdir. Edermenligi üçin Georgiý haçy bilen sylaglanylypdyr. Rewolýusion meýilli adamlar bilen duşuşyp, ysnyşypdyr. Oktýabr rewolýusiýasyndan soň ol ýene-de iline dolanyp gelipdir. Podpolýeçi-bolşewikler Täşli Annamyradow, Alan Zepow, Akmyrat papak bilen goşulyşypdyr.

Bu gatnaşyklar bolsa soňra onuň Goşgy galasyndaky rewolýusionerler bilen ysnyşygyna, öz halkyndan ilkinjileriň biri bolup rewolýusiýanyň atlysy bolmagyna sebäp bolupdyr.

Atçapar egni gyrmyz donly, aýagy teletin ädikli, başy keseligine gyzył mata tikilen ak silkme telpekli, görenlerde höwes döredip, at üstünde gezyän ýigit ekeni. Ony görende dünýäsini unudýan gyzz-gelinler az bolmandyr. Şol zenanlaryň biri-de Rahmanyaz hanyň üçünji aýaly, tatar täjiriniň gyzy, öz görmegeýligi, nä-

zikligi bilen ýigitleri ýuwdundyrýan Zeýtune han bolupdyr.

Zeýtune han ony soňuna saýman, adamsynyň gazabyn-dan çekinmän, din-adatyň perdesine hasaba alman söýüp-dir. Onuň gözi hemişe töwereginden Atçapary gözläp-dir. Otursa-tursa, atyny säpjedip gelyän görmegeý ýigit onuň gözünüň önünde bolupdyr.

Bir ýola iki sany bir-birege küýsöp ýören ýürege belet, Atçaparyň otrýadynyň esgerleri Zeýtune hany ogurlap guma, Atçaparyň huzuryna alyp gelipdir. Ony getirenler özleriniň haýyr iş edendiklerine halys yürekden ynanyan ekenler. Ýene Zeýtune han ömründe birinji gezek Atçapara alagöz bolup seredipdir.

— Kimden garaşsam-da, senden-ä beýle peslige garaşmandym, Atçapar! — diýip, hiç zatdan bihabar Atçaparyň ýüzüne durupdyr. Atçapar hem ýigitlerine: «Häziriň özünde burnuny ganatman, alyp gaýdan ýeriňize eltiň!» diýip, yzyna öwrülip gidipdir.

Sen bu aýallary goýaýgyn, bular bir düşnüksiz dünýä bolýan ekeni. Şundan soň Zeýtune hanyň Atçapara bolan söýgüsi has-da artypdy...

Halky öz tarapyňa çekmek meselesinde aklar hem uly işler geçiripdirler. Polkownik Zykowa tizden «Mur-gap frontuny» döretmek, Guşga zabt etmek başardypdyr. Ýerli milletiň Gurbanýaz han, Rahmanýaz han, Seyit-mämmet han ýaly barly adamlary Zykowyň tarapyn-dan ýygnanyşypdyrlar. Guşgy bolşewikler Sowetiniň tabşyrygyny alan Atçapar Taýýrow, Täşli Annamyra-dow dagy il içine gidipdir. Gysga wagtyň dowamynda

olar Ýolöten, Tagtabazar iliniň agramly bölegini öz agyzlaryna garatmak, iliniň Arnageldi Ýagmyr, Gully Emin, Akynyýaz Mämet ýaly abraýly adamlaryny öz taraplaryna çekmek başardypdyr.

«Murgap frontunyň» gürrüni bolanda, bir ýola bize Hezretguly—Hezzi akga diýilýän adam özüniň ol goşunda bolanyny gürrüň berdi.

— Bizler-ä barammyzda Söýnaly-Bedenden üç adamyk, ýolbaşçymyz bolsa, mana, ol Ýazgeldi tarkaş. Gulhan baý bizi hakyna tutupdy. Herimize bir tamdyrnan berdi. Bir goýnam gowryp berdi. Birazrak guşdyrnak çay bilen şahanabadam berdi. Bu zatlar biziň nirde gören zadymyz. «Berim gökden ýol ýasar» diýleni. «Urşa gitmeli» diýdiler, «Bor, urşa gideris» diýdik... Bärden baryp birki gün-ä ýatdyk. Çemenäniň töwereginde ýylgynlygyň içinde. Üçünji günem säher-säherler Allany çagyryp, çozduk demir ýola tarap. Äý, Orus seni bir golaýyna ertomy. Aňyrdan bir otly görüni. Soňundanam plimýot atyp gyzyl ot bolup ugrady. Biziň bolsa ýaragymyz egri gylyçmy-da, çarşak, gyrkylık, berenlerinde «Häzir şular bilen urşuň, galany alanymyzsoň, heriňe bir başatar bereris» diýdiler. Baýyň beren zatlary ýadymyzda, bizem hoşuň atasy ölmändir, «Hoş» diýdik. Otludaky oruslaryň arasynda bir ak telpekli türkmenem göze ilýädi. Soň eşidip otursam, ol gyzyl gojalynyň Atçapary ekeni.

Alan goşumyz bolmady, yza çekildik. Äý, biz-ä näme, bir ulurak ýylgynyň üstüne donumyzy atyp, kölge edindik-de, ondan-mundan gürrüň edişip ýatyber-

dik. Iýmäge azygymyz bar, içsegem derýadan tüňçäni dolduryp, oda goýaýmaly.

Ine, bir gün giçlik pinek edip tursam, töweregimde adam ýok. Birazdan ýoldaşlarym ýene-de donlaryny süýreşip geldiler. Gully emin bilen Akynyýaz Mämet, Atçapar üçüsi gelenmiş. Olar ili ýygnap:

— Oglanlar, öýli-öýleriňize dargaň. Ol gala size aldyrjak gala däl. Zykowyň gepine gitseňiz, siz ardurja ölersiňiz. Ak patyşany tagtyndan agdarmaga hötde gelen bolşewik, indi size-de, siziň Zykowyňyza-da hezil bermez! — diýip, wagyz edipdirler. Aý, şu gürrüňden soň adamlaryň göwni bölünip, mazasy bolmady. Iki bir, üç bir bolşup, syp berip gaçmak bilen boldular.

«Türkmeni göçürjek bolsaň, ýanyndan göç geçir» diýleni ýene-de bir gezek hakykatlygy tassyk boldy. Bizlerem şol gije göterilip gaýtdyk.»

...Bir ýola Atçapar şähere gelip, yzyna Guşga barýan wagty ýolugruna aýal doganynyňka sowlupdyr. Muny kimdir biri Rahmanýaz hanyň gulagyna ýetiripdir. Ol-da öz gezeginde Türkmengala Durdy tentege atly iberipdir. Rahmanýaz han ony öz eli bilen öldürmäge onuň ilinden, hem öz aýaly Zeýtune hanyň soňky gazabyndan çekinyän ekeni. Şonuň üçinem ol Atçapary ýok etmägi Durdy tentek bilen önden dilleşikli bolupdyr.

Obanyň ilersinde onuň görnerine garaşyp duran Durdy tentek duýdansyz gapdaldan çykyp, Atçapary ok-ýaragyna elini ýetirmän atypdyr. Ýöne onuň ölüminde Rahmanýaz hanyň eliniň barlygyna hiç kim

şübhe etmändir. Atçaparyň dosty, halky Gyzył Baý-dagyň töwereginde jebislemekde uly işler bitiren, häzirkiki döwürde respublikanyň ýolbaşçy işgärleriniň biri bolup ýetişen Täşli Annamyrat il içinde Rahmanýaz hanyň ýüzüne durupdyr.

— Sen mönsüräp hiç zatdan habarsyz bolan bolma, han! Sen türkmeniň gülüň seçegi ýaly ogluny, Leniniň Gyzył Goşunynyň merdana esgerini ýok etdiň. Indi seniň günüň durlanmaz!...

Atçaparyň ölümi, Rahmanýaz hanyň töwerigindäki köp sanly adamlaryň serpilmegine sebäp bolupdyr.

Zeytune han Atçapar Taýyrowyň ölen günü başyna atan ýas bürenjegini henizem aýyрманмыш...

Ýola çykan wagtymyz biz il içinde ady rowaýata öwrülen Gyzył esger Atçaparyň guburyňyň önünde bir salym at başyny çekip geçdik. Gerçek ýigit bir tümmek gum bolup ýatyr. Onuň guburyňyň üstünde ýadygärlik gurmak göz önünde tutulan borly. Ol şäherjigiň ornatsynda, adamlaryň gelim-gidimli yerlerinde jaýlanypdyr. Wagt geler, halk öz bagty üçin göreşde wepat bolan esgerleriniň hemişe öz aralarynda bolmagyny isläp, onuň Zeytune hanyň gözünde galan atyny säpjedip, Guşgy bolşewikleriň arasyna gaýdyp baran heykelini gubur üstünde döreder. Hey, Atçapar ýaly ogly bolmadyk halkam bir göz önüne getirip bolarmy? Ýolötende Guşga çenli islendik gürrüň Atçapara direýär.

Men onuň guburyňyň başynda durkam, ýene-de bir gezek ol hakynda eşiden zatlarymy ýatladym, entek ýene eşitmedik zatlarymyň näçedigi hakynda oýlandym.

..Guşga tarap biz pikirimizdäki Atçapar bilen üç bolup ýola düşdük.

* * *

..Pikirimde häzir men ýene-de Leningradda. Alnymda Smolnyý. Birmahalky ýagan gar onuň daş töweregini ak deňze öwrüpdür. Rewolýusion göreşiň merkezi bolan Smolnynyň öňi sütünli ak jaýy mermer ymarata meňzeyär. Garaňky düşüp, birçak köçelerde aýak ýyg-nanypdyr. Girelgäniň önünde sakçy ikiýana gezmeleýär, käte durup aýaklaryny bir-birlerine tarp-tarp kakşdyrýar. Töweregine garanjaklaýar. Soňundanam, ýene-de adaty gatnawuny dowam edýärdi.

Men indi birreyämden bäri Smolnynyň garşysyndaky oturgyçlarynyň birinde onuň gapysyny nazara alyp otyryn. Göwnüme bolsa, hä diýmän ol ýerde Wladimir Iliçniň tanyş keşbi peýda bolup, özüme garşy yöräp gaýdyberjek ýaly bolup dur.

Garaşdym, yöne W. I. Lenin wagty bilen gara bermedi... Leningraddan Türkmenistana gaýtmazymdan birki gün öň men Smolnynyň önünde durup, şu pursady başdan geçiripdim...

* * *

Düýn myhman ýerimizde otyrkak, ýer-suwdan gür-rüň çykanda Soltanbendiň ady ýene-de agzalypdy. Gadymy Merwiň taryhy bilen gyzyklananymda ol bendiň ady maňa ençeme ýerde gabat gelipdi. Ýazgy galdyran taryhçylaryň ählisi-de bir-birinden habarsyz, dürli asyr-

lardan bu ýere gelendiklerine seretmezden, hemmesi dilleşen ýaly şol bir zady, Murgap derýasyna gurlan Soltanbendiň Merwiň Merw bolmagynda uly rol oýnalygyny biragyndan nygtaýardylar. Gürrüňçilikden men bende ýakyn gelendigimizi aňdym. Bendiň kagyz gat-larynda galan taryhy bilen gyzyklananyň üçin, onuň bilen duşuşygyň köne dosty bilen duşuşyk ýaly ýakym-ly boljagy hakynda oýlandym.

Ýeri gelende bolsa Hommada: «Şol bende gidip göräýmeli ekeni!» — diýip, oňa şol ýere gitmäge göwün-jeňligimi hem duýdurdym.

— Ýüz ugrumyza deger-de geçäýeris. Ol biziň öňümizde, onsoňam, Andrey Andreyewiç, ýeke ol däl, bu öwrede bent bary bardyr. Jynly bent, Çañly bent, Gyzykly bent.

Hommat bu bentleriň adyny, haýsyny göreris diý-seňiz baralarys diýen äheňde aýdyşdyrды. Soňundan-am Kerim hanyň obasyna gidenimizde, onuň duşundan geçendigimizi, ýada düşen bolsa şol wagt hem sowlup, bendi synlamaga mümkinçiligiň bolanlygyny ýatlady.

Biz hoşlaşyp ugramakçy bolanymyzda, Hommadyň bu ýere gelenimiz bäre adyny tutman «daýy» diýip, yüzlenen uzyn boýly, bili bükülip ugran ýaşulysy Ýazguly aga atlaryň gapdaly bilen ýöräp, bizi ýola çenli ugrat-dy. Guşgudan dolanyp gelyärkäk ýene-de öz öýünde düşläp geçmelidigimizi talap edijilik bilen aýtdy: «Häzir ýaz diňe ýylan-içýan däl, hökümedi hasap etmäsi gel-ýän ýylanlaram az däl, bir ýanyňzy oba edip ýörän, şonda aňsat hiç kim size batyrynyp bilmez»

diýip sargaşdyrды. Soňam esli wagtlap biziň yzymyzdan ellerini owkalaşdyryp, ýene-de haýsydyr bir diýjek zadyny huşunda ýitirip tapmaýana meňzäp durdy.

Dem-dynjyny alan atlarymyzy ýene-de Guşgy ýoly bilen sürüp ugradyk. Birsalym Ýazguly aga hakynda gürlleşenimizden soň, biz ýene-de hälki Soltan bentli gürrünlere dolanyp geldik.

...Soltan bent 1072-1092-nji ýyllar aralygynda Seljuklar döwletiniň soltany Mälik şanyň permany bilen gurlupdyr... Çingiz hanyň goşuny ony ýer-ýegsan edipdir.

1728-nji ýylda Nedir şa awşaryň inisi Ibragim han Marynyň özüne boýun egmeýän halkynyň üstüne gelende, şäheri dyza çökerenden soň, bendi hem ýykdyrýar.

Ýöne wagt ýene bir gezek, ýurda bendiň gerekdigini subut edipdir. Ony täzedan dikeltmek niýeti bilen Nedir şa aladalanyp ugrapdyr. 1733-nji ýylda ol Hamadan şäherinde ýörite maslahat çagyrypdyr. Maslahata gelenleriň köpüsi bendi täzedan dikeltmegiň mümkin däldigini aýdypdyrlar, bende sarp ediljek harajady, Merwde çuň guýular gazmaga sarp etmegi, şeýdip şäheri suwly etmegi maslahat beripdirler.

Berlen maslahatlaryň hiç birisi-de Nedir şa awşaryň göwnüne jaý bolmandyr. Bir gün bolsa ol ukudan turansoň: «Düýş gördüm, düýşümde ýanyma Hydyr ata gelip: «Bendi Ibragim han ýykdy, indi ony şonuň özüde dikeltmeli...» diýdi» diýipdir.

Birnäçe günden Ibragim han agasynyň Horasanyň merkezine öwürmek isleýän ýeri Merwe ugrapdyr. On müň adam bendi 40 gün diýlende gurup gutarypdyr. Ýöne gurlan gününüň ertesi ony suw böwsüpdür. Bendi diş-dyrnak bolup guran adamlar, suwuň eden weýrançylygyna seredişip aglaşypdyrlar. Öň goýberilen ýalňyşlyklary hasaba alyp, önki pikirleri has-da ösdürip, bendi täzedan dikeldipdirler. Adamlar suwy öz erkleri-niň çäginde salypdyrlar. Şundan soňam Soltanbent dürli döwürlerde telim gezek ýykylyp dikeldilipdir.

Baýramaly han hem öz hanlyk süren ýyllary ony dikeltmegi niýet edinipdir. Nedir şanyň görelmesine eýerip, gurluşyga baş edip öz inisini ýollapdyr. Ala iki ýylyň dowamynda Murgaby bentlemek başardypdyr. Ýöne bir gije hemmeler süýji ukuda ýatan mahaly, bent böwsülip, jylawyny başyna çolap gözünüň gören tarapyna yñdarylyp gidipdir. Aly goşa nogala atdyryp suwuň önüni almaga synanyşypdyr, şol tutda-baslyda aşakda duýdansyz peýda bolany üçin, ýokardan goýberilen nogala ony girdaba äkidipdir.

Baýramaly hanyň şu waka çenli ady Baýram ekeni, inisini derýa aldyransoň onuň adynyň ýerde ýatmazlygyny isläp, ol öz adynyň yzyna inisiniň adyny goýup, Baýramaly han bolupdyr.

Hommat bir ýola kibir bolup epäp ýere siňip barýan, ýaz gunleri duýdansyz önünden çykyan ýagş suwundan dörän köljagaza meñzäp, ot-çöpleriň arasynda tegelenip oturan depäniň gabadynda atynyň başyny çekdi.

Eşidip otursam, bu ýerde bir wagt başy otuz-kyrk metrlike ýetip seleňläp oturan diň bolan ekeni. Mary häkimlerine häli-şindi bendiň ýagdaýyny bilip durmak zerur bolupdyr. Bendiň böwsülmegi şäher üçin hemişe howply ekeni. Duýdansyzlykda ýykylaýsa, onuň köp weýrançylyklar etjegi ikuçsyz bolupdyr. Şonuň üçinem galada Soltanbent üçin bada-bat ýetişmek üçin ýörite goşun hem saklanylypdyr. Bent bilen Mary aralygy ýakyn bolmansoň her ses ýetimlikde, şeýle diňleriň birisi gurlupdyr. Birinji diňiň ikinji diňe, ikinjiniň bolsa üçünji diňe «Bent abat», «Bent howp astynda» diýip, gygyrmagy bilen bendiň habary her sagatda Mara ýetirilip durlupdyr. Diňlerde hanlyk tarapyndan goýlan ýörite ynamdar adamlar oturypdyr.

Soltanbendiň suw howdany gamyşlaryň gabawynda inedördül giňişlik bolup çaykanyp ýatan ekeni. Ir säherden bäri günortadan öwüsýän şemal onuň ýüzüni owunjak tolkunlardan doldurypdyr. Gün onuň ýüzünde alowlap ýanyp duran oda meňzeş altyn öwüşgünleri döredipdir. Bir ýerlerden gurbagalaryň gatyraw sesi gelyär. Köli synlap durkak, gurbagalaryň wagtal-wagtal arasy kesilip, soňundan ýene-de şol öňki göçgünde ýaňlanýan sesleri «Çal-ty-rak», «Bat-ly rak» diýip, tolkunlaryň has ulalmaklaryny isläp, göhi gelip, öjükdirip gygyryana meňzeyär.

Soltanbendi iň soňky gezek 90-njy ýyllarda Buhar hany ýykypdyr. Rus administrasiýasynyň gelmegi bilen Soltanbentli meselä ýene-de täzedan dolanyp gelinýär. 1887-nji ýylda Peterburgda senat «Murgap ýakasyn-

daky ähli boş ýerleri patyşa mülki diýip kabul etmeli, hem-de ony, Patyşanyň Murgapdaky mülki» diýip atlandyrmaly diýip ýörite karar çykarypdyr. Patyşa mülküniň umumy meýdany 103908 desýatin ýer bolupdyr.

Bizi görüp, bendiň suwuna gurlan elektrik stansiýanyň jaýyndan, elini ýagly esgi süpürşdirip, tegelek yüzli kyrk-kyrk baş ýaşlaryndaky rus adamsy çykdy. Bu elektrik stansiýa patyşanyň Baýramalydaky mülküniň merkezini hem-de ol ýerde gurlan ýag zawodyny göz önünde tutulyp gurlupdyr.

Russiyadan alysa özüme gabat gelen ildeşimi begendirmek niýeti bilen men rusça gürläp, oňa özümüň kimdigimi aýan etdim. Ýöne meniň sözlerim bu gümbaş görünýän adamda hiç hili üýtgeşme döretmedi. Biz ony gürrüňe goşmak niýeti bilen ondan elektrik stansiýanyň haçan gurlanyny, gurluşyga ýolbaşçylyk eden adamyň kimdigini soraşdyrdyk.

Ol ýagly esgi bilen howlukman, barmaklarynyň hersini ýeke-ýekeden aýratynlykda süpürüp durşuna, bizi diňläp: «Men näbileýin» diýen manyda boýnuny ýyg-ryp, kibtini gysdy. Soňundanam: «Kuzmiç-ä bilse bilerdi» — diýip, bu ýerde bir ýok bir adamy ýatlady.

Biz Kuzmiçiň häzirki gürründeşimizden parhly bolýmagynyň mümkindigini, ol gelse ondan täze bir zatlar eşidip, gürründeşimizden Kuzmiçi soradyk.

- Hany onda çagyr Kuzmiçi.
- Kuzmiç ýok.
- Nirik gitdi?

— Ol Worone e iline gitmegi niýet edinyärdi, yöne ol geçen ýyl öldi. Türkmenler ony äkidip öz öwlyýälerinde jaýladylar.

Bu adam bilen öz islän gürrüňimiziň bolmajagyna biziň gözümüz ýetdi. Bendiň üstünde durup töweregimizi synladyk, deňiz bolup duran suwuň gatladan geçişine tomaşa etdik. Gatlanyň ygynda, suwuň bat bilen tüwdürlip çykýan ýerinde balyklar häli-şindi segreşip, özlerini asmana zyňýan ekeni. Olar her gezek atylyşyp çykanda, suwuň ýokarsynda lowurdap kümüş bölegi peýda bolan ýaly bolýar. Biraz howada saklansoňlar bolsa olar ýene-de pa yldap suwa düşýärler. Bu balyklarda köpelmäge höwes döräp, suwa öz işbillerini taşlap ugrandyklarynyň alamaty. Şeýle seredeniňde bolsa bu ýer balyklaryň «kim ýokary-da, kim ýokary» bolşup böküşýän ýerlerine, özboluşly hyjuw bilen ýerine ýetirilýän tansa çalym edýär.

Suwuň köw urýan ýerinde bir gaýyk iltengi dur. Gaýygyň içindäki balyklary synlap, men onuň bu ýerde ýönelige durmanlygyna, balykçylyk edýänine gözümü ýetirdim. Gaýykdaky balyklaryň birisi öňräk düşen bolmaly, ol uzynlygyna süýnip ýatyşyna agzyny öweldip, käte bir ýuwdynýar. Näme bolsa bolar-da diýip, urunmakdan aryp, özüni ykbalyň eline berene meňzeyär. Balyklaryň ikinjisi bolsa eplenip-ýazylyp közüň üstünde bökjekleýäne çalym edýär, segräp-segräp özüni ajalyň elinden sypdyrmaga, suwuň gujagyna öwrülip barmaga çytraşýar.

Bu görünüş Peterburga, onuň tokaýlarynyň eteginde surat çeken, tebigat synçysy bolup balyk tutan, ýüzüme tüsse urduryp balyk çorbasyny taýynlan günlerimi meniň ýadyma saldy. Häzir bu ýigit bize çaylap geçmegi mürehet edäýse, gör, men nähili tagamly balyk çorbasyny taýynlardym...

Emma ýigit meniň islegimi duýmady. Onuň özüni alyp barşy, meniň birwagtlar şeýle adamlar meselesinde: «Töweregini, özüni görmegi başarmaýan adamlar parhsyz bolýar» diýip, gelen netijämi ýene-de bir gezek tassyklady. Ýzomyza gaýdyp, ikilenç bendiň üstüne çykanymyzdan soň, men durup, aşakdaky türkmen öýlerinde gabat gelyän sallançaga meňzäp, üwrelip duran balykçy gaýygyň suratyny çekdim.

Hommat atlary ota goýberen ýerinden gidip getirensoň, biz Guşga ýakynlap barýanymyzy ýatlaşyp, ýene-de ýola düşdik.

* * *

Gadyrdanym Marina, seni-de, gyzjagazlarym — jadyjyklarymy-da diýseň göresim gelipdir... Biz bolsa Guşga, ýurduň günortasyna barýarys, anyk bilemogawelin, oňa çenli entejikler ýöremeli bolsa gerek, Hommad-a: «Andrey Andreyewiç, indi Guşga ýakynlaşdygam» diýýär. Ýöne men türkmenleriň «ynhajygyna» indi biraz belet boldum. Olaryň «ynhajygy» bäri-bärde bolmaýar. Ata çykanyma welin, biraz ýadaýan-da bolsam, begenmesem gynanamok. Öňem seniň ýanyňda telim gezek ýatladandyrynla, çaga wagtlarym ejem pahyr

köçelerde sygan aýallary bilen duşulanda, olar pal atarman bolup ýanymyza gelende pal atdyrman, meniň başymy sypalap: «Gowy dileg diläň meniň ogluma!» diýip, hökman olara bir zatlar eçilerdi. Onuň bu häsiýeti käte kakamyň: «Olga, görýän welin seniň şu syganlar bilen bir garyndaşlygyň-a bar, sen bulary görseň, öz halyň bilen bolaňok!» diýip, degişmesine-de sebäp bolýardy.

Gezen ýerlerimi, gören ýurtlarymy ýatlan mahaly, men şol syganlar maňa hem ejem gowy dileg diläň diýse, özleriniňki ýaly gezendeliği dileg edendirler, hut şonuň üçinem ykbal meni bir ondan, bir mundan çykarýandyr diýip pikir edýärim. Şundan gowy ol bendelerde nähili gowy arzuw bolup bilsin ahyryn.

Otly bilen bu ýoly geçen bolanlygymda, gör, näçe zatlary görmän, duýman duşumdan geçirjek ekenim. Häzir ýaz. Aşgabatdan çykanymyz bäri, üýşüşip-çaşyşyp ýören bulutlar biziň depämizde. Aşakda bolsa ýaz otlary güldür-ýaprak bolşup, dünýäni eýeleşip otyrlar. Bu ilin ýazy biziň tomsumyzy ýadyňa salýar.

Häzir biz Tejen derýasy bilen Murgap derýasynyň aralygyndaky çägesow, baýyrly meýdan bilen barýarys.

Asman ygalyny ýetirse, bu ýerde her ýyl ot-çöpün başyna gören ýaly bolýandygyny gürrüň edýärler. Bu ýerde goýun sürüleri-de başga ýerlerdäkiden has köp gabat gelyär. Yzyna ikiden-üçden guzy tirkän goýunlar, bir ýerden başga bir ýere yzyn-da-çuwan bolşup, göçüp barýan obany ýatladýar. Ir çykar melewşe güller

sowluşyp, onuň ýerini gyzyl gülälekleler eýeläpdiler. Olar baýyrlaryň etegini gyzyl meýdana öwürüp otyrlar.

...Çingiz han çozuş edip gelyärkä, bir gije şu ýere — Badhyza gelip düşläpdir. Ol ertir irden oýansa, gyzyl güller onuň çadyrynyň töwereginde owsunyp, deňiz bolup oturanmyş. Çingiz han diliniň astyna nas atan ýaly bolup, ýarydan deşilen ýaly gyýyk gözleri bilen töweregini synlap, birsalym özüniň nireden gelip, niräk baryanynda unudyp, meýmiräp oturydyr...

Bu gürrüni diňlänimden soň, meniň ol şol ýerden yzyna gaýdyberen bolsa dünýä üçin, gör, nähili gowy bordy diýen pikir kellä geldi. Bu gülleri ýerli halk bir ulanýar welin, güller soňundan olaryň dokan haly-larynda, palaslarynda öz gül ömürlerini dowam etdirýärler.

Häzir daş-töwerek imisalylyk hem çola, düýn giç öýlänler oba ýetirmän, bizi ýolda çem gelen yklawa gaçyp girmegimize sebäp bolan bulutlaryň häzir birisi-de ýok. Gün depede barlygy üçin bolsa, adamsynyň töwereginde barlygyny duýýan gelin ýaly dünýäniň göwrümi giň. Günüň dogmagy bilen ot-çöpleriň aşagynda kapaslyk döreyän bolmagy hem ahmal, mör-möjekleriň aglaba-köpüsiniň ümzügi, otlaryň üstüne, şemala degere tarap.

Marina, sen meniň çeken, çöpe çykyp, pors atyp hondan bärsi bolup, kimdir birinden ýüzüni sowana meňzäp oturan jandarjgymyň suratyny, onuň gülkünçdigini bir görsediň! Ýerli ilat ony «kelpese» diýip atlandyryr. Görseň onuň çöp üstüne çykyp, özünden

özgäni hasaba almaýan ýaly bolup oturyşy seniňem gülkiňi tutdyrar.

Tas, ýadymdanam çykaryberen ekenim, ýaz çyglyk hakda güresem, sen meniň bilagyrymyň her ýyl ýazda gozgaýanlygyny ýatlap alada galýansyň. Men-ä ony indi unudyberenem ekenim. Bilagyrym Mara ýetýänçägem biraz bildirdi. Bu ýere gelip, men Abdyryzak atly bir türkmenе duşdum. Onuň kimliginden habar bermek üçin ýekeje mysal aýdaýyn.

Mara bir ýola ýumurtga gerek bolupdyr, ýöne ol bu ýerde ýeterlik ýok ekeni. Şonda Abdyryzak gidip, Hywadан ýigrimi düýе үкi ýumurtga getiripdir. Men düýelem bir uzak ýoldan ýumurtga getirip bormy diýsem, adamlar maňa: «Abdyryzak bolsaň, getirip bor» diýdiler.

Bilagyrymyň azar berýänini eşidip, ol maňa üç gün irden alagarganyň etini iýmegi maslahat berdi. Ilki men muňa «Bu-da bir gürrüň arasynda ugra oturmazlyk üçin aýdylan emdir-dä, her kim öz peýda gören emini salgy bergiç bolýar» diýip, parh bermedim. Ýöne ol oglanlyryna bir alagarga tutduryp getirensoň, men ony Abdyryzagyň maslahat berşi ýaly edip, üç bölüp iýmeli boldum, Hommadam gargaly gürrüni eşidip, bolan yerlerinden onuň birisini tutup getirdi. Dogrudanam, şol iki alagarga bilen hasaplaşanymdan soň, bilagyrym mese-mälim ýan berdi. Gitdigi gitdigi bolsun-da hernä. Öň alagarganyň etini iýip görmändim, görüp otursam, ol iýmezçe guşam däl ekeni.

Nazarowa duşsaň salam diý!

Men ony soňky döwür häli-şindi ýatlaýan. Goý, ol hem bilagyrysyndan dynmak isleýän bolsa, bu ýere gelmäge taýynlansyn. Oňa-da bir ala garga tapylar. Ol maňa bu ýerde ýadygärliги gurmak üçin diýseň gerek boljak.

Ýadygärlik hakynda häzir saňa aýdyp biljek zadym ýok. Gije-gündiz şonuň pikirinde. Taryha gidip, şu günki günü synlap, oýlanyp-pähim edip belli bir netijä gelip bilmän, döredijiligiň kösenme pursadyny başymdan geçirýärim. Umuman, bu barada soňra, giňişlikde aýratyn gürrüň ederis. Sag-salamat oturyň. Indi hatymy guşga ýetip, şol ýerden ýazaryn. Gyzlarymy men bolup, gujaklap ogşal!

Siziň kakaňyz A. A. Karelin.

* * *

Biz atlarymyzy öz maýdalyna sürüp gelyärdik. Gün batar ýerine ýakynlaşyp, özüniň bu günki ömrüni ayaklap barýardy. Biziň töweregimizde uzakly gün, kä özüniň güneý tarapyny, käte-de guzaý ýapylaryny çöýup, tylla şöhleler bilen oýnaşyp keypden çykan meýdan meýmiräp otyrdy. Indem töwerek onuň in soňky goýy-gyzyl şöhlerini öz süňňüne siňdirýärdi. Günün ýüzi welin agyr görünýär, oňa uzakly gün yhlas bilen çöýän, süňňüne ýyly ýöreden dünýäsini terk edip gitmek ýeňil däl bolarly. Gülleri burk urýan meýdanlaryň, ýagyş suwdan emele gelen köçeleriň üsti Günün şöhlesi bilen goşulyşyp, tutaşyp-ýaýrap barýan oda meňzäp lowurdaýar. Biziň sag tarapymyzda Pendi baýyrlyklary halka-halka bolşup,

demirgazyk-günortalygyna ýaýrap otyrlar. Ol baýyrlar Hindistan diýip barýan kerweni ýadyňa salýar.

Ýeňseden at aýagynyň dükürdisi gulagyma eşidilen ýaly bolsa-da, men oňa ilki ähmiýet bermedim. On-ýança Hommat gyzygyp ugran gürrüňini goýup, atynyň başyny çekdi-de, özüniňem bu dükürdini eşidenini mälim edip, ýeňsesine gaňrylyp seretdi.

Şonda biz allaowarradan özüme tarap atlaryny ýüzin salşyp gelyän alty-ýedi adamy gördük. Hommat ilki birsalym olaryň kimligini bilmek niýeti bilen içgin synlap durdy. Meniň bolsa Ýolötenden ugramankak aýdylan gürrüň ýadyma düşdi.

Ýolöten otrýadynyň komandirleri biziň galan ýoly hem atly dowam etdirmekçidigimizi eşidip, töwerekde entek Guşga hüjüm eden aklaryň polkownigi Zykowyň dargadylan goşunynyň adamlarynyň duş gelinýänini, Kerim han, Durdy tentek ýaly gorkmasa sylamajak adamlaryň hem barlygyny aýdyp, habardar bolmagy sargapdy.

Hommat synlap-synlap, olaryň rejesiniň geň däldigine gözüni ýetirensoň, maňa tarap öwrüldi.

— Andrey Andreyewiç, siz ýüzin salyp at çapyp görüpmidiňiz?

— Ýaşlykda bolmadyk zat ýokdur.

— Onda siz ýene-de bir ýola ýaşlygy ýatlaň! Gaýrat ediň! Atdan ýykylmajak boluň! — Maňa gaçmalydy gymyz mälim boldy. — Onsoňam meniň sözümi berk belläň. Häzir gaçmaly, bir oba ýetmeli. Maňa ýolda bir zat bolaýsa-da, siz zzyňyza dönmän gaçmaly. Baran

ýeriňizde «Men Gaýgysyz Atabaýewiň adamy» diýseň, saňa eýe çykarlar. Ýüzüni gaýralygyna tut-da gaçybergin, şol tarapda oba bolmaly...

Hommat bu sözleri sapaňçasyna ok sürüp, atyşyga taýyplanyp durka aýdyşdyrды. Ol gelyänleriň oňly adamlar dældigine biziň ikimiz hem kemsiz ynandyk.

— Senem menden galma! — diýdim-de, atymy gyssap, çapyp ugradym.

Hommat hem meniň yzym bilen atyny ýüzin saldy. Yzdan gelyänler biziň gaçýanymyzy görüp, wagşy gyklyklary bilen gygyryşyp, tüpeň atyşyp, bizi aljyraňnylyga salmakçy boldular. Menden ozup gitmäge mümkinçiligi bolsa-da, Hommat howlukmady. Ol maňa atlylaryň okunyň geläýjek tarapyny gabalap çapdy.

Bir gezek gaňrylyp yzyna sereden wagtym, men Günüň indi has aşak düşüp, özümize gönügen mis topuň agzyna meňzäp hyýrsyzlyk bilen seredyänini, baş sany atlynyň bolsa hut şol ýerden atylyp goýberilen ok ýaly bolşup yzymyzdan gelyänlerini gördüm. Hut çekäýmeli surat ekeni diýip oýlandym. Şol arada bir ok gulagymyň golaýyndan sykylyk atyp geçdi. Meniň häzir näme hakda oýlanmalydygymy ýadyma saldy. Şundan soň meniň yzyna seredesim gelmedi. Jylawy deňläp, has-da tijenip gaçdym. Hommadyň ýagdaýyny hem yzymdan eşidilýän tüpeň seslerinden özüm üçin anykladym. Kowgularyň tüpeňiniň sesi maňa uzakdan, özi-de basyksy eşidilýärdi. Golaýdan eşidilýän gümpüldi bolsa, Hommadyň kowgulara berýän jogabydy.

At çapyp barşyma men öňden tilkidir-şagal ýaly bir jandaryň, guş-gumursyň duýdansyz göterilip atymy ürküzmezligini dileg edýärdim. Yzymdan maňa degjek oky gursagy bilen almaga taýyn bolup gelyän, gyssagly pursatda harby adamlar ýaly netijä gelip bilýän ýoldaşyma azar bolmasam-da ýagşydyr diýip aladalanýardym.

Şu iň soňky syňahatyň bolaýmasyn, Marka Pola diýen pikir hyýalymda gezmeleýärdi.

— Andrey... Andreyewiç, öwlüyä tarap gaçyň!

Hommadyň aladaly sesi meni töweregime garan-dyrdy. Gara görnümde ýeke oturan metjit sypat depesi gümmezli jaýy gördüm. Maňa şol tarapa gaçmaly-dygym belli boldy. Bada-bat atymyň başyny gümmezli jaý tarapa öwürdim. At meni tizden, gabyr tümmek-leriniň arasyna getirdi.

Ýeňsämden at toýnagynyň sesini eşidip, Hommady görerin pikir bilen gaňyrylyp sereden wagтым onuň at üstünde ýoklugyny görüp, erbet bir iş bolandyr öýdüp howpurgandym. Howa ýetmeýän ýaly daljyganymy, inimiň lowlap gidenini duýdum. Bu umytsyzlyk pursady bary-ýogy birnäçe sekunt dowam etdi, ýöne bu mütдет maňa ýoldaşyny ýitirmegiň nämedigini kemsiz düşündirmäge ýetişdi. Golaýda tüpeň atyldy. Men Hommadyň sapaңasynyň sesini tanadym. Bu ses meni özüme getirdi, üsti boş aty gören wagтым bir ýaña ýitirim bolan sowujak şemaly ýene-de ýüzümi ýelpedi, ýezgen ysy burnuma urdy.

Hüjräniň arkasyna aýlanyp özümi dürsäp-dürsemänkäm, Hommat aňyrdan ppyrylyp ylgap geldi.

Ol öwlyä giren ýerinde atdan düşüp, ony bärliğine kowup, özi atyşmak üçin şol ýerde galan ekeni. Meni üsti boş at diýseň gorkuzypdy, elimem, ýüregimem maýdaja tolkun bilen sandyraýardy, atdan düşmäge-de mende rowgat ýokdy.

Hommat muny duýan ýaly, gelensoň gujaklap meni atdan düşürdi.

—Andrey Andreýewiç, ýaralanyp-zada eden däl-siňiz-dä? — diýip aladalandy.

—Ýok, gadyrdan...

— Şükür. Galan zadyň bir alajy bolar.

Yzdan kowup gelyän at aýaklarynyň sesi öwlyäniň çäğine ýetip, duýdansyz kesildi. Iňrik garalyp ugranlygy üçin töweregi saýgarmak aňsat däldi. Kowgular indi ok atsa öwlyä ok atdyklary boljakdygyna düşünen borly, şundan soň bize tarap ýekeje ok hem atylmady. Öz aralarynda jedelleşyän bolsalar gerek, wagtal-wagtal ol tarapdan hümrüdi eşidilýär. Önden derýa peýda bolup, kowgular bilen arany bölen ýaly boldy. Birsalymdan aralykda bar ýaly bolup duýulýan derýanyň ol kenarynda duranlaryň jany ýangynly, gyjالاتly sesleri eşidilp başlady.

— Eý, namartlar, çykyň-eý öwlyäden!

— Sizdenem bir erkek kişi bolarmy ýa-da siz şol «Etegne el ursam... çykypdyrlardanmy?»

— Hä, seniň bir...

Olaryň bu bolşy, garagollugy üçin tutup urma niýetine münen, eline taýak alyp, onuň zyzndan ýetip urmakçy bolup ylgaň aýalyň ol oglanjygyň yetdirmän

suwa urup gidenini görensoň, alaçsyz galyp, onuň yzından sarnaşdyrýan sögünçlerini ýadyna salýardy.

Kowgularyň gürleşip duran tarapyndan ýene-de birsalym olaryň özara hüňürdisi wagtal-wagtal eşidildi. Ýöne bir bähbit ýeri olaryň hiç birisi-de öwlüýäni atyna depgiletmäge milt edip bilmedi. Bizden-ä çekinmese juda bir çekinýän däldirler welin, ýöne olar öwlüýäniň gazabyndan çekinýän bolmaly diýip, men bu ýagdaý hakynda özümçe netijä geldim.

Birsalymdan ol tarapdan ýene-de biriniň, biziň çetimize degme maksady bilen aýdan gyryljyk sesi eşidildi.

— Ýatan ýeriňiz ýagty bolsun, eý, wenezzynalar!

Biz ýene-de jogabyny bermedik. Şundan soň hümrüdliler galyp, şemalyň bulut «obalaryny» öňüne salyp göçürişi ýaly, haýsydyr bir güýç olary hem süýräp äkiden ýaly boldy. Ümsümlik içini çekip dymdy.

Hüjürä girilensoň, Hommat ýene-de aladalanyp soraşdyrды.

— Andrey Andreyewiç, ýaralanyp zat eden-ä däl-siňiz-dä?

— Ýok. Men gaçsam oka ýetdirýänmi näme?

— Gadymyýetde Görogly beg diýen bir türkmen bolupdyr. Ol-da: «Gaçsşym bar, kowuşyma bermenem» diýer eken...

— Ýeri, özün niçiksiň?

— Gözüň aýdyň diýäýmelidir. Töweregimden okbary geçdi. Ýöne atym-a yeňilräk ýaralandymykan diýýän.

— Ýaňky çapyp yzymdan ýetiş-ä onuň ýaralanana meňzemeýär.

— Häzir gyzgynyna duýýan däldir. Durup biraz sowaşansonñ bellisi bolar. Budymy ýalap geçen ok onuñ bir ýerine-hä sümüldi. Hommat wagtal-wagtal kowgularyñ galan tarapyna göz aýlap, sapançasynyñ oklaryny sanap janyny barlap oturyşyna maña göwünlik berdi.

— Olar türkmen bolsa, öwlüýä ok atmaga het edip bilmez. Indi siz özüñizi «bese» atan ýaly arkaýyn duýaýyñ, Andreý Andreýewiç! Galyberse-de, janam süýjüdir. Göni gelip, batyrlyk edip bilmezler. Geläýsel-erem ýyldyrym uran ýaly boljaklaryna akyllary çatýandyr. Onsoñam öwlüýä öwlüýädir. Ol köp zatlary adamyñ ýadyna düşüýändir.

Hommat maña mytarasyndaky suwdan içirensoñ tiz geljegini aýdyp, bir hyýala münüp, töweregini garan-jaklap, bukdaklap hüjreden çykdy. Men ol kowgularyñ yeñsä çekilenini-çekilmedigini anyklamaga gidendir, ýogsam onuñ indi meýdanda näme işi bar diýip oýlandym. Suw içemsoñ ýüregimdäki aladadan dörän sañnyldy mese-mälim azaldy. Arkaýynrak oturmak üçin yeñsämi hüjräñ diwaryna ýaplap, aýaklarymy uzyn saldym-da, gözleri-mi ýumдум.

Hommat öwrülip gelende, irkiliberen ekenim. Men onuñ aýak sesine oýandym. Ol hüjr-ä girip üst-başyna ilişen ot-çöpleri aýryp durşuna, kowgulardan habar alanyny, soñundanam atlary aşak peslige äkidip otlar ýaly edenini aýdyşdyrды. Bolsa-da ok eýere degip, onuñ aty ýaralanman ekeni.

— Olar bizi häzir-ä birbada günümize goýan bolmaly...

— Şeýle bolsun-da hernä.

— Ýöne olar başyny alyp giden-ä bolmaly däl. Biziň çykaýjak bir ýerimizde garaşyp ýatan bolmaklary hem ahmal.

Şu gürründen soň maňa näme üçin bu ýerden ugrap gidibermeýänligimiz, Hommadyň kowgularyň bizi günümize goýup gidenine ynanmaýanyny bilenimden soň belli boldy. Soňundanam ol, bu ýagdaýdan çykmak üçin özüniň daşarda ölçerip-döküp, göwnüne jaý edip gelen pikirini maslahat hökmünde orta atdy.

— Andrey Andreyewiç, siziň öwlüýä bilen gatnaşygyňyz nähili?

— Düşünmedim?!

— Siz öwlüýäden gorkýaňyzmy?

— Ýene-de saňa düşünmedim.

— Men kömek getirmäge gitmekçi bolýan. Öwlüýä bar ýerde onuň töwereginde oba hem bolmaly. Siz ýeke galanyňyzda...

— Maňa häzir öwlüýäniň gorkunçlygy ýok, ol ýerdäki diri adamlar welin gorkunç.

— Biziň ilde «Eke bolup bir ýerden gelyärkän düşlenmekçi bolsaň, öwlüýä bar, ol saňa höwür bolar» diýen bir gürrüňem bar.

Soň ol elindäki sapaçasyny maňa uzatdy.

— Ine, munuň ýedi oky bar. Hujreden çykmaň, aňsat olar bu ýere gelib-ä bilmezler, ýöne ätiýaç üçin, gerek bolanda, tark-turk edişdiräýmäge. Men tiz gaýdyp geljek bolaryn, öz gyssagym özümde bolar. Men elimi uzadyp, onuň pikiri bilen ylalaşandygymy, şeýle etmegiň gerekdigini aýdyp, onuň bilen hoşlaşdym. Hommat

çalasynlyk bilen töweregine garanjaklap, hüjreden çyky-
yp, gijelige goşuldy.

Biziň pena gözläp giren ýerimiz öwlüýä
gonambaşysynyň guburynyň üstüne galdyrylan hüjredi.

Men onuň gabsasyz girelgesinden görünyän dünýä
bölegini: üstüne ot-çöp örten mazar tümmeklerini syn-
lap, içimi hümedip oýlanyp oturdym. Aý dogup tu-
tuksy garaňkynyň ornunda aýdyňlyk geldi. Şondan soň
töweregiň tümmekleri has-da köpelen ýaly boldy.

Uzakdan baýyr gerişleri salgym atyşyp göründiler.
Aý gaýkyjaklap, gelin ýöreýşini edip, oýtarlap barýar.
Giňäniň gelmegi bilen gözi çarhlanan ýyldyzlar, asman-
da el ugruna pytradylyp goýberilen gymmat baha
daşlary ýadyňa salýar.

Hommadyň gidenine azyndan iki sagad-a geçendir,
belki, ondanam köpräk bolandyr. Onuň bolsa şol gürüm-
jürüm bolşy. Her gezek Aýa gözüm düşende, şüý-ä
onuň niredeligini bilýändir diýip oýlanýan. Ol gelende
ýany bilen suw hem getiräýse-hä, baý, suw içesim
gelyär-ä. Heý, şu golaýda suw ýokmukan? Gonambaşynyň
gabyrynyň töwereginde zyýaratçylaryň goýup giden
apbasy pullary, üstüne çañ syran çörek bölekleri ýatyr.
Bir küýze suw hem goýaýsalar bolmaýarmy. Häzir
küüzäni başyňa çekip, erniňden suw sarkdyryp, onuň
janlyja sapajyklarynyň ýakaňda içiňe syrygýanyny duýup
bir içsediň... Hüjrä gelip girýän ýodajyk bilen ýelkildäp
gelyän tilkimi-şagalmy, bir jandaryň sulbasy görüni.
Meniň ünsüme düşensoň o-da tiz saklandy, başyny
ýerinden göterip, ünsüni meniň oturan hüjramde jem-

ledi. Görýädimikän zalywat? Aý, ýok, ysymy alandyr ýa-da nazarymy duýandyr. Onuň endik eden ýoly bilen suwa baryan bolmagy-da ahmal. Şunuň yzyna düşübersem, bu meni-de suwly ýeriň üstünden elterdi... Belki, ol meniň barmaly ýerim däldir. Barylmalı ýer bolsa Hommat meni bu ýerde galdyrmazdy.

Hüjräni dikanlap duran jandar, göwnüne bir zat getirdimi, nämemi ýodadan sowlup, gapdala gitdi.

Hüjräniň edil ortasynda gonambaşynyň jesedi toprak bürenip ýatyr. Biten adam bolan bolmagy çemeli, onuň gubury beýleki guburlardan mese-mälim uly. Wagtal-wagtal kimdir biri bu ýere gelip, onuň töwerek-daşyny syryp-süpürýäne çemli. Hüjräniň içi arassa, gapydan giren ýerinde bolsa, ýezgenden bili boglan sübse ýatyr.

Gijäniň gaýry bir mahaly uzakdan çilim başynyň gyzaryp gideni, hemem bir adamyň suduryňyň düýäniň üstünde oturan ýaly leňner atyp gelyäni görüdi. Ilki oňa gözüm düşende, Hommatdyr diýip pikir eden-de bolsam, soňundan onuň goýaňsy hereketlerini synlap, gartaşan göwredigini bildim. Ol gonambaşynyň hüjresiniň deňine ýetende iki dyzyny ýere urup, elini kükreginiň deňinden saklap, oňa seredip doga sanady. Eli bilen ýüzüni sypanan soň bolsa ýene-de turup, küýkerip aňyrylygyna gitdi.

Birhaýukdan onuň garagörnümdäki bir gubury gujaklap, sojap aglaýan sesi eşidildi. Ol agynyň arasy bilen erkek adamlara mahsus ýogyn ses bilen goşgy setirlerine meňzeş jümleleri zarynlap sanaýardy.

Göz boldumy, bilmedim,
Dil boldumy, bilmedim.
Öçdüň gitdiň, jan balam,
Men nämüçin ölmedim...

Bu bagtyýatan, bolup bilse perzendinden soňa galan ata bolmaly.

Gije ogly ýüregine düşüp, öýünden janyna jaý tapman «huw» diýip, turup gaýdan bolmaly. Hut şeýledir, onuň wagty bilen ol ýerden gopasy gelmedi. Mazar üstüniň gumuny ençeme wagtlap ýakymlyja ysly çagajygyň arkasyny sypalaýan ýaly sypalap, gaýgy-hesrete öwrülip otyrdy.

Ol derdini bölüşip, ogly bilen hoşlaşan mahaly töwerekde gündizlige berimsiz aý-aýdyňlyk otyrdy. Hүjүrä giräýmese-de ýagşydyr, şonda näderkäm diýip alada galan-da bolsam, alaç gözlemeli bolmady. Pikirlerine berlen ýaşuly bu gezek meniň oturan ýerimi hasaba alman, hiňlenjiräp gapdalymdan geçdi.

Araryň ýok, kararyň ýok, dynmaz sen,
Gije-gündiz gan ißer sen, ganmaz sen,
Ahyr ne belañ bar, soňun sanmaz sen,
Ýykylgyn, ýumrulgyn, doly dünýä heý!

Onuň özüçe heň berip aýdyp geçen agy gatyşykly aýdymy wagty bilen meniň gulagymdan gitmedi.

Bu gören zatlarym meniň birnäçe wagtlap suw içmek höwesimi unutmagyma sebäp boldy.

Daň atyberende, göni oba bardyr diýip çak edýän tarapymda atyşyk başlandy. Ol duýdansyz başlaýşy ýaly hem duýdansyz gutardy. Tizden men ol tarapdan

Hommayıň: «Andrey Andreyewiç, bu mendirin how» — diýip, elini salgap ylgap gelyänini gördüm.

Hommat meniň çak edişim ýaly, ilki duşan oba göni barmaga howlukmandyr, ol oba baryan ýoluň saklanýanyny çak edipdir-de, onuň ýanyndan oýtarlap geçip, başga bir oba giden ekeni. Dogrudanam, olar bizi oba iner öydüp, ýatyp ýolumyzy saklaýan ekenler. Hommat öz baran obasynyň aktiwistlerini Gaýgysyz Atabayewiň ady bilen aýak üstüne göterip, meni halas etmäge howlugypdyr.

Biz gujaklaşyp görşenimizden soň atlarymyzy tapyp, atlanyp, aňsamky barmaga çekinen obamyza tarap ugradyk. Gör-le muny, meniň uzakly gije içesim gelen suwum öwlüýäden aşak inenje ýerimizde uly ýap bolup, baýyrlaryň düýbünü ýalap akyp ýatanam ekeni...

* * *

Biz ýol ugrunda gabat gelip, düşläp geçmegi mürehet eden çopanyň goşunda ondan-mundan gümür-ýamyry edişip, töweregiň synçysy bolup oturdyk. Donunyň synyny biline çigip ykjamlanan çopan ýigit bizi hezzetlemegiň aladasy bilen, ýaňyrak süriniň zyndan gidip, eşegiň önüne kese basyp getiren goýnunyň soňky süňklerini kaklaşdyryp durdy hem baş atyp biziň gürrüňimize hä beryärdi. Gapdaldaky ojakda goýnuň gazana atylan bagyr-öýkeni, töweregine ýakymly ys ýaýradyp, gaýnap durdy.

Ir ertir Guşga ugramagymyzdan ön önümize getirilen çig gaýmaga çörek batyryşyp, üstündenem ýyljak

süýt içip naharlanan-da bolsak, atyň üsti, bahar howasy ýene-de ýüzüniň ugruna siňdirip goýberipdi. Türkmenler bu ýagdaýy çägä suw guýan ýaly diyip suratlandyrýarlar. Onsoňam men syýahata çykalym bäri öňki iýýänimden iýmiti köp ýimeli bolýardym. Ýogsam, atyň üsti, galyberse-de, türkmen ýazynyň önünde durar ýaly däldi.

Delje görüp, nahar ýetişýänçä güýmenje hökmünde önümize goýlan goýun süýdünden taýynlanan sargana tamşanyp, onuň tagamyny duýup oturyşyňa, töweregimdäki dogaçyk şekilli inedördül hem biziň russiýamyzyň tomsundaky ýaly ýaşyl görnüş bilen öwüsýän depelere meňzeş baýyr depelerine nazar aýlaýan. Bireýýäm oglanjyk bolup baýyr depesinde — pikirimde oturan ýerime turup gidiberesim gelyär. Barsam, önümde görmedik görnüşimiň peýda bolup, özümi heniz görmedik kartnanyň önünde duran ýaly duýjagymy ýatlaýaryn. Günortanyň ön ýanlarynda, wagtal-wagtal jaň sesi eşidilen tarapdan süriniň öňi bolup eşekli, altmyş baş-ýetmiş yaşlaryndaky, şeýle-de bolsa eňegi sakgalsyz, temegi murtsuz, gözleri içinden geçip gelyän bir adam geldi.

Ony synlan mahalym süňňüm düýrügip, hut gapdalymdan ýylan turup giden ýaly boldy.

Aýdyşlaryna görä her adamyň ýanynda göze görünmeýän jyny bolarmyşyn. Adam bir ýere ugranda jyny hemişe onuň önünden yöreyämişin. Adamlar bir-birleri bilen duşuşmazyndan ön ilki olaryň jynlary biri-birleri bilen duşuşarmyşyn. Jynlaryň biri-birlerini sulhy alsa, onda adamlar hem dostlukly gürrüňleşip bilermişin.

Jynlarynyň çyňkyryşmadyk ýagdaýynda welin olaryň gürrüňleri alyşmazmyş.

Göryän welin meniňem jynym bu özüme sowuk görnen adamyň jyny bilen çyňkyryşmady öýdýän. Başymy göterip, ikilenç onuň ýüzüne seredesim gelmedi.

Ol salamymyzy almaga howlukman, eşegiň üstünde oturan ýerinden ilki alarylyp bizi synlady, soňam düşüp, onuň üstündäki horjuny aldy-da, eşegi öz ugruna kowup goýberdi.

— Akmämet aga, Ýekegep bardymy? — Çopan ýigit onuň saglyk-amanlyk soraşman, dommarylyp oturmagyny halaman, ol gelensoň dörän sowuklygy bize duýdurmajak bolup, ýoldaşyny gürrüňe goşmak isläp dillendi.

— Hmm.

— Ýaňy goýun almaga baramda, ol zaňnar yzma düşüp gaýdyberen ekeni. Bir görsem goşuň töwereginde söwedgörssem goşuň töwereginde söwedeňläp, meniň goýun soýaryma garaşyp aýlanyp ýör. Hoşamaýlyk bilen birki ýola «Bar, sürini tap!» diýip, kowanyma-ha ol ýüzünde almady. Dabanymyň ganyny ýüzüme urduryp, gapdalymdaky taýaga ýapysmamsoň gitdi.

— Bardy — diýip, ol ýene-de ýekeje söz bilen jogap gaýtardy.

— Gitmese gitmezem-ä diýäýjegem welin, şol geçen hepde süriniň töwereginde köwejeklän möjekler ýene-de geläýermikän diýen gorkymam ýok däl. Tapyr-tupurlyk bolsa gerek-dä.

Barybir, ol şundan soňam gepläp gürrüňe goşulybermedi.

Biz nahar iýen wagtymyz ol bir gapdalda oturyp çay içdi. Özi-de ony şeýle br yhlas bilen her gezek käsesine guýup alansoň, tünçäniň üstüni esgi bilen basyryklap, howlukman, çayyň lezzetini öz hereketleri bilen nygtap hem-de ony köp içenligini mälim edip içdi.

Men çopan ýigidiň, Hommat horjunyndan çykaryp, sowgat hökmünde çay beren wagty begenimeginiň sebäbine diňe häzir düşündim. Ol öz ýoldaşynyň çay içse hezil etjegini ýatlap begenen bolmaly.

Akmämmedet ikinji gezegem tünçäniň çayyny hem yap-yaňy biz bilen tersleşende, sähel bir bahana bolsa yrsarap ýeňsamize çalaýjaga meňzäp, dünđerilip oturyşyna, bir özi içdi.

Bir ýola men gapdalda kölçä meňzäp ýatan sürä sereden bolup, gözümiň gytagyňy oňa aýlan wagty, Akmämmedetiň göz-ýüz obajygynyň çygjagyp, yüzüniň der bilen ýuwlandygyny gördüm.

Bäý, buzy çözülip ugrapdyr-ow diýip oýlandym.

Hommat aýagyňy gurşugyny ýazarman bolup turansoň, menem gezmelemegi niýet edinip, onuň yzyna düşdüm. Çopan bolsa gazanyňy ýanynda durup, et gowurmaga başlapdy.

Biz synçy bolup aýlanyp ýörşümize, bu adamyň oňly adam-a dälidigi hakynda, onuň yüzüniň rehimsizligi hakynda gürrüň etdik.

Öwrülip gelenimizde, nahar edinen Akmämmet doga sanap, geçenlerini ýatlap, nahardan boldum edip oturan ekeni. Diňe şundan soň ol biziň barlygymyzy hasaba aldy. Bize tarap nazar aýlap gyzyklandy.

Birazdan men onuň özümi dikanlaýanyny syzdym. Ol öz gören zadyna ynanansoň, Hommada tarap baş atyp dillendi.

— Munyňyz orus ýaly-la, oglanlar?

— Hawa.

— Çalgırt türkmençeläp otursa näbileýin, kowum-daş halklaryň adamlaryndandyr öýden ekenim.

— Ýok, orus, özem Leningraddan, Lenin agaň ýurdunyň orsy — diýip, çopan öni bilen maňlaý derini çalyň, buşluk habaryny aýdýan hörpde gepledi.

— Öz-ä ig orus bolsa gerek?

— Mümkün — diýip, Hommat öz sözüne başga näme goşjagyny bilmän gülümsiredi.

— Orus gelmezinden öňräkdi — diýip, Akmämmet soňundan öz ýadynda galan bir wakany ýatlady. Ahyr gep-söz alşyp, onuň aramyza goşulmagyna biz hem öz ýanymyzdan begenişip, onuň berjek gürrüni bilen gyzyklandyk.

— Meniňem ol günler özümden uly bolup, ýokarkydan özgäni hasaba alman, minneti atym bilen gylyjymdan çekip ýören günlerim...

Şol günleriň birinde maňa-da şuna meňzeş orus gabat gelipdi. Özlerem ikidiler. Ýöne birisi beýlekisiden garaýagyprakdy. Men şol gezek adamlarym bilen Eýranyň Çukuroý diýen ýerindäki gala alaman edipdim.

Ol ilin özüni oňarýanlary galalarda ýaşaýarlar. Garyp-gasarlar bolsa galanyň töwereginde, çöp-çalamdan edilen tam kepbelerde, gamyş öýlerde mydar edýärler. Alamnçy diýeniň bolsa möjek, ýagly guýrugyň niredeligini gowy bilýär. Gala aralaşyp bolsa oljaň oňar. Barlyny ýesir edip alyp gaýdaýanynda hem baýlyk bilen gelip ony soran tapylýar. Garybyň bolsa gyzgelnini alaymasaň alara zady bolmaýar...

Çukuroýdaky gala kürsöp girdik. Ümüş-tamyşda ukudan zähresi ýarylyp oýanan adamyň ýaragyň önünde jany barmy. Ony ölüm howpy bilen, özüni ýitirmäge dilden agyzdan galdyryp, ykbalyna kaýyl edip, «Näme etseňiz eliňizde» diýer hetdine ýetirenimizden soň, men yzma adam düşürüp, ýesir ýatan türkmen dagy bar bolaýmasyn diýen niýet bilen, galadaky zyndanlary aýlanyp gördüm. Hemişe, haýsy obany çapsam-da, men ol ýere düşen ildeşlerim bilen gyzyklanardym, ýagdaý bolsa olary alyp gaýdardym. Şeýdibem, Allanyň önünde haýyr iş edip sogap gazanandyryn diýip, pikir ederdim.

Giden ýeriňden ildeşiňi tapyp getirseň, gelensoň onuň dogan-garyndaşlarynyň berýän halat-serpaýam telim gynnagyny bahasyça bolýar.

Çopan ýigit, Akmammediň öz diýjek bolýan zadyny unudyp, başga tarapa tutduryp ugranyny duýansoň, sypaýyçylyk bilen, onuň unudan pikirini ýadyna saldy.

— Biziň myhmanymyza meňzeş orsam şol galada ýaşaýan ekenimi?

— Ýok. Olar zyndanda aýagy gandally oturan eken-ler. Bir-ä patdyk-sutduk türkmençe-de gepleýär, ikinjisi welin men ýaly dile patdal borly, hiç zat bilenok. Horlukdan ýaña gözleri çylpyklap, reňkine sary ýöräp ugran iki sany süňkbaşy iri orus. Olara üns bermese-de bermezdim welin, şol arada hywa bazaryna aşyryp bolsa lomaý gazansa bolar diýen pikir kelläme geläýdi. Olaram galadan alan ýesirlerimiziň arasyna goşup sürdük bäri ýüze.

Oruslar bendilikde, oňly ugruna seredilmän juda tapdan düşen ekenler. Olar köpüň aýagyna eýermediler, oglanlar bilen atlara artlaşdyrmaly boldy.

Çakym meni aldaman ekeni. Azabym ýerine düşdi. Özi-de Hudaý aňsat etse, aňsat bolar ekeni. Hywa gelip tanyş özbegimi tapyp, yzyna düşürüp getiren orus täjiri olar bilen wajyr-wyjur öz dilinde gepleşensoň, baş egip, tagzym edip ot-elek bolubardi.

Maňa bolsa olaryň hersi üçin başatar berdi. Olaram «ysbasy-da, ysbasy» öz dillerinde ýene-de bir zatlar diýişdirip, gözlerini bagtyýar güldürüp minnetdar boluberdiler.

Eşidip otursam olar, orus hökümetiniň adyndan Owganystana iberilen ilçi beg-begzadalar ekeni. Ýolda bendi düşüp galan ekenler. Ol ýerdenem bendileri ýakyn günlerde Maşat galasyna ýollamakçy bolup ýören ekenler.

Olaryň beren ýaraqlary meniň gum içinde telim ýyllap Akmämmet galtaman bolup gezmegime sebäp boldy. Döwründe ol ýaraqlar bahasyna ýetilgisiz zatdy... Aý, ol ýaragy görüp zähresi ýarylan az däl-dir-le. Ýöne

arman, gyrnak paýlanymda wagty hasaba alman ekenim. Ony-da soň bildim. Soňky tüýkülik sakgaly ezyämi näme? — Akmämet galtaman nämendir bir bize näbelli bolan bir zatlary ýatlap ahmyr etdi.

— Meniň getiren gyrnaklarymyň arasynda öz obama siňenleri-de telim bardy. «Maňa-da bir kempirime taý gyrnajyk gerek» diýilse, berer goýbererdim. Ýyllar geçdi. Gyrnaklar ogully-gyzly, içerini oňaryp oturan keywany boldular. Olaryň çagalarynyň ýigrendigi bolsa men boldum. Kiçiräkkäler-ä olar meniň atymy kesekläp gaçardylar. Aý, çagadyr-da diýip, men olara azar bermezdim. Olaryň ejeleri öýde öz düşen günlerini ýatlap, maňa gargynyp oturan bolsa nädersiň. Kimdir birine ýigrenjem hut şeydilip döredilýän ekeni. Gyrnaklaryň çagalary ulalyp, öse-boýa galansoňlaram, men olaryň özlerini alyp baryşlaryndan özümi halamaýandyklaryny aňyp ugradym.

Ýöne olaryň kitüwleri içlerindedi, ýüreklerini dillerine alaysa, onda ol wagt diliň damagyna dykyljagyny olar gowy bilýärdiler. Meniň şöhratymdan, gazabymdan çekinýärdiler. Bir ýola meniň Saly baýa beren gyrnagym Gülbendiň zyzndan onuň erkek dogany geldi. Gyrnakdan ogully-gyzly bolan baý, çagalaryň daýysyny bir hepde-on gün öýünde saklap, edip bilen hyzmatyny etdi. Gidende hem serpaýlap, at mündüirip goýberdi. Men şol wennezzyna henizem münkür. Bir gezek gelsem doganoglan agam bardy, aglap: «Inim, önünde ýüzügara bolandyrys» diýip önümden çykdy. Eşidip otursam, günortanyň gününde bir bölek atly gyrdan inip, meniň

aýalymy, ogullarymy, ýetişen gyzymy gylyçdan geçirip, öýüme gan çaykap gidipdir.

Günäkäri gyzy-ot bolup näçe gözlesem-de tapyp bilmedim. Şeýdibem, tüwmaýak galdym. Garrap tapdan düşemsoňam, obamdaky nägile gözler meniň çöle çykyp gaýtmagyma sebäp boldy.

Ol ýene-de haýsydyr bir wakany ýatlady, ýöne ol şundan soň bir agzam geplemedi. Düýrügip oturdy-oturdy-da, soňundanam turup, hol beýlede otlap ýören eşegine tarap ýöräp gitdi. Biz çäýyň oňa bagtly günlerini hem-de bibagtlygyny ýatladanyny duýduryp, ugramakçy bolup durkak, men horjunyň düýbündäki iň soňky bölek çäýy aldym-da, «Ýaşuly içer» diýip, onuň eline berdim.

* * *

Indi bireýýämnden bäri garamtyl mahmaldan tikilene meňzeyän ýaz gijesi töweregimizde ýaýrap otыр. Atlarymyz bizi gijelikde Müsür piramidalaryna meňzäp oturan Badhyz baýyrlarynyň arasy bilen, aýlanyp-öwrülip ýören ýol bilen Guşga alyp barýar. Baýyrlar gijäniň içinde howalanyşyp, biziň depämizden seredişip otырlar. Gündizlerine özüni baýyrlardan has uzakda saklaýan asman gümmezi hem häzir gijäniň gelmegi bilen aşak inipdir, ol baýyrlaryň depesine galtaşyp durana meňzeyär.

Indi men çak bilen däl-de, ertiriň bir ýerinde Guşguda boljagymyzy bilýärim. Ol ýere ýetsem-ä dünýäň aňrybaşyna çykan ýaly bolsam gerek diýip oýlanýaryn.

Hemem şeýle ýoly geçenime, gören ýerlerimiň, duýan zatlarymyň az dældiginem ýatlap begenýärim.

...1885-nji ýyldaky Daşköpri söweşinden soň, häzirki Guşgy galasynyň ýerinde rus goşunlarynyň palçykdan salnan kazarmasy peýda bolupdy. Ähli güýç iki rota kazakdan hem-de üç sany topy bolan batareýadan ybarat ekeni. Batareýa galany gorapdyr. Kazak rotolarý poçta stansiýalaryny hem-de serhedi gorapdyr.

Bu ýere Harkowdan, Poltawadan birnäçe maşgala göçürilip getirilipdir. Şeýlelik bilenem, 1892-nji ýylda Guşgynyň eteginde «Alekseyewka», «Poltawka» ýaly rus obajyklary peýda bolupdyr.

1897-1898-nji ýyllarda Owganystan bilen dartgynlyk emele gelensoň, patyşa Guşgyny berkitmegiň ugruna ymykly çykypdyr. Yzly-yzyna goşun güýçleri Guşguda peýda bolupdyr. Toplar Mara çenli otly bilen getirilip, ondan düýe bilen bu ýere daşalypdyr.

Berk gala gurlup, onuň dört burçunda top goýlupdyr. Çeşmeden galanyň içine turba bilen suw getirilipdir. Gospital açylyp, telegraf aragatnaşygy ýola goýlupdyr.

1914-nji ýylda fronta alynmazdan öň Guşgy galasynda 12 müň soldat bar ekeni. Guşgy patyşanyň erkinligi söýýän, azatlyk meýilli ofiserleri hem sürgün edýän ýeri bolupdyr. Guşgy rus ofiserleriniň:

«Däşe Kuşki ne poşlyut,
Menşe wzwoda ne dadut»

diýýän ýerine öwrülýär.

Aý dogup, öz ýolunyň dowamyna gidip barýar. Ol sap altyndan oňarylan şuglaly gülyäka meñzeş. Bärde bolsa ol geým geýinmegi, özüne serenjam bermegi halaýan, öz gowy geýnip bilýänini töwerekden seredýän gözleriň önünde hem buýsanç bilen nygtap geçip barýan ýüregi yşk heserli zenana meñzeyär. Gijäniň törüne aralaşdygymyza howanyň çigreyäni duýulýar. Hommat meniň üç-dört ädim ön ýanymdan ukusynyň tutýanyny mälim edip, başyny asyp, at üstünde irkilip barýar. Ony ukudan açmaly diýen pikir kelläme gelensoň, ondan-mundan gürrüň etmek üçin, atymy debsiläp onuň bilen deňleşdim. Men ýene-de Guşgynyň komissary Margunow hakynda gürrüň açmakçydym. Önem bu adamyň Guşgy hakynda gürrüň bolanda, telim bir gezekler ady tutulypdy. Belki, ýene-de ol hakynda birzatlilar bilmek başardar.

Tötänlikde meniň nazarym kimdir biriniň ýatan yerinden turup bukdaklap, bir yerden başga bir yere geçene kaklyşdy. Bada-bat biziň daşymyzy gabaýan bolmasynlar diýen pikir kelläme geldi. Hommady ýagdaýdan habarly etmäge howlugdym.

— Hommat!

— Hä, näme, Andrey Andreyewiç? — diýip, meniň sesimdäki gozgalany duýup, Hommat ýalpa gözlerini açdy.

Ýaňy, hol önden biri ýapyrylyp ylğan ýaly boldy.

— Şol önki deýýüslaryň ýoldaşlary dagy bolmasyn!

— Bolup biler — diýip, menem öz çakymy güman-syratdym.

— Atdan düşeliň!

Hommat garaşylmadyk çalasyňlyk bilen atyndan düşdi. Men bir onuň egnindäki donunyň ýelpöp giden ýaly bolanyny görüp galdym. Ol elinde sapaňçasyny taýynlap oturyşyna, üns bilen ilki meniň görkezen tarapyňy, üşerilip ol ýerde meniň gören zadymy görmek niýeti bilen synlady. Atdan düşüp, menem ýene bir gezek şol gören salgymymy görmek üçin onuň hereketlerini gaýtaladym.

Ýöne näme üçindir biziň garaşan «Ýaraglary taşlaň, siziň daşyňyz gabalgy!» diýen sesimiz wagty bilen eşidilmedi. Ýa-da olar biziň has-da amatlaryna bararymyza garaşýarmykalar?!

Atlaryň ikisi-de biziň gözümiziň alnynda öňe seredişip, ol ýerde kimdir biriniň barlygyny duýýandyklaryny mälim etdiler. Hatda Hommadyň münen çal aty boýununy öňe uzadyp hokranarly hem göründi. Muny Hommadam aňan eken, ol tutup oturan uýanyňy şeýle bir gazap bilen silkdi welin, at janawar bada-bat öz maksadyny unudyp, başyny ýere asaýdy. Özünü parahat alyp barmalydygyny syzdy.

— Andrey Andreyewiç, siz ýene birsalym şu ýerde oturyň, ol ýeriniň habaryny özüm alaýyn — diýip, Hommat atynyň uýanyňy maňa berdi-de, sapaňçaly elini öňe uzadyp, ýapynyň ýüzi bilen ýer bagyrtlap ýokarlygyna süýşenekläp ugrady. Göwnüme indi hä diýmän iki taraplaýyn atyşyk başlanarly göründi. Agzym gurapdyr, tolgunanyňda bokurdagyň hem daralyan borly, ýuwdunanynda tüýküliligim bokurdagymy

agyrdyp geçdi. Oturan ýerimde bedenimi sowuk der basdy. Özümi garganyň agzyndan gaçan peýnir bölegine meňzedip, howada uçup gelyän ýaly, bir salymdanam ýere urlup dyr-pytrak bolup gidiberjek ýaly duýdum...

— Andrey Andreyewiç!

Hommadyň sesi meni özüme getirdi. Görsem ol indi elini salgap ýatan ýerinde meni öz ýanyna çagyýar. Atlaryň uýanyny bir-birine çatamsoň, emedekläp diýen ýaly onuň ýanyna ugradym. Egnini deňleşen mahalym ol maňa seret diýen manyda, depäniň ýeňsesindäki köle tarap elini uzatdy. Men aý aýdyňa käliň içinde bir topar adamyň, hereketsiz, jesede öwrülip ýatanyny gördüm. Düýnde-öňňunda bu ýerde Gyzył Goşun bilen onuň duşmanlyrynyň arasynda gazaply söweşiň bolanlygy belli boldy. Iki tarapdanam, ýaraly beýleki bolup diri galan adam bara meňzemeýär.

Diňe bir at aýlanyp ölüleriň arasynda otlap ýör. Ol gyzył esgerleriň biriniň aty bolmaly. Onuň eýerine gyzył baýdak berkedilipdir, at her gezek otlamak üçin bir ýerden başga bir ýere ýörän mahalynda baýdak biraz ýazylýan ekeni...

Töwerekde bizden başga janly jemende görnenok. Kölüň içinde bolsa üsti gyzył baýdakly at aýlanyp, otlap ýör...

SÖZSOŇY

Dutaryň owazy... Syýahatdan öwrülip gelenim bäri bu owaz meniň gulagymdan gidenok. Käte dagy ol

şeýle bir saýramak saýraýar welin, meniňem haýsy hem bolsa bir türkmen aýdymyň çetinden kükräp giribere-sim gelyär. Birde bolsa ol meniň özümi ýelkenli gäminiň üstünde ýaly duýmagyma sebäp bolýar. Onuň dartylan tanaplaryň birisine söýenip duranyma ynanýaryn. Gämi meni birde ertip Änew metjidiň deňtaýy bolmadyk keramikasy bilen ýüzbe-ýüz etse, ýene birde Gökgümmez babanyň nagyşlary bilen duşurýar. Atly syýahatym ýada düşende men ýene-de özümi ýarym guşaklygyna çenli gök mahmala dolap ýatan Köpetdagyň etegi bilen, dagdyr çöl aralygynda toplum-toplum bolşup oturan türkmen obalarynyň arasy bilen aýlap, Guşga gidip barýanymy görýärim.

...Öwezgylyç bagşy. Ol meniň şol gören ýerimde, goýunguýruk gum depeleriň aralygyndaky ýazylygynylykda, aýdym aýdyp, saz çalyyp otyr. Onuň iki gapdalyny ýene-de Hommat bilen Dagym eýeläpdir. Olar özleriniň ýap-ýañam birek-birege alagöz bolşup oturanlaryny unudyşyp, ata-babalarynyň demi siňen jadyly aýdymlaryň belentligine göterilişip il bolşup otyrlar.

Dutar saýraýar. Göwnüme häzir türkmen halkynyň taryhynyň meniň kalbymda jemlenişi ýaly, bagşynyň töwereginde hem ähli türkmen jemlenäýjek ýaly bolup duýulýar.

Ine-de türkmen halkynyň mün ýyllyk taryhynyň, ýer ýüzünde galan ýeke-täk şaýady Soltan Sanjaryň mawzoleyi. Ol töweregindäki ýer bilen ýegsan bolan bir mahalky haýbatly galalaryň harabaçylygynyň orta-

synda egnini gysyp otyr. Özi-de şol döwür-döwranlardan bir özüniň galanyňa uýalyana meňzeýär.

Näme üçindir, her gezek Soltan Sanjary ýatlanymda, Abdyryzagyň sanap beren şu setirleri biygytyýar meniň ýadyma düşýär.

Maru-Şahu Jahan asly mekanym,
Köp döwranlar sürdüm seniň üstüňde.
Hangeçende guran bazar dükanym,
Jan berip, jan aldym seniň üstüňde.

...Bu toprakdan giden ençeme türkmen tireleri dünýäniň köp ýurtlaryna ýaýrap, soňundanam şol ýerli halklara goşulyp ýitip gidipdirler.

Gijelerine mawzoleyň töwereginde itler janygşyp, agyzlaryny ýokary tutuşyp uwlaýarlar. Diň salyp dursaň ol sesler kimdir biriniň şol, gidip daýdyp gelmediklerini ýatlap, jowranýan eňremesine meňzeýär. Taryha çümüp-çümüp oýlanmagyňa sebäp bolýar.

Mährijemalyň portret halysyny bolsa görüp doýma ýok. Halyda W. I. Lenin özüne mahsus hereketi bilen, elini jübüsine sokup oýurganyp dur. Bir görseňem, ol kimdir biri bilen gürleşip durana meňzeýär. Birsalym synlap duranson bolsa, sen onuň özüň bilen gürleşip duranyňa ynanýarsyň. Onuň portret şekiliniň töwereginde ajaýyp gölleri çitilipdir. Şonuň üçinem Wladimir Iliç ýene birde haly asylan diwaryň önünde durana hem çalyň edýär. Gör, bu halyny dokamak üçin näçe mähir, näçe söýgi gerek bolandyr. Ol hut söýgüdir mähirden dokalan ahyryn. Mährijemal hyýalynda

W. I. Lenin bilen, gör, näçe gezekler gürleşendir... Mährijemal, halysy Aşgabada alyp gaýtmak üçin sor-alanda: «Halyny öýümden çykarasym gelenok, goý, Lenin aga biziňkide dursun, görjek adam gelsin-de görübersin» diýen ekeni. Leninsiz galsa dünýäniň manysyz boljakdagyna Mähri-jemalyň zenan ýüregi şol wagt düşünişdir.

Owsun atyp oturan ýaz otlary. Meniň Guşgy ýolunda gören, guwanan kagyzlarymda surata öwrülen dünýäm. Owsunjrap tolkun atyp duran deňiz.

Atçapar gyr atyny säpjedip, Ýölöten otrýadyny yzyna düşürüp, iki gapdalyndan barha beýgelyän Badhyz baýyrlarynyň arasy bilen komissar Morgunowyň çaklylygyna Guşga barýar. Onuň egninde gurmyzy dony, aýagynda gara ädigi, başynda halap geýen ak telpegi. «Bolşewik ýüregim bolsa, egnimde gyrmyzy donum, aýagymda ädigim, başymda ak telpegim bolsa, özge zatlaryň bir alajy bolar». Atçapar Taýyr: «Eliň geldi, senem mal edin, öý-owzar edin...» diýip maslahat berýänlere, hemişe şu jogaby berer ekeni.

Baýyrlaryň gabawyndaky köli ýatlanymda hemişe meniň gözümiň önünde şol gören iki tarap, bolşewik-menşewik bolnup jan alnyp jan berlen meýdan ol ýerdäki, eýerine baýdak berkidilen, aýlanyp otlap ýören at göz önüme gelyär.

Agzybirlik — türkmen halkynyň elýetmez arzuwy...

Iliň akyllý-başly wekilleriniň hemmesi öz gowy durmuşlarynyň agzybirlik bilen baglydygyny bilipdir. Ýöne öz obasyndan özge ýerde oba baryny, öz du-

taryndan özge ýerde dutar barlygyny bilmek islemeyän kütäk tireparazlar hemişe agzybirlige garşy durmagy başarypdyrlar.

Türkmeniň eý görýän şahyry Magtymguly Pyragy hem öz gezeginde agzybirligi nygtaý-nygtaý geçipdir. Oňa şygrylarynda dagynyk agzala ilini birleşdirmek başarsa-da, ony bütewilikde görmek miýesser etmändir. Bu arzuw edilen döwür-döwran diňe W. I. Leniniň ideýasy bu topragy çoyandan soň mümkin bolupdyr.

Mihail Iwanowiç Kalinin tribunadan «Türkmen respublikasynyň» döremegini jar eden mahaly, zalda oturan gurultaýyň delegatlarynyň köpüsiniň gözünde begenç gözyaşy buldurapdyr. Hatda Jüneyit hanyň hem gurultaýa iberen wekili: «Aý, adamlar, gözüňiz aýdyňow, meniňem ilim ahyrsoňy bir döwlet boldy...» diýip aglapdyr...

Bu oý-pikirler ýene-de meniň kalbymda harasat gopmagyna, galam-kagyzyňa täzeden ýapyşmagyna sebäp boldy.

Ýürek bolsa şol bir zady, bu ýadygärligiň hut iliň ýüreginden dömen onuň arzuw hyýalyny, geçmişini, özünde jemlän ýadygärlik bolmalydygyny nygtady. Kagyzyň ýüzünde ilki türkmen halkynyň geçmiş taryhyny, süňňüne siňdiren teke, ýomut, saryk, ärsary hemde beýleki tireleriň halylary bilen bezelen tribuna peýda boldy. Onuň yzysüre-de halkyň birleşmeginiň simwoly bolup, azatlygyň bu ýere gelenligini alamatlandyryp, Wladimir Iliç Lenin tribuna göterildi...

Ony synlap, men hut şol arzuw eden, türkmen halkynyň ýüregindäki ýadygärligi döredenime ynandym.

Adam erbet gününde hem-de begenen gününde göwün diýen adamlarynyň öz töwereginde bolmagyny arzuw etgiç bolýar. Meniňem häzir öz ýanymda türkmeniň Magtymguly ýaly, Gaýgysyz Atabaýew, Nedirbaý Aýtakow, Öwezgylyç bagşydyr Mährijemal, Hommatdyr olaryň ogul-gyzlarynyň, öz ýakynlarymyň bolmaklaryny, olaryň ýadygärligi synlap, makullaýjylyk bilen, «Ine, muny oňarypdyr» diýip baş atmaklaryny isledim.

Çölüò deòiz güòleri

ILKINJI UÇUŞ

Meniñ çöle gitmek, çölüñ ýazyny görmek hyýalym başa barmasa-da barmazdy. Ilki haýyş edip özelenip dursam hem kakam meni ol ýere özi bilen äkitmäge razy bolmady.

— Çölde näme işlejek?

— Seň ýanyňda oýnajak.

— Çöl oýnamak üçin gidilýän ýermidir indi?

Kakam günäkär däl, meniñ özüm günäkär. Men oňa ýanynda bolmagy isleýändigimi, käbir gijeler göresim gelip oýanyandygymy düşündirip aýdyp bilmedim.

Kakam, ylaýta-da, ýaz aýy, guzujyklaryň köpelyän wagty çölde uzak eglenýär. Şeýle bolansoň jigim käte onuñ öz kakamyzdygyny-da unutmaga ýetişýär. Kakam gelip, ony eline alyp hoşamaýlyk etjek bolsa, jigim ýadyrgap ejemiñ ýanyna gaçýar. Ol dolanyp yzyna çöle gidýänçä, jigim zordan onuñ bilen öwrenişmäge ýetişýär. Bu ýagdaý öňler şeýledi. Indi jigim: "Menem okuwa gitjek", "Indi menem ullakan kaka boldum" diýen bolup joňkuldap aýlanyp ýör. Tirseginiň aşagyna ýassyk alyp, uly adamlara öýkünip, çayam içen bolýar.

Kakamyň sözlerinden gulagynda galanlaryny gaýtalap, hondan bärsi bolup, garry adam ýaly bize akyl berýär: "Nahar iýeňde gyssanman iýmeli. Nahar başynda köp gürlöseň düwnersiň"... Ejem onuň ýassyk alanyna-da razy, akylyny diňlemäge-de... Agzyny al-asmana tutup, "kaka" diýip aglamasa kaýyl. Ýogsam onuň şeydäýmesem daş däl. Her gezek jigim "kaka" diýip, aglap ugran mahaly ejem: "Muň-a ýene-de kakasy ýüregine düşüp ugrady, ertede, birigünde geläýbilse ýagşydyr. Ýogsam, bu çaga ýene-de damak bolar" diýip aladalanýardy.

Jigim "kaka" diýip aglasa, käte, nämüçindir, meniňem damagym dolýar. Ýöne men indi ýigit çykan adam, kakamy göresim gelýär diýip kemşeriberseň il güljek. Kakamy göresim gelýäni welin, hakykat. Onsoňam men juda bir çykgynsyz güne düşen adamam däl. Kakamyň oba gelen wagty geýýän sur telpegi içki otagda asylygy dur. Bir gezek kakamyň şol telpegini geýip Aşgabada — ýygnaga giden mahaly, ol ýerden Lenin ordenini alyp geleni-de ýadymda. Ol telpegi geýsem, men bada-bat ep-esli ulalýan.

Aýnanyň ýüzünde ýüzi biraz aladaly, inçemik-uzynak, başy sur telpekli bir oylan peýda bolýar. Şol özüme meňzeş oylan bilen duşuşan mahalym ol hemişe maňa dünýä öňküden biraz eselip seretmäge kömek edýär.

Jigim entek ýaşrak, ol bu syrdan habarsyz, ýene birazajyk ulalsyn, onsoň oňa-da bu emeli öwretmeli bolar. Sebäbi ulalansoň aglamak oňa-da aýyp bolar.

Ilki, meniň mahal-mahal bu telpegi geýýänim Şekerin gözüne ildi.

- Náme üçin ullakan telpek geýýän?
- Ýalan sözlemesene.
- Men ýaňy gapyny açamda gördüm-ä.
- Göreniň ýalandyr.

Bu häsiýetimi özgeleriň duýmagyny gelşiksiz hasaplaýardym. Eden işimi boyun almajak boldum.

Şeker bolsa jedelde utjak bolup, bu syry ejeme-de äşgär etdi oturyberdi. Ejem Şekeriň ilkinji sözünü eşiitmezlige saldy.

— Gelneje, Agadurdy kakasynyň täze telpegini geýen bolýa-da...

Şekeriň sözüne jogap alman goýmajagy belli boldy. Ejem onuň ýüzüne seretmän gürlledi:

— Şeker jan, sen Agadurdyň dosty ahyryn. Hemişe bileje oýnaýaňyz. Dost dosty yzarlap, onuň gowşagrak tarapyny kemçilik hökmünde görüberse, onda beýle dostlugyň örüsi uzak bolmaz. Dostuň kemçiligi kemçilik bolayanda hem, ol kemçilik beýleki adamlara zelesiz bolsa, dostuňa bolsa şol kemçiligini gaýtalamak ýakymly bolýan bolsa, onda dostuň ol kemçiligini görmedik bolmagam aýyp däldir...

Ejemiň öwrüm-çöwrümli, bizi uly adam hökmünde görüp, aydan sözlerine Şekeriň düşüneni, düşünmedigi maňa belli däl. Ýöne ol ejemi diňlänsöň birsalym oýurganyp dymdy. Şundan soň onuň bu gün biziň hemişekimiz ýaly dünýäni unudyp oýnap bilmejegimize gözi ýetdimi, nämemi, jigim bilen biraz oýnansöň, turup öýlerine gitdi. Maňa bir zat, öz hereketim bilen bir wagt ejemiň synyna düşendigim, onuň bolsa meni görse-

de, görmez-lige salyp ýöreni belli boldy. Şeker hemişe, gidip gyzlar bilen oýnanyndan, meniň bilen oýnanyny kem görenokdy. Ýaý atsam, o-da enesine ýaý ýasadyp, ýaý atardy. Ylgaşmakda-da menden kem oturmazdy. Özge gyzlar täze gelinleň ýanyna gatnap, keşde öwr-enerdi, oň bolsa keşde öwrenmelidirin diýen pikir kellesinde gelenokdy. Suwa hem ol diňe geçen ýyldan bäri gyzlaň güzerine düşýärdi.

Şeker bilen sene-mene edäýsem ejem hemişe Şekeriň tarapyny çalyar. Maňa abay-syýasat edýär: "Ol-a biriniň ýeke owlagy, sen biraz arkalyrak bolaymazlarmy? Berdi kakaň birki sany ogly boladyr. Şonda Şekeriň ýüregi düşüşer. Häzir bolsa ol bir öýüň läligi, enesi, ejesi ikisi iki bolup onuň hyzmatynda" diýip, meniň näme üçin Şekerden akyllyrak bolmalydygymy düşündirdi. Onsoňam diňe bir Şekeriň enesi, atasy däl, kakasy bilen ejesem meni gowy görerdi. Giçlik, nahar bişen mahaly iki öý aralygynda hemişe goňşokara gatnadýanam Şeker ikimizdik. Öň bilmesemem, indi bilýän, goňşokara gatnatmak gadymy ata-babalarymyzyň däbi ekeni.

Çöle gitmek meselesi bilen ahyrsoňy baryp Şekeriň atasy Akmyrat aga maslahat salmaly boldy. Akmyrat aga meni diňläp, ilki "Henizem oglan bolýañ-a" diýen manyda gülümsiredi.

— Çöle gitjeginiň çynyň ekeni welin, köşek, yöne sen kakaňyň barmaly tarapyny bilmänsiň. Çöle gidesiň gelyän bolsa, onuň işi aňsat.

— Nädip? Garama-gara gidibersem, orta ýoldan-a kakam aňsat meni yzyna gaýtarmaz!

— Beýdibem çöle gitseň, ol gitdigiň bolmaz. Ilki, oglum, ejeň ugruny tap, ana, şonda sen çöle däl, isleseň Yssambyla-da gidip bilersiň. Ejeň ugruny tapmak üçin bolsa buýrulan ýumşy iki gaýtalmaly däl. "Çöle, kakamyň ýanyna gezelenje iber!" diýip, mahal-mahal ýatladyp, ýürege düşüp durmaly. Maňa sala salsalar, arkaýyn bolay, yzyny özüm oňararyn.

Akmyrat aga mamla ekeni. Ilki diýemde, ejem:

"Bolmaz, çölde işiň ýok, näme, kakaň ol ýerde iş etmän, elini tutup oturandyr öýtdüňmi? Barsaň, senem bir azarsyň-da. Oýnajak bolsaň, obada oýnara ýer gytmy, oýnaber bilen oýnuňy" diýse-de, teý ahyr, ýumşap ugrady. Birde "göweris" diýdi. Ýene birde-de: "Kakaň gelsin, sorap göreýin" diýdi. Ahyrsoňy: "Gidip dyn, ýürege-bagra düşdün" diýip, doly razy boldy.

Kakam öýe gelende ony-da razy etdi. Ýöne çölde hor-homsy boljagym ýadyna düşen mahaly, heniz ugramankak, ejem meniň gaýgymy edip ugrady.

— Ogluňy çöle äkideniň-ä ýagşy welin, häzir ýazdyr özüň-ä. Mör-möjeginem... Ol ady gurmuşyňam aýny öryň mahalydyr...

Ejemiň "ady gurmuş" diýýäni ýylandy. "Gurt agza-saň gurt geler" diýlene ynanýarmy-nämemi, ejem eger aňrujy ýagdaýyny tapsa "ýylan" sözüni agzyna almaýar.

— Ilki meni günüme goýman mydy-mydylap "hoş" diýdiren özüň dälmi? Öň oglandyň-da, indi ulaldyňmy? Gör-le, muny...

Kakam ejeme gönülöp seredip gatyrgandy.

Kakama ilki söz berdirmek kyn, söz berensoň onuň sözünden dänenini men göremok. Beren sözi ýadyndan çyksa, ol başga gep, onda-da ýatlatsaň, "hä" diýer, ýadyna düşürer. Ejem nähakja azara galýar. Barybir, indi kakam mensiz çöle gitmez. Onsoňam bir ertire garaşa bolany, öňde sekiz günlük ýaz kanikulymyz bar.

Meniň ýüregimi suwluja edýän zat kakam bilen ön bir gezekde bolan waka. Eger şol gezek ol sözünde durmadyk bolsa, men çöle gitjegime häzir beýle ykjam ynanmasamam ynanmazdym. Kakam şol gezek maňa üçünji klasy üçlüksiz tamamlasam, tomus welosiped äbermegi söz beripdi.

... Ýyl ahyrydy, men bir gün bahaly tabelimi kakamyň önünde goýdum. Kakam meniň bahalarymy görüp oturyşyna: "Bäs, dört, bäs, ýene-de bir bäs, gör, biziň ogluň ediberşini" diýip, okaýşymdan göwni bitip, ejeme baş atyp öwdi. Şol barmana-da onuň "Welosiped alyp bereýin" diýen sözi ýadyna düşdi. Kakam unutsa-da, men onuň ýaly hoş sözi unudýanmy näme? Onda-da iki tekerli, şahy jaňlyja welosipedi. Kakamyň özi meniň ýerimde bolan bolsa, o-da unutmazdy. Kakam welosipedi bada-bat aljakdy, ýöne şol mahal magazinimize şahy jaňlyja welosiped yok ekeni. Çöle giden mahaly magazinimize welosiped geläýse, alyp bermegi ejeme tabşyryp gitdi.

Meniň welosipedim goňşy obanyň magazininden tapyldy. Goňşymyz Akmyrat aga bir gün iki welosiped getirdi, gyzyl reňklisini Şeker aldy, yaşyljasy meniňki boldy.

Gižaniň bir mahalyňa çenli meniň pikirim çöl boldy. Eşiden gürrüňlerimi ýatladym. Eşiden wakalaryma meňzeş wakalaryň özüm bilenem bolaýmagynyň mümkindigi hakynda oýlandym. Tolgunýan. Hemişe-de begensem, men wagty bilen uklap bilemok. Mamam öýümize gezelenje gelende-de, kakam çölden gelende-de, şeýle ýagdaý bolýar. Birem direktorymyz köpçüligiň önünde elimi gysyp, kitap sylag beren güni gije uzak wagtlap uklap bilmändim.

Çöl — meniň arzuwym. Neneň tolgunmaýyn. Ertir men arzuwuma ýetýän ahyryn.

Alty-ýedi günläp dürli-dümen ot bilen bakylan düýe ir ertir gapymyzyň önünde çökdi. Gerek-ýarak zatlar bir-birden onuň üstüne taýlanyp atylan horjuna salyndy. In ahyrda kakam ikimiz düýä artlaşyp mündük.

— Ýüregi gysyp, hyk-çok ediberse, baran-gelen şopur-sopura goşup iberäýersiň-dä!

— Göreris. Sag oturyň!

Düýe çaykanyp ýerinden turdy. Menem düýe bilen ep-esli beýgeldim. Ejemi, gözlerini tegeläp, özümme gözi gidip seredýän jigimi synlap: "Akgaňlar çöle gidýär" diýen manyda monça bolup, olaryň ýüzüne seretdim.

Düýä münseň, boýuň öňküden üç esse diýen ýaly ösýän eken. Hemişe ulalmagy arzuw edip, çagalykdan çykmaga gyssanyp ýören oglan üçin bolsa bu az zat дәl. Obanyň ilersindäki üýşüşip, topar-topar bolşup oturan baýyrlar bizi düýämiz bilen aldy-da, boýunmündük edip, ýene-de ösdürdi.

Indi oba, ana, hol aşakda. Tallaryň arasyndan Murgabyň böwür berip egrenen egremçesi görünyär. Ana, ol bolsa köne gala. Birçaklar ol galada gyz patyşa ýaşap geçenmiş. Ýaz aýlary bir ýola ol kenizleri bilen meýdanda gül ýygyp aýlanyp ýörkä, mes bolup, tüýdüge dil bitirip oturan çopan ýigidi görüpdür. Tüýdük çopan ýigidi elýetmez şaha öwrüpdür. Şa gyzy yzyna öwrülen mahaly bilgeşleýinden birsalymam bolsa bu ýerde özgelerden artygrak eglenmek üçin boýnundaky gran-puldan düzülen monjugyny üzüpdür.

Bu rowaýatyň çyn bolaýmagy-da mümkin. Geçen ýyl "Granly depäniň" töwereginde oýnap ýörkäk, bizem ol ýerden üç-dört sany köpüge meňzeş gran tapypdyk. Taryh mugallymymyza görkezsek, onuň ýüzündäki haty okap: "Bi, gran häzirki puluň on iki-on üç köpügi ýaly pul birligi" diýip düşündiripdi.

Soň bir gezekde Ägeldi bilen Gurban ikisi hem şol ýerden baş-alty gran tapan ekeni. Öýlerine eltse enesi görüp: "Bar, häziriň özünde alan ýeriňize taşlap gaýdyň, eýesine nesip etmedik zat bize gerek däl" diýip yzyna iberipdir. Olar ýolda maňa duşup: "Al gerek bolsa iki sanysyny" diýip, hödür etdiler. Enesiniň diýen zatlaryny aýtmadyk bolsa, alsamam alardym. Öýe eltsem, özümiňem bujagaşlaň gününe düşjegim ýadyma düşensoň, men asyl ony alyanmy näme? Meniň ejemiň nä dili yokmy? Ägeldiniň enesinden eşiden sözüni menem ejemden eşiderin-dä...

"Hany, çöl alamatlaryny sana" diýseler, ilki bilen ümsümligiň adyny agzap, barmagymy büksem gerek.

Edil özi bolmasa-da, onda-munda ýylgyna meñzeş ösüm-
lige gözüm düşýär. Hyşalary bada-bat tanadym. Hyşa
obamyzyň gaýrasyndaky köwüň bol çöpi. Kirtildedip
hyşagulpak iýmek meniň gowy görýän zatlarymyň biri.
Çopantelpegi, ýuwa-ýelmigi, yslyja özgeni bada-bat ta-
nasam-da, töwerekdäki otlaryň köpüsi maňa nätanyşdy.
Goşa ýetilse, kakamyň bu otlar hakynda dillenäýmegi-de
ahmal. Sorasamam-a aýdar, ýöne sorasaň gyzygy bolma-
ýar. Başga bir gürrüň ony meniň isleyän gürrüňimiň
üstünden getiräýse, ana, şonda ol gürrüňiň höziri başga
bolýar.

Gapdaldan eşidilen sykylyk meniň pikirimi böl-di.
Kimdir birini görjek bolup, baýyrlaryň ýapysyny syn-
ladym, ýöne gözüme ilen adam bolmady. Sykylyk
ikinci gezek gaýtalandy. Bu gezek men ýapa seredip,
onuň ýüzünde hininden çykaran gumunyň gapdalynda
gaýşarylyp oturan öňi "öňlükli" ýaly, garny agymtyl
alakany gördüm. Sykylyga sykylyk bilen jogap gaý-
tardym. Meniň sykylygymy eşidip, alaka hasanaklady-
da, hinine girmek bilen boldy. Belki, meniň sykylygym
alaka "Hiniňe girmeseň, tutaryn ýa-da bir howply ýagy
gelyär" diýen manyda eşidilendir. Çölün ähli zadynyň
ümsümligiň hasabyndaky zatlardygy ýadyma düşdi.
Şundan soň, tä goşa ýetýänçäk, alakalaryň sykylygyna
jogap bermedim.

GAPLAŇ

Kakam töwerekdäki baýyrlaryň arasyndan bir
eşekgeriş depäni saýlap, şol ýerde goş tutan ekeni.

Ýapynyň ýüzünde gurlan çadyr uzakdan synlaňda depeden ýapaşak inip gelyän çadyrly maşyna meňzeyärdi. Bu ýer oturan ýerinden sürini göz bilen bakyp oturmak üçin amatlydy. Belki, kakamam bu ýeri saýlap alan mahaly, özüniň şu bähbidini hem göz önünde tutan borly. Häzir aşakdaky baýyrlaryň gabawynda ýaýrap oturan otluk meýdan şaňlap ýatan birsydyrgyn boşluk. Hol, allowarradaky bir baýryň ýüzünde dörtbäş sany gara görünyär. Ol gara-guralar özbaşlaryna aýratyn otlap ýören sygyr toplumyna meňzese-de, ýaňy kakam bilen duşundan geçip gaýdanym üçin, ol zatlaryň baýyr ýüzünde biten hyşadygy maňa bellidi. Töwerekde şu-lardan başga janly-jandar, iňlär-siňek ýokdy. Şemal öwsen çagy bu meýdan çaykanyp oturan köle çalym edýär. Kakam bilen tirkeşip, goşa ýeten mahalymyz, men çadyryň önünde keserip duran iti gördüm. Onuň ýüzi maňa diýseň agyr hemem hyrsyz görüldi.

— Gaplaň jan, sag başbitin oturanmysyňyz? — Kakam jogap almajagyny bilse-de, Gaplaň bilen saglyk-amanlyk soraşdy.

Süri ilki meni gören mahaly yüzüme dikanlap üşerildi.

Sürüden saýlanyp, ýakynlaşan çüri goýun ýer depip, tarp atyp, meni gorkuzyp haýykdyrjak bolýan ýaly hereket etdi.

Ýüz keşbimi kakama meňzeden bolmagy mümkin.

Soňra tiz yzyna öwrülip, üşerilip, maňa geňirgenmesini goýdy-da, öz aladasy bilen boldy. Goşdaky garagulak düýe bilen bolsa men bu gün tanyşmaly däl.

Onuň bilen men köne tanyş. Ol oba baranda, meniň hezzetimi az gören däl. Düýe meniň çöle gelenime begenmese, gynanmaz.

Çadyra girip-çykyp, çopan-çolugyň biri ýaly bolup ýören nançy goýun meni köne tanşym ýaly açyk garşylady.

Ellerimden ýakymly bir naharyň ysy gelyän borly, nançy goýun bir zatlar tamakin bolup, meniň ellerimi ysgaşdyrды. Nançy goýna üçünji çopan diýseňem bolman durjak däl. Onuň çopan kemi ýok. Gije ýatylan mahaly hemişe çopanlaryň biri ony goşaryna daňyp ýatar. Süri bimahal öräýdigi, ol çekeläp, bada-bat çopany ukudan oýarýar. Ana, onsoň taýagyňy egniňe atyp, otlap ugran süriniň yzyna düşübermelisin.

Kakam çopançylyga ilki başlan günlerinden: "Nançy goýun ukusy agyr çopanlara gerekdir, meniň ukym ýeňil, maňa munuň nämä geregi bar, onsuzam sähel çybsyldy bolsa bes, dessine oýanyan" diýip pikir eder ekeni. Köplenç, nançy goýny agşam ýatanda goşaryna baglamagy maslahat berýän garry çopan ýok wagty kakam geleň edip, nançy goýny goşaryna baglamandyr. Bir ýola kakam ukudan oýanan mahaly töwereginde süriniň ýokdugyny görüpdür. Gije süriniň hamyrdan gyl sogrulan ýaly bolup gidenini kakam duýmanam galypdyr. Gyltyma kowalaşyp aýlanyp ýören sürini ol uzak-ly gün selpäp zordan tapypdyr. Şodur-da-şodur, kakam öz mümkinçiligine artyk baha bermegiň zeleden başga zat getirmejegine, ata-babalaryň ulanan endiginiň ýöne ýere döremändigine göz ýetiripdir.

Diñe Gaplañ, yüz-gözünü hyrsyz edip, meniñ goşa gelmegimi halamandygyny mälim etdi. Kakamdan heder eden bolmagy mümkin, ýogsam, onuñ maña topulaýmagy-da ahmal eken. Ol meni ýaman nazary bilen dalap, birbada şonuñ bilen hem oňdy. Ymgyr çölde hanlyk satyp yören Gaplañnyñ meni görüp, dünýäsiniñ daralandygy aýgyt boldy. Çölün uçursyz giňliginden habarsyz it şu giňişlige sygyşmarys öydendir-dä. Gaplañ bilen esasy çaknyşyk iki-üç günden soň goşda bolup geçdi. Ukudan oýansam kakam süriniñ yzyna düşüp, meni bolsa oýarmaga dözmän giden ekeni. Goşda goş saklaýan Gaplañ bilen men ikiçäk galypdyryn. El-ýüzümi ýuwup, ojak başyndaky böwrüni köze çoyup oturan gapakly çoyun tañkany önüme çekdim. Üsti ýapylgy duran syrçaly bedredäki gowurmadan pyçagyñ ujy bilen goparyşdyryp, göwünli-göwünsiz tamşanyp, ýürekse edindim. Gaplañ garaýatagyñ agzynda meni görse-de, görmedik bolan bolup ýatyrdy.

Kakamyñ üç iti bardy. Olaryñ biri hemişe goýun eşegiñ yzyna düşüp, kelte tirkelen ýaly bolup yören "Beg" atly itdi. Itleriñ haýsysy batyr, haýsysy düşbi diýip soran mahalym, çoluk daýy maña şeýleräk düşündirdi:

— Beg eşegiñ dosty. Ýigidi dostundan tanaýmalydyr. Onsoňam onuñ adyna bir üns ber ahyryn. "Beg", beg kişiniñ bolsa ömürylla dişini dertletjek gümany bolmaz. Ol sürä möjek çozanda habar berýän it.

Itleriñ ikinjisi hemişe süriniñ sesýetim önünden yöreyän gaýyñ itdi. Çoluk ony: "Ukusyna sak, kowanda ýetip

bilýän ýyndam" diýip taryp edýär. Siňňin seretseň, bu itiň ýyndamlygynyň sebäbini onuň taza çalyň edýän biçiwündenem aňsa bolýardy.

Üç itiň arasynda iň garasöýmezi, ýüzi has agyry Gaplaň ekeni. Çoluk daýy bolsa ony aýratyn bir mähir bilen taryp etdi, tas şo gezek menem onuň gowy itdigine ynanypdym.

— Gaplaň gözsüz batyrdyr. Sürä möjek daraýsa dagy, onuň zoruny, ana, şonda görersiň. Gaplaň barýança, beýleki iki itiň möjege golaý barjak gümany ýokdur, töwerekleşip, çöp görse art aýaklaryny çöp döwen ýaly eder oturyberer. Ýöne, janawar, indi garrap ýör-dä...

Saçakdan bir kesemen nan alyp, ony ýene-de öňküsi ýaly edip, ykjamja dolap goýdum. Çölde saçagy serip gitseň, onuň eýesi kân. Suwulgandyryn diýer, tomzakdyryn diýer, alakadyryn diýer, saçagyň açyk bolsa, garaz, eýe tapylar.

Men oýlanyp: "Gaplaň bilen dostlaşmaly, birek-birekden alagöz bolup gezmeli däl" diýen karara geldim. Maňa galsa, men dostlaşmaga razy-la, ýöne her gezek ýakynlabersem, Gaplaňyň özi dişlerini syrtardyp hirsyzlanyberýär.

Sen eýtseň, menem beýderin diýip, ilki men birki gün ondan ýüz sowup gezdim. Peýdasy bolmady. Bu gezek welin deňsiz bilen deň bolmajagym çynym. Gaplaň bilen arany sazlaýagym hak. Kesemen nany hem men saçakdan şonuň üçin aldym ahryyn.

Gulaga ýakymly sözler aýdyşdyryp Gaplaňnyň uguny ýekeläp ugradym. Özge itler-ä ýakymly sözi erbet görmeyärler.

— Gaplaňym, batyr itim. Möjekdenem gorkanok, gaplaňdanam gorkanok...

Assa, assa ýakynlaşyp barşyma döwüp, beýleki elimde çemelän çöregimden, geriljiräp, wagtal-wagtal onuň önüne okladym. Nany ysgaşdyryp iýäýse, onuň maňa öwrenişip ugrandygydy. Bir ynamyna girip bolsa, onsoň at edip münseňem itiň aňsat gahary gelmeyär. Gap-laňnyň üstüne münseň bolsa, ata münenden kem bolmaz, ol süňkbaşy iri daýaw it. Gaplaň diýseň gaplaň-da.

Gaplaň gapdalyna düşen çörekleri dokmädelik bilen göwünli-göwünsiz ysgaşdyrdy. Ýöne ony iýmäge howlukmady. Meniň hereketlerimi synlamagy dowam etdirdi. Isleýşim ýaly meni özüne ýakyn goýberip, arkasyny sypaladaýan bolsa, biz, ana şonda, hut çyn dost bolaymalydyk.

— Gaplaňym ýolbarsdanam güýçlüdir.

Gaplaňnyň ýüzi hysyzlandy. Gatyрак öwäýdim öýd-ýän. Ökje ogurlap, yza dolanmaly boldum. Ýogsam onuň zährämi ýaraimagy-da mümkin. Şundan soň meniň Gaplaňdan gep alyp galasym gelmedi. Bolsaň bolupsyň-da öwgüli it. Men näme, göwnümi senden kem görýändir öýtdüňmi?!

Töweregi aýlanyp, gözüme ilen çüýşeleri, kerpiç böleklerini bir ýere üşürdim. Maksadym, ar almakdy. Aýlap salan zatlarym patda-pat bolşup, eýlesine-beýlesine düşüp ugransoň, Gaplaňnyň därisine ot düşdi.

Gazap bilen gapdalyna düşen kesindileri, kerpiç böleklerini tutup-tutup dişleşdirdi.

Günüme goýsa ýazgynlygyň bolmajagyny aňansoň bolsa, üstüme topuldy. Kepbe ýaly äpet köpegiň ýetip gelyänini gören mahaly, meniň ar almak meýlim bada-bat ýadyndan çykdy. Gäwüş çalyp oturan düýä gözüm düşýänçä, meniň ýagdaýym öwerlik däldi. Düýäni görüp, ondan delalat isläp, berdim ýazzyny. Onuň örküjine münüp, joňkaryp oturan garga meniň ýetip gelyänimi görüp, gygyryp asmana göterildi. Gykylyga-tapyrda ýüregi gozganan düýe meniň üstüne münenime mähetdel örturup, elýetmez boldy.

Gaplaşam bu babatda menden kem oturmady. Sa-byrlylyk etdi-de: "Sen düýeden düşmän oňsaň, menem seni ýarman oňaryn" diýen manyda beýleräk çekilip, pursat arady ýatyberdi.

Günem bu gün tomus günlerindäki ýaly lowurdap dur. Başga bir edere-de iş ýok, ilki oturyp düýä münmegiň, baýra münen ýaly hezil pişedigi hakynda oýlandym. Gözlerimi ýumjukladyp, depämden Akpamygyň kökesi bolup tigirlenip barýan Güni synlap güýmendim. Düýäniň kölegesiniň kiçelip ýitip barşyny synladym. Yssy, häzir oba-da yssydyr. Ýazgeldi dagygyň suwa düşýän bolmaklary-da mümkin.

Men pikirimde eli kesemen çörekli "Çünk güzere" suwa düşmäge barýan oğlanlary gördüm. Olar suwda çörek akdyryp iýdiler. Güne ýatyp, Güne ýanyp, Güne çoyundylar. Meniň hyýalymdaky hezillige gözüm gitdi. Ýazyň-güýzüň parhy ýok. Biziň üçin orruk tomus,

günüň gyzan gününden başlanýardy. Diňe käbir oglanlar ejeleriniň: "Suwa giräýmegin, üşärsiň" diýen sargy-dyny ýatlaşyp, kenarda galardy. Düýäň üstünde Güne jyzyrdap oturmak meni tiz irizdi. Otlaryňam keypi ýok, olaryňam şol sulhup oturyşy. Häzir öwüsgin bolsady. Şonda bu yssy şeýle bir jana degerlik bolmasa-da bolmazdy.

Garaşsaň wagt hem haýal geçýär. Garagörnümden bir maşyn geçdi. Tama edip garaşsam-da, ol biziň goşa tarap öwrülmedi. Gün gyzdygy saýy Gaplaňyň hem gozgalaný artdy. Ony töwregiň mör-möjekleri öz gününe goýmady. Gaplaň eýläk-beýläk urunsa-da, töweregine üýşen siňege meňzeş jandarjyklardan dynyp bilmedi. Käte öwrülip-öwrülip, gazap bilen özüniň ýanbaşyny, aýaklarynyň aralaryny "hat-hat" edişdirip dişleşdirdi.

Düýe-de meniň göwnüm bolup baranok, ýogsam ol islese häzir meni Gaplaňyň gazabyndan halas edibem biljek. Ýüpüni üzüp burnuna ýel alsa, onsoň onuň zyzndan it däl, gyrat bolubam ýetip bolmaýanyny men köp eşidipdim.

Daşyndaky üýşüşip-çaşyşyp yören mör-möjekleriň özlerini alyp baryşlary, Günüň howry ahyry Gaplaňyň yüregine düşdi öýdýän. Ol birsalymdan meni sähel unutdy-da, beýle ýandaky kertiň kölegesine çekildi. Düýeden düşen bolsam, Gaplaň gaharyny menden çykarsa-da çykarardy, yöne men beýdäýmedim. Tä kakam süri bilen öwrülip gelyänçä, onuň içini ýakyp, düýeden düşmän oturdym.

ÝAGYŞ

Ýagys ýagýar...

Ýagys ýagsa hemişe meniň mazam bolanok. Özümi bir nätanys ýerde myhmançylykda oturan ýaly birhili oňaýsyz duýýaryn. Garalyp, ýüzi gamaşyp duran asman, ezilen eginbaşlar, bu zatlaryň hemmesi birhili ýakymсыz.

Gök eşek, o-da häzir hol beýlede ýygrylyp, gaňnasynyň içine toplanýjak bolup dur. Süriniň garagörnüm iler-sinde joňkaryp oturan Beg ezilen garantga meňzeyär. Meniň bilşime görä, itlerem-ä ýagşy halaýan jandar-a bolmaly däl, häzir töwerekdäki parç otuň arasynda otlap ýören süri bolmadyk bolsa, belki, olam bireýýäm özüne bir süren tapardy.

Ýagys Gün çykyp durkan ýagaýsady, ana, şol meniň gowy görýän zadym. Gün çykyp durkan ýagys ýagsa, bir adam guwanç bilen ýüzüne gülüp bakan deý ýakymly bolýar. Munuň şeýle bolýany ýagşyň uzak ýagmajagyny ýüregiň syzyp duranlygy üçin bolaýmagy-da ahmal. Güne tarap seretseň, ýere inip gelyän sazlaşykly damjalar dokma erşini ýadyňa salýar.

Ýagys geçen meýdanda jalbaryňy dyzyňa çenli çyzgap aýlanyp gezmegem meniň halaýan pişelerimiň biri. Gezip ýörkän botinkaň öl bolup, ýuwlana burnuna gözün düşse, ol gedemje göläniň tumşugyny ýadyňa salyp seniň gülkiňi tutdurýar.

Bir-de kömelekli atyzjyga sataşarsyň, şonda etegiňden başga kömelek salara gabyň ýokdugy ýadyňa

düşer. Kömelek salara bir amatly gaby ýanyň bilen götermäniňe gynanarsyň.

Nämüçindir, hemişe, onda-da ýagyş ýagyp durkan, ýagyşdan soňky hezillikler, gowy minutlar meniň ýady-
ma düşýärkän?!

Ýagyş ýagsa, men özümi äpet bir jandaryň üstüne atlanyp, obamyzdan, ejemden, klasdaşlarymdan, ähli mährem zatlardan daşlaşyp baryan ýolagçy ýaly keýpsiz duýýaryn.

Bu gün ýene-de ýagyş ýagýar...

HORJUNDA GELEN ÇALJA GUZY

Çoluk daýy bir gezek örüden dolanyp gelende özi bilen horjunyň gözüne salyp meýdanda doglan bir çalja guzujygy getirdi.

Guzujyk diýseň kiçijikdi hem mähirlijedi. Ol özünüň sandyrawuk sesi bilen häli-şindi enesini küýsöp mäleýärdi.

Çoluk daýyň horjundan çykararyna mähetdel men ony öz gujagyma aldym. Ýogsa-da guzujyklary erbet görýän barmy diýsene! Menem olary oňat görýänleriň biri. Ýöne oňat göreniň bilenem olar hemişe seniň göwnüň bolubam barmaýarlar. Seniň olaryň buýrasyny, yüz-gözlerini sypalasyň geler, eger göwünjeň bolsa, goşulyşyp kowalaşyp oýnaýmagam göwnünde ýok däldir, emma ýanyna ýakynlaşarsyňam welin, olar diriň-diriň bökjeklä-de, honda gider ýa-da gaçyp enesiniň arkasynda gizlener. Ana, onsoň sen olar bilen dostlaşmagy näçe isleseň-de, peýdasy bolmaz, göreniň bilen, synlanyň bilen

oňmaly bolarsyň. Şeýle-de olaryň ikibir, üçbir bolşup, eneleriniň töwereginde gulajyklaryny selkildedip böküşip ýörenlerini görmegiň özi-de bir hezillik. Hemişe horjunda guzujyk gelse, onda onuň enesem mäläp, onuň zyy bilen gelderdi. Özi-de, tä guzujygyny ýanyna goýberýänçäň ynjalmazdy. Çalja guzynyň welin, zyyndan gelenem bolmady, ony küýsäp, töwerekde oýtarylyp aýlanyp mälänem. Gaýta, onuň enesini çoluk daýy sürä girip, saýlap, tutup getirmeli boldy. Men, ene goýun mundan soň, guzujygyny görüp imriner, ony öz aladasy bilen gurşamaga howlugar diýen pikirdedim. Ýöne ene goýundan meniň ol eden çakym çykmady. Imrinme nire, zat nire, ol çalja guzynyň ýüzüne-de seredenok, gaýta, dyznaklap, tapyrdap çoluk daýyň elinden sypyp sürä goşuljak bolup garabaşynagay. Çalja guzy hamala öz guzusy däl-de, ýedi ýat ýaly onuň ýüzüne-de seredenok. Barybir, çoluk daýy ony sürä goýberip: "Bar, alan galaň özüňki" diýmedi. Ene goýnuň ýöne ýere dertazar bolup dyzanaklany, sypjak bolup urnany galdy.

Çoluk daýy ony eltip çadyryň ýeňsesindäki körpeçleriň birinde ýerleşdirdi. Men ilkiler heniz bu ýörite gazylan çukurlara körpeç diýilýäninden habarsyzkam, şeýle-de bu ýerde guzujyklaryň saklanýanyny bilmeyärkäm, kitaby-myzdaky gadym döwür awçylary hakyndaky: "...Gadym döwür awçylary pilleri, sugunlary we beýleki haýwanlary awlamak üçin amatly ýerde gazylan garymlary hem giňden ulanypdyrlar. Olar gykywlaşyp haýwanlary şol garymlaryň üstünden getiripdirler..." diýilýän gürrüňleri ýatlap, bu çukurlary kakam bilen çoluk

daýy hut gije-girim gelen mör-möjeginiň gaçmagy üçin gazandyr diýip oýlanypdym. Görüp otursam, çopanlar bu darajyk gazylan körpeçleri ýörite guzusyny almadyk goýunlary gabap, mugyra getirmek üçinem ulanýan ekenler.

Sandyraýan sesli guzujyklar şu çukurda birsalym eneleri bilen bolansoň, olara höwrügmäge, enesiniň ýyljak süýdünden "şap-şaplady" emmäge mümkinçilik bolýar ekeni. Kakam bilen çoluk daýy körpejiň ýanynda çalja guzyny agyzlandyrmak üçin galdy. Meni bolsa olar öl geým-gejimlerini çalşyrynмага çadyra ugratdylar. Gury geým geýnip, tünçeleri oda goýup birýüzli edişdirip, çadyra geldiler.

Ýagyş bolsa öz aladasy bilen başagaý bolup daşarda galdy.

Ol indi bizi özüniň gury hem ýyljak gujagyna alan çadyryň üstüne nagarasyny döwýärdi. Giňiş çadyryň depesi irginsiz damjalardan ýaňa alaşapyrdydy. Wagtal-wagtal bolsa ol aram ýel bilen gelip, biziň oturan çadyrymyzy süýkenip ýykмага, güýç birikdirip ony omzunyň arasyna alyp owmaga synanyşyk edýärdi.

Bu ýerden ne asman görünýär, ne-de ol ýerde bir-birlerine gysmyljyraşyp ýören bulutlar.

Agşam ýatylan wagty kakam meni pejiň gapdalynda ýatyrdy, özi üçin çadyryň düýp tarapyna düşek atdy. Çoluk daýy bolsa nançy goýny çagyryp, bir döwüm gaty nany owradyp, aýratynlykda hezzetledi-de, soňundanam ony goluna baglap, çadyryň agzynda ýerleşdi. Itler çadyryň töwereginde göze ilenok, yöne olaryň öz orunlarynda, süriň töweregindedigini bilýän.

Ertesi menem il deñinde ala daň bilen oýandym. Çoluk daýy bireýýäm turup, süriniň yzyna düşüp giden ekeni. Ýagyş diňipdir. Daşarda alawlap ot ýanyp dur. Kakam gapdalda uzakda gije şöwür çekip, sürini goran itlerini naharlap ýör.

Ukudan oýanyp, çadyrdan çykan mahaly meniň ilki ýadyma düşen şol düýnki horjunda gelen çalja guzuýk boldy. Men ondan habar tutmaga baran wagty çalja guzy körpeçde töweregine boýurganyp duran enesiniň art aýaklaryna süýkenip, göwünli-göwünsiz ony emen bolup duran ekeni. Kakam gelip olary synlansoň: "Hä, biý-ä bolaýypdyr" diýdi-de, goýun bilen guzuýgy körpejiň daşyna çykardy. Kakamyň köppejiň içine seredip: "Hä, biý-ä bolaýypdyr" diýmegine men soň düşündim. Ol düýn bu goýny daşemjekmikän öýden ekeni. Şeýle bolanda guzuýgyň eneli ýetim bolýanyny, ony tä otug-ýança özge ene goýunlaryň üsti bilen iýmitlendirmeli bolýandygyny kakam öň bir gür-rüňçilikde meniň gulagymdan geçiripdi.

Ene goýnuň tizräk baryp, hol beýlede, agylyň gapdalynda bölejik bolup duran guzuly goýunlaryň arasy-na goşulasy gelse-de, ol indi gyssanmady. Öz yzy bilen: "Mä-mä — menem seniň bilen..." diýip gelyän guzuýgyň aýagyna ýöräp, ony sürä tarap — köpüň biri bolmaga äkitdi.

GÖZLEGDE

Bir gezek çoluk daýy garaýatakdan örüp ugran süriniň yzyna düşüp ugraberjek bolan mahaly kakam ony saklady.

— Sen, Ýomut, şu gün şol şagalyň ugruna çyksana, eliňe omurmany alyp, töweregi bir aýlaň-çaýlaň et, onuň süreni, çakym çak bolsa, bizden uzakda bolmaly däl. Ýogsam, onuň dişinde et galdy, hol çüri goýnuňam çalja guzusy ýok, ol şonuň işidir. Geçen ýyl iki garyn göteren çüri goýun ýadyňdadyr-la! Tizräk şoň bilen bellisini edäýmeseň, ol bize ýazylyňlyk berjek däl!

Kakamyň bu ýumşy çoluk daýa tabşyrmagynyňam öz emmasy bar. Sebäbi ol çoluk daýyny özünden has mergen hasaplaýar. Çoluk daýy yzyna öwrülip, taýagyny gapdala atyp, çadyra girip, eli goşaly çykansoň, üzeňni oňarynyň eşegine münjek bolup duran kakama ýüzlendi:

— Ol, neme, ýerinde ýok eken-le, Rahman aga?!

— Hä, nememi, bardyr... Duzhaltany göter, şonuň aşagynda bardyr. — Kakam çoluk daýynyň "neme" diýýäniniň "okdugyny" bada-bat aňdy. Onuň ol oklary meniň oýnap, ýa oda atyp, oylanlyk etmegimden ätiýaç edip gizläp goýanlygy belli boldy.

— Ýör, Agadurdy bile gideli.

Menem mürehede ýakyn bolamsoň, Ýomut daýynyň "ýör-howundan" galasym gelmedi.

— Bolýar.

— Tüpeň atylsa nähili, gorkýamyň?

— Duýdansyz atylsa, az-kem gorkmanam duramok — diýip, men hakykaty boýun aldym. Çoluk daýy maňa seredip, myssa ýylgyrdy. Men onuň nazaryndan "Dogry sözüň üçin sag bol!" diýen manyny okadym.

— Biz tirkeşip gidip barýarys, Çoluk daýy menden iki-üç ädim öňde, ýöne çoluk daýyň bolup barşy şagaly tapjaga meňzänok.

Şagaly görmek üçin men-ä öňe seretjek, ol bolsa aýagyynyň aşagyны — çägäniň üstünde galan yzlary synlaýar. Meniň käbir zatlary çoluk daýa öwredesimem gelyär. Ýöne men uly adamlaryň bizden öwrenmegi kiçilik bilýänini, hemişe özümüz öwretmeli diýip düşüňänini ýatlaýaryn. Çägäniň üsti bolsa hut jigimiň depderine meňzeş, çyzym-çyzym, besse-besse. Telim bir ýapyda sary ýylanyň yzyny gördüm. Ýylan henize-bu güne çenli özüme ýamanlyk etmedigem bolsa, nämüçindir, ony meniň inim söýmezdi.

Belki, ol yz sary ýylanyň zydyr. Sary ýylanyň nä zähəri barmy ýogsam?! Biziň klasymyzdaky Abdylla käte ony tutup, gyzlara özüne "Zor oylan" diýdirmek niýeti bilen mekdebe guşak edinip, biline guşanybam gelyär. Obada-da onuň yzyny görmeden aňsat zat ýok. Eşejiğiňi münüp bir gezek jeňnel boýundaky ýol bilen ota gidip geläýmeli. Onuň yzy telim ýerde seniň öňüňi kesip geçer.

Aslynda-ha, ýylana özün degmeseň, ol saňa degmezmiş, ýöne biziň obamyz çöle ýakyn oturandanmy-nämemi, her ýyl telim adam ondan almytyny alardy. Özleri-de şeýle köpdi welin, margir Orlowam olary tutup, halta-halta äkidip tükedip bilmezdi.

Wagty bilen çoluk daýyň nazary ýerden öz gözleýän yzyny tapmady. Meniň küýüme "O-da tilkä meňzeş ahyryn, o-da öz yzyny tilkiler ýaly guýrugy

bilen sübseläp gidýän bolmasyn" diýen pikir geldi. Men öz pikirimi çoluk daýydanam gizlemedim. Ol ýene-de meniň ýüzüme seredip, yöne ýylgyraýdy. Ýogsam, bu ýerde ýylgyrara zadam ýokdy ahyryn. Heý, halalyň bolsun, çoluk daýy! Näme diýseň ýüzüne seredip, yöne ýylgyraýýar. Düýn, ýok, öňňindi öýdýän, ýagyş ýagan günüdi, goşda çay içip otyrdyk. "Daýy, bu näme?" diýip, men onuň maňlaýyndaky aşyk ýaly çişni döremeginiň sebäbini soradym. Hut şol gezegem ol hut häzirkisi ýaly ýüzüne mylaýymlyk berip ýylgyrypdy. Jogaby bolsa oňa derek kakam beripdi.

— Daýyň hol gün oba baranda bisabyrlyk edip, bişip duran nahardan özüne özi guýnup iýjek bolupdyr. Özüniň öýündedigini unudypdyr. Ana, şonda daýz-aň gaharlanyp: "Meniň elimden işimi alarça kim bolupsyň sen!" diýip, ýelmäpdir maňlaýyna çemçe bilen.

Kakamyň degişýän bolmagy-da mümkin, yöne menem ondan çynmy-ýalanmy diýip, çintgäp sorap durmadym.

Şol gözleg salyp yörşümize biz bir otluk meýdanda ýaňyrak guzlan goýnuň gapdalynda höwür bolup oturan bir köpegiň üstünden geldik.

Ol bizi ilki görüp, haýbatly-haýbatly üýrüp saklady. Çoluk daýy tüpeň çenän mahaly bolsa ol ikiýana elewräp, şeýle bir gazaba mündi welin, üstümize zyňyp, bizi düýt-müýt edäýerli görüdi.

— Gördüňmi, onuň bolayşyny? — diýip, çoluk daýy maňa tarap baş atdy.

— Görýän.

— Görýän bolsaň, bilip goý, bu it gowy it ekeni. Özi-de Sary keliň iti bolsa gerek. Onuň sürüsi-de şu töwerekde bolmaly. Ýaňy men tüpeň çenän mahalym itiň bize näme diýenine düşündiňmi?

Men "ýok" diýdim-de: "Itiňem bir diline düşüniş bolarmy?" diýen manyda geňirgenip, kibtimi gysdym.

— Ol bize: "Goýun-guzy bilen işiňiz bolmasyn, bu malda siziň hiläňiz ýok, aljagam bolsaňyz, öläýmesem eýämiň malyny bermerin, gowusy, öz ýoluňyza gidiň" diýdi. Gowy häsiýetli it ekeni. Ýene bir ýalygysy bolan bolsa, tüpeň çenelenden guýrugyny ýamzyna gysyp, ähli zatdan geçip gaçardy.

Biz itiň gapdalyndan aýlanyp, ony öz gününe galdyryp gidip barşymyza men ilki itler hakynda, soňundan gözläp ýören şagalymyz hakynda oýlandym. Bu wakany obanyň heniz-henizlerem käte ýatlaýany üçin bolsa gerek. Şonda ilki bolup, ilkinji gezek gören şagalym meniň ýadyma düşdi. Ol şagal Ýazjuma Muhy diýen bir adam bir gezek jeňnelde garabaşynagaý bolup, kümesiniň üstüni basyrylyk gamyş orup ýörkä, oňa petepet gabat gelipdir. Özi-de şagal adam görse gaçýandyr welin, şol gezek şagal gamyş ýygyp duranyň gorkanyny aňypmy-nämemi, onuň üstüne çöwjäpdir. Duýdansyz duşuşykdan zähresi ýarylan Ýazjuma onuň bolşuny görüp, ähli zatdan bizar bolup gaçypdyr. Şol gelşine-de ol iki-üç gezek "Wa-aý, wa-aý" diýibem gygyranmyş. Muňa gylaw alan şagal şundan soň-a hüjümi has-da güýçlendiripdir. Ýöne bulaň şol kowalaşyp gelişlerine garaşylmadyk bir waka ýüze çykyp duruberipdir. Ýaz-

jumanyň janhowluna salgap, degene gözüm menden däl edip, bulaylap gelyän oragynyň ujy şagalyň edil gözünden geçip oturyberipdir. Munuň beýle bolmagy Ýazjuma-da bir körabraý bolupdyr. Ol soňra telim ýerde ondan gorkup gaçanyny aýtman: "Şagal üstüme topuldy welin, menem elimdäki orak bilen berdim onuň maňlaýyna" diýip gürrüň edipdi. Onuň "Way" sesini ilki eşiden bolsa, şol töwerekde oýnap ýören altynjy klasdaky Sapar Annaýew ikimizdik.

Şol şagal telim günläp, tä Kelhatardaky Aman aga görüp, üstüne gum süryänçä görene göz bolup ýatypdy. Ana, meniň ilki gören şagalym şol şagaldy.

Günortan çayyny biz özi ýok ýerinde Sary kel, öz ýanynda Sary aga diýlip ady tutulýan çopanyň goşunda içdik. Sary aga degişgen adam ekeni. Ol maňa el uzadyp: "Kak başi" diýip, göwnaçyklyk bilen salamlaşdy, soňundanam näçenji klasda okaýanymy sorady.

— Dörtde.

— Hä, biziň Aýparça näçedekän?

— Aýparça Saryýewamy? — Aýparça diýlenden, mugallymyň hataryndan üçünji partada oturyan, hemişe ýakasy owadan keşdeli köýnek geýýän gyz meniň ýadyma düşdi.

— Edil özi, oglum. Şol Aýparça Saryýewa meniň şeytanjygymdyr.

— O-da biziň klasymyzda okaýar.

— Hä, boldy, boldy. Onda sen oglan, biziň giýew bolýañ-da?

Men näme diýjegimi bilmän, gyzaryp ýere seretdim.

— Saçyndan dagy çekäýmegin, zaluwat. Häzirden gowy bolsaň, soň göz önüne tutarys..

Sary aga şeýtdi-de, meniň bilen aňsatjak tanyşdy oturyberdi. Ilki birhiliräk bolsa-da, maňa tiz bu gürrüňi degişme hökmünde kabul etmelidigi belli boldy.

— Oglany utandyрма, Sary aga! — diýip, çoluk daýy hem ýeri gelende meniň arkamy çaldy, hem ortada duran gara taňka elini uzatdy. "Çaý iç, inim, ýogsam suwsarsyň. Sary aga bereketli etjek bolup gowurmasyna atyp bilen duzuny atypdyr — diýip, meniň käsämdäki çayçorba ýene-de çay guýdy.

Sary aga hem çoluk daýydan gep alyp galmady.

— Duz-a, inim, özüň ýaly bir gazykdan ýöretme, don getir diýseň, taňka getirip ýören bir çolugym bar, ana, muny gowranam şol, duzuny atanam. Çorba-çolpy ediläýmese, meniň-ä bu sadagasy gitdigimden datmam ýokdur. Meniň-ä duzum özüme ýetik, muny goý, duzy kemter kakýanlar iýsin.

Gepiň öwrülip bir çetiniň ýene-de özüne degýänini aňan çoluk daýy ýeňsesini gaşap, pikirinden Sary aga berjek jogabyny gözläp oturyşyna myssa ýylgyrdy.

— Sary aga, şu çopanlaram gaýyn ene ýaly bir millet bolýarmyka diýýän. Gaýyn eneleň täze gelen gelne göwni ýetmeýşi ýaly, asyl şu çopan halkynyňam çolugyna aňsat göwni ýetmeýän ekeni.

Soňundan çoluk daýy maňa-da baş atyp goýberdi.

— Iýiber, inim, Sary aga beý diýip, biziň işdämizi kesip bilmez.

Itine juda göwni ýetýän borly. Sary aga bizden galan goýnunyň salgyny alsa-da, onuň gözlegine çyk-maga gyssanmady. Gaýta ýene-de derläp çay içdi. Arkasyny çadyra öwürüp oturyşyna: "Arkamdan şemal urup dursa, teý, ißen çayym göwnüme jaý bolanok" diýip, bize gürrüň berýär. Itini ýatlap: "Mal eýesine çekmese şumluk" diýipdirler, itimem özüm ýaly gaty-jadyr meň. On günläp barmasamam, ol aňsat goýnuň töweregine adam getirmez. Munuň enesine beletdirin men, ol wagt Boýnag-a tokarja güjüjekdi. Meniňem çöle ilkiräk gelen günlerimdi. Hol, Gara Baýryň atasy bolsa çopanymdy. Özem gaty garran ekeni pahyr. Uruş döwri bolansoň zordanrak derde ýarap ýören eken bende. Bir gün biz günortan çopan-çoluk iki bolup, mallaram garaýataga gabap, çaylaşyp, mesaýy gürrüň edişip otyrдыk. Şol arada gapdaldan zordanrak yöräp, leňner atyp gelyän garry ganjyk göründi. Ol itý-alakdaky zatlardan tamşanmaga barýardy. Şonda garry çopan özüniňem garranlygyny ýadyna saldymy-nämemi, ony görüp birden bozuldy. Oturyp-oturybam: "Barsaň, döwran ötdi diýgin daglar-ow" diýip, günleç sesi bilen birden aýdyma zowladyp goýberdi.

Şol günün öýläni bolsa gerek, ol meniň elime bir gyrasy döwük çanagy berdi-de: "Şuny, garry item ýanyň bilen äkit-de, Üç depäň ýanynda önüne goýup gaýt" diýdi. Men beýle zadyň boljagyny näbileýin, gitdim-de, aýdylany etdim. Şol günün ertesem bir sebäp bilen men düýäme mündüm-de oba gaýtdym. Bir hepdeden gelsem, garry it henizem goşa gelmän ekeni. Soň gidip habar tutsam, ol pahyr şol döwük çanagyň gapdalynda ölüp

ýatan eken. Biler bolsaň, inim, Boýnagam hut şol itiň neslidir"...

Sary aga gürrüň aralygynda öz goşundaky ganjygyň golaýda güjükländigini ýatlap, "Size güjük gerek dälmi?" diýen manyda çoluk daýynyň ýüzüne seretdi: "Ýogsam obada güjüjek getirip ber diýýänem gyt däl" diýdi.

Güjüjek diýlensoň, men öz halym bilen bolmadym. Antak-mantak ýöreşip ýören güjüjekler gözümiň önüne geldi:

— Maňa gerek — diýip, çoluk daýydan öňürdip dillendim.

— Gerek bolsa, giýew, ýene iki-üç gün garaş, küle ganjygyň güjüjekleriniň gözleri bir açylyşsyn. Size özüm habar ederin— diýdi.

Sary aga meniň şatlygymyň hem täsiri ýeten borly, ol meni gözigidijilik bilen synlap ýylgyrdy.

— Näme etseň, şu çagalara etmeli. Gör, giýew oglanyň begenäýşini. Ikimize häzir biri "Wolgaň" açaryny peşgeş beräýende-de şun ýaly begenmesek gerek.

— Ol gezek, ogul agtyjagyň bolan günü, obadan hoş habar getirende, Garly permän buşlugyna beren pularyň näme? Begebeneseň, Sary aga, senden bir köpük çykýamy — diýip, çoluk daýy begenen gününü Sary aganyň ýadyna saldy.

— Adam gowy zada begenip, erbet zada gynanyp bilýän wagty adamdyr-da.

— Onda ikimiz entek adam. Mahal-mahal şatlyk bizi serhetden geçirip görýär.

— Ojagaz-a eýýäm "Men atda ogly" diýip güjürdäp, dünýäň gepini gepleýär. Öýe barsam dagy eýemsirenip, gujagyndan çykmalydyr öýdenok. Aglasa-da "Atama gitjek" diýip zowladýamyş.

Sary aga guwanç bilen obada dilli düwme bolup dünküldäp ýören agtyjagyny ýatlap şatlandy. Ol entegem biz bilen oturyp güreleşerlidi, ýöne çoluk daýy günüň ileri aganyny agzap, turmak bilen boldy.

Hoşlaşyp, goşdan daşlaşyp baryarkak, çoluk daýy gürrüňi ýene-de Sary çopandan tutdy.

— Sary kelde gürrüň kändir görseň, kel-dä...

Baýyrlara münüp-düşüp, telim sapar zzyň yzyna düşüp gördük, ýöne olaryň hiç birisi-de bizi öz soragly şagalymyz bilen duşurmady. Biz goşa dolanyp gelen wagtymyz süri bilen giden kakam heniz yzyna dolanyp gelmän ekeni. Çoluk daýy hasyr-husur gazan ýuwup, nahar atarmak bilen boldy. Men bolsa itenek-de-çomanak bolup, ojagyň başyna gapdalda basylgy duran ojardan daşadym. Gaplaň meni görse-de, könäni ýatlap üstüme topulmady. Ýa-da bu onuň öwrenişdigimikän? Çoluk daýydan çekinýän bolmagy-da mümkin. A belki-de, ol indi meni öz adamlarynyň biri, sürä golaýlaşmaga, goşa girip-çykmaga hakly adamlaryň hasabyna goşup arkaýynlanandyr.

SÜRINIŇ YZY BILEN

Süri baýyrlaryň ýüzüne ýazylyp-ýaýrap otlap barýar. Kakam ikimizem tirkeşip, süriniň yzyna düşüp

gidip barýas. Önde, sürä baş bolup barýan serkäniň boýnuna dakylan jaňyň mahal-mahal dünňürdisi eşidilýär. Süriniň yzyndan garrap, lagar düşüp ugran goýunlar özbaşlaryna aýratyn bölejik bolşup barýarlar. Kakam käte bir "häý, haýt..." diýip özünden barha daşlaşyp barýan süriniň yzyndan gygyrýar. Şonda süriniň öni yza serpilip, lagar düşen goýunlara hem sürä ýetişmäge mümkinçilik bolýar. Kakamyň sürini sesine öwredýänem bir gowy zat, ýogsam, häzir ony gidip gaýtarjak bolsaň, gör, nirelerden aýlanmaly bolardy.

Esli ýöresegem, nämüçindir, hemişe ligirdäp, ädim saýyn öňünden çykýan zemzenpisint suwulganlar häzir bize gabat gelenok. Kakama sorag berip, bu ýagdaý bilen gzyklydym. Ol şonda birwagt özi bilen çopan-çoluk bolan Aganyýaz agany gepletdi.

— Aganyýaz aga bende: "Goýun geçen ýer ot geçen ýalydyr, ol ýerde ýylanam galmaz, suwulganam" diýerdi. Onsoňam goýunda ýylan-suwulgan üçin ýakymсыз ys bolarmyş. Şeýle-de, süri gijesi-gündizi ýylan, suwulgan bilen goşulyşyp ýorenem bolsa, olaryň ýylanyň zäherinden heläk bolýany nega-da biridir.

Halypasyny ýatlamagy kakamyň göwün torbasynyň açylmagyna, maňa ýene-de birnäçe zatlar gürrüň bermegine sebäp boldy. Ol gidip barşyna töweregi özüçe okap ugrady.

— Ine, bu güllejek-güllejek bolup oturan zatlar sazak, bu ýerlerde seýregräkdir, ol ak çägäniň bolsa bol çöpi şudur. Sazagyň bir hepde, ýarym hepde entejik haýaly bar, martyň ahyrlaryna, apreliň başlaryna gül

görkezip gözün ýagyny iýer bi. Gyşda, ösgün bolup gardan ýokarda galýany üçin, sowuk günlerde onuň gadyry has aýratyn bolýar. Goýun malyň gyş höregidir bi. Çopan bolsaň hemişe haýsy çöpüň nirede bitýänini göz astyna alyp, "Bir ýerde nepi deger" diýip ýörensiň. Mahal-mahal süriňi ýowşanyň köp ösen ýerlerine hem aýlamalysyň. Aganyaz aga bende goýna gerek ähli däri-derman çölün özündedir diýerdi. Şonuň diýşi ýaly, ýowşan iýse, içi soguljanly goýun dertden dynar oturyber. Özi-de olam çölün ir çykar otlarynyň biridir. Häzir yöräber bakaly, birki ýapy aşsak, önümizden çykar, onam görkezerin. Bir tutup synlasaň, soň hemişelik gözünde galmagyna gowy bor. Özi-de goýun maly örän ynjk maldyr. Ony ýürekden gowy görmeseň aňar. Ýogsam, ýüzüne seretmesi bolmaz janawaryň. Ýöne ol seniň kimdigiňi sesiňden biler. Akly gulagyndadyr. Sen ol goşdaky düşekleriň aşagyna düşelen çöplere üns berdiňmi? — Kakam şeý diýdi-de, meniň yüzüme seretdi. Şol arada hem öz ýanyndan: "Bu bir ýaş oglan, selniňi näbilsin, gandymyňy näbilsin" diýip oýlanan borly, maňa jikme-jik düşündirip ugrady.

— Çopan üçin selin-siňren ýassyk-düşekdir. Siňren çopan-çolugyň bagtyna döräýen bir çöpdür. Ezilip geleňde özge zady tutaşdyrlyk etseň, aňsat oduň tutaşmaz, bir gysym siňrene kükürt çyzarsyň welin, oduň ýag dökülen ýaly tutaşar ötägider. Ýagyş näçe ýagsa ýagybersin, onuň çygy yüzüne almasy bolmaz, endamy ördek-gazyň endamy ýalydyr.

Süriniň hol allowarradaky baýryň depesinden aňrylygyna agyp ugramagy kakamyň gürrüňini togtatdy. Gidip, ony gaýtaryp gelmelidigim belli boldy. Ýöne sürä tarap ýönelenimem şoldy welin, kakam menden öňürtileidi. Ol elini agzyna tutdy-da: "Häý, haýt" diýip sesini süýkdürip gygyrdy. Süri şundan soň öňünden kimdir biri don bürenip çykan ýaly güsürdäp yzyna serpikdi. Serkäniň boýnundaky jaňyň mallary öz töw-ereginde çagyryan aladaly düňňürdisi eşidildi.

— Biziň baýrylar berkdir. — Kakam yöräp ugransoň ýene-de ýaňky gürrüňini dowam etdirdi. — Goýnuň yzyna düşüp, inip-çykyp yörseň tiz maýyp eder. Elbetde, ýazda süriniň agyr mahaly onuň geçen yzyna aýlanmaly. Ýaş guzulaň uklap, ota-çöpe çörňeşip galmagy ahmal. Özge wagt welin sürini endige düzüp, ony sesi bilen bakmalydyr. Şonda bir-ä malyň abat bor, birem süriniň zyznda ygyp, özün heläk bolmarsyň. Beý diýsem, ýöne gygyrybam yörmelidir öýtme, goýun maly gohy-da halaýan däldir. Halypamyz Aganýaz aga bendäň sürüsine köplerini gözi giderdi, onuň üstünligini görüp bilmeyänlerem yok däldi. Ýöne olaram gyssanan ýerlerinde: "Aganýaz aga, şuny näderkäk, nähili bolýarka?" diýşer durardylar. Bir gezek bolsa onuň sürüsine gözi gidýän çopanlara ferma müdirini yrmagam başartdy. Ol çopanlar: "Aganýazyň sürüsünde sarç goýunlar az, soň üçinem abat, hany, şoňa toklam bir berip gör, şonda onuň kimligi belli bor" diýşen ekenler. Bir ýola seçgiden soň oňa bir bölek tokly berdiler. Men şonda bu ýerde bir gepiň

bardygyny aňdym. Aganýaz aga, aý, ol Aganýaz agada. Onuň bolsa göwni bir ýaly, şeýdýäňizem diýenok, gaýta maňa-da: "Haýyr, oglum, hiç zada darykma. Gaýta bilmedik bol, mal eýesi biz bolsak, malymyz bize meňzemelidir" diýýär. Dogrudanam, sarç toklular bize bir hepde — on gün gan ýuwutdyrды. Dürli sürüde, dürli terbiýede önüp-ösen birtopar tokly, olar ne-hä seniň sesiňi alga alýarlar, ne-de özüňi. Hersi bir kelle, men-ä o mahal ýaş oylan welin, Aganýaz aga altmyşy egne atan, güýji gaýdyşyp, bili gidişen adam. "Hany, şularam bir Aganýaz aga mugyra getirýän bolsa getirsin" diýlip berleni bes-belli. Men çydasamam, ol bu şata uzak çydamady. Bendäň halys degnasyna degen borly, bir ýola ol maňa heniz bir ýerini halallamankak (bir öwräň ot-çöpüni tutnukly tutup, birkemsiz iýdirmäge Aganýaz aga "halallama" diýerdi), düýä goş-golamymyzy yükletdi-de: "Sen, inim, barda, Gyzylgatydaki geçen ýyl Öwmät bilen Jumadurdyň guzy alan ýeriniň töwereginde goşy düşüriber" diýip ugratdy, özi bolsa sürini öňüne salyp gitdi. Aganýaz aganyň bir hyýala müneni belli boldy. Süri şol ugrayşyna meniň günortana galyp-galman ýeten ýerime — çar töweregi kert bolup, gyzylymtyl öwsüp duran baýyrlaryň arasyna, gijjölänler gelip indi. Ol gün-ä ýatyp dynç aldyk. Ertesi Aganýaz aga sürüsini üç tarapy kert gaýa bolup duran, agyl biçüw zawa salyp, meni eli taýakly bu agylyň agzynda goýdy. Şundan soň ol sürini üýşürip-ýazyp, olara şeýle bir darady welin, janawarlaryň iýenini burnundan getirdi.

Her gezegem sürini ýazyp goýberen mahaly, "hä-haýt, gaýt!" diýip, özüniň basyksy, pessay sesi bilen gygyrýar. Süri sesine serpilmese bolsa, ol ýene-de başbozar geçileri alýar taýagyň astyna. Aý, ol şeýtdi-şeýtdi-de, bir hepdede sürini öz diýenine saldy oturyberdi. Nädersiň onsoň "haýt" diýenden hyrra yzyna dolansa dursa. Süri sesimize ýagşy öwrenişenden soň, biz ýene-de dolanyp, öňki ýatagymyza göçüp geldik...

Şol gidip barşymyza bir gezek men özümizden daşlaşyp barýan süriniň yzyndan ony kakamyň gaýtaryşy ýaly gaýtarmak niýeti bilen: "Goş, aýlan" diýdim-de, öz buýrugymyň netijesine garaşdym. Süri meniň sesimi piňine-de almady, ol öňküsi ýaly lagambir ýazylyp otlap ýör.

Ikinji gezekde meniň buýrugymy kakam özüniň gyryljyk sesi bilen ýene-de bir gezek gaýtalady. Süri güsürre yeňsä serpilip, onuň bir sözünü iki diýdirmedi. "Hüm bilen hümüň tapawudy kän ekeni".

Kakamyň elinde egri taýagy, ol ony arkasynda kese tutup barýar. Meniň oňa "Getir, taýagyňy götereýin" diýesim gelyär. Ýöne ilki-hä ebeteyini tapmadym, soňundan, onuň ýapa ýarmaşylan mahaly taýagyny söýget edinýänini göremsoň bolsa, ol taýagy soramagy goýbol-sun etdim.

Kakam wagtal-wagtal durup, elini gözüniň üstüne kölegeledip, töwerekdäki baýyrlaryň yüzünü synlaýar. Ýogsam häzir töwerekde günem ýok, onuň gözüni ýum-juklatmaga mejbur edýän şöhlelerem. Onuň hyýaly häzir asmana birsydyrgyn gara keçe bolup ýazylan

bulutlaryň aňyrsynda bir ýerlerdedir. Kakam dursa, menem ondan uzaklaşman aýak çekýärim. Ýapylaryň güneş taýynda läleleriň çog gyzyl bolşup oturanlaryny görýän. Kakamyň diýşi ýaly, häzir baýyrlar düýrlenişip-düýrlenişip, bu ýerden bir ýerlere göterilip gidiberjege meňzeyärler.

Meniň depe görsem üstüne çykasym gelip dur. Töweregi synlaman geçsem, asla göwnüme jaý bolanok. Her depäniňem töwereginde birhili görnüş bar. Çölde her ot öz neberesi bilen goşulyşyp, aýratyn obajyk bolup ösmegi eý görýän ekeni.

Ýene birsellem ikimiz çöli ädimläp tüketjek ýaly bolşup ýörenimizden soň, kakam maňa bir öwrümde gerek bolar diýip oýlanandyr-da, ýene-de meniň üçin töweregiň ot-çöplerini okap ugrady.

— Ana, hol, agyn baldak bolup oturan bolsa selindir. Onuň gatyja gulpagy bolýandyr. Häzir olaryň, aralygyndan goýunlar, darak dişleriniň ýumşak saçdan geçişi ýaly, geçer giderler. Oňa barmysyňam diýmezler. Selni özge otlar azalyp, çopançalap aýtsaň, bal bolan çaky iýerler. Çopan bolsaň-a, otlary sen tanaýmalysyň. Malýň içgeçmä ýolugaýsa, onda sen ony dadranly ýerde bakmalysyň. Aganyaz aga-ha onuň kökünü gaýnadyp, wagtal-wagtal süriň suw içýän nowasyna-da guýdurardy.

Bu çöpüň bolsa, ýandakdygyna sen beletsiň. Yssy düşüberse, ol ösüp, töwerege has-da eýemsirener. Özi-de ýazyň ýaşyl donuny yhlas bilen tä güýz gelyänçä geýer. Ol düýeleň elýetmez höregidir, düýe ýaly suw-

suzlyga hem çydamalydyr. Ýandak minneti özüniň uzyndan-uzyn tanap pisint kökünden çekýär.

Onsoňam biziň Badhyzymyz ot-çöpe juda baýdyr, bu ýerde dag etegi ösümlüklere-de, orta çöle mahsus ösümlüklere-de gabat gelersiň.

Lukman Hekim diýen adam bolsa bu çöpleriň hemmesiniň diline düşünenmiş. Syrkaw adamlary bejerende ol şu otlary derman hökmünde ulananmyş. Ol diňe bir dişagyrynyň dermanyny tapyp bilmändir diýýärler. Ondan: "Dişagyryň dermany nämedir?" diýip soranlarynda, ol hiç zat diýmän: "Goparaýmasaň, alaç ýokdur!" diýen manyda çem gelen çöpüň birini goparyp gidiberenmiş.

Süri birsalym ýazylyp-ýaýrap otlansoň, onda-munda ýataklaýan goýunlar görnüp ugrady. Şeýle bolanda mallaryň doýanlygynyň, indi birsalym dyz epip, dync almaga wagt ýetendiginiň alamatydygyny, kakam öň bir gezek maňa aýdypdy. Biz şundan soň süriniň daşyna aýlanyp, onuň ýüzüni goşa tarap öwürdik. Süri ýene-de baýyrlaryň arasy bilen öz akymyny dowam etdirdi.

KEÝIK OWLAJYGY

Şol gezek Garly ferma goşa gelen günü hem ýazyň möwjäp, öz ýazlagyny ýazlap oturan günleriniň birisidi. Ferma gelende kakamdyr çoluk daýy ikisi-de goşdadylar. Gollary tirsegine çenli çyzgalan çoluk daýy jamda hamyr ýugrup, gömme çörek bişirinmegiň aladasy bilen hysyrdanýardy. Kakam bolsa eşegiň gaňnasynyň könelişen tokalaryny aýryşdyryp, ony täzedden sazlamak üçin

keçesini, temen-bizini töweregine ýaýradyp otyrды. Olar hümürdeşip, iş arasynda bir zatlaryň maslahatyny edýärdiler.

Ferma müdiriniň tanyş maşyny gelip gapdalda togtan mahaly, kakam dagy özara maslahatlaryny soňa goýup, myhmany garşylamak bilen boldular. Garly ferma maşyndan düşensoň, meniň guzuly goýunlary bölejik edip bakyp ýören tarapyma öwrüldi-de:

— Agadurdy, hany, bäri gel, köşek! — diýip, meni ýanyna çagyrdy.

Men bakyp ýören goýunlarymyň ýüzüni goşa tarap öwürdim-de, onuň gapdalyndan aýlanyp, Garly fermanyň özüme garaşyp duran ýerine gaýtdym. Ol golaýyna baranyma mähetdel, ýylgyryp, dabara bilen münüp gelen maşynynyň gapysyny açdy.

— Köşek, hany, bir seret, gör, men saňa näme getirdim? — diýdi.

Men gyzyklanyp, maşynyň içine seretsem, iki oturgyjyň aralygynda ýatan keyik owlajygyny gördüm. Meniň yüzümdäki sorag alamatlary bada-bat şatlyk bilen öz ornuny çalyşdy.

Garly ferma çay başynda keyik owlajygyny ilki birki günlükde uzagrakdan görendigini, şonda golaýda bir ýerlerde owlajygyň enesi bardyr diýen pikir bilen onuň duşundan geçip gaýdandygyny gürrüň berdi.

Bu gün ýol bilen geçip baryarka, şol töwerekde owlajyk ýene bir gezek Garly aganyň gözüne ilipdir. Garly aga ýakyn baran mahaly ilki ol süýrenip gaçmaga synanyşypdyr. Ýöne ysgynsyz aýaklar onuň diýenini

etmändir. On-on baş ädim gaçyp-gaçmanam, ot-çöpe çolaşyp ýene-de ýykylypdyr. Şundan soň bu owlajygyň bir derdiniň bardygy Garly aga aýan bolupdyr. "Kimdir biriniň çawan oky muny ýaralandyr" diýip oýlanypdyr. Emma owlajygyň bedeninde ýara yzy ýok ekeni. Ol "Owlajyk çabgada galyp, buýandyr, oduň gapdalynda birmeýdan ýatsa, damarlaryna gan ýöreşer. Aýak üstüne galar, ana, onsoň özüniň keyik çagasydygy ýene-de onuň ýadyna düşer" diýen pikir bilen hem-de bu ýerde meniň barlygymy ýatlap goşa getiripdir.

Çoluk daýy Garly fermanyň öwredişi ýaly, ilki oduň gapdalyna bir goltuk ýylgyn atdy, könelişen keçäni hem getirip, onuň üstüne ýazansoň bolsa owlajygy göterip, ýörite taýynlanan düşekde ýatyrdy.

Keyik owlajygyna meniň bada-bat mährim gitdi. Şundan soň meniň ojagyň töwereginden uzak gidesim gelmedi. Meniň indi bu owlajygy görüp durmasam, başga ýerde karar tapmajagymy kakam hem aňan borly, ol guzuly goýunlary çoluk daýa tabşyrdy. Meni bolsa goşda keyik owlajygynyň ýanynda galdyrdy.

Garly ferma-da çay içensoň, merkezi goşa gidip, owlajyga seretdirip, däri-derman etdirmek üçin doktor tapyp geljegini aýdyp, maşynyna mündi. Şundan soň owlajyk bilen men goşda ikiçäk galdym. Ol-a oduň beýleräginde ýatyr, men bolsam ody öçürmezlik üçin töňneliräk gury ýylgynlardan getirip, oňa atyşdyryp ýörün. Owlajygyň weli derdi özüne ýetik borly, onuň wagty bilen aýak üstüne galasy gelmedi.

Çoluk daýy birsalymdan yzyna dolanyp gelip, ýene-de owlajyk bilen gyzyklandy.

— Agadurdy, keyijek ezilen çörekden ýmändir öýdýän?

— Ýok. Ol-a hiç zadam iýenok.

— Onda bir zat edeli, inim, muña bir tokga gant ezip içireli, ýüregini tutar.

— Bolýar, içireli. — Men şeýdilse gowy bor diýen niýet bilen, kömek bermäge taýyndygymy mälim edip bada-bat onuň bilen razylaşdym. Dogrusy, şeýle edilende, owlajga gowy boljagyna ynanmanam durmadym.

Owlajyk süýjüli suw içensoň, öýkenini bokurdagyna üýsürüp, üsgürüp ugran mahaly, süýji zadyň oňa zeled berip biljekdigi belli boldy.

Indi doktoryň gelerine garaşmaktan başga alaç galmady. Doktor gelip owlajgy barlan mahaly, onuň öýkeniniň sowuklandygy belli boldy. Owlajga inñe sanjylan mahaly, men onuň ynjap tisginenini görmezlik üçin yeñsáme öwrülip durdum. Doktor biraz wagt geçirip, ikinji inñäni urup, başyny ýaýkanson "Öýken yeñläpdir, öýken" diýdi-de, ertirem gelip habar tutup gitjegini aýtdy.

Olar hoşlaşyp gidensoň, çoluk daýy hem bireýýäm alaň aşyp giden bölejigiň zyndan ugrady.

Ýene-de goşda owlajyk ikimiz galdyk. Töwerekdäki adamlardan özüne ýagşylyk ýetmese, ýamanlygyň bolmajakdygyny owlajgyň duýgur ýüregi syzan borly. Onuň gorkup, howpurganyp töweregini synlamagy kem-kemden galyşdy. Ýöne owlajgyň gözleri süzülişip

ýumulyberse welin, meniň oturyp-turup mazam bolmady. Göwnüme, bir bolmasy iş bolajjak ýaly, owlajygyň gözleri bir ýumulansoň gaýdyp hiç mahal açylmajak ýaly bolup duýuldy. Şeýle bolanda men her gezek gapdalyna baryp, onuň kömelek ýaly bolup dürterilip çykyşyp gelýän şahlarynyň birine elimi ýetirýärdim. Her gezek hem şeýle bolanda owlajyk tisginip gözlerini açardy. Her gezegem ol gözlerini açansoň, meniň ýüregim ýerine gelerdi.

Garaňky gatlyşýança, bu ýagdaý telim gezek gaýtalandy.

Kakam süri bilen aýlanyp gelensoň bir süýtli geçini sagyp, owlajygyň tumşugyny açyp agzyna süýt guýduk. Owlajyk tamşandy.

Ýöne onuň başga iýip-egsen zady bolmady. Gapdalında goýlan bir jam kepegi-de oňa derek çadyra gelip-gidip ýören nançy goýun iýdi.

Gije ýatylan mahaly, owlajygyň üşemän ýatmagy üçin onuň üstüni köne oýluk bilen pugta basyrdyk.

Ýöne men ornuma geçsemem keyijegi gaýgy edenim üçin gijäniň birwagtyna çenli uklap bilmedim. Çoluk daýynyň habaryny aýtmak üçin kakamy yralap oýaran wagty hem men oýadym. Ol pyşyrdap gepledi.

— Rahman aga, Rahman aga...

— Hä, näme?

— O janawar-a ýañja gutardy.

— Näme?

— O janawar-a diýýän, ýañy turjak ýaly etdi-de...

Kakam dikelip oturyşyna haýpygeliçilik bilen başyny yralady.

— Băý, bolmandyr-ow ol-a, Agadurd-a gaty gynanar.

— Ol-a şeýle, yöne nätjek-dä. — Çoluk daýynyň gürrüň aralygynda uludan dem alyany eşidildi. — Onda, Rahman aga, neme edäýeli, şeýtsek nähili bolar-ka?

— Năme etsek?

— Hăzir owlajgy äkidip, bir yerlerde yerläli.

Agadurdy görüp gynanmasyn, ertir bolsa oňa: "Keýik owlajyg-a gije ýatyrkak turup gidiberipdir" diýeris. Goý, ol soň-soňlaram gören keýigini şol gaçyp giden keýijigidir öýtsün yörsün.

Kakam çoluk daýynyň tapan çykalgasy bilen ylalaşan borly. Ol keýijegi göteren ýaly edip, gujagyna gösterdi. Çoluk daýy bolsa şundan soň çadyryň gapdalynda ýatan pili alyp, onuň önüne düşdi. Meniň gözümden syrygan gözyaşymy bolsa olaryň hiç biri görmedi.

Ertir olar men oýanan mahalym agşamky maslahat edişleri ýaly, owlajygyň agşam ahmallykda gaçyp gidendigini aýdyşyp, ony daňyp goýmandyklaryna ahmyr edişen boldular.

Ýöne men hiç kimden zat soramadym. Sebäbi men agşamky gürrüniň hemmesini eşidipdim ahyryn.

HAKYKY IT

Sary aga sözünde tapyldy. Üç-dört gün geçip-geçmänkä onuň: "Rahmanyň ogly gelip, güjüjegini alyp gitsin!" diýen habary geldi. Ýöne biz, kakam bilen çoluk daýynyň işi köp bolany üçin bada-bat habaryň zyndan gidip

bilmedik. Ol ýere biz şol günüň ertesi kakam bilen, öýländen soň gitdik. Bagtymyza Sary aga-da entek goşunda ekeni, ol ýañyrak örüzip goýberen sürüsiniň zyzndan gitmäge hyýal edip, eşegini gaňňalap duran ekeni. Bizi görüp, Sary aga özüne mahsus açyklyk bilen ýylgyrdy.

— Hä, giýewçe, gelyämiň köşek? Ýene-de baş-on minut gijräk geläýen bolanlygyňyzda, meni bu ýerden tapmazdyňyz.

Biziň bilen salamlaşanson bolsa, ol içi güjükli çukuryň ortasynda, bir oýnuň gopjagyny syzyp, boýurganyp duran iti aldarlap kowmak bilen boldy.

— Gazap, bu nä boluş, utanaňokmy? Süri nirde, sen nirde?

It Sary aganyň gepine sözme-söz düşünyän ýaly bolup, oňa göni seredip bilmän, torsarylyp başyny aşak sallady.

— Aýyp bor, gardaş, onda-da saňa, men-ä sen bar diýip sürüden arkaýyn, a sen bolsa...

It şundan soň gidesi gelmese-de, Sary aganyň raýyny ýykyp bilmedi. Ol boýlap duran çukuryndan böküp çykdy-da, seňk-seňk edip, süriniň zyzndan gitdi.

Kakam bilen Sary aga goşda oturyp, ondan-mundan gürleşip naslaşyançalar, örüp giden süri-de, mahal-mahal gaňrylyp yzyna gözleyän Gazabam alaňdan aşdy.

Sary aga agzyndaky nasyny döküp: "Öz-ä bir oýun gopjagyny aňdy, janawar!" diýip, Gazabyň giden tarapyna ýene-de bir gezek seredenson, ornundan turdy-da, bizi güjükleriň ýatan ýerine alyp bardy.

Çukuryň içinde baş sany bir-birinden gowuja güjüjek bar ekeni. Men «Kakam häzir bujagaz güjüjekleriň çem gelen birini tutar. Menem ony gujagyma gysaryn» diýen pikirdedim. Ýöne kakam maňa güjüjek saýlamaga howlukmady. Çukuryň gyrasynda çommalyp oturdy-da, ilki birsalym güjüjekleriň hereketini synlady. Soňundanam olaryň biriniň ýeňsesinden tutup ýokaryk göterdi. sakarja güjüjek ala-goh bolup çyňsap şermendelik etdi. Kakam ony gapdalda goýdy-da, başga bir güjüjegi alyp, onam şeýtdi. Bu güjüjek welin, waňkyrmagyň ýerine, janagyryly çyňsap, iki gapdalyna agyz salmaga başlady. Kakam ol garadişlek güjüjegi aldy-da, arkasyny sypalap, soňundanam ony maňa uzatdy.

— Al, ine, şu güjüjek seniňki!

Güjüjegi alsamam, kakam meniň ýaňkyja pökgi garyn güjüjekden gözümi aýrasym gelmeýänini aňdy.

— Ogul, bilip goý, ynsanyňam, haýwanyňam sähel zada şermendelik ediberyäni kän bir halanylýan däldir. Olardan oňňullyga garaşyp bolmaz. Gördüňmi, eliňdäki güjüjegiň ýaňy hyňranyp, dişleşdirip bolubersini. Ine, şol hakyky it. Ol namysjaň, degmedige degmez, degeni welin aýabam goýmaz...

Kakam wagtynda nämäniň nämedigini düşündirmedik bolanlygynda men: "Kaka, ýaňkyja güjüjegi alaly-la!" diýmäge çemelenip durdum.

Sary aga-da baş atyp, kakamyň pikirini goldady. Diňe men şundan soň öz güjüjegimiň tüýs meniň isleyän, akylly, batyr itim boljagyna ynandym.

Şundan soň güjüjegimi gujagyma has-da berk gysdym.

ÇÖLÜŇ DEŇİZ GÜNLERİ

Bu gün meniň oba dolanmaly günümdi. Çoluk daýy bilen men irden hoşlaşypdym, ol süriniň yzyna düşüp gidipdi. Kakam bolsa goşda, meni ugratmaga galdy. Ol häzir töwerekde ol-bi işlere güýmenip ýör. Men gitmezinden öň ýene-de bir gezek daş-töwerege aýlanmak isledim. töwerege aýlansam önem hut şeýle bolardy. Bir depäň üstüne çykasym gelderdi. Onsoň ýene bir depe seleňläp üstüne çykasym gelderdi. Onsoň ýene bir depe seleňläp görner... Garaz, depeden-depä aşyp barşyma, goşdan gaty uzaklaşanymy bilmän galýardym.

Meniň gezim etmegime kakam hem garşy bolup durmady. Bir diýen zady, uzak gitmäwer diýen manyda: "Garly ferme-de indi gelmelidir öz-ä" diýen söz boldy. Garly aga birki günlükde meni öz maşynynda oba äkitmäge söz beripdi.

Asman bu gün düýnküden açykdy. Günortadan — Hindiguş daglary tarapdan öwüsýän ýakymly şemal, dag pisint ak bulutlary önüne salyp alyp baryardy. Onuň uzyn eteginiň bir bölegi bolsa ýeriň ýüzi bilen süýrenip, bu ýerdäki ösüp oturan ot-çöpleri bir gapdala ýaplap öwüsýärdi.

Bu gün özüm bilen oba gitjek güjüjegimi hem ýoldaş edindim. Men indi kakamyň bu güjüjegi saýlap alan günü aýdan gürrüňinden çen tutup, oňa Batyrja diýip yüzlenýärim. Hakykatda welin, entek onuň belli ady ýok. Bir göwnüm ilkinji gezek kosmosa uçan Laykanyň adyny dakaýam diýýär. Ýöne ol gün çoluk daýy: "Agadurdy, güjüjegiňe näme at dakdyň?" diýip

soran mahaly, entek onuň ady ýok diýenimde, ol bir gürrüň aýtdy. "Kinolarda köp görensiň, hol, Çingaçguk, Algyr laçyn dagy diýilýän indeýler bardyr-a, ana, şolaryň ilinde her kime ulalansoň, köpüň arasynda tutýan ornuna görä, görkezen hyzmatyna görä at dakylarmyş".

Men ol indeýlere meňzäp, güjüjegim ulalýança-ha, atsyz galdyryp biljek däl. Ýöne oba barýança-a oňa at dakmasam gerek. Oba baramsoň, Şeker bilen maslahatlaşyp, oňa bir gowy at dakaryn.

Güjüjegim kiçijigem bolsa, tomalanyp menden galar ýaly däl. Meniň çykan ýerime çykjak bolup, inen ýerimden injek bolup dert-azar. Şeýle-de bolsa entek onuň kiçijikdigi bildiräýýär. Heniz güýje girmedik aýajyklary ota-çöpe çolaşýar. Batyrja tomalanyp-tomalanyp gidýär. Her gezek şeýle bolanda, men yzma öwrülýän-de, gelip çyňsap duran güjüjegimi elime alýan. Kakamyň ýanyndan gidýänligime biraz gynanýanlygym üçin bolsa gerek, men töweregi synlap, gören del çöpümde syn saklap barşyma ýene-de kakam hakynda oýlandym. Kimiň kakasy ýanynda bolup, öýlerinden girip-çykyp ýören bolsa, onda ol maňa düşünmez, maňa diňe "Kakam erte geler" diýip, ýola garap görenler düşüner. Garaşyp görenlere kaka halkynyň gadyram bir başgadyr. Meniň üçinem şeýle, kakam elýetmez bir zat. Ýogsam, kakam käbir kakalar ýaly eý görýänini mälim edip, gujaklap, ogşap ýören adamam däl.

Her gezek çölden gelende, men onuň önünden çykyp salamlaşýan, düýesini çökerişýän. Ol tüwdürilip

baryp, özüni göni üstüne zyňýan jigimi gujagyna alsada, ilki meniň bilen salamlaşýar.

— Oglum, sag-gurgun oturanmysyňyz?

— Şükür.

— Oba-gara, hemme gurgunçylykmydyr?

Ol gelen günleri toý edýän kän bolsa-ha "oba toýçulyk" diýýäriň, ýogsa-da "Hawa, obalaram saglyk" diýýäriň. Obada ölen-ýiten bar bolsa-da, ony bada-bat kakama aýdamok. Ol ýagdaýlary çay başynda, ýeri gelende ejemiň özi aýdyşdyrýar. Barmaly ýerlerini kakamyň ýadyna salýar. Kakam her gezek çölden gelende toý bolan öylere barmasa barmaz, ýöne ölen-ýiteni welin ýatlap, şol günüň özünde öýme-öý aýlanýar. Önräkler, baş-dört ýyllykda, jigimden ulurak wagtlyrymam kakam çölden gelende meni gujagyna göterip ogşardy. Ýöne özüm nämüçindir, onuň beýtmegini halamazdym. Ahyr bir gezekde bolsa men oňa:

— Kaka, indi meni ogşama! — diýdim. Kakam nädendir öýdýäňiz?

Hakykatdanam, geň galdy.

— Nämüçin, oglum? — diýdi.

— Indi menem uly adam ahyry. Özün-ä: "Meniň ýok ýerimde öýüň eýesi sensin!" diýýäň, özünem...

Men kakam göwün edermikän öydüpdim, ýöne beýle bolmady, gaýtam, ol guwançly ýylgyryp: "Gör, ogluň nireden öwüsyär?" diýen manyda ejeme seredip gülümsiränsoň: "Bolyar, oglum, goý, seniň diýeniň bolsun!" diýip, meniňkini makullady.

Kakam ýanymda wagty men öz deň-duşlarymyň haýsýs bilenem bolsa, bil guşanyşyp göreş tutmaga taýyn. Pälwan hasaplanýan Kadyryň ýagyrynysyny ýere degraýmek aňsadam däldir welin, geçen gezek Apat kakamyň toýunda şonam iki gezek, çopan badagyny salyp ýykdy. Ol bolsa bary-ýogy meni ýekeje gezek çilşirme bilen ýykdy. Munuň sebäbi bar. Sebäbi kakamyň golaýymdadygyny duýýan mahalym, hemişe özümi erkin hem öňkimden has edermen duýýaryn.

Kakaň golaýda bolsa, onuň gadyry başga-la...

Bir depeden aşaklygyna inip barýarkam, iki sany uruşýan pyşbaganyň üstünden bardym. Men öň hiç wagt pyşbagalaryň uruşyny görmändim, Olar uruşmagy bilýändirem öýümezdim.

Görüp otursam, wagtal-wagtal bularam öz aralarynda hytda-da-mytda bolşup alýan ekenler. Ine, häzir olar meniň öňümde biri-birine sürnüşen bolşup durlar. Birek-biregi bat bilen süsen wagty olaryň arkasyndaky okaralar çakyşyp, şakyr-şakyr edýär. Pyşbagalar boýunlaryny ýygnaşyp, gidişip ugran mahallary, olar iki sany dünđerilen okara janlanyp çaknyşyp durana meňzeyär.

Ýapylaryň ýüzüni tutup ösen otlaryň köpüsini tanamak. Diňe okaralaryny aňsamky ýagan ýagyşdan dolduran keyigokaralar maňa tanyş. Ondan iki sanysy öýümizde, jigim bilen meniň bolýan otagymda hem asylgy dur.

Ot-çöpleriň hemmesini tanamak, bilmek üçin çöle köprük gelmeli, kakam bilen, çoluk daýy bilen köprük

tirkeşmeli. Indi meniň bu ýere tiz-tizden gelerin diýen niýetim bar.

Tizden men köne goýunýatak bolany mälim bolup duran ýerden geçip baryarkam, kömelegiň boluna duşdum. Düýn bu ýere aýlanmadygyma ökünip, howlukmaçlyk bilen kömelek çöplemäge başladym. Hemişe Şeker dagy bilen goşulyşyp, kömelek çöplän wagtymyz aýdyşýan sanawajymyzyň hem özi dilime geldi:

Höwrüň mende, kömelek,
Çykyp, Günde gerin sen.
Höwrüň mende, kömelek,
Ilki maňa görün sen!

Bu ýerde özümden başga hiç kimiň ýoklugy ýady-
ma düşensoň, meniň kömelek çöpläbem ugrum bol-
mady. Häzir Şeker dagy ýanymda bolup, özüm bilen
deň gopuşyp, kömelek çöpleşip ýören bolanlygynda,
men olardan az çöplemejek bolup, gör, nähili ylgardym!

Bir gezek başymy göterip töweregime gözlän wag-
tym goş tarapda iki adamyň maňa el bulaýlaşyp
duranlaryny gördüm. Olaryň beýle ýanynda bolsa Garly
aganyň maşyny maňa garaşyp durdy. Men güjüjegimi
gujagyma aldym-da, egnimden çykaran köýnegime
kömeleklerimi salyp yzyna dolandym.

Maşyn ýeriň pesi bilen gündogara, bireýýämden
bäri meniň pikiriň bir gapdalynda ýola garap duran
öýümize tarap howlugyp baryar. Ana, ejem daş işikde
dur, ol maşyn golaýlaşan wagty Garly aga baş egip
salam beryär. Meni bolsa gujaklap esli salym kükregine
gysyp, ýüz-gözümi synlap goýbermän durýar. Aglaýmagy-

da mümkin. Daýym gezelenje äkidende-hä dolanyp gelemde aglapdym. Jigim bolsa ho-ol ýeňseki ýapda gazlary kowalap ýör, oňa şol gazlar bolsa bolanydyr. Şekerler ilki-ilkiler gazlaryna degilyänine düýrügenem bolsalar, indi olaram oňa hiç zat diýenoklar. Gaýta, "Hol-a gazlar, özüň naharla, özüň kowalaş, nätseň şeýt, yöne suwa gaçmasaň bolýar" diýişýärler. Şeker-ä oňa gaýta gazlary kowalaşaymasa, "edýäniň näme?" diýmez. O-da jigimi menden kem görenok.

... Ejemiň beýleräginde Şeker dur, onuň mensiz obada içi gysandyr, gelenime begener, özi-de sorag baryny berer. Bu gezek meň onuň soraglaryna jogabym nagt. "Näme gördüň, çöl nähili ekeni?" diýse, çölde yöreden gündeligimi onuň eline bererin-de, «Ine, özüň okap göräý» diýerin. Bolmanda-da men ol gündeligi öz klasymyz üçin ýöretdim ahyryn.

Häzir çöl "tozap ýatyr" diýilyän çöle birjigem meňze-meýär. Ol häzir hut deňiz, şol gezek daýym bilen gezelenje giden ýerimde gören deňzim. Ýazylyp-ýaýrap, owsun atyp tolkunyp oturan üsti meýdanly deňiz. Özi-de ol şeýle bir giň welin, onuň ne başlanýan ýeri bar, ne-de ahyry. Sereden ýeriň owsun atyp, suw bolup tolkunyp ýatyr.

Mugallymymyzyň gürrünlerini ýatlasaň-a, çöl hem öň birwagtlar deňiz ekeni. Ol soň-soňlar tebigat üýt-gäp suwy çekilensoň çöl bolupdyr. Çölde ýaşaýan janly-jandarlaryň köpüsi şol mahallar suwda ýaşanmyşlar. Atlar çölüň deňiz günleri onuň yokarsynda pelesañ urup uçýan çarlaklar ekeni...

Men bu ýerde bolup, bir zada göz ýetirdim. Çöl her ýyl ýaz aýy gelende bir gezek owsunyp, ýaşyl öwsüp, özüniň geçmişini, deňiz günlerini ýatlaýan ekeni.

Biziň Garly aga bilen münüp barýan maşynymyz häzir şol tolkunlaryň arasynda gezip ýören gaýyga meňzeş, ol bizi ýaşyl tolkunlaryň arasyna aýlap, ýüzüp barýar...

Gaýgysyz Atabayewiò
ogullary

●
Reksiò ýalagy

●
Telwas °apagy

●
Prometeý

Gaygysyz Atabayewiò ogullary

Otuzynjy ýyllaryň başlaryna men Aşgabatdaky gysga möhletlik mugallymçylyk kursuny tamamlap, Tagtadaky ýaňyrak ýetim-ýesir garyp çagalaryna niýetlenip açylan mekdep-internatda müdir bolup işe başladym. Işim ýetik, çagalary okadýanam, eşegaraba bilen odun, azyk çekýänem özüm. Başçaranrak çagalar hem maňa kömek edýärler. Şol günleriň birinde gije biziň bolýan jaýymyzyň gapdalynda bir maşyn gelip saklandy. Daşa çykyp gelenleriň habaryny alsam, olaryň biri oblastyň ýolbaşçy işgägi Änmet aga, ikinjisi bolsa Gaygysyz Atabayew ekeni. Ol ýyllarda biziň Hywa etrabymyzda basmaçy ýetik bolan-soň, onuň bir aýagy şu ýerde bolardy. Birki ýola çagalaryň halyndan habar almaga geleni üçin, meniň özümem onuň bilen taňşypdym. Bir gezek gürleşenimizde, men oňa her çaga gün içinde näçe gram çörek düşýänini bir aýa ýetirmek üçin näçeräk unuň gerekdigini ýüzümiň ugruna çöp döwen ýaly edip hasaplap beripdim. Ol şonda maňa: «Häý, sen-ä maňa gerek adam ekeniň, seni irde-giçde Aşgabada alyp gitmeli bolar, maňa ol ýerde hasapdan baş çykaryanlar diýseň gerek» diýipdi. Mugallymlaram okan

döwrüm meniň hasap-hesip ugruna bolan zehinimi belläpdi. Atabaýewem muny bada-bat duýdy.

— Aman, sizi köpeltmekçi, häzir haýal etmän ýigrimi-otuz çaga ýer taýynla!

— Ýoldaş Atabaýew? — Men öz ýagdaýyma belet bolansoň nätjegimi bilmän ýaýdandym.

— Giň bol, Aman. Ýagdaýa düşüň. Ertir saňa kömek geler. Un hem iberderin.

— Häzir näderis, ýoldaş Atabaýew, düşek ýok, ýatara ýer ýok, howa-da güýz howasy?

— Häzir saman jaýyňa saman düşe, uluraklar şol ýerde samana gömlüp ýylanar, çülpeleri jaýa salarlar.

Birsalymdan onuň diýen çagalary çölden alnyp gaýdylan çagalar araba-araba bolşup geldiler. Henizem gözümiň önünde ulularyň urşunyň arasynda galan horja garagözelejik kirlije çagalar. Daş-töweregim agyn yöne göz bolup dur.

Olar maşgalalary bilen çöle çykyp ýaşap ýören basmaçylaryň çagalary ekeni. Aňyrsy iki-üç günden olar internata «Atabaýewiň çagalary» diýip at aldylar. Bir hepde geçirip-geçirmän Atabaýew bizden ýene-de habar almaga geldi. Ol ýarym-ýalaňaç çagajyklary synlap, soň maňa ýüzlendi: «Aman, bilyňmi näme, inim, goý, bular biraz men Moskwadan gelyňçäm sende bolsunlar, bulary özümiň bir etjegim bardyr... Ana, onsoň bular Görogly bolsaň zýynda durjak goç ýigitler bolup ýetişerler» diýip, maňa düşnüksiz bolan bir zatlaryň arzuwyny etdi.

Atabaýewiň ogullary iki aýa golaý biziň bilen ýaşadylar, soňra bir gün gelip, olary arabalara dolduryp Daşhowza alyp gitdiler.

..Ol günler Moskwanyň nemes goşunlaryndan goran-ýan, her ädim Watan topragy üçin jan-alyp jan berip, agyr pursatlary başdan geçirýän günleridi. Sentyabryň başlarynda ýagan gar küde-küde bolupdy. Men şol sapar gospitaldan çykyp, öz bölümimize gaýdyp barýardym. Kazan wokzalynda otludan düşüp, metronyň girelgesine ýönelenimem şoldy welin, ýeňsämden kimdir biri «Aman mugallym...!» diýip, meniň adymy tutdy. Yzma öwrülsem, ine, bir orta boýly inçemik leytenant ýigit maňa tarap gelyär.

Ol gülümsiräp edil alkymyma geldi. Men welin ony şindizem tanap bilemok.

— Salawmaleýkim, Aman mollum.

— Saglykmy inim, saglyk gurgunlykmydyr!

— Öýden hat-habar alyañyzmy, mollum? Il-gün aman otyrmykan?

Ol meniň bolup durşumdan tanamadygymy aňdy-da, özünü tanatdy.

— Men şol Tagtada siziň internatyňyzda bolup gaýdan Atabayewiň ogullarynyň birisi.

Biz gujaklaşyp täzededen görüşdik.

— Ýa, senem-ä, şeý diýsene jan ogul... Sen nädip bu ýerlerik düşüp yörsüň? — diýip, şondan soň men onuň bilen has-da içgin gyzyklanyp ugradym.

— Biz Daşhowuzdan gaýdyp Moskwa geldik. Harby uçilişsede tälim aldyk. Biziň ýaşy uluraklarymyz urşa öňräk gidipdi. Duşman Moskwany alkymlap gelensoň bizem urşa gaýtdyk. Häzir Tulanyň eteginde söweşiň yörüs. Ol ýerde biz Guderianyň goşunlarynyň önüni sak-

ladyk. Häzir bolsa öz bölümimiz üçin urşa mobilizlenen adamlary alyp gitmäge bu ýere geldim. Dişinde et galan duşman gylawly, onuň tumsugyna kakmaly. Onuň üçin bolsa güýç gerek mollum, güýç...

Bu sözləri aýdyşdyran mahaly men onuň ýumrugynyň düwülüp gidenini, ýadaw gözleriniň bolsa ýitelip gidenini gördüm. Şol gezek Atabaýewiň olary synlap aýdan sözləri güpbe ýadyma düşdi: «Bular Görogly bolsaň zyynda durjak goç ýigitler bolup dörär, Aman...»

— Beýlekileriňiz nirede? — diýip men ondan ýene-de ýoldaşlary hakynda öz bilesim gelýän zatlary soraşdyryp ugradym.

Ol Moskwanyň depesine, günbatar-demirgazyga seretdi-de, elini howada gezdirdi.

— Hemmämiz şol ýerde, ýoldag mollum. Faşist bilen darkaş gurýas...

Soňundanam ýylgyryp, sözünüň üstüni ýetirdi.

— Häzirki pursatda, eýsem, Atabaýewiň ogullary nirede bolmalymyşyn?

Biziň beýle ýanymyzda duran topar adam gozgalaňa düşüşip hatara düzülişip, jemlenişip ugranyndan soň, leytenant ýigit meniň bilen gyssanmaç hoşlaşdy.

— Sag-salamat bol, inim. Atabaýewiň ogullarynyň hemmesine menden köp salam gowşurgyn!

Men leytenant ýigit öz adamlary bilen kese jaýyň aňyrsyna öwrülip gözden ýityänça onuň «Häzirki pursatda, eýsem, «Atabaýewiň ogullary nirede bolmalymyşyn?» diýen sözlerini öz ýanymdan gaýtalap, guwanç bilen zzyndan seredip durdum.

Reksiò ýalagy

Merýem bu gün irden howlynyň aý agujyndan gelyän goňsy dul aýalyň şelaýyndan gelen tanyş gülküsine oýandy. Onuň entegem ukynyň lezzetli dünýäsine berlip, öz ýalaňaç endamy bilen ýyladan ýumşak düşegine çümüp, dänjiräp ýatasy gelyärdi. Üstesine-de, onuň hiç ýerde edýän pişesiniň hem ýok bolşy ýaly, alas-gopas gopup ýetip barmaly ýeri-de ýokdy. Merýem barly ýeriň hanymasydy. Onuň özünden on baş ýaş dagy uly adamsy, soňky döwürdäki ýurtlaryň aýrylyşma-goşulyşma bilen bagly başagaýlygyny, wagtynda ezberlik bilen öz hususy bähbidi üçin ulanyp, ondan depseň-deprenmez baýlyk gazanan öz ýanlaryndan özlerini hondan bärslilik bilen «täze türkmen baýlary» atlandyryp, il içinde «soňra baýanlar» diýlip, tanalýan ertekilerdäki ýaly göz-açyp ýumasy salymda baýan adamlaryň biridi.

Türkmeniň «soňra baýanlarynyň» hemmesi durmuşda zannyndan gelip çykýarmy nämemi, hut biri-birleri bilen ozaldan dilleşen ýaly, öz şahsyýetleri babatda şol bir emel-hasaba görä hereket edýärdiler.

Gapylarynda göze gelüwli gymmat baha daşary ýurt elýetmez maşynlarynyň birnäçesini keserdensoňlar,

olar dessine özlerine şäheriň dürli ýerlerinde şarňyldap duran gatbar-gatbar jaýlar gurunýardylar. Heleýleriniň üstüne ýaşajyk gelin-gyzlardan güni gazanmak hem «soňra baýanlaryň» uly höwes bilen, biri-birlerini gaý-talaýan il ünsüne düşen häsiýetleriniň biridi.

Merýem hem öz gezeginde hut şol elpe-şelpelikde ýaşamagy arzuwlap, aýal üstüne gelen näzenindi. Indi üç ýyl bäri ol adamsynyň ýörite özi üçin satyn alan howlusynda ýaýrap-ýazylyp, her babatda öz göwün islegine ýetip ýaşaýardy. Howlynyň aýagujyndan bolsa häzir, ýörite Merýem hanyma niýetlenip gurulýan iki gatly kaşaň jaý howalanyp ýetişip gelýärdi.

«Täze türkmen baýy» söýgüli keywanysyna bu ymarat-köşgi iki-üç ýyllykda şol howly satyn alyp, onuň ygtybarly hat-peteklerini Merýemiň adyna geçirip ýören günleri howlynyň öňki eýesiniň birkemsiz timar berlip, ýaşamaga has amatly edilen ýeke gat jaýyny görkezip: «Sen häli-häzire delmirip-darygyp ýörme-de, şunuň bilen oňnut et, soň men saňa köşk ýaly iki gatly jaý salyp bererin!» diýipdi.

Ol özüniň bu sözlerini soňra yaş çatynjalar bolup Merýem bilen Italýan kenarlarynda beglik satyp, ýaňy öýlenenlere mahsus bolan öýlenmegiň «bal aýyny» geçirip yörkän hem süýjülik bilen ýene-de birki gezek ýatlapdy.

«Soňra baýan» saparda bolmadyk wagty ol hemişe her hepdäniň üç gijesini gelip, öz söýgüli janasynyň ýanynda geçirerdí, başga wagtam, wagty-biwagty ýok, sypynsa gelip, hemişe onuň halyndan habar alyp, töw-ereginde aýlanar durardy.

Merýem goňsy aýalyň biwagt eşidilen joşgunly gülküsi-
ni halamady, giňiş ýatyş ýeriniň aýagujyna atylan,
ýalaňaç tene ýakymly haladyna gerinjiräp, elini uzad-
yp durşuna içinden: «Bu kemçiniň daň bilen nämä
böwregi bökýärkän?» diýip, öz ýanyndan näletleýji
käýindi.

Ýogsam, jümle-jahan bireýýäm ýagtylypdy, dogan-
da ýüzüni çapady ýaly gyzaryp dogan Gün hem häzir
daga çykýana meňzäp, hasanaklap asmana göterilip
baryardy. Bu zatlardan diňe, jaýynyň penjirelerini ga-
lyň tutular bilen örtüp, töweregine garaňkynyň ga-
lasyny gonduryp ýatan Merýemiň habary ýokdy.

Merýem gözlerini süzüp, pallap, süýji gernip, pen-
jiräniň öňüne gelen wagty goňsusy dul aýalyň özleriniň
täze gurunýan iki gatly jaýlarynyň gapdalynda, bir
hepde-on gün mundan öň adamsynyň «Jaýyň agaç
işlerini şuňa etdirjek, iller munuň ussalygyny öwdüler»
diýip, yzyna düşürip gelen inçesagt ussa ýigidi bilen,
mellek aralygyndaky adam boýy agaç germewe ýap-
lanyp, gümmezekläp duran boldumly sagrysyny kimdir
birine güjeňleýäne meňzäp, sähelçe ýaýkandyryp-guýruk
bulap şüweleňli gürleşip durdy. Esasy gürleýänem, wag-
tal-wagtal jykyrdap, göçgünli gülüp goýberýänem ýene-
de şol goňsy aýalyň özüdi, ýigit işden elini aýyrman,
töweregindäki tagtalary ölçäp-biçip, kesip oturyşyna,
käwagt bir baş göterip, gülümsiräp oňa «hä» berýärdi.

Goňsy aýal kyrkdan bireýýäm geçen-de bolsa
görmegeýdi, syratlydy, henizem ýigit nazaryny özünde

egläp: «Hiç neneň baýtalça-ha däl ekeni» diýdirip, özüne tamakin bakdyryp bilýän aýaldy.

Onuň rus aýallarynyň geýýän geýimleriniň biçüwindäki milli türkmen geýimlerini öz synasyna laýyklyklyk geýnişine hemişe Merýemiň gözi gidýärdi. Ol hem öz gezeginde ähli kalby söýgi-mylakat höwesli gelinler ýaly geýinmegi hiç neneňsi görmeyän, her gezek sypalap-sypalap täze geým geýende, özüniň öňküsinden gözelleşendigine, şundan soň adamsynyň özüne bolan yhlasynyň has hem artjakdygyna ynanyň, islegli gelinleriň biridi. Ýöne ol mahal-mahal özüniň hem goňşy aýalyň geýnişinden ugur alanyny, öz ýanyndan onuň bilen gizlin bäsleşige girenini hem duýman galýardy. Olaryň goňsuçylygy henize çenli adaty salamdan aňry geçmändi. Adamsy oňa hemişe bu dul aýal bilen goňsusyrap, içginsiremezden, dawa-jenjel gopdurmazdan, ýuwaşdan arama çenli gatnaşygyň çäginde bolmagy maslahat berýärdi. Bu urnalist aýalyň ýöne aýal daldigini, onuň mahal-mahal telewizorda görnüşi ýaly hökümet ýolbaşçylarynyň uly ýygnaklarynda hem ýalmanyp görnüberyänligini ýatlap: «Sryňy bilmesin, daşrak bol» diýen manyda tabşyryýardy. Beýle aýallaryň elinden köp zatlaryň gelyänligini ýatlap, ondan özüniňem biraz çekinmän durmaýanyny mälim ederdi.

Telim günden bäri öz howlusynda ýaşap işläp ýören hem bolsa Merýem gelniň ussa heniz ünsi düşmändi. Onuň üçin özi begzada aýal, «pylan hanym» bolsa, ussa ýigit hakyna tutulan adaty bir talabandy. Asyl-ha ol adamsynyň yzyna düşüp, «lep-lep» edip gelende hem,

ony Merýemiň jyny almandy, daşyndan zat diýmese-de içinden: «Işini etjegem indi şu sölite bolsa, bitmänler geçer» diýip, önem jaýyň gurluşygynyň gidiberşini öz ýanyndan haýal görüp ýöreni üçin adamsyna igenipdi.

Gürrüň arasynda adamsyndan ol baradaky eşiden soňky gürrüňleri bolsa onuň ussa baradaky öňki pikirleriniň üstüne ýene-de urna bolupdy. Adamsy oňa: «Bu neresse öň Orsýetde harby uçilişäni gutaran ofiser eken. Alty-ýedi ýyl bir gowý bolup, komandir bolubam işläpdir. Soňundan ony: «Harby gulluga ýarawsyz» diýip, işden boşadypdyrlar. «Hudaý urany pygamber hasasy bilen dürtermiş» diýleni, üstesine, aýalam iki çagasyny alyp, Orsýete, öz ýurduna göçüp gidipdir. Ine, şondan bärem ol onda-munda ygyp, talabançylyk edip güzeran görýämiş...» diýip, gürrüň beripdi. Merýem bolsa bada-bat şonda bu gürrüňden özüçe netije çykarypdy, ussa ýigidiň hortañ inçesagtlygyndan çen tutup: «Keselli bolsa, ol inçedir, sypaty aýdyp dur oň, aýaly hem şonuň üçin mundan elheder alyp gaçandyr, inçedir, baryp ýatanydyr... ýokaşagan keselleriň birimişin ol, gowusy, ondan daşrak durup, häzir bolmakdyr...» diýip oýlanypdy. Soňra ol bu barada anyk bir zat bilmese-de, özüniň öýdeniçer bikesine, inçe bilen keselläniň gap-gajynyň hem aýry bolmalydygyny ýatlap, ussa ýigide nahary ony öýe sekdirmezden, öz beren ýörite gabynda işleýän ýerine ertip bermegi tabşyrady. Bu ýalaga meňzeş jamy Merýem ýakýnda bazardan howlyny gorayan Reks atly nemes owçarka itine niýetläp alypdy. Reks ondan häzire çenli bary-ýogy birnäçe gün ýal

ýalapdy, ol täzejedi. Ussa ýigit hem hiç zada ähmiýet bermeyän ýaly hem bolsa-da, ol hem öý eýesi begzada gelniň özi baradaky pikirlerini bilýän ýaly oňa asla üns bermezdi. Käte bir gelip, köne jaýyň gapdalyndaky kranyň başynda durup, ondan el-ýüzüni ýuwaýmasa, Merýemiň töweregine gelip hem ýörmezdi. Hemişe ölçäp-çenäp kesip, çüý depjöp bitelik edip, öz işi bilen gümra bolup ýörendir.

Merýem assa-ýuwaş basyp, töweregi bägül bilen gurşalan howlynyň ol başyndan beýleki başyna ýazylyp ýatan asfalt ýodajykda gezmelän bolup, gurulýan jaýa golaýlan wagty, ussa bilen güreleşip duran goňşy aýal yzyna öwrülip gitmekçi bolup durdy. Ýöne goňsusynyň özüne golaýlap gelyänini görüp, onuň bilen saglyk-amanlyk soraşmak üçin ol ýene-de biraz bu ýerde aýak çekdi.

Goňşular hemişekileri ýaly baş atyşyp, sähelçe ýylgyryşyp, gysgaça salamlaşdylar. Soňra goňşy aýal: «Tüweleme, goňşy, jaýyňam sypaldygyça görk açyp barýar» diýip, üste abanyp duran kaşan jaýa gözügidilik bilen guwançly seretdi.

— Ýöne uzaga çekdi-dä — diýip, Merýem biraz ezmiljiräp, nägile bolandan boldy.

— Aý, ýok, nämesi uzakmyşyn? Geçen ýylyň ortalaryna başlamadyňyzmy näme, gurluşygyna? Boý-a tiz yetişdi. Ýöne gurluşyk bolsa onuň içiniňem hysyrdysy ýetik bolýar-da näme — Goňşy aýal ilki söz uranda Merýem bilen ylalaşmaýan ýaly görünse-de, soňra öwrülip, onuň pikirine goşuldy. Merýem ýene-de halymсыrap,

jaýyň gurluşygynyň uzaga çekýänliginden nägilesiräp: «Aý, indi gyşa çenli içine girip biläýsegem kaýyl» diýen wagty häliden bäri öz işine gümra bolup, bölek-büçek tagtalaryň arasynda nämedir bir zady gaçyryp, indem şol ýerden ony gözleýäne meňzäp, ünsli oturan ussa şonda ilkinji gezek edip oturan işinden başyny göterdi. Şundan soň onuň öý eýesi aýalyň igenjini öz hasabyna alandygy we oňa özüm jogap bermeli diýip düşünendigi belli boldy. Haçanda ussa ýigit öz gaba-dynda ýaýkanjyrap, goňşy aýal bilen gepleşenden bolup duran Merýemiň ýüzüne sereden wagty gözler ilkinji gezek biri-biri bilen sataşdylar. Merýemiň şonda kimdir biri kükreginden sähelçe iterip goýberen ýaly boldy, süňni duýlar-duýulmaz sarsgyn alyp gitdi. Garaşylmadyk bir ýagdaýda ol özüniň agzynyň kepäp, aljyrap ugranyny duýup, bada-bat ussa ýigidiň nazaryndan öz nazaryny sowmak bilen boldy. Sebäbi Merýem nazary kaklyşan badyna, zenan duýgusyna mahsus inçelik bilen, öz önünde adaty bir ussanyň däl-de, zenan halar, ýöriş etse aňsat önünde durup bolmajak adamyň durandygyna, häzir onuň ýolbarsa, özüniň hem oňa gabat gelen çöl jerenidigine, ýolbarsyň aldajy nazary bilen «Häý, sen keyijig-ämi...» diýip, göwün çaglap goýberendigine bada-bat düşünişdi.

Haçanda ussa ýigit: «Gelin, siz gaty howlугybermäň, herki zadyň öz sähetli günü bardyr, işleriň gidişi hem hiç neneň däl, indi işiň tutuş bitjek günü uzakda däl...» diýende, onuň gepi hem garaşylyşyndan oňa has mylaýym eşidildi. Şondan soň ussa ýigidiň hem kalbyn-

da haýsydyr bir düşnüksiz sarsgynyň barlygy sähelçe duýuldy.

Goňşy dul aýal soňra bu ýere gelmeginiň sebäbini mälim edýän äheňde Merýeme ussa bu ýerlik işini tamamlansoň, ony öz öýüne işe çagyrmaga gelendigini, erkeksiz içerde oňarmaly-goýmaly zatlaryň hem az bolmaýanlygyny aýtdy.

Merýem şundan soň, howlynyň içinde ýene-de oňamuňa sereden bolup, yzyna dolanyp, öýe gelen mahaly ol henizem süňňünde şol ussa ýigit sereden wagty dörän garaşylmadyk saňnyldynyň bardygyny, özünüň bolsa düşnüksiz ýagdaýa düşenine göz ýetirdi.

Soňra onuň mekdep ýyllarynda öz klasdaş oglany Garýagdy bilen pynhanlykda ogşaşan mahaly hut şeýle pursady başdan geçireni ýadyna düşdi.

Ol gele-gelmäne holodilnigi açdy-da, ol ýerde çygjaryp, sowap duran suwlaryň birini alyp açansoň, ony gap-gaja hem guýup durmaga karary ýetmän, duran yerinden çüýşesinden başyna göterdi.

* * *

Bu gün ýene-de Merýemiň hemişe zenan höwesi bilen sabyrlylyk bilen garaşýan şol arzyly günüdi. Merýem söýgüsi daşan, är-aýal jübütliginiň gadyr-gymmatyny bilýän, hemişe ol gowulygy kalbynda ilerläp, ony öz derejesinde goýup, mydam küýsegde gezyän höwesli gelinleriň biridi.

Galyberse-de, ol görmegeýdi, ýigit halardy, onuň zenanlygyny nygtaýan synalarynyň hersi öz yerinde

bolup, mynasybetliden gelen gelşiklidiler, şonuň üçinem ol adamsynyň öz görk-görmegine maýyl bolanyňa ynanyp, buýsançly, hem baýrynyp ýaşayardy. Onsoňam bu bol-telkilik, Merýemiň küýsäp gezen durmuşydy, muňa ol özüniň, ençeme bu ýere ýetmäge böwet bolýan zenan mertebesiniň üstünden, günüli zenan bolýanyny hasaba alman, mertebe üstünden ýeňillik bilen ätläp gazanypdy. Ýogsam ol öň kimdi? Özi ýaly münlerçe aýlykdan aýlyga çenli garaşyp, ýetde-gütde ýaşap ýören zenanlaryň biri dälmedi näme? Adamyňky çüwse-çüwer oturybir ekeni. Merýem «Soňra baýanyň» ofisinde ýedi-sekiz aý terjimeçi, şo barmana küýsegli mähirgöýä bolup işläp-işlemänkä, ol hojaýynyň hemişe öz gaşynda görmek isleýän zenanlarynyň birine, soňundanam hakykatdanam onuň ikinji aýalyňa öwrülipdi. Hut şol ertekilerdäki ýaly haýsydyr bir ak guş gelip, ony öz çüňkünde göterip, bu ýere — öýe akja bäbek düşüren ýaly edip getirip gidipdi...

Şeýle günlerde ol hemişe-de adaty günlerdäkiden ir oýanardy. Adamsynyň öz huzuryna geljegini ýatlardy, bu bolsa hemişe oňa lezzet bererdi. Ol bu gün ýene-de endigine görä düşekden turandan soň gerinjiräp, süýji pallap, penjiräniň önüne geldi. Penjiräniň paçak ýaly galyň, al reňkli, etegi polda süýrenip duran, boldan edilen tutusyny bir eliniň syňragy bilen depjöp tutup, biraz ýeňsä süýşürensoň, ýene-de daşarynyň habaryny alarman boldy.

Töwerek imi-salalykdy. Häzir ol ýerde Merýemiň öz içinden «Aýlanyp ýörendir» diýip, pikir eden, ne ussa

ýigit görünyärdi, ne-de agaç germawyň töwereginde irden, ol ýerdäki towuk ketegidir öýüniň arasynda alakjap, elindäki gap-gaçlaryny şakyrdadyp, öz ýanyn-dan hemişe özüni howlukdyryp gezyän goňşy aýal görünyärdi.

Merýem töweregiň synçysy bolup, endigine görä alaň-açyk haladyň ýakasyndan göwüsleriniň birini sypalap, lezzet alyp, ukudan açylyp, indem hä diýmän, meýdana çykyp, irki maşklary etmegiň arzuwy bilen gerinjiräp durdy. Haçanda ol daşary çykyp, ertirki maşklary ýerine ýetirmek üçin egnine syrlaşyp, bedeniniň belendini belent, pesini pes edip nygtap duran geýimini geýjek bolan mahaly, hamala bu özüniň öň etmän ýören işi ýaly, töwerekde ussa ýigitdir dul aýal goňşusynyň nazarynyň bolaýmagynyň mümkinligini ýatlap, ilkinji gezek «geňir-gäýmesinler» diýip, bir howa aladalandy. Özüniň indi ussa ýigide hem näme üçindir öňküsi ýaly görünesiniň gelmeýänligini duýdy. Häzir töwerekde bar bolaýmagy ahmal ussa ýigidiň aýalynyň rus maşgalasy bolanlygyny, onuň ýarym-ýalaňaç geým-gejime dagy gözi öwrenişip gidenini pikir eden mahaly Merýem ýene-de ekezlenip, özüni ýaýdanjyradyp duran ol pikiri piňine almady.

Onuň daş çykanyny görüp, Reks hem aňyrdan eýesiniň görenine, begenenini hereketleri bilen mälim edip, ýalmanyp, guýruk bulap onuň ýanyna geldi, elini ýalady, aýaklaryna çolaşyp berdi. Töwerekde ussa görnenokdy, onuň çekiçdir paltasynyň sesi jaýyň içinden bir ýerlerden gelyärdi. Nemazaly goňşy aýal hem häzir içde-daşda görnenok. Munuň şeýle bolanyny

Merýem kem görmese-de, endigine görä ýene-de oňa, halamazlyk bilen käýindi: «Ol ýasydaban henizem ýatyrmýkan serreyip?» diýip, onuň «Asman ýykylaýsa dirärin» diýip, aýaklaryny ýokary göterip, geçiguş ýaly bolup ýatan gülkünç görnüşini göz önüne getirdi.

Merýem howluda adaty ýerine ýetirýän beden maşklaryny ýerine ýetirip boldum edensoň, Reks bilen goşulyşyp, ýene birsalym töwerekdäki ýodalarda ylgaşlap aýlandy, goşulyşyp öz hereketlerine şüweleň bereni üçin oňa minnetdar boldy.

Bu günüň «Soňra baýanyň» öz huzyrynda bolmaga geljek gününüň gadyr-gymmaty Merýem üçin aýratyndy, şeýle günlerde asla onuň galkynyp özünü duýşy-da başgaça bolardy, bezenip-beslenip, zenanlarça mynasyp garşylap, onuň göwnüne ýetesi gelerdi. Ol her gezek adamsynyň geljek gününüň hormatyna özünüň iki baş üçin gurnaýan meýlisini «Kiçijik toý» diýip atlandyrýardy. Ähli söýgi höwesli esrek-maýa gelinleriň ýanynda bolşy ýaly, onuňam bu pursatda diýseň näzenin, diýseň mynasyp görnesi gelyärdi. Onuň piki-rinde bu pursat iki sany juda bir-birlerine höwesli aýaldir-erkegiň, ikisiniň iki ýerden, baldyrlaryny çermeşip, mähir-muhabbet gatylan ak söýgi palçygyny ýerli-ýerden «hä-de-hä» bolşup, şopbuldaşyp depgilenýän bir gowy pursatdy.

Şeýle günlerde bu gurnaýan «toýuna» niýetlenilýän naharlary hem, köplenç, Merýemiň özi taýynlardy, şeýdilende hem-ä wagt tiz geçen ýaly bolýardy, hemem

özün bişirseň, başga biriniň bişiren naharyndan has datly bolýan ýalydy.

Bu günem ol ýene-de şeýtdi. Ilki adaty günler hemişe öz töwereginde bolup, öý işlerine güýmenip öýdeniçerlik edýän aýaly ak öýländen: «Dayza, bar, bu gün senem agtyklaryňy görüp geläý!» diýip, ugradyp daşyny çolartdy. Diňe şondan soň, özi öňüne önlük baglap, gollaryny çermäp, agşamky saçak üstüne alyp berjek naharlaryny taýynlamagyň ugruna çykdy. Birsalymdan, duhowkada süňňüne birtopar aýy, turşy, hoşboý ysly, tagama tagam berýän ýetne-ýütneleri siňdirip bişip duran towugyň ýakymly ysy aşanany tutdy. Soňra ýokarsy ýazgyn üsti almadyr nar, apelsindir banan bilen tümmeklenen miweli gap orta geçdi, dürli gök-akdan taýynlanýan işdä açarlar hem şundan soň gezekli gezegine saçagyň üstünde öz mynasyp orunlaryny eýelediler.

Merýem nahar-şorluk aladalaryny bir ýüzli eden mahaly, mylgyrap bişip duran towuk ysy nahar ýany bilen bile äberilýän ysly ot-çöplerdir datly işdä açarlaryň yslyryna goşulyşyp bark urýardy.

Merýem soňra wannaly jaýa geçdi. Geýim-gejimlerini howlukman ýekeme-ýeke çykaryşdyryp gapdaly-na atdy. Bu ýer Merýemiň küysegli yerleriniň biridi. Her gezek adamsynyň gujagyna dolmazyndan üç-dört sagat öň wannanyň gujagyna dolmak onuň halaýan pişesidi, ol şonda öz teniniň ýuwaş-ýuwaşdan pamyk ýaly ýumşak, näzik, erkek halar ýakymly tene öwrülýänini, wannanyň içinde meýmiräp o yerini-bu yerini lezzet bilen sypalap ýatyşyna duýýardy. Wannanyň

gabaty garşysynda diwaryň uly bir bölegi bolup duran aýna bardy. Ana, şol aýnada wanna häzir ak gaýyga, ak köpürjikden boýnuny çykaryp meýmiräp ýatan Merýem bolsa, şol ummanda ygamlap ýören gaýygyň dünýäden bihabar bolup ýatan eýesine meňzeyärdi. Göwün ýüwürdi erkek adamyň gelerine garaşýan zenanlar hemişe bu pursatda diýseň lezzetli duýgyny başdan geçirýärler. Häzir Merýemiň hem başyndan geçirýäni hut şu pursatdy. Merýem bagtly bolmagyň ugruna ýörite çykan gelindi ahyryn, bagtly bolmagyň bolsa özüniň şertdir şahalary bardy, şeýle-de ol ýekäni asla kabul etmeýärdi, onuň ýanyna baranynda hemişe aýal-erkek — goşa bolup barmalydy.

Merýem wannadan çykansoň, süňňüniň suwuny sarkdyryp, aýnanyň alkymyna geldi, özüniň gowulyk bolup sähelçe bugaryp duran endamynda syn saklap durdy. Ol ýalaňaç bedeniniň ak mermere meňzäp, täsirli bolanyny, memme-göwüsleriniň ikisiniň iki ýerden güberilişip-tözlenişip, süsüşjek bolýan goç-guzynyň şahla-ryny ýatladyan garalyp-zürrelişip memmelere öwrülip görk berýänini gördi, buýsandy. Merýem göwüslerini sypana onuň şol dyňzaşyp duran göwüsleri indi telim ýyldan bäri arzuw edip, düýşünde görüp ýören ak bäbeginiň agzyna alyp beresi geldi. Çagalaryň höwes bilen emme emişlerini ýatlap, öz bäbejiginiň hem dogulsa, özüni emip-emip hezil etjekdigini ýatlady. Şol pursady pikir edip birsalym dünýäni unudyp durdy.

Merýem aýnanyň önünde durup saçlaryny daransoň, soňra ony örüp, aýlap yeňsesine atdy, aýnanyň önünden aýrylman durşuna sähelçe gapdala uzyn ak

bilegini uzadyp, hoşrow ysly atyr çüýşeleriniň birine ýetirdi. Ondan barmagyny ölläp, ilki gulaklarynyň etegine, soňra ýañagyna, boýnuna elini ýetirdi. Ýogsam, ol adamsynyň atyr ysny kän bir halamaýanyny, onuň: «Meniň ýanymda gowy boljak bolsaň, himiýa çalynma!» diýeni-de ýadyndady. Ýöne ol özüniň zenanlygyny edip, her gezek atyra el ýetirenini duýman galýardy.

Merýem otagyna dolanyp gelip, her ädim ädende budunyň bir gapdaly akjaryp görüňän, gapdaly çäkli täze tikinen köýnegini geýen wagty, ýene-de goňşy aýal onuň ýadyna düşdi. Sebäbi ol beýle köýnegi ilki şonuň egninde görüp, höwes edipdi. Dün giçlik Merýem şäherden dolanyp gelyän mahaly täze jaýlarynyň golaýynda, goňşy aýalyň eli nahar jamly ýetip gelyän mahalynda oňa ýene bir gezek gabat gelipdi. Goňşy aýal şonda: «Bir delje nahar bişirdim-de, siziň ussaňyza hem dadyraýyn diýdim» diýip, towlanjyrap ýylgyrypdy. Merýem onuň duşundan birbada baş atyp näme diýjegini bilmän, makullap sähelçe ýylgyryp öten-de bolsa, soňra öýlerine gelensoň: «Saňa köpegiň yşgyna düşen ganjyk diýerler» diýip käýinipdi. Mahal-mahal Reksiň ýalagyna guýlan naharyň ussa ýigidiň ýanından başy bozulman yzyna gelyäniniň sebäbine hem ol şonda düşünişdi. Sebäbi ussa ýigide gapdaldan gelyän naharly okara bar bolsa näme. Merýem bu gezek, goňşy aýaly ilki gören, aralykdaky germawa oýkanyp durşuna, goňşy mellekdäki oty boýnuny uzadyp iýjek bolup gezelip duran ekinçi geçä meňzetdi. İçinden: «Ol

kemçin bu günem bir bahana bilen gelen bolmasyn» diýen öykeli pikir bilen penjiräniň tutusyny biraz gapdala syran mahaly ussa ýigidiň iki-üç sany tagtany goltuklap, basgançakdan göterilip, jaýa girip barýanyny gördi.

Merýem bu günem şeýdip, ýene-de adamsy gelmezinden öň süýji pursatlary üçin göwün çaglap höwes bilen bir kemsiz taýynlandy. Aýak ýygnanyp, garaňky bireýýäm gatlyşypdy. Indi «hä» diýmän «Soňra baýan» begzadanyň baýrynyp münýän beg maşyny gelip, gapynyň önünde kesermelidi. Merýem ony ýene-de gapynyň agzynda önünden çykyp, boýnundan aslyşyp, önküsi ýaly mähirdir nüz-u kereşme bilen garşylamaga häzir bolup otyrды. Ýöne «Soňra baýan» begzada welin bu gün näme üçindir wagty bilen gara bermedi. Gije bolsa barha garrap-goýalyp gidip barýardy. Merýem ýene-de daşarynyň habaryny almak üçin penjiräniň tutusyny biraz yeňsä serpip, ýol gözlän mahaly, töwreginiň giňişligini alan Reksiň ony-muny ysgan bolup, howlynyň içinde aýlanyp ýörenini gördi, birde ol seňkildäp, täze gurulýan jaýyň önüne baryp, hamala ussadan öz ýalagyny yzyna sorap alyp gaýdyberjege meňzäp, jaýa seredip, durup-durubam gaýdýardy.

Telefon jyňnyrdan wagty Merýem adamsynyň ýolda öz ýanyna ýetip gelyänligine, onuň maşynynyň tizden çyralarynyň ýagtysy bilen giňäni gar süýşüren ýaly, öz önüne salyp, dabara bilen howla girip gelşini pikir edip, göwün ýüwürdip otyrды.

Merýem tisginip gapdalynda ýatan telefony göterdi. Telefondan biraz gyryljygrak tanyş ses eşidildi.

— Otyrmyň?

— Nädeýin? — diýende Merýemiň sesi biraz aladaly, biraz igençli eşidildi.

— Oturyber. Biz häzir bu ýerde şol aýdan daşary ýurtlular bilen baglanyşmaly şertnamany işläp otyrys, ýene birsalym eglenmeli boljak, sen maňa garaşman iýip-içiber, meniňem sypyndygym-bardygym...

Şeýle pursatda telefon sesi Merýemiň halamaýan zadydy, sebäbi ol köplenç şeýdip bimahal jyňňyrdasa, «Bu gün baryp biljek däl», «Ol öýde bir alada bar, şoňa barmaly...» diýen ýaly bir-birinden ýakymsyz habarlary getirerdi.

Merýemiň ýüzi könelip, keýpi gaçdy. Şundan soň aýygyň hem bolsa, onuň saçak üstündäki zatlardan iýip-içibem kän bir mazasy bolmady, ondan-mundan, hersinden sähelçe garbanyp, biraz güýmenip, wagt geçirmek üçin telewizory açdy.

Telefon ikinji gezek jyňňyrdan mahaly eýýäm gijäniň gaýry bir mahalydy. Merýem şol garaşyp, telewizor synlap oturyşyna halys ýadap ýaňy ymyzganypdy.

Bu gezekki gepleşik has-da gysga boldy.

— Merýem!

— Hümm!

— Men baryp bilmeyän boldum. Sen garaşma, ýatyber. Ertiriň bir ýerinde aýlanyp gaýdaryn... Reksi naharlaň!

Meryemiň hut jany gurs ýandy. Hamala şol günäkär ýaly, elindäki telefony düşegiň üstüne atyp saldy, dodaklary öz-özünden titräp, damagy dolup, gözünde garaşylmadyk ahmyr düwmejikleri buldurady. Ol bu öz tutýan «kiçijik toýuny» on iki süňni bilen küýsäpdi ahyryn. Serpmeden gaýdan ýaly bolan gelin şundan soň janyna jaý tapmady, öýüň içinde käýinip ygamlady, «söýgi sazynyň» är-aýal iki baş bolunmasa çalynmaýanlygy barada içki harasady bilen jan ýakyp aýlandy.

Munuň baş-alty sagat ozal adamsynyň göwnüne ýetmek üçin apalan-sypalan, şol bir wagtda hem öz zenan mynasybetini nygtap geýen ardy çäkli, täze tikdiren köýnegi hem şundan soň onuň janyna ýaramady, ol ony-da egninden sypyryp, düýrläp gahar bilen jaýyň bir duluna atyp urdy.

Barybir, ol munuň bilenem köşeşmedi, gaýta ýene birsalymdan başga söwdaýy höwesli pikirleriň köpeliýänligini, ýañaklarynyň gyzyp gyzaryp, kalbyndaky söýgi höwesiniň barha möwç alyp, onuň öz kalbyny deňiz tolkunlarynyň arasyna düşen boş çelek ýaly bir-birlerine oklaşyp, gapyşyp oýnaýandyklaryny duýdy. Onuň häzir hamala şeýdende ähli zat öz isleyşi ýaly, gül-de-gülälek bolajak ýaly, önündäki üsti nygmatly stoluň bir ýanyndan göterip düňderip goýberesi geldi. Soňundanam sen-de ýok, men-de, duran ýerinden özüni ýatyş düşegiň üstüne ýüzin taşlady, sojady.

Reks janagyryly üýrüp ugran mahaly, Meryem inçejik tama bilen ýassykdan başyny göterip, ýene-de gijäni diňirgendi.

«...Ýene-de işlerini gutaryp, bäri gaýdyberen, meni küýsän bolaymasyn...» diýip, maşynyň sesini eşitmek isledi. Itiň gapynyň önünden eşidilen hökümli sesi, soňra sarka-sarka daşlaşyp gidip, birsalymdanam goňşy melleginiň töwereginden bir ýerlerden eşidildi, onuň ýene-de wagtal-wagtal galan-gaçana aýlanyp gidýän goňşy pişigini kowalap gideni belli boldy. Reksiň garagollygy ýene-de indi telim günden bäri o sebäp, bu sebäp bilen öz ussalarynyň töwereginde aýlanýan goňşy dul aýaly onuň ýadyna düşürdi. Merýem ýene-de ony ýatlan mahaly aý tüsse ysny alan ýaly halamazlyk bilen seňrigini ýygyrdy. Yzysüre-de ussa ýigidiň gözünde galan ýolbars nazary ýene-de onuň göz önüne geldi. Bu gezek ussa ýigit oňa has içgin hem hyrydar seretdi, Merýem hatda onuň nazarynyň özünü görende, köz ýaly köräp gidenini hem gördi...

Merýem bir eline üsti hoşboý ysly towuk salnan mejimäni, bir eli bilen sowadylyp goýlan şampan içgisiniň bokurdagyndan tutup, öz höwesiniň önüne düşüp, dünýäni unudyp, täze jaýyň bir gatynda arlap ýatan ussa ýigidiň ýanyna barýan mahaly wagt eýýäm gijäniň gaýry bir çagydy...

* * *

Ussa ýigit şol Orsýete gidişinden ençeme aý ol ýerde ýitip, maşgalasynyň arasynda bolansoň, güýzüň başlarynda ýene-de ozalky öz ussaçylygyny dowam etdirmek üçin yzyna geldi. Ol gidende özünüň ussaçylyk edýän gural-laryny dul aýalyň işlerini bitirensoň, şol ýerde saklawa

galdyryp gidipdi. Häzir bolsa onuň dul aýalyňka şol gurallary üçin köwlenip gelip durşudy. Ol gelende «soňra baýan begzada» täze jaýa göçüp, ýaňyrak bolan oguljygyny mertebeläp, engam baryny döküp, märeke üýşürip toý edip otyrды.

Ussa ýigit ol toýa «Gutly bolsun» diýmäge baranda, howludan giren ýerinde, özünüň öň telim wagtlap nahar iýen tanyş jamynyň Reksiň önünde duranyny gördi. Jam bol ýuwundydan dolup-daşyp duran ekeni..

Telwas °apagy

Maşynyna tümmekläp çagyl ýükläp, gurluşyga tarap geçip barýan Ýagmyr oba ýetiberende, üç-dört ýaşlyja bezemenje gyzjagazyň elinden tutup, bereketli guýma guşagyny güjeňleýän ýaly, ony ýaraşykly gyrmyzy köýnegiň içinde sähelçe ýaykandyryp, öz maýdalyna köçäniň bir gyrasy bilen yöräp gelyän syratly aýalyň yzyndan ýetdi.

Ýagmyr şofýor ony dessine tanady, ol kolhoz başlygynyň keywanysy, obada Miwegözel adyny alan, kyrk töweregi ýaşap gelyän näzenindi.

Indi telim günden bäri mahal-mahal Miwäniň pikirini edýän, onuň bilen hyýalynda ýüzbe-ýüz bolşup gürleşip yören Ýagmyr şofýor Miwäni bu ýerde görüp, öz gökdäki dileginiň ýerde gowşandygyna düşündi.

Yzdan ýetip gelyän maşyn birden ýer sürpöp, gapdalynda saklanan wagty, ýas-ýaňy onuň öz duşundan geçip gidenini pikir eden Miwe aýak çekip, ýalta maşyna tarap seretdi.

Ol klasdaşy Ýagmyry tananson bolsa, owadan dişlerini görkezip, myssaja uýatly ýylgyrdy. Hemişe-de şeýdip her gezek Ýagmyra duşanda, onuň ýüzüne duýlar-

duýulmaz uýat tolkunlarynyň öz-özünden çäýýlyp gidäýmesi bardy.

— Ýagmyr, bu asyl senmidiň, oglan?

— Bolup bilmeseg-ä özümizdiris.

Klasdaşynyň mahal-mahal özi bilen gepleşip-gepleşip alýan, önden belet guş diline Miwe ýene bada-bat düşündi. Bu onuň: «Nesip çekip, seniň äriň bolup bilmedigem bolsak, ýöne şol saňa ýar bolasy gelenleriň bizem biridiris» diýdigidi. Sebäbi onuň bu sözünde çynyň gönezligi bardy... Zenan ýañaklary al öwsen mahaly ony öňküsindenem has görmegeý edip görkezdi. Miwe buldurady.

— Klasdaş, gel mün ýanyma, öýüňe eltip geçeyin!

— diýip, Ýagmyr şofýor sen-men ýok şakyrdadyp, maşynyň kabinasynyň gapysyny açdy.

— Gidibermelidiň-dä, oglan, ýetibem geldig-ä indi

— diýip, Miwe duran yerinden biraz yeňsä çekiljiräp, hereketi bilenem özünüň maşyna münmäge juda bir göwünjeň dældigini mälim etdi.

— Hä... başlygyň aýaly ýa bular ýaly possun tozdy maşyna münýänem däl-dir-le...

Nazary bilen özünü okap oturan Ýagmyr şofýoryň pursadyň çäginde ýaňsy gatyşykly aýdan gepi Miwäni şundan soň öňki raýyndan gaýtardy. Ýagmyryň ýene oňa oýunlyga salyp: «Seniň äriňem-ä bir gelni bökjek-ledip, öz maşynyna mündürýämiş...» diýesi geldi, ýöne şobada hem bu gepiň dek häzirki pursatda artykmaçdygyna düşündi.

Ýagmyryň kinaýaly sözi täsir etdimi ýa-da ýedi ýoluň üstünde zenan halyna bir erkek kişi bilen beýdip saljaýşyp durmagy gelşiksiz gördümi, nämemi, Miwe şundan soň düşümlü, gyrmyzy matadan tikilen köý-neginiň öň etegini bir eli bilen depjöp tutup, onuň aşak etegini biraz ýokary göterensoň, gönügip maşyna münermen boldy.

Ilki Ýagmyra elindäki sumkasyny uzatdy. Soňra «homp...» etdirip, gapdalynda maşyna münýänine begenip uçanaklap duran gyzjagazy ýokary göterdi. Haçanda Miwe Ýagmyryň aňyrdan özüne tarap uzadan ýag ysly berdaşly goluna ýapyşan mahaly onuň otlukly nazarynyň garagolluk bilen düşnüksiz jeljelleyändigini gördi.

Maşyn ýola düşünsoň, Ýagmyr Miwe tarapdaky çagşap ugran gapynyň oňly ýapylmandygyny görüp, ony täzedem, galtap urup göwnejaý ýapmakçy boldy. Geriljiröp gapyny ýapmak üçin Miwäniň kükreginiň öňünden goluny uzadanda, Ýagmyryň tirsegi ilki gelniň çep göwsi, soňra onuň deň depe bolup duran sag göwsi bilen duýdansyz kaklyşdy. Klasdaşlar ýalta bir-birleriniň ýüzlerine soragly seredişenlerini-de duýman galdylar.

Miwe gyz wagty hem syratlydan gelen görmegeýdi, ýaraşykly geýinýärdi, barha güýjeýän gelin bolmak höwesini, küýsegli bir goç ýigidiň haçanam bolsa bir gün gelip, gelnaljylap özüni öýüne äkitjegini arzuwlap gezen, söýgi höwesli maşgalady. Oba oğlanlarynyň birnäçesi şol günler onuň ugrunda birsalym şatyrym-şallak

bolşup alypdylar. Şolaryň birem Ýagmyr şofýordy. Ol günler Miwedir Ýagmyr bir brigadanyň işlerine gatnaýardylar, häli-şindi bir-birleri bilen görşüp, syrly-syrly seredişip, oýundan-çyndan gepleşip-sözleşip durýardylar. Şol günleriň birinde Ýagmyr bir ýola Miwe bilen çolada ikiçäk gürleşmegiň ugruna çykypdy. Hiç kime görünmän, ak öýlänlerden gelip, obanyň ses ýetimligindäki köne ýabyň içinde ýerleşipdi.

Miwe işden soň giçlik hemişe bu köne ýabyň boýuny syryp, öýlerine tarap gelyärdi. Ýagmyr soňra şol ýerde tä Miwäniň geler wagtyna çenli, şeýdip suwa injek keyikleriň ýoluny garamlap ýatan awça meňzäp, oýurganyp, göwün ýüwürdişip ýatyberipdi.

Miwe aňyrdan sülmüräp görnen wagty, Ýagmyr özüniň tolgunýandygyny, ýüreginiň üstünde kimdir biri düňküldäp, ylgap yören ýaly bolup ugranyny, agzynyň kepänini duýupdy. Gyz duşuna gelen wagty ol oturan ýerinden ardynjyrap, oňa bu ýerde özüniň bardygyny mälim edipdi. Aňyrdan dünýäden bihabar oýurganyp gelyän gyz şonda Ýagmyryň gamyş-gajrawa goşulyşyp, köne ýaby boýlap oturanyny görüp, ilki diýseň, geň galypty. Soňundan bolsa:

— Hey, weý, oglan, sen ol ýerde näme işläp yörsün?
— diýipdi..

— Saňa garaşýan.

— Maňa!?

— Hawa, saňa. Hany, gel bärlik, biri görmänkä, ýylan keseklejek ýaly bolup durma-da ol ýerde! — diýip, talaply gepläp, ony ýanyna çagyrypdy.

— Waý-eý, bu oglany.

Miwe näme etjegini bilmän birbada aljyrapdy. Uýalyp, daş-töweregine howatyrly garanjaklapdy. Şonda oňa Ýagmyr birden atylyp çykyp, özüni garsa göterip, galgadyp köne ýabyň içine alyp giderli görüldi. Ýöne şol gezek ýabyň içine girip, Ýagmyryň gujagyna dolansoň, Miwäniňem söýgi höwesi Ýagmyryňkydan pes oturdy. Söýginiň barha törüne aralaşyanyndan habar beryän gyzgyndan-gyzgyn, bir-biregiň üstüne dyzanyşyp alnan posalar diýseň datlydy, baldy. Birsalymdan olar şol ýerde öz höweslerine berlişip, dünýäni unudyşyp, biri-birine guwanyşyp, bagtly bolup oturdydylar... Şeýle gowulykdan soň Ýagmyr Miwäniň özüniňki boljakdygyna ynanypdy. Ýöne başgaça-da bolup biljek ekeni. Miwe «hä» diýmän, ýokary okuw jaýynda okap ýören, özünden dört-bäs ýaş uly başga bir obadaşyna durmuşa çykypdy. Özüne «Pylankesiň keywanysy» diýdirip, buýsançly ýaşamak ähli gyzlara mahsus bolşy ýaly, Miwäniň-de elýetmez arzuwydy. Ine, indem onuň şol arzuwy hasyl bolupdy, adamsy okuwyny gutaryp gelip, birki ýyl kolhozyň kiçiräk «tur-otur, kersen getir» işlerinde işlänsöň, ony kolhozyň gara mallar fermasynyň müdirligine belläpdiler. Indi üç-dört ýyldan bäri bolsa onuň adamsy täzeden-täze ýeňil maşynlary münüp, kolhoz başlygy bolup, wezipe begligini sürüp ýördi.

Şarňyldap duran kaşaň jaýlarda ýaşayan, eli uzadan ýerine ýetýän Miwäniň öz durmuşyndan göwni hoşdy. Hem tä ömri ötyänçä özüniň başlyk adam-

synyň saýasynda baýlykdyr beglik bilen, bal bilen ýag ýaly gatyşyp ýaşajagyna ynanýardy.

Ýagmyr Miwe durmuşa çykanyndan bir ýyl soň, obalaryna bir ýerden işlemäge gelen özünden bir ýaş uly görmegeý mugallym gyza öýlenipdi. Durmuşy hiç neneň dälde, aýal-erkek ikisi iki ýerden hars urşup, işleşip ýören, guwanyp ogul-gyz ösdürip oturan maşgalalaryň biridi. Ýagmyryň şol günler Miwäni söýeni käte bir ony toý-tomguda görende ýadyna düşäýmese, şeýle bir ýadyna düşübem durmazdy. Dogrusy, ol öz aýalyny alyp, durmuşda utulandyrynam öýdenokdy. Ýöne soňky döwür gulagyna ilen bir ýakymсыз gürrüň weli oňa ýene-de şol könäni täzedden ýatladypdy. Ol ilki öz aýalynyň kolhoz başlygy bilen arasynyň barlygy hakyndaky «mys» gürrüňe ynanmandy. Onuň aýaly ýaňy-ýakynda öz mugallymчылык kärini taşlap, kolhozyň başlygynyň medeniýet boýunça orunbasary bolup işe geçipdi. Bu başlyklyga golaý käre geçmäge göwün yüwürden obada başga-da baş-üç aýal bardy, ýöne oňa dogumly, bilimli maşgala hökmünde Ýagmyryň ýoldaşy mynasyp görüp alnypdy. Şonuň üçinem Ýagmyr ilki bu gepi şol wezipeden galan bäsdeş aýallaryň goýberenligini pikir edipdi. Barybir, soňra bu gürrüň Ýagmyry diýseň oýlandyrypdy. Ol «...Başlygyň heleýi şol köne ýabyň içinde basa düşülişip, ýakalaşylyp ýatylanyny bir söý bilen, äriniň ýanynda heleýligini edip ýatlandyr, başlygam indi şonuň üçin bir söý bilen menden ar alýan borly...» diýip oýlandy. Soňundan bolsa ýene öz pikirine özi garşy boldy: «Aýal-

gyzlar soňra özlerine kölege saljak zady ölse ýatlarmy, onda-da Miwe» diýipdi, ýene bir-de: «Gahar ugruna bir zat diýip, maşgalanyň günäsiz ýerine günä ýükläp, göwnüne degäýmäýin, ogurlyk bilen lolulygyň çägi üç gündür, tiz aňyp bolar» diýip, gazabynyň jylawyny çekip-çekip oýlanyppy.

Maşyn ýöräp ugrandan soň ýüzi düşnüksiz aladaly Ýagmyr ýene-de köp manyly ýylgyryp, klasdaşyna tarap öwrüldi.

— Başlyk neneň?

— Hiç neneň däl.

— Mençeräk barmy?

— Sen ýene öňki köne heňiňe tutdurdyň-ow...

— Ýatlap otursaň, ol köne heň hiç neneňem däldir görseň, yöne...

— Bälçireme, oğlan, geçeniň geçdigi bor, yza ýol yok diýlenidir!

— Baram ýaly-la...

— Näme?

— Ýol...— Bu gezek Ýagmyr nämedir bir zat aýtjak bolýana meňzäp, Miwäniň ýüzüne has içgin seretdi. Soňundanam ýuwdunyp, ýüzüni gyzardyp, ýene-de bir zatlar aýtmakçy boldy, yöne süňk ýaly kese gelen gep onuň bokurdagyndan çykmady.

Obada salyhatly ýigitleriň birisi hasap edilyän Ýagmyryň bu bolşy birbada Miwäni oýlandyrdy. Obadaky «Başlyk bilen Ýagmyr şofýoryň gelni...» diýen täzelikde ýaýrap ugran gürrüň heniz onuň gulagyna ýetmändi. Şonuň üçinem ol Ýagmyryň bolşundan «Başlyk neneň?» diýen gep saluwyndan çen tutup, ol başlyk bilen haýsydyr bir iş üstünde dikleşip, «har-harlaşyp» alandyr

öýtdi. «Yza ýol ýokdur...» diýende, barybir, onuň sözi ynamsyz eşidildi. Hem şundan soň onuň maşynynyň içinde oturasy gelmäni belli boldy:

— Başa gürrüň tapman, tapmaça gepläp oturjak bolsaň, onda meni düşür! — diýip, ol gozganjyrap talaply gepledi.

— Kör hasasyny bir gezek aldyr, indi aňsat öňkiň ýaly düşesiň gelen ýerinde düşäýmersiň — diýip, Ýagmyr oňa ýene-de könäni ýatlatdy. Klasdaşlar ýatda-nam çykyşyberen köne ýap ýatlanan mahaly ýene-de bir-biriniň ýüzüne biraz gyzaryşyp, mähirli seredişdiler.

Ýagmyr şofýor maşynyny gelip, başlygyň kaşaň öýüniň gapdalynda saklady. Maşyndan ilki Miwe howlukman düşdi, Ýagmyr soň oňa aralykdaky maşyna münene begenip, dünýäden bihabar oturan gyzjagazyň goltugyndan göterip alyp berdi. Klasdaşlar baş atyşyp, mylakatly ýylgyryşyp hoşlaşdylar. Ýöne maşyn uzak gitmän, bir zat ýatdan çykana meňzäp, ýene-de saklandy. Hä, diýmänem kabinadan Ýagmyryň kellesi göründi.

— Klasdaş, daş gerek dälmi? — diýip, maşynyň üstündäki tümmek tutup duran çagla tarap baş atyp sorady.

— Ýok...

— Ýok diýýäň weli, başlyga gerek ýaly-la...

Miwe klasdaşynyň gep saluwyndan onuň sözünde ýaňsy bardygyny aňmady, gaýta onuň esli ýere gidensoň yzyna maşynyny sürüp geleninden çen tutup: «Özi

bir ýerde getir diýendir, munuňam şol aýdylan ýumuş häzir ýadyna düşendir» diýip, adamsyny ýatlady. Daş düşürere ýer görkezdi. Onýança-da okarasy kem-kemden ýokary göterilip barýan maşyndan gaýtdy bir maşyn daş aşak şagyrdap.

* * *

...Ýagmyr aňyrdan maşynyny şakyrdadyp howlukmaç geleninde, Miwe eli sübseli iç girip-daş çykyp, öý içerisine tertip berip yördi. Onuň egninde ýatyş köýnegine meňzedilip giňiş edilip ýerlikli matadan tikilen köýnegi bardy. Ol aňyrdan aldyrany bar ýaly bolup gelen Ýagmyry tanap, onuň habaryny almak üçin sübsäni gapdala atyp, baýyndaky ýaglygyny düzedişdirdi. Köýnegine düşen ownujak gasynlary aýyrmakçy bolýan ýaly, iki aýasy bilen göwüsleriniň etegini, guýma guşaklygynyň töwereklerini sypalaşdyrdy.

Ýagmyr aňyrdan aladaly, haýsydyr bir ýakymсыz zadyň bolanyny çytyk ýüzünde mälüm edip geldi.

— Klasdaş, ýör hany mün maşyna!

— Hä, näme bar, bolup gelşiň nähili?

— Ýör tiz, ýedinji brigadaň ýanynda başlygyň maşyny agdarylypdyr.

Miwe:

— Hih, waý, gara bagtym. Jany bir barmy? — diýip elendi, özi bolsa maşynyň aşaýynda gana bulaşyp ýatan adamsynyň şekilini göz önüne getirdi. Hopugyp duran ýerinden zyndan gelen maşyna münmäge howlukdy. Geplemese-de häzir Ýagmyryň gara ört

bolan aladaly ýüzi hem hut ol ýerde bir erbetligiň bolanyndan habar berýärdi. Olar ýol boýy dymşyp gaýtdylar. Hemişe duşanda Miwe bilen saljaýşyp degişmäni gowy görýän ýigit häzir doňnara daş bolup, dymyp otyrdy, onuň ýüzi gaplaňdyr şire büdäniňki ýaly üýtgäpdi.

Ýagmyr ýedinji brigadanyň gara baglyga bürenip oturan myhman jaýyna ýetmän, maşynyny ondan ses ýetimlikde saklady. Soňundanam Miwäniň goşaryndan şarpa tutup, ony baglaryň arasy bilen howlukman, brigadanyň myhman jaýyna tarap alyp ugrady. Miwe öz ýanyndan, başlygyň maşyny şu golaýda agdarylan bolsa, agyr hala düşen adamsyny şol ýere getirenlerini pikir etdi.

— Hany ol nirede? — diýip, pajyga görmekden elheder edip sojady.

— Şol ýerde.

— Eý, Taňrym-eý...

Olar myhman jaýyň arka tarapyndan gelenlerinde töwerek çolady. Adam-gara görnenokdy. Adam bolsa-da, ol jaýyň ön tarapynda bolmalydy.

Olaryň alkymlap baran jaýlarynyň penjiresiniň bir gapdaly sähelçe açyp goýlupdyr. Häzir ol ýerden wagtal-wagtal saljaýşyp näzirgäp gepleýän aýal sesi, wagtal-wagtal hem tanyş erkek sesi eşidilýärdi. Miwe burnuna salyp gepleýän adam sesini eşiden badyna onuň öz adamsynyň sesidigini dessine aňypdy. Diňe häzir ol Ýagmyryň bu ýere özünü «Maşgaraçylygy gözüň bilen gör, gulagyň bilenem eşit» diýip getirenligine düşündi.

Göwni galan Miwe näme etjegini aýgyt edip bilmän dodagyny dişläp, gözlerini ýuman wagty, ondan bir gysym gözýaş paýrap, köýneginiň etegine döküldi. Ýanyoldaşynyň özüçe bar ýa ýok zenan bilen öz mertebesini depelemegi ony diýseň kemsitdi. Ol elenip, aglap oturyşyna özüniň tutup duran Ýagmyryň berdaşly elerini kükregine tarap çekip, barha pugta gysyp ugranyny hem duýman galdy.

* * *

Maşyn yzyna öwrülip, oba gaýdyp gelyän mahaly klasdaşlar onuň içinde dymşyp, bir-birleriniň ýüzlerine seredişip bilmän otyrdylar. Asla aýdara gepem galmandy, hemme zat ilik-düwme düşnükli bolupdy. Hemişeki buýsançly gelin häzir kiçelen ýaly bolupdy, ol kabinanyň irginsiz şakyrdaýan gapysyna ýaplanyp, barmagynyň birini dişläp, ýörite söýelen ýaly bolup oýurganyp otyrdy. Ol Ýagmyryň onda-munda duşanda aýdýan öňki aýlawly geplerine, onuň häsiýetiniň üýtgemegine diňe häzir düşüňip galypdy. Ýogsam, bir sebäp bolmasa: «Başlyk meniňçe barmy?» diýip, gep arasyn-dan könäni ýatlap, ony ýaňsy bilen özüne deňemek Ýagmyr ýaly salyhatly ýigidiň etjek işimidi? «Başlyga daş gerek ýaly-la?...» diýmegi hem onuň «Seniň äriň biziň öýi daşlap ugran ýaly-la» diýdigi ekeni.

Maşyn şalkyldap, akar ýabyň köprüsini depjöp öten mahaly sakanaklan ýaly etdi-de, uly ýoldan sowlup ilerligine öwrülip, gumak ýola düşdi. Bu şol birwagt

Ýagmyr bilen Miwäniň çolada bagtly bolan köne ýaby-na bar-ýan topur ýoldy.

Miwe maşynyň sen-men ýok ýoldan sowlanyny görüp, ilki tisgindi, soňundanam «Il görse näme diýer?» diýen hörpde keyerjekläp, biraz gorkuly bir Ýagmyryň ýüzüne seretdi, birem töweregine, onuň bolşy «Dola maşyny yza!» diýjege meňzedi. Ýöne özüniň il içinde mertebesi depelenen zenandygyny ýada salan mahaly onuň ýene mahal-mahal Ýagmyra gapdaldan seredyän hyrydar gözleri mähirli balkyldady. Biraz rahatlandy. Ýagmyra tarap süýşüp, onuň berdaşly egnine başyny ýaplady. Pyşyrdady.

— Meni niräk alyp baryañ?

— Şol ýere...

Tanyş köne ýabyň içi ilki bir barlan mahaly biraz kapasdan gelen dymyk ýalyrak hem görnen bolsa-da, iki sany önden bir-birlerine höwesli adamlaryň, birden möwç alan höwesleri bir-birleri bilen hyjuwly goşulyşansoň, dünýä unudyldy. Gaýta birsalymdan niredendir bir ýerlerden, süňni töwerekdäki hajraw bolup ösen hyşadyr doňuzda-rak, buýan ýaly eңçeme ot-çöpleriň ysyny siňdiren sergin şemal öwsüp ugrady.

Miwe bir başyny göterip, nazary bilen töwregiň habaryny alan mahaly, uzakly gün asmanda gaýradan gap ilerligine el-hal diýip, haýsydyr bir zada ýetmegiň küýüne düşüp ýöriş eden Gün öz batar ýerine ýakynlap, aýaklaryny depäniň üstünden sallan ýaly edip, dünýäň üstünden sallan ekeni. Şapak bolsa kimdir birinden uýalana meňzäp, ýene-de elwan öwsüp gyz-

arypdyr. Şol barmana birden niredendir bir ýerden,
ozal eşiden tanyş aýdymynyň setirleri Miwäniň gulagy-
na eşidilip giden ýaly boldy...

Ýanypdyr telwas şapagy,
Gapylar dünýäň gapagy,
Onsoň agyn tümlük bolar,
Gör, onsoň kim, kimlik bolar?...

Prometeý

Çet ýurtlynyň dilinden

Ilki bolup 1921-nji ýylda Moskwa, okeanyň aňyrsynda söwda aragatnaşygyny ýola goýmak niýeti bilen gelen Amerikaly üç maýadaryň birisi mendim.

Şol günler meniň bary-ýogy ýigrimi üç ýaşym bardy. Birki ýyllykda eňçeme zawod-fabrigiň eýesi kakamyň tarpa-taýyn ölümi, meniň wagtyndan ir onuň ornuny eýelemegime sebäp bolupdy.

Wagt tiz geçýär.

Ýatlap otursam, indi ondan bäri elli ýyllyk ömür ötüpdür. Men ýene-de Moskwada. Öz isleýşim ýaly «Metropol» myhmanhanasynda ýerleşdim. Öň haýsy nomerde ýaşanlygym wagtyň täsiri bilen hakydamda galman ekeni. Ýogsam, mende hut şol, elli ýyl mundan ozal ýaşan otagymda ýerleşmek pikiri hem ýok däldi.

Aeroportda biziň sagat ýarym gijä galyp gelen samolýotymyzy garşy alan ýigit ýolda gelyärkäk, meniň niýetimden bihabar eger ýerleşerin diýseňiz diýen äheňde, şäherde «Rossiýa», «Moskwa», «Ukraina» ýaly has kaşaň, täze tipde gurlan hertaraplaýyn amatly myhmanhanalaryň bardygyny hem aýtdy.

Ynanýan, ýigit mamladyr, ol myhmanhanalarda ýaşamagyň gowudygy hem dogrudyr, oňa meniň sözüm ýok.

Duşdan öten ýyllaryň ençeme zatlary etegine salyp äkidip, bir ýerlerde paýlandygy belli zat, indi ikinji saparyň şol gezekdäki ýaly dokuzy dolulygy bilen bolmagyny islemegiň özi-de, dyzyny ýere uran garry bolup «maňa, çuw atym, ýaşlygymy beriň» diýen ýaly gülkünç bir zat. Ýöne men mümkin bolan zatlaryň welin hut şol gezekdäki ýaly bolanyny kem göremokdym. Maňa, segseniň onuna giren goja gop berip, ony ýola çykaran zat, elli ýyl bäri ýürekde ýaşap ýören ýatlamalardy.

Moskwa gelip, şol gezek iki günläp daşary ýüzüni görmän myhmanhanada dem-dynç alyp ýatanymyz meniň ýadymda.

Üçünji gün agşamlar bizi Kremlde Lenin kabul etdi. Otagda Leniniň bir özüdi. Çolalykdan peýdalanyp, bir pikire gümra bolup otyrды. Ol biziň gelip, gapydan girenimizi görüp, «Boldy, boldy, boldy...» diýip, kimdir birine maslahat berýän äheňde şol bir sözi üç gezek gaýtalansoň, öz güýmenip oturan kagyzlaryny ýygnaşdyryp, bizi garşylamak bilen boldy.

Ilkinji duşuşyk, näme üçindir, meniň «şeyleräk bolar» diýip önünden çak edýän iş duşuşygym bolmady. Üç sagatdan gowrak yüzbe-ýüz bolup edilen gürrüň adaty sorag-jogabyň çygryndan çykmady. Has takygy, Lenin sorady, biz bolsa üç bolup, üç ýerden onuň

sraglaryna jogap berdik. Lenin biziň zawodlarymyzda işleýän işçileriň alýan hak-heşdegi bilen, olaryň ýaşaýyş şertleri bilen gyzyklandy. Aýratynlykda her birimiziň maşgala durmuşymyz hakynda soraşdyrdy. Maňa ilkinji çaganyň kakasy hökmünde, dul galan göwni ýarym enäniň ogly hökmünde, Leniniň ýaňy dil biten oglum hakyndaky soraglaryna, ejemiň saglyk ýagdaýy bilen gyzyklanyp beren soraglaryna jogap bermek has-da ýakymly boldy.

Ikinji duşuşyk meniň öňden göz önüne tutan duşuşygym boldy. Arkatynçylykda, ine-gana gürleşmek göz önüne tutulan borly. Bu gezek Lenin meni aýratynlykda kabul etdi. Gürrüňçilik mahalynda ol meniň zawodlarymyň traktorlar üçin öndürýän demir enjamlary bilen gyzyklandy. Bu zawodlar barada men oňa öňki sapa, girişe meňzeş bolan ilkinji duşuşykda käbirzatlary aýdýşdyrmaga ýetişipdim. Traktorlaryň Sowet ýurdy üçin häzir diýseň gerekdigi, Leniniň bu söwdadan ýüz öwürmejekdigine men öz ýanymdan ynanýardym.

Dayhanyň maňlaýyndan diremak üçin, hiý bolmanda, mün sany traktor, bu Leniniň arzuwydy.

Öz gezegimde men Russiýanyň sütüklü deri önümlerine hyrydar boldum. Özüm bilen elli ýyllyk şertnama baglanyşlymagymy teklip etdim. Meniň teklibim gürrüňdeşimi oýlandyrdy. Ol stoluň arkasyndan çykdy-da, üç ýoluň bendegesinde durup, haýsy haýsy keçä düşjegini pikirinde öwürýän ýolagça meňzäp, peç bilen

gapy aralygyndaky inedördül boşlukda gezmeläp oýlandy. Pikirinde maňa berjek jogabyny garşylap, gysymlap gördi.

— Bilýänizmi, näme, jenap Armand — Lenin maňa öwrüldi-de, jiltgesinden çykaran goluny salgap, gürrüniň galan ýerine dolanyp geldi. — Biz aragatnaşygy hökman gazanarys. Biz size gerek, sizem bize. Ýöne, geliň, bilelikde biraz oýlanalyň, öten-geçeni ýada salalyň, ertäniň töründe oturyp göreliň. Wagt geler özi-de ol wagta indi halk uzak garaşmaly bolmaz, ana, şonda siziň gören bir garny aç, bir garny dok hor-homsy ýaşayan adamlaryňyz diňe bir zeruryň däl, ýaşayyş üçin gerek bolan hemme zatlaryň bolçulygyny döredler. Bu biziň pikir edişimiz ýaly, hut şeýle-de bolar. Ana, onsoň, jenap Armand, halk menden öz göwün islegini talap eder. «Daşary ýurtly jenaplaryň geýýän sütükli deriden ýaraşykly edilip tikilen geýimlerini biziňem geýesimiz gelyär» diýer. Men näme diýmeli? Sowetler döwletiniň eýesi kim? Halk Sowetler ýurdunda bolsa halkyň öz seçen ýolbaşçy organlaryndan öz göwün-isleglerini soramaga: hatda talap etmäge-de haky bardyr.

Lenin käte, gürrüňe tutuşlygy bilen berlen mahaly alnynda oturan gürründeşiniň daşary ýurtly jenapdygyny hem unudyp, oňa bolşewiklerçe «ýoldaş» diýip ýüzlenýärdi. Munuň şeýle bolýandygyny bir ýola Wladimir Iliçiň özü-de duýdy. Ol şonda ilki «Gör, bu bolýan zatlary diýýän manyda» oýurganyp durdy, soňun-

danam gülümsiriäp, öz sözüne ýarym degişme äheňinde düşündiriş berdi.

— Jenap Armand, biz bolşewikler ynanýarys, ýer ýüzi irde-giçde hut bize meňzäp, birek-birege sarpa goýup «ýoldaş» diýip ýüzlenmeli bolar.

Moskwada, şol gezekdäki saparym wagtynda maňa W. I. Lenin bilen ýene-de birnäçe gezek duşuşmak, oturyşyp-pikir alyşmak miýesser etdi. Dolanyp yzyna gelen mahalym men Kremldede bolan duşuşyklardan razydym, öz ömrümde Lenin bilen ýene-de birnäçe gezek duşuşaryn, gürründeş bolaryn diýen pikirdedim... Ol gün özüniň garaşylmadyk habary bilen meniň ýadymda galan az sanly günleriň biri boldy. Men öz kabinetimde wagtal-wagtal ýekelikde oturyp, gözden geçirýän iş kagyzlaryma güýmenip otyrdym. Telefon sesine başymy göteren mahalym, açyk gapydan goňşy jaýdaky trubkany göteren aýalymyň meniň oturan otagyma seredip gepläp bilmän äm-säm bolup duranyny gördüm. Bir bolmasy işiň bolany belli boldy. Trubkany aňyrdan göteren adam meniň zawodlarymyň biriniň iş dolandyryjysydy. Ol Leniniň ölümünü eşidip, zawod işçileriniň işi togtadyp, bir minut dymmak bilen onuň ýasyny tutandygyny habar berýärdi. Öz hojaýynyna, bu hereketi üçin işçilere nähili çäre görmelidigini sorap maslahat salýardy.

— Dymmak gerek!

— ?

— Hawa, dymmak gerek.

Özüni birneme ele alan aýalym maňa derek kesgitli jogap gaýtardy.

Men welin wagty bilen «W. I. Lenin biziň aramyzda ýok» diýen habar bilen aňymy öwrenişdirip bilmedim. Biziň öýümüzde Lenini bilmeyän adam ýokdy. Aýalyma, ogluma özümiň Lenin bilen bolan duşuşyklarymy telim gezek gürrüň edip beripdim. Ýadymda, bir gezek Lenin baradaky gürrüňçilik mahaly men ony ynsana ot gazanyp beren Prometeýe deňäpdim. Şondan bäri hem biziň öýümüzde W. I. Leniniň ýörgünli atларыnyň biri Prometeýdi.

Meniň bir otagymda Leniniň şol Kreml duşuşyklaryndan soň ýollan dört sany haty bardy. Ol hatларыň iň soňkusyny men bary-ýogy baş, alty aýlykda alypdym. Wladimir Iliç özüniň bu hatynda, meniň zawodларыmyň şaýларыny süňňüne dakynan traktorларыň Kubanda, Altaýda, Orta Aziýada Oktýabr rewolýusiýasynyň ýeňişlerini nygtap ýörendigini guwanç bilen ýazýardy...

Gije goýalyp, töweregiň çyralary öz ähmiýetini artdyrypdy. Üstünden maşynlar geçip, taýgançak bolan garly ýol lowurdaýardy. Maşynlar agyr bir syrkawy alyp barýan ýaly usul bilen öz maýdallaryny ýöredýärdiler. Garşyda, pyýada ýoluň böwür berip giňelýän ýerinde bir pyýada lom bilen ötegçileriň ýöremegine päsgel berýän buzlary hütüledip, harsañ-harsañ edişdirip döwüşdirýärdi. Onuň gapdalynda gulaklary çaksyz salpy buýra-buýra tüýli bir it gara bulaşyp aýlanyp ýördi.

Myhmanhanadan daşaryk çykan mahalym meniň ümsüme düşen ilki zatlar şular boldy. Men ýolagçylaryň arasyna goşulyp, Kremli nazarlap, öz maýdalyma ýöräp gitdim. Kreml bu ýerden, uzak bolsa meniň ýörişime hem on-on baş minutlyk ýoldur. Meni myhmanhanadan alyp çykan zat Leniniň mowzaleýiniň önünde bir salym gyzmeläriň, öten-geçeni ýatlap, Kremliň gyzyl diwarlaryny hiç kimsäniň kömeginden peýdalanman, ine-gana synlaryn. Gören zatlarymy öz terezime salyp, özümçe okaryn diýen pikir boldy. Garşydan gelyän eginleri asma sumkaly iki boýdaş gyz özüme seredip, soňundanam bir zatlary pyşyrdaşyp, syrly ýylgyryşan mahaly men öz elimde çemen bardygyny gördüm. Bu çemeni men Prometeý üçin öýümden alyp gaýdypdym. Ýatlamalar meni düýne, 1921-nji ýyla alyp geldi. Men ýene-de özümi Kremlde, W. I. Leniniň kabinetinde gördüm.

Birdenem, hemme zat göz açyp-ýumasy salymyň içinde boldy. Men Prometeýiň mawzoleýiniň bosagasynda peýda boldum. Ýeňsedem bir ýerden maňa ünsi düşen, häzir mawzoleýi daşyndan synlap duran adamlaryň hümrüdisi eşidildi. Olar, belki, meni ýazgarýandyrlar...

Iki esgere baş bolup, çep derwezedem çykyp nyzam bilen mawzoleýe tarap gelyän ofiser hemmelerden öňürdip, meniň habarymy aldy.

- Ýoldaş, siz niräk?
- Leniniň ýanyna.
- Leniniň ýanyna?

— Hawa. Men Lenin bilen görme-görşe geldim.

— Häzir Wladimir Iliç Lenin dynç alýar. — Ofiser yigit meniň daşary ýurtly myhmandygyma göz ýetiren borly, soň ol öý eýesi hökmünde hoşamaýlyk etdi. — Jenap, Wladimir Iliçi görjek bolsaňyz siz ertir gelmeli bolarsyňyz. Nobatda uzak garaşdyrmarys, myhman hökmünde sizi ilkinjileriň hatarynda Wladimir Iliçiniň ýanyna goýbereris. Häzir ýoldaş Leniniň ýanyna bar-maga rugsat edilmeyär.

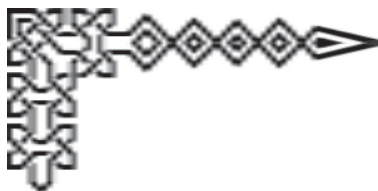
— Meniň rugsadym bar. Ine, serediň ýagşy yigit!

— ?

Men şeý diýdim-de bir özüm, bir elimdäki myhyh güllerime seredip duran ofisere ýyllaryň geçmegi bilen biraz saralyşan bölejik kagyzy goltuk jübümden çykar-yp uzatdym.

— Jenap, Armand Hameri haçan-näwagt islese, ony meniň ýanyma goýbermeli...

Aşagyna keseligine gol çekilen bu bölejik kagyzy maňa 1921-nji ýylda Wladimir Iliç Leniniň öz eli bilen ýazyp beren ygtyýarnamasydy.

Hekayátlar

Baydak

Iò oòat oba

Kapitan

^aahyr

Güçli

Gija galyp gelen oqlan

İlkinji bä°lik

BAYDAK

Ol depe Ýusuplaryň öýlerinden şeýle bir uzak da hem dälidi. Bary-ýogy baş-on minutlyk ýoldy. Baýyrlardan üzňelikde ýeke özi sömelip durany üçin bolsa gerek, oba adamlary ony «Ýeke depe» diýip atlandyrdylar. Bu depe, dogrudanam, ýeriň endamyndan dömen ýara meňzeş bir zatdy.

Depäniň üstüne çykyp, goňşy oba, ekerançylyk meýdanlaryna, gamyşlygyň arasyndan akyp gelyän Murgaba seredip oturmak diýseň hezildi. Depäniň eýle tarapyndaky obanyň oganlary gelip, käte şu depäniň üstünde futbol ýaryşyny gurardylar. Ýöne näsaglap, ýanyny düşege bereli bäri Ýusup köp oýunlary görüp bilmändi. Birnäçe wagtlap onuň ýerinden galmaga hem ýagdaýy bolmady. Diňe güýzüň ahyrlaryna, doktorlaryň däri-dermany ýene ony aýak üstüne göterdi. Yraw-daraw yöräp, daşaryk çykyp ugrady. Ol soňabakka her gün diýen ýaly, tä ejesi-kakasy: «Köşek, düşegiňe geç, az-kem dynç al, ýene birden süňňüni gyzdyraýma» diýýänçä, arkasyny diwara berip, güneşläp oturyşyna şol ýeke depä hyrydar serederdi. Depede oýnalan oýunlar ýadyna düşerdi.

Ýöne bu gün ol depä seredensoň, öz haly bilen bolmady. Ýüregi urgusyny güýçlendirdi. Onuň wagty bilen depede parlap görnen baýdakdan gözünü aýyrasy gelmedi. Kä goňşy obanyň, käte öz obalarynyň oglanlary ýaryşma hyýal bolan mahallary Ýeke depä çykyp, baýdak dikediler. Bu garşydaşlaryň: «Güýjüň bolsa — taý çykar, ine, biz ýaryşa geldik!» diýdigidi.

Ýusup töwereginde begenjini paylaşara adam görmänsoň, irkilip ýatan güjüginin ýalanan burnuna pitikläp, onuň gözünü açdyrды. Barmagyny uzadyp, oňa, Ýeke depäniň üstündäki baýdagy görkezdi. Bu güyz düşeli bari baýdagyň ilkinji gezek görnüp durşudy.

Ýusuby bu baýdak öz gününe goýmady. Hut düýnünň özünde-de ol: «Entekler ol depä çykyp bilmesem gerek» diýip, oý eden hem bolsa, şundan soň onuň bu ýerde durasy gelmedi. Ol bar zady, hatda özüniň şindi tapsyz syrkawlygyny unutdy. Töwerekde ejesi görünmäsoň, ol baýdagy nazarlap, gyrmyl-gyrmyl ýola düşdi.

Ýusup çir-çitir bolup baýra dymyşyp barýarka durup, telim bir ýerde, depäniň üstünden tanyş sesleri eşitmek üçin gulagyny ýere goýup diňşirgendi.

Imi-salalyk. Ne daban düňküldileri bar, ne-de göçgünli tanyş sesler. Ýusup bile top depip oýnan deň-duşlaryny göz önüne getirip, ýene-de baýdaga tarap dyrmyşdy. Ol hasylap, demi-demine ýetmän daljygyp, depä çykan mahaly, aňk bolup, esli wagtlap, sömelip bir nokada seredip durdy. Depede ne oglanlar bardy, ne-de baýdak. Onuň hol, beýleräginde egni keteni köýneklige gyz-jagaz baş-on sany çekenäni önüne salyp bakyp ýördi.

IÑ OÑAT OBA

«Dünyäde iñ oñat oba niredäkän?» diýen sorag kellesine gelse-de, Ylýas wagty bilen öz soragyna jogap tapyp bilmedi. Bu barada hiç kimden sorabam görmedi. Käte bolsa bu pikir kellesine gelşi ýaly hem onuň ýanyndan çykdy. Ýogsam häli-şindi öz soraglaryna jogap beryän enesiniň bu soraga hem jogap tapyp biljegine ol ynanyardy.

Bir ýola Ylýas ejesi bilen daýylaryna gezelenje gitdi. Nätanyş aýallar ejesi bilen gelip görşensoňlar gülümsireşip, oňa seredýärdiler. Onuň ejesine sorag beryärdiler:

«Bu ulujaňmy, gyz... heý, tüweleme, ýaş ýigit ogluň bar ekeni. Biziň oba gelinlik gözläb-ä gelen dälsiň-dä?» diýşip, soňunam degişmä urardylar. Ylýasa bu gürrüňler ýaraman durmazdy. Onuň, dogrudanam, köpden bäri özüne ullakan oglan diýdiresi gelyärdi. Şonuň üçinem ýat aýallary görende, onuň özüni uly görkezjek bolup daraklygyna galan gezeklaeri hem az bolmady. Ol daýylarynyň obasyna gelip, birinji gezek iñ oñat oba hakynda oýlanansoň soragyň jogabyny dessine tapdy. Onuň obada galan ýoldaşlary Bäşim, Çary daga hem oñat oba, daýylarynyň obasy hakynda gürrüň beresi geldi.

Bu oba şähere golaýdy. Daýysy her gün Ylýas bilen öz ogly Täşlini maşynyna mündürýärdi-de, ýähere äkidýärdi. Her ädimde diýen moro enoýe, gazly, süýjüli suw satylýany üçin bu ýerde Ylýasyň keýpi kökdi. Oňa has

hem tratuarlarda apaşaklaşyp duran sary sygry çeleklerden kwas içmek ýarady. Ýöne günler geçdiçe bu zatlar ony irizip ugrady. Häli-şindi öýleri, işiklerinde ýüň darap oturan enesi, atasynyň tördäki gerlen halynyň üstünde asylygy duran gylyjyny ýatlady... Gün-günden onuň ýadyna düşen zatlar has-da köp boldy. Köçelerinden sygyrlaryny sürä alyp gyzjagazlar, goňsularynyň güne ýalpyldap duran almalary, jaýlar, eşekler, häli-şindi hatarlanylşyp, göz önünden geçdiler. Ol tukatlanmany çykardy.

...Maşynyň içinde, mamalaryndan gaýdyp gelyärkä onuň şähdi açykdy, oturan ýerinden öňe, obalarynyň görünjek tarapyna boýnuny uzadyp seredýärdi. Iň oňat oba hakyndaky pikiri bolsa onuň bireýýäm, şindi daýylarynyňkydakan üýtgäpdi. Ol öz obalarynyň dünýäde iň oňat obadygyna indi ýürek bilen ynanýardy. Munuň nämüçin şeýledigini bilme-de, oňa bu hakykaty bilmek diýseň ýarady.

KAPITAN

Hemmeleri alada goýan bu mesele 4-nji «B» klasyň futbol komandasynyň kapitany Çary öýleri bilen başga bir oba göçüp gidensoň yüze çykdy.

Klasyň önünde: «Indi kim komanda kapitanlyk eder, kim klasyň önki abraýyny gorap biler?» diýen sorag peýda boldy. Bu diňe bir klas mugallymyny däl, ähli klasy aladalandyrdy. Her kim «Kim kapitan bolup bilerkän?» diýen soragy öz-özüne berip gördi. Mugal-

lym hem birbada okuwçylarynyň birini görkezip, belli netijä gelip bilmedi. Sebäbi, komandada oňat oýunçylar köpdi. Şonuň üçinem mugallym ähli klasa ertire çenli pikirlenip gelmegi maslahat berdi.

Mugallymyň belleýşi ýaly, şol gününň ertesi üçünji sagatdan soň ýene-de bu meseläň maslahaty başlandy. Ilki bilen söz alan gytyjak saçly, garajürjrn Aşyr boldy.

— Aknyýaz oňat oýnaýar, şol bolaýsyn.

— Ondanam bir kapitan bolarmy, agzyny öweldip ýör... — diýip, bir zada güýmenip oturan Ýusup oturan yerinden oňa garşy çykdy.

— Nepesi kapitan saýlalyň, o-da oňat oýnaýar.

— Şeydeliň, ýoldaş mugallym! — Ýene-de bir okuwçy dillendi.

Ýusup ýene ilden öňürdip, öz pikirini aýdan gyz-jagyzyň üstüne gygyrdy.

— Sen nä futbol oýnaýaňmy?.. Oňat oýnasa oýnapdyr-da, utuluberse jyzyp, derrew aýaga depýär.

Kapitan bolma tamasy bilen öz adynyň tutularyna garaşýan birki sanysy Ýusuby goldady.

— Geliň, gowusy, öňki kapitanyň atdaşy Çaryny saýlalyň, ol...

Ýusup bu gezek turup geplän oglan sözüni soňlap-soňlamanka, oňa garşy boldy.

— Ondanam bir komanda kapitan bolarmy, belli gykylykçy, meýdançany gohdan dolduryp ýör. Kapitan saýlanjak bolsa, menikliräk birini saýlamaly.

Pes boýly, daýanykly Çary oturan yerinden ýüzüni aşak salyp, az-kem pikire batyp oturansoň, söz alyp, yerinden turdy.

— Ýusup, indi saňa çak boldy, etseň-ä birazrak öçüp otur. Klasda agyzly-dilli bir sen däl, onsoňam şuny belle, güýjüm seniňkiden pes bolsa-da, bary-bir, özümi hiç kime kemsitdirmerin, gyzyl ýuruga girişmeli borsuň. — Klasa birdenkä ümsümlük aralaşdy. Her kim az wagt öz pikiri bilen ikiçäk bolup galdy.

Ýusup aşak bakyp biraz gülümsiräp oturansoň, elini göterip, ýene-de özüne söz sorady.

— Ýoldaş mugallym, Çary bize kapitan bolup biljek ekeni. Şuny goýaýalyň!

Birnäçeler: «Ýusup Çarynyň agasyndan çekinyändir» diýip oýlansa, ýene birnäçeleri «Bä, Ýusup höwselesiz — gorkak ekeni» diýip pikir etdi.

— Şu gün seniň özüňi alyp barşyň birhili, Ýusup — diýip, häliden bär iözgeleri diňläp oturan mugallym hem ondan nägile boldy. — Seň näme üçin pikiriň birdenkä, sen-men ýok, üýtgedi oturyberdi. Mundan iki-üç minut öňem-ä: «Ýok, Çary gerek däl» diýip, gygyran sendiň, indem: «Çary kapitan bolup biljek ekeni» diýýärsiň. Sen onuň kapitan bolup biljegini nä bilýäň?

Ýusup adaty parahatlygyny saklap oturyşyna jogap berdi.

— Men düýn klasymyza kapitan saýlajak bolýanymyzy atama gürrüň berdim. O-da: «Öz mertebesini gorap bilmeyän adam komandanyň mertebesini gorap bilmez» diýdi. Şonuň üçinem atamyň öwredişini ýaly synap gördüm.

Klas aňk-taňk bolup, bir mugallymyň, bir Ýusubyň ýüzüne seretdi.

Mugallym Ýusuby diňläp biraz oýurganansoň, ýene-de okuwçylara ýüzlendi:

— Çary biziň kapitanymyz bolar diýeniňiz eliňizi göteriň!

Onlarça el birbada partalaryň ýokarsynda ösdi.

ŞAHYR

Iň soňky sapak aýdym sapagydy. Mugallym adyny tutup, Taňňyny tagta geçirdi-de, ondan öýe berlen ýumuşy sorady. Taňňy seňrigini ýygryp, çekkesini dymalansoň, aşak seretdi. Bu onuň sapagy bilemok diýdigi.

Öňki partada oturan ak fartuklyja gyz Taňňynyň ýüzüne seredensoň, ýaňyja partadaşy bilen tersleşip, aralyga çyzyk çekenini hem ýadyndan çykaryp, oňa tarap süýşüp pyşyrdady.

— Şu, Taňňy oğlan bir ýalta, goşgynam ýat tutman gelipdir.

— Ziňkildemesine, özün çyzdyň, indi özüňem geçme!
— diýip, ýoldaşy çyzylan çyzygy görkezip, gaşyny çytdy. Gyz elini çekip aldy-da, partadaşyna seredip, dodagyny çöwürdi.

Klas urnalyňa güýmenip oturan mugallym partalaryň üstünde tokaý bolup duran elleri görse-de, ol goşgyny başga bir okuwçydan soramady.

Taňňy birsalym ýüzüni salyp duransoň, başyny görterip, burça seretdi, dodagy çömmerdi. Şundan soň ony synlanlaryň köpüsi elini ýatyrdy. Sebäbi, Taňňy geplän

mahaly mydama dodagyny çömmeldip, bir ýana sere-
dip gepleýärdi. Häzirem onuň dodaklarynyň çömmer-
megi onuň geplejek diýdigidi.

Baharda baýra gitdim,
Köp kömelek çöpledim.
Gyzyl-ýaşyl güllerden
Ýassyk ýaly topladym.

— Wi... bu oglany, ol-a däl — diýip, öňdäki partada
oturan çepiksije gyz ýene-de elini öňe uzadyp dillendi.
Eýlekilerem mugallymyň bir söz diýerine garaşyp üşeriliş-
diler. Taňny hem mugallymyň ýüzüne göz gytagy bilen
syn edip, sakanaklansoň, ýene-de goşgyny dowam etdi.

... Göwnümüzizi göterdi
Dürli güllerin ysy.

Mugallym Taňny başlan goşgusyny aýdyp gutarý-
ança, ne oturyşyny üýtgetdi, ne-de ýüzüni.

Ýene baýra gelerin,
Öwüp goşgy ýazaryn.
Atam ýaly üstünde,
At çapdyryp gezerin.

Taňny goşgyny tamamlap, ýere seretdi.

— Goşgyny haýsy kitapdan ýat tutdyň? — diýip,
mugallym biraz dymansoň ondan sorady.

— Özüm, özüm ýazdym...

Ähli klas gulaga öwrülip üşerildi.

— Mugallym, ol «Mydam taýýardan» göçüren bo-
laýmasyn, şonda goşgy kän çykýar — diýip, kimdir
biri ynamsyzlyk edip, yzdan seslendi.

— Ýok, beýle däl-dir-le, goşga üns beren bolsaňyz, onda Taňňynyň diyäýjek zatlary ýok däl.

Atam ýaly üstünde,
At çapdyryp gezerin.

Bu setirleri ýazan mahaly Taňňy, dogrudanam, öz serkerde atasyny ýatlapdyr. Hakykatdanam oň atasy ölkämizi keseki duşmanlardan gorap gezen belli adamlaryň biri.

Taňňy atasy hakynda başlanan söhbetiň uzalmagyny islese-de, mugallym gürrüni şundan artyk äkitmedi.

Kem-kemden klas Taňňa gözügidiçilik bilen seredip ugrady.

— Şahyr, öýe berlen ýumşa sowuk-sala çemeleşeniň üçin bu gezek saňa käýemäýin, yöne indiki aýdym sapagynda ýene-de sorajagymy bek belle. Goşgyny hem sapaklaryňdan boş wagtyň ýazyber. Emma şu zady hem ýadyňdan çykarma, şahyr bolmak üçin köp okamaly, köp bilmeli, duýmagy başarmaly. Sapaklaryňa hem yhlas bilen ýapyşmaly...

Şu wakadan soň häli-şindi Taňňynyň adynyň yzyna «şahyr» lakamy tirkelip ugrady.

Hol gün klasdaş gyzlaryň biri ejesi bilen bir ýerden gaýdyp gelyärkä, Taňňy duşup, ony ejesine görkezdi:

— Eje, hol-a, seret, şol oglan biziň klasymyzyň şahyry.

Taňňy bu gürrüni eşitmediksirese-de, özüniň «şahyr» diýlip tanalýanyna monça boldy. Ýene bir ýola bolsa 8-nji klasda okaýan Sapar atly oglan ony gözläp ýörite

geldi. Ýuwaşlyk bilen bir gyzyň şanyna bir goşgy düzüp bermegi, ondan gara çyny bilen haýyş etdi. Ol oglanyň haýyş edişine görä gyz goşgyny okap, tapyrtupur oňa aşyk bolmalydy. Özi-de gezeginde bir gap şokolad hem «Kyrk teňňe» atly gyzykly kitaby sowgat etjekdigini aýtdy.

Ýöne Taňňy näçe çytraşsa-da:

«Men seni söýýärim,
Yşgynda köýýärim».

diýen iki setirden özge, söýgi barada hiç zat ýazyp bilmedi. Oňa derek kebelek hakynda bir goşgy ýazdy.

Goşga garaşyp, mat bolan Sapar: «Aý, ol hakyky şahyram däl eken-laý» diýip onda-munda göwnüýetmezçilik etse-de, onuň sözüne ynanan adam bolmady.

Taňňynyň dowlundan soň, mekdepde şahyr boljak bolup goşgujyk ýazanlar başga-da köp boldy. Ýöne olaryň hiç biri hem Taňňy ýaly şöhrat gazanyp bilmedi. Onsoň olaryň özleri ýuwaş-ýuwaşdan goşgy ýazmalaryny taşlap ugradylar.

Bir ýola arakesme mahalynda Taňňy öz klas ýolbaşçylary bilen başga bir mugallymyň özi hakda gürlüşýän wagtyna pete-pet geldi. Aýak çekip diňşirgendi.

— Şahyryň hakynda seniň özün nähili pikirde, onuň dabarasy ýaman uly boldy-la.

— Şeýle boldy özün-ä, ol hakyky şahyrmý, ýa-da dälmi, on-a biljek däl, ýöne onuň oňat zada guwanmagy, erbet zady seljerip, ýigrenip bilýänlig-ä hak. Okuwyna hem yhlasy erbet däl...

Mugallym ýene bir zatlar diýdi. Ýöne klasa çagyryan jaňyň turzan gohy oňa başga hiç zat eşitdirmedi.

GÜÝÇLI

Orazyň özünden göwni hoşdy. 4-nji «B» klaslylar ony öz aralarynda: «İň güýçli, taýsyz» diýip hasap edýärdiler. Hernä ondan birneme çekinerdiler. Klasda öýlerinden getiren gutabyny, şokoladyny Oraz bilen bölüşip, oňa ýaramsaklyk edýänler-de ýok däldi. Gyzlar bolsa ondan çekeräk bolanlaryny kem görmezdiler. Orazyň ýanynda ýoldaşlaryny ynjytmak eşekden palan alança-da ýokdy. Islese her kime bir lakam dakardy. Ol inçejik Ýusuba «çöpünjik» diýse, Törä kellesi goçak bolany üçin «Butdaşkelle» diýip ýüzlenerdi. Soňabakan onuň klasa berýän azary has artyp ugrady. Mugallymyň beren temmisi-de oňa tär etmedi. Düzelmäge söz berse-de, beren sözünü şol ýerde unutdy. Gaýta ynjap, mugallyma ýüz tutan ýoldaşlaryna «şugul», «akjyk» diýen lakamlary dakyşdyrды. Olary gören ýerinde: «Akylyňyza mugallym näme berdi, ýyrtyk ýeriňize ýamalak aldyňyz gerek? Hany, tahýaňyzy aýryň, seredeýin, ýene size şah çykan bolaýmasyn?!» diýip, olaryň üstünden gülerdi. Onuň ýalan hikirdisi, her ädimde men-menlige ahyrsoňy klas oganlaryny ymykly oýlanmaga mejbur etdi.

Bir gün Orazyň mekdebe gelmedik günü oganlar toparlanyşyp, oňa öý işleri göçürtmezligi, ýarymsaklyk

etmezligi, gerek bolsa garşysyna çykmagy hem öz aralarynda dilleşip, maslahat etdiler.

Ertesi Oraz mekdebe gelende jaň bolmaga entek wagt bardy. Ol öýden gaýdanda, düýnki öýe berlen işi oglanlaryň birinden, mugallym klasa girmänkä, hars-hurs göçürmegi, soňundanam soňundanam biraz basalaşyp oýnamagy niýet edinip gaýdypdy. Ol klasa giren mahaly bir zatlar ýazyp oturan Töräni görüp begendi.

— Butdaşkelläm, geldiňmi? Munuň kellesi durşy bilen hasap-hesip ahyryn, hany, depderiňi al, öý işi göçürelí?!

— Depder-ä ýok.

— Näme, näme? — Oraz ör-gökden geldi. — Sapak gutaranson hasaplaşarys — diýip ol Törä ýumrugyny görkezdi. Orazyň bu gün Töräni kakaýmasa ynjalmajy hakdy. Hemmeleriniň garaşyşy ýaly hem boldy.

Soňky sapakda bolmadyk Oraz ýoluň gyrasyndaky ýandaklykdan ör turanda Ýusup bilen tirkeşip barýan Töräniň ýüzi derçigip gitdi. Syrylan kellesi kibtine giräýjek boldy. Gaçmak üçin yza tesdi. Ýöne Orazy görüp ylgaşyp gelen oglanlar ony goýbermediler.

Hasanaklap gelen Oraz ýakadan almaga ýetişse-de, el salmaga ýetişmedi. Topbaklygy bilen üstüne zyňan göwre Orazy ýere ýazdy. Bu Ýusupdy. Şundan soň oglanlar hüwmek bolşup, Orazy aralaryna aldylar. Kim ony döwüp alan ýandak çybyjygy bilen saýgalasa, ýene biri lineýkasyny onuň depesinden inderyärdi. Urmaga çemeli zat tapman kemerini sogrup alan Töre hem bir eli bilen balagyny tutup, beýleki elindäki kemeri bilen

Orazy gerñeyärdi. Oraz özüniň garşylygynyň biderekligine göz ýetiren bolsa gerek. Ol birki ýola elini salgan-da bolsa, soňundan ýüzin düşüp möňňürip ugrady. Töwerekden uly adamlar ylgaşyp gelmedik bolsa, oglanlar ony entekler ýençmekçidiler. Olar ýaňy gyzyşyp ugradylar ahyrn.

* * *

Bu waka mekdebe dessine ýaýrady. Şol gününň ertesi 4-nji «B»-leriň oglanlary tagtanyň önüne geçip, hatara durdy. Oglanlaryň hersi indi gaýdyp uruşmajaklaryna söz berensoň, nobat Oraza ýetdi. Ol köpçülikden bir ädim gapdalda ýeňsesini gaşap, ýüzüni sallan bolup durdy.

— Indikile uruşman...

— Hany, doluja aýt, gatyрак aýt özüňem, ýogsam, hol yzky partada oturanlara eşidilenok! — diýdi-de, mugallym ondan sözüni täzedden gaýtalamagy talap etdi.

— Men indikile öz ýoldaşlarymyň göwnüne degmerin!

Ynamdan düşeni üçinmi, nämemi, mugallymyň onuň sözüne ýene-de ynanasy gelmedi. Klasa ýüzlendi:

— Orazyň sözüne bu gezek ýene ynanarysmy?!

Klasyň içi dym-dyrslyk boldy. Hiç kimiň bir-bada dodagy gymyldamady. Diňe birhaýukdan soň «çöpinijik» lakamly Ýusup ýerinden turdy.

— Ynanaýyň, mugallym, Oraz bu gezek dogrusyny diýýär. Indi oňa düzelmekden özge alaç ýok. Dün

Oraz iň güýçliniň kimdigine gözünü yetirendir, ynan-
aýyň ýoldaş mugallym!

Hemmeler bir-birleriniň ýüzlerine seredişip
ýylgyrjaklaşdylar. Oraz hem gyzaryp durşuna ýylgyr-
yp, ýeňsesini gaşady.

GIJÄ GALYP GELEN OGLAN

Bäşim Pöwrizedäki lagere baş-alty gün gijigip geldi.
Ol gelende pionerler eýýäm otrýadlara, aýry-aýry zwenolara hem bölünişpdiler.

Otrýadlaryň arasynda käbir sport oýunlary boýunça
ýaryş hem geçene meňzeyärdi. Bäşimiň daşyna üýşen
oglan-gyzlar ondan ilki bilen futboly nähili oýnaýandygyny
soraşdyrdylar.

Bäşim birbada bulara nähili jogap berjegini bilmän,
ýaýdanjyrady. Soňundanam, ynamsyz, göwüli-göwünsiz
jogap berdi.

— Aý, azda-kände habarsyzam däl, obada-ha käte
dutar-sutara güýmenen bolardym...

Bu ynamsyz jogapdan soň Bäşimiň töwereginiň
märekesi azalyp ugrady. Özgeler bilen bu ýere gelip
duran Aşyr hem Bäşim: «Top oýnamak diýseň, gözüm
açylýar, ondakysynam salkyn düşsün, meýdança bar-
ýarys...» diýen ýaly sözleri dogumly durup aýdýan
bolsa, oňa öz otrýadyna geçmegi mürähet etmekçidi.
Şundan soň oglanlaryň arasynda hyşy-wyşy başlandy.

— Oň daş keşbine seretseň-ä, zatdan baş çykýana
meňzänok.

— Obalarynda hem derde az ýaraýan bolarly.

— Öz otrýadymyza çagyrmanymyz hem gowy bolupdyr. Gury san bolar ýöwerdi.

Pyşyrdylar gulagyna degse-de, Bäşim eşitmedisirän boldy. Ýöne giçlik hatara durlup, dru inanyň ýygnanyşygyna gidilen mahaly, ol daş-töweregini synlap, öz ýanyndan kemsindi. Üç otrýadyň üçüsi-de ony öz hataryna almaga razy bolmady. Beýle ýagdaýa ilkinji gezek duşan ýaş pionerwo atyý hem birbada belli bir netijä gelip bilmedi. Ýagdaý şeýle bolansoň, Bäşim birnäçe gün niräk gidilse, hataryň iň yzynda ýöremeli boldy.

* * *

Bir gezek 2-nji otrýadyň otrýad sowetiniň başlygy Aşyr Bäşimiň küşt tagtasynyň başyna geçenini görüp, onuň ýanyna geldi. Ol ýakynda lager boýunça geçirilen ýekebara küşt oýnunda ýeňiji bolupdy. Aşyr hakda «Mydam taýýar» gazetini hem öz sahypasynda çaklaňja material çap edipdi. Materialyň çep tarapynda onuň küşt oýnap oturan suraty hem ýerleşdirilipdi.

Howasy belent oýunçy bu gezek hem özüni görkezeyin diýen bolsa gerek. Ol ýylgyran bolup lak atdy:

— Näme, tagtaň kletkalaryny sanaýarmyň?

— Näme edenimde saňa näme. — Aşyryň gep salywyny halamadyk Bäşim onuň ýüzüne gözlemän, pert gepledi.

— Oýnamagy başarmaýan bolsaň, goý, küşdüň çöplerini ýitirersiň!

Beýle üstünden gülünme Bäşime ýaramady. Ol gyzyp, öz garşysyna elini uzatdy.

— Geç, oýnap göräýeris.

— Meň bilenmi? — Aşyr gözünüň hanasyny giňeldip, geňirgenen boldy.

— Hawa, otur, otur, seň bilen...

— Utulsaň, üç ýola horaz bolup gygyrmaly borsuň!

— Hany, entek ut...

— Meniň-ä senden utulsam çempion bolmadygym.

— Utulsaň, ýogsamam saňa çempion diýesleri ýok-la.

Aşyr Bäşimiň garşysyna geçensoň, küşdüň mallary öz ýerlerini eýelediler. Bäşimiň parahat ýüzi birneme çytylyp gyzarypdy. Ol häzir göçýän çöpleriniň hersini tarkyldadyp bat bilen goýanyndan habarsyzdy. Çempion, kellesini käte bir dyrmalan bolup, parahat göçýärdi. Käte-de özüniň üstüne eglişip duran şepelerine «nädyän?» diýýän ýaly, gözünü gypyp goýberýärdi.

Bäşim garşydaşynyň hereketlerini näçe görmezlige salsa-da, wagty bilen özüni ele alyp, arkaýyn pikir edip bilmedi. Birinji döw Aşyryň peýdasyna, onda-da juda tiz gutardy. Bäşim suw içip gelmegi bahanalap ýerinden turdy. Ýene-de hyşy-wyşy başlandy.

— Suw içip bogazyny arçajak bolýandyr.

— Muňa horaz bolmaga taýynlyk diýerler.

— Eý, geliň, utulan daga çykyp gygyrmaly edeliň!.

Bäşim çeşmeden goşawujyny dolduryp, birki ýola içensoň, yza çekilip, bir agaja ýaplandy. Özüniň niredeligini unudyp, suwda elewreşip ýören balyjaklary syn-

lady. Goňşy jaýyň penjiresinden eşidilýän dutaryň sesine haly düşekde oturan ýaly şol oturyşyna çekenesini yaýradyp, arkaýyn diňledi. Dolanyp ýerine geçen mahaly onuň ýüzündäki gyzyl reňkiň tegmilleri aýrylyp, hakyky durkuna gelipdi. Indi onuň göçüm göçüşi-de parahatdy. On birinji göçümde gaçalgasyny aldyran çempion töweregine delmirip seretdi. Ýöne hiç kimden delalat bolmady.

Şol gün gijara çempionyň 2:1 hasabynda utulandygy bütin lagere belli boldy.

* * *

Insizje jülgäniň arasy bilen çeşme ýabynyň boýuny syryp gelyän pionerler çeşmäniň gözbaşyna golaýlaşdylar. Gözbaşa ýakyn barylgyça, bir-birlerini hym syklaşyp oturan gamyşlaryň boýy uzaýardy. Çeşmäniň gözbaşy öz gözilginçligi bilen pionerleri geňirgendirdi. Ol dagyň ep-esli ýokarsyndan çeşmeläp dökülýärdi. Akja damjalar ýokardan aşaklygyna «golça gaçdy» bolup oýnaýardylar. Töwerekdäki ösgün otlar bu tomaşany synlamaga gelen mähellä meňzäp görünýärdi. Daşa degip pytran syçrantgylary öz eteklerinde ýygnaýardylar.

Bäşim bu görşnüşi birmeýdan synlansoň golaýdaky gamyşlaryň birini özüne çekdi. Az wagtdan suwuň gü üldisinden tüýdügiň tanyş owazy ýokaryk ösdi.

Bäşimiň çaldygyça çalasy geldi. Soňabakan onuň göwnüni depeden dökülýän suw däl-de, hut asmanyň özi dökülip duran ýaly bolup duýuldy.

* * *

Bäşim Aşyry küştde utan günü özüniň kollektiwiniň ynamyna birinji ädimiň ädilendigini syzypdy. Bu dogrudan hem şeýle. Oglan-gyzlar soňabakan küşt barada Aşyr bilen gürleşenden onuň bilen gürleşmegi has gowy görerdiler. Munuň tersine, Aşyr barha köpçülikden daşlaşýardy. Ilkiler munuň şeýledigini syzyp, Bäşim muny öz üstünligi hasap eden-de bolsa, yöne soňabakan ol hakda oýlanyp başlady. Birnäçe gezek onuň bilen düşünişmäge hyýallandy. Ýöne her gezekde Aşyr özüni çete çekdi. Aşyryň özüni şeýle alyp barmagy bäsdeşlikden özge hiç zat dälidi. Munuň şeýledigine Bäşim, onuň ýoldaşlary hem gowy düşünyärdiler. Soňabakan bu gatnaşyk Bäşimi häli-şindi iňkise gidip, böwrüni diňlemäge mejbur etdi.

...Bu gün ol hemişikisinden ir oýandy. Aşyr ýadyna düşensoň, uklap bilmedi. Birsellem açyk penjirä seredip, ýapraklaryň şygyrdysyny diňläp ýatdy. Şu arada hem onuň kellesine Aşyryň ýanyna barmak, islese onuň bilen gidip, çeşmäniň boýunda gürleşmek, düşünişmek isledi. Ol häzir çeşme ýabynyň boýunyň çoladygyny, gürleşmäge amat boljagyny hem ýatlady. Ol ukuda ýatan ýoldaşlaryny ukudan oýaraýmaktan gorkup, köwşüni eline aldy-da, aýagynyň daraklygyna basyp Aşyryň bolýan otagyna ýetdi.

Aşyryň krowadyna gözi düşende ol geň galmakdan ýaňa tas köwşüni elinden gaçyrypdy. Onuň ýeri agşamkysy ýaly bejerilgiligine durdy. Diňe krowadyň

aşagynda Aşyryň çeken suratlarynyň iki sanysy, güýz yapraklaryna meňzäp ygyşyp ýatyrdy. Bäşim äm-säm bolup yzyna dolandy. Ýöne ol tä irki dru ina ýygnanyşygyna çenli näçe bilesi gelse-de, Aşyr hakynda hiç bir habar bilip bilmedi. Ýygnanyşyk mahaly pionerwo atyny diňläp, ol gije Aşyryň agasynyň maşynly gelendigini, enesiniň syrkaw ýatandygyny aýdyp, ony özi bilen alyp gidendigini bilip galdy...

ILKINJI BÄŞLIK

Ol wagtlar mekdebe-okuwa gatnaşýan oglan-gyzlara meniň diýseň gözüm gidýärdi. Olaryň owada-owadan suratly kitaplary bardy.

Biziň obanyň ortasynda oturan hem «Bäşbela» ady bilen tanalýan kowçumymyzdan hem, hany göreýin, has uly klaslarda okaýanlara gerek däl,... Ýazy akgam, Juma akgam, Bikge ejem onuň hakyky ady Ýazbike ýöne hemmeler oňa Bikge diýýärdiler. Meniň esasan hem şu üçlüge gözüm gidýär. Owadan suratly kitaplaram şularda bar. Okuwdan gelensoňlar hem olar köplenç çolarak ýerlerde, jaýlaryň ýa-da baglaryňkölegesiniň aşagynda sapaklaryna taýynlanýarlar. Kitaplaryny sesli okap, goşgulary ýat tutýarlar. Ýöne Bikge ejem, goşgyny ýat tutmak üçin, onuň setirlerini bölüp-bölüp öwran-öwran gaýtalap, soňra kitaba seretmän gözlerini ýumup näçe dert azar bolsa-da, ýat tutmaga gelende hemişe men ondan öň ýat tutýardym.

Bikge ejem bolsa henizem, kitabyňy bir açyp, bir ýapyp, ýene birde oňa gözünüň gytagyňy aýlap, seret-medikden bolup seredip oturandyr.

Ýazy akgam bilen Juma akgam mekdebe gidenlerinde meniň: «Menem gitjek» diýip aslyşjagymy bilip köplenç maňa görünmän giderdiler. Bikge ejem görgülini bolsa men aňsat sypdyrmazdym, käte ol meni-de özi bilen mekdebe alyp gitmäge mejbur bolardy.

Anna brigadyň diýen gyzy bolsa Bikge ejemiň partadaşydy. Käbir mugallym bolaýmasa köplenç mugallymlar bir sagat, iki sagat bularyň aralygynda okuwçy bolup oturmaga maňa-da rugsat ederdiler. Men okuwçy bolsaň akylly bolmalydygyny özüme ýatladyp, elimi elimiň üstüne goýup, mugallymyň diýýänlerine aňry ýany bilen düşüňän ýaly bolup oturardym. Hemem öz deň-duşlarymdan öň mekdebe gelyňanime monça bolup begenerdim. Hatda men bir ýola başligem alaydym. Bu şeýle boldy: Şol gezek klasy daýaw Gara-jayew mollum okudýardy. Ol şol gezek bir oglanyň zyzndan, öýde ýat tutulmaly goşgyny aýdyp bermek üçin Bikge ejemi tagta çykardy. Bikge ejem tagtanyň önünde durup goşgynyň iki bendini tiz aýtdy. Indem ine saňa gerek bolsa, onuň zzy ýadyna düşenok, bir eli bilen saçynyň ujuny oýnap görýär bolanok. Gaşyny çytyp oýurganýar bolanok.

Bikge ejeme diýseň kömek edesim geldi. Durup bilmedim, pyşyrdap onuň ýadyna düşmeýän bendi gaýtaladym.

Garajaýew ilki bu pyşyrdyny öz okuwçylarynyň biridir öýtsede, «kömek bermän, goý özi ýatlasyn!» diýse-de soňra ol pyşyrdaýanyň mendigimi gördi. Özi-de meni görüp diýseň geň galdy? Çaky ol meniň oturanymy häzire çenli görmän ekeni. «A, indi bu kim? Bu nireden peýda boldy?» ol şeý diýip klasa ýüzlendi. Okuwçylar maňa seredişip gülüşdiler. Garajaýew soňra birki ädim ätläp maňa golaýlaşdy.

— Sen kim borsuň ýagşy ýigit?

— Men Aga!

— Sen kimiň ogly?

— Ejemiň!

— Kakaň ady näme?

— Allanazar!

— Haýsy Allanazar ol?

— Allanazar traktorçy!

— Hä boldy. Sen bu ýerde näme işläp ýörsüň?

— Okamaga geldim!

Töwerekdäkiler ýene-de ýylgyryşdylar. Garajaýewiň özi-de ýylgyrdy.

— Okamaga gelen bolsaň hany onda tagta gel-de goşgyny aýdyp ber!

Men Anna brigadiriň gyzyny itekläp turuzyp partadan çykyp tagtaň önüne geldim. Okuwçylara meňzäp durmaga çalyşdym, başymy göterip, kükregimi biraz öňe çykardym. Boldum bir okuwçy... Soňra goşgyny bir başyndan Bikge ejemiň ýat tutanda okaýşy ýaly pert-pert edip aýtdym. Garajaýew meni diňlänsöň, Bikge

ejeme seredip, Gullarowa sen sapaga gowy taýynlanmansyň zordan üçlük, a jigiňe bolsa başlik diýdi.

Sapak gutaranyna mähetdel men ilkinji alan bahamy eneme buşlamak üçin gyssanyp, ylgap öýe gaýtdym. Kakam eşitse-hä «hümm...» eder, ejem eşitse-de: «Bar oýna kellämi agyrtma» ýa-da «Bar alan bolsaň eneňe ber!» diýer. Enem weli diýseň begener, bu başligi hamala men däl-de özi alan ýaly begener.

Ol hemişe meniň üstünligime şýdip özünden beter begenýär. Ene diýeniň şeýle bolmalydyrda belki.

Ertekiler

Mähekda°

Altyn jaòjagaz

Tilkiniò ýüz birinji sapalagy

Ýüzüni nurana-da gördüm-le

Hadysa

MÄHEKDAŞ

Tilki bir gün atyzda ekinlerini suwaryp ýörkä birden ýabyň suwy kesildi. Gözbaşda ýa-da suwuň ýol ugrunda birezadyň bolanlygy belli boldy. «Näme boldukan?» diýip, tilki ilki böwrüni diňledi.

Soňundanam onuň sebäbini bilmek üçin ýabyň boýuny syryp gözbaşu ugrady. Ol az ýörä, köp ýöräp ahyr birsalymdan daga ýetdi. Ine görse dagyň ýokarsyndan togurlanan bir äpet daş keserip suwuň önüni bekläpdir. Tilki daşyň daşyň töweregine biraz aýlanansoň, bu äpet daşy bir özüniň ýoldan sowup bilmejegine düşüdi. Ol näme ederini bilmän oýurganyp otyrka bir ýerden äpet sepeň basyp gelyän aýy peýda boldy.

Tilki ony görüp, dessine mähir bilen daşyň arkasyny sypan boldy.

— Gözläp gezenje zadym. Zordan tapanja zadym...

Aýy, tilkiniň bolup oturyşyny görüp aýak çekdi.

— Tilki, näme gotur daşy gujaklap samrap otyrsyň?

— Aýy daýy bu yönekey daş däl-de!

— Hä, ol nähili daşmysyn onda?

— Muňa biler bolsaň Mähek daşy diýýändirler.

— Eşidipdim. Eşidipdim öz-ä şeýle daşyň barlygyny...

— Ine eşitseň şu hut şol daş-da...

Muny doganym bilen telim günläp daga dyrmyşyp gözledik. Ahiram ine azabymyz ýerne düşdi, ony tapyp şu ýere getirdik. Bazarda munuň aşyk ýalysyna el ýaly altyn berilýär.

— Şeý diýsene — Tilkiniň tarypyndan soň aýynyň gotur daşa has-da gözi gitdi. Şundan soň ol gerekli daşyň özüniňki däl-de tilkiniňkidigine gynandy. Tilki hem muny duýdy. Aslynda oňa geregide hut şudy. Ol şundanson gözünü süzüp ýola sereden boldy-da haýyş bilen aýa ýüzlendi.

— Aýy daýy, sen bir ýere howlukmaýan bolsaň biraz şu daşa gözegçilik edip dursana? Inim daşy bu ýerden äkitmek üçin oba, araba getirmäge gidipdi. Şol azaşyp dagy ýören bolmasyn, men gidip şonuň önünden çykaýyn.

Gökdäki dilegi ýerde gowşan aýy, tilki bilen dessine göwünjeň razylaşdy.

— Arkaýyn gidiber. Sen gaýdyp gelyänçäň men daşdan gözümi aýyrman oturaryn.

Tilki gidip, bir depe aşanson ýene-de öwrülip yzyna geldi-de, bir bukuljak ýerde oturyp, aýynyň hereketlerini synlady.

Birazdan aýy daş-töweregine ýaltaklap hiç kimiň yoklugyna göz ýetirensoň äpet daşy hyklap-çoklap zordan göterip egnine aldy-da, ýegdekläp öýüne tarap ugrady.

Birazdan ýene-de akarda suwuň şadyýan sesi eşidildi.

ALTYN JAŇJAGAZ

Durmuş tötänlikden doly. Ine bir günden bir gün bagty çüwen Pişik ýurda han boldy.

Köpden bäri hökmirowan hanyň özlerinden bolmagyny arzuw edişip ýören pişikler muňa diýseň begendiler. Onuň her babatda: «Soltan süňňüni har etmez»edip, özlerini özgelerden ilerlejekdigini, ýolbaşçy wezipelriň aglabasynda başgalaryň däl-de pişikleriň oturjakdygyna ynandylar.

Munuň tersine syçanlar bolsa köne duşmanyň dost bolmajakdygyny, çäksiz hökmirowanlyk pişikleriň eline geçensoň indi ýaşamagyň öňküden has kyn boljakdygyny ýatlaşyp gynandylar. Indi nätmeli bolarkan diýişip syçanlar uly alada galdylar. Soňundanam olar şu mesele boýunça haýal etmän syçanlaryň gyssagly bütindünýä maslahatyny çagyrmagy makul bildiler. Aňyrsy bir hepdäniň içinde bu çakylyga dünýäniň dürli künjeklerinde ýaşayan akly-garaly syçanlaryň yüzlerçesi gelip ýetişdi. Kyn günde şeydip bileleşip-maslahatlaşyp çykalga gözlemek syçanlaryň edähedi. Maslahatda çykyş eden syçanlaryň hersi bir pikir aýtdy. Birnäçeleri ýurtda pişik häkimligi gutaryança bu ýurtdan gaçyp başga bir ýurda aşmagy maslahat berdiler. Beýleki bir topar göreşmeli diýen pikiriň tarapynda boldy. Olar: «Syçanlaram Taňrynyň perzendi, olaryňam il deňinde ýaşamaga haky bar!» «Ýok bolsun taýpaparazlyk!» diýen ýaly teýeneli ýazgylary göterip, topalaň turuzmagy, han köşgüniň önüne üýşüp barmagy dogry tapdylar. Bu

märekäniň içinde Hindistandan gelen maňlaýy nokat gara hally bir köpi gören, akyllý syçan hem bardy. Bir mümkinçilik bolanda ol-da söz alyp öz pikirini orta atdy.

— Pişigiň boýnuna jaň dakmaly doganlar...

Hindistandan gelen syçanyň maslahaty ilki hemmeleri diýseň geň galdyrdy. Ýogsa-da, kimmişin ol özi syçan bolup pişigiň boýnuna jaň dakyp biljek? Bu akyla sygjak zatmydy näme? Töwregiň bu sözden soň uly alada galanyny görüp, Hindistandan gelen maňlaýy nokat-hally syçan, pikirini dowam etdirdi. Birnäçeler ol gepläp başlanda, «Bu indi «Jaňy pişik uklap ýatyrka onuň boýnuna dakmaly» diýen ýaly ýene bir bolmajak gep tapsa gerek» diýşip oýlandylar. Ol barybir töw-eregindäki pyşyrdylara üns bermedi.

— Şol jaňy ynansaňyz pişigiň boýnuna men dakyp bereýin. Ýöne siz ertire çenli maňa altýndan tereň owazly jaňjagazy beriň!

Ussa syçanlaryň ýanynda bu işiň kyny barmy näme. Olar şol günüň özünde jaňy guýup taýyn etdiler. Ertir Hindistandan gelen maňlaýy nokat-hally syçan ýanyna iki sany abraýly syçany hem alyp täze saýlanan hanyň huzuryňa geldi. Hormat bilen syçanlaryň adýndan ony täze wezipe bilen gutlady. Öz ýanlary bilen alyp gelen sowgat-serpaýlaryny onuň egnine ýapdy. Hanyň boýnuna bolsa şol ussatlaryň yhlas siňdirip ýasan naşyja-altyn jaňjagazyny dakdy. Pişik han syçanlardan diýseň hoş boldy. Has-da oňa mylaýym seslije jaňjagaz ýarady. Han pişik şundan soň halan altyn jaňjagazyny boýnun-

dan aýyrmady. Onuň mylaýym-ýakymly sesine guwandy. Pişik bir ýere ugran mahaly hemişe altyn jaňjagaz jyňňyrdap onuň han gadamyna ähmiýet berdi. Töwerekde ýaşayanlara bolsa şundan soň oturan ýerlerinde Hanyň nirede oturyp-turýanlygyny bilip oturmaga mümkinçilik döretdi. Gepiň magady altyn jaňjagaz iş bitirdi. Pişigiň hanlyk süren döwründe syçanlara arkaýyn ýaşamaga mümkinçilik döretdi.

TILKINIŇ ÝÜZ BIRINJI SAPALAGY

Bir ýola tilki çölde aýlanyp ýörkä, duýdansyz ýagdaýda bir bir depäniň arkasynda dynç alyp oturan möjekleriň üstünden geldi.

— Hany, bäri gel! — diýşip, möjekler ony görüp onuň üstünden gülüp oýnamak üçin ýanlaryna çagyrdylar. Tilki gaçsa tutuljagyna düşünişip, syr bildirmezlik üçin ýalmandy.

— Hawa, agalar, näme hyzmat! — diýip, mylaýym-syrady. Guýrugyny howada eýläk-beýläk gezdirip ýalmanyp, gowusyrady.

— Hany, seni ýaman aldawçymyş diýýärler-le!

— Ýok, agalar, aldawçam bolsam men sizi, onda-da möjek neslini aldaýan dälidirin. Aldamaga milt hem edip bilmerin.

— Ýeri, ýeri... saňa biz beletdiris — diýşip möjekler gülüşdiler.

Tilki bir ýol tapmasa möjeklerden halas bolup bilmejegine düşündi. Şundan soň ol:

— Agalar, meniň «Gawun ogurlaşym», «Tazy aldaşym» diýen ýaly oýunlarym-a bardyr. Bolmasa şolaryň birinden birini size-de görkezeyin, yöne, onsoň meni goýberseňiz.

Möjekler ýerli-ýerden: Gökez-de, hany gökez — boluşdylar.

Tilki olara:

— Onda siz meniň töweregime tegelenişip duruň!

Möjekler tilkiniň üstünden gülüp hezil görmek üçin onuň töweregini halkalaşyp durdular.

— ...Düme ýerden ine şunňaly gawun ogurladym — diýip tilki ilki ýere bir kiçiräk gawunyň suratyny çekdi. Soňundanam şu usulda beýleki ýerlerden çilen gawunlary hakynda gürrüň berip, olaryň hem ýekeme-ýekeden şekilini çekip, görkezip ugrady.

— Haý zalywa-da dünýäň gawunynyň-a işin gören ekeni — diýişip, möjekleriň oňa gözi gitdi. Şol arada tilki: ine şunňalagam birini ogurladym — diýip, ýer çyzyp ordanyň serdarynyň ýakynyna bardy. Ol hem beýleki möjekler ýaly tilkiniň daşan gawunlaryny göz önüne getirip, sülekeyini sarkdyryp durdy.

Tilki şol arada amatly pursadyň gelenini duýup, harsa serdar möjegiň aýaklarynyň arasyndan sümülip geçdi.

Soňundanam:

— Ýa pirim çöl, özünden medet — diýip, berdi ýazzyny.

Möjekler «Haý, ýene bizi alda-dow» diýişip, onuň zyzndan seredişip, gülşüp galdylar.

ÝÜZÜNI NURANA-DA GÖRDÜM-LE

Tilki bir ýola maşynda başlygy — möjegi şähere alyp barýardy. Obadan çykyberenlerinde olaryň önünden bir bölejik çekenäni önüne salyp bakmaga alyp barýan çopanjk çykdy. Çekenesini ýoluň ol ýüzüne geçirmegi niýet edinen çopanjk şu pursatda goýunlaryny ýañ salypdy. Yzyndanam maşynyň söbügini basyp ýetip gelyänini görüp birbada aljyrady. Ylgap goýunlaryň ha eýlesine, ha beýlesine geçdi. Onuň bu bolşy howlukmaç barýan tilkiniň gaharyny getirdi. Ol oturan ýerinden yzly-yzyna signal berip, kellesini maşynyň kabinasyn-dan çykaryp, çopanjgyň üstüne gygyrды.

— Häý, mysalyň gursun. Aýyr, mallaryňy ýok etde ýoldan tizräk!

Çopanjk yöne ýerden özüne käýelmegine nägilelik bildirmek üçin başyny göterip maşyna tarap öwrülen mahaly, birden onuň ýüzi açylyp, garaşlymadyk ýag-daýda ýylgyryp goýberdi.

Şofýor tilkiniň gapdalynda oturan möjek başlyk bolsa indi bir eýýäm-den bäri, çopanjgy görüp tanaly bäri onuň hereketlerini synlap guwançly ýylgyryp otyrды. Çopanjgyň ýoldan howlukman aýrylmagyň ýerine, gaýta ýylgyranyny görüp, şofýor tilkiniň has-da gahary geldi.

— Munuň akylam ýerinde däl öydýän... Men-ä janymy ýakyp onuň üstüne gygyrýan, bu bolsa gaýtam gülyär. Güm bol how ýoldan, saňa diýilýär!..

Süri sowlup, maşyn ýene-de ýoluna gönügensoň hälden bäri wakany gapdaldan sesini çykarman synlap oturan başlyk tilkä ýüzlendi.

— Ýaňky çopanjygy tanadyňmy, tilki?

— Aý...ý, ýok... başlyk.

— Ol meniň uly agamyň ogly. Ýaňy gaňrylyp sereden mahalam meni tanap ýylgyrdy.

— Hä, şeý diýsene. Ýüzüni nurana-da gördüm-le...

Hawa-da, tilki hemişe tilki bolýar-da. Ol ýalňyşmakdanam asla gorkmaýar. Sebäbi ol ýalňyşsada ony ýüzugra wagtynda düzetmegi başarýar.

Maşyn şäher ýoluny külterläp, myçyp gitdi.

HADYSA

Köşek bir gezek suwkädini başyna göterip suw içjek bolanda atdanlykda bilmän ony başyna geýdi. Soňra ol onuň içinden kellesini çykarjak bolup näçe çytyraşsada bolmady, ähli synanyşyklar peýdasyz gutardy. Şundan soň köşek gürlän wagty onuň sesi gowagyň içinden gelyän ýaly, ýat ses bolup eşidildi.

Köşegi ilki görüp, oňa kömege gelen onuň söýgüli ejesi Dülbibi boldy. Ol suwkädini aýyrmakçy boldy bolmady. Köşegiň kakasy Ineriň suwkädini kelleden aýyrmak üçin eden synanyşyklary hem biderek boldy. Soňundan üýşüşip goňsular eşidişip geldiler, kellesi suwkädili köşegiň töwereginde aýlanyşyp, ony nädip halas etmelidigi barada oýlanyşyp, pikire batyşyp durdular.

— Haý, bolmandyr özü-nä...

- Ýa-da agyr bir zat bilen kädini urup döwmeli.
- Şeýtse onuň içindäki kelle aman galar öydýänmi?
- Olam-a şeýledir-ow...

Haýsydyr bir iş bilen oba gelen tilki üýşmeleňi görüp «Ol ýerde näme gep-gürrüň barkan» diýip märekäniň çetinden geldi. Bu mahal waka barha dartgynlaşýardy.

— Indi munuň kellesini kesamasak bolmaz. Köşegiň ejesiniň howsalasy has-da artypdy. Ol ýas-yaňy ogluny bu beladan dyndarmagyny diläp Gutarmyş babanyň ýoluna jüp çörek aýdanyny hem unudyp, ýagdaýyň çäresizligine ynanansoň hudaýyň özüne ýapyşyp kömek sorap, onuň ýoluna bir işsek goýun bagyşlady.

Şundan soň hälden bäri gapdalda durup nämäniň-nämeligine gözünü ýetirip, düýeleriň sadalygyna içini güldirp duran tilki işsek goýunyň ady tutulyp orta atylansoň ýalmanyp köşegiň ýanyna geldi. Ilki näderini bilmeyän ýaly bolup: «Haý, bolmandyr özün-ä» diýip onuň töwereginde aýlandy. Ýagdaýa dartgynlylyk berdi. Soňundanam «Hany men pirimi çagyryp synanyşyp göreýin!» diýip, rugsat sorayan äheňde töweregine seretdi. Näderini bilmän alaçsuz duran märeke şundan soň ýerli-ýerden «Göreweri-de, şeýdeweri tilki dogan!» diýişip oňa ýol berdiler.

Tilki suwkädiniň agzynyň iki tarapyndan tutdy-da, bir çekende ony iki bölüp her tikesini bir gapdala taşlady.

Şundan soň düýeleriň üstünden agyr yük aýyrlan ýaly boldy.

Olar «Hudaýa şükür, derdimiz dep boldy» diýişip ýeňillik bilen dem aldylar.

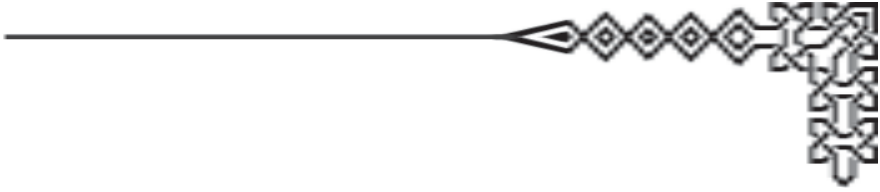
— Bä, tilki agada emel kân-ow...

— Tilki aga ýetişäýdi. Ýogsam kellesini kesäýmesek bolmazdy.

— Asyl, beýdäýseňem boljak eken-ä. Kellä gelmändirdä — diýişip gürrüň etdiler.

Tilki soňky gürrünlere gulak gabartmady. Ol Hudaý ýoluna aýdylan işsegi eşeginiň öňüne aldy-da, çagajyklarynyň ýagly guýruk gapjagyna begenip niredesiň obam diýip ýola rowana boldy.

Ýazyjy Agageldi Allanazarowyò
döredijilik dünýäsinden
söhbet açýan

makalalar,
•
synlar,
•
go°gular
•

AGAGELDI ALLANAZAROWYŇ MASLAHATDAN GEÇEN ILKINJI KITAPÇASYNYŇ PROTOKOLY

1976-nji ýylyň 26-njy iýunynda TSSR Ýazyjylar soýuzynyň çagalar hem-de ýetginjekler seksiyasynda ýaş şahyr Agageldi Allanazarowyň «Güneşli gämi» atly poemalar hem-de goşgular ýygyndysy ara alnyp maslahatlaşyldy.

Maslahata şu aşakdaky ýoldaşlar gatnaşdylar. Ýagmyr Pirgulyýew, Goşjan Seyitmäadow, Atamyrat Çopanow, Gurbannazar Ezizow, Annaly Berdiýew, Tura Gurbanowa, Ýazjuma Agageldiýew, Hemra Şirow.

Ýygyndy baradaky pikirlerini aýtdylar:

1. Gurbannazar Ezizow:

— Agageldi ýalak oğlanlaryň ýygyndylary çyksa gowy. Kämil goşgulary köp. Käbir setirlere azda-kände seredilse oňat ýygyndy çykjak.

Ylýas hakynda «Ýyldyzyň ýoly» poemany haladym, oňat poema ýene-de birnäçe oňat goşgularyny şunuň daşyna toplasa, gowy ýygyndy bolar.

«Täjiň arzuwlary» gowşak. «Enemiň äýnegi» goşgy gowy, ýöne ýene soňlama gerek. Ýygyndyny neşirýata hödürlemeli.

2. *Atamyrat Çopanow:*

— Agageldiniň goşgulary gazet-urnallarda yzygiderli çap edilip durulýar. Onuň gowy goşgulary kän. Pasyllar hakyndaky goşgularda käte rifma gowşayar, Bathyz hakyndaky goşgular oňat. «Keyigokara» öňkülere çalymdaş. «Ganatlylar» atly poema ululara hödürlenen bolsa-da boljak ekeni. Meniň-ä umumy pikirim gowy, ýygyndyny hödürlemeli.

3. *Annaly Berdiyew:*

— «Güneşli gämi» ady bir hili. Türkmenistanyň kartasyna seredip gördüm. Ol Agageldiniň diýmişi ýaly Güneşli gämä meñzeş däl-de, bagana meñzeş. «Täjiň arzuwlary» gaty gowy goşgy. «Çapalan-taparyn» ýaly agyr rifmalaşýan ýerleri-de bar. Ýygyndy neşirýata hödürlenmäge mynasyp.

4. *Hemra Şirow:*

— Agageldi käte sözleri gysgaldýar. Çagalar ony okap şeýle ýazylýandyr diýip pikir edýärler. Gysgaltmadan gaça durmaly. Poemalarynda «Atly bolsaň», «Ýyldyzyň ýoly» atlylaryny haladym. Ýygyndysy çyksa oňat boljak.

5. *Ýagmyr Pirgulyýew:*

— Agageldiniň goşgulary bilen köpden bäri tanyş. Rus dilinde çykýanlarynam okaýan. Bu toplumda maňa has ýarany 10 goşgy boldy. «Enemiň äynegi», «Meniň reňklerim», «Habar beräýiň», «Tomusda», «Dorja taý», «Ýeke özüm iýmedim-ä», «Meñzeş oglan», «Tolkunlaň güwläp gelyän ýerinde», «Litwa goşgularyndan», «Güneşli

gämi» bolanok. «Täjiň arzuwlaryna» tebigylyk ýetenok. «Ýagyş ýagyýar» oňat goşgy ýöne ulular üçin «Kiýigokara» temasy oň ýazylan. «Welnar aga» guraksy. Umuman goşgulardan bir ýygyndy çykýar.

6. *Goşjan Seyitmäadow:*

— Agageldiniň «Ganatlylar» hakyndaky poemasy ulular üçin ýaly, ony bu ýygyndydan aýyrmaly.

Ýöne muňa garamazdan, Agageldiniň «Iň oňat pasyl», «Antanasyň pökgüsi», «Güýçli at», «Litwa goşgulary» ýaly goşgularyny gowy gördüm. «Ýyldyzyň ýoly» atly poema hakda hem Gurbannazaryň aýdanlaryna goşulýan. Erbet poema däl. Sözümizi jemläp aýtsak, bu ýygyndy körpe okyjylara oňat sowgat bolup biler. Özgeleriň neşirýata hödürlemeli diýen pikirine menem goşulýaryn.

7. *Agageldi Allazarow:*

— Şu ýerde aýdylan pikirleriň köpüsi bilen ylalaşýaryn. Beren peýdaly, degerli maslahatlaryňyz üçin köp sag boluň.

TSSR Ýazyjylar soýuzynyň çagalar
we ýetginjekler seksiyasynyň başlygy

G. Seyitmäadow

Seksiýanyň sekretary

G. Ezizow

«AT GAÝRATA» GALANDA...

Çaga fantaziýasy! Bu täsin dünýäniň aňry çägi barmyka? Ýokdur. Megerem, ol uçsuz-gyraksyz bolsa gerek. In bärkisi, agaç ýaprajyklaryny görelin: «Gökje-gökje pyntyklar, Örüp baryar erigme», «Gökje ýapraklaryň aýalarynda», «Gyrawlap dur mör-möjekden, çekgeleri ýaplaryň», «Baglar sary ýapragyn, Ýere oklap sanayar», «Ýapraklar ýaplarda bir täsin gaýyk»... Şu goşa dyrnak içine alnan sözlemler Agageldi Allazarowyň «At gaýraty» atly kitapçasyna girizilen şygrylaryň setirleri bolmaly. Ýaprak şeýle köp röwüşde, dürli fonda diňe çaganyň gözüne görnüp biler. Başgaça aýdanynda, awtor adaty ýapragy her pasylda çaga gözi bilen görmegi, çaga düşünjesine görä suratlandyrmagy başarypdyr. Çünki şeýdeňde, körpejeleri öz sözüne ynandyrmak, olar bilen ýürekdeş gürleşmek mümkin.

Çagalar edebiyatyna, A. M. Gorkiniň sözleri bilen aýtsak, «beýik döwlete» gulluk etmek inňän kyn we jogapkärli wezipe. Sebäp diýseň körpe nesil üçin eser döredyän adam diňe bir şahyr bolmak bilen çäklenmän, eýsem, onuň üstesine mugallym, terbiýeçi hem bolmaly. Dogry, ol klasa girmeyär, emma sapak geçyär, döredyän eserleriniň üsti bilen gaýybana sapak geçyär. Öz okyjylaryna çuňňur bilim we kommunistik terbiýe bermäge çalyşýar. Soňky döwürlerde türkmen çagalar poeziýasyna şu uly wezipäniň hötdesinden gelip biljek ýaş şahyrlaryň täze-täze toparlary gelip goşulýar. Ýaş edebi güýçleriň arasynda Hemra Şirow, Giçgeldi Aşyrow,

Kasym Nurbadow ýaly eýýäm öz döredijilik ýollaryny tapanlar-da Esenguly Amanow, Pirnepes Öwezliýew, Hojageldi Nurmyradow ýaly irginsiz gözleglerini şowly dowam etdirýänler-de, Gulgeldi Hojamämmedow, Guldurdy Sähetdurdyýew ýaly geljegine umyt döredýänler-de bar. Öz sesi, öz döredijilik manerasy bilen beýlekilere meňzemeýän ýaş şahyrlaryň biri-de A. Allanazarowdyr. Muňa gürrüni edilyän kitapçany okap çyksaň hem doly göz ýetirýärsiň.

Ýygyndydaky goşgular hem-de çaklaňja poema kiçi ýaşly mekdep okuwçylaryna niýetlenipdir. Olaryň aglabasy tebigat hadysalaryna bagyşlanypdyr, ýagny kitapçada peýza goşgulary agdyklyk edýär. Çagalar üçin ýazylýan goşgularyň adaty peýza lirikasyndan tapawudy olarda janlandyрма uly orun berilýändigindedir. Janlandyрма şeýle tipdäki berilýän goşgularyň özeni — esasy bolup hyzmat edýär, çeper detala öwrülýär. Mysal üçin, awtor «Çabga» atly goşgusyňy şeýle jemleýär.

Daşarda bizi
Gören mahaly
(Bilmedim kime
Geldi gahary),

Ýagdy şabyrdap,
Diydirdi «janly»,
Kowalap geldi
Öýmüze çenli.

Aý gezelenje çykypdyr. Bir seretse, janly-jandaryň bary ukuda. Nätsin-dä? Başga alaç ýok. «Başyny goýup bir baýra. Aýyň özem irkildi». Şygyr şu iki setir bilen gutarýar. Şeýle aýratynlyk ýaş şahyryň haýwanlar bilen baglanyşykly döreden şygyrlarynyň hem köpüsine mahsus. Ine, ýygyndy bilen adybir goşgynyň soňky iki bendi:

Bir gün işiň
Böwşän günü
Oglan-gyzlaň
Hemmesini

Aýlapdyr at
Niräk diýse.
Öň söz berdi,
Nätsin eýse.

Şygryň başynda atyň araba bilen un, arpa, odun çekenligi aýdylýar, emme onuň bir zat barada çagalara söz berendigi ýañzydylmaýar. Bu peýdaly bolupdyr, goşgynyň finalynyň täsirli çykmagyna getiripdir.

Başda çaga fantaziýasynyň täsinligini ýatlapdyk. Ýene şoňa dolanyp geljek bolýarys. Kimde-kim Günüň nädip emele gelendigini bilmek islese, «Erkiniň pökgüsi» atly goşgyny okap göräýsin. Erkin atly oglanjygyň daşarda ýadyndan çykaryp galan pökgüsini ýel asmana göterip alyp gidýär. Ol pökgi soň Gün bolýar. Şygryň mazmuny şundan ybarat. Emma ýokarda agzalan goşgudan tapawutlylykda bu ýerde awtoryň aýtjak bolýan zady, ündeýän ideýasy iň ilki, birinji bentde beriyär:

Bir oglanjyk
ýaşarmyşyn,
Erkinmişin onuň ady.
Galýarmyşyn onda-munda
Ele alyp oýnan zady.

Mundan soňky bentlerdäki erteki pisint gürrüňler körpe okyjyny «Oýnawajy oýnap bolaňsoň, ýygnap goýmaly, çem gelen ýere taşlamaly däl» diýen sözlere ynanýrmak üçin edilyär. Çünki W. G. Belinskiý aýtmyşlaýyn, gury moral okap, çaganyň ýüregine düşmeklik hiç hili peýda bermeyär. Şeýle-de ol çagalarda, haýra söýgi dörediň, çagalar haýry sylag-serpaý ýa-da öz şahsy bähbitleri üçin däl-de, eýsem, haýryň, hut haýyrdygy üçin söýsünler diýip ýazyjylara sargyt edipdir. «Meniň dostum ýitdi, dost dagam däl. Daşarda gemren süňkleri galdy, Galdy öýi, ýallanan jamy...» ýaly setirleri okap, ýiten güjüğine gynanýan oglanjygyň duýgusyna düşüňärsiň, gynanjyna goşulýarsyň. Onuň haýry hut haýyrdygy üçin söýýändigine ynanýarsyň.

Ýgyndydaky gowy goşgularyň hemmesi hakynda gürrüň etmek mümkin däl. Ol gaty uzaga çekerdi. Geljekde awtora peýda bolsun maksady bilen kitapçada goýberilen käbir säwlikler hakda aýtmagy weli borjumyz diýip düşüňäris.

Ilki bilen şertlilik hakynda. Şertli ýagdaýda çeper hakykat hökmünde käte real bolmadyk zatlary hem görkezmek mümkin. Ýöne ol öz çäginde sähelçe çyksa, derrew ynanýryjylygyny gaçyrýar. Şonuň üçin «Ene-

miň äýnegi» goşgusyndaky «Owsunyp dur ak deňiz, Baksan süýtli kersene. Garynjalar taýhary, Düşürüp dur ýadyňa» ýaly setirleri okap, şygryň ady «Atamyň dürbüsi», has dogrusy, «Agamyň teleskopy» bolsa-ha gelişmân hem durjak däl ekeni diýeniňi duýman galýarsyň.

«Meñzeş oglan», «Ýeke özüm iýmedim-ä», «Düşüksiz ene», «Durnuksyz» ýaly goşgular bolsa gönümellikden halas däl. Olarda şahyrana oýlanma, çeper detal ýetmezçilik edýär. Şeýle bolanda, eseriň okyja täsir edijilik güýji gowşaýar.

Kitapçanyň soňunda ýerleşdirilen «Ýyldyzyň ýoly» atly poemanyň filosofiýasy kiçi mekdep okuwçysy düşünerden birneme çuň. Eseriň ahyry kosmos uçuşlary bilen baglanyşdyrylan bolsa, belki, beýle bolmasa-da bolmazdy.

«At gaýraty» A. Allanazarowyň çagalar üçin döreden ilkinji kitaby däl. Onuň bütinsoýuz okyjysyna niýetlenip, Moskwada rus dilinde neşir edilen «Çal, tüýdügim» atly ýygyndysynda ýerleşdirilen goşgulary çagalar tarapyndan gyzgyn garşylandy, olaryň ürç edip okaýan eserlerine öwrüldi. Biz geljekde A. Allanazarowyň şeýle gowy goşgular kitaplary bilen körpe okyjylary begendirip durjakdygyna ynanyarys.

M. SÖÝEGOW,
filologiya ylymlarynyň kandidaty.
«Ýaş kommunist» gazetini, 7-nji iýul, 1979 ý.

«AT GAÝRATYNY» OKAP...

Zehinli şahyr Agageldi Allanazarowyň Türkmenistan «Magaryf» neşirýaty tarapyndan çapdan çykarylan «Altyn şöhle», Moskwanyň «Malýş» neşirýaty tarapyndan çykarylan «Çal, tüýdügim» atly kitaplary körpe okyjylary diýseň begendirdi. Golaýda bolsa «Magaryf» neşirýaty şahyryň ýene-de täze bir kitaby — «At gaýratyny» kitap magazinlerine ýaýratdy.

Bir bar eken,
Bir ýok eken,
Bir güýçli at
Ýaşar eken.

Bu setirler şahyryň kitaby bilen adybir «At gaýraty» goşgusyndan alyndy. Goşguda körpe nesliň zähmetsöýer, işenňir, öz sözünde durýan adamlar bolup ýetişmekleri üçin, öwrenere, tälim alara zat köp. Şygyrda halk döredijiligi ýerlikli peýdalanylypdyr. Şonuň üçin-de goşgy akgyňly okalýar, çeper beýan edilen zat bolsa okyjynyň yüregine ýakyn bolýar. Bu ýagdaý şahyryň diňe bir goşgusyna däl-de, tutuş kitaba diýen ýaly mahsus.

Enem janyň äýnegi
Haýran eder hemmäni.
Tapsa bolar dakynsaň,
Ýere gaçan inňäni.
(«*Enemiň äýnegi*»)

Ýa-da:

Baýra ýetdim, hezillik,
Ylgap ýörün jaýtaryp.
Uzak gitse, sürini
Alyp gelýän gaýtaryp.

Laý-la, laý-la, laý-la-laý,
Men kiçijik dorja taý.
(«Dorja taý»)

Dogrudanam, şahyryň sesi kitapdan kitaba durlanýar. Munuň şeýledigine kitapdaky goşgulary okap çykanynda has-da göz ýetirýärsiň. Özboluşly çeper ýazylan goşgular okyjyny biygtyýar yzyna düşürýär. Birde bahar ýagşynyň şybyrdysyna diň salyp dursuň («Ýagyş ýagyýar»), birde gün ýaly sary gawunyň ysyna meýmiräp («Sary gawun»), bereketli türkmen sährasynyň içinden barýarsyň. Şol barşyňa bolsa ýylyň dört paslyny («Iň oňat pasyl haýsy?») başdan geçirýärsiň. Baharda ýaşyl baýyrlaryň eteginde kömelek gözläp, mal bakyp gezeň, tomusda suwa alma oklap oýnaýarsyň, arkaň halta garpyz-gawun çekýärsiň. Her paslyň-da özüne mahsus gözelligi bar. Ine, altyn güýzde akja fartuk dakynyp, akja hanalary ýygýarsyň, gyşda bolsa ak possun geýen giň gözýetimlere höwes bilen bakýarsyň, buzda taýyp oýnaýarsyň... «Iň oňat pasyl haýsy?» goşgular toplumynyň ahyrynda bolsa:

Pasyllaryň hersinde
Bolsam-da ýekän-ýekän,
Şindi anyk bilemok,
Iň oňady haýsykan?!

— diyip, körpe okyjylara pasyllar barada ýene-de oýlanmaga, olaryň bilesigelijiligini artdyrmaga itergi beryär. Kitapdaky goşgularyň terbiýeçilik ähmiýeti diňe munuň bilen çäklenmeyär. Olarda körpe nesliň estetiki duýgularynyň ösdürilmegi we terbiýelenmegi üçin şygry bezeyän çeper detallar ýerlikli peýdalanylypdyr. Geliň, mysallara ýüzleneliň.

Goyanok heniz,
Çeker-le daňa.
Baglar gulagny
Deşdiryär oňa.
(«Ýagyş ýagyýar»)

Ýene-de:

Ähli haywan uklansoň,
Kesilensoň jürkildi,
Başyn goýup bir baýra,
Aýyň özem irkildi.
(«Gezelenje çykan Aý»)

Ýokardaky goşgularda «Baglaryň gulagyny ýagşyň deşip durmagy», «ähli zatlary ukladyp», Aýyň özem başyny bir baýra goýup irkilmegi janly kartina ahyryn. Goşguda ulanylýan her bir çeperçilik serişdesi mazmuny açyp görkezmekde uly rol oýnaýar. Körpe nesliň aňynda tebigata bolan söýgini ösdürýär, emosional duýgularyň üsti bilen baýlaşdyrýar. Şeýle bolansoň zehinli şahyryň okyjysy kitapdan kitaba artýar.

A. Allazarowyň döredijiligine mahsus zatlaryň ýene-de biri, ol hem her bir goşgynyň özboluşly, täze öwüşgin bilen jemlenmegidir.

Kitapdaky «Ýyldyzyň ýoly» poemasy-da özüniň ýaşajyk okyjylaryny arzuwçyl Ylýas bilen köl ýakasy-na getirse gerek. Ine, ýaşajyk Ylýas köle çeňnek atyp, onuň ýüzündäki petreşip duran ýyldyzlary tutjak bolýar. Olar bilen köl ýakasynda gürleşjek bolýar. Emma Ýyldyz onuň çeňnegine ilmeýär. Ylýas bolsa olar bilen oýnamagy şeýle bir küýseýär. Ine, saňa romantika.

«At gaýratynda» kemçilikler-de ýok däl. Kitapda «Nuryň galamy» goşgusy gaýtadan ýerleşdirilipdir. Dogry, ol «Altyn şöhledäkiden» bir topbak ardyrylan görnüşde berlipdir. Şeýle-de bolsa, onuň ýerine başga bir goşgy ýerleşdirilen bolsa, awtor üçinem, okyjy üçinem utuş bolardy.

Şahyr A. Allanazarowyň «At gaýraty» özüniň ýaşajyk okyjylarynyň göwnünden turar. Şahyr özüniň okyjylaryny ýene-de täze-täze kitaplar bilen begendirer diýen tamamyz bar.

*ÝAZJUMA AGAGELDIÝEW,
17/VII-79 ý. «Lenin baýdagy».*

«AT GAÝRATYNY» ZOR GÖRDÜK

Siz taý bolup çapyp baryan oglanjygy göz önüne getirip görüň, hemem onuň diýýän sözlerine gulak asyň:

Laý-la, laý-la, laý-la, laý,
Men kiçijik dorja taý...

Baryan ýoldan çapalap,
Yzda goýup obany.

Baýra ýetsem taparyn
Goýun bakýan babany.

Lay-la, lay-la, lay-la, lay,
Men kiçijik dorja tay...
(«Men dorja tay»)

Bu ýerde çaganyň içgi duýgusy-da, onuň özüne bolan ynamy-da, çaga oýunlarynyň peýdaly işler bilen utgaşyşy-da ussatlyk bilen aýdyňlaşdyrylýar. Goşgyny okap otyrkaň «Lay-la, lay-la, lay-la, lay» diýip ylgap barýan çaganyň keşbi göz önünde janlanýar. Hakyky çaga duýgusy şeýle-de bolmaly.

Goýun bakýan baba kömekleşmäge dorja tay bolup ylgap barýan oglanjyk diýseň işeňňir, ol hemme ýere yetişýär.

Ol oglanjyk diňe bir babasyna, mamasyna kömekleşip ýörenok, gerek wagty ol dostlary, deň-duşlary bilen oýnamaga-da wagt tapýar. Bir babasynyň ýanyna, beýleki gün mamasynyň ýanyna alyp barýan ýol, ýene bir gün ony Marallaryň işiginden eltýär:

...Gaçdy ýol menden
Öňüme süňüp.
Ýapa dyrmaşyp,
Pes aşak inip.

Esli gaçansoň,
Ýadady, irdi.
Baryp Marallaň
Öýlerne girdi.

(«Ýol»)

Biziň häzirki gürrüni edýän oglanjygymyz «Magaryf» neşirýaty tarapyndan kiçi ýaşly mekdep okuwçylary üçin niýetlenip çap edilen «At gaýraty» atly kitabyň awtory Agageldi Allazarowyň liriki gahrymany. Görnüşi ýaly, ol gahrymanlar mydama hereketde, özlerem diňe haýyr işiň gözleginde haýyr işe tarap ýolda. Olar gозelligi duýmagy-da («Tolkunlaryň güwläp gelýän ýerinde»), dynç almagy-da («At gaýraty») başarýarlar. Iň esasy zat hem olaryň öz pikiri, öz garaýyşlary bar. Mysal üçin, bir oglanjyk torlan gawuny görüp:

..Wiý, ýogsa-da jigim
Bäşim
Şu atyzda durdy häli.

Çyzandyr ol seň
Daşyňam,
Meň depdermi çyzşy
ýaly —

(«Sary gawun»)

— diýip, özboluşly pikir öwürse, ýene bir ýalta oglanjyk düşekleri her gün ýygnap ýörmek nämä gerek diýip, bu baradaky garaýşyny şeýle ýüze çykarýar.

..Goý, ýatsyn-da, ýatan zat,
Men bu işe beled-ä.
Ýene düşer garaňky,
Ýatmaly bor ýene-de.

(«Düşnüksiz ene»)

Ine-de, biziň ünsümüz «Çabga» atly goşguda eglenýär:

Ýagdy şabyrdap,
Diýdirdi «janly».
Kowalap geldi
Öýmüze çenli.

Şeýle şahyrana synçylyk, poetik ýitigözlülük «Ýagş ýagýar» atly goşguda-da bar:

...Baglar gulagny
Deşdirýär oňa!

«Kiçiniň iş bölünişi», «Ýeke özüm iýmedim-ä», «Ogry pişik näme iýer?», «Habar beriň!» atly goşgular hem okyjyda ýakymly täsir galdyrýar. Bu goşgular hem çaga pikirlerine ýugrulan mylaýym ýumoryň üsti bilen hakyky çözgüdini tapyp bilýär.

Agageldiniň «Enemiň äýnegi» atly goşgusynda hem çaga pikiri bar, ýöne logika ýok:

Enem janyň äýnegi
Hayran eder hemmäni.
Tapsa bolar, dakynyp,
Keçä gaçan inňäni.

Bu äýnegi dakynsam,
Meniň keypim saz bolar...

Aslynda optiki äýnekler belli bir ölçegde bolup, ol hem diňe şol ölçegdäki göze hyzmat etmäge ukyply ahyry.

Biz Agageldiniň «Possunly paraşýtçy» atly dört bölümden goşgusyny okanymyzda, onuň beýleki kiçi göwürümlü goşgularyndaky ýaly lezzet alyp bilmeyändigimizi boýun almakçy. Possunly paraşýtçy — bu Mişa atly goňur aýy. Esgerler bilen bilelikde aýy hem samolýotdan aşak bökyär. Belki, bu awtoryň gözli şaýat bolan zadydyr. Gözüň bilen gören zadyňy hem şahyrana duýgy eýläp beýan etseň, ol okyja täsir edip bilmeyär.

A. Allanazarowyň «Ene tokay hem Pilbasan hakyn-da ertekisi» bilen «Ýyldyzyň ýoly» poemasy barada aýdara zat kän. Olarda dostluk, agzybirlik, maksada okgunlylyk ýaly asylyly ideýalar ündelýär. Özem şol ideýalar dürli çeperçilik serişdeleri bilen eýlenen akgynly setirleriň üsti bilen ýüze çykarylýar.

Sözümizi jemläp aýtsak, ýakynda SSSR Ýazyjylar soýuzynyň çlenligine kabul edilen Agageldi Allanazarowyň «At gaýraty» kitaby çagalara niýetlenilen poetik ýygyndylarynyň in kämilleriniň biridir.

KASYM NURBADOW,

Şahyr.

«AT GAÝRATY»

Ýaş şahyr Agageldi Allanazarowyň ady poeziýanyň ýaşajyk muşdaklaryna öňräkden bári tanyşdyr. Ýakyn-da bolsa «Magaryf» neşirýaty onuň «At gaýraty» atly täze kitabyny çapdan çykardy.

Bu A. Allanazarowyň üçünji kitaby. Diýmek, ol awtoryň öz okyjylarynyň öňündäki giňişleýin üçünji

hasabaty. Eýsem, şol hasabat — kitabyň okyjylary özüne imrikdirip bilşi nähili derejede? Oňa gysgaça şowly diýse hem bolardy, ýöne şol şowlulyk nirelerde we nähili ýagdaýda ýüze çykýar?!

Ýygynda 40-a golaý goşgy we «Ýyldyzyň ýoly» atly poema girizilipdir. Tematiki taýdan aýry-aýry bolan gogularyň ählisi diýen ýaly biri-biri bilen utgaşykly gidýär, liriki gahryman bir göwrä öwrülýär. Şol utgaşmak bolsa şygrylaryň ählisiniň diýen ýaly çaga psihologiýasyna beletlik bilen ýazylanlygyndan gelip çykýar.

«Tolkunlaň güwläp gelyän ýerinde». Ine, kitap şu goşgy bilen açylyar. Güwläp gelyän tolkunlar bu ýerde öz-özünden simwoliki mana eýe bolýar. Awtor şol güwläp gelyän tolkunlaryň fonunda çaga psihologiýasyny açmaga ýykgyň edýär. Onuň hut şeýledigine goşgynyň:

Tolkunlaň güwläp
Gelyän ýerinde,
Şu suratlary
Görýärim günde —

— diýen jemleýji bendini okanynda has hem göz ýetirýärsiň.

Awtor ýygynda girizilen goşgularynyň köpüsünde gürrüň bermekden gaça durup, çaganyň özi bolup oýnaýar. Çaga psihologiýasyny awtoryň dilinden däl-de, hut çagalaryň oýlanmalarynyň üsti bilen berýär. «Men dorja taý» diýen goşgy, megerem, kitapda ýerleşdirilen şygrylarynyň in şowlularynyň biri bolsa gerek. Goşgynyň ýazylyş formasy, onuň ritmi gurluşy

seni öz-özünden hiňlenmäge, beýleki goşgulardan tapawutlandyryp okamaga mejbur edýär:

Laý-la, laý-la, laý-la, laý.
Men kiçjik, dorja taý.

Barýan ýoldan çapalap,
Yzda goýup obany.
Baýra ýetsem, taparyn
Goýun bakýan babany —

— diýen setirler bilen başlanýan bu goşguda liriki gahryman öz taýy bilen ýaz aýlary gezelenje çykýar. Olar aryny, kebelegi yzda galdyrýarlar. Guşlar bilen «ýetdim-ýetdim» oýnaýarlar. Güläleki baýra barýarlar, çopan babanyň goýunlaryny bakmana kömek edýärler. Tebigatyň gözelligleriniň goşgynyň ritmine siňip gitmegi, asyl bir siňip gitmegem däl, eýsem, dorja taýyň hereketleriniň hut şonuň (tebigatyň) fonunda berilmegi goşgynyň gymmatyny has-da artdyrýar.

Awtoryň ýygyndysynyň arzysyny artdyrýan ýenede bir zat, awtoryň gysgajyk ertekileriň üstünde işleýänligidir. Ýygynda girizilen «Erkiniň pökgüsi», «Ene tokaý hem pil basan hakyndaky erteki» diýen ertekiler muňa mysal bolup biler. Ylaýta-da, «Erkiniň pökgüsi» diýen ertekiniň şowly çykandygyny bellemek gerek.

«At gaýraty» goşgular ýygyndysyndaky sygyrlaryň liriki gahrymanynyň bütewi bir göwrä öwrülýändigini başda ýatlapdyk. Şol utgaşma liriki gahrymanyň edýän işi, arzuw-hyýaly boýunça tutuş kitabyň dowamynda meňzeşligi bilen ýüze çykýar. Çünki liriki gahrymanyň

edýän ähli hereketlerini yzarlan wagtynda, oňa tebigata söýgi, bilesigeliçilik, güýjüniň ýetdiginden uly adamlara, ýoldaşlaryna kömek berjek bolmak ýaly häsiýetleriň mahsusdygyna göz ýetirmek kyn däl. Bu bolsa goşgularyň terbiýeçilik ähmiýetiniň uludygyna güwä geçýär.

Başda belleýşimiz ýaly, awtoryň üçünji kitaby şowly çykan kitap. Onda üstünlikler bilen bir hatarda kemçiliklerem bar. Ýygynada girizilen «Aýsenem», «Durnuksyz» ýaly goşgularyň çeperçilik derejesi beýleki şygrylaryňkydan pes.

Çagalara niýetlenip ýazylan goşgularyň olaryň dil baýlygyny ösdürmäge hem ýardam etmelidigi düşnükli zat. Awtor käwagt käbir sözleri gysgaldyp ulanýar. Meselem:

Baryp Marallaň
Öýlerne girdi.
(«Ýol», 9-njy sah.)

— diýen setirlerde «Marallaryň» diýen sözüň «Marallaň», «öýlerine» sözüň «öýlerne» görnüşinde alnyşy maňzyňa batmaýar. Şeýle mysallar ýene-de ýok däl.

Elbetde, A. Allanazarow kitapdan kitaba kämilleşýän awtor. Ýokardaky ýaly nogsanlyklary indiki kitaplarynda göz önünde tutar diýip umyt edýäris. Sözümizi jemläp aýdanymyzda, A. Allanazarowyň täze ýygyndysy körpelere tebigata söýgi döretmekde, olary birek-birege hormat goýmak ruhunda terbiýelemekde

mekdebe çenli ýaşly çagalar edaralarynyň terbiýeçiliklerine köp babatda kömek eder diýip tama edýäris.

A. BUGAÝEW

3/VII- 1979 ý. «Mugallymlar gazetini»

«DAGDANAM BEÝIK»

Sen, elbetde, eliňi kölegeledip, ençeme gezek beýik daga seredip görensiň. Kert gaýaly beýik daglar. Ýogsa-da sen iň beýik dagdanam belende çykyp bolýandygyny bilýäňmi? Onda ýol şaýyňy tut. Seni mähirli, şadyýan adam Agageldi Allanazarow şol ýol bilen alyp gider. Ol seniň ýaly çagalar üçin goşgy ýazyýan şahyr.

Dagdanam beýik bolmagyň «gizlin syryny» bilýänem Agageldi Allanazarow. Onuň kiçijik gahrymany ýadawlykdanam, kynçylykdanam çekinmän, dagyň depesine dyrmaşyp çykýar. Ol dagyň depesine çykansoň, dagdanam beýik bolup boljakdygyna düşünýär.

Sen, elbetde, bu goşgynyň erjellik, maksadyna ýetmek üçin göreşýän hem-de kynçylygy yeňýän adama gelyän güýç hakyndalygyna düşünensiň.

Eger-de seň A. Allanazarowyň Moskwanyň «Çagalar edebiyaty» neşirýatynda ýakynda çapdan çykan «Wyşe, çem gora» («Dagdanam beýik») atly kitabyny okasaň, dürli häsiýetli çagalar bilen taňarsyň. Olaryň ählisi dürli-dürli: «Ýyldyzyň ýoly» poemasyndaky Ýlyas her gün agşam köle gelyär. Ol köle şekili düşýän ýyldyzlary eline almak isleyär. Elbetde, onuň arzuwyna ýetmegine erjellik ýardam eder. Beýleki oglanjygyň

bolsa çopan kakasyna şeýle bir kömek beresi gelyär. Onuň tizräk ulalasy gelyär. Ol şonuň üçinem kakasynyň çopan telpegini we ädigini geýýär. Üçünji bir oglanjyk bolsa özüniň tükeniksiz «näme üçinleri» bilen ululary irizýär. Oglanjyklar bir zatda biri-birlerine meñzeş: olary köp zat gyzyklandyrýar, olar arzuwçyl, olar arzuwlaryna ýetmek üçin ilkinji ädimlerini ädýärler.

Saňa gowy sowgat etmäge çalşan adam barada seniň biraz bilesiň gelyän bolsa gerek. A. Allanazarow çagalar üçin eýýäm üç kitaby ýazdy: «At gaýraty» Aşgabatda, «Saýra, meniň tüýdügim» we «Dagdanam beýik» Moskwada çap edildi. Geljekki şahyr entek Moskwada, M. Gorkiý adyndaky Edebiýat institutynda okaýarka, «Pionerskaýa prawda» onuň goşgularyny çap edipdi. Soňra bolsa belli çagalar ýazyjysy Agniýa Lwowna Barto A. Allanazarowyň ilkinji kitabyňy çykarmagy «Malýş» neşirýatyna maslahat berdi. A. Allanazarowyň goşgulary Ýakow Akime hem ýarady. Ol şonuň üçinem onuň goşgularyny rus diline terjime edip, «Dostumyň ýanyna howlugýaryn» atly terjimeler kitabyňa goşmagy karar etdi.

Indi bolsa, size bu şahyr bilen ýene bir duşuşygyň garaşyandygyny aýtmak galýar. Size «gizlinlikde» aýdaýyn: ol öz powestinden bölegi «Pionerskaýa prawda-da» çap etmäge taýýarlaýar.

Ý. PRIHODKO

6/XI- 1979 ý. «Mydam taýýar»

«ÝEDI DÄNE»

Agageldi Allanazarowyň «Magaryf» neşirýaty tarapyndan çap edilen «Ýedi däne» ýygyndysy göwrümi taýdan ol diýen uly däl. Onda dört hekaýa bilen bir powest ýerleşdirilipdir. «Alabaý» hem «Çöl balladasy» hekaýalarynda çagalar üçin tanyş haýwanlar hakynda söz açylýar. Awtor olar hakda öz okyjylary bilen mesawy gürrüň edýär. «Alabaý» hekaýasynda ol itiň ulalyşy, çopana kömek berşi, oňa süriniň ýanyndaky beýleki itleriň garaýyşlary, aýratyn-da, Sarybaýyň gyňrylyk bilen kabul edişi ynandyryjylyk bilen suratlandyrylýar.

Ýöne awtor käýerde sözlem näsazlyklaryna ýol beripdir. «Onuň enesi özüniň batyrlygy bilen bu etrabyň çopanlaryna ýakasyny tanadan itdi» (3-nji sah.). Birinjiden, it sözi itler barada umumy düşünje berýär. Olaryň hemmesi it diýlip atlandyrylanok. Ýönekeý mysal: köpek, ganjyk, tazy, güjük we ş. m. Ikinjiden, haýwanlaryň jynsy, ýaşı, gurbaty eserde doly kesgitlemse, aýratyn hem ýaş okyjylara hödürülenýän eserde şeýle edilse, ýerlikli bolardy. «Ol (Alabaý) ilk-ä geňirgendi, soňundanam nämedir bir zady ýatlap, gaşlaryny çytyp gaharlandy» (8-nji sah.). Elbetde, awtor bu ýerde birneme öte geçýär. Birinjiden, ol Alabaýy ýatlap, pikirlenip bilýän jandar ýaly görkezýär, onsoňam gaşlaryny hem çytdyrýar. Itiň gaşynyň ýokdugyny, gaşyň deregine gözleriniň üstünde dört-bäş sany uzyn gylyň bardygyny awtor ýadyna salmaly eken. «Maslyga gonan bürgütleri

kowalap oýnady» (11-nji sah.) diýen sözlem hem suratlandyryşdan, hakykatdan daşda. Bürgütler maslyga gonmaýar, olar gaçyp barýan jandary (towşany ýa keyigi) penjeleri bilen urup, ganlaryny içýärler. Bu ýetmezçilikler, elbetde, hekaýanyň umumy äheñine zeper ýetirip duranok, ýöne eserden okyjy dogry düşünje alsa, ol awtoryň peýdasynadyr. Hekaýalaryň birnäçesinde işleriň nädogry ulanylan ýerleri bar. Ol «Çöl balladasy» hekaýasyna hem degişli: «Iki at birsalym asmana segreşip, gazap bilen bir-birlerine agyz salşyp **harçaňlaşdylar**» (30-njy sah.). Atlar garpyşanynda, esasan, haýkyrýarlar, kişneýärler, şeýle hem dişleriň hytyrdysy ýaly hereketleri ýüze çykarýarlar. Biri-biriniň garşysyna duran atlar horguryşyp, hossuldaşyp bilerler, ýöne awtoryň ýzyşy, ýaly «hyňranyşyp» (31-nji sah.) bilmezler. Hyňranyşmak itlere degişli. «Çöl balladasy» hem suratlandyrylýan hadysalary boýunça «Alabaý» hekaýasyna ýakyn. It bilen atyň aňly jandara ýakyn endikleriniň, häsiýetleriniň bardygyndan ugur alyp, awtor ol haýwanlara, kähalatda, olaryň başaraýjak hereketlerindenem öteräk hereket etdirýär. Haýwanlary pikirlendirmäge çenli baryp ýetmek, elbetde, ýygyndyda o diýen köp bolmasa-da, bar nogsanlyklaryň biri. Umuman alanynda welin, hekaýalaryň ikisem çopanlaryň çöldäki alyp barýan tutanýerli işlerine, haýwanlara, tebigat gözelligine ýaş okyjylarda söýgi döredip biljek.

Ýygyndydaky şowly eserleriň biri hem «Goja» hekaýasydyr. Bu hekaýada awtoryň häsiýet döretmekde

şowly ädim ädendigi görünyär. Awtoryň Gurban mer-
geniň üsti bilen ýaşululara mahsus häsiýeti döredipdir.

«Ýedi däne» powesti esger durmuşyndan söz açýar. Suratlandyrylýan wakalara awtoryň beletligi duýulýar. Powestde Anapirenko ýaly wäşi esgerler kyn hem jogapkärli işi ýerine ýetirýän desantçylaryň ruhlaryny göterýär. Beýan edişdäki özboluşly synçylyk bolsa aw-
toryň peýdasynadyr.

«Ýedi däne» özünde ýeke bir otly baýyrlary, sazaky
ly alaňlary, çopanlary, sürini, itleri, gelinbaldyr key-
ikokaralary jemlemän, okyjy üçin has gerekli, çeper
eserlere mahsus hakyky däneleri hem jemleýär.

ÇARY ÝAPAN

14 maý - 1980 ý. «Edebiyat we sungat»

DOK DÄNELER

Zehinli ýazyjymyz Agageldi Allanazarowyň proza-
sy bilen-de, poeziýasy bilen-de men öňräkden bäri
tanyş. Onuň haýsy eserini okasam-da, onda bir täzeçil-
ligiň, hyjuwyň, kämilleşip gelyän ussatlygyň bardygyny
aňýardym. Onuňam düýp sebäbi, Agageldiniň
durmuşyndan saýlap alan temasyndan öňkülere meňze-
mezlik, özboluşly ýoda agtarmak ugrunda jany-teni
bilen yhlas edýänligi äşgär duýulýar.

Men bu talantly ýazyjynyň golaýda çap bolup
çykan «Ýedi däne» kitabynda («Ýedi däne». «Magaryf»
neşirýaty. Aşgabat, 1979-njy ýyl) ýerleşdirilen eserleri
barada birki agyz öz pikirimi aýtmakçy.

Dogry, tutuşlygyna alanymyzda men bu ýgyndyny haladym. Onuň bu ýgynda girizilen hekaýalary-da, powesti-de tematikasy jähtden dürli-dürli bolup, hersi özboluşly bir dünýäni açyp görkezýär.

Awtor «Alabaý» diýen ilkinji hekaýasynda bir çopan itiň ynsan bilen gatnaşygy, ynsana wepalylygy barada gyzykly gürrüň berýär. Ol hekaýa okyjyda diýseň oňat täsir galdyrýar. Ýazyjyny gutlamaly tarapynyň birem onuň sözlemleriniň obrazlylygy hem-de köpsözlülükden gaça durýanlygydyr. Sözümi guraksy bolmaz ýaly käbir mysallara ýüzleneliň.

«Çep bykynynda şapbat ýaly ak ýer del ýama meňzäp, kelçerip durany üçin, oňa Alabaý diýip at berdiler» (4-nji sahypa).

Ýa bolmasa şol hekaýanyň iň soňky jümlesinde şeýle diýilýär:

«Şol günden birki gün geçensoň, onuň yzyny yzarlap gelen çopan uruş bolan ýerden Alabaýyň maslygyny tapdy. Onuň ýanynda bolsa bir it pisint, bokurdagy çeynelen peçkelle möjek dişini çaňsyradyp ýatyrdy...» (16-njy sahypa).

Ýazyjynyň «Köl ýakasyndaky oba» diýen hekaýasynda ynsanyň ynsana bolan duýgudaşlygy barada ynanjy gürrüň berlip, ol ýeriň özboluşly tebigatam ussatlyk bilen teswirlenilýär. Bu hekaýada maňa aýratynam, Lýuda atly kiçijik gyzjagazyň uly adamlar bilenem, öz deň-duşlary bilenem gatnaşygy, onuň özüni alyp barşy gaty ýarady. Onda iň bir gowy zat, käbir çagalaryň ýapa degmejek fantaziýany, toslama-

lary, ulaltmalary ulanyşy Lýudajygyň häsiýetinde-de jüpüne düşüpdür. Ynha, Lýudajyk öz boýdaşy Nataşa şeýle gürrüň berýär:

«Onsoň ikimiz hol ýerdäki, derýanyňam aňrsyndaky, tokaýyňam aňrsyndaky Türkmenistana gideris. Ol ýerde şeýle bir yssymyş, şeýle bir yssymyş. Sebäbi ol ýeriň Güni hemme obalardaky günlerdenem ulumyş. Ol ýerde güne gowrulan düýeler, bişen sygyrlar ikiýana ylgaşyp ýörenmişler. Kim ajygsa, şol bişen düýeleriň etinden azajyk iýse doýýarmyş. Ynanay, Nataşa!» (2-nji sahypa).

Ýygyndyda ýerleşdirilen «Çöl balladasy» diýen hekaýada özboluşlygy bilen sende uly täsir galdyrýar. Ondaky atyň ykbalyna, dogrusy, tüýs ýüregiňden gynanýarsyň. Asyl, hekaýa ilkinji sözlemlerden başlap, seni bütinleý özüne bent edýär. Ynha, ýazyjynyň ussatlyk bilen beýan edýän, obrazy gözüňiň önünde dikeldip goýmaga, öz ussatlygyny subut etmäge ýüreginden berlip, «At toýnagynyň güpürdisini baýyrlaryň süňni hemmelerden öň syzdy» (28-nji sahypa). «Çabdara meňzäp, gulaklary bilen howany gaýçyлаýardy» (30-njy sahypa). «Bir dikleşikde gyr atyň kellesi Çabdarynyň burnundan ik ýaly gan getirdi. Töwerekdäki gyzyl çog bolup oturan çigillem gülleri şundan soň ep-esli köpelen ýaly boldy» (32-nji sahypa) diýen ýaly çeper eseriň hamyrmaýasy bolan bu oňat aňlatmalaryna neneňsi guwanmajak! Ine, hut şu hili zatlar, meniň pikirimçe, ýazyjynyň kämil ýola düşendigine doly güwä geçýän aňlatmalar bolsa gerek.

Şonuň ýaly-da salykatly türkmen gojasy barada gürrüň berilýän «Goja» diýen hekaýa-da özüniň agras durky bilen, wakanyň içinden yzarlanýanlygy bilen okyjyda uly täsir galdyrýar. Dogrusy, bu hekaýalary okap çykanyňdan soň, şu hili özboluşly ýürekden syzdyrylyp ýazylan hekaýalaryň ýene-de höwrüniň köp bolmagyny arzuw edýärsiň.

Ýazyjynyň bu ýygindysynda ýerleşdirilen «Ýedi däne» powestem maňa ýarady. Powestde goşun gullugyna giden bir türkmen ýigidiň ykbaly yzarlanýlýar. Powesti okanyňda ol ýigidiň sadalygy, şonuň ýaly-da tutanýerliligi, yhlas bilen gulluk edişi, ýoldaşlarynyň hem-de komandirliriniň ýanynda uly hormatdan peýdalanyşy gaty ynandyryjy beýan edilyär. Onsoňam bu powestde-de, hekaýalarda bolşy ýaly köpsözlülükden gaça durmak, her bir sözi-sözlemi obrazlylyga ýugurmak endigi hasam ösen derejede görünýär. Ýagny ýazyjy 45-nji sahypada «Garşy kenardaky etegini ýokaryk çeken ýolka agaçlary suwa girip geçmek hyýalyna münen baldyrlak gyzlary ýadyňa salyp, süýji-süýji hyýallara münmegiňe sebäp bolýardy» diýmek bilen, şol ýeriň gözel tebigatyny ussatlyk bilen teswirlese, şol ýigidiň özüne berlen rugsat hatyny niresine salanyny bilmän, patrullardan gaçyp, gabat gelen öýe sümlen mahaly şol öýüň gyzy bilen ikiçäk oturyşyny şeýle suratlandyrýar: «Men bu giňiş, tämiz jaýda az-kem oturamsoň ynjaladym. Açyk penjireden jaýyň içine girýän sergin şemal bu gyzyň saçlarynyň arasyndan süzülip geçýärdi-de, haýsydyr bir ajaýyp gülüň

burk urýan ysny meniň burnuma getirýärdi» (48-nji sahypa).

Ýene-de käbir mysallar:

Ýazyjy «Gar ýagyp dur. Aldajy sowuk» diýip, gönümeellige ýol berenok-da, ol howanyň keşbini ussatlyk bilen şeýleräk çekýär: «Töweregi buzly gysymyna gysan sowuk awuly dişleri bilen gulaklary, burunlary güjügiň telpek oýnaýşy ýaly çekeläp oýnaýardy». (56-njy sahypa).

Ýa-da ýazyjy: «Meniň göwnüme bolmasa, ol häzir öz bogazyndan çykan mylaýym gülküsini kowalap barýan ýaly bolup duýulýardy». (65-nji sahypa) diýmek bilen, prozany şahyrana pikir bilen baýlaşdyrýar.

Ýazyjynyň ýene bir gutlamaly zady, onuň ynsan duýgusy tebigatyň duýgusyny sazlaşdyryp alyp gitme-gidir. Ynha, ol kitabyň 65-nji sahypasynda şol diýýän pikirimizi tassyklap, şeýle diýýär:

— Sizi nähili eý görýän, eziz soldatlarym... T a n ý a şu sözleri has güýçli urmaga başlan ýüregimiň ýanynda pyşyrdady. Tokaý agaçlary bolsa düşnüksiz seredişip, başlaryny yralaşýardylar».

Meniň pikirimçe, bu aňlatmalar hiç hili düşündirişe mätäç bolmasalar gerek.

Umuman, pikirimizi jemläp aýdanymyzda, bu «Ýedi dänäniň» dok dänelerdigini, harpykly däneler dældigini nygtap geçesimiz gelyär. Şeýle hem bu hyjuwly ýazyja ýene-de täze-täze döredijilik üstünliklerini tüýs ýüregimizden arzuw edesimiz gelyär.

Ýöne sözümiň soňragynda, «Ýa demrinden, ýa kömründen» diýlişi ýaly, awtor gözden sypdyraýanynda-da redaktoryň hökman düzedäýmeli zatlary ýogam däl. Ýöne bu diýjek bolýan owunjak, emma hökman düzediläýmeli kemçiliklerimiz eseriň tutuş durkuna zeper ýetirip durmasa-da, şeýle yhlas siňdirilen eserlerde şo hili owunjak kemçilikleriňem bolmazlygyny isleýärsiň. Dogrusy, ol kemçilikler lapyňy keç etmänem duranok. Sözümi tassyklamak üçin, käbir mysallara ýüzleneliň.

Kitabyň 21-nji sahypasynda: «Çep tarapdan öteği gäminiň **ýoňtar** sesi eşidildi» diýilýär. Şondaky «ýoňtar» sözüne derek «zoňtar» diýlen bolsa has oňat bolardy.

50-nji sahypada hem: «Gulagyma ýene-de polkumyz tarapdan **bir perdeden gopyan** ädikli aýaklaryň tarpyldysy eşidilip başlandy» diýilýär. Göwnüňe bolmasa, şu sözlemdäki «bir perdeden gopyan» diýen aňlatma ýerinde däl ýaly.

Onsoňam 67-nji sahypada: «Bir sümmüli alyp, aýama salyp owkalamsoň, **pahallary** üfleşdirdim...» diýlen sözlem bar. Şonda «pahal» sözi ýerinde ulanylmadyr. Pahal biziň düşünişimize görä, gowaçanyň çöpi, iň bolmanynda bugdaýyň sypaly bolmaly. Ol ýerde «pahal» sözüne derek «harpyk» diýip alnan bolsa has gowy bolardy.

Galyberse-de, eger eserdäki sözlemler «hem-de» ýa-da «haçanda» diýen sözler bilen (22 we 36-njy sahypalar) başlanýan bolsa, oňa awtoryň hut özi berin razy bolup

bilermikä? Razy bolmasa gerek. Ýöne bu kitapda gynan-sak-da şeýle ýagdaý bar.

Dogry, bu görkezilen kemçilikler ujypsyzragam. Bolsada, umyt bildirilýän ýazyjyda şu hili owunjak kemçilikleriňem bolmazlygyny isleýärsiň.

Sözümiziň ahyrynda-da, şu hili dok däneleriň höwrüniň köp bolup olaryň şineläp, ese-boýa galyp, bütin ilniň gözünü dokundyrmagyny tüýs yürekden isleýäris.

GOŞJAN SEÝITMÄDOW,
Ýazyjy.

GÖWRÜMI YETEN DÄNELER

Soňky ýyllarda türkmen sowet edebiyatynyň hataryna ýaşlaryň uly tapgyry gelip gowuşdy. Bu ýaşlar edebiyat meýdanynda öz seslerini açyk beýan etmegi başardylar. Şeýle zehinli ýaşlaryň biri hem Agageldi Allanazarowdyr. Esasan çagalaryň durmuşyndan ýazmaga ýykgyň edýän bu ýaş awtoryň edebi döredijilik işinde has öndümlü işleýändigine onuň soňky ýyllarda merkezi hem-de respublikan neşirlerde çap edilýän kitaplarynyň sanynyň barha artmagy we döwürleýin metbugatda awtoryň hekaýalarydyr goşgularynyň yzygiderli çap edilip durulmagy hem güwä geçýän bolsa gerek. Ýaňy-ýakynda hem bu zehinli awtor ýaşajyk okyjylaryny «Ýedi däne» atly kitapçasy bilen begendirdi. Oňa dört hekaýa, bir powest girizilipdir. Ýygyndynyň ýaşlara niýetlenilendigine garamazdan, ondaky hekaýalaryň ideýa

— mazmuny durmuşyň çylşyrymly hem-de wajyp meselelerini öz içine alýar. Iki hekaýa («Alabaý» we «Çöl balladasy») haýwanlaryň durmuşyndan ýazylan. Olaryň birinde Alabaý diýen it hakynda, beýlekisi bolsa Çawdary diýen at hakynda gürrüň edilyär. Hekaýalaryň ikisinde-de öý haýwanlary — olaryň okyjylar köpçüliginiň agramly bölegine heniz tanyş bolmadyk häsiýetleriň açylyp görkezilmegi bilen birlikde, bu haýwanlaryň adamlara getirýän peýdasy hakynda gürrüň edilyär. Ýene-de özleriniň duýgurlygy bilen adamlara ýakyn durýan bu haýwanlaryň obrazlarynyň üsti bilen awtor durmuşyň ýowuz hakykatlaryny töwerekleýin beýan etmäge dalaş edýär. It adama oňat, wepaly ýoldaş. Ýöne şol wepaly ýoldaşy gazanmak üçin ynsanyň önünde birnäçe wezipeler durýar. Ýagny, goý, ol it bolsun, ilki bilen ony söýmeli, häsiýetlerini öwrenmeli, olaryň ýaşamagy hakynda alada etmeli. Şonda it adama hakyky ýoldaş hökmünde in soňky demine çenli hyzmat edýär.

Netijede, Alabaý örän akylyly it bolup ýetişýär. Muny çolugyň perwaýsyzlygy zerarly, agyr sürini Alabaýyň uly howpdan gutarýanlygyny beýan edýän epizodlar tassyklaýar. «Indi süriniň yzynda Alabaýyň bir özi galdy. Alabaý gapdaldan ylgap süriniň önüne geçdi, önünden gelyän boýny jaňly serkäniň üstüne üýrüp, ony saklajak boldy» (Sah. 14). Ikinji bir tarapdan çemeleşenimizde, hekaýalaryň ikisinde-de haýwanlaryň obrazynyň aňyrsynda çylşyrymly durmuş wakalarynyň ýatandygyny, ol wakalara awtoryň polo itel çözügütleri tapýandygyny bellemek gerek. Ine, Alabaý öz ýalňyşy

zerarly iýen duzuna kast etmeli bolýar. Emma haýwanam bolsa eden ýalňyşyny düzetmek üçin öz wy danynyň önünde ölümni orta goýmak bilen jogap bermeli bolýar. Eýsem, şeýle ýagdaýlar, ykballar adamlar arasynda barmy? Hawa, diýip jogap berse bolar. Hatda ynsan durmuşynda gabat gelyän şuna meňzeş wakalary beýan edýän çeper eserleriň birnäçesiniň bardygyny şu ýerde ýatlasak artykmaçlyk etmese gerek. A. Allanazarowyň Çawdary («Çöl balladasy») diýen aty hem geň ykbally atlaryň biri. Ol heniz taýçanak wagtyndan başlap, öz mertebesini beýik saklaýar. Emma haçanda güýçden galyp, özüniň elmydama aýdanyny etdirýän sürüsiniň önünde mertebesi peselip, masgara bolansoň, ol indiki ýaşaýşyň manysy ýok diýip düşünýär. «Toparyň önünde duran garry baýtalyň gözi gepläýjek-gepläýjek boldy. Ol baýtal Çawdarynyň ýaşlygynyňam, güýjüniňem şaýadydy. Çawdary onuň önünde hiç mahal şeýle masgara bolup görmändi. Ol ýenildi. Mertebe peseldi. Indi onuň süňnünden dörän sürä serdarlyk etmäge hem haky ýok». (Sah. 32). Hekaýalarda ady agzalan haýwanlaryň şeýle «aňly-düşünjeli» edilip görkezilmegi dogrumyka? Bu soraga jogap bermek asla kyn däl. Sebäbi haýwanlaryň obrazlaryna dürli öwüşgin, aýratyn bir saldamlylyk siňdirmek we şonuň üsti bilen adam häsiýetleriniň açylyp görkezilmegi ýaly priýomlar A. Allanazarowdan ozal hem klassyk we sowet edebiýatynda bar zat. «Goja» hekaýasy hem özüniň ideýa taýdan sagdynlygy bilen tapawutlanýar. Hekaýada ynsan ömrüniň manysy we awçylyk senedi barada mesele gozgalýar. Ýene-de bu hekaýada

çöl haýwanlarynyň aýratynlyklary sada dilde oňat beýan edilyär.

Ýygynda girizilen «Ýedi däne» powesti temasynyň aktuallygy bilen okyjynyň ünsüni özüne çekýär. Esger durmuşy, onuň gyzyklylygy, özboluşlylygy barada powestde köp zat aýdylýar.

Gulluk döwründe duş gelyän kynçylyklar hem-de ol kynçylyklary ýeňip geçmek üçin möhüm terbiýeçilik ähmiýetli wakalara powestiň örän baýdygyna göz ýetirmek bolýar. Her bir sowet adamsynda ýokary derejede watançylyk hem-de ahlak düşüňjeleriniň bardygyny powestiň baş gahrymany hökmünde çykyş edýän Nurynyň gözüne tankyň zynjyryndan göterilen laý bölejiginiň düşmegi bilen bagly suratlandyrylýan wakalar gürrüň berýär.

Bir-iki agyz gürrüň kitabyň dili hakynda. Çeper dil ýazyjynyň möhüm ýaragydyr. Şuňa düşüňýän awtoryň kitapçanyň diliniň şireli, akgyňly bolmagy ugrunda köp zähmet çekenligi görüňýär. Ýerlikli ulanylan obrazly meňzetmeler kitabyň diliniň has-da çeper bolmagyna oňaýly täsir edýär. Meselem: «Kesesinden Alabaý häzir, mamasy bilen goňşy oba bir ýere toýa barýan oglanjyga meňzeýärdi». (Sah. 9).

«Tirkeş-tirkeş bolup barýan balykçy gaýyklary bir süri it goşulan sanýalary ýadyňa salýardy.» (Sah. 26).

«Häzir men özüme dikilen bu gözleriň garşysynda eräp duran buz tümmegi ýaly bir zatdym.» (Sah. 47).

Şeýle üstünlikler bilen bir hatarda kitapça barada kiçijik bellik hem aýtmakçy. Ýygyndy, esasan, ýaşlara,

niýetlenen. Emma muña garamazdan, bary-ýogy 70 sahypalyk kitapçada 60-a golaý orfografik we punktuation ýalňyşlar bar. Şular ýaly maýdaja kemçilikler hem göz önünde tutulan bolsa, kitabyň okyjylar köpçüligine edýän täsiriniň has-da uly bolmagyna ýardam ederd. Sözümiziň ahyrynda awtoryň şular ýaly ilhalar eserleri köp döretmeginde uly üstünlikler arzuw edýäris.

ROZY AKMYRADOW

3 iýun - 1980 ý. «Täze durmuş»

DURMUŞYNYŇ ÇEPER BEÝANY

Agageldi Allanazarow, köplenç, çagalar hakynda ýazýar. Bu ugurdan ol indi körpe okyjylara özünü tanatmaga ýetişdi.

«Ýedi däne» powesti ýaş ýazyjynyň prozada ilkinji synanyşygy. Şeýle-de bolsa bu esere mahsus bolan ýönekeýlik, özboluşlulyk duýulýar. Powest özüne ýedi sany nowellany birleşdirip, bütewi bir formany emele getiripdir.

Sowet soldatynyň şu günki durmuşyny açyp görkezyän bu eser, birinji nobatda, dil babatda belli derejede üstünlik gazanypdyr.

Powestiň baş gahrymany desantçylyk bölümünde gulluk edýän Nury.

«Ilkinji uwolneniýe» diýen nowellada okyjyny Pri-baltikanyň adamlary, gözəl tebigaty sowet esgeriniň üsti bilen tanyş edilýär. Eserde ýiti bir konflikt ýok bolsa-da, esgeriň durmuşy berk proza ritmine eýerdilip, para-

hatçylykly zähmet çekýän sowet adamlarynyň işleriniň, arzuw-islegleriniň bir bölegi bolup örboýuna galýar. Birinji nowella ýönekeý ekspozisiýa bilen başlanýar. Nury uwolneniýä çykyp şäheri, derýany synlaýar. Ýolda patrullara duşýar, birsalyndan jübülerini barlap, uwolnitelniý kagyzyny ýitirenligini duýup galýar. Daşyndan göräýmäge bu ýerde üýtgeşik hadysa hem ýok ýaly. Ýöne harby durmuşda, esger durmuşynda her sagat, her minut hasaply.

Nury ýönekeý bir esger däl. Ol öz gulluk edýän ülkesini şahyr gözi bilen görýär. Nury ol ölkäni çäksiz söýýär. Özünü gurşap alýan töwerek bilen, adamlar bilen ysnyşýar. Bu bolsa sowet esgeriniň hakyky borjuna, ýüzüni açyp görkezýär. Nury üçin Garagum şeýle gözəl, mährem görünse, Pribaltikanyň gür baglyga bürenip oturan bir şäherjigini, salkyn suwly daşly derýajygyny, derýanyň gyrasyndaky ýolka agaçlaryny hem edil öz dogduk mekany bilen deň derejede söýýändigini eseri okaýan wagtyň duýmak bolýar. Nury dury suwly, kenary gyrymsy otly Nemany synlap, oylanlykdan tanyş Murgaby bilen deňeşdirýär. Bu bolsa sowet esgeriniň ruhy, bitewi, internasional terbiýesiniň simwolyna öwrülýär.

«Ýer, asman, ýer» nowellasynda awtor gös-göni esger durmuşyna ýüzlenýär. Nowellada hemişe şadyýan, wäşi Anaprenko bilen tanyş bolýarys. Aklyna jür Petýa Bobokiniň özüne laýyk gylyk-häsiýetine syn edýäris. Bu obrazlaryň hersine awtor ýeterlik üns beripdir. Desantçy esgerleriň jogapkärli, kyn, ýöne mukaddes

wahtada durup, Watan önündäki gra danlyk borçlaryny abraý bilen ýerine ýetirişlerini çeper delillendirýär.

«Ýoly kesen ses» nowellasynda esgerler kolhozyň batga batan sygryny wagtyň çäklidigine garamazdan halas edýärler. Nowella örän gysga. Az sözli. Ýöne waka beýleki nowellalar bilen berk baglanyşykda, powestiň umumy dinamikasyna sepleşip gidýär. Awtor sowet adamlary bilen esgerleriň arzuw-islegleriniň, umumy bähbitleriniň organiki baglanyşykdadygyny çeper detallaryň üsti bilen okyja hödürleýär.

Powestde kompozision bütewilik, berk proza ritmi başdan aýaga saklanypdyr. Ýaýbaňlanýan wakalaryň hemmesi türkmen ýigidi Nuryň üsti bilen berilýär. Şu jähtden powestiň kompozision gurluşy barada dur-lup geçilse oňaýly bolar.

Nowellalar başaşa berilýär: «Ýoly kesen ses», «Iň kelte gije», «Çogly gün» nowellalarynda esgerleriň parahat okuwy, zähmet adamlary bilen gatnaşyklary, süýt ýaly aýdyň, parahat dem alýan Pribaltikanyň asmany ýene söweşjeň wahta bilen çalyşýar. Parahat durmuşyň söweşjeň wahta bilen başaşa berilmegi powestiň emotional täsirini artdyrýar, kompozision kotrasta baýlaşdyrýar.

Eserde birinji ýa-da ikinji derejeli gahryman ýok. Türkmen ýigidi Nury-da, wäşi Anoprenko-da, agras Petýa Bobokin-de, Mişa-da ruhy dünýäleri boýunça meňzeş. Olar esger-desantçylar. Bähbitleri Watan önündäki mukaddes borjy berjaý etmek. Beýle diýildigi awtor gahrymanlaryň hemmesini bir reňke boýapdyr diýildigi

däl. Ýok, her esger beretkasynyň astynda bir dünýä ýatyr. Nuryňy uzak Pendi sährasyndaky gelni, towuklary, «mykga ber» diýip kowalap ýören jigisi Ylýas gyzyklandyrsa, Mişa rus obasynda garry ejesi garaşýar.

Powestde ýene bir bellemeli zat — dil. Prozaçynyň çeper dili. Dil babatda awtor belli derejede öz ýüzüni, dünýäni özboluşly duýuşyny, original döredijilik aýratynlygyny görkezmäge çalşypdyr. Başdan belleşimiz ýaly, powest ýönekeý şahyrana dil bilen beýan edilýär.

Görşümüz ýaly eser boýdan başa şahyrana meňzetmelere, poetiki başlangyja baý. Guraksy, natural sözlemelerden halas.

Liriki proza soňky ýyllarda türkmen sowet edebi durmuşymyza giňden ornaşýar. Prozada şeýle usul awtoryň döredijilik fantaziýasyna has-da oňaly täsir edýär. Ýazyjynyň individual-döredijilik pikirlenmesiniň edebi forma girmegine giňiş ýol açýar.

Agageldi köp işleýär, gözleýär. Ady agzalan eser hem şol gözlegleriň netijesi. Elbetde, powestde käbir bärden gaýtmalaryň, içki logiki ösüşiň kemter ýerleri ýok däl. Ýöne uşak kemçilikler eseriň umumy durkuna zeper ýetirip bilenok.

ÇARY AŞYROW

Moskwanyň edebiyat institutynyň studenti.

Aprel-may - 1978 ý. «Esger»

KÄMILLIK ÝOLUNDA

Türkmen sowet edebiyaty zehinli prozaçylaryň hem-de şahyrlaryň hasabyna barha we barha baýlaşýar.

Hut düýnüň özem ýaş awtor hasaplanan şahyrlar, prozaçylar bu günki günde kämillik ýoluna düşdüler. Edebiýat ummanynyň şol kämillik ýoluna düşüp, indi bu ýolda ynamly we batyrgaý gadam urýanlaryň biri hem zehinli prozaçy we şahyr Agageldi Allanazarowdyr.

Öz eserleri bilen turuwbaşdan okyjylaryň göwnünden turup ugran A. Allanazarow bu günki günde ençeme goşgudyr poemanyň, hekaýadyr powestiň awtory hökümünde giňden tanalýar. Aýratyn hem onuň çagalar üçin niýetläp ýazýan eserleri körpeleriň çuňňur söýgüsine eýe bolýar. Munuň hut şeýledigini ýazyjynyň kitaplaryna ýazylan edebi synlar hem görkezýär. Onuň eserleri köplenç, polo itel baha mynasyp bolýar.

Şu ýerde bir zady belläp geçmek hem mümkin. A. Allanazarow soýuz arenasyna çykan awtor. Onuň kiçi ýaşly çagalar üçin niýetläp ýazan goşgulary Moskwanyň «Detskaýa literatura» neşirýaty tarapyndan «Dagdanam beýik» ady bilen özbaşdak kitap edilip, bütinsoýuz okyja ýetirildi. Ine, hut şol kitaba hem «Detskaýa literatura» urnalynyň 1980-nji ýylyň noýabr aýyndaky sanyn-da A. Allanazarowyň ýokarda ady agzalan kitabyna oňat baha berýän edebi syn hem çap edildi. P. Feşenko tarapyndan ýazylan şol synda şeýle diýilýär: «Agageldi Allanazarowyň bütinsoýuz okyjysy bilen ilkinji duşuşygy üstünlikli geçdi diýip aýdyp bolar».

Ildeşimiziň eserlerine bütinsoýuz edebi tankydy tarapyn-dan şeýle gowy baha berilmegi, elbetde, biziň üçin guwançly ýagdaýdyr. Ýaňy-ýakynda bolsa körpe okyjy şahyrdan ýene bir sowgat kabul etdi. «Magaryf»

neşirýaty şahyryň soňky ýazan goşgularynyň in gowularyny we «Ganatlylar» poemasyny, «Köşek bilen ala top» atly erteki — poemasyny özbaşdak kitap edip çykardy. Orta we uly ýaşly mekdep okuwçylary üçin niýetlenilip çap edilen bu kitapçany doly okap çykanyňdan soň, onuň okyjylaryň hakyky dostuna öwrüljekdigine göz ýetirýärsiň. Çünki onda ýerleşdirilen eserler obrazly meňzetmelere, şahyrana söz oýnatmalara, çeper detallara baýdygy, pessaý ýumora ýugrulandygy bilen bada--bat ünsüni özüne çekýär.

Sözümiziň gury bolmazlygy üçin mysallara ýüzleneliň. Kitapçanyň ilkinji sahypasynda «Uly ýoluň üstünde» atly goşgy ýerleşdirilipdir. Onuň liriki gahrymany romantik häsiýetli oglanjyk. Ine, şol liriki gahryman ir säher bilen uly ýoluň gyrasynda durup ötegçileri synlaýar. Ýoldan bolsa dürli hünärdäki adamlar geçip dur.

Geçip gitdi traktorçy,
Ýagly geým — öňki tüysi.
Şonda howa birazajyk
Ýaýrap gitdi ýagyň ysy.

Bu daýzanam tanaýan men,
Geçýär ýoldan günde-günde.
Süýtçi daýzaň ak halady
Bu gün onuň goltugynda.

Düýe çopan geçen wagty
Oňa golum buladym men.
Bir gowuja köşeji
Özüm üçin diledim men...

At çapýar, at çapýar
Biziň otrýad.
Hemmän ýüreginde
Şol körpe soldat.

Bu şygry okamak bilen okyjy bir tarapdan, şol körpe soldatyň edermenligine guwansa, ikinji tarapdan, şeýle gahrymanlar hakynda dymmalý däldigine, olar hakynda hemmeleriň bilmelidigine göz ýetirýär, onuň gahrymançylygyna geljek nesillere hem ýetirmek duýgusyna gaplanýar. Şunuň özi hem eseriň terbiýeçilik ähmiýetine eýedigini görkezýär.

Agageldi Allanazarowyň liriki gahrymanynyň romantik häsiýetlidigini ýokarda belläpdik. Şonuň üstüne ol gahrymanyň işeňňirdigini hem goşmak gerek. Munuň şeýledigine kitapçadaky ençeme goşgy güwä geçýär. Şolardan biri hem «Indi şagal gelse eger» atly goşgudyr. Bu goşgynyň liriki gahrymanynyň hereketlerini synlanyňda onuň ulalanda, dogrudan hem, işeňňir adam bolup ýetişjekdigine ynanýarsyň. Geliň, şol kiçijik goşgyny bile okap göreliň.

Joya gazyp, gawun ekip,
Oýlandym soň oňa bakyp.
Şagal gelse gije dagy,
Gawunlary gören çagy

Parça-parça edäýmezmi?
Guma garyp gidäýmezmi?

Mümkin, şeýle bolaýmagy,
Ysyn alsa geläýmegi.

Ussa boldum bilim guşap,
Haýat saldym palçyk daşap.

Indi şagal gelse eger,
Geçip bilmez eger-eger.

Şeýle häsiýetli liriki gahrymana ýygyndyda ýerleşdirilen «Meniň arzuwym», «Tayhar», «Beyik men», «Jemal mamaň neberesi» we beýleki ençeme goşgulary mysal getirmek bolar. Elbetde, bu ýerde gep şeýle mysalyň diňe bir köplüginde hem däl. Gep şol goşgularyň ilhalar eserlere öwrülýändiglerinde.

Ýygyndyda «Litwa goşgulary» ady bilen hem birnäçe goşgy ýerleşdirilipdir. Ol goşgularda elmydama güle bürenip oturan litwa topragynyň peýza yna, demir çüňkli daşdeşene, «ýüň balakly» belkajyklara hem duşmak bolýar. Şol goşgular toparynda aýratyn hem litwa ertekisi esasynda ýazylan «Kän aglady bir pişik» atly goşgy ýokary çeperçilik derejede çykypdyr.

Biziň bilşimiz ýaly, pişik çagalarynyň gözi dogandan esli wagt soň açylýar. Bu goşgudaky ene pişik bolsa muny bilmeyär. Çagajyklarynyň kör haldadygyna aglaýar:

Gür tokaýlar eşitdi,
Gök ýapraklar diňledi.
Kän aglady bir pişik,
Diňer ýerde diňmedi.

Serçelerdir torgaýlar,
Gelip iki-ýekeden.
«Maw-mawlaýan» pişige
Seretdiler depeden.

Pişik şindem aglaýar:
— Meň maňlaýym şor eken.
Üç çagajyk dogurdym,
Üçüjigem kör eken...

Şeýle şahyrana oýlanmalara ýugrulan goşgular A. Allanazarowyň galamynyň barha ýitelyändigini, okyjylaryň hakyky dostuna öwrülyändigini görkezýär. Munuň şeýledigi ýygyndyda ýerleşdirilen «Ganatlylar» poemasy ny we «Köşek bilen ala top» atly erteki-poemany okanynda-da aýdyň bolýar. Şu aýdylanlaryň üstüne A. Allanazarowyň öndümlü işleyändigini, irginsiz gözlegdedigini-de goşsaň, onuň geljekde käbir ownuk säwliklerden-de saplanyp, okyjylary has hem gowy eserler bilen begendirjekdigine ynansa bolar.

HOJABERDI ÇARYÝEW
11-nji fewral-1981 ý.

DURMUŞ HAKYKATYNYŇ BEÝANY

Agageldi Allanazarow özüniň şowly eserleri bilen okyjylar tarapyndan ykrar edilen awtor. Onuň galamy poeziýada-da ynamly işleýär. Golaýda «Magaryf» neşirýaty A. Allanazarowyň «Pilotkaly gyz» ady bilen goşgular ýygyndysyny, «Türkmenistan» neşirýaty bolsa «Iner ýüki» ady bilen powestini hem-de hekaýalaryny çapdan çykardy.

«Iner ýüki» powesti okap çykandan soň, şahyr B. Hudaýnazarowyň aşakdaky setirleri ýadyňa düşýär.

Biz şol agşam ýaşdyk,
Daňdan ulaldyk.
Ine, şuna bolsa gudrat
diýerler.

Gudrata ynanman
gudrat bolduňyz,
Gögelekä göz görkezen
inerler.

Munuň sebäbi urşuň başlanmagy bilen agzalan po-westiň heniz çagalykdan saýlanmadyk gahrymany Ýazlynyň ejizje gerdenine gol doly maşgalanyň ähli aladasyň düşýänligi bolsa gerek. Nägehan uruş Ýazly ýaly ýüzlerçe oglanyň çagalygyny «ogurlap», deregine gaýgy-hasrat, agyr zähmet hödürläpdi. Olara tylda kakalarynyň, agalarynyň ornuny eýelemäge, «gögelekä göz görkezmäge» mejbur edipdi.

«... Jigileriňe, gelnejeleriňe göz-gulak bol, inim. Tüweleme on üç, on dört ýaşapsyň, indi senem oglan-oglanjyk däl» (sah. 6). Bu sözler bir öýden «urşa» diýip çykan dördünji adamyň — agasy Nurlynyň Ýazla ýüzlenip aýdan sözleri.

Üç agasy bilen kakasy urşa giden Ýazly aktiw durmuş pozisiýasyny eýeleýär. Ol dartgynly durmuş wakalarynyň içinde taplanýar. Ýazly kolhoz işinde bir adamyň ýerini tutsa, öýde jigileriniň, aýralyk dagyny çekýän ýüregi ýaraly gelnejeleriniň ýakyn hemaýatçysy. Olaryň sähelçe agyran-ynjan ýerinde Ýazly ynjalykdan gaçýar, özüne ýer tapmaýar. Urşa ugrajak mahaly özüne maslahat berip duran agasy Nurly onuň göz önüne gelyär.

Ol Mele şeytanyň öýüne ar almaga baryar. — Bar, ogluňy getir diýilýär saňa, ýa-da öýüne girip ukuda ýatyrka çapaýynmy?! (sah. 16) — diýen merdemi sözlerine Mele şeytanyň aýalynyň zähresi ýarylara gelyär. Onuň süýtli bedresini elinden gaçyryp, sygryny ürküzip turzan gohuna äri oýanyar, goňsulary üýşýär. Ýazly gazap bilen Mele şeytanyň itiniň demligine ýapyşýar. Mele şeytanyň güýçli penjesiniň ony itiň üstünden aýyrmagy-da, owurdyna doňduran ýumrugynyň zarby-da Ýazlyny gorkuzmaýar.

« — Barybir, bir gije il ýatanson gelip, külüni göge sowuraryn. Ertir şu köçeden gelnejem geçen mahaly itiň üýräýse-de, soň oňlulyk tamasyny etme!» (sah. 18).

Ýazly maksada okgunly hereket edýär, ähli kynçylyklara mertlerçe döş geryär, ýeňşe şübhesiz ynam bilen garaşýar. Heniz bedeni berkemedik oylan hem bolsa ol gelnejesi Aýsona bilen Sarygyz üçüsine bölünip berlen ýeriň aladasyny başga adama ýetirenok. Munuň daşyndanam brigadanyň ýabyny çöp-çalamdan arassalamaga gatnaşýar, oba gidip ýanyndaky aýal maşgalalary gerek-ýarak zatlar bilen üpjün edýär. Ýazlynyň özüniň we töweregindäki adamlaryň çekýän zähmetine urşy ýeňişli tamamlamakda ýeke-täk serişde hökmünde düşünmegi onuň obrazynyň ahlak, jemgyýetçilik manysyny güýçlendirýär. Ol töweregini gurşap alan durmuş hadysalaryna, iş salyşýan adamlaryna biparh seredenok. Ýaz-ly kolhozyň başlygy Dosmuhammet agany ýolbaşça mahsus agraslygy, iş bilýänligi üçin gowy görýär. Mele şeytan, Sumsar waga ýaly ýaranjaňlary,

ejize ganymlary gözünde oky bolsa urjak. Agasy Döwletin patasy alnanson, gaýgy-gam basyp gün-günden eräp baryan gelnejesi Aýsonanyň, uruş zerarly gyzlygyna garrap baryan Sarygyzyň ýagdaýyna gyýylýar.

Ýazly durşy bilen optimizme ýugrulan. Ol urşa gidenler ölmelidir diýip pikirine-de getirenok. Duş gelýän kynçylyklara bolsa wagtlaýyn hadysa hökmünde seredýär.

Aýsonany kakasynyň gelip äkidendigini eşidende olaryň zyzndan ýetip, gelnejesine aýdan sözleri muny doly subut edýär.

«— Gelneje, gitmesene, gelneje... Döwlet kakamam geler, gelneje, Aýlyň daýysam, öldi diýlensoň gel-dä, gelneje...» (sah. 33).

Awtoryň Ýazly hakda gürrüň bermän, ony elmydama hereketde görkezmeği obrazyň her taraplaýyn açylmagyna kömek edýär.

Powestdäki Doňly aganyň, kolhozyň başlygy Dosmhammet aganyň, Sarygyzyň obrazlary hem özüne çekiji. Bu gahrymanlaryň hüý-häsiýetleri, dünýägaraýyşlary, dil aýratynlygy aýyl-saýyl bolanlygy üçin olaryň ýatda galyjlygy güýçli. Sarygyzyň obrazy özboluşly. Onuň hereketi, häsiýeti, sözi biri-birine sepleşip gidýär. Sarygyzyň gelin bolmak islegini awtoryň suratlandyryşy örän jüpüne düşüpdür.

Günortan kölegede otyrkalar Sarygyz Aýsonanyň börügini alyp geýýär. Gamşa sokulgy aýna böleginde öz gelin yüzüni görýär. Börükdäki ýaşmagy dodaklarynyň arasynda gysyp, gelinsiräp kimdir birine eglip

salam beren bolýar. Aýsona ýüzlenibem: «Hany, seret, gyz, ýapy ýaly gelin bolayandyryn görseň» (sah. 23) diýýär.

Ýöne Sarygyza diýdirilýän aşakdaky sözler ony diňe durmuşa çykmagyň aladasy bilen ýaşap ýören ýaly görkezýär.

«— Baýlyk, ýaňy biziň öýüň duşundan geçip gel-
ýärkän, gazygymyzda del eşeg-ä gören dälsiň?!»

«Görýän weli, şu Torly keliň gyzy ikimiziň maňla-
ýymyza erkek geýimini ýuwmak ýazylmadyk bolarly...
Çöl bol-a, çöl bolmuş».

«— Ýazly jan, seň bar ýeriň bolýar, şu günlerde
erkek adamyň ysny alyp ýöreniň nämä degenok»
(sah. 11).

Awtoryň ýygynda girizilen «Urşa giden adam», «Jaň sesi» hekaýalary okyjynyň urşa bolan ýigrenç duýgusyny oýarýar. Birinji hekaýada urşa giden sol-datyň yzynda galan maşgalasy henizem onuň ýoluna göz dikip otyr. Onuň göwnüne adamsy şindem bir ýerlerde söweşip ýören ýaly. Ol ölendir diýip pikirine-de getirenok. «Jaň sesi» hekaýasynyň gahrymany Sapar gara ýagny otuz ýyl bäri özüne ýoldaş edinen duşman oskolkasyndan ejir çekip keselhana düşse-de, oňa ejizle-mek, ölüm hakda pikir etmek ýaly häsiýetler düý-bünden ýat. Uruşda Smolenkiniň eteginde agyr ýaralanyp gana bulaşyp ýatyrka owlagyny yzyna tirkäp bar-ýan geçiniň boýnundaky jaňjagazyň sesini eşidip özüniň diridigini bilen Sapar garaýaglygynyň düşünde bu geze-gem şol jaň sesi ýaňlanýar. Ol operasiýa edilýän jaýa

girende hem şol jaňjagaz diriligiň, ýaşayşyň ýaňy bolup onuň gulagyndan gidenok. Hekaýalaryň gahrymanlary merdemsî, ýaşayşa söýgi bilen, ynam bilen seredyärler. «Çöl kanuny» hekaýasynyň gahrymanlary Semýon bilen Jumagylyjyň dünýägarayşy biri-biriniňkä ters. Jumagylyja bolşewikleriň maksadyny düşündirjek bolup Semýonyň eden synanyşyklary puç bolýar. Semýonyň ýarasyna melhem edip, bolşewiklerden gaçyp çöle çykan adamlardan gorap, ýarasy gutulandan soň, ony barmany ýerine golaýladyp, Jumagylyç şeýle diýýär: «— Şuny bilip goý! Sen meni nirede görseňem aýamagyn, gözümden urgun! Duş geläýseň, mendenem gowulyga garaşma...» (sah 93). Hekaýanyň soňunda Semýonam, Jumagylyjam öz pikirinde galýar. Awtor başgaça çözügüt gözlemän utuş gazanypdyr. Ol türkmeniň arkama-arka aýlanyp gelyän ejize eýe çykmak däbini görkezmegi maksat edinipdir, şol maksadyna-da ýetipdir. Hekaýa özboluşly eser hökmünde okyjynyň ünsüni çekýär.

Ýygyndydaky hekaýalaryň hemmesiniň çeperçilik derejesi deň däl. «Pursat» hekaýasynda awtor esasy meseleden sowlup, gabat gelen goşmaça wakalary beýan etjek bolup eseri örän süýndiripdir. Üstesine-de, hekaýada ýiti garşylyk ýok. Netijede, öňe sürüljek bolunýan pikir aýdyňlaşmandyr. «Sarsgyn» hekaýasyndaky aýaly ölüp ýeke galan Sähediň hereketlerinde görelda alar ýaly zat ýok. Ol köplenç gamgyn ýagdaýda içini hümledig otyr ýa-da piwodyr şerapdan «dadan-soň» gyz-gelin görse, lak atjak bolup dur. Onuň öz önünde goýýan anyk maksady ýok.

«Özge ömür» hekaýasynda ýazyjy talantly aýdymçy Daňataryň obrazyny döretmäge synanyşýar. Ýöne awtor ol hakda gürrüň berip çäklenýär. Daňatar meşhur aýdymçy hökmünde okyjynyň göz önüne gelmeýär. Daňataryň sowuklamadan bokurdagyna zeper ýetip, näçe tagalla edilse-de, onuň şol keselden ölmegi hem böwrüni diňledýär.

A. Allanazarowda bu säwliklerden gaça durup, döwrebap eserleri döretmäge ýeterlik ukyp, taýýarlyk, ýazyjylyk zehin bar. Ol özünüň ýokarda seredilip geçilen powestdir hekaýalarynda durmuş hakykatyny dogruçyl beýan edýär.

AŞYR ORAZOW,
filologiya ylymlarynyň kandidaty.
29-njy oktyabr-1981 ý. «Ýaş kommunist».

ŞOWLY GOŞGULAR

Agageldi Allanazarow ösüp gelyän çagalar şahyrymyzyň biridir. Ol şu wagta çenli ýaşajyk okyjylara «At gaýraty», «Ýedi däne» atly kitaplaryny hödürledi. Indi bolsa şahyryň üçünji ýygyndysy körpelere gelip gowuşdy. «Pilotkaly gyzjagaz» atly bu kitapda şahyryň soňky ýyllarda döreden goşgularydyr poemalary ýerleşdirilipdir.

Tematiki dürlüligi bilen biziň göwnümüzden turan bu ýygynda A. Allanazarowyň şahyrana başarjaňlygynyň artýandygyna, körpe okyjylara ýarar ýaly gyzykly, täze pikirleri orta atýandygyny duýduryp duran ençeme goşgulara gözüň düşýär. Awtoryň täsirli eser döretmek

baradaky synanyşygy, gysgadan manyly pikirleri öňe sürmek üçin çalyşmasy köplenç kiçi göwrümlü goşgularda oňat netije beryär. Awtor şygry gereginden artyk azaldyberse, epiki suratlandyрма ýykgyň ediberse, onuň eserlerine köp sözlülük, guraksylyk aralaşýar. Ilki bilen şahyryň başarnykly taraplary dogrusynda söz açalyň. Ine, şahyryň «Keyik okara» atly goşgusy:

Görsün diýip keyikler,
Çykyp dur ol belende.
Buldy sagyp dolduran
Käseleri elinde.

Şahyr beýan edijilige, köp sözlülüğe berilmän, orta atmakçy bolan pikirini sanlyja setirde beýan edýär. Awtor tebigat peýza yna gezek gelende, dünýämizi bezäp duran daglar, baglar we gaýry gözellikler arkaly pikirini orta atmaly bolanda oňat başarnyk görkezýär. Eger şahyr ozalky kitabyna giren «Daglar» goşgusynda daglary asmana uçjak bolup duran raketa meňzeden bolsa, bu kitapdaky «Beyik men» şygrynda dagy çaga duýgusy bilen baglanyşdyrýar. Onuň belentliklerini ýaşajyk körpäniň göwnüni göteriji tebigat peýza y, predmet hökmünde ulanyar. Şeýdip awtor dag baradaky ozalky pikirini çuňlaşdyrýar.

Gaýramyzda gara dag,
Gaýşardyp dur döşüni.
Gitjek bir gün görmäge
Jülgelerni, daşyny.

Dyrmaşaryň daşlara,
Kynçylykdan haýykman.

Başym buluda ýeter,
Borun dagdan beýik men.

Ýygyndydaky ikinji bir şowly goşgular topary, ol hem çagalaryň gylyk-häsiýetlerini açmaga bagyşlanan şygrylardyr. Biz şahyryň ýumşaksy ýumaryň üsti bilen, körpeleriň geň-enaýy hereketleri arkaly çaga psihologiýasyna aralaşmagy başaryandygyny ozal bilýärdik. Şahyr täze kitabynda bu ugurdan kämilleşipdir. Şahyryň «Her gün, her gün», «Balykçy Ýusup», «Tayhar», «Meniň arzuwym», «Şular yöne»... ýaly şygrylarynda dürli-dürli çaga häsiýetlerine gabat gelyäris. Awtor akylyja, düşbüje, päkizeje çagalaryň berekellasyny ýetirip, ýalta, sözünde tapylmazak, garagol-bezzatlaryň satira arkaly «temmisi-ni» berýär.

Gitmekçi ol balyga,
Taýyn çeňňegi, tory.
Diýýär: «Menden sypaýmaz
Derýanyň balyklary!...»

Taýynlanýar şeýdip ol
Bir günü hem yranok.
Ýöne şindi Ýusuby
Köl boýunda gören ýok.
(«Balykçy Ýusup»)

Ýygyndydaky çaga häsiýetini açyp görkezyän goşgularyň zyy «Ganatlylar» atly poemajyga sapyp gidýär. Şahyryň körpeler üçin uly göwrümlü eser döretmäge ukyplydygyny subut edip duran bu eserde Ýazgeldi atly oglanjygyň — öz harby borjuna oňat ýerine

ýetirýän ýaş esgeriň oý-hyýalaryna aralaşylýar. Awto-ryň «Köşek bilen ala top» atly poema-ertekisi hem umuman, erbet çykmandyr. Ol çagalaryň fantaziýasyny ösdürmäge ep-esli derejede ýardam edip biljek. Ýy-gyndyda bar bolan beýleki käbir goşgular dogrusynda, olaryň çeperçilik taraplary hakynda ýene-de gürrüň etse bolardy. Ýöne ýokardaky söhbetimiz hem A. Alla-nazarowyň «Pilotkaly gyz» atly täze ýygyndysynyň şowly çykandygyny aňladyp dur. Bu ýygyndyda awto-ryň şahyrana başarjaňlygynyň artandygy, şeýle-de he-niz käbir kemçiliklerden halas däldigi duýulýar.

Olaryň ilkinjisi awtoryň heniz ozal köp gezek gaý-talanan, şeýle-de guraksy pikirlerden saplanyp bilmän-diginden ybaratdyr. Awtoryň «Köşek», «Säher» ýaly goşgularynda şahyrana gözlegler kemterlik edýär. Bu bolsa goşgynyň ýöntem, guraksy çykmagyna getirýär.

Parasatly diňin salyp,
Mahal-mahal gäwüş çalyň.
Köşek çölde aýlanyp ýör,
Ýerden esli saýlanyp ýör.
Ýok göwnünde gitsem küýi.
Nirä gitsin? Çöl oň öýi!
(«Köşek»)

Awtoryň bu goşgusyny okanyňda, oňa şygryň ahyrky setirlerindäki sorag bilen ýüzlensesiň gelyär. Dogrudan hem, köşek öz mekanyndan çykyp nirä gitsin?! Eger-de awtor köşegiň öri meýdanyny, enesini taşlap başga ýere gidip bilmeyändigini bilýän bolsa, «Ýerden esli saýla-nyp ýör» ýaly ýöntem pikirli guraksy goşgusyny häzir-

KÖRPELERİN DOSTY

Gürrün Agageldi Allanazarow hakynda baryar. Ol hakyky çagalar ýazyjysy. Onuň çap bolan kitaplarynyň käbirleriniň atlaryny ýatlap görelin — «Çal, tüýdügim», «Dagdanam beýik» (Moskwa), «Günüň öýi», «At gaýraty», «Ýedi däne», «Pilotkaly gyz», «Iner ýüki», «A» ýazyýan» we beýlekiler. Ýazyjynyň kitaplarynyň atlary, eýýäm şunuň ýaly hem awtoryň körpe okyjysynyň ýüregini, göwün matlaplaryny inçelik bilen duýýanlygyndan habar berýär. Eýsem-de bolsa, türkmen çagalarynyň «Tüýdügini saýradyp», «Dagdan-depeden beýik» bolmagy gadym durmuşda, her bir işde gadymy ýyndam ahalteke atlary ýaly gaýratly bolmagy, gerek ýerinde agyram, kynam bolsa «Iner yüküni» götermäge çalyşýanyny, hiç bolmanda şoňa göwün beslemeýänini tapmak aňsat bolmasa gerek.

Şahyryň eýýäm ilkinji kitaby edebiýatyň in kyn, ümmülmez meýdanyna okyjynyň gözünüň alnynda kiçi bolup bilýän ullakan ýazyjynyň, ýürekdeş şahyryň gelendigini buşlady.

Çal tüdügim,
Saýra hany,
Goý, diňlesin
Sähra seni...

Goý eşitsin,
Ejem janym.
— Otdan gelyär —
diýsin — hanym!

Dülli-dülli,
Dülli-dülli,
Öýe ýetdik —
Indi boldy.

Türkmen çagalar edebiyatynda tüýdükler hem tüýdükçiler barada goşgy kân ýazylypdy, olar şindi hem ýazylyar. Emma tüýdügiň owazyny gulagyna şeýdip ýetirip bilýän bu ter, tämiz goşgynyň olaryň içinde öz aýratyn orny bar. Ýadyňyzdamy, oglan tüýdügini goýup öýüne girip gitdi. Agageldi okyjysyny oglanjyk ýañadan daş çykyp, tüýdügini ikilenç ele alýança garaşmagy başaryar. Poeziýanyň körpelere boýun egýän sry-güýji, hem, megerem, munuň ýaly zatlarda bolsa gerek.

«Pilotkaly gyz» atly goşgular kitaby bilen şahyr türkmen çagalar poeziýasynda özboluşly ädim ätdi. Okyjylar kitapdan, durmuşyň köp röwüşli ahwalatlary, tebigat, haýwanlar dünýäsi barada şadyýan pikirlenýän çagalaryň ençemesi bilen tanyş boldular.

Taýharyňam düýelerden
Ýok däl ahyr artyk ýeri.
Düýäňkiden telim esse
Uly ýelken gulaklary.

Oň üstüne atlandygym
Şonda meniň çüwýär bagtym.
Mele taýhar Gyrat bolýar,
Men Görogly bolan wagtym.

Çagalaryň sagdyn, erkin ösmegi üçin şagalaňyň-şatlygyň gerekdigi barada inňän dogry belleýärler. Bu

möhüm meseleden çeper edebiýatyň, ylaýta-da, çagalar edebiýatynyň çetde galyp bilmejekdigi öz-özünden düşnükli. Eýsem-de bolsa, körpelere şu günki hödürülenilýän şygrylaryň içinde gaýtalanýan, lenji çykan, saly gowşak, «sesi boguk», «ýüzi salyk» goşgularyň az dældigini hem bellemek gerek.

Agageldi Allanazarow döredijiliginde körpe okyjy üçin inňän zerur bolan şol şadyýan äheňe, şagalaňly owaza juda üns beryär. Ol göräýmäge öň belli wakalara-da, on mün gezek görülen, synlanylan predmete-de başga bir tarapdan, üýtgeşik nazar bilen garamagy başaryär.

Hawa, şahyr goşgularynda gahrymanlarynyň ruhuna, dünýäsine girmegi suratlandyryan predmetleriniň inine «siňip gitmegi» ussatlyk bilen başaryär. Awtor ol ýa-da başga adaty predmet barada ýazanda oňa körpeleriň gözi bilen seretmegi şeýle bir başaryär weli duýman durkaň şahyryň gahrymanynyň ýanyna gaýdyp barýarsyň, şol predmeti ýenem-ýenem synlamak isleýärsiň.

Awtor, eýsem-de bolsa, eserlerine hemişe körpeleriň hut özüni gönüleyin ýa-da (çaga üçin onuň özüni gönüden-göni gatnaşdyrmanam ýazmak bolar ahyry) diňe utuş gazanýar. Onuň körpe gahrymanlary sada, näzik pikirli, emma belli-belli pursatlarda ululary-da oýlandyrmagyň hötdesinden gelyär. Mysal üçin, Agageldide «Enemiň äýnegi» atly goşgy bar. Awtoryň türkmençe-de, rusça-da çykan kitaplaryna girizilen bu goşgy barada belli rus şahyry Lew Oşanin hem öz wagtynda

hoşniyetli sözlerini aýdypdy. Goşgynyň mazmuny şeýle: «Oglanjyk enesiniň optiki äýnegini dakynyp görýär. Şonda oňa serçe gaz ýaly bolup, syçanjyk bolsa doňuz ýaly bolup görünýär...».

Üns beriň, oglanjygyň gözi gudratlarda eglenýär. Agageldi öz gahrymanlaryny şeýle täsin wakalar, şadyýan ahwalatlar bilen hem terbiýeleýär.

Agageldi Allanazarow soňky ýyllarda zehinli prozaçy hökmünde-de özüni tanatmaga ýetişdi. Onuň galamyňyň astyndan çykan «Ýedi däne», «Iner ýüki», «Gyrat» ýaly powestleri onlarça hekaýalary eýýäm kitap bolup edebiýat söýüjileriň tekjelerinden özlerine mynasyp orun aldylar. «Iner ýüki» powestiniň «Dru ba narodow» urnalynda çapa taýýarlanylýandygyny aýtsak bolsa, awtoryň tebigy zehininiň prozada-da öz yüzüni mynasyp görkezýändigine güwäçi bolman durmasa gerek.

Men desantçy esgerleriň durmuşyndan gyzykly söhbet açýan «Ýedi dänäniň» («Sem zerem») uruş ýyllarynyň türkmen çagalarynyň, ýetginjekleriniň başdan geçirişlerini juda beletlik bilen suratlandyryýan «Iner ýüküniň» («Týa elaya noşa»), türkmen halkynyň gözəl hem baý tebigatyny, halkyň arzuw-isleglerini, onuň meşhur ahal-teke atlaryna söýgüsini şahyranalyk bilen açyp görkezýän «Gyr atynyň» («Kon») mazmunyny häzir jikme-jik gürrüň bermekçi däl. Megerem, proza eserini beýle etmeli hem däl. Çünki, biziň şu belliklerimizi okan okyjynyň wagty gelende ol eserleri (awtoryň indiki döretjek eserleri bilen birlikde) hezil edip okajakdygyna birjik-de şübhäm ýok.

Pedagogika, adatça, çaga bilen «çaganyň özi ýaly bolup» çaganyň sadadan, çylşyrymly dünýäsine düşünişip, girip iş salyşmagy ündeýär. Bu ýazyjylyk kärine-de, megerem, dolulygyna degişlidir. Näden, eserleriň okyjyny terbiýelemek, ýamany-ýagşylyga tarap özgertmek üçin ýazylyanlygy çyn bolsa, onda ýazyjynyň-da pedagogikadan kän bir daşlaşara haky ýok. Umuman, haýsy bir nukdaý nazardan alsaň-da, çaga öz işine, dünýäsine ýasama oýun-henek, äsgermezlik bilen aralaşsaň halamaýar. Olar bu usuly, bu usulda döredilen ähli zady ýowuzlyk bilen ret edýärler. Şol sebäpli-de çagalar üçin eser döretmek küýüne münen awtorlar üçin körpeleriň oý-hyýalaryny, ösüp-özgerip duran arzuw-isleglerini, göwün ýüwürtmelerini zygiderli öwrenip okap durmaklyk möhüm wezipe bolup durýar. Şol jähtden, Agageldiniň haýsy bir goşgusyny, hekaýasyny, powesti-ni, poemasyny alsaň-da, gözün dokunýan, paýhasyňa ornaýan utuşlary görmek bolýar. Çünki Agageldi hemişe gözlegde, hemişe ýolda, hemişe ösüşde. Gözlegdäki, ýoldaky, ösüşdäki adam bolsa gadyrly hem gyzykly bolýar.

A. AŞYROW,

*TSSR Ýazyjylar soýuzynyň Mary oblast
bölüminiň jogapkär sekretary.*

24-nji mart - 1983 ý. «Lenin baýdagy».

«A» ÝAZÝAN OGLAN

Agageldi Allanazarow entek Moskwanyň M. Gorkiý adyndaky edebiyat institutynda okap ýörkä, «Edebiyat we sungat» gazetinde onuň dört sany şygrynyň çap

edileni ýadymda. Şonda institutyň professory, şahyr Lew Oşanin «Ýoluň ak bolsun, Agageldi!» diýipdi we şägirdi barada şeýle ýazypdy:

«Meniň seminarymda okaýan Agageldi Allanazarow şahyrana döredijiligiň dürli taraplary bilen gyzyklanýar. Şahyr özüniň ýaşajyk gahrymanynyň psihologiyasyna gaty oňat düşünyär. A. Allanazarow, hususan-da, şahyrana giperbolany ýerlikli ulanmagyň hötdesinden gelyär».

Ondan esli wagt geçdi. Agageldi Allanazarow bolsa döredijilik işine ymykly baş goşdy. Çagalara üçinem, ulular üçinem ýazdy. Şygyr hem ýazdy, proza eserini hem. Ýöne, halypasynyň belleýşi ýaly, «Onuň ýazýan zatlarynyň içinde has şowlusy, ünsüni özüne çekýäni çagalara niýetlenen goşgularydyr».

Agageldiniň çagalara üçin ýazýan goşgularyna köpden bäri belet. Neşirýat işgäri bolanym üçin, onuň «Edebiýat we sungat» gazetinde çap edilen şol şygyrlaryndan başlap, soňky goşgularynyň köpüsi meniň elimden geçdi diýsem, ýalňyş bolmasa gerek.

Şahyryň studentlik ýyllarynda ýazan şygyrlaryndan «At gaýraty» meniň has-da ýadymda galypdyr. Erteki formasynda ýazylan bary-ýogy baş bentlik goşguda adamkärçilik duýgusy, çagalara mähribanlyk, zähmete söýgi ýaly ündew öňe sürülýär. Şygyr belli çagalara şahyry, ýakynnda Türkmenistanyň Lenin komsomoly baýragyna mynasyp bolan Ýakow Akimiň terjimesi bilen «Pionerskaýa prawda» gazetinde çap edilende,

men Agageldä kesesinden guwandym. Gazetiň şol sanyny şindizem saklap ýörün.

Agageldi Allanazarowyň «Altyn şöhle», «At gaýraty», «Pilotkaly gyz», «A» ýazýan» kitaplaryna giren şygrylary türkmen çagalarynyň göwnünden turdy. Onuň goşgulary rus terjimeçileriniň ünsüni çekdi. Moskwanyň «Malýş», «Detskaýa literatura» neşirýatlary Agageldiniň kitaplaryny reňkli suratlar bilen bezäp, köp tira da neşir edip, bütisoýuz okyjysyna ýetirdiler. Eýsem, çagalar şahyrynyň goşgularynyň syry, üstünligi nämede? Muny şol eserleriň özünden gözlemeli. Özünü okamaly.

Agageldi Allanazarowyň öz döredijilik ýoly bar. Ol şygryň şygyr bolmagynda esasy rol oýnaýan detallary ýerbe-ýer ulanmagy başarýar. Ýyndam şemal-da, ýylgyryp duran Gün-de, «R» diýmegi öwrenip ýören garga-da, mahlasý, adam obrazyna giren ähli predmetlerem, liriki gahrymanam mydama aktiw hereket edýär. Liriki gahrymanyň hereketiniň aktiw bolşy ýaly, onuň durmuşa höwesi-de, tebigatyň gözelliglerine söýgüsi-de uly. Ol eline galam alsa, çeken suratlaryndan tebigat janlanýar, enesiniň äýnegini dakynyp seretse, serçeler ulalyp, ördege-gaza çalym edýär, şokoladlyklar kerpiçmikä diýdirýär, garynjalar taýhary ýadyňa düşürýär, syçanlar jojuga meňzeyär.

Awtor şu hili şygrylarynda giperbolany geregiçe ulanýar. Degişme äheňli şeýle goşgular ýaş okyjynyň ýadynda galýar.

Agageldi Allanazarowyň döredijiliginde ýene bir bellemeli zat: tebigylyk, synçylyk güýçli. «A» ýazýan»

şygrynda çaga durmuşy, çaga psihologiýasy juda ýerlikli, ynandyryjy berlipdir. Onda çaga durmuşyna mahsus detallaryň üsti bilen ýatda galyjy surat çekilýär. Heniz mekdebe barmadyk çaga eline hek alyp, harp ýazmagy öwrenýär. Çaga bilesigelijiligi, çaga höwesi ony erkine goýmaýar. Ol «A» harpyny maşynyň köne tekerine, öýüň basgançagyna, agaçlaryň ýüzüne ýazyp ýör. Şeýdibem, mekdebe barmanka, galam tutmaga, adyny ýazmaga ymtylýar. Eýsem, bu biziň hemmämiziň başymyzdan geçmedimi?

Çagalar şahyry Agageldi Allanazarowyň ýazýan goşgularynda ýene-de bellemeli zatlaryň biri: ol tebigatyň suratyny çekmäge köp ýykgyň edýär, tebigatyň janly hem jansyz predmetlerini adam obrazyna kân girizýär.

Şahyr kitapdan-kitaba kämilleşýär. Çagalar onuň goşgularyny höwes bilen okaýarlar, duşuşyklarda höwes bilen diňleýärler. Şahyra gerek zadam şulardyr. Şu jähtden men A. Allanazarowyň kitaplarynyň Türkmenistan Lenin komsomoly baýragyna hödürlenmegine şahyra goýul-ýan mynasyp sarpa diýip düşünýärim.

ÝAGMYR PIRGULYÝEW,
şahyr.

15-nji aprel - 1983 ý. «Mydam taýýar».

ÝENE-DE BIR ÄDIM

Türkmen sowet edebiyaty talantly awtorlaryň hasabynda barha baýlaşýar. Şol talantlaryň biri hem ýazyjy,

şahyr Agageldi Allanazarowdyr. Ýaňy-ýakynlaram ýaş ýazyjy hökmünde tanalýan bu awtor özüniň dürli öwüşgine baý eserleri bilen gysga wagtyň içinde köp-leriň ünsüni çekmegi başardy. Bu günki günde ol «At gaýraty», «Iner ýüki», «Dagdanam beýik», «Ýedi däne» ýaly ençeme kitabyň awtory hökmünde giňden tanalýar. Özem A. Allanazarow ulular üçinem ýazýar, körpeler üçinem. Onuň eserleri geljekde bu ýazyjydan has düýpli zatlara garaşmaga hukuk berýär.

Ýaňy-ýakynda bolsa «Magaryf» neşirýaty şahyryň goşgularynyň ýene bir ýygyndysyny çapdan çykardy. «A» ýazýan» diýen at bilen çap edilen bu ýygynda şahyryň dürli temadan ýazylan onlarça goşgusy bilen «Nur paýlaýan oglan» we «Atly bolsaň» atly poemalary hem ýerleşdirilipdir. Kiçi ýaşly mekdep okuwçylary üçin niýetlenen bu kitpçany başdan-aýak okap çykanynda şahyryň edebiýat äleminde ynamly ädim urýandygyna, kämelligiň alkymyna barýandygyna göz ýetirmek bolýar.

Tanaýan «A»-ny,
Ýazýaryn «A»-ny.
Indi köpelyär
«A»-laryň sany...

...Kyn däl «A» ýazmak,
Ünsli bolsaň,
Hekiň bölegni
Eliňe alsañ.

Eýläk bir aýak,
Beýläk bir aýak,
Ortasyna bolsa
Kiçijik taýak.

Bu setirler kitapça bilen adybir goşgy bolan «A» ýazýan» şygrydan alyndy. Alnan mysaldan görnüşi ýaly, bu goşgynyň liriki gahrymany ýaňy mekdebe gatnap başlap, harplary özbaşdak ýazmaga endik edinip ugran körpedir. Awtor öz nygtajak bolýan pikirini liriki gahrymanyň dilinden bermek bilen onuň okuw-ýazuwa hyjuwynyň çaksizdigini, höwesiniň güýçlüdigini aýdyňlyk bilen görkezmegiň hötdesinden gelipdir. Şeýle erjellik biziň körpe neslimize tutuşlygyna mahsusdyr. Şonuň üçin hem bu şygry islendik körpe okyjynyň edil özi hakda ýazylan ýaly kabul etmegi tebigy zatdyr.

Goşguda çeperçilik serişdeleriniň jaýba-jaý ulanylyşy hem göwnünden turýar. Aýratyn hem, onuň jemlemesi ýerine düşüpdür. Şahyr eseriň soňunda «Eýläk bir aýak, beýläk bir aýak, ortasyna bolsa kiçijik taýak» diýip, «A» harpynyň suratyny söz bilen çekmegi başarypdyr. Çünki bu setirler körpeleriň tiz ýadynda galjak we olara goldaw berjek. Körpeleriň ýakyn dostuna öwrüljek şeýle goşgular kitapda isledigiňçe bar.

Şahyryň poeziýasyny üns berip okadygyňça şeýle bir ýagdaý seni özüne çekip başlaýar. Ol hem bolsa A. Allanazarowyň goşgy setirlerinde inçe ýumora uly üns berilýänligidir. Edebi çeperçiligiň bir täri bolan eserde ýumor ulanmak tärini awtor öz gerek ýerinde peýdalanmagy, şeýdip okyjyny ýylgyrtmagy, özüne çek-

megi başaryar. Sözümiziň gury bolmazlygy üçin käbir mysallara ýüzlenmek bolardy. Mysal üçin, «Torgaý» atly bary-ýogy iki bentlijek şygry alyp görelin:

Galkyp ýerden derek boý,
Torgaý gökden esetdi.
Soňam janserek bolup,
Pelpelledi, ses etdi.

Näderini bilmän dur,
Güläymeli hut gülseň.
Näme beýle galdyň sen,
Düşüp bilmejek bolsaň.

Goşgyny okap çykanyňda hemişe görüp ýören zadyň, torgaýyň asmana galyp, bir duran ýerinde pelpelläp saýrap durşy göz öňüne gelyär. Birdenem, awtoryň suratlandyryşy ýaly, ýaňky torgaýyň beýge galyp, indem düşüp bilmän durşy göz öňüne gelip, ýylgyranyňy hem duýman galýarsyň.

Ýa-da beýleki bir şygryda «R» diýmäni öwrenýän garga hakynda goşguda hem şahyr ýumory ýerinde ulanyp bilipdir:

— Her oturan ýerinde,
Irginsiz «kar-karlaýaň»
Ardynýaňmy, garga, sen,
Garga kime gargaýaň?

— Biler bolsaň yüregmi
Men gargada arzuw kän.
Okuwa gitjek menem,
«R» diýmegi öwrenýän.

Ýumory şeýle işletmek äheni kitapda ýerleşdirilen «Kebelek», «Darbaz bulut», «Jemal», «Alma», «Galam alsam elime» , «Synag» we beýleki ençeme goşgularda hem güýçli duýulýar. Bu goşgularyň dili ýeňil. Şeýle bolansoň olar tiz ýatda galýar. Olarda şahyrana söz oýnatmalary, söz düzümleri, çeper meňzetmeler geregiçe ulanylypdyr. Bu bolsa ady agzalan eserleriň çeperçilik derejesiniň şu günüň okyjysynyň talabyny ödäp bilmegine getiripdir.

Eseriň çeperçiligi hakynda gürrüň edilende ýene bir zady bellemek gerek. Jüpüne düşen kapyýa eserde uly rol oýnaýar.

Şonuň üçinem şygyrda kapyýanyň owazlylygyna aýratyn üns bermek gerek. A. Allanazarow hem özüniň iň gowy goşgularynda şu nukdaýnazardan ugur alypdyr diýip aýtsak, dogry bolardy. Şeýle hem ol öz goşgy setirlerinde mümkin boldugyça öň ulanylmadyk kapyýalary işletmäge çalyşýar. Munuň özi gutlamaly ýagdaýdyr. Sebäbi soňky döwürde halys çakyry çykan kapyýalary ulanmak birhili ýoň bolup barýar.

Ýygyndydaky goşgulary birin-birin okanynda şahyryň çaga psihologiýasyna gowy düşünyändigine göz ýetirýärsiň. Şeýle bolansoň oňa çaga häsiýetini açyp görkezmek kyn hem düşmeýär. Aýratyn hem, awtor bilesigelişi, arzuwçyl çagalaryň obrazyny beýan etmede galamyny ezber işletmegiň hötdesinden gelýär. Mysal üçin, «Synag» atly goşgusynyň körpe gahrymany hem bilesigelişi çagalaryň tipinden. Ol pyşdyllaryň üç ýüz

ýyl ýaşayandyklaryny eşidipdir-de, indem ony syn-
agdan geçirmekçi bolýar:

Eşden günüm pyşdylañ,
Ýaşayanny üç ýüz ýyl,
(Şeýle uzak köp ýaşy
Ýaşanokmyş, düýe, pil...)

Baýra gidip getirdim
Bir oňatja pyşbaga.
Özem entek kiçijik —
— Üsti kerseni çaga.

Sanajak men şu günden
Ýaşan ýaşyn sanma-san.
Goý, ýaşasyn üç ýüz ýyl,
Çyn bolsa şol diýilýän.

Şeýle bilesigelişi çaganyň obrazyna «Yzlap yörsem şemaly», «Bagt», «Lýotçik bolsam», «Hekáyat», «Täjiň arzuwlary», «San sanaýan» ýaly şygrylarda hem duş gelmek bolýar.

Ýygyndyda ýerleşdirilen poemalar hakynda hem polo itel bellikler etmek mümkin. «Nur paýlaýan oglan» atly poemada simwoliki gahryman hereket edýär. Ol şer işler bilen bolýan söweşlerde barha taplanýar, bişişýär we ägirt güýjüň eýesi bolan pälwan bolup ýetişýär. Onuň niýeti dünýädäki ähli şer işleri ýok edip, bütin adamzada ýylylyk saçmakdan ybarat. Poemanyň soňunda ol şol maksadyna hem ýetýär.

Poemanyň şeýle jemlenmegi köne dünýäni agdaran rewolýusion güýçleri ýadyňa salýar. Dogrudanam, biziň

sosialistik hakykatymyz biziň bütin dünýäniň ýüreginde ot bolup alawlaýar, päk ýürekli her bir adam şol alawa bakan ymtylýar.

Kitapçanyň şowly taraplary hakynda entegem aýdara zat kän. Ýygynyndaky käbir goşgulary çintgäp otursaň, olaryň kemçilikli taraplarynyň hem bardygy duýulýar. Aýratyn hem, bu ýagdaý şahyr beýan etme tärini ulananda guraksylyga ýol berende duýulýar. Ýöne biz şol kemçilikleri nygtap oturmakçy däl. Sebäbi dörediji adamyň özi synçy bolýar. Şeýle hem ol öz eserleriniň kemçilikli taraplaryny ilden has ön görmegi başarýar. Bize bolsa awtoryň şol nogsanlyklary geljekde düzetjekdigine ynanmak galýar.

Sözümiziň soňunda bolsa, şahyryň täze kitabyňyň döredijilik meýdanynda ýene bir ädimdigini, özünem şowly ädimdigini nygtasymyz gelyär. Şeýle şowly ädimleriň awtory, aýratynam, onuň eserlerini okyjylar köpçüligine giňden tanadar diýen umydymyz bar. Sebäbi şu günki günün okyjysy talabalaýyk eserleriň gadyryny bilýän okyjy. Ol «çäji harpykdan saýlamagy» başarýar. Munuň özi bolsa edil durmuşda bolşy ýaly, edebiyatda hem möhüm zatdyr.

HOJABERDI ÇARYÝEW.

21-nji dekabir - 1982 ý. Marynyň «Lenin baýdagy».

TERBIÝEÇILIK ÄHMIÝETLI ESERLER

Türkmen çagalar poeziýasynyň soňky ýyllardaky talantly ösdürimleri barada gürrüň gidende, Agageldi

Allanazarowyň adynyň ilkinjileriň hatarynda agzalmagy megerem, bu şahyryň goşgularynyň okyjynyň ýa-da diňleýjiniň psihologiýasyna hoşamaý täsir edip, onuň kalbyny heýjana salyp bilýänligindedir.

Agageldi çagalar şahyry, esasanam, ol kiçi ýaşly mekdep okuwçylarynyň durmuşyndan ýazýar. Onuň türkmen dilinde çap edilen «Günüň öýi» (1977), «At gaýraty» (1978), «Pilotkaly gyz» (1980), «A» ýazýan» (1982), merkezi neşirýatda rus dilinde çykan «Çal, tüýdügim» (1978), «Dagdan-da beýik» (1979) atly poetik ýygyndylarynyň köpüsi şol ýaşdaky çagalar üçin niýetlenendir. Haýsy ýaşdakylary göz önüne tutup ýazanda, galamyny ezber işledip bilýändigini şahyryň hut özi duýanda, ana, şonda şol eserler şowly çykýar. Agageldi şony duýýar.

Beýle diýilse, Agageldi Allanazarowyň goşgulary diňe bir kiçi ýaşly mekdep okuwçylary üçindir diýip düşünmek nädogry bolar. Meniň pikirimçe, şol goşgular köplenç halatda çagalar üçin bolsa-da, ol goşgulary okamak, diňlemek ululara-da ýakymly bolýar. Şeýlelikde, Agageldiniň gürrüni edilýän kitaplaryndaky goşgularynyň gahrymanlarynyň, köplenç, kiçi ýaşly mekdep okuwçylary bolup, olara ulular üçin hem kiçiler bilen deň derejedäki goşgular diýip düşüňärin.

Geçen ýyl Agageldi bilen oba zähmetkeşleriniň arasynda gidip, olaryň arasynda çykyş etdik. Şonda men onuň çagalar hakyndaky goşgularyny uly ýaşlaryň auditoriýasynyň hem uly kanagatlanmak bilen kabul edýändiginiň ýene-de bir gezek şaýady boldum. Şahyr

şol gezekki çykyşlarynyň birinde «Habar beriň» diýen goşgusyny-da okapdy. Onda, ine, şeýle setirler bardy:

Meniň dostum ýitdi, dost
dagam dälde,
Daşarda gemren süňkleri
galdy...
Ady Alabaýdyr, guýrugy
uzyn,
Dilini görkezzer ýatanda
ýüzin.
Halaýany süňkdür, berip
göräýiň,
Eger iýmese, onda habar
beräýiň.

Çykyşdan soň bizi myhmançylyga çagyrdylar. Myhman baran ýerimiziň bir güjügi bar eken. Bärden baranymyzdan, ol guýrugyny bulaýlap, önümüzden çykdy, üstümize bökdi. Şonda Agageldi: — Tüýs tohum güjük eken, janawar! Ady nämekä munuň? — diýip, biziň bilen gelyän şol ýerli adamlaryň birine habar gatdy. Ol ýylgyrды-da: — Süňk berip göräýeris, eger iýse, ady Alabaýdyr — diýip, degişmä saldy.

Her bir degişmäniňem degişli esasy bolýar. Men muňa degişmedir diýip hem doly kepil geçip biljek däl. Ýöne şol goşgynyň diňleýjä diýseň ýarandygyny welin, şonda bilip galdym.

Agageldiniň goşgulary okalandan, diňlenenden soňra salym geçmänkä ýatdan çykyp gidiberyän goşgularyň

hilinden дәл. «Alma» atly ýekeje goşgynyň mysalynda-da oňa göz ýetirmek mümkin:

- Kaka, nirä gitjek?
- Alma ekjek hol pelde.
- Maňa-da görkezermiň?
- Gör, köwşüň geýip gel-de.
- Kaka, alma nirede?
- Şu ekyänim alma-da.
- Ol-a nahal ekeni,
Iýäýjekdim, bolmad-a.

Tebigata şahyrana nazar salmak, ondan özgeleriň gözüne ilmeýän özboluşly netije çykarmak Agageldiniň goşgularynyň häsiýetli aýratynlyklarynyň biridir. Şahyryň «Ýagyş ýagýar» atly goşgusyny okap görýänçäk, biz hersi bir şanige meňzäp bulutlardan tänip gaýdýan daşjagazlara baglar gulagyny deşdirýändir öydüp pikir hem etmändiris. Şol goşga çenli biz asyl baglaryň ýapragyna baglaryň gulagydyr öydübem pikir etmän ekenik. Şahyryň gözi bilen serdeniňizde, şemal «... baglaryň şahasyn yrap, berýär guşlara hiňnildik gurap». Agageldiniň şol hili goşgularynyň üsti bilen her bir ýaş okyjy tebigatdaky her bir zady, her bir predmeti janly göz önüne getirip bilýär.

Şahyr sýu etli, ylaýta-da, «Ene tokaý hem pil basan hakynda erteki», «Şir hakynda erteki» ýaly poetik eserlerinde körpe okyjylara haýyr bilen şer barada ynandyryjylyk hem sadalyk bilen gürrüň berýär. Bu ertekiler çagalara ýagşy-ýamanyň nämedigini öwretmekden daşgary tebigaty goramak ýaly asylyly ideýany

olaryň aňyna guýýar. Tebigaty goramak ideýasy «Lukman çöl, dertli aýy hakynda erteki» özboluşly beýanyyny tapýar. Şahyryň tebigaty goramak bilen baglanyşykly her bir goşgusy liriki gahrymanyň sosialistik Watanymyza bolan söýgüsi bilen utgaşyp gidýär.

Bir söz bilen aýdylanda, Agageldiniň eserleri ýaş nesli gözelligi duýmaga, tebigaty eserden goramaga, kommunistik gurluşygyň belent ymaratlaryny bina edýän zähmet adamlaryna meňzetmäge, Watany söymäge iteryär. Şu jähtden, edebiýata ýetmişinji ýyllarda ymykly hem ynamly gelen ýazyjy Agageldi Allanazarowyň eserleriniň Türkmenistan Lenin komsomoly baýragyna hödürlenmegini begenç duýgusy bilen makullasymyz gelyär.

KASYM NURBADOW,

şahyr.

20-nji aprel - 1983 ý. «Mugallymlar gazeti».

BAÝRAGA MYNASYP

Çagalar şahyry Agageldi Allanazarow heniz Marynyň pedagogik uçilişesinde okaýarka, çagalar üçin oňat goşgular ýazýardy. Marynyň «Lenin baýdagy» gazetiniň ýanyndaky edebiýat birleşmesinde okaýan goşgularyny diňläp, biziň ýaş şahyra gözümüz gidýärdi. Agageldi şondan bäri oňat goşgulary hem poemalary bilen metbugatda çykyş edip gelyär. Soňra ol Moskwanyň M. Gorkiý adyndaky edebiýat institutyny gutardy. Agageldiniň döredijiligi Moskwada okan döwründe has-da kämilleşdi. Onuň nowella häsiýetli goşgulary moskwaly terjimeçileriň hem ünsüni özüne çekdi.

Häzir Agageldi türkmen hem rus dilinde neşir edilen birnäçe kitapçalaryň awtory. Has dogrusy, «Günün öýi», «At gaýraty», «Pilotkaly gyz» ýaly poeziýa kitaplary Aşgabatda, «Çal, tüýdügim» («Igray, moýa du-doçka»), «Dagdanam beýik» («Wyşe, çem gora») ýaly kitapçalary Moskwada çapdan çykdy.

Agageldi Allanazarow diňe goşgy ýazmak bilen hem çäklenmän, eýsem, soňky döwürlerde çeper proza bilen hem iş salyşýar. Onuň ýaş ýetginjekleriň durmuşyndan ýazan hekaýalary, esger durmuşyndan söhbet açýan «Ýedi däne» powesti hem aýratyn kitap bolup, okyjylaryň söýgüsini gazandy.

Görşümüz ýaly, çagalar şahyry hökmünde, prozaçy hökmünde eýýäm respublikamyzyň çäklerinden daşarda hem adygyp ugran Agageldi Allanazarow ep-esli iş etmäge yetişdi. Şahyryň şu eserleriniň Türkmenistanyň Lenin komsomoly baýragyna hödürlenmegi gutlamaly, oňlamaly hadysa.

Şahyryň «Enemiň äýnegi» atly goşgusy çaga dili bilen, çaga psihologiýasy bilen ýazylan. Bu goşgyny belli rus şahyry Lew Oşanin metbugatda örän dogry öwüpdü. Şeýle sada, şonuň bilen birlikde çuň manyly, örän synçylyk bilen ýazylan, fantaziýa baý goşgular şahyryň döredijiliginde başga-da kän. Şahyryň «Ylgap barýan» diýen goşgusy hem örän täsirli. «Men mamamlara tarap ylgap barýan weli, mamamlaň obasy hem maňa tarap bärlik ylgap, howlugyp gelyär» diýilýän pikiri öz içine alýan bu goşguda çaganyň ruhy ahwalatyna örän çeper, psihologik nukdaý nazardan

düşünmek bolýar. Lirik gahrymany hem, obany hem hereketde synlaýarys. Sebäbi oglanjygyň ýüreginde höwes hem mamasyna bolan söýgi bar, mamasy hem agtygyny söýýär. Ine, şu ýakynlyk uzakda duran obany herekete getirýär.

Şahyryň giperbolasy bizi ertekiler dünýäsine äkidýär. Şeýle ýagdaý türkmen halk ertekisinde köp gabat gelýär. Diýmek, şahyr halk döredijiligini oňat bilýär, ondan ussatlarça, täzeçe öwüşginler tapýar. «Taýak iýmek» diýen söz düzümi şu ýerde örän jaýdar ulanylýar. Bu bolsa çaga «Et iýmek» bilen «Taýak iýmek» diýen aňlatmalaryň aýra-áýra zatlygyny düşündirmäge kömek edýär.

Şahyryň şunuň ýaly oňat goşgularyndan kän mysallar getirmek mümkin. Şahyryň suratkeşlik bilen ýazan «Tolkunlaň güwläp gelyän ýerinde», «Meniň reňklerim», «Gezelenje gelen Aý», «Ýol», «Sary gawun», «Ýagyş ýagýar», «Çabga», «Nurynyň galamy» ýaly onlarça goşgularynda, «Ene tokaý hem pil basan hakynda erteki», «Ýyldyzyň ýoly» diýen poemalarda çaga durmuşy, çaga häsiýetleri örän inçeden yzarlanýar. Şahyr tebigata hem çaganyň gözi bilen seredýär. Ine, mysal:

Seretdi ol depeden
Alaňlaryň gerşine.

Ak şöhleler guş bolup
Gondy çöpe, kirşene.
(«Gezelenje gelen Aý»)

Şahyryň goşgularyndaky nowella äheňlilik, synçylyk, suratkeşlik, diliň çeper serişdelerinden ussatlyk bilen peýdalanyp bilmek onuň proza eserlerine hem geçipdir. Çagalar üçin ýazylan eserlerde iň zerur bolan zatlar şahyryň çagalar dünýäsine çuň aralaşyandygyna, olaryň ýüreklerinde orun alyandygyna şaýatlyk edýär. Şahyryň eserlerinde terbiýeleýjilik äheňi güýçli. Ýaş nesli kommunistik ruhda terbiýelemek barada partiýamyz hem hökümetimiz ummasyz kän alada edýär. Şol aladanyň, şol terbiýäniň bir pudagy bolsa çagalar edebiýaty. Çagalar edebiýatynda yhlas bilen zähmet çekýän şahyryň eserleri şol umumy işe goşantdyr. Agageldi Allazarowyň çagalar üçin ýazýan iň oňat eserlerine Türkmenistanyň Lenin komsomoly baýragy berilse, çagalar hem, biz hem begenerdik.

ATAMYRAT ATABAÝEW,
*şahyr, Türkmenistanyň Lenin komsomoly
baýragynyň laureaty. «Mydam taýýar».*

MERTEBÄ MYNASYP ŞAHYR

Moskwanyň Aleksey Maksimowiç Gorkiy adyndaky edebiýat institutynyň uçurymy Agageldi Allazarow öz stilini, öz poçerkini tapyp, soňky ýyllarda diýseň önjeýli işläp, okyjylar köpçüliginiň, edebi jemgyýetçiligiň, tankydyň gowy bahasyna mynasyp boldy. Onuň «Altyn şöhle» (Ýygyndy I. Pudakow bilen şärikdeş çap edildi). «At gaýraty», «Ýedi däne», «Pilotkaly gyz», «Iner ýüki», «A» ýazýan» kitaplary türkmen okyjylaryna gowuşsa, «Malys» hem «Detskaýa literatura»

neşirýatlarynyň çapdan çykaran «Igraý, moýa dudoçka», «Wyşe, çem gora» kitaplary Bütinsoýuz okyjylaryna ýetirildi. Agageldiniň goşgularydyr hekaýalary gazak, ukrain, özbek, belorus, gyrgyz, şeýle hem wenger, «Iner ýüki» powesti bolgar diline terjime edildi. Agageldi Allanazarowyň goşgulary, powestleri merkezi gazet-urnallarda hem yzygiderli berlip dur.

Gowy şahyryň döredijiliginiň öz dünýäsi, öz howasy, öz tebigaty, öz gahrymanlary bolýar. Agageldiniň isle öz poeziýasyny, isle prozasyny okaň, onda hol alyslardan dumanlap görünýän Hinduguş dagy, ondan lagly-göwhere berimsiz daşlary ýoluna düşenip sallanjyrap düşüp gelyän Murgap derýasy, ýel-ýagmyryň sypalaý-sypalaý owadanlan baýyrlary, dünle çöli oýaryp, güsürdeşip geçip giden ýylky sürüsi, atlas ýaprakly pisse agaçlary, umuman, Pendi etrabyňyň, türkmen topragynyň gözelligleri göz önüňize ýaýylar-da, şadyýan ak köýneklige oglanjyk janlanar. Şahyryň fantaziýasy näçe baý bolsa, onuň «toslamalary» şonça-da ynandyryjy bolýar. «Aýagy çepeklije», ak köýneklige oglanjyk goňşy oba — mamalaryna gezelenje barýar. Özem ylgap barýar. Onuň mamasyny göresi gelipdir.

Birdenkän obaň özem
Ylgaberdi maňa bakan.
Men-ä barýan mamamlara,
Oba nirä howlugýarkan?

Oba, elbetde, oglanjyk bilen duşuşmaga howlugýar. Ýene bir goşgusynda şol oglanjyk öz öýlerinden çykýan

ýoly kowalamaga başlaýar. Ýol gaçýar, oglanjyk kowalaýar. Ýol kä ýapa ýarmaşyp, kä pes aşak inip gaçýar.

Esli gaçanson
Ýadady, irdi.
Baryp Marallaň
Öýlerne girdi.

Şahyryň fantaziýasy oba-da, ýola-da jan berýär-de, çagalaryň pikir ediş dünýäsine täze bir penjire açyp goýberýär. Şol ak köýneklige oglanjyk eşegine ot ýükläp gelyär. Ol çaga göwnüne ýeterden haýal ýöreyär, ine, şonda oglanjyk dilli tüýdügine ýapyşýar, şeýdibem ol dessine gelyär.

Dülli-dülli,
Dülli-dülli.
Öýe ýetdik —
Indi boldy.

Günleriň bir günü şol oglanjyk çabgada galýar. Oglanjyk süllümbaý bolup öýlerine ylgaýar, ýyldyrym çakýar, gök gürleyär. Oglanjyk bolsa suw-seleniň içinden şapadaňlap gelşine, çabga janly zat hökmünde seretýär. Goşgy:

Kowalap geldi ol
Öýmüze çenli —

— diýibem tamamlanýar. Agageldiniň bu baý fantaziýaly, alçak, akylly, göwnaçyk liriki gahrymany şeýdip goşgudan-goşga geçýär, goşgudan-goşga ulalýar, iň gowy tarapam kämilleşýär.

Ol oglanjyk «Ýyldyzyň ýoly» atly poemasynda diýseň romantik, «Nur paýlaýan oglan» atly poemasynda bolsa diýseň bilesigeliji. Oglanjygyň öz gyzykly dünýäsi, Welnar aga ýaly agasy, Jemal eje ýaly mamasy, paraşýutçy Mişa ýaly dostlary bar.

Çagalar goşgulary diňe çagalar üçin ýazylmaýar, sebäbi uly adamlaram käte çagalygyna gaýdyp barmak isleýärler. Uly adamlaryň hakydasynda çagalygy ýaşayar ahyry. Eger çagalar goşgularyny okan ulular biparhlygyna galsalar, onda ol goşgular gowy çaga goşgulary däldirler.

Bir şadyýan bagşy syçan
Dutar çaldy, aýdym aýtdy.
Ony görüp myr-myry pişik,
Törden telesahna gaýtdy.

Şirin-şirin aýdym diňläp,
Myr-myry derrew meýmiredi.
«Müň ýaşa sen, bagşym!» diýdi,
Alkyş aýtdy, baş yrady.

Gutaranson täsini konsert,
— Sag bol — diýdi —
güýmäniň!
Hemem şeýle begendi ol
Bu syçany iýmänine.

Bu goşgyny okan körpeler bilen bir hatarda uly adamlaryňam kalbynda şatlyk duýgusynyň oýanandygy ikuçsyz.

Agageldiniň poeziýasynyň juda baý fantaziýasy, güýçli simwolikasy, çuň hem sada filosofiyasy bar.

Çeper detallar, meňzetmeler, obrazlar diýseň şahyryna ulanylýar. Şahyr her pikiri özüçe, täzeçe aýdýar. Bu bolsa Agageldiniň goşgularynyň ýadynda galmagyna getirýär. Şahyryň türkmen halk döredijiligini çuňňur bilmegi onuň goşgularynyň diliniň ýeňil bolmagyna, halky bolmagyna ýardam edýär. «Lukman, çöl, dertli aýy hakynda», «Şir hakynda erteki», «Köşek bilen ala top» ýaly erteki-poemalary şahyryň fantaziýasy tarapyndan ýazylan ertekä däl-de, halk döredijiligine çalym edip dur.

Agageldi Allanazarowyň «Ýedi däne» powesti prozada ilkinji synanyşygy. Ýaş desantçy-esgeriň durmuşyndan ýazylan ýumora baý gyzykly bu powest diýseň şahyryna ýazylypdyr. «Iner ýüki», «Gyr atyň howalasy» powestleri, «Alabaý», «Goja», «Çöl balladasy», «Çöl kanuny», «Urşa giden adam», «Prometey» ýaly özboluşly hekaýalary ýaşlaryň arasynda bolýan edebi jedellerde köp ýüzlenilýän eserler. «Goja» hem «Çöl balladasy» hekaýalarynda türkmen tebigatynyň, haýwanat düýäsiniň ajaýyp kartinasy çekilen bolsa, «Ýedi däne», «Iner ýüki» powestlerinde ynsan häsiýetleriniň galereýasy bar diýsek, öte geçdigimiz bolmaz. «Iner ýüki» powesti direnişip duran atlaryny fronta iberip, boşap galan obada «wagtyndan ir ýetişen» nesliň wekili Ýazly hakynda söhbet açýar. Ýazlynyň kakasy işçi batalýonynda, agalary Döwlet, Nurly, Agamyrat, Sähetmyrat dagy uruşda, hojalykbaşy bolup Ýazly galýar. Ol kişi kimin kolhozda işlemeli, okuwyny okamaly, gijeler körek arassalamaly, maşgala aç galmaz ýaly derýa çeňňegem atmaly... Garaz,

onuň işi başyndan agdyk. Elbetde, uruş ýyllarynyň oglanjyklarynyň ykbaly hakynda ýazylan powestlere mahsus ähli kynçylyklar, borçlar, aladalar Ýazlyňam başynda bar. Emma her bir kynçylyk bilen göreşýän Ýazlyda mert ýigitlere mahsus namys duýgusynyň oýanmagy, şol duýgy bilen azgynlyga meýilli sklad müdiriniň önünde dag kimin durmagy Ýazlynyň obrazyna bütewilik beripdir. Gaýduwsyzlyk, edenlilik, batyrlyk Ýazlyny gowy dostlaryň birine öwürýär.

Milli kolorite, milli häsiýete baýdygy, ýönekeý, sada dilde ýazylyp, uly meseleleri gozgan bu eser, ön belläp geçişimiz ýaly, rus hem bolgar dillerine terjime edildi.

Agageldi ulular üçinem goşgy ýazýar. SSSR-iň döredilmeginiň 60 ýyllygy mynasybetli geçirilen edebi konkursda onuň «Gyzyl oduň uçguny» poemasy üçünji baýraga mynasyp boldy.

Agageldi Allanazarow öz goşgulary bilen kä çagalar bagynda, kä pionerler köşgünde, kä kolhoz-sowhozlaryň meýdan düşelgelerinde çykyş edip, okyjylaryny geljege bakan alyp barýar. Atalaryň rewolýusion däbini dowam etdirjek leninçi nesli taýýarlamak üçin döredýär, zähmet çekýär. Onuň iki ýygyndysyny rus diline terjime eden görnükli rus şahyry Ýakow Akim: «Men Allanazarowyň poeziýasyna aýratyn sarpa goýýaryn, sebäbi yürekden ýazylan, halky, milli kolorite baý. Şeýle goşgularyň biziň körpe okyjylarymyza zerurlygy üçinem men Agageldiniň goşgularyny terjime edýärim» diýipdi. Agageldiniň kitabyna sözbaşy ýazyp, şahyryň poeziýasynyň rus okyjylaryna ýetmegi üçin aladalanypdy.

Talantly Agageldi Allanazarowyň ideýa taýdan sagdyn, aktual problemalary gozgaýan, kommunizm guruhy ýaş nesliň ruhy dünýäsini baýlaşdyrýan, täze gözüetimler açýan, filosofiki pähimlere ýugrulan «Ýedi däne», «Iner ýüki» powestleri, çagalygynyň gyzykly dünýäsinden söhbet açýan «At gaýraty», «Pilotkaly gyz», «A» ýazýan» ýaly kitaplarynyň her biri hakynda metbugatda birnäçe makalalar ýazyldy. Şu kitaplar Türkmenistanyň Lenin komsomoly baýragyna hödürlenmegini tüýs ýüregimizden makullaýarys. Agageldi şol mertebeli ada mynasyp şahyr.

NOBATGULY REJEBOW,
şahyr.

Mart - 1983 ý. «Ýaş kommunist».

ÖZ ÝYLDYZYŇNY TAP

Bu kitabyň daş ýüzünde, wepaly atynyň üstünde gumuň ýaşajysy suratlandyrylypdyr. Onuň ýanynda özleriniň işçi geýimlerindäki ýaş mehanizatorlar, ak halatly sagymçy aýal, kölegede dynç alyp ýatan köşejik we oýna gyzygan kiçijik güjüjek. Agageldi Allanazarowyň goşgular ýygnyndysyndaky ýaş gahrymanlary dünýä inen gününden başlap, hut şu ýokardaky suratlandyrylan durmuşda ýaşayar.

At, düýe we güjüjek — onuň wepaly hemralary. Ynamly dostlary bolan — ulular, elmydama onuň ýanynda. Öz işlerine ussat bolan şu adamlardan oglanjygyň tälim alasy gelyär. Kitabyň adam şundan gelip

çykýar, ol rus dilinde çapdan çykan «Men ussatlaryň arasynda» diýlip atlandyrylýar.

Ussatlaryň kitabyň daş ýüzünde suratlandyrylmagy ýöne ýerden däl. Bir damja suw Günüň şöhesiniň görnüşi dek, şahyr hem goşgularyndaky wakalary öz şahsy durmuşyndan alýar. Ol Murgabyň kenar ýakasýnda ýerleşen obada, köp çagaly maşgalada ösüp-ulalýar. Şahyryň kakasy mehanizator bolupdyr. Şu sebäplem özüne ýakyn bolan tebigaty hakykatdan alyp şekillendirýär.

Goşgularyň köpüsinde şahyr öz ene topragyna guşuň uçuş belentliginden garaýar. «Daňyň atmagy» atly goşgusynda guşlar barada ýazýar. «Dag» goşgusynda oglanjyk bulutlardan-da has ýokary depä münmek arzuwyny ýüreginde besleýär. Agageldi Allazarowyň başga bir goşgusy «Şemaly kowup ýetmek» diýlip atlandyrylýar.

Marallaryň yzyna seretmäni kiçijik gahryman ilkinji äden ädiminden başlaýar, şeýlelikde, ol zähmete uýgunlaşýar. Soňra oglanjyk enesine we atasyna güýjüniň yetdiginden kömek edýär. «Men ussatlaryň arasynda» diýlip atlandyrylan we şonuň bilen birlikde, kitabyň umumy adyny beren goşgusynda, kiçijik gahryman ulularyň, esasanam, traktorçynyň, sagymçynyň we çopanyň ýerine ýetirýän işleri barada oýlanýar. Özüne galanda bolsa, ol suwçy bolmagyň arzuwynda, sebäp diýseň, biziň yssy ölkämizde bu käriň ähmiýeti örän uludyr. Adamlara gerekli bolmak — munuň özi aňsat iş däl, onuň üçin ýadawsyz we tutanýerlilik zerurdyr.

Şu zatlar hakynda şahyr «Ýyldyzyny tapar» atly goşgusynda oýlanýar. Formasy boýunça bu goşgy ertekä golaý. Her agşam çagy, kölüň ýakasynda oturyp, Ýlýas atly oglanjyk ýyldyzlaryň suwuň içinde şöhlelenişini synlaýar. Ýlýasda şol ýyldyzjyklary eliniň aýasy bilen susup almak hyýaly döreyär, emma ol ýüzmäni bile-nok. Muňa garamazdan, ol maksadyndan dänenok. Gaýtam, gorkusyndan üstün çykyp, birnäçe günün dowamynda ol irmän, ýadaman, suwuň üstünde saklan-many öwrenýär, emma ýyldyzlar el ýetmezlikde galýar.

Agageldi Allanazarowyň ýaş okyjylara edýän ýeke-täk arzuwy — durmuşda öz ýoluňy, öz ýyldyzyňy tapmak.

Biziň gürrüňini eden goşgularymyzy Ýakow Akim, Wladimir Orlow we beýleki görnükli çagalar şahyrlary rus diline terjime edipdirler.

L. SEMÝONOWA.

15-nji dekabr - 1987 ý. «Mydam taýýar».

**AGAGELDI ALLANAZAROWYŇ «BIR BAR EKEN»
DIÝEN AT BILEN TAÝÝARLAN GOŞGULAR KITABYNA
SYN. «MAGARYF», 1987, 10 Ç/L.**

A. Allanazarow çagalar şahyry hökmünde eýýäm ykrar edilen adam. Onuň Aşgabatda we Moskwada ýörite çagalara niýetlenilip neşir edilen eserlerini körpe okyjylar höwes bilen okaýarlar.

Bir bar eken... onuň bu ugurda taýýarlan täze saldamly kitaby. Men ony ünsli okap çykdy.

Ozaly bilen tutuş kitabyň ertekiçilik ruha ýugrulandygyny, onda ençeme erteki-goşgynyň we erteki poemanyň ýerleşdirilendigini, erteki däl häsiýetli şygrylarda hem olara, köplenç, simwolik predmetleriň gatnaşdyrylýandygyny — ösümlikleriň, haýwanlaryň, tebigat bölekleriniň jana, zybana getirilýändigini, şeýle bolansoň olaryň-da şol umumy ertekiçilik ruha belli derejede ýakynlaşýandygyny aýdasym gelýär. Bu ýagdaý kitabyň adynyň jüpüne düşendigini, onuň tutuş kitabyň içindäki goşgularyň, poemalaryň mazmunyna laýyk gelýändigini hem alamatlandyrýar.

A. Allanazarow näme hakda gürrüň etse-de, öz diýjek bolýan pikirini, ol ýa-da beýleki predmetiň suratyny çekmek bilen, şeýdibem ony çaga üçin kabul ederlikli ýagdaýda orta atýar. Bu megerem, onuň çagalar şygrylarynyň özboluşly taraplarynyň biridir. Her hal onuň «Bir bar eken», «Kyn klas», «Iň oňat pasyl haýsy» (dört goşgy), «At gaýraty», «Meniň reňklerim», «Gezelenje gelen Aý», «Possunly paraşyutçy», «Habar beräýiň», «A» ýazýan», «Gün», «BAM-da bolan waka», «Awda», «Biziň krokodilimiz», «On obadan kowlan it», «Säher-säherler» ýaly onlarça goşgularynyň körpe okyjyny biparh goýmajakdygy welin hakykat. Onsoňam bu goşgularyň aglabasynda ýaşajyk okyjy pikirlenende pikirlenen şekilli pikirlenmäge mejbur edýän çeperçilik tärleri bar. On obadan kowlup, soňam tokaýa gidip, şol ýerde uzak wagtlap ýaşan we ýabanylaşan, tokaýdan çykanda hakyky möjege öwrülen (häsiýet göz önünde tutulýar) it, eýsem, okyjyny durmuş hakda ymykly

oýlanmagyny hasyl etmeýärimi näme? Şunuň ýaly goşgulary, adatça, çaga üçin agyr, düşümesi kyn hasaplaýarlar. Meniň pikirimçe, şeýle garaýyş nädogry. Şol nädogry garaýşa hatda azy ýaran çagalar şahyrlarynyň-da gulak gabardyp ýörmegi çagalar poeziýasyny has beter emelileşdirýär, ony juda pes derejede sadalaşdyrýar.

A. Allanazarowyň täze taýýarlan bu goşgular kitabynyň tematiki gerimi gaty giň. Şygry ölçegleriniň ululyk-kiçilik derejeleri, formalaryň başga-başgalygy oňat täsir galdyrýar. Şu ýagdaýlar okyjynyň kitaby okýarka ýadamazlygyna şertler döredýär. Şularyň esasynda bellemeli zat — goşgularyň ideýa taýdan sagdynlygydyr, olaryň öwredijilik tarapydyr. Ideýa näçe maňza batnykly bolsa, ol eseriň täsirine täsir goşýar.

Şahyryň kitabynda entek üns bermeli ýagdaýlar hem bar. Garpyz, düýe, pişik, şemal, Gün hakda birnäçe goşgy bar. Şolar hakdaky pikirlere hut şeýle at goýulmadyk goşgularda hem gabat gelinýär. Biziň pikirimizçe, şol bir temadaş goşgulary tutuşlygyna kitaba girizmek bilen awtor utuş gazanmaýar. Gaýtam, ol kitabyň umumy gymmatyny peseldýär. Şeýle hem awtor ýerliksiz gysgaltmalara (meň, seň, çozşy, günmüz, garaşlan, giders, gelyändirn, lowurdysna we ş.m.) ýol berýär. Indi kämilleşdi diýip ýören awtorymyzyň şeýle gysgaltmalara ýol bermegi gelşikli däl. Çagalar poeziýasynda diliň arassalygyna näçe üns berilse, şonça-da gowudyr. Bu zatlara täzeden göz gezdirmelidir. Hökmany suratda defisli ýazylmaly sözlerem öz belligi bilen ýazylmaýar. Tutuş golýazmadaky bu ýagdaý ýakymсыз täsir galdyrýar.

Şahyryň wagtal-wagtal kapyýa (owaz) meselesine geleňsiz çemeleşýändiginem aýdalyň. «Eý, görüp» diýen söze «Güm bolup» kapyýa bolup bilermi? «Telim» sözi «bilen» sözi bilen owazdaşmy? Elbetde, ýok.

Aslynda täzelik görünmeýän şygrylar-da bar. «Beýik men», «Şalgam» goşgulary, suratçynyň özünden öň Günün suratyny çekýän çeşme hakdaky goşgular şolar ýalydyr.

Dogry, «Şalgam» diýen goşguda awtor ile belli ertekini durmuş bilen ýakynlaşdyrmaga çalyşýar. Her halda-da ol şol ertekiniň öz täsirinden artyk täsir döremeyär. «Diktant», «Ýolbars», «Güzerde», «Garga bilen bolan gürrüň» ýaly şygrylaryň soňky bentleri täzeden işlenilse, güýçlendirilse gowy boljak. Mysal üçin, «Ýolbarsyň» soňky bendi:

Gaşyna ýakmadygyň
Bada-bat işi gaýdýar.
«Ýolbars-ýolbars — diýilse
Özüm şolmukam öydýär.

Hiç neneň däl. Şeýle-de bolsa bu bent:

Göwnüne ýakmadygy
Kowalap ýör, kowup ýör,
«Ýolbars-ýolbars — diýilse,
Men şolmukam» diýip ýör

— görnüşde alynsa gowy boljak ýaly. Goşgular barada ýene birnäçe bellik etmek mümkin. Men olary originala galam bilen belleşdirdim.

Kitaba «Ýyldyzyň ýoly», «Köşek bilen ala top», «Kerim bilen bal arylar» ýaly poemalar girizilipdir. Bu poemalar çeperçilik taýyndanam, wakalaryň baglaşygy we gowy aýdyňlaşýandygy bilenem şowly çykypdyr.

Sözümizi jemläp aýtsak, A. Allanazarowyň «Bir bar eken» goşgular ýygyndysy kitap edilip çykarylsa, ol ýaşajyk okyjylaryň söýüp okalyan kitaby bolar diýip pikir edýäris.

AHMET MÄMMEDOW.

16.XI.1987 ý.

DÜNYÄNIŇ ÖZÜNIŇ GURLUŞY ŞEÝLE: KIÇIJKLER KEM-KEMDEN ÖSÝÄRLER, ULALÝARLAR

Biz öz ýurdumyzda çagalar ýazyjylarynyň in gowularynyň biri Agageldi Allanazarow diýýäris. Onuň in gowularyň biridigini indi ýazyjy-şahyrlaryň hemmesi-de ykrar edýär. Ýöne onuň in gowulygyny her kim özüçe görýär. Munuň bolmalysy hem şeýle, çünki edebiyat diýlen düşünje geometriýadaky teoremlar ýa-da filosofiýadaky kada-kanunlar (şularsyzam-a döränok weli) bilen döränok, ol özüniň emosional güýjüne baýrynýar. Emosiýa hem her kime bir hiliräk täsir edýär, her kimde bir hiliräk döreyär.

Edil beýlekiler ýaly, ony menem özümçe gowy görýärim. Nähili? Türkmenistany menem gowy bilýärim, ýöne Agageldi Allanazarowyň çagalar üçin ýazan eserlerini okamsoň, Türkmenistany ikinji gezek tanaýaryn.

Türkmenistan diýlende, köp kişi derrew uç-gyraksyz ümmülmez Garagumy göz önüne getirýär. Dogry edýär.

Sebäbi ýurdumyzyň esasy bölegini Garagum eýeleýär. Ýöne Garagum bize asmandan inen üýtgeşik dünýä däl, ol Ýer şary diýlen uly dünýäniň bir künjegi. Onuňam özüniň delje-delje ösümlükler, haýwanat hem pasyllar dünýäsi bar. Onuňam iki gününüň biri-birine meňzejek gumany ýok. Garagum wagtyň ygtyýaryndaky giňişlik, edil beýleki ýerler ýaly olam her sagatsaýy, günsaýy üýtgäp, özgerip dur.

Ýöne Türkmenistan diňe Garagumdan ybaratam däl, onuň bir tarapyny Kaspi deňzi tutsa, serhediniň beýleki tarapyny Jeýhun jähekläp ýatyr, ilerki serhedini Köpetdag eýelese, gaýra tarapyny gadymy Horezmin ýanap ýatyr. Bularyň hersi özbaşdak bir dünýä, edil şonuň ýaly hem Agageldiniň özüniň dünýä inen etraby, saryklaryň mekany üýtgeşik bir hazyna — Ýolöten, Tagtabazar, Guşgy etraplary bahar aýlary ertekilerdäki lälezarlygy ýatladýar. Ol ýerleriň adamlarynyň sypaty gyşyň gaýly günleriniň pälwanlaryny ýatlatsa, olaryň yüzi baharyň açyklygyny, mähremligini hem ýakymlylygyny, ýürekleri tomsuň yssylygyny, gyzgynlygyny paýlasa, elleriniň bereketlilik güzüň bolçulygyny ýatladýar.

Agageldiniň gözünü açyp, beýnisini bekedden bereketlerem şular. Onýyllygy tamamlandan soň ol goşun hatarynda gulluk etdi. Baş ýyllap Moskwanyň A. M. Gorkiý adyndaky Edebiýat institutynda okady. Ony tamamlandan soň neşirýatda redaktor bolup işledi. Şu döwürleriň hemme-sinde-de ol çagalar edebiyatynyň

tebigatyna düşünmäge çalyşdy, eserler ýazmaga taý-ýarlandy.

Çagalar edebiyaty, elbetde, keçjal, ýalta çagalary-da gözden salmaly däldir weli, ýöne onuň jemgyýetçilik borjy kiçijik gra danlaryň inini-boýuny alşyny, akyl-huşunyň kemala gelşini, bir söz bilen aýdanynda çaganyň ulalyşyny suratlandyrmaly, çaganyň bişişmegine, Adam bolup ýetişmegine kömek etmeli.

Çaganyň öz edähedi bar: ol hiç dek oturmaýar, ol mydam hereketde. Ol şol hereketi — gözlegi, agtaryşy, dogrudyr-u-nädogry hereketleri arkaly gözyetimini giňeldýär, akyl ýetirişini baýlaşdyrýar. Çaganyň dirilik suwy — hereketi. Ine, Agageldiniň çagalar üçin ýazyan goşgularydyr poemalaryny, hekaýalarydyr powestlerini okap, men şu hakykata göz ýetirýärim. Ol hiç haçan çagalara moral okanok, ahlaky öwütler goşgynyň umumy ruhundan görüňär.

Ynha, onuň, «Ýylyň in gowy pasly haýsy» diýen sowalyň üstünde oýlanyşyny alyp görüň. Her paslyň öz hysyrdysy, öz lezzeti bar. Diýmek, olaryň hersiniň öz gerek ýeri bar, olaryň hemmesi-de gerek, hemmesi-de gowy. Ýa-da «Ýa sprashiwaýu» («Soraglar») goşgusyny alyp görüň. Gündiziň näme üçin ýagty bolup, gijäniň näme üçin garaňky bolýandygyny, garryja eneleriň, garry atalaryň nireden döreyändigini, guşlaryň uçup, eşegiň näme üçin uçmaýandygyny bilmegem çaga üçin hem-ä hökman, hemem kyn. Çaga şol hökmanlyklaryň, kynçylyklaryň içi bilen geçip gidip, olaryň hemmesini ýekeme-ýekän aňyna siňdirip, özleşdirip ul-

alýar, adam bolýar. Şeýdibem ol ertirki günüň ähli çylşyrymlylyklarynyň, kynçylyklarynyň ebeteyini tapýan, eminden gelyän Adam bolup ýetişýär.

Şu günüň çagalar edebiýatynyň ýagdaýy dogrusynda oýlanamda türkmen folklorynyň ynsanyň ajaýyp häsiýetleri adamkärçiligi bilen birlikde tebigatyň ösümlükler hem haýwanat dünýäleriniň gözelligini adamyň şol gözelligiň diline düşünişini onuň dilini tapýşyny özüni tebigatyň bir bölegi saýanda adamyň hemmetaraplaýyn ulalýandygyny görmäge kömek edýändigine göz ýetirýärim. Şu günki türkmen çagalar edebiýaty edil älemgoşar ýaly dürli reňklere baý, türkmen folklory hem şol älemgoşaryň iň bir owadan reňkleriniň biri.

Dogrudanam, biziň türkmen çagalar edebiýatymyzy folklorsyz göz önüne getirmek mümkin däl.

Elbetde, eger irki şahyrlaryň köpüsi dessanlaryň, ertekileriň sýu etlerini durşy-durşy ýaly gaýtalaýan bolsa soňky nesliň şahyrlary folkloryň sýu etlerine başgaça çemeleşdiler, olar ony ösdürmäge, baýlaşdyrmaga çemeleşdiler. Häzirki nesliň ýazyjy-şahyrlary bolsa halk döredijiligine hasam erkin çemeleşýärler, olaryň özi erteki ýasamakdanam gündelik durmuşdaky wakalary ertekiçilik stilde beýan etmekdenem çekinenoklar. Biziň okyjylary-myz durşy-durşy ýaly gaýtalanýan ertekileride ösdürüp, baýlaşdyrylan erteki-poemalary-da deň derejede uly gyzyklanma bilen okaýarlar.

Şahyr Agageldi Allanazarowyň «Ene tokaý hem pilbasan hakynda erteki» atly poemasy hem şol köne

rowaýatlardyr ertekleriň gaýtadan janlanmasydyr.

Şahyrlaryň özleriniň döredýän ertekleri sosial manysynyň has güýçlüligi bilen tapawutlanýar. Agageldi Allanazarow «Ene tokaý hem pilbasan hakynda erteki» atly poemasynda degmedige degip, ýaşyl tokaýyň agaçlaryny owum-döwüm edip ýören pilbasanyň bidähetligini, şol bedähetligi zerarly hem onuň tragediýa uçraýşy suratlandyrylýar. Bu poemada meniň gowy gören bir zadym, gara güýjüne baýrynyp ýören galta-mana tokaý agaçlary bilen tokaý haýwanlary berk gaýtawul berýär. Garşylygyň şeýle zor salmagy bilen galtaman pilbasan jeza hakyny alýar.

Türkmen çagalar edebiyatynyň, ylaýta-da, onuň poeziýasynyň ýene bir häsiýetli tarapy dogrusynda gürrüň etmezlik mümkin däl. Biziň şahyrlarymyz şu günki çagalaryň durmuşyndan ýazýan eserlerini-de ertekiçilik stilde ýazýarlar. Olaryň şoňa ýykgyň etmekleriniň sebäbi düşnükli, olar ertekiçilik stilde ýazylan eserleri çagalaryň höwes bilen okaýandygyny, şeýle eserleriň gowy hem ýeňil özleşdirilýändigini bilýärler. Eger şahyr öz okyjysynyň çeperçiligiň dadyny bilmeginiň, onuň ösmeginiň aladysyny edýän bolsa, onda ol folklorçylyk stiliň çäkli taraplarynyň galypyny döwýär, ony giňeldýär. Agageldi Allanazarow hem şeýle şahyrlardan. Ine, onuň ertekiçilik stilde ýazan «Ýyldyzyň ýoly» poemasyny alyp görüň. Aglaba mekdebe çenli ýaşly çagalar üçin ýazmagy halaýan A. Allanazarow bu poemasynda hem hemişeki endigine görä çaganyň tebigata gatnaşmagyny onuň tebigatyň edähetlerine düşünmäge yhlasynyň ösüşini

iş edinipdir. Poemanyň baş gahrymany Ylýas her gün agşam kölüň kenaryna gelip, suraty suwa düşýän ýyldyzlary tutjak bolup görgi baryny görýär. Bir gün ýa-da üç gün gatnanok, Ylýas ýyldyz tutmak üçin ençeme aý köle gatnaýar. Erjellik ony uly durmuşa taýýarlaýar, çaga hemme zada — arzuw-umytlara-da diňe irginsiz zähmet bilen erjellik bilen yhlas bilen ýetmeli-ow diýen uly hem ýeke-täk hakykata göz yetirýär.

Çaga çagalykdan zähmete endik etmeli, ýogsa, onuň çagalygy çagalyga meňzemeýär. Çagalygy bolmadyk çaganyň oylanlygy-da gönençli bolmaýar, düzüwli oylanlygyň bolmasa, yetginjekligiňem, ýaşlygyňam we ş. m. birkemsiz bolmaýar. Şonuň üçinem Agageldiniň çagalara niýetlän eserlerinde biz çagalygyň özüne laýyk gelyän fiziki hem akyl zähmetini görýäris. Gepiň gysgasy, onuň goşgularynda hemme zat hereketde, ösüşde. Ol biziň ertirki günümüziziň ullakan adamlaryny şu günden taýýarlap ugraýar. Munuň bolmalysy şeýle. Çünki dünýäniň özüniň gurluşy şeýle: kiçijikler kemkenden ösýärler, ulalýarlar.

SAÝLAW MYRADOW,
*Türkmenistanyň Magtymguly
baýragynyň eýesi.*
1984 ý.

ŞIRIN ŞYGRYŇ ŞEÝDASY

Birnäçe ýyl mundan ozal men öz depderime «İň soňky balyk» atly örän gyzykly, sünnä bilen ýazylan,

täsin goşgyny göçürip alypdyryn. Bu goşguda bir oglanjyk deňziň kenaryna baryp, balyk tutmakçy bolýar. Ep-esli wagt otursa-da, oglanjyk wagty bilen balyk tutup bilmeýär. Ahyrsoňy, onuň çeňňegine bir balyjak ilýär. Ýöne muňa begenmegiň ýerine oglanjyk:

Galan däldir, belki,
Bu suwda balyk.
Göwnüme şu balyk
Iň soňky ýalak.

— diýip pikirlenýär. Goşgy şeýle tamamlanýar:

Beýle kiçi bolman,
Bolsun dag ýalak.
Nämä gerek maňa
Iň soňky balyk.

Soň oglanjyk şu pikir bilen öz tutan balyjagyny suwa goýberýär. Onuň bu hereketi goşgyny okap bolan badyňa sende ýylgyрма döredýär. Ýöne şol bir wagtyň özünde oglanjygyň bu çaga hereketi seniň kalbyňda kanagatlanma duýgusyny oýarýar. Oglanjyk öz dözüm-sizlik häsiýeti bilen seniň önünde bir gez beýgelyär. Eýsem-de bolsa ynsany bezeyän iň ajaýyp häsiýetler onuň dözümsizliginden başlamaýarmy näme?! Şahyr Gurbannazar Ezizowyň belleýşi ýaly: «Şeýle terbiýeçilik ähmiýetli sygyrlar ýaş çagalar üçin däl, eýse ulular üçin-de örän gymmatly».

Ynha, ýene-de bir goşgy. Bu goşgynyň gysgajykdygy üçin, ony dolulygyna alsak has-da ýerlikli boljak.

Jemal

Bir ak ja mata
Getirdi Jemal.
İnnä-de sapak
Ötürdi Jemal.

Keşde hem çekdi
Biraz oturyp.
Çekmekçi boldy
Soňra ol turup.

Çekende mata
Gelmedi ele.
Tikäyen eken
Köynegi bile.

Bu hem bada-bat ýylgyrdýan goşgularyň biri. Şahyr çaga durmuşynyň ýylgyrmaga mejbur edýän şeýle pursatlaryny görmegi, şol pursatlary şygyr setirlerine geçirmegi başarýar.

Çaga durmuşyndan ýazylýan goşgularyň kämillik derejesiniň ýokary bolmagynyň, ilkinji nobatda, olaryň seni ýylgyrdyp bilýändigini, şeýle hem şol beýan edilýän ahwalyň many-mazmunlydygy, terbiýeçilik ähmiýetlidigi, çeperdigi, ýeňill okalýandygy, ýagny la-byzlydygy we beýleki dürli çeperçilik serişdeleriniň ussatlarça ulanylýandygy bilen baglanyşykly. Bu goşgular, hut, şeýle häsiýetleri bilen ýatda galyjy çykypdyr.

Hawa, bu mysal getiren goşgularymyzyň ikisi hem bir şahyryň galamyna degişli. Olary ýazan zehinli şahyr,

ýazyjy, dramaturg, kinossenarist Agageldi Allanazarow. Dürli ýyllarda gowy goşgular hökmünde depderime belläp alan şygrylarym diňe bu ikisi bilen çäklenmeyär. Şeýle şygrylaryň arasynda şahyryň «Çal, tüýdügim», «Günüň öýi», «Meniň reňklerim», «Enemiň äýnegi», «Tayhar», «Sanawaç», «Balyjak», «Köşegiň sargytlary», «Tikenli pökgi», «Bilesigeliji garpyz» ýaly onlarça goşgulary bar.

Ýazyjy-şahyryň döredijiligine hemişe dogry baha bermegi başaran zehinli edebiyatçy, tankytçy Saýlaw Myradow şahyr Agageldi Allanazarowyň çagalar durmuşyna degişli eserleri barada şeýle ýazýar:

«Çaganyň öz edähedi bar: ol hiç dek oturmaýar, ol mydam hereketde. Ol şol hereketi-gözlegi, agtaryşy, dogrudyr-u-nädogry hereketleri arkaly gözýetimini giňeldýär, akyl ýetirişini baýlaşdyrýar. Çaganyň dirilik suwy — hereketi. Ine, Agageldiniň çagalar üçin ýazýan goşgulardyr poemalaryny, hekaýadyr powestlerini okap, men şu hakykata göz ýetirýärim. Ol hiç haçan çagalara moral okanok, ahlakly öwütler goşgynyň umumy ruhundan görünýär.»

Saýlaw aga bu setirleri 1984-nji ýylda ýazypdyr. Agageldi Allanazarowyň şondan soňky, şu günlere çenli çäryäk asyryň dowamynda ýazan eserlerine-de halypa edebiyatçynyň ýokarky sözleri degişli diýsek öte geçdigimiz bolmaz.

Şahyr Agageldi Allanazarowyň dürli ýyllarda «Günüň öýi», «A» ýazýan», «Üç murtlak kapitan», «Ertekiler», «Bir bar eken», «Şadyýan harplyk» ýaly çaga

durmuşyndan ýazylan ençeme kitaplary neşir edildi. Bu kitaplara girizilen şygrylarda şahyryň pikir gözlegleri, çeperçilik serişdelerini ulanyş aýratynlyklary, şahyrana ussatlygy, bir söz bilen aýdanyňda şahyrçylyk stili ýüze çykýar. Ol şygrylar çagalar durmuşyndan goşgular ýazýan beýleki şahyrlaryňka meňzemeyän şygryýet dünýäsine aralaşdyrýar.

Heniz dil bilmedik çaganyň ene-atasynyň gürleýän dilini ýeňil öwrenişi ýaly, kiçijiklikden çeper eser okamak bilen meşgullanýan çaga öz okan zatlaryny çalt hem hemişelik ýatda saklaýar. Okaýan eserlerindäki gahrymanlarynyň gowy gylyk-häsiýetlerini ýeňil kabul edýär. Çagalar duýgur bolýarlar. Islendik anrda ýazylan eser hökmany suratda çaga üçin gyzykly, özüne çekiji bolmaly.

Çagany çeper esere höwrükdirmek, ünsüni çekmek üçin eserde beýan edilýän wakalar mümkin boldugyça çagalaryň özleriniň durmuşyndan alnan bolmaly. Her bir beýan edilýän hadysany çagalaryň özlerini gurşap alýan zatlar bilen baglanyşdyrmaga çalyşmaly. Agageldi Allanazarow bu meseläni hemişe üns merkezinde saklamany başaryan şahyr.

Enem janyň äýnegi,
Haýran eder hemmäni.
Tapsa bolýar, dakynsaň,
Keçä gaçan inňäni.
«*Enemiň äýnegi*»

Düşmez elimden,
Alaja pökgi.
Her gün meň bilen
Daşaryk çykdy...

Pök-pök-pök-pökläp,
Asmana galýar.
Meniň boýuma
Deňleşjek bolýar.
«Pökgi»

Mekdebiň gazetiniň
Şu gezekki sanynda
Meniň bir goşgym çykdy
Suratym hem ýanynda.

Tarypladym pişigi,
(Ýogsam, tema-da kändi.)
Okap beren mahalym,
Özem erbet görmändi.
«Goşgy»

— diýen ýaly setirleri ýokarky pikirlerimiziň şaýady bolup durýar. Şahyryň «Diktant», «Ýene üç günden», «Şeýdip tanyşdym», «Tikenli pökgi», «Öz öýmüz», «Dost» ýaly onlarça goşgularynyň örän täsirli, özüne çekiji çykmagy gönüden-göni çaga durmuşyna dahyllydygy hem-de ýatda galyjy pursatlaryň beýan edilýändigini bilen baglanyşyklydyr.

Şahyr Agageldi Allanazarow öz goşgularynyň aglabasyny çagalaryň şatlygy, begenji bilen baglanyşdyrmagyň usulyny tapýar. Şatlyk, begenç ýöne ýerden döremeyär.

Ilkinji gezek mekdebe baran günün, бага ýa-da çöle
gezelenç eden günün, ýa bolmasa saňa täzeje zatlaryň
satyn alnyp berilmegi...

Maňa köwüş alylar,
Ýöreýşi-de üýtgeşik.
Sagly, çepli — iki dost,
Ýöräp yörler tirkeşip.

Lowurdaýar süpürseň,
Görseň, gelyär göresiň.
Öý bilen ýol arasyn
Şu gün telim ýöredim.

Ylgap ýetesi gelyär,
Ýolda ulagly görse.
Oturtmady ol meni,
Uzakly gün bir ýerde.
«Täze köwüş»

— diýen ýaly goşgulary şahyryň galam ýörediş
özboluşlulygyny, islendik wakany görüş aýratynlygyny,
şol hadysadan, öň belleýşimiz ýaly, ýylgyrdýan, kämil
şygyr döredip bilýän ussatlygyny ýüze çykarýar. Agageldi
Allanazarowyň şygryrlarynyň çeperçilik aýratynlyklary
beýan edilende, oňa mysal getirmek isleýän goşgyň
köplenç halatda doly amal bolýar. Sebäbi iki setirde
ýa-da bir bentde pikir doly ýüze çykanok. Ol goşgynyň
tutuş durkundan emele gelyär. Megerem, bu hem ça-
galar şygryýetiniň Allanazarowlyk özboluşlylygynyň bir
tarapydyr.

Ýokarda mysal getiren goşgularymyz, esasan, çagalaryň öz durmuşlaryndan alnan bolsa, şahyr tebigat hadysalary, pasyllary, peýza , Aý, Gün, ýyldyzlar ýaly uly adamlary-da bipolar goýmaýan zatlary hem çagalaryň ýatda galyjy pikirlenmelerine dahylly etmegiň hötdesinden gelyär.

Gyş haçan bolýar,
Bilmeli nädip?
Gyş şonda bolýar,
Geyilse ädik!
«Gyş şonda bolýar»

Gün agşam deňze
Batýan ekeni
Balyklar bilen
Ýatýan ekeni.
«Günüň öýi»

Daglaň hersi raketa,
Depesinden ýagýar nur.
Kimdir birne garaşyp,
Uçjak-uçjak bolup dur.
«Daglar»

Irden kölüň gujagyndan
Topar bulut çykyp gitdi.
Öl-suw bolan geyimlarni,
Üstümize sykyp gitdi.
«Bulutlar»

— diýen ýaly setirleri munuň aýdyň mysalydyr. Şeýle sygyrlar şahyryň döredijilik meýdanynyň özboluşly çemenzarlygyny emele getirýär. Ol çemenzarlykdaky güller tereň, gözəl, ysy janyňa ýakymly, şypaly.

Islendik goşgy, goý, ol ulular hakda bolsun ýa-da çagalar durmuşyna degişli bolsun, çeperçilik serişdeleri, ýagny epitetleri, materiallar, meňzetmeler... ulanylanda has çeper, kämil bolýar. Biz şahyr Agageldi Allanazarowyň baý döredijiligi bilen içgin taňşanymyzda, onuň sygyrlarynyň çeperçilik serişdeleri bilen bezelişiniň maýyly bolýarys.

Soňky mysal alan goşgymyz «Kölüň gujagyndan çykan bulutlaryň öl-suw bolan geýimlerini çagalaryň üstüne sykyp gitmegi» hakdaky pikir ýöretme şahyryň suratkeşliginiň, çeper diliniň özboluşly ýüze çykmasydyr. Şahyr Agageldi Allanazarowyň «Deňizde» goşgusynda «Gämini kowalaýan tolkunlaryň bir-birlerini itişi», «Aýy dagy» goşgusynda «Aýy dagynyň deňze abanyp oturyşy hem-de ony ýerden gabanyşy», «Meniň reňlerim» goşgusynda surat çekýän oglanjygyň «Gara reňkiniň gije bolşy, ýyldyzlaryňam göçüp gelşi, uklamak isleyänleriň bu ýere gelip ýatyp biljekdiklerini», «Gezelenje gelen Aý» goşgusynda «Aýyň bir baýra başyny goýup irkilişi», «Çabga» goşgusynda «Çabganyň gökden belendi-pesi synlap, daglara garnyny oýkap geçişi», «Gämi we tolkunlar» goşgusynda «Ilki gämini üwräp, soňra-da ony alyp gaçan tolkunlary» matanyň ýüzündäki keşde ýaly goşga aýratyn çeperçilik, gözellig berýärler. Şeýle özboluşlylygy, gözelligi bolsada setirler şahyrana şygra

öwrülýär, şeýle şygrylary ýazmagy başaryan adama «şahyr» diýip bolýar. Ýasama şahyr bilen hakyky şahyryň araçägi şunuň ýaly kämilliğiň ýokdugynda ýa-da bardygynda ýüze çykýar.

Şahyr goşgularynyň terbiýeçilik ähmiýetini ýokarlandyryp, kämahallar çagalarda bar bolan ýaltalyk, garagolluk ýaly endiklere ünsi çekmek islände-de bu hakda gönümel söhbet açman, degişmäniň, şortanyň, aýlawly pikirleriniň üsti bilen şahyrana pikir ýöredýär. Ynha, Agageldi Allanazarowyň «Alma» atly goşgusy:

- Kaka, nirä gitjek sen?
- Alma ekjek hol pelde.
- Maňa-da görkezermiň?
- Gör, köwşüň geýip gel-de.

- Kaka, alma nirede?
- Şu ekyänim alma-da.
- Ol-a nahal ekeni,
- Iýäýjekdim, bolmad-a.

Bu goşguda ogly bilen kakasynyň arasyndaky şahyrana söhbetdeşlikde çaga hiç hili akyl satylanok, gönümel öwüt-nesihat edilenok. Almany özüň ekip iýmelidigi hakdaky pikir goşgynyň tutuş durkundan gelip çykýar. Şeýle özboluşlylyk hem şahyr Agageldi Allanazarowa mahsus şahyranalyk häsiýetleriniň biridir.

Şahyr «Alma» goşgusy ataly ogluň sorag-jogabyny peýdalanyp ýazan bolsa, arassaja Selbijigiň doganynyň sumkasyndaky bulaşyk haty görüp, ony tämizlemek üçin ýuwyşy hakda söhbet açýan «Selbijik» goşgusy gahrymanyň özüniň däl-de, başga biriniň gürrüň ber-

megi usulyny peýdalanyp döredipdir. «Günüň öýi» goşgusy bolsa liriki gahrymanyň öz gören zadyny gür- rüň bermesi esasynda ýazylypdyr. Goşgularda pikir ýöretmegiň şunuň ýaly dürli usullarynyň peýdalanyl- magy şahyr Agageldi Allanazarowyň şygryrlarynyň köpdügi, özboluşly, ýatda galyjy çykmagyna getirýär. Şeýle köpdürli häsi-yetli goşgular hiç haçan ýadatma- ýar, olary okadygyňça okasyň gelyär.

Şahyr Agageldi Allanazarow öz goşgularynda şygryň dürli gönüşlerini peýdalanýar. Onuň şygryrlarynda ikileme, mesnewi, dörtleme, murapbag, rubagy ýaly goşgynyň görnüşleri köp. Şahyr goşgynyň formasyny mazmu- nynyň ýüze çykmagyna hyzmat etdirmegi başaryar.

Mysal üçin, şahyryň «Köşek» goşgusyna seredip görelin:

Parasatly diňin salyp,
Mahal-mahal gäwüş çalyp.

Köşek çölde aýlanyp ýör,
Ýerden esli saýlanyp ýör.

Ýok göwnünde gitsem küyi,
Niräk gitsin? Çöl oň öýi!

Bu goşgy şygryň mesnewi görnüşinde ýazylypdyr. Mesnewi görnüşi şahyryň pikirini, beýan edilýän waka- ny gowy ýüze çykarmaga hyzmat edýär. Goşgy bary- ýogy alty setirden, ýagny üç bentden ybarat. Ýöne muňa garamazdan, şahyrana pikir özboluşly çaga pelsepesi bilen doly we düşnükli derejede okyja ýetirilýär.

Şahyr goşgynyň ikileme görnüşi bilen dörtleme görnüşini garyp, şygyr döretmegiň özboluşly usulyny ulanýar.

Laý-la, laý-la, laý-la, laý,
Men kiçijik dorja taý.

Baryan ýoldan çapalap,
Yzda goýup obany.
Baýra ýetsem taparyn,
Goyun bakýan babany.

Bu setirler Agageldi Allanazarowyň «Men dorja taý» atly goşgusyndan alyndy. Bu goşguda şygryň ikileme we dörtleme görnüşleriniň gezeleşdirilip ulanylmagy setirleri büdretmän, gaýta olaryň sazlaşygyny, labyzlylygyny ýokarlandyrýar.

«Görsün» diýip keyikler,
Çykyp dur ol belende.
Buldy sagyp dolduran,
Käseleri elinde.

«Keyigokara» atly bu goşgy dörtleme gönüşinde ýazylypdyr. Dörtleme şahyryň döredijiliginde köp duş gelyän şygyr gönüşidir. Şahyr bary-ýogy öz pikirini dört setirde aýdyň aýdýar. Goşgynyň içki sazlaşygy, ritmi setirleriň akgyňly, ýeňil okalmagyna ýardam edýär. Her bir söz ýatda galyjy. Elbetde, ýokarky pikiri goşgynyň başleme, altylama ýaly görnüşlerinde-de beýan edip bolardy. Ýöne goşgudaky artykmaç sözler, artykmaç setirler käte goşgynyň kemçiligine-de öwrülip bilýär. Şonuň üçinem islendik pikiri goşgynyň haýsy

görnüşine salyp beýan etsen ýerlikli, täsirli, özüneçekiji boljakdygyny bilmek hem şahyryň galam yörediş kämiliginiň näderejededigini ýüze çykarýar.

Şahyr öz goşgularynda kapyýalaryň hem dürli görnüşlerini sünnälik bilen ulanýar. Onuň şygrylarynda boşaşa, başaşa, halkalaýyn, ýanaşyk kapyýalary dürli röwüşlerde görmek mümkin. Şygrylarda dürli kapyýalaryň ussatlyk bilen ulanylyşy şahyryň özboluşly gözleglerini aýdyň ýüze çykarýar. Onuň «meňzedi-münzedi», «birgiden-bürgüdiň», «gözyetim-gazetim», «öyküne-keýpine» ýaly rifmalary şahyryň şygrylaryna aýratyn bezeg, gzellik berýär. Bu kapyýalar şahyryň dürli şygrylarynda däl-de, «Atly bolsaň» atly bir goşgusyndan alyndy. Bir goşguda şunça owadan, nepis kapyýalaryň bolmagy, şahyryň bu ugurdan gadamynyň şowludygyna şaýatlyk edýär. Agageldi Allanazarow köplenç halatda doly kapyýalar bilen goşgy ýazýar. Doly kapyýalar şygrydaky sözleri has şirin, owadan sazlaşdyrýar. Köpboğunly, doly kapyýalary tapmak hem-de özgeleridir öz-özüni gaýtalamazlyk, sözleri kapyýalaşdyrmakda täzeçil bolmak beýle bir yeňil däl. Ýöne şahyr muny ussatlyk bilen amal edýär.

Şahyr Agageldi Allanazarow edil goşgularyndaky ýaly, poemalaryny hem çuňňur mazmuna ýugrup, şirin duýgulara ýaýyp, dürli çeperçilik serişdeleri bilen bezäp döredýär.

Şahyryň «Pilbasan» eseri syýu etli poemadyr. Bu poemada Pilbasanyň tokaýdaky beýleki haýwanlary köseýşi hem-de öz eden nädogry hereketi üçin jeza

çekişi örän çeper, täsirli teswirlenýär. Gowy iş etseň-de, ýaman iş etseň-de, onuň netijesiniň ahyrsoňy özüňe-de gaýdyp geljekdigi hakdaky pikir bu poemanyň içinden eriş-argaç bolup geçýär. «Pilbasan» eseriniň çagalar üçin terbiýeçilik ähmiýeti uludyr.

Şahyryň «Üç murtlak kapitan» atly poemasy hem çagalarda ýakymly täsir galdyryp biljek şahyrana eserleriň biridir. Poemadaky «Ertekeçi pişigiň erteki otaryşy» bada-bat ünsüni çekýär. Eserde beýan edilişi ýaly:

Bar zada ynanyp,
Bar zady geňläp,
Otyr üç pişijek
Erteki diňläp.

Bu üç pişijegiň başdan geçirmeleri, edýän oyunlary, bileje gezelenje çykyşlary, radio diňleýişlari, syýahat edişleri poemada ençeme ýatda galyjy, şahyrana teswirlenen wakalar toplumyny emele getirýär. Poemany okaýan çagalar ol pişijekler bilen birlikde bolup geçýän wakalara gatnaşyjylara öwrülýärler.

Poemadaky:

Mele pişik,
Çişik pişik.
Mele pişik,
Geýmez eşik.

Sowgy-zady
Duýanok ol.
Üşärin-ow
Diýenok ol... —

— diýen ýaly ýeňiljek okalyan setirlerden ybarat sanawajy çagalaryň höwes bilen ýatdan öwrenjekdikleri gümansyz. Bu pişijekler örän täsin. Olar kämahal diňe syçanjyklary däl-de, eýsem, göläni kowalamakdan hem çekinmeyärler. Bu pişijekler özleriniň şadyýanlygy, ugurtapyjylygy, bilesigelijiligi, batyrgaýlygy bilen ýadyňda galyar.

Şahyr Agageldi Allanazarowyň «Şadyýan harplyk» poemasy birnäçe kiçijik goşgulardan ybaratdyr. Şahyr goşgularynyň üsti bilen harplar barada gürrüň edýär. Her bir harpda durup geçende, şol harplaryň kän gaýtalanýan sözlerini ulanýar. Şol bir wagtyň özünde ýatda galyjy, kämil goşgular emele gelyär. Ynha, şahyryň «G» harpy bilen baglanyşykly «Garpyz» atly goşgusy:

Garpyz Güne çoyundy,
Suwdanam içdi doýup.
Indem garnyn sypap dur,
Matros maykasyn geyip.

Şahyryň «S» harpy bilen baglanyşykly döreden «Sübse» goşgusy:

«Sübüs-sübüs» ýoly
Syrp ýör sübse.
Oturyp bilenok
Bir bilin bogsa.

Agageldi Allanazarowyň «Şadyýan harplyk» poemasyny ybarat edýän şunuň ýaly goşgulary gysga sözlüdiği, özboluşly deňşdirmeleriň, meňzetmeleriň ulanylyandygy, suratkeşligi, degişmelere baýdygy, sözleriň çeper,

şirin sazlaşýandygy, labyzly okalýandygy bilen tapawutlanýarlar. «Şadyýan harplyk» poemasy çagalara harplary öwretmek ýaly asylyly maksada eýerýändigini bilen birlikde, dürli gyzykly wakalara baýdygy, olaryň ýatda galyjydygy, çeperçilik taýdan ýokary derejä eýedigini bilen uly ähmiýeti bardyr.

Şahyryň «Ganatlylar» poemasy watançylyk temasynan ýazylan uly göwrümlü eserleriniň biridir. Bu poema «Ilkinji günler», «Harby okuwda», «Ýolda», «Dyňç alyş», «Ganatlylar» ýaly goşgular toplumyndan ybarat. «Ganatlylar» eseri şýu etli poemadyr. Eser Ýazgeldi atly ýigidiň esger durmuşy bilen baglanyşyklydyr. Onuň esgerlik döwrüniň ilkinji günleri, öz gullukdaşlary, komandirleri, gulluk edýän harby bölümi bilen öwrenişini çeper teswürlenýär. «Ilkinji günler» atly bölümde Ýazgeldiniň samolýotdan paraşýutdan böküşini ýatda galyjy suratlandyrylypdyr. Poemanyň her bir bölümünde Ýazgeldiniň esgerlik tejribesiniň toplanýşy yzarlanylýar. Diňe bir Ýazgeldi däl, eýsem, onuň her bir gullukdaşy samolýotdan paraşýutly bökenlerinde «Ganatly esgerleri» ýatladýarlar. Agageldi Allanazarow bu poemasyňa hem şahyryna ussatlygyny siňdirip bilipdir. «Ak gar däl-de, desantlar ýagyň asman», «Şol asmanda emele gelen paraşýut öýleri», «Asman bulutlarynyň paraşýuta gaplanyşy», «Maşyn sürüjileriniň garaňkynyň hatyny çyra bilen okaýşlary» baradaky çeper setirler şahyryň galam ýörediş kämilligini ýene bir gezek aýdyňlyk bilen ýüze çykarýar. Şahyryň «Ganatlylar» poemasy bir tarapdan, oglanjyklaryň esger bolmaga höweslerini

artdyrsa, ikinji tarapdan, çagalarda watansöýüjilik häsiýetini kemala getir-yär hem-de ösdürýär.

Edebiýatyň baş maksady adama edep hem terbiýe bermek bolup durýar. Çagalar şygryýetini hem bu maksatdan üzňe göz önüne getirmek mümkin däl. Şu nukdaý nazardan seredeniňde şahyr Agageldi Allanazarowyň çagalar durmuşyna degişli goşgulary örän gymmatlydyr. Gymmatly goşgular bolsa wagtyň geçdigisaýyn adamlaryň hemişelik ruhy baýlygyna öwrülýär.

MÄMMETGURBAN MÄMMETGURBANOW.

26-njy dekabır - 2008 ý. «Nesil».

«ŞADYÝAN HARPLYK»

(Agageldi Allanazarowyň döredijiligi barada söhbetdeşlik)

«Şahyr Agageldi Allanazarow öz ýaşajyk dostlarynyň psihologiýasyny oňat bilýär. Ol çagalar bilen ýürekden gürrüň edýär. Käte mylaýym ýumora mähir gatyp, olar bilen degişýär».

Lew OŞANIN, şahyr.

«Türkmenistany menem bilýärin, ýöne Agageldi Allanazarowyň eserlerini okamsoň, ony özüm üçin täzedan açdym».

Saýlaw MYRADOW, ýazyjy.

2008-nji ýylyň awgust aýynyň 4-ne belli çagalar ýazyjysy Agageldi Allanazarowyň 60 ýaşy dolýar.

Şahyr Mary welaýatynyň Tagtabazar etrabynyň Marçak obasynda eneden bolýar. Ol uly we agzybir

maşgalada ösen. Obalaryndaky orta mekdebi tamamlap, Marydaky mugallymçylyk mekdebinde okuwyny dowam etdirýär. Moskwanyň A. M. Gorkiý adyndaky Edebiýat institutyny okap gutarandan soň, neşirýatda redaktor bolup işledi. Şu döwürleriň hemmesinde-de ol çagalar edebiyatynyň tebigatyna düşünmäge çalyşdy, çagalar üçin eser ýazmaga taýýarlandy. Ol goşgudyr, poemany gaty kän ýazdy.

Agageldi Allanazarow öz stilini, öz ýazyşyny tapyp, şol ýyllarda işläp, okyjylar köpçüliginiň, edebi jemgyýetçiliginiň, tankydyň gowy bahasyna mynasyp boldy. Onuň «Altyn şöhle», «At gaýraty», «Ýedi däne», «Pilotkaly gyz», «Iner ýüki», «A» ýazyýan» kitaplary türkmen okyjylaryna gowuşsa, «Malys» hem «Detskaýa literatura» neşiyatларыnyň çapdan çykaran «Igray moýa dudoçka» («Saýra dilli tüýdügim»), «Wyşe, çem gora» («Dagdanam beýik») kitaplary Bütinsoýuz (şu mahal GDA) okyjylaryna ýetirildi. Köp eserlerini gazak, ukrain, özbek, belarus, gyrgyz, wenger, bolgar hem-de serboharwat dillerine terjime edilip, çap edildi. Agageldi Allanazarowyň goşgulary, hekaýalary, powestleri merkezi gazet-urnallarda hem yzygiderli berlip durdy. Ol çagalar şahyry hökmünde Türkmenistanyň çäginde daşary tanalýan şahyrlaryň biridir. Onuň köp kitaplary çapdan çykdy. Olaryň hemmesi-de ýaş okyjylara niýetlenendir. Moskwada neşir hem terjime edilen goşgularynyň ençemesi rus çagalaryna ýetirildi. Onuň goşgularyny tanymal şahyrlar Ýakow Akim hem-de Wladimir Orlov terjime ederdiler. Öz gezeginde Agageldi Allanaz-

arow hem olaryň önünde bergidar bolup galmady. Ol şahyrlaryň goşgularynyň birgidenini türkmen diline geçirdi. Ine, şeýdip, iki şahyryň, rus hem-de türkmen şahyrynyň dostluk gatnaşygy edebiýat arkaly berkeddi.

Şahyr köp baýraklara mynasyp boldy, ine hem 1992-nji ýylda «Bir bar eken...» hem «Şadyýan harplyk» diýen kitaplary üçin Hajy Ysmaýylow adyndaky baýraga mynasyp boldy.

Şahyryň döredijiliginde bellemeli zat: tebigylyk, synçylyk güýçli. «A» ýazýan» şygrynda çaga durmuşy, çaga psihologiýasy juda ýerlikli, ynandyryjy berlipdir. Heniz mekdebe barmadyk çaga eline hek alyp, harp ýazmagy öwrenýär. Çaga bilesigelijiligi, çaga höwesi ony erkine goýmaýar. Ol «A» harpyny maşynyň köne tekerine, öýüň basgançagyna, agaçlaryň ýüzüne ýazyp yör. Şeýdibem, mekdebe barmanka, galam tutmaga, adyny ýazmaga ymtylýar. Eýsem, bu biziň hemmämiz-iň başymyzdan geçmedimi?

...Kyn däl «A» ýazmak,
Ünsli bolsaň,
Hekiň bölegni
Eliňe alsaň.

Eyläk bir aýak,
Beyläk bir aýak,
Ortasyna bolsa
Kiçijik taýak.

(«A» ýazýan»)

Çaganyň öz edähedi bar. Ol hiç dek oturmaýar, ol mydam hereketde. Ol şol hereketi-gözlegi, agtaryşy,

dogrudyr-u-nädogry hereketleri arkaly gözyetimini giñeldýär, akyl ýetirşini baýlaşdyrýar. Ine, Agageldi Allanazarowyň çagalara üçin ýazyýan goşgulardyr poemalaryny, hekaýadyr powestlerini okap, şu hakykata göz ýetirýärsiň. Ol hiç haçan çagalara göni akyl satmaýar, ahlakly öwütler goşgynyň umumy ruhundan görüňär.

Ynha, onuň «Ýylyň iň gowy pasly haýsy?» diýen sowalyň üstünde oýlanyşyny alyp görseň, her paslyň öz hysyrdysy, öz lezzeti bar. Diýmek, olaryň hersiniň, öz gerekli ýeri bar, olaryň hemmesi-de gerek, hemmesi-de gowy. Ýa-da «Ýa sprashiwaýu» («Soraglar») goşgusyny alyp görseň, gündiziň näme üçin garaňky bolýandygyny, garryja eneleriň, garry atalaryň nireden döreyändigini, guşlaryň uçup, eşegiň näme üçin uçmaýandygyny bilmegeň çaga hem-ä hökman, hemem kyn. Çaga şol hökmanlyklaryň, kynçylyklaryň içi bilen geçip gidip, olaryň hemmesini ýekänme-ýekän aňyna siňdirip, özleşdirip ulalýar, adam bolýar. Şeýdibem, ol ertirki günün ähli çylşyrymlyklarynyň, kynçylyklarynyň ebeteyini tapýan, eminden gelyän Adam bolup ýetişýär.

Çaga çagalykdan zähmete endik etmeli, ýogsa onuň çagalygy çagalyga meňzemeýär. Çagalygy bolmadyk çaganyň oglanlygy-da gönençli bolmaýar, dözümlü oglanlygyň bolmasa, yetginjekligiňem, ýaşlygyňam we ş. m. birkemsiz bolmaýar. Şonuň üçin Agageldi Allanazarowyň çagalara niýetlän eserlerinde biz çagalygyň özüne laýyk gelyän fiziki hem akyl zähmetini görüp bilýäris. Onuň goşgularynda hemme zat hereketde, ösüşde. Ol

biziň ertirki günümüzüň ullakan adamlaryny şu günden taýýarlap ugraýar. Munuň bolmalysy şeýle. Çünki dünýäniň özüniň gurluşy şeýle: kiçijikler kem-kemden ösýärler, ulalýarlar. Ol çagalaryň göwün isleglerinden turmak üçin çalyşýar.

Bagyň almasyn kakkdym,
Elime syryk alyp
Çapaşdylar almalar
«Taýdyň-typdyň» at bolup.
(«*Almalar*»)

Daraklaryň içinden
Men ony saýlap aldym,
Darap-darap saçymy,
Şeýdip owadan boldum.
(«*Darak*»)

Suratyňy çekeyin
Pişijegim dur, hany!
— Ýöne senden haýyşym,
Murtsuz çekäýme meni?
(«*Haýyş*»)

Çal tüssesin tüsseläp,
Otyr zawod bir ýanda.
Synlamdan soň ynandym,
Onuň ýüzüp barýanna.
(«*Zawod*»)

Irden kölüň gujagyndan,
Topar bulut çykyp gitdi,
Öl-suw bolan geýimlerini,
Üstümüzden sykyp gitdi.
(«*Bulutlar*»)

Şahyryň şygrylarynda pikir ahyrky setirlerinde aý-dylanok-da, ol tutuş goşgynyň süňni arkaly aňdyrýar. Şygrylardaky detallar çagalaryň gözleri bilen görüp ýören esbaplary esasynda çeper keşbe öwrülýär. Agageldi Allazarowyň «Gezelenje gelen Aý» diýen goşgusynda çagalaryň ýüreklerinden turjak ýakymly duýgy bar. Bu çagada tebigata bolan mähri oýarýar we oňa bolan söýgini aýrylmaz bir yananja öwürýär.

Bir-de guşa meňzedi,
Bir-de ýatlatdy Güni.
Ganatynda bulutlar
Dünýä aýlaýar ony.

Ähli haýwan uklansoň,
Kesilensoň jürküldi
Başyn goýup bir baýra,
Aýyň özem irkildi.
(«Gezelenje gelen Aý»)

Ýene-de:

Goýanok heniz,
Çeker-le daňa...
Baglar gulagny
Deşdirýär oňa.
(«Ýagyş ýagýar»)

Goşguda ulanylýan her bir çeper aňlatma, tebigata bolan söýgüsini ösdürýär hem-de goşgular okyjyda ýakymly täsir galdyrýar. Özboluşly çeper ýazylan goşgular okyjyny yzyna düşürýär. Bir bahar ýagşynyň sesine diň salyp dursuň, birde bolsa tylla sary gawunyň hoş

ysyna meýmiräp, bereketli, türkmen sährasynyň içinden barýarsyň. Şol barşyňa-da ýylyň dört paslyny başdan geçirýärsiň. Her paslyň öz keşbi, öz aýratynlyklary, öz howasy aýdyňlygy bilen beýan berýär.

Atyzlara görk berýär

Akja-akja hanalar

Baglar sary ýapragyn,

Ýere oklap sanayar.

(«Güýzde»)

Ady agzalan goşgynyň ahyrnda bolsa:

Pasyllaryň hersinde,

Bolsam-da ýekän-ýekän,

Şindem anyk bilemok,

Iň owadan haýsykan?! —

— diýip körpe okyjylara ýylyň pasyllary barada gyzyklanmagy, oýlanmagy ündelýär, olaryň höwesjeňlik ukyplaryny ösdürmäge ýardam edilýär. Bu bolsa şahyryň öz körpe okyjylarynyň gylyk-häsiýetlerine, öz pikirlerine, arzuw-meýillerine beletliginden habar berýär.

«Meniň reňklerim», «Enemiň äýnegi», «Sary gawun» we beýleki birnäçe goşgularynda şahyr öňe seredýär, şeýle etmekligi okyjylaryň talap edýändiklerine düşünýär.

Keýerip dur keýik ýaly

Mele reňkde çeken atym.

Ýaşyl reňkim tiz örüzdi

Töweregiň terje otun.

Gara reňkim gije boldy,

Ýyldyzlaram geler göçüp...

Kim uklajak bolsa, indi
Ýatybersin, bäräk geçip.
(«Meniň reňklerim»)

Ýene-de:

Enem janyň äýnegi
Haýraneder hemmäni.
Tapsa bolýar, dakynsaň,
Keçä gaçan inňäni...

Seredäýiň syçana,
Jojuk görjek bolsaňyz!
Görkezeyin äýnegi
Bize myhman gelseňiz.
(«Enemiň äýnegi»)

Sary gawun,
Sary gawun,
Iýenlere diýdirdiň bal.
Kim daşyňy
Çyzyşdyrdy?
Bileýinle, aýtsana, bol.
Wiý, ýogsa-da jigim Bäşim
Şu atyzda durdy häli.
Çyzandyr ol seň
daşyňam,
Meň depdermi çyzşy ýaly.
(«Sary gawun»)

Agageldi Allanazarow çagalaryň ýürejekleriniň tirsildisini duýýar. Şu duýgam şahyranalyk bilen sepleşip, şahyry köp kitaplaryň arasyndan bir gyra okyjylar köpçüligine çekip barýar.

Eýsem, şahyryň döredýän goşgularynyň esasy bellemeli tarapy nämede? Ol şahyryň haýwanat hem tebigat dünýäsiniň daşky sypatlaryny teswirlemekden, çagalara gowy okamaga, zähmet çekmäge, edepli bolmaga ündeýän kapyýaly sygyrlarynda çagalaryň özboluşly durmuşyna, psihologiýasyna çuň ornaşmaga meýil edýänligi, çaga dili bilen gürläp, olaryň durmuşyndan alnan wakalary, suratlary dürli çeperçilik tilsimlerine eýelemäge erjeşýänligidir.

Mysal üçin:

«Görsün» diýip keyikler,
Çykyp dur ol belende.
Buldy sagyp dolduran
Käseleri elinde.

(«Keyigokara»)

Kowaladym baýyrda
Men duşanda zemzeni.
Ite meňzäp syrtardy,
Çişip ýatlatdy humy.

Gamçylady guýrugny:
— Tanap goýaýgyn meni.
Git, gaharmy getirme,
Ýogsam ýenjerin seni!

(«Zemzen»)

Şahyr tebigat şekillerine köp ýüzlenýär. Ýöne, ol şol şekilleri bolşy ýaly göçürmän, çaganyň oý-hyýaly, durmuşy bilen baglanyşdyrmaga çalyşýar. Hawa, ol tebigata çaganyň gözi bilen seredýär. Ine mysal:

Seretdi ol depeden
Alaňlaryň gerşine.
Ak şöhleler guş bolup,
Gondy çöpe, kirşene.
(«Gezelenje gelen Aý»)

Çuň manyly, örän synçylyk bilen ýazylan fantaziýa baý goşgular, şahyryň döredijiliginde başga-da kän. Şahyryň «Ylgap baryan» diýen goşgusy hem örän täsirli. Aýagy çepeklije, ak köýneklije oglanjyk goňşy oba — mamalarynyňka gezelenje baryar. Özem ylgap baryar. Onuň mamasyny göresi, begendiresi gelipdir.

Birdenkän obaň özem
Ylgaberdi maňa bakan.
Men-ä baryan mamamlara
Oba nirä howlugýarkan?
(«Ylgap baryan»)

Oba, elbetde, oglanjyk bilen duşuşmaga howlugýar. Ýene bir goşgusynda şol oglanjyk öz öýlerinden çykýan ýoly kowalamaga başlaýar. Ýol gaçýar, oglanjyk kowalaýar. Ýol kä ýapa ýarmaşyp, kä pes aşak inip gaçýar.

Esli gaçansoň,
Ýadady, irdi.
Baryp Marallaň
Öýlerne girdi.
(«Ýol»)

Şahyryň fantaziýasy oba-da, ýola-da jan berýär-de, çagalaryň pikir ediş dünýäsine täze bir penjire açyp goýberýär.

Günleriň bir günü şol oglanjyk çabgada galýar. Oglanjyk süllümbaý bolup öýlerine ylgaýar, ýyldyrym çakýar, gök gürleýär. Oglanjyk bolsa suw-seleňiň içinden şapadaňlap gelşine, çabga janly zat hökmünde seredyär.

Kowalap geldi ol
Öýmüze çenli —
(«Çabga»)

— diýibem tamamlanýar. Agageldi Allanazarowyň bu baý fantaziýaly, alçak, akylyly, göwnaçyk liriki gahrymany şeýdip goşgudan-goşga geçýär, goşgudan-goşga ulalýar, iň gowy tarapam — kämilleşýär.

Ol oglanjyk «Ýyldyzyň ýoly» atly poemasynda diýseň romantik, «Nur paýlaýan oglan» atly poemasynda bolsa diýseň bilesigeliji. Oglanjygyň öz gyzykly dünýäsi, Welnar aga ýaly agasy, Jemal eje ýaly mamasy, paraşýutçy aýy Mişa ýaly dostlary bar.

Çagalar goşgulary diňe çagalar üçin ýazylmaýar, sebäbi uly adamlaram käte çagalygyna gaýdyp barmak isleýärler. Uly adamlaryň hakydasynda çagalygy ýaşaýar ahyry. Eger çagalar goşgularyny okan ulular biparhlygyna galsalar, onda ol goşgular gowy çaga goşgulary däldirler.

Bir şadyýan bagşy syçan
Dutar çaldy, aýdym aýtdy.
Ony görüp myr-myr pişik,
Törden telesahna gaýtdy.
Şirin-şirin aýdym diňläp,
Myr-myr derrew meýmiredi.
«Mün ýaşa sen, bagşym!» — diýdi.

ÝAZYJY AGAGELDI ALLANAZAROWYŇ «KALBYMA HEM ALYSLARA SYÝAHAT» ATLY PROZA KITABYNA IÇKI SYN

Ýazyjy Agageldi Allanazarowyň bu golyazmasyny ýüzugra okap çykmak mümkin däl. Oňa taýýarlyk gerek, wagtyňy gysganman, arkaýyn okamaly. Sebäbi ilki bilen-ä golyazma möçber taýyndan uly. Golyazma giren materiallar agyr, olary ünsli okamaly. Onsoň hem bu golyazma biziň özboluşly prozaçymyzyň ilkinji iri eseri, iň uly kitaby.

Geliň, ilki bilen golyazmadaky iri eserlerden, has takyk aýtsak, powestden başlalyň.

Powest bilen kitap atdaş. «Kalbyma hem alyslara syýahat» diýen adyň özünde göçme many bar. Ýene bir bellemeli ýagdaý, eseriň adyndan aşakda (A. Kareliniň ýazgylaryndan) diýlip ýörite görkezilipdir. Bu eýsem näme bolýar? Bu ilkinji nobatda ýazyjynyň öz dilinden däl-de, A. Kareliniň adyndan gidýändigini aňladýar. Bu forma şeýle bir oňat alnypdyr, awtor A. Kareliniň sözünü däl-de, pikirini, içki oý-hyýalyny berýär. Eserde öňe sürülýän ähli meseleler A. Kareliniň dünýäsinden geçip, onsoň okyja ýetýär. Bu, görşümüz ýaly, çuňňur psihologiki analiz, psihologik duýgurlygy, psihologik gapma-garşylygy hem psihologik aktiwligi talap edýär. Şonuň üçin eseri ýazmak ýazyja iňňän agyr bolandygy belli.

Biziň bilşimiz ýaly, A. Karelini Türkmenistana çagyryp, oňa Aşgabatda guruljak ýadygärligiň arhitektura işlerini

tabşyrypdylar. Uly alym, belli hudo nik eýýäm bu ýere gelmäkä, öz hyýalynda taslan işiniň çyzgysyny kagyž ýüzüne geçirip gelipdir. Ol şol taýýar işini hem döwlet komissiýasyna tabşyrypdyr. Emma bu ýerde bolmagy, esasan hem, hökümet ýolbaşçysy Gaýgysyz Atabaýew bilen duşuşmagy alymda uly täsir galdyrypdyr. Şonda ol öz başky eskizinden ýüz öwrüp, respublikanyň ýolbaşçylaryna özüni respublika bilen tanyşdyrmaklaryny haýyş edipdir. Şu haýyşyň netije-sinde hem ýigriminji ýyllaryň aýagyndaky ýaş respublika gezelenç başlanýar. Alym köp ýerlere baryp görýär, gaty köp adamlar bilen tanyşýar, olaryň gürrüni diňleýär. Öz göwnündäki Lenini halkyň göwnündäki Lenini bilen deňeşdirýär.

W. I. Leniniň proletariat synpynyň önünde bitiren hyzmaty ägirt uly. Ony suw bilen ýa-da çak-çen bilen kesgitlemek mümkin däl bolsa gerek. Ýöne türkmen halkyna beren hyzmaty has hem bahasyzdyr. Taryhyň gazap gylyjynyň astynda, tozgunçylykda, talaňda tozup gidäýmegi mümkin bolan halky azatlyga alyp çykdy. Oňa geljege uly ýol görkezdi. Öz bagtyňa eýe bolmagyň giň mümkinçiligini döretdi. Şonuň üçin bu halkyň beýik serdara — W. I. Lenine bolan söýgüsi bimöçberdir. Ol ýadygärlik bolsa, ýazyjynyň öz aýdyşy ýaly, eýýäm halkyň yüreginde bina bolupdyr. W. I. Leniniň portretini hala çekipdirler. Halk ony yüregine nagyş edipdir. Bu ýerde A. Kareline galýan ýeke borç şol ajaýyp ýadygärligi görmegi başarmak hem ony ýadygärlige öwürmek. Alym şeýle hem edýär.

Emma bu çözügüt öz-özünden bina bolmaýar. Şu çözügüde çenli alym inňän agyr ýoly geçýär. Bu powest şol ýol, şol gözlegler barada.

Şol ýoluň real kartinasy eserde döredilipdir diýip hasap edýärim. Waka ýigriminji ýyllaryň aýaklarynyň wakasy. Döwriň ýagdaýy, taryhy şertleri, esere gatnaşýan adamlar öz döwriňe laýyk gelýär, hut şol döwre laýyk hereket edýär. Gahrymanlaryň ählisi diýen ýaly, taryhy şahslar ýa-da şol döwürde ýaşap geçen şahsyýetler. Olary awtor öz atlary bilen alyp, dogry edipdir. Ikinji bir tarapdan, awtor epizodiki tipleri umumylaşdyryp alypdyr. Bu hem jüpüne düşen usul diýip hasap edýärim. Sebäbi ol ýerde görkeziljek bolunýan — halk. Halk bolsa umumy, ol bir adam, iki adam däl, tutuş köpçülik. Bu ýerde bolsa, esasan, aýry-aýry tipleriň obrazy däl-de, halkyň obrazy, halkyň häsiýeti, inň oňat däpleri ýüze çykarylmaga çalşylypdyr.

Şu powestde pylan ýerini üýtgetmeli eken, pylan ýerini başgarak ýazmaly eken diýen belligi girizmek mümkin däl. Sebäbi ýazyjy öz ýazjak zadyny aňry ýany bilen bilýär hem ony ýazanda ýöne bir ýazaýman, ön müň gezek ölçäp ýazýar. Şonuň üçin seredäýmäge ähli zat ýerbe-ýer. Ýöne ýazyja käbir maslahatlary berip bolar.

Powestde beýle bir zerur hasaplanmadyk epizotlary has degerli epizotlar bilen çalşyrmak mümkin. Men eseri bir gezek okadym. Eser önümçilige gidýänçä, ýene telim gezek okalar. Şonda haýsy epizodyň artykmaçdygy,

kemdigi has aýdyň görner. Ony redaktor awtor bilen maslahatlaşyp, has göwnejaý edip biler.

Men powestiň golyazmasynyň gapdalyna birnäçe bellik girizdim. Ol bellikler, esasan, stilistik bellikler. Ol barada awtor belli bir netijä geler diýip umyt edýärim. Ýazyjynyň dilinde ummasyz dialekt sözleri köp. Şolar-dan eseriň ruhuna näsaz gelyänlerini çalşyrmagyny awtora maslahat berdim. Sebäbi bu ýerde eser obalynyň dilinden däl, akademik, A. Kareliniň dilinden gidýär. Onuň professional ukybyny, ömrüne şäherde, onda-da merkezi şäherde ýaşap geçenini nazara almaly. Eseriň stili baş gahrymanyň häsiýetine kybap gelmeli. Şonda eşik adama gelişýär, ýogsa gelişmeýär. Umuman, stil bilen manera bir-birine laýyk gelmeli.

Ol bellikleri ýazyp düşündirmegiň kyndygyny nazara alyp, ony golyazmanyň gapdalyna girizdim. Awtor şol belliklere dogry düşüner diýip tama edýärim.

Hekaýalar barada näme aýtmak bolar? Dogrusy, hekaýalaryň hem göterýän agramy öz uly ýa-da kiçiligine seretmezden, powestiňkiden pes däl. Bu ýerde, esasan, ýazyjynyň soňky döwürde döreden hekaýalary bar. «Ak ýelken», «Deňiz notalary», «Maňa meñzeş maýor», «Berdi jedeliň aty», «Atabaýewiň ogullary», «Golaý dünýä», «Ilkinji gar», «Zenan bagty», «Nama», «Samolýotda» we başgalar bar. Meniň pikirimçe, bular ilkinji gezek metbugatda çap bolanda hem okyjynyň uly söýgüsine mynasyp bolupdy. Olara eýýäm menden has ön ak ýol arzuw edilipdi. Bolsa-da, golyazmada

olara täzeden nazar aýladym. Olary jemläp okamagyň öz gyzygy bar. Käbir emosional sözler, meňzetmeler birki hekaýada gabat gelyär. Olara bellik etdim. Sebäbi şol hekaýalaryň ählisini bir sahabyň içine jemleýändigini nazara almaly. Ol hekaýalaryň ählisini okyjynyň birbada ýüzugra okaýandygyny ünsden düşürmeli däl.

Hekaýalar tematiki taýdan dürli-dürli. Meseläniň şu tarapyny hem nazara almalymyka diýýärim. Ýa-ha olary öz tematikasy boýunça jemläp, her topluma hem bir at goýmaly. Ýa-da başdan «Atabaýewiň ogullary» atly hekaýany goýup, yzdan şol temadaky hekaýalary, soňra soldat durmuşy hekaýalary «Maňa meňzeş maýor», «Nama», «Samolýotda» we başgalar, soňra hem liriki hekaýalary «Ak ýelken», «Deňiz notalary», «Zenan bagty» ýaly hekaýalary goýmaly. Umuman bu meseläniň düşünişmek tarapyny redaktor bilen awtora galdyryýaryn. Maslahatlaşsaň, bu ýerde hem çözmez ýaly agyr mesele ýok. In esasy mesele şeýle hekalaryň ýazylmagy.

Men olaryň tematiki taýdan baýdygyny aýtjak bolýaryn. Biziň edebiýatymyzda «Maňa meňzeş maýor» ýaly hekaýa öň ýazylmandy. Biziň edebiýatymyzda desantçylar durmuşy hakda-da ugurly zat ýokdy. Şu möhüm temany ilkinji bolup ýerinden gozgan A. Allanazarow boldy. «Deňiz notalary», «Zenan bagty» ýaly liriki hekaýalar hem biziň edebiýatymyzda beýle bir köp däl. Şonuň üçin bu hekaýalara örän sarpaly bolmak gerek. Olaryň aýry-aýrylykda, tematiki zygydirlilikde çap edilmeginiň aladasyny etmeli.

Umuman alanynda, tematiki aktuallyk ýazyjy A. Allanazarowyň döredijilik aýratynlygy. Onuň haýsy bir eserini okasaň-da, «Aý, şu eser-ä soňrak ýazaýanda-da boljak ekeni» diýmeýärsiň. Olar bir-birinden aktual. «Ýazyjy hut şu möhümligi görüp, duýup, onsoň şu eserini ýazypdyr» diýip oýlanýarsyň. Ine, «Kalbyma hem alyslara syýahaty» alyp göreläň. Nähili möhüm tema. Özem geň zat, ol şu wagta çenli gozgalman gelipdir. Dogry, biz Towşan Esenowanyň «Gündogara uzan gol» oçerki, Akjermal Omarowanyň «Daşdan dokalan haly» poemasyňy bilýäris. Emma bu düýbünden başga eser. Ol bize iňňän zerur, biziň hökmany biläýmeli dünýämizi açyp görkezýär. Ol häzire çenli bu ulgamyň eserleriniň ösüşdäki dowamy.

Hekaýalaryň tematiki aktuallygy hakda hem diňe şu pikiri aýtmak mümkin. Olar edil döräýen wagtynda iň gowy neşirler saýylýan gazet-urnallarda ýüzugra çap edilipdi. Munuň özi hem şol hekaýalaryň gadyr-gymmatynyň ýokarydygyny görkezýär.

A. Allanazarowyň eserleriniň çeperçiligi oňat. Ýöne çeperçilik meselesinde hiç wagtda çägiň bolmaýandygyny nazara alsak, «oňat» diýlen baha hem az zat däl. A. Allanazarowyň sözlem gurşy, meňzetmeleri, meselä girişi, synçylygy örän özboluşly. Ony kimdir birine meňzetmek mümkin däl. Ol diňe özüne meňzeyär. Bu biziň köpümize ýetdirmeyän dereje. Agageldide lirikilik hem bar, guraklyk hem bar, gönümelligem bar. Emma şol guraklyk bilen gönümelligiň şeýle bir tärini tapyp ulanýar welin, esere hut şeýle çemeleşmegiň gerekdigini

duýýarsyň. Eýsem, hemişe süýji zat ýmek mümkin däl ahyryn.

Sözümi jemläp aýtsam, ýazyjy Agageldi Allana-zarowyň «Kalbyma hem alyslara syýahat» atly proza ýygyndysyny çap etmek zerur. Ol şu gün üçin, ertir üçinem möhüm. Ýygynda girizilen eserleriň ählisi estetikideýa taýdan sagdyn, çeperçiligi ýokary. Ol okyjylara gowy sowgat bolar, gyzykly okalar.

HALLY HUDAYBERDIÝEW.

28. 07. 1987 ý.

«INER ÝÜKI»

Ýaşulular, olaryň içinde hem has-da synçylary baý durmuş tejribelerine, tebigy duýgularyna daýanyp, özleri bilen gatnaşykda bolup, iş salyşýan ýaş-ýeleňleriň geljekde nähili häsiýete, nähili hünäre eýe boljakdygyny önünden aňýarlar, «akyl kädisinde» «şygyrdysy» özboluşly hem ýakymly «heň edýänlere» guwanýalar, köpi görüp, «gözleri açylar ýaly» mümkin bolan ýagdaýda, olar bilen eýläk-beýläk bile-de gidýärler.

1967-nji ýylyň güýzünde Aşgabatda Türkmenistanyň ýazyjylarynyň köp adamly, uly ýygnagy boldy. Şoňa Marydan gelen şahyrlar Çary Gurbangylyç, Akmyrat Çaryguly — Erkin dagy bilen salamlaşmak üçin ara-kesme wagty idäp, olaryň ýanlaryna bardym. Ortadan sähel uzyna golaý boýly, goýungözli bir nätanys ýigide hem gabat geldim.

Çary aga adaty degişgenligine salyp, gepe şüwlum bermek maksady bilen, artdyryp aýtmak endigine görä:

— Bu oğlan Tagtabazaryň sergin çölünde burnuna ýel düşen bugurçy ýaly bolup Mara gelende, eýýämden agzyndan ak köpük saçyşy göwnümize ýarady, onsoň muny höre-köşe bilen tutup, bäräk alyp gaýtdyk — diýdi.

Akmyrat aga daşdan aýlap durmady, gylygyna görä, düşnükli bolaryny etdi:

— Muňa Agageldi Allanazarow diýýärler.

Men bu iki ýaşulyň ikisiniň-de özüne aralyk bolar ýaly edip gürledim:

— Bugurçymy, inerçimi, ine-ganalykda göreris. Topbagymyz bilen çaylaşmaga gideliň.

Jaýdan çykan ýerimizde halypa ýazyjy Hydyr Derýaýew duşdy. Hormatlap, ony-da ýanymyza aldyk.

Çaý başynda ýaşulular birek-biregiň hal-ahwalyny soraşdylar, geçmişi ýatlaşdylar. Gep arasynda men Agageldiniň Marynyň ýörite orta bilim berýän mugallymçylyk mekdebinde okaýandygyny, goşgy ýazýandygyny özünden sorap bildim. Aňrujy mümkinçiligi bolsa, ýokary okuw mekdebine okuwa girmegini, eger çeper döredijilige baş goşjagy çyn bolsa, düýpli ylym alyp, gözüetimini giňeltmäge hökmany zerurlyk derejesinde üns bermegini, özüniň-de durmuş tejribäniň onçakly baý däldigine garamazdan, garaz, ýeri gelensoň, akylym kesişinden, oňa maslahat berdim.

Biz Agageldi bilen ýygy-ýygydan duşuşyp, döredijilik hem durmuş babatda pikir alşyp durmagy arzuw edip sagbollaşdyk. Emma uzak wagtlap görşüp bilmedik. Agageldi mugallymçylyk mekdebi tamamlap,

alan ýörite orta bilim hünäri boýunça başlangyç synp okuwçylaryna sapak berip başlaýar, bir ýyldan harby gulluga gidýär, gaýdyp gelibem, Moskwanyň döredijilik işgärlerini ýetişdirmäge ýöriteleşdirilen A. M. Gorkiý adyndaky Edebiýat institutyna okuwa girýär.

Şol institutda 1974-nji ýylyň ilki aýynda ýaş edebiyat tankytçylarynyň bütinsoýuz seminar-maslahaty geçirildi. Oňa Türkmenistandan hem meniň bir özüm gatnaşdym. Şol wagtlar Moskwada Ýazyjylar birleşiginde türkmen edebiyaty geňeşiň jogapkär kätibi bolup işleýän ezber kyssaçy dostum Atajan Tagan alada galyp tabşyran eken, Agageldi Domodedowo aeroportunda önümden çykyp, garşy aldy. Edebiýat institutynyň umumy ýaşayyş jaýynda özbaşdak otagda ýerleşmäge kömek etdi.

Seminar-maslahatyň işe başlanyndan bir hepde soň edebiyatçylaryň Merkezi öýüne dabaraly duşuşyga çagyrdylar. Duşuşykda görnükli ýazyjylaryň, zehinli ýaşlaryň çykyş etjekdiklerini aýtdylar. Höwes bilen topar tutup bardyk. Uly sahnanyň töründe azy ýaran ýazyjylaryň arasynda Agageldi Allanazarowa gözüm düşdi. Institutyň dördünji ýyl talyby bolsa-da, onuň epeý ýazyjy hökmünde öz türkmen ilimiziň edebi abraýyny goraýşyndan begenjimden iki bolup bilmedim, biygtyýar Agageldiniň adyny tutup gygyrdym. Duşuşygy alyp barýan dünýä belli aýdymçy-şahyr Lew Oşanin meniň bu oňaýsyz hereketimi gowulyga ýordy oturyberdi, ýaş türkmen şahyrynyň döredijiligini ykrar edip, hormatlamadan bir nyşan diýip yglan etdi. Birki ýyldan soň bolsa onuň özi «Edebiýat we sungat» gazetimize

ýöriteläp, Agageldiniň goşgularynyň öňünden öwgüli hödürnama hem ýazdy, türkmen şägirdiniň goşgularyndan ybarat diplom işine ýolbaşçylyk etdi. Şol diplom işiniň resmi opponenti — synçy bolmak maňa ynanyldy. Döwlet synag komissiýasy bolmak maňa ynanyldy. Döwlet komissiýasy uçurym talybyň döredijilik işine ýokary baha berdi.

Men bu zatlary ýatlamak bilen, Agageldi Allazarowyň edebi döredijilige baş goşup ugranyndan uly halypalaryň-da, ýönekeý okyjylaryň-da ünsüni özüne çekip bilendigini nygtajak bolýaryn. Şemal bolmasa, çöp başy gymyldamaýar. Her bir şygyr ýazýana hem beýle içgin üns berlip durulmaýar. «Boljak oglan bolşundan belli», Agageldi Allazarow çeper döredijilikde turuwbaşdan öz ýüzüni görkezmäge çalyşdy, öz sözünü aýtmagyň ebeteyini gözledi, öňki torç edilen ýoldan gitmegi aňsadyna bakmak diýip düşündi. Çar-kandagam bolsa, özbaşdak ýol-ýoda ugruna çykdy. Çarkandak ýerde owadan ädim urmak kyn bolýar. Käte antak-mantak hereket etmegiň-de mümkin. Agageldi Allazarowyň goşgularynda, hususan-da, ulular üçin goşgularynda, göýä tekizlenen ýeriň käbir pytradylman galan bajaklary ýaly, käbir gödekleç setirleriň gabat gelmegini hem şu hilli ýagdaýa syrykdyrmak mümkin. Emma bir zady welin berk bellemeli. Agageldi Allazarow goşguda boş gürrüň etmeyär, serişdesiz, maglumatsyz geplemeyär. Oňa deklaratiwlik ýat. Serişdeler, maglumatlar goşgulara özboluşly beýanaty (epiki) häsiýetini hem berýär, bu ýagdaý durmuşy delillendirip,

dogruçyl sypatlandyrmagy hem aňladýar, bu ýagdaý onuň durmuşy giň meýilnamada, uly möçberde görkezmek üçin kyssa tarap imrindirip gitmegi hem aňladýar.

Geldi-geçer döwrüň höküm sürýän aňyýet syýasatyna zoraýakdan laýykklajak bolup, sungatda ýalan sözlemek juda aýyp hasap edilyär. Ýöwsellemek aýak tibir-disinden diýlip düşünilýär. Gorkup awa çykyp bolmaz. Edebiýat meýdany gorkagyň, ýöwseliň, iki ýüzli ýalançynyň ýeri däl. Batyrgaý döwüş gurup bilmesen, nä körüň bar ol meýdanda?! Dörediji sözünüň manydaş sözi (sinonimi) — batyr. Dörediji adama batyrlyk hökmany şert. Agageldi Allanazarowyň döredijiliginde batyrlyk bütin aýdyňlygy bilen ýüze çykýar.

Beýik Watançylyk urşy hakynda köp ýazyldy. Tüýs sungat eseri hem döredildi. Agageldi Allanazarow «Meniň Andy akgam» diýen goşgusynda gazaply uruşda nemes ýesiri bilen ýüzbe-ýüz bolan türkmeniň gürrüni ýumarlaman, şeýle diýýär:

Syr saklady, asla syryn açmady,
Dyza hem çökmedi janyny diläp.
Jogap berdi soraglaryň baryna:
«CC men» diýip, şol bir sözi gaýtalap.

Komandiriň jany ýanaýdy,
Atdy şonda ony it atan ýaly.
Meniň bolsa oňa nebsim agyrdy —
Bardyr ahyr çagalary, aýaly.

Bu ýerde urşuň ýowuz hakykaty, adamlary biri-birine garşy jellada öwrüşi, ynsanlyk ynsaby bolanyň muňa biperwaý garap bilmeýşi şygry (liriki) gahryma-

nyň pikirleniş özboluşlylygyna, gepleýiş äheñine laýyklykda berilyär.

Agageldi Allanazarowyň sungatdaky dogruçylygy üçin, özümiň şaýatlyk etmegimde onuň bilen bagly hakyky bolup geçen durmuşy wakany ýatlamak artykmaçlyk etmese gerek. Ýöne önünden aýdyp goýaýyn, ol waka ýagdaýa görä desbi-dähillikde edilen zoňtar hereketiň netijesi, ol hereketem türkmeniň milli häsiýet özboluşlylygynyň ýylmanmadyk görnüşde ýüze çykması ýaly bir zat. 1994-nji ýyldaky şol seminar-maslaha gatnaşýanlaryň arasynda asla başga ýerli, alçaksy bir edebiýatçy bardy. Bir gün ol aňşam meniň otagyma geldi. Agageldi hem ýanymdady. Iýildi-içildi. Dilleriň jähegi ýazdyryldy. Ýaňky alçaksy edebiýatçy on ýyla golaý mundan öň institutda okanda, aralaryndaky talyp türkmen gyzyny ýürekden gowy görendigini, ol gyz bilen tirkeşip, oňa-muňa-da gidendigini, emma ol gzyň özüne baryp bilmejekdigini, aýlaman-dolaman, göni aýdandygyny, özi welin ýöne aýdybam goýaýman, gyzan kellän aňyna heserlenip, ýanjap-ýanjap gürrüň berdi. Bir görsem, Agageldi ony ýakasyndan tutup, zöwwe galdyryp, sykaja salyp barýar. Olary abay-syýsat bilen aralaşdyrdym. Ertesi ol ýigidiň özi gelip, mendenem, Agageldidenem ötünç sorady, hiç hili öýke-kine saklamaýandygyny, milli häsiýete gaty sereşap çemeleşmelidigine şu wakada has aýdyň göz ýetirendigini, türkmenleriň göräýmäge äwmezekdigine, üstesine-de, açyk göwünlidigine seredip, öz aňrynda erbetlik nyşany bolmasa-da, olaryň ýanynda gömelteý bir zat

diýip goýbermeli däldigini, şunlukda, türkmeniň juda namysjaň halkdygyna buýsanýandygyny aýtdy. Galdyrbassyrсыз ýüregini açan ýoldaşymyz bilen ýene-de dostana gatnaşykda bolduk.

Agageldi Allanazarowyň «Iner ýüki» diýen powestinde namys bilen bagly ýaka tutuşly bir waka Beýik Watançylyk urşy döwründe adaty türkmen obalarynyň birinde bolup geçýär. Üç dogany fronta gidensoň, uly öýüň garamaty gerdene düşen yetginjek Ýazly powestiň baş gahrymany bolup, orta çykýar. Agyr durmuş ony taplaýar. Şonuň üçinem ol agy-garany tiz saýgarýar, özüniň durmuşdaky ornuna düşünyär. Onuň pikirçe, bütin maşgalanyň mertebesini, namysyny erkek kişi hökmünde gorap saklamaly. Ýazlynyň ýaş başyna götermeli iner ýüki, ine, şu. Kişi kimin göterýärem. Ol yeňnesini ite ýardyryp, gorkuzyp aşaklyk bilen namysyny tokunjak bolýana meňzeyän adamyň özüni-de, bütin maşgalasynyň-da mazasyny alýar, itin-ä urup süýndirýär, öýünem otlajak bolýar. Ýazly gyzmalyk edip, üstesine-de, dogumyna bäs gelip bilmän, gatyragam gidýär. Namys meselesi ara düşensoň, onuň mejburlykdan eden bu çökder hereketi okyjyny öz ygtyýaryna goýmaýar, onda içki agdar-dünđerişikler döreyär, hatda nähilidir bir hili kanagatlanma ýaly duýgynam oýarýar.

Bir gezek gürründen-gürrüň çykdy-da, Moskwada bolup geçen waka bilen şondan ep-esli wagt soň ýazan «Iner ýüki» powestindäki wakanyň ilteşiginiň bardygy-ýokdugy barada Agageldiden dikanlap soradym. Ol iki wakanyň arasynda matlap-many taýdan hem, käbir

kesgin hereket taýdan hem ilteşigiň bardygyny inkär edip boljakdygyny ýaňzytdy. Ýazyjy halkynyň edähedi şeýle. Ol hemme zady bolşy ýaly uly ile peçan edip aýdyp durmaýar. Eserinde käbir zady üm bilen düşüner ýaly edip goýýar. Ondan özüňçe netije çykarmaly. Ýazyjy haýsydyr bir matlaba, pikire ömrüniň durkuna «göwreli» bolup görkezýär. Agageldi Allanzarowyň hem kalbynda türkmeniň namysy, şol esasyda hem, umuman, mertebe meselesi hemişelik orun tutup, dürli durmuş wakalarynyň täsiri bilen eserinde ol ýa beýleki görnüşde ýüze çykyp durýar. Gozgalýan mesele hakyky durmuş wakalarynyň çeper beýana (sýu ete) laýyklaşdyrylyp siňdirilmegi bilen herekete gelyär. Laýyklaşdyrmak durmuşdan daş düşmek däl. Şeýle bir zady deňeşdirip göreliň. Käbir adam täze jaýa göçüp baranda, onuň asylky taslamasynyň ýerine ýetirilişindäki bejergileri, öwüşgin-şekillere, tanalmaz derejede bolmasa-da, öz islegine görä, belli bir özgertmeler girizilýär. Ýazyjy hem çeper beýany (sýu eti) düzende, hakykatda bolup geçen durmuş wakalaryna özgertmeler girizýär. Şeýdýär-de, durmuşylyk çeperçiligiň ülüşlerine öwrülýär. Durmuşylyk bilen çeperçilik biri-birini şertlendirýän zerurlyk berjaý edilişi babatda eseriň häsiýetini kesgitleýär. Eseriň häsiýeti bolsa, öňdäki gysgaça degişmelerden hem mälim bolşy ýaly, ýazyjynyň öz ruhy düýäsiniň belli-belli taraplary bilen utgaşýar.

Muny başga bir maglumatyň üsti bilen-de düşündirip bolar. Diýdimzorluk döwründe harby gulluga çagyrylan türkmen ýigitleriniň lellimidigi, gowşakdygy hakyn-

da gum sowrup, küpürsäp, köp gürrüň edildi. Agageldi Allanazarow welin «Ýedi däne» atly ilkinji powestinde hem, beýleki kyssa we şygry eserlerinde hem diýlişi ýaly däldigini subut edýän şekilde türkmen esgerleriniň dogumly, gaýratly hereketleri bilen, oňaly häsiýetlerini açyp görkezdi. Özünüň milli buýsanjyny bir öwrümde hem, şeýdip, ýüze çykardy. Ýa-da bolmasa, onuň çagalar üçin ýazan eserlerini alyp görelin. Körpe gahrymanlar, hususan-da, oglanjyklar daşdeşenjedir. Olar degişmegi, gülüşmegi gowy görýärler. Umuman, Agageldi Allanazarowyň çagalar üçin eserlerinde ýumoristik häsiýet güýçli duýulýar. Bu ýagdaý körpelerde durmuşa söýgi döretmäge has netijeli täsir edýär. Agageldi Allanazarow çagalara niýetläp ýazan şowly eserleri üçin Türkmenistanyň Magtymguly birleşiginiň Ýaşlar guramasynyň baýragynyň, Türkmenistanyň Ýazyjylar birleşiginiň Hajy Ysmaýylow adyndaky baýragynyň eýesi boldy.

Agageldi Allanazarowyň kyssa eserleri, olaryň içinde-de «Sürgünler», «Düwlen» romanlary waka hem hereket babatda geriminiň giňligi, olaryň ýaýraw meýdanynyň düzligi bilen, many-mazmun babatda pikir öwüşgünleriniň köplügi, şol bir wagtda-da çugdamlygy bilen häsiýetlenýär.

«Sürgünler» romanynnda, belle bir derejede aňlanylyşy ýaly, taryhyň emrine görä, ýat ýere sürlüp äkidilen türkmenleriň agyr ýagdaýlarda, kyn şertlerde «Adam başy daşdan gaty» diýleni hakykat ýüzünde amal edip, ykbal ýolunuň egremlerinden, öwrümlerinden töwekgellik, tutanýerlilik bilen geçişi görkezilýär. Şol ýoluň esa-

synda ýazyjynyň özüniň ata-babalarynyň hem hupbatly durmuşy ýatyr. Bu ýagdaý romanyň resminamalaýyn (dokumental) häsiýetdäki ynandyryjylyk äheñini güýçlendirýär. Ynandyrmagyň hatyrasyna ýazyjy öz gahrymanlarynyň gatnaşýan wakalaryndan soňky ykballary barada çykgytda gysgadan degerli maglumat berýär. Elbetde, käbir gahrymanlar babatda şeýle edilýär. Sebäbi ähli gahrymanlar babatda şeýle etmeklik çeper eseriň häsiýetine laýyk gelmeýär. Eger ylmy iş bolsa, onda başga gep. Emma çeper eseriň ylmylyk häsiýetiniň bolmagyny-da inkär edip bolmaz. Çeper eserdäki ylmylyk döwrüň ruhunyň edebiyatyň anyk taryhylyk ygtykaty (prinsipi) esasynda şöhlelendirmegini aňladýar. «Sürgünler» romanynda hem şu möhüm ygtykata eýerilýär.

Eserde XX asyryň otuzynjy ýyllarynyň başynda bolup geçen, zorlukly wakalaryň adam ykballaryna eden täsiri ýowuz hakykata laýyklykda çeper suratlandyрма arkaly berilýär.

Ol döwür SSSR-iň döwlet dolandyryş ulgamynda adamlary synpy nukdaýnazardan toparlara bölüp häsiýetlendirmegini güýçli depgin almagy üçin, zorlukly çäreleriň işjeň görnüşe geçen döwrüdi. Öz gara zähmeti bilen günemasyny aýlap ýören hojalyklar hem tutuşlygyna ýa-da bölekleyin kulakçylyga çekilip, Sibire, Gazagystana, Özbegistana, garaz, hossar aýagy sekmejek ýerlere, türkmen aýtmyşlaýyn, «Gümgidene» iberilýärdi. Bu ýagdaý Murgabyň boýnunda, Pendiniň düzünde azarsyz-bizarsyz küren tu-

tup oturan goja Kymyşyň maşgalasynyň üstünden hem apy-tupan bolup inýär. Gojanyň öý-işikli iki ogly--da çagalary bilen Gazagystana, Özbekistana sürgün edilýär. Romanda Kymyş gojanyň maşgalasyna aýratyn üns berilýär. Birinjiden, ýazyjy bir maşgalanyň ykbalynda tutuş taryhy döwrüň hasratyny, bu hasrat zerurlygy ýüze çykýan adam häsiýetini edebiýatyň çeper umumylaşdyrma (tipleşdirme) ygtykaty esasynda görkezmegi niýet edipdir. Niýetine görä amalam edipdir. Ikinjiden, şunuň bilen, gahrymanlaryň hereket çugdamlygyny üpjün etmäge üns beripdir. Elbetde, romanda şu maşgala bilen ilteşigi-gatnaşygy bolmadyk gahrymanlar hem çykyş edýärler. Hiç bir adam daşky dünýä bilen baglanyşyksyz bolmaýar. Hatda ol ýeke bolayanda hem jemgyýetçilik durmuşda ýekebara bolmaýar.

Wakalar, olara gatnaşýan adamlar görnüşleri, häsiýetleri, matlap-maksatlary taýdan juda özboluşly aýratynlyklarynyň bardygyna garamazdan, ýazyjynyň dolandyrmagynda, eserde öňe sürülýän many-mazmuny aýdyňlaşdyrmaga hyzmat edýärler. Netijede, eser bitewilik häsiýetini alýar.

«Sürgünler» romanda öňe sürülýän many-mazmun babatda nazara alynmagy zerur bolan üçünji bir ýagdaý pelsepewi (filosofiki) düşünje röwüşli öý-ojak meselesidir. Öý-ojak mukaddesdir. Kymyş gojanyň maşgalasy, bu mukaddeslige sarpa goýmak bilen, taryhy durmuşyň çylşyrymly bir pursadynda ruhy taýdan berkemek çärelerini (prosesini) dogum-gaýrat bilen başdan geçirýär.

Kymyş goja we onuň maşgalasy taryhyň şaýady hökmünde barha we barha kämil derejä ýokary göterilýär. Taryhyň şaýady bolmak bilen, has dogrusy, taryhy dörediji bolmak halk bilen kybapdaş bolmagy aňladýar. Nygtap aýdýarys, «Sürgünler» romanynyň esasynda halk ykbaly ýatyr.

Şahsyň we halkyň ykbaly — bu bütewilik Agageldi Allanazarowyň «Düwlen» romanynyň hem many özenini düzýär. Bu özen, ýagny esasy many-mazmun şahsy söýgi gatnaşyklarynyň mysalynda berilýär.

«Düwlen» romanymda beýan edilişine görä, Beýik Watançylyk urşunyň ody bilen tutaşyp lowlan söýginiň, gelip-gelip, parahatçylyk döwürde päsgelçilikleriň döredilendigine garamazdan, ynsan kalbyna ýylylyk berşi, şol ýylylykdan hem mähremligiň emele gelşi yzarlanýar. Eýsem-de bolsa söýgi gatnaşygynyň gözbaş alyp gaýdýan döwri beýle duýgy bilen gümra bolmagyň döwrümidir? Onda-da ömür bilen ölümiň ýüzbe-ýüz garpyşan ýerinde. Söýgi — beýik duýgy. Beýikligi üçinem ol hiç bir galypa girmeyär. Agageldi Allanazarow galplaşdyrmakdan gaça durmak bilen hak edipdir. Bu — bir, ikinjiden, hakyky söýginiň ýurtlaryň serhetlerinden geçmek tebigylygyna üns beripdir.

Munuň özi romanynyň beýan ýordumyndan (sýu et), liniýasyndan belli bolşuna görä, eseriň tebigylygyny aňladýar. Türkmen ýigidi Balkan Jahan urşuny başlan ýurduň özünde — Germaniýanyň jümmüşinde söweş böwşeňlikleriniň birinde nemes gyzy Berta bilen tanyşýar. Onuň bilen durmuş gurýar. Olaryň ogly-da bolýar.

Göräymäge, olar ömürleriniň durkuna bileleşip-de, bir ojagyň oduna ýylanyp, ýaşajak ýaly. Emma durmuş başga bir akym bilen gidýär. Balkan öz dogduk iline gaýdyp gelensoň, obadaş gyzyna öýlenmeli bolýar. Türkmen gelni Ummanyň gabanjaňlygy zerarly, söýgi odunyň howruna indi has beter ýangyna öwrülýär. Umman gelin hatda Bertanyň başyna ýetmegiň ugruna çykýar. Bu gazap onuň öz zenan mertebesini goramaga gönükdirilen okgunlygyny aňladýar. Berta, nähili-de bolsa, başganyň bagty üçin, yza çekilmegi makul bilýär. Emma göwün beren adamy Balkany-da, ondan önen ogluny-da ömür-ha unutmaly. Özlerine duýdurman, olardan habaram tutýar. Näme üçin «duýdurman?» Söýginiň syry kän. Birinjiden, şonuň üçin, ikinjiden, ozal göwün berendigine garamazdan, Balkanyň maşgaly durmuşynyň bozulmazlygy üçin.

Romanda ynsanperwerlik düşünjesi bir öwrümde, şeýdip, ýüze çykýar.

Balkanyň özi hakynda aýdylanda bolsa, onuň Berta bilen gatnaşygynda hem, Umman bilen durmuş gurmagynda hem ikiliksiz, jerhetsiz häsiýeti nygtalyp görkezilýär. Umman garrap, agyr derde duşanda Bertanyň özüniň-de ruhy azap çekişi şol bir ynsanperwerlik düşünjä baryp syrygýar.

Bu düşünje düwlen bagry Ummanyň derdine em bolar öýdülip, onuň gözleginde alada bary edilip ýörkä bütin aýdyňlygy bilen ýüze çykýar. Düwlen awlamak başa barmaýar. Sebäbi awlanjak bolunýan düwlen ene düwlen, onuňam çagasy bar. Bu ýerde ynsanperwerlik,

tebigata bolan söýgi, ony gorap saklamak baradaky düşünje bilen utgaşyp gidýär. Beýik söýgi ýekebara däl. Ol ähli zady öz içine alýar. Onuň beýikligem şonda. Romanyň hem ady ýöne ýerden «Düwlen» däl. Ol iki manyda gelyär. Birinjiden, jandar adyny aňladýar. Ol jandaryň simwoliki keşbinde her bir zadyň öz ornunyň, öz hyzmatynyň, öz gözelliginiň bardygy nygatalýar, ikinjiden, başga birine zyýan bermeklige baryp ýetyän öz şahsy meýillerinden durmuşyň emri bilen el çekip, düwülme, has dogrusy, özüne erk etmek düwlen jandaryň mekany, romanda görkezilişine görä, Hazar deňzi — ýaýlyp ýatan uly durmuş. Şol ümmülmez giňişlikde öz ornuny tapmak — ýaşamagy başarmak, munuň üçin dogumly, gaýratly bolmaly, okgunly hem dürs hereket etmeli.

Şu pikir Agageldi Allanazarowyň ähli eserleriniň içinden hem eriş-argaç bolup geçýär. Şu pikir çeperçilik taýdan umumylaşdyrylan adam häsiýetini, hususan alnanda, ýazyjynyň öz häsiýetini hem aňladýar. Aslyýetinde jemgyýetiň häsiýeti halk durmuşynyň jümmüşinde kemala gelyär. Durmuş bolsa döwre görä üýtgäp, özgerip durýar.

Garaşsyz hem Bitarap Türkmenistan üçünji münýýlylygyň birinji onýylygy ortadan geçende, Täze Galkynyş eýýamy ady bilen adykdy. Bu eýýam ýazyjydan täze döredijilik üstünlüklerini talap edýär. Möhüm talaby ödemekden ötri, Agageldi Allanazarow täze eserleri döretmek höwesini bilen has-da joşýar.

Ýeri gelensoň şuny aýdyp goýalyň. Agageldi Allanazarow ukyply, guramaçy edara işgäri hökmünde hem özüni tanatdy. Ol 1976-njy ýylda Moskwanyň A. M. Gorkiý adyndaky edebiyat institutyny gutaryp, Aşgabada gelşine, «Türkmenistan» neşirýatynda işe başlady. Biraz wagt Türkmenistan Ýazyjylar birleşiginde hem Türkmenistanyň Metbugat baradaky komitetinde jogapkär wezipelerde işledi. Soň ýene-de neşirýata gaýdyp geldi. Bu iş bilen utgaşdyryp, Kitap palatasynyň yüküni hem gerdenine aldy. Nirede işlese-de, adamlara ýakyndan kömek bermek bilen, gulluk borjunyň ynsanperwerlik ygtykatyna ygrarly boldy. Özüniň «Iner ýüki» powestiniň simwoliki ady bilen häsiýetlendirilse, Agageldi Allanazarow döredijilik işinde hem, resmi, köpçülik işinde hem şu hili ýüki götermek başarnygynyň bardygyny subut edip bildi. Birmahal Çary Gurbangylyç halypasynyň şol bugurçy diýýäni iner çykdy. Türkmen aga aýdýar: «Hatarda ner bolsa, yük ýerde galmaz».

KAKAJAN DURDYÝEW,
*Ýazyjy, dosent, Türkmenistanyň ussat mugallymy,
Türkmenistanyň Ýazyjylar birleşiginiň
Berdi Kerbabaýew adyndaky baýragynyň eýesi.*

MILLI MERTEBE MUKAMY

Çeper edebiyat näme?

Edebi zehin näme?

Wagt geçýär, täzeden-täze, ezberden-ezber ýazyjy-şahyrlar orta çykýar. Her täze zehiniň edebiyat meý-

danyna gelmegi bilen, ýokarky soraglaryň jogaby gitdigiçe aýdyňlaşýjak ýaly welin, tersine, ol barha çylşyrymlaşýar. Sebäbi her bir çyn zehin edebiyata belli bolmadyk öwüşginler, öwürmeler, keşpler getirýär. Anha, onsoň, ýaňy çözüdini tapdym edenkirlän sowalyň üstüne täze sowallar münýär.

..Çärýek asyr mundan öň, ýaşajyk talypkak, «Sowet edebiyaty» (häzirki «Garagum») urnalynda şol wagtky ýaş ýazyjy Agageldi Allanazarowyň «Ýedi däne» atly ilkinji powesti çap edildi. Mugallymlaryň maslahaty bilen, Türkmen döwlet uniwersitetiniň talyplarynyň arasynda bu eser barada pikir alyşmagy karar etdik. Maslahata ýazyjynyň özem geldi. Şonda talyp talabymyz, gögele gömelteýligimiz, jahyl jedelkeşligimiz bilen, powestiň üstüne topulyşymyz ýadyma düşýär. Ýazyjynyň bar aýdylanlary ünsli, sabyrly diňläp oturyşam ýadymda...

Şeýle bir hekaýat bar:

Allatagala aty ýaradansoň, beýleki janly-jandarlary ýygnap, bu işe baha bermeklerini sorapdyr. Şonda düýe birýandan çykyp: «Bu janawaryň galan ýer-ä bolýar welin, şu boýnunam has egri eden bolsaň, juda owadan boljak eken» diýipdir. Soňra eşek aýdypdyr: «Şunuň gulaklaram meniňki ýaly uzyndan salpyrak edilen bolsa, tüýs gelşigine geljek eken». Öküzem öz gezeginde bögürüp, bu atyň synasynda ýekeje ýetmeziň bardygyny — iki sany şahyň kemterlik edýändigini ýaňzydypdyr.

Biziňkem şol gezek şol «synçylaryňky» ýaly bolýady öýdýän.

Eýsem, bizi şol wagt gyjyklan, öjükdiren zatlar nämedi? Ilkinji nobatda, powestiň şol wagtky edebiyat teoriýasynyň köp kada-kanunlaryna gabat gelmeýänligi. In bir üşerden zatlaryň birem — powestiň diliniň ýylmanak, owadan jümlelerden ybarat däl-de, birhili, büdür-südürräkmi, tikenliräkmi, tokga-tokgarakmy, aý, garaz, başgaçalygydy...

Indi görüp otursak, şo zatlar «Ýedi dänäniň» kemçiligi däl-de, eýsem, artykmaçlygy, türkmen edebiyadyndaky başgaça, üýtgeşik bir kyssanyň başlangyjy eken. Mugallymlarymyz ala-böle şol poweste biziň ünsümizi çekmäge çalyşmalaram ýöne ýere däl eken.

...Ynha, bu gün şol «Ýedi däne» ýene elimde. Bu eser bilen bir döwürräkde, nusgalyk hökmünde öňe sürülen keşpleriň, gahrymanlaryň köpüsi möwritini ötürip, döwrebaplygyny ýitirdi. Emma esger Nazarowyň şol juwanlygy, şol garagol hyýalbentligi, şol açykgöwün sadalygy.

Agageldi Allanazarowyň ýazyş usulam, onuň gahrymanlaram, daşyndan göräýmäge, sadalaç ýaly. Emma olaryň dünýäsine içgin aralaşdygyňça, şol sadalygyň aňyrsynda nähili çuňlugyň, nähili öwrümleriň ýatandygyny görüp haýran galýarsyň. Ynha, goja awçy bilen agtyjagy çöl içinde tirkeşip, hümürdeşip, käte bir-birlere sala salşyp, käte-de bir-birini gi eläp gidip barýarlar. Gojanyň bu gün awy oňanok. Ol muňa öz agtygynyň ýanynda niçikler müýnürgeýär, öz-özüne käýinýär, agtygyna beren sözünüň zyznda durup bilmeyänligine örtenýär. Emma... ýaňky gojanyň yzyna düşüp

gelyän oglanjygyň entek bu dünýäniň dirileriniň hatarynda ýokdugyny, onuň şindi niçe ýyllar bäri diňe gojanyň hyýalynda, arzuwynda ýaşap ýörenligini soňsoňlar aňsyryp galýarsyň («Goja» hekaýasy).

Şeýle duýdansyz öwürümler, yönekey zatlaryň arasynda gizlenen çuňňur, müdimilik pikirler, pelsepeler ýazyjynyň eserleriniň islendik döwürde, islendik ýurtda höwes bilen okalýagyny üpjün edip bilýär.

...Ýazyjynyň eserlerinden çen tutup, ony haçan, näçe ýaşynda ýazanlygyny anyklamak kyn däl. Sebäbi ýazyjy diňe bir ömrüň dowamynda ençeme adamyň ömrüni ýaşamaga ýetişýär. Şonuň üçinem ol öz eserinde bir görseň, neresse çaga ýaly, bir görseňem, köpügören, pähimdar goja ýaly. Çingiz Aýtmatowyň Agageldi Al-lanazarowyň «Şol bir gezek uçan it» atly eserine uly baha berip ýazan sözbaşysyndaky «Çagalara uly bolup görünmegiň hökman bolşy ýaly, ululara hem çaga bolup görünmek hökman» diýen sözleri ýadyňa düşýär. Şu sözleri ilkinji nobatda ýazyja degişli hasap edip, ony şeýleräk düşündirmek mümkin: ýazyja çagaka-ha uly bolup, uluka-da çaga bolup, hatda, bagyşlaň weli, at ýa-da it, gurtmudyr guş bolubam görmek hökman.

Eger şeýle bolmasa, «Iner ýüki», «Çat açan menzil», «Gyr atyň howalasy», «Şol bir gezek uçan it» ýaly powestleri, «Ak ýelken», «Goja», «Zenan bagty», «Urşa giden adam», «Çabdary» ýaly hekaýalary nädip ýazjak?

Ynha, «Iner ýüki» uruş döwründe kakasynyň, agalarynyň, tutuş «serdarlar» neberesiniň erkekleriniň

ornuna galyp, şolaryň barynyň ýüküni öz ejizje gerdenerine alan oglanjyk. Ony okasaňyz, bu eseri ýazan adamyň uruşdan has soň, 1948-nji ýylda doglandygyna ynanmarsyňyzam.

«Çat açan menzil» bolsa sizi has aňryk — XX asyryň 20-nji ýyllaryna tarap alyp gider.

Ýa-da «Şol bir gezek uçan it» atly erteki-powesti okap: «Bu adam itleriň, möjekdir tilkileriň ýa-da garaguşlaryň dilini nireden bilýärkä?» diýip, geňler galmagyňyz gaty ähtimal.

Hawa, hakyky ýazyjy şeýle diýdirip bilýär.

Ýok, ýazyjam asmandan inäýenok. O-da iller ýaly, ýerde doglup, ilki emedekläp, soň deň-duşlary bilen basalaşyp, kowalaşyp, okap, işläp ulalýar. Ýöne şol ulalmanyň barşynda, ol köp zatlary başgaça görýär, başgaça eşidýär. Şo-ol bir gezek görülen wakalar, eşidilen sözler beýlekileriň gözüne-gulagyna ilenem dälendir ýa-da ilen badyna ýatdan çykyp gidendir. Emma o zatlar geljekki ýazyjynyň welin ömürlük ýüregine ornap, beýnisine çümüp galýar. Wagty gelibem köp zatlaryň täsiri bilen, şol görülen-eşidilenlerden täsin-täsin eserler döreyär.

Ýeri gelende, ýazyjy Agageldi Allanazarowyň terjimehaly hakda-da öz bilýänlerimi aýdyp bereýin. Ol, öňde aýdyşym ýaly, 1948-nji ýylda Tagtabazar etrabynyň Marçak obasynda dünýä inýär. Obalaryndaky orta mekdebiň 8-nji synpyny tamamlan dessine-de Mary şäherindäki mugallymçylyk mekdebine okuwa girýär. Bu ýerde edebiyat älemindeki ilkinji şowly ädimlerine ýol açylýar. Soňra ol goşun gullugyna çagyrylyp, de-

santçylaryň sapynda gulluk borjuny abraý bilen berjaý edýär. Şol wagta çenli ýazyp ýetişen goşgularydyr kyssa eserleriniň kömegi bilen, harby gullugyň yzysüre, Moskwanyň A. M. Gorkiý adyndaky Edebiýat institutyna okuwa kabul edilýär. Şol okuwy tamamlançada ol özüniň özbaşdak döredijilik ýoluny diňe saýgarp-seljermek däl, eýsem, şol ýoly ägirt-ägirt halypalar tarapyndan ykrar etdirmäge-de ýetişýär.

Agageldi Allanazarowyň edebiyat meýdanyna şeýle ynamly gelip, bada-badam ol ýerde öz ornuny tapmagynyň tötänlik ýa-da «arkalylyk» däldigini ýazyjynyň soňra yzly-yzyna neşir edilen «Günüň öýi», «At gaýraty», «A» ýazýan», «Ýedi däne», «Iner ýüki», «Üç murtlak kapitan», «Çat açan menzil», «Gyr atyň howalasy» ýaly kitaplary hem-de dünýäniň dürli dillerinde çykan beýleki köp sanly eserleri subut etdi. Edebiýatda bitiren hyzmatlary üçin ýazyjy 1983-nji ýylda Türkmenistanyň edebiyat we sungat boýunça Ýaşlar baýragyna mynasyp boldy.

Çyn bagsyny sesinden, sazandany kakuwundan, çyn bedewi toýnak urşundan tanap bolýar. Eýsem, hakyky ýazyjyny haýsy alamatlardan tanasa bolar?

Şeýleräk bir ahwalat, belki, size-de tanyşdyr: ön bir ussadyň elinden çykan gowy goşgynyň ýa-da aýdymyň, hatda kyssa eserleriniň käbir setirleri oslagsyz ýagdaýda birden hakydaña gelyär-de, hiňlenenini ýa-da pyşyrdanyňy duýman galýarsyň. Şonda ol setirler öz kalbyň bir ýerlerinden çogup gelen ýalam bolaýýar. Sebäbi olar ýürege şeýle bir ýakyn, şeýle bir mähriban.

Golaýda men Türkmen döwlet neşirýat gullugynyň tabşyrygy bilen, Ata Gowşudowyň «Dordepel» kitaby-na sözbaşy ýazmak üçin kelle döwýärkäm, «Dordepel mydama biziň ganymyzda at salyp ýör» diýen jümle dilime geldi-de, begenip ur-tut muny kagyza geçirmekçi boldum. Soňam aýdyma meňzeş bu üýtgeşik jümläniň şeýle aňsat tapylyşyna geň galyp, gitdim iňkise. G. Ezizowdyr H. Kulyýewden başlap, öz eý görýän şahyrlarymyň barynyň diwanlaryny döwür çykdy. In soňda-da:

«Gulagyma özüme ýakynlap gelyän Gyr atyň güpürdisi eşidilýär. Soňundanam şol güpürdä meňzeş sazlaşykly urgular kem-kemden meniň ýüregimi eýeläp ugraýar. Her gezek meniň ýüregim at toýnaklarynyň sesi bilen bir perdeden gopup ugran mahaly Gyr at dabyrdap, meniň ganymda aýlanyp ugraýar».

Bu setirler asyl Agageldi Allanazarowyň «Gyr atyň howalasy» atly powestinde öňräkden bäri lowurdap duran bolsa nätjek!

Ýazyjylykda iňňän synçy göz bilen jam ýaly gulak hem duýgur ýürek örän derwaýysdyr welin, şol gözdür gulagyň hem ýüregiň tapan zatlaryny beýana salmak üçin gaty jadyly dilem gerek. Ynha, ýokarda ýatlanan powestden ýene bir parçajyk:

«Gyr at her ýerden bir basyp, göwün imrindirip çapan mahaly, ony görmäge göz gerek. Agzybir inişip düşýän toýnaklaryň aşagyndan ot syçraýar. Töweregiň süňnünde maýdaja saňnyldy peýda bolýar. Gyr at şemala ýazylyp pasyrdaýar. Ol haýsy menzile ýetse,

bada-bat şol menzil özgermek bilen. Töwerek lowurdap, öýe täze gelin giren ýaly, göze ýakymly alamata öwrülýär. Gyr at seleň meýdan bilen otlary göwüsläp gelyän wagty, ol kükregi bilen tolkunlary önüne salyp, daş-töweregine suw syçradyp, suwdan çykyp gelyän suw atyna meňzeýär.»

Agageldi Allanazarow näme hakda ýazsa-da, bar zada jan salyp, bar zady adamlaşdyryp hem-de türkmenleşdirip bilýär. Şu ýerde ýaşuly galamdaşlarymyzyň biriniň Agageldi Allanazarowyň döredijiligi hakda şeýleräk pikir aýdany ýadyma düşýär: Agageldi ýazan zadyna öz adyny ýazmasa-da, onuň sonuňkydygyny bir alamatdan — türkmen äheňinden, diňe türkmen mahsus bolan inçe zatlary tutuşyndan bilse bolýar. Muny başarmak üçin bolsa, ganyň mydama Gyr at ýaly iki ýana dabyrap, at salyp yören bolmaly.

Agageldi Allanazarow, iň bärkisi, «Sallam-sajak bulutlary döw münen ýaly münüp geljek ýaz ýagmyry» diýip ýazanda-da göwnüne, şol döwe meňzeş bulutlaryň gerşinde türkmenleriň buýra-buýra silkme telpegi görnüp giden ýaly bolýar. Bu häsiýeti, bu alamaty «millilik» diýlen söz bilen düşündirse bolar.

Agageldi Allanazarowyň eserleri dünýäniň haýsy ýurdunda (Russiýada, Ýewropada, Ýaponiýada, türki dillerde) çap edilse-de, onuň tutuş döredijiligine mahsus bolan millilik öwüşgünü bada-bat göze ilýär. Bu öwüşgin, bu aýratynlyk has-da gowy, aýyl-saýyl görünyän bolsa gerek.

Agageldi Allanazarowyň eserleriniň Moskwada çykan ýygyndysyna belli rus edebiýatçysy, terjimeçi W.

Orlowyň ýazan sözbaşysynda şeýle diýilýär: «Hatda kim-de-kim entek Türkmenistanda bolmadyk-da bolsa, onuň ýurdunyň bol çoguna çoyunmadyk, ol ýerde ýaşayan giň göwrümlü, mertebeli, zähmetsöýer halky görmedigem bolsa, Agageldi Allanazarowy okansoň, ol ýurdy söýüp, sarpalap, hormat goýup ugraýarsyň. Bu häsiýet diňe hakyky, milli ýazyjynyň döredijiligine mahsusdyr...»

Millilik — gaty inçe, düşünmesi kyn düşünje. Muňa öň ýazyjynyň artykmaçlygyny, ussatlygyny aňladýan söz däl-de, eýsem, onuň garşysyna ulanylýan ullakan aýypnama hökmünde seredilen wagtlaram boldy. Emma Agageldi Allanazarow ýaly çyn ýazyjylar şol döwürde-de milli bolmaklykdan gorkmandylar. Muny aňan Kerim Gurbannepesow ýaly ägirt halypalaram: «Bu zaluwatjyk... türkmen ata çykmaly diýýär, oňa Gyr atyň howalasy gerek diýýär» diýmekden, ony goldamakdan çekinmändiler.

Eýsem, eseriňe nädip «milli» diýdirip bolýar? Don-telpek bilenmi? Atdyr düýe bilenmi? Ýa-da pajarly, haýbatly, gabarak sözler bilenmi?

Ýok, ýok-la!

Sen müň keren, million gezek «Türkmen! Men — türkmen!!!» diýip gygyraý, seniň o gykylygyňa pitiwa etjek ýokdur.

Emma eserleriňde ar-namys, abraý üçin, özüňden on esse güýçli adamlar bilen, olaryň a darha ýaly itleri bilen dikleşmekden gorkmaýan oglanjygyňam keşbini

döredip bilseň («Iner ýüki»), onda seniňem, ol oglanjygyňam kimdigini soraman bilerler.

Türkmen häsiýetiniň edil Görogly ýaly murtlaryny towlap, gözlerini alardyp, ör-boýuna galýan pursadyny siz «Çöl kanuny» atly hekaýada-da görersiňiz. Ol häsiýet bu gezek Jumagylyjyň we onuň garryja ejesiniň keşbinde jemlenipdir.

Ynha, Jumagylyç öz gandar duşmany — bolşewik esgerbaşysy Semýony halas edip, ýaralaryny bejerip, indem ugradyp barýar. Duşmany ilk-ä oňa münkülänýär, soňam nädip minnetdarlygyny aýan etjekdigini bilenok. Ine-de, Jumagylyjyň iň soňky sözleri:

« — Ýoluňa git, ýoluňa. Seniň bilen takal okaşyp durara mende wagt ýok. Sen meni göreňok, menem seni. Onsoňam, men seni halas edemok, seni türkmen agañ arkama-arka aýlanyp ýören, ejize eýe çykmak däbi halas etdi.

...Şuny bilip goý! Sen meni nirede görseňem, aýamagyn, gözümden urgun! Duş geläýseň, mendenem gowuluga garaşma...»

Indiki duşuşykda Jumagylyç Semýonyň esgerleriniň okundan wepat bolýar. Emma diňe namartlyk däl, eýsem, mertligem ýokuşagan zat bolara çemeli. Semýon öz hereketi üçin özüne nämäniň garaşanlygyny bilip dursa-da, Jumagylyjyň jesedini çöl ýerde gurda-guşa taşlap gaýdybermägerazy däl.

«Näme üçin Jumagylyja meni — gyzyk komandiri ölümden halas etmek bolýar-da, maňa onuň jesedini adam ýaly jaýlamak bolmaýarmyş? Oňa çölün kanu-

nyny ýatlap, ölümiň çukuryna aýak sallap oturan duşmanyny alyp galyp, ata-babalara hormat etmek bolýarmyş-da, men näme üçin hiç bir kitaba ýazylmadyk bu ýagşylygy etmeli dälmişim?! Onsoňam, galyberse-de, menem şu çölde doguldym ahyryn.»

Agageldi Allanazarowyň gahrymanlarynyň aglabasy, anha, şol ýazylmadyk, ýowuz, ýöne adyl kanun boýunça hereket edýärler. Şonuň üçinem olary öldürip, ýok edip bolýar, emma ýeňip bolanok.

Ony ýazyjy hiç ýerde gönüläp aýdanok, ony okyjynyň öz-özi, öz ýanyndan pyşyrdap aýdýar.

Ony aýtdyryýan — Agageldi Allanazarowyň diňe ynsan-gahrymanlaryna däl, haýwan-gahrymanlaryna-da («Şol bir gezek uçan itdäki» Möngözlüje, «Çabdary-daky» Çabdary we beýlekiler) mahsus bolan mertlik, merdanalyk sypaty. Agageldi Allanazarowyň gahrymanlary ykbal çaykawunyň herjüre oýunlaryna sezewar bolsalar-da, şol mertlik mertebesini ýitirmän bilýärler.

Şeýle gahrymanlary bolan edebiýaty, şeýle edebiýaty bolan millet, hiç güýç ýeňip bilmez. Sebäbi bu edebiýatyň, bu mertligiň aňyrsy gaty düýpden — Oguz handyr Gorkut atadan, Görogludyr Magtymgulydan, Seydidir N. Saryhanowdan... hem Agageldi Allanazarow ýaly täze güýçlerden gaýdýar. Türkmende bu güýç tükenmeýär.

Türkmeni täzeden ata çykaran Beýik Galkynyşlar eýýamy bu gün şeýle güýçlere, şeýle eserlere giň ýol açdy. Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň ägirt uly il bähbitli tagallalary netijesinde

edebiyatyň, sungatyň iň gowy nusgalaryny goldamaga, olary halk köpçüligine ýetirmäge, ýaş nesli şol nusgalaryň ruhunda terbiýelemäge uly mümkinçilik döredi.

Türkmende «Sen daga dag diýseň, dagam saňa dag diýer» diýen dana söz bar. Agageldi Allanazarowyňky ýaly gowy-gowy eserleri goldasaň, apalasaň, düşünseň hem düşündirseň, ol eserlerem öz gezeginde halkyna, Watanyňa, döwrüne bimöçber nepini ýetirip, olaryň abraýyny öňküsindenem artdyryp bilýär.

...Size şu aýdan zatlarymy ýazmak üçin Agageldi Allanazarowyň eserlerini, gör, näçenji gezek gaýtadan okap çykdim. Şeýdibem, men bu ajaýyp ýazyjyny özüm üçin ýene-de bir gezek täzedan açdym. Oňa täzeçe düşündim. Şeýle bagty men, mähriban okyjylar, size-de arzuw edýärim!

*KÖMEK KULYÝEW,
ýazyjy.*

TALANTDYR TALAP UTGAŞANDA

Kimdir biri hakynda beletsiräp gürrüň edip ugran adam: «Sen näme, onuň bilen goňşy oturdyňmy ýa uzak ýola ýoldaş bolduňmy?» diýilýär. Şuňa kybapdaşrak pikir Magtymgulyda-da duşýar:

Adam häsiýetini hiç adam bilmez,
Köp tirkeşmän, ony bir görmek bilen.

Gürrüň galamdaş dostum Agageldi Allanazarow barada barýar. Bu makalanyň ýazylmagynyň sebäbem onuň elli ýaşynyň dolmagy bilen bagly. «Men Agageldä ýeterlik

derejede beletdirin» diýsem, öte geçdigim bolmaz. Sebäbi onuň bilen kân ýyllap duldegsir goňşy oturdyk. Alys-ýakyn ýollara bile ýoldaş bolubam gördük. Günde-günaşa diýen ýaly goňşular, dostlar bolşup iç döküşip, goşgy okaşyp, delleşip, çekeleşip, dartyşyp oturyşan döwürlerimizem az bolmady. Ýadyma düşýär: oturylyşyk gyzyk, gezek-gezegine goşgy okalyşyk başlanar. Gezek Agageldä ýetende, onuň näme okaýagyny öňden beletler syr bildirmän, içlerini gürläp ugrarlar. Näbetletlerem onuň gepleýşini hörpünden, ol ýa-da beýleki ýazyjynyň belli-belli eserleridir dörediçiligine çürt-kesik baha berşinden çen tutup, üýtgeşik bir zat okar öýdüp üşerilerler. Agageldi eke-zlenip, her söze saldam berip, okap başlar.

Garagum kim üçin geň ekzotika,
Asyrlara, kân ýyllara ýaraşyk,
Geçdi oň üstünden münläp han-begler,
Özi galdy kimdir birne garaşyp.

Näbetletler muny goşgynyň birinji bendidir, entek dowamy bardyr öýdüp garaşarlar. Ýöne ol tamalary çykamaz. Bolany şü. Her oturylyşykda gaýtalanyp duranson, üstesine-de, bary-ýogy bir bent bolany üçin, muny hemmämiz ýat tutupdyk. Bu goşgyny häzirem şol döwürde ýadymda galyşy ýaly ýazdym. Dogrudygyna-ýalňyşdygyna seredäýeýin diýemde-de, onuň Agageldiniň haýsy kitabyna gireninem bilemok.

70-nji ýyllaryň başlarynda «Nahalstroý» ýa-da «Gijegonan» diýilýän ýerde Nobatguly Rejebow, Atamyrat Atabaýew, Oraz Ýagmyrow hem men goňşy bolup ýaşaýardyk. Ol wagtlar herimiziň birdir-ikidir kitaby-

myz çykyp, metbugatda yzygiderli çykyş edip, belli bir derejede adygyp ugrapdyk. Agageldini şol döwre çenli görenim ýadyma düşenok. Ýöne onuň Moskwanyň M. Gorkiý adyndaky Edebiýat intitutynyň studenti wagty iberen «Enemiň äýnegi» atly goşgusyny öz işleýän redaksiýam bolan «Sowet Türkmenistanynyň aýallary» (häzirki «Zenan kalby») urnalynda çap edenimi bilýän. Özem şol goşgynyň käbir bentleridir setirleri häzire çenlem ýadymda dur. Bu onuň gowulygyndan habar berýär. Howaýy öwýändir öýtseňiz, okap göräýiň:

Enem janyň äýnegi
Haýran eder hemmäni.
Tapsa bolýar, dakynsaň,
Keçä gaçan inňäni.

Bu äýnegi dakynsam,
Meniň keypim saz bolýar.
Serçelerem ulalyp,
Ördek bolýar, gaz bolýar.

Kerpiçmikä diýýärsiň
Şokaladlaň hersine.
Owsunyp dur ak deňiz
Baksaň süýtli kersene.

Garynjalar taýhary
Düşürip dur ýadyňa.
Gerek bolsa, gaňňalap,
Gidiber soň oduna.

Görkezeýin äýnegi
Bize myhman gelseňiz.

...Seredäýiň syçana,
Jojuk görjek bolsaňyz!

Görseňiz, goşgy kemi ýokdur! Çagalara niýetlenen şu hili eserler körpe okyjylaryň synçylygynyň, fantaziýasynyň ösmegine kömek edýändigigi üçin gymmatly.

Ol okuwyny tamamlap geleninden soň biziň töweregimizden jaý salynarman boldy. Birnäçe gezek ýanymyza geldi. Gürleşip, tanşyp, ahyram «Oňat oglan ýaly-la» diýen netijä geldik. Meniň mellegimiň aýagujyndan — ýylyň-ýyly joşly sil suwunyň akyp geçýän ýabyň hanasynyň eteginden oňa ýer berdik. «Alsaň — aýal,gonsaň — ýurt bolar» diýlişi ýaly, ol ýeri bolşuna görä tekizleşdirip, jaýynam salyşdyk. Ol wagtlar häzir hersi bir deräniň şiri bolup ýören ýazyjy-şahyrlaryň,

urnalistleriň, hudo nikdir kompozitorlaryň... ençemesiniň şol töwereklerde mesgen tutunany üçin, kömegimiz azlyk eder ýaly däldi. Aramyzdan juda ir giden söwer dostlarymyz, agalarymyz, halypalarymyz bolan Gurbannazar Ezizow bilen şondan kân ýyl geçeninden soň beýik Magtymguly barada ajaýyp doktorlyk dissertasiýasyny ýazan, üstünlikli goran Muhammetnazar Annamuhamedowyňam birnäçe gezek ýanymyza baryp, bize wremýanka (wagtlaryň jaý) salşany şu günki ýaly ýadynda...

Agageldi Allanazarow bilen tanyşlygymyz wagt geçdigiçe berkäp, dostluga öwrülip gitdi. Özem ol — wagtyň her hili kynçylyklarynda, synaglarynda toplanan, hantamaçylyk ýa bähbit aralman, birek-birege hormat-söýgüden, ýürekdeşlikden ugur alýan hakyky dostluk.

Köpümüzüňki ýaly, Agageldiniňem adaty terjimehaly bar. 1948-nji ýylda Tagtabazar etrabynyň Marçak obasynda doglan. Şol ýerdäki orta mekdebiň 8-nji klasyny tamamlap, soň Marynyň peduçilişsesinde okuwyny dowam etdiripdir. 1969—1971-nji ýyllar aralygynda harby gullukda bolýar. Soňra bolsa öňde ady agzalan instituty tamamlap, Aşgabada işe gelyär.

Çaky, harby gulluk oňa köp zat beren bolarly. Men muny onuň şol döwür barada ýazan ululy-kiçili eserleriniň köplüginden çen tutup aýdýaryn. Onuň «Ýedi däne» atly gowy powesti gönüden-göni harby gullukda gören-eşiden, duýan, başyndan geçiren wakalarynyň çeper beýany. Bu eser ekranlaşdyrylyp, «Hoş gal, meniň parfiýalym!» atly doly metra ly çeper film surata düşürildi.

Atlary tutulan powestdir filmde-de bar welin, onuň özem paraşýutly böküşü barada kän gürrüň berýär. Oglanlara-da näme, gülere zat tapylsa bolany. «Türkmen edebiyatynyň üstüne gös-göni paraşýutly düşen iki adam bar. Bir-ä Towşan bajy (Esenowa), beýlekisem — Agageldi. Paraşýutlary açylmadyk ýagdaýynda ýa-da şemal güýçlüräk bolýan bolanlygynda-da, olaryň başgarak ýere düşmekleri ahmal eken» diýýärler. Bu bir gülüşmek üçin aýdylýan zat. Olaryň ikisem düşjek ýerlerini bilip ýalňyşmandyrlar. Esasy mesele şunda...

Agageldi turuwbaşdan çagalar şahyry hökmünde adygyp ugrady. Muňa onuň türkmen hem rus dillerinde (Moskwada) neşir edilen ençeme kitaby şaýat. Şu

ýerde gepiň gerdişine görä, bir zady ýatlasym gelyär. Diňe «Türkmenistan» neşirýaty barka bizde çagalar üçin eserler döredýän ýazyjy-şahyrlar sähelçedi. «Magaryf» neşirýatynyň açylmagy bilen, ozal ulular üçin eser ýazyp ýörenleriňem aglabasy körpejeleriň üstüne «sowgat» baryny ýagdyryp ugradylar. Çagalar üçin zat ýazaryn öýdemokdym welin, hatda meniňem iki kitabym dagy çykdy. Beýlekiler hakda-ha gürrüňem ýok. «Ullakanja piljagaz» diýen ýaly, sözleriň yzyna «ja-je, jyk-jik» ýaly goşulmalary goşsaň, çagalar üçin eser bolýandyr öýdüp, baý, kitap köki ýazylda! Özleriniň gysylyp çykarylyp barýandyklaryna howpurgan «ýer eýeleri» haýdan-haý «mellekçileriň» örüsine aralaşyp, ulular üçin eser ýazmaga başladylar. Ine, häzir kagyz gytlygy zerarly, neşrýatlaryň işleýşiniň weji ýok welin, kimiň haşsy ýaşdaky okyjylar üçin näme ýazanyny biler ýaly bolan däldir, görseňiz. Agageldi çagalar üçinem, ulular üçinem eser ýazmaga bu ýagdaý çykmazyndan öň başlapdy. Onuň goşgulary, poemadyr ertekileriniň agramly bölegi — çagalara, hekaýalarydyr powestleri bolsa ululara niýetlenilen. Hut özüm-ä Agageldiniň iki anrdaky eserlerinem deň derejede söýüp okaýan. Şu ýerde men öz döredijilik ugrum boýunça söhbeti onuň ulular üçin döreden goşgularyna syrykdyraýmaly ýaly welin, beýtmekden saklanasym gelyär. Sebäbi Agageldiniň uly ýaşly okyjylara niýetläp döreden goşgularyny özünde jemleýän «Söýgi pursatlary» atly kitaby barada Gurbanýaz Daşgynowyň «Ýagşylykdan ätläp bilmeyän şahyr» atly göwrümlü makalasy eliňizdäki urnalyň geçen ýyl-

da çykan II-nji sanynda çap edilipdi. Şonuň üçinem, men onuň çagalara niýetlenilen poeziýa hem ulular üçin döreden proza eserleriniň käbirleri barada söhbet açmak bilen çäklenmegi makul bildim.

Bir zady öňünden aýdaýyn: galamdaş dostumam bolsa, Agageldiniň ähli kitaplaryny okadym diýsem, göz-görtele ýalan sözledigim bolar. Asla-da, ýazyjylar birek-biregiň eserlerini az okaýarlar. Bu babatda okyjylara telpek goýaýmaly! Bir ýerde bir zadyň çyksa, şolar okaýarlaram, gabat gelenlerinde pikirlerinem aýdýarlar. Edebiýata ýaňy gyzygyp ugran döwürlerimizde özümizem şeýledik. Indi welin Emil Krotkiniň: «Hiç zat okamazdy. Sebäbi ol — okyjy däl-de, ýazyjydy» diýen ýaňsylamasyny boýun alaymakdan başga çärämiz ýok...

Ýeri gelende, bir zady nygtasym gelyär. Dostlaryň ýa beýleki galamdaşlaryň ýubileýleridir başga dürli sebäpler mynasybetli makalalary ýazmak juda peýdaly zat. Peýdalydygynyň sebäbi — bahana bilen olaryň birgiden zatlaryny okamaly bolýarsyň. Ýogsa özüň hakda ýazylsa-ha gabarylyp, hoş bolup, başgalar hakda ýazmaly bolsa-da sapalak atyp, bahana arap ýörmegem adamçylygyň alamaty däl.

Agageldiniň şu wagta çenli ýyllarda, dürli dillerde neşir edilen kitaplarynyň sany häzirkî ýaşynyň ýarsyna deňeçerräk boluberendir. Muny men onuň haçan gabat gelişsek: «Ine, o kitabym çykdy, ine, bu kitabym çykdy» diýen buşluklarynyň sanyndan çen tutup aýdýan. «Gep sanda däl-de, hilde» diýen söz bar. Olaryň hiliniň derejesini kesgitlemegiň ýeke-täk usuly — mysallara

ýüzlenmek. «Deňziň suwunyň şordugyny bilmek üçin bir damjasyny diliňe degrip görmege ýeterlik» diýlişi ýaly, menem dostumyň çagalara niýetlenilen kitaplarynyň baryna salgylanyp oturman, diňe biri bilen bazar eýlemekçi. 1991-nji ýylda «Magaryf» neşirýatynda çykan «Bir bar eken...» diýlip atlandyrylan ol saldamly kitaba Agageldiniň goşgulary, ertekileri hem poemalary girizilipdir.

Kitabyň «Harplyk» atlandyrylan başky bölümünde şahyryň elipbiýdäki harplaryň hersi barada bir bentden ybarat goşgulary ýerleşdirilipdir. Ählisi barada söhbet açmaga mümkinçiligimiziň ýoklugy sebäpli, şolaryň käbirlerini mysal almak bilen çäklenmekçi.

Bulutlar

Irden kölüň gujagyndan
Topar bulut çykyp gitdi.
Öl-suw bolan geýimlerni
Üstümize sykyp gitdi.

Garpyz

Garpyz Güne çoyundy,
Suwdanam içdi doýup.
Indem garnyn sypap dur,
Matros maýkasyn geýip.

Ýolka

Oňa hödür etse-de,
Her pasyl bir köýnegi,
Halaýar ol baharyň
Köýnegini geýmegi.

Ik

Pyr-pyr, pyr-pyr pyrlandy
Ol enemiň elinde.
Garny ýognap ulaldy,
Horjady ol gelende.

Keyigokara

«Görsün» diýip keyikler,
Çykyp dur ol belende.
Buldy sagyp, dolduran
Käseleri elinde.

Şemal

Baglaň başlaryny
Her ýana yrap,
Beryär guşlara
Hiňnildik gurap.

Islendik zat hakda çagalara niýetlenilip, dürli anrlarda döredilen eserleriň sany-sajagy ýok. Olar bizde-de azlyk eder ýaly däl. Ýöne şol eserleriň çagalaryň kalbyna ornap, olaryň ýakyn hemralaryna öwrülip bileneri o diýen kändir öýdemok. Körpe okyjylarynyň göwnünden turmak üçin olaryň psihologiýasyna, gyzyklanýan zatlarydyr pikirleniş aýratynlyklaryna beletlik gerek. Bu juda seýrek adama, has dogrusy, çyn zehin eýelerine başardýar. Agageldem şolaryň biri.

Agageldi Allanazarow ençeme powestlerdir hekaýalar ýygyndylarynyňam awtory. Men dürli ýyllarda onuň «Ýedi däne», «Çat açan ýürek», «Iner ýüki», «Kalbyma hem alyslara syýahat» atly kitaplaryna giren ululy-kিঁçili eserleriniň birnäçesini okap gördüm. Onuň «Goja», «Çöl kanuny», «Alabaý» ýaly hekaýalary

wakalarynyň dartgynlylygy, gahrymanlaryň içki dünýäleriniň ynandyryjy açylyp görkezilişi, çeperçilik serişdeleriniň göwnejaý ulanylyşy bilen okan adamyň aňynda gowy täsir galdyryp, kalbyna berk ornaýar. Agageldiniň «Kalbyma hem alyslara syýahat» powestinem şularyň hataryna goşasym gelyär. Bu eseri golaýda uly höwes bilen okap gördüm. Ylmy işim bilen baglylykda içgin gyzyklanar döwrüm — şu asyryň başlarynda Aşgabatda, has dogrusy, tutuş Türkmenistanda bolup geçen wakalar barada söhbet açýan bu eser bilmeyän zatlarymy öwredip, kemterräk bilýän zatlarymyň bolsa üstüni ýetirdi. Hut şunuň üçinem, men awtora çyn ýürekden minnetdarlygymy aýdasym gelyär!

Çeper döredijilikde talant bilen talabyň utgaşmagy hakyky eserleriň dünýä inmegine şert döredýän esasy zatlaryň biridir. Zehin ýokundysyna eýe bolany bilenem, döwrüň hem okyjylaryň nähili derejedäki eserleri talap edýändigini duýmaýan, düşünjesiniň gözyetiminiň çygry eliň aýtymyndan giň bolmadyk ýazyjydyr şahyryň alga alar ýaly eser döredip bilmejegi köre hasa zat. Munuň şeýledigini biz göre-göre gelyäris. Agageldiniň döredijiliginde talant hem talap biri-biri bilen berk baglanyşyklylykda, utgaşyklylykda dowam edýär. Şeýle bolmadyk bolanlygynda, onuň eserleri dünýä halklarynyň ençemesiniň dillerine terjime edilmeg-ä beýlede dursun, hatda öz ilimizde-de okyjysyny tapmazdy.

Döwrüň talabyny duýmak hem oňa eýermek üçin giň gözyetim, ýiti üşüklilik gerek. Gürrüni edýän

awtorymyz ol zatlaryň ýetmezçiliginden kösençlik çeke-nok. Hut şonuň üçinem, onuň eserleriniň örüsi barha giňäp, okyjylarynyň sany barha artyp barýar. Ýeri gelenine görä, bu aýdylanlary tekrarlaýan ýekeje fakta ünsi çekesim gelyär. Öňräk ol maňa «Şol bir gezek uçan it» atly özümizde rus dilinde çykan kitabyňy görkezdi. Kitaby açanymda, dünýä belli gyrgyz şahyry Çingiz Aýtmatowyň bu esere ýazan sözbaşysyna gözüm düşdi. Elbetde, bu ýazgynyň tanyşlyk ýa-da şahsy gatnaşyk netijesinde däl-de, beýik ussadyň eseri halandygy üçin ýazylandygyna ynanýan. Aslynda, ilhalar eseri döredibilsen, irde-giçde öz mynasyp bahasyna eýe bolýandygyna başga-da mysal gyt däl.

Şu wagta çenli halkymyzyň golaý geçmişde başyndan geçiren wakalary bilen gyzyklanyp, birnäçe gowy eserler döreden Agageldi soňky döwürde taryhyň has çuňňur gatlaryna batyrgaýlyk bilen aralaşyp ugrady. Häzir ol uly göwrümlü taryhy eseri tamamlamagyň aladasy bilen ýaşaýar. Özi aýdyp ýörmese-de, men muny onuň gyzyklanýan materiallarydyr dörünýän kitaplaryndan, käte gabat gelşenimizde edýän gürrünlerinden çen tutup aýdýan.

Elli ýaş — aklyň goýalyp, zehiniň pajarlap ösýän, geçen ýoluňy paýhas eleginden geçirip, indi aşmaly menzilleriňe has taýýarlykly gadam urulýan döwür. Galamdaş dostumyň häzire çenli eden işlerinden göwnüň suw içýär, gözünü dokunýar. Bu jogapkärli sepgidiň ikinji ýarymynda-da onuň gadamlarynyň batly, zehininden dörän miweleriň datly boljagyna özüm-ä ynan-

ýan. Muña ähli okyjylaram ynansalar, ýalňyşarlar öý-demok.

KAKABAÝ GURBANMYRADOW,

Şahyr.

VII-1998 ý. «Garagum» urnaly.

«BIZDEN ÖKDELEREM BAR...»

«Hemme zady bilýändirin, bar zatdan başym çykýandyr, hemmelerden ökdederin» diýip, göwün ýüwür-dip ýörmek gelşikli närise-hä dälmiäkän öýdýärim. Dörediji adam özi hakda şeýle pikir edýän bolsa hasam erbet. Çünki kämilliğiň çägi ýok. Ilçilik-dä, ökdedenem ökte tapylaýýar. Üstesine-de, bir akyldaryň aýdyşy ýaly: «Özi-özünden pürepür doly adama hiç zat öwredip bolmaz». Hawa, bu uly durmuşyň özi mugallym. Gep ondan sapak almakda. «Meniň ukybymy görenoklar» diýmek ýalňyş. Haýdaber öz käriňde! Bu durmuş barybir, ol ir-u-giç her kesin öz eýelänje ýerini görkezer. Seniň ýeriňi ile, ilin ýerini saňa bermezler!

...Bu wakanyň bolup geçenine tas otuz ýyl dagy geçenem bolsa, henizem şu günki ýaly ýadymda. Meşhur Sapar gyjakçynyň ogly Orazmuhammet aga göz hassahanasynda ýatyp çykandan soň özüni bejeren lukmanaryny myhmançylyga çagyrdy. «Geljek myhmanlaryň arasynda seniň galamdaşyňam bar. Gel, aýdym-sazam boljak» diýdi.

Orazmuhammet aganyň «galamdaşyň» diýýänini gaty gowy tanaýardym. Ol özüne biçak göwni ýetýän, az-kem gyzmarak, sowatly-düşünjeli, aýdym-sazdanam oňat

baş çykarýan adamdy. Ýazyjylygam gowudy. Özüne aşa göwni ýetyändigini, megerem, onuň kemçiligi däl. Näme, özüne göwni ýetmeýän adam barmy dünýede?!

Mahlasy, Orazmuhammet agalara bardyk. Myhman gelen lukmanlaram şahandaz, märekesöýer ýigitler eken. Degşip-gülşüp, iýip-içip oturyşmyza esli wagt geçinem duýmandyr. Naharyň zýy çay içişlige ýazdy. Şondan meniň galamdaşym öý eýesine ýüzlendi:

— Hany, Orazmuhammet kakaň dutaryny al bärlik!

Galamdaşym gopuz ýaly dünňürdäp duran dutary eline aldy-da, ony dyzynyň üstünde saklap, oturanlara ýüzlendi:

— Adamlar, şuna dutar diýýärler. Iki tary, iki gulagy bar, kädisi bilen sapam bar. Araňyzda şuny çalyň bil-ýäniňiz bar bolsa-ha, gezegi şona berjek. Ýogsa-da bir sagat dagy galmagal edişmän, ümsümje oturyp, diňlemeli borsuňyz — diýdi.

Oturanlara-da geregi şoldy. Ol ara salym bermän, çalyň başlady. Garaz, bir sazyň bärsinden girip, aňyrsyndan çykyp bilýär. Çalşam, oturanlaryň arasynda ondan ökderägi ýok bolsa, diňlemezçe däl. Onda-da keyp-sapa edilip oturlan ýerde. Ol, öz aýdyşy ýaly, bir sagatdan gowrak çaldy-da, dutary diwanyň arkasyna söýedi. Çaya ýapyşdy.

Lukmanlaryň arasynda Babageldi atly ýaş, syratly, edepli, alym ýigidem bardy. Ol meniň galamdaşyňa ýüzlendi:

— Halypa, menem birki heň çalaýsam bolar-la.

Galamdaşym oňa seňrigini ýygrybrak seretdi:

— Bahyl agaçdyr öz-ä. Synanyşyp göräý. Menden-ä saña rugsatdyr.

Babageldi dutary eline alyp, gulaklaryny özüçe saz-lady. Eşegini ýarym dyrnak öňräk süýşürdi. Sapyny dözümlü sypalady. Kirişlerini gulagyna diräp, çalaja kakyp gördi. Şu işleri howlukman berjaý edensoň, Mylly aganyň çalyan sazларыnyň birýan ujundan girip ugrady. Ilki sadaja sazlardan başlap, soňra «Dag arma-na» dagam ýapyşyberdi. Orazmuhammet aga başlyklaýyn barymyz bir gulaga öwrülip, ýapyrylyşyp diňläp otyrys. Giň jaýyň içi şirin-şirin owazlardan doldy gitdi. Käbir sazlary gözüni ýumup diňleseň, «Şü-hä Mylly aganyň çalşyna meňzemänem duranok» diýdirýär.

Soň seredip otursak, Babageldi Mylly aganyň ady goýlan agtygy, ezber sazanda Annaseýit Annamyradow bilen öýlerinde otaglary mazaly garaňkyladyp, (ünsleri sazdan sowulmaz ýaly) meşhur halypanyň sazларыny diňläp, saz öwrenýän ekenler. Üstesine-de, Babageldi dutar ýasaýan ökde ussa ekeni. Ýöne bulary ýörite hünär edinmän, lukmançylyk ugrundan gidipdir.

Galamdaşym Babageldi sazy çalyp başlan badyna çalaja gyzardy. Ol Babageldiniň dutary ele alan bady-na öň düzülgidir öýdülen dutary täzeden düzüşini-de, eşegini çalaja süýşürenini-de halamady. Ol ilki-ilkiler Babageldä gaty bir göwni ýetmedigem bolsa, soňabaka iki eli bilen eňegini penjeläp, özüni bilmän diňledi.

Babageldi alty-ýedi heň çalandan soň, jaýyň petişligini bahanalap, daşaryk çykyp gitdi. Hemmämiz şirin heňleriň jadysyndan aýňalyp bilmän, dymşyp otyrys. İçimden

«Il içinde gör, nähili zehinler bar. «Men bärdedirin» diýip, gygyrybam ýörenoklar. Aslynda bolmalysam şeýle ahyryn» diýip, pikir öwürüp otyryn. Megerem, meniň töweregimdäkilerem şeýle pikir edýärdiler. Jaýdaky ümsümligi galamdaşymyň kalbyndan biygtyýar çykan begençli, biraz degişme äheňliräk, çynlakaý sesi bozdy:

— Bizden ökdelerem bar-ow, il içinde.

...Bäş-alty günlükde kyssa ýazmakda çay baryny sowadan, dünýäniň ençeme ýurtlarynda kitaby çykan, ýapon dilinde çykan kitabyna zamanamyzyň meşhur ýazyjysy Çingiz Aýtmatow sözbaşy ýazan, indem kämiligiň hyrkasyny geýäýmeli galamdaşym Agageldi Alanazarowyň «Ojak» kitabyňy okap oturdym. Onuň meşhur Sary hanyň keşbini çekişine, bir edermen ýigit bilen sözleşende, uly hana mahsus gep urşuna haýran galyp, «Haý, zalywat, şun-a alypdyr-ow» diýip, begenç bilen başymy ýaýkaýypdyryn... Käte begençdenem baş ýaýkalýar-a.

Gapdalymda çay içip oturan oglum bu bolşumdan başgaçarak many alan borly. Ol:

— Näme, okan ýeriňi halamadyňmy? — diýdi.

Şol mahalam galamdaşymyň şo-ol birmahalky boýun alması ýadyma düşüp, şony daşymdan gaýtalanmam duýman galypdyryn:

— Bizden ökdelerem bar-how, ilde!

HUDAÝBERDI DIWANGULYÝEW.

28.05.2008 ý.

«Zaman» gazetini.

ÝAGŞYLYKDAN ÄTLÄP BILMEÝÄN ŞAHYR

(*Agageldi Allanazarownyň döredijilik portretine ştrihler*)

1.

Şeýle bir hakykat bar: ynsan balasy öz islegine laýyk ene-atasyny, dilini, milletini, Watanyny saýlap-seçip alyp bilmeýär. Bu zatlaryň ezeli, gudraty güýçli Allanyň emri bilen bolýar.

Emma ýene-de bir hakykat — ynsan balasynyň öz göwnüne görä saýlap-seçmäge hukukly zatlary hem bar.

«Dostluk» bilen «şahyrlyk» şu ýokarky hakykatlaryň haýsyna degişlikä?! Men galamdaş dostum Agageldi Allanazarow hakynda hyýallara berlenimde, ilki bilen, näme üçindir, şu sowal kelläme geldi. Soňam Agageldiniň bütin ömrüni hem döredijiligini göz aýtymyndan geçirip, «dostluk» bilen «şahyrlygyň» ezelidigine, hudaýtarapyndygyna gol berdim, bu zatlary adam ogly öz islegine laýyk saýlap-seçip alyp bilýändigine ynandym.

2.

Onuň maňa: «enebaşgam» diýip ýöreläni bäre köp ýyllar geçdi. Onuň beýle diýdigi: «doganym!» diýdigi. Muňam sebäbi — biri-birimize düşüşligimizden, beletligimizden, biri-birimizi küýsäp ýörmegimizden. Şonuň üçin halk ýazyjymyz Hudaýberdi Diwangulyýew käte Agageldini gözläp: «Hany, ol hemme zady başgaň?» ýada «Ol planetasy başgaň nirede?» diýip, degişme bilen

maňa ýüzlenmegi ýöne ýere däl. Muny eşiden Agageldi: «Ýok, «planetasy» diýseň gaty ýakyn bolýar, indikile meni soranyňda «Galaktikasy başgaň hany?» diýsene» diýip, düzediş berip güldürýär.

Dogrudanam, Agageldi bilen ikimiziň biri-birimize «başgalygymyz-a» çyn. Ol-a Türkmenistanyň iň günortasy — Tagtabazar etrabynyň Marçak obasynda doglup, önüp-ösen, menem — demirgazyk Türkmenistanyň gadymy Ürgenç topragynda kemala gelen. Ýöne näme, biri-birinden örän uzakda doglup, ýaşap, ýakyn bolup bolýan ekeni. Edil şonuň ýaly bir obada önüp-ösüp, okap, soňam biri-birinden örän uzak hem bolup bolýan ekeni. Durmuşyň täsin, düşündiriş berilmeyän oýunlary-da bi. Agageldi barada aýdylanda bolsa, bizi ýakynlaşdyran zat — POEZIÝA diýmelidirin. Asyl, bu gürrüňleri gozgap goýberen hem onuň mundan baş ýyl ozal «Türkmenistan» neşirýatynda çap edilen «Söýgi pursatlary» diýen goşgular kitabydyr.

3.

Ilki onuň goşgular ýygyndysynyň adyna ünsi çekesim gelyär. «Söýgi pursatlary». Hawa, Agageldi Allanazarynyň bu hysyrdyly durmuşa, adamlara, tebigata, ýaşayşa bolan söýgi pursatlary örän kân. Bu şahyryň her günü, aýy, ýyly — söýgi pursady, has takygy, onuň her demi — söýgi pursady. Şonuň üçin hem Agageldi adamlarda özüne söýgi pursatlaryny döreden, döredip ýören, mundanbuýana-da döretmäge ukyply şahyr. Eýsem, mende Agageldä bolan söýgi pursatlary haçan döräp başladyka?!

Men ol wagtlar «Garagum» (öňki «Sowet edebiyaty») urnalnynda işleýärdim. «Agageldi Allazarow» diýip şo ýerde eşitdim. Şol urnalda çap edilýän «Ýedi däne» diýen powestiň korrekturasyny okap, her sözlemi, abzasy, bölümi özüne muwapyk many-mazmun dänesinden doly ol eseriň awtoryna gözüm gidipdi. Ol proza bolsa-da, edil goşgy ýalydy. «Ýedi dänäni» okap, özümiň goşun gullugyna alynmandygyma, dogrusy, kemsindim. «Gulluk eden bolsam, menem adam ömrüniň bu döwri barada bir zatlar ýazardym» diýip, ahmyrlyja pikir edipdim. «Be, entek meniň bilmeyän ýazyjylarym bar eken-ow?! Bu ýazyjynyň ýene nähili kitaplary barka?!» diýip oýlanypdym. Garaz, men ony şo wagt ýaşy babatda özümden kän uludyr öýdüpdim. Görüp otursam, Agageldi Allazarow öz deň-duşumyz eken. Men muny «Ýedi dänäniň» çap edilen urnalynyň nusgalyk ekzemplyary çykyp, galamhaky goýuljak bolnanda baş redaktorymyz Kerim Gurbanpesowyň «Atam, (urnalnyň jogapkär sekretary Ata Söýünow) şu powestiň awtory Moskwada okaýar, student oglandyr. Gonoraryny birneme artygrak goýaýgyn, «Ýedi dänäniň» puly oňa ýedi gezek doýar ýaly bolsun» diýen degişmeli tabşyrygyndan bilip galdym. Soňam Kerim aga proza bölümüniň müdiri, ýazyjy Ogultaç Orazberdiýewa ýüzlenip: «Muňa ýaş ýazyjy diýer ýaly däl. Kämil. Şu ýigidiň ýene şunuň ýaly powesti bolsa, özi gelende ýa-da okaýan ýerine hatjagaz ýazyp, sorap alyň» diýipdi.

Kerim Gurbanpesow oňa aýratyn üns berensoň, Agageldi Allazarow diýilýän ýazyjyny meniň göresim geldi.

Şondan köp wagt geçmänkä, bir gün, ynha, uzyn boýly, saryýagyzy, syratly bir mylaýym ýigit redaksiýa geldi. Tanyşdyk, gürleşdik, görsek, ol öz eseri ýaly ýakymly ekeni, jynymyz alyşdy. Şoda-şodur, ýolda-yzda gabatlaşsak, gadyrly salamlaşyp ugradyk. Edebiýat institutyny gutaryp, Aşgabada gelensoň, ony ykbaly köpleriň, şol sanda meniňem işim düşüp durar ýaly ýerlerde işletdi: «Türkmenistan» neşirýatynda redaktor, Ýazyjylar birleşiginiň ýanyndaky edebiyaty wagyz ediş Býurosynyň direktory, Metbugat baradaky komitetiň başlygynyň orunbasary boldy. Häzirem, ykbaly-myz ýalkap, üç ýyl bäri bir ýerde — «Türkmenistan» neşirýatynda bileje işleýäris.

4.

Keýpiňi gaçyryýan wakalaryň, gep-gybatlaryň üstünden degişme, ýumor, gülki bilen seretmegi başaryýan Agageldi Allanazarow nirede, haýsy işde işlese-de, ol özüni giň göwrümlilikde, mertlikde, zehinlä gadyr goýmakda göwünlere awlaýar. Belki, şu zatlar üçindir, köpleriň oňa ýakyn durasy gelyär. Meniň ýaly ynanjaň, sadalaryň-a gözlegi Agageldi ýaly hossar bolmagy başaryýan ýigitlerde.

Uruş ýyllarynda goltugynda Göroglynyň kitabyny göterip, hujüme okdurulan türkmen, ýa-da Nurmyrat Saryhanow aýtmýşlaýyn, göz dikip oturan dünýe maly — guba düýesini berip, Magtymgulynyň kitabyny eden türkmen hiç haçan aýdym-sazsyz, goşgy-gazalsyz oňmandyr. Bü-ýä bir. Ikinjiden, yüpek bilen sary ýagyň

bozulmaýşy ýaly, hakyky goşgy mydama ünsi özüne çekip gelipdir. Üçünjiden, halkymyzyň şahyrana halkdygy folklorymyzdyr klassyk edebiýatymyzdan görnüp dur. Dördünjiden, türkmen edebiýatynda şahyr azlyk ede-nok, ýöne şahyr bar, şahyr bar. Olaryň hakdan içenleri baradaky söhbet bolupdy, bolaram. Şu zatlar üçin, Agageldi Allanazarowyň ULULAR ÜÇIN ÝAZAN GOŞGULARY HAKYNDA sähetli günleriň birinde köpden bäri içimi dökesim gelip ýördi. Şu gün, ynha, men şu şahyr dostum barada, gürlmegi ýüregime düwdüm.

Ýaňy ýokarda «Ulular üçin ýazan goşgulary hakyn-da» diýen sözleri uly harplar bilen ýönelige ýazmadym. Sebäbi zehin rysgalyny açilibilipdir. Diýjek bolýan zadym — Agageldi Allanazarow edebiýatymyzyň proza, çagalar edebiýaty, kinodramaturgiýa «frontlarynda» bir-içe «söweşip», özüni ykrar etdiren edebiýatçy! Men bolsa, ony häzirki zaman poeziýasynyň pälwanlarynyň biri hasaplaýaryn.

5.

Edebi urnal 1977-nji ýylyň 1-nji sanynda 12 sowaldan ýörite anketa bilen şo döwürdäki ýaş ýazyjylaryň 22-sine ýüzlenipdi.

«Tankydyň öz döredijiligiň baradaky pikirlerine nähili garaýaň? Öwgi öz döredijiliginde gowy täsir edýändir diýip hasap edýärmiň ýa-da tankyt?» diýlip berlen şol anketanyň 6-njy sowalyna Agageldi Allanazarow şeýle

jogap beripdi: «Obyéktiw tankyda sarpa goýýaryn. Men gije-gündiz çişirilip ýörlen, «alar-alar» bilen bir zat ediljek bolunýan, töweregi bir süri «agaly» ýaş şahyr däl. Şol sebäpli hem men öwgi barada hiç zat aýdyp biljek däl.»

Agageldi bu jogabyny juda dogry ýazypdy. Edebi ýoluň başynda, ol öwülmändi, anketa beren jogabynda aýdyşy ýaly, öwginiň nämedigini bilenokdy, şonuň üçinem, ýokarky berlen sowala şeýle jogap ýazypdy. Ol edebiýata «öz göbegini özi kesýän ýetim» bolup gelipdi, «ýetim» bolup edebiýatda özüni ykrar etdirmeli bolupdy. Ýetimligiň bolsa, ýaşaýşyň haýsy ýerinde bolsa-da, ýüzüne köz degsin! Sebäbi ýetimlik seni mydama hoş söze, goldawa mätäç edýär. Mätäç mahalyň hem kim saňa sähelçe ýagşylyk eden bolsa, şahyr aýtmyşlaýyn «seniň üçin şondan eziz Adam ýer ýüzünde ýok». Ol adam eden ýagşylygy bilen hakydaňda hemişelik galýar.

Agageldi Allanazarowa-da köp kişiden ýagşylyk görmek nesip edýär. Şonuň üçinem, ol ýagşylygyň nämedigini kişiden soranok. Özüne sähelçe ýagşylyk edenleri diliniň senasy edip ýör.

Hawa, ol ýagşylygy-da, ýamanlygy-da ýadyndan çykaryp bilenok. Ýöne ýagşylyk edenleri ýygy-ýygy ýatlamagy halaýar.

Şu ýerde «Eýsem, Agageldiniň özi adamlara nähili ýagşylyk etdikä?!» diýen kanuny bir soragyň ýüze çykmagy mümkin. Men onuň adamlara eden hyzmatlary barada ýeke-ýeke agzap durmaýyn, beýtsem minnet bolar, onsoňam Agageldiniň özem halamaz. Ýöne

bir zat anyk: Agageldi ýagşylygy depeläp, onuň üstünden ätläp bilenok. Diýmek, ol ýagşylyk etmäge ukyply hem mydama höwesek. Men şonuň üçinem, onuň şu häsiýetini şu ýazgylaryma SÖZBAŞY edindim.

Meniň «enebaşgamdan» ýagşylyk görenler barmak büküp hasaplardan köp. Olaryň ýeri gelende, bir gün özleriniň dil açjakdygyna ynanyryn.

Esasy gürründen — Agageldiniň poeziýasy baradaky söhbetden daşlaşyanymy bilsem-de, onuň ýene bir bolşy barada aýdasym gelip dur. Ol hem degişme bilen hakykaty aýtmak häsiýeti.

Käte ol maňa burnuna salybrak, ýuwaşjadan, bir gözünü gypyp goýberýär. Menem şonda oňa düşünmeýändigimi duýdurýaryn. Onsoň ol kimdir biriniň hereketine çalaja öýkünýär welin, men biygyýar gülüp başlaýaryn. Sebäbi kim hakda gürrüň barýandygy aýyl-saýyl bolýar-da, şol adam göz önüne gelyär. Men şonda oňa: «Eger sen ýazyjy-şahyr bolmadyk bolsaň, hökman artist bolardyň» diýýän. Ol bolsa: «Elbetde! Dogry! Artist-ä däl welin, ýöne artistler, şükür, ýazan gahrymanlarymyz bolup oýnaýarlar-a. Näme, ýalanmy?» diýýär. Hawa, tas ýatdan çykan ekeni, hakykatdanam, onuň eserleri esasynda «Hoş gal, meniň Parfiýam!» hem-de «Meniň ýaşlygymyň dessany» atly iki sany reňkli çeper film döredildi ahyrn!

Men ýene onuň döredijiligi barada oýlanýaryn. Şu wagta çenli ululy-kiçili 25 sany kitaby dürli dillerde çap edildi. Şonuň hem «Şol bir gezek uçan it» atly Ýaponiýada çykmalý kitabyňyň önüne bütin dünýä

meşhur ýazyjy Çingiz Aýtmatow sözbaşy ýazdy. Şu hakydama gelip, oňa: «Çingiz Aýtmatowyň ünsüni çekip ýören bolsaň, biziň saňa gözümüz öwrenişipdir. Tüweleme, ýazan kitaplaryň bir är ömrüne ýeterlik!» diýip, degişjek bolýaryn.

Ol öwlende käbiriniň bolşy ýaly gaýşarylmaýar-da, tersine, sesini çykarman, bir elini ýüzüne tutup, ýylgyrýar-da, «baş egip» durýar...

6.

Geliň, indi bu täsin şahyryň täsin poeziýasynyň täsirleriniň teswirini synlalyň:

Her bir çyn şahyr beýleki bir şahyrdan tapawutlanyp bilýändigini üçin, başga şahyrlara meňzeş däldigi üçin gymmatlydyr. Agageldiniň goşgularyny gymmatly görkezýän tapawutlar kän.

Agageldi Allanazarowyň köp zada, tas hemme zada degişli bolup duran goşgulary bar. Bu eýýäm — «Söýgi pursatlarynyň» bölümleriniň atларыndan hem görnüp dur: «Göroglynyň mekanynda» atly bölüm — şahyryň dogduk ýurdy Türkmenistan, esasan, gadymy hem müdimi gözəl Pendi illeri barada bolsa, «Söýgi pursatlary», «Ýazgy depderimiň sahypalary» diýen bölümler — durmuş, älem-jahan, Adam hem onuň borjy, söýgi gatnaşyklary hakyndadyr. «Gara deňziň tolkunlary» bilen «Garly Moskwa» bolsa, şahyryň aýak basan ýerlerinde başdan geçiren täsin duýgularynyň şahyrana beýanydyr.

Agageldi nirede, näme hakda ýazsa-da, ol hökman TÜRKMEN ŞAHYRY bolup ýazýar. Dogrusyny aýdan ýagşy, Türkmenistanda ýaşap, türkmen bolup, türkmençe goşgy ýazyp, türkmen şahyry bolup bilmän ýören goşguçylarymyz bar.

Emma Agageldä Türkmenistanda bolup ýa başga ýerde, tapawudy ýok, oňa türkmen şahyry diýip arkaýyn, çekinmän aýtsa bolar. Onuň türkmen tebigatyna, türkmen milletine, türkmeniň geçmişine, şu gününe, geljegine bolan egsilmez buýsançdan, guwançdan, ynamdan yňdarylyp gaýdan setirleri — türkmen adamlarynyň ýürek syrlarynyň açarydyr. Önden aýdyşymyz ýaly, Watan, il-ýurt temasyndan döreden goşgularyna şahyr «Göroglynyň mekanynda» diýen at goýupdyr. Bütin türki halklarynyň hemmesiniň milli hem ruhy guwanjy Göroglynyň mekany diýip, şahyr Türkmenistana düşünyär, ynanýar. Bu onuň öz ýurduna bolan uly söýgüsinden nyşan. Agageldiniň şeýle söýgüsi bolansoň, ol «ol türkmen topragynyň ýakymly şemalyny zenan demine» deňese, ondaky «ak bedewi iliniň arzuwyna meňzedýär», «oturyp-oturyp, atalaryň ýurdy giňden tutanyňa begenýär». «Gelşigine gelen asuda türkmen çölüniň ürgün çägesiniň zerrelerini altyn tozgasyna kybapdaş hasaplaýar», «ol çöldäki otlap ýören Gyraty görensoň», «Göroglynyň hem şu golaýda bolmalydygyny» buşlaýar.

Käbir şahyrlar ýaly, Agageldi Allazarow söz bilen, setir bilen «oýun» etmeyär. Göwnüne gelşi ýaly, kalbyna goýluşy ýaly kagyza geçirýär. Ýa-da «Meniň Andy

akgam» goşgusynyň setirleri bilen aýtsak: «...Görenje zatlaryny ösdürmän, kemmän gürrüň berýär...» Asyl, onuň özüniň durmuşda bolşy hem ýylma däl. «Näden nä bolarka?» diýip ýörenok. Onda bir üýtgeşik mähir, ýylylyk, mylaýymlyk bar. Muny onuň «Pendi baýyrlary» diýen setir bilen başlanýan goşgusy hasam aýdyň görkezýär. Bu goşgy, meniň pikirimçe, kiçijik şahyrana çarçuwa salnan Agageldiniň syraty ýaly.

Käbir şahyr «Men türkmen!», «Men Türkmenistany söýýän!» diýip näçe ýazsa-da, oňa ynanyp bolanok, onuň sebäbi, şol aýdylan sözüň sowuklygy, ýakymsyzlygy, adressizdigi.

Kerim Gurbannepesowyň şygrylaryna beletler onuň ýaşlygynyň ilki Gökdepe etrabynda, soň Tejen sebitlerinde geçendigini ýa-da Berdinazar Hudaýnazarowyň goşgularynyň muşdaklary onuň Ýerbentde doglandygyny bilerler. Agageldi Allanazarow hem edil şu şahyrlar ýaly poeziýa konkretlige gadyr goýýan, durmuşy şahyr.

Agageldiniň «...mahal-mahal, diýseň ýüregi küýsöp, öz Pendisine guş bolup uçup gelyändigini» goşgulary görkezip dur, onuň mydama şeýdip gelip durandygyna ynanýarsyň. Sebäbi — ol ýerde onuň güneýde «gara öýe söýenip, gyzlaryna, saglyk, döwletlilik, abraý diläp oturan enesi otyr...» Şahyr şu ýere gelse — «ýene-de öz ornuna gelyär, ýene-de ol «uçsam diýip, çapyp ýören Ägeldi» bolýar. Hany, şu sözlere ynanmabilseň ynanma--da! Geliň, şol goşgynyň soňky bendini bile okap göreliň:

«...Uçup ýörün ýokarsynda Pendimiň,
Berip höwesime, söýgüme gerim.
Hol aşakda meni uçuran toprak
Hem hemişe gonmak isleýän ýerim...»

Men Agageldiniň goşgularyny okap, onuň öz goşgularyna, goşgularynyň bolsa, oňa juda meňzeşdigine haýran galdym. Ynha, bu çyn şahyrylykdan nyşan. Ynha, bu köp goşguça ýetdirmeyän elýetmez şaha. Goşgulary Agageldä düşünmäge bir usul bolup görünýär: «Kakam hakynda goşgy», «Meniň agalarym — esger ýigitler», «Çölüm, seniň giňligiňe guwanýan...», «Oglankama pökgä meňzeyärdi Gün...», «Bulutlaryň ýüzi gökdalak ýene...», «Güýz», «Ýigdekçekäm bir gelini söydüm men...», «Aý barýar aýagnyň burnuna gözläp...», «Ýeke galan günüm böwrümi diňläp...», «Aşgabadyň alkymynda», «Tolkunlar», «Restoran gämi», «Deňiz gijesi», «Ukusyz gije», «Garly tokaý», «Şemal» ýaly başga-da kän-kän goşgular, Agageldiniň belet zady hakynda özüçe, üýtgeşik gowy goşgular ýazyandygynyň güwanamalarydyr.

«Söýgi pursatlarynyň» liriki gahrymany «ýaşlygynyň ak gämi bolup kenardan daşlaşyandygyny syzsa-da», «tasanyň, kinä çolanyp giden gyzyň zyndan seredip», özüne «çoça yokdur, bu dünýede meniň dek» diýse-de, «Söýginiň hyzmaty — indi biz goşa» diýip, bu jadyly duýgynyň gadyryny bilýär, ol göwün beren gyzyny «otuz iki ýyllap... kalbynyň köçesinden gatnadyp» bilýär. «Atasy Kymyş duzçy ýaly has garrap, hyk-çokly gojalyga ýetende-de, şol melegiň daşyndan ýigit bolup

aýlanjagyny», «eňek atyp jahandan ötüp baryarka-da... şol gelin göz öňüne gelse, ölmeli günü ölüp bilmejegini» bilýär. Eger... «soňky ýola ugrayanda-da, şol gelniň öňünden çykjagyna» ynanýar, şeýle boljagyna senem ynanýarsyň. Megerem, «ideal söýgi» diýilýäni — Agageldiniň wasp eden söýgüsi bolsa gerek! Bu şahyryň söýgi hakda şeýle ajaýyp goşgularynyň bardygyny şu wagta çenli bilmän gezendigime, birhili özümden özüme utandym. Bu goşgudaky pikirler ýuwan söýginiň «ýandym», «köýdüm», «bişdim» diýen ýaly suwjuk sözleri däl. Olar — gunt düşen ýaly agramly, gaty ajyganynda iýen tagamyň ýaly lezzetli, el bugdaýynyň çöregi ýaly özli, dünýäň daralanda, iň ýakyn dostuňdan eşidýän sözleriň ýaly melhemli. Iň esasy hem, asyl Türkmen ýaly agras, saldamly, türkmeni şygyrlar!

Göräýmäge hyýrsyzrak «enebaşgamyň» kalbymyň şeýle näzik, süýji duýgularynyň mesgenidigine, onuň «Gara deňziň tolkunlary» diýen bölümdäki goşgularyny okap, hasam göz ýetirdim. «Gara deňziň tolkunlaryny» synlap, men öz-özüme şeýle pyşyrdadym. «Eger elimden gelsedi, her ýyl dynç alasy gelen wagty Agageldini öz islän deňziniň boýuna iberip, oňa deňiz hakda, söýgi hakda goşgular toplumyny ýazyp gelmegi sargadym, haýyş ederdim, tabşyrdadym, buýrardym!»

Kitapdaky aýratyn ýakymly täsir galdyryan goşgularyň biri hökmünde «Kakam hakynda goşgy» diýen şygryny agzasym gelyär. Bu goşgy meni Agageldi bilen gatnaşyk açyp yören günlerime äkitdi. Bir gezek ol: «Meniň traktorçy kakam bar. Arada oba baranymda: «Ynha,

şuny ýazan oglan şahyr ekeni» diýip, seniň aýallar urnalynda çykan «Saňa indi başga näme diýeyin» atly goşgyny maňa görkezdi. Seni okaýarlar-la, köpräk ýazybermeli» diýip begençli aýtdy. Şonda Agageldiniň akgöwünligine haýran galsam, kakasyna hoş sözi üçin gaýybana minnetdar bolupdym. Hawa, Agageldiniň şu goşgusyndaky atanyň obrazy — mukaddesligiň, halallygyň obrazy. Atasy hakda goşgy ýazmadyk şahyr yokdur, yöne atanyň obrazyny şeýle belent derejä göterilişini özüm-ä birinji gezek görýärim. Eger atalar hakda goşgularyň konkursy geçirilsedi, onda Agageldiniň şu goşgusy hökman baş baýraga mynasyp boldardy. Çünki öz atasynda Hudaýyň keşbini gören Ogla «Berekella!» diýmezlik namartlyk bolar.

Bu goşgy ýene bir hakykaty — öz awtorynyň edebiýatyň we medeniýetiň dünýä derejesinden habarlydygyny aýdýar. Metafora hökmünde Isa pygamberiň adynyň bu goşguda getirilmegi yöne ýere däl, şeýledigi swilizasiýadan habarly okyjy üçin düşnüklidir.

Goşgyny okap, «iliň gyz-gelnine gyýa bakmaýan, gerek bolsa, toý palawuny bişirip, gerek bolsa, öwlüyä gidip, merhum üçin jaý gazyp yören», «agras Allanazar aganyň her oturan-turan ýerinde geplejek bolup yörmeýändigine», «käbir enäniň agtygyna Allanazar ýaly gowy Adam bolmagyny isläp, oňa şonuň adyny goýandyklaryna» ynanýarsyň, guwanýarsyň. «Elli alty ýaşda älemden ötenligine-de» gyýylyarsyň. Sebäbi ol:

«Halal aşym nesip etse bor» diýip,
Haramdan özüni çetde saklardy...»

Ähli kakalaryň şu goşgudaky kaka ýaly bolmagyny arzuw etdirýän bu goşgynyň wakalary, epizodlary kartina ýaly göze görünýär. Bu bolsa, şahyryň azabynyň ýerine goňsanlygynyň alamaty.

Şeýle goşgulardan Agageldiniň içki ruhy güýjüni, poeziýasynyň berkligini, durmuş ýörelgesini duýup bolýar.

Agageldi Allanazarowyň goşgulary — hakyky poeziýanyň hakykata eltyän mydamalyk ýoldugyny ýene bir gezek tekrarlaýar.

Hudaýtarapyn talantyň bolmasa, ylym-bilim bilen ýazyp bolmajak setirler Agageldiniň «Söýgi pursatlarynda» kän.

«...Ýoguny ýat etmek — barlaryň borjy,
Olar — dutarymda tükeniksiz heň.
Meniň agalarym, äpet ajaly
Köp milletler bilen bölüşdi des-deň.»

ýa-da:

«...Öýde ol geleli köp zat üýtgedi,
Otaglaryň içi hüwdüden doly.
Ederini bilýär akja bäbejik,
Ejesiniň bagşy çykary ýaly.»

ýa-da, «Durmuş» atly bir bentlik goşgynyň görterýän «ýüküne» bir serediň:

«Durmuş — bu-da dört tekerli araba,
Müňdi çagalarym her ýandan gelip.
Aýalym ikimiz oňa goşlan at —
Çapyp barýas indi biz ýüzin salyp.»

ýa-da:

«...Gözüm gidýär, uçup bilýän zatlara,
Şolaryň seýlinde meniň höwesim.
Aýdym aýdyp, soňam ony kowalap,
Ýetip alayasym gelyär öz sesim...».

ýa-da:

«...Ýapraklar güýzümiň kerweni — göçi
Ýapraklar dünýämiň çözlener saçy...».

Geliň, indi şahyryň begenen pursatlarynda saýraýşyna gulak asalyň:

«...Gapdalymda arzuw edip ýetenim,
Çogup otyr ýakasyndan keteniň...».

«...Bir gowy ümsümlük,
Diňle-de otur,
Bagty düşündirip bolanok käne».

«...Ýeke galsam, Aýam aşak düşürüp,
Men onuň bilenem gürleşiberyän».

«...Her gezekde seni ýatlan mahalym,
Köwşüm düşüberyär meniň önüme».

«Çarlaklaram tolkun bolaysa gerek —
Tolkunyňam juda uçmak isläni».

«...Tolkunlar güwleşip haýat ýykýarlar».

«...Gyş gar bolup özün dünýä paýlap yör».

«Çal saç bulutlaryň obasyn gördüm».

Hawa, Agageldiniň goşgularynyň hem ähli gowy şygrylarda bolşy ýaly, içki hem daşky gозellikleri ýeterlik. Olary duýmak, görmek üçin sende hossaryň hyrydar nazary bolmaly. Kalbyňy keşdeleýän ol goşgularyň her biri aýratyn gürrüň edeniňe degýär.

Türkmeniň ýüregi — älemiň syry,
Her ýeten ol syry tiribem bilmez.
Türkmeniň taryhy — dünýäň taryhy,
Bir girseň, içinden çykasyň gelmez. —

diýýän Agageldi Allanazarowyň goşgulary Türkmenistana hem, onuň adamlarynyň kalbyna syýahata aýlaýar, çagyýar. Olaryň köpüsi: «Wah, şu goşgyny näme üçin men ýazmadymkam» diýdirýär.

Zehiniň oýny köp. Şonuň birisi her şahyryň özüçe täze söz düzümlerini döretmegidir. Bu meselede hem Agageldiniň poeziýasy onuň ýüzüni gyzartmaz. Çünki ol öň eşidilmedik däl sözleri gulaga ýakymly eşitdirmegi başaýar.

«Seni görsem, göwün örim giňeyär...»

«Syçradýar yüzüne şorawja damja...»

«Deňziň öwresi birden çolardy...»

«Garaňkysyn boýlap tereň gjäniň...»

«Aýlaňsyň ýör, apaşaklap çarlaklar...»

«Bir seretsem, menem köwsarlap ýörün...»

Poeziýa muşdaklarynyň mysal alnan setirlerindäki söz düzümlerine üns bermegini isleýärim. Bular täsin şahyranä gönençlerdir. «Göwün örim», «şorawja damja», «deňziň öwresi», «garaňkyny boýlamak», «tereň gije», «apaşaklaýan çarlaklar», «köwsarlap ýörmek» şygyr setirlerinde nähili täze, neneňsi üýtgeşik, niçiksi ter ýaňlanýar. Esasy zat bolsa, bu gönençler — täze şahyranä tapyndylar Agageldiniň hut özüniňki, bulary başga bir şahyryňkydan tapmarsyň. Her şahyr şygyr şalygyna şeýle aralaşsady, poeziýamyz, gör, nä derejede baýlaşardy.

Ýene-de bir zat: «Söýgi pursatlarynda» wagtlaýyn goşgy hasaplanýan sene goşgusy ýok. Ählisi hem mydama okaljak, ömrüň ähli paslyna degişli. Şonuň üçinem Agageldiniň kalbyna «köwsarlan» pikirler oňa «içini dökdüripdir». Göýä ol goşgularyny gaty köp ýerde özi üçin ýazan ýaly. Bu şeýle-de bolmaly. Adam ogly özüne, heý-de, erbet zady rowa görermi, özüne ýaran ile-de ýaraýar-a.

Ýene-de bir zat: şahyr Agageldi Allanazarow bu kitaby maňa mundan baş ýyl öň — 1992-nji ýylyň 4-nji noýabrynda ak arzuwlaryna ataryp beripdi. «Söýgi pursatlarynyň» meniň bosagamdan ätlänine baş ýyl geçipdir, men bolsa, hakykatdanam, biagyrylykdan oňa wagtynda üns bermändirin. Goý, ol meni bagyşlasyn! Gapymyzda gögeren gülüň, ýabymyzdan akan suwuň, gyssanaňda tasap gelen söwer dostuň... we ýene şoňa meňzeşleriň gadyry ahyry bilinjär. Goý, bu ýazgylar — Şahyr bilen Şygra goýlan gadyrdan nyşan bolsun!

GURBANÝAZ DAŞGYNOW,
Şahyr.

ZEHIN, HORMAT, MERTEBE

Agageldi daş görnüşinden, okaýşyndan görer göze deň-duşlaryndan tapawutlanyp barmaýan ýaly. Ýöne siňe syn etseň, ol tutanýerlidi, erjeldi, aşa zähmetsöýerdi. Özünden talabedijiligi güýçlüdi. Men onuň bilen Marynyň H. Derýaýewiň adyny göterýän mugallymçylyk mekdebinde okaýarkam tanyşdym. Biz woleýbol oýnaýardy, sport ýaryşlaryna gatnaşýardy. Şonda onuň berk bedenli, oňat türgendigini bildim. Ýöne onuň döredijilik bilen meşgullanýandygyny bilemokdym. Soň-soňlar onuň özi ýaly döredijilik bilen meşgullanýan talyp oglan-gyzlar bilen gurnaga gatnaşýandygyny, «Maruşahu jahan» gazetiniň redaksiýasynda geçirilýän edebiýat birleşmelerine barýandygyny bilip galdym. Has soňrak bolsa onuň Tagtabazar etrabyň Marçak obasynyň 2-nji mekdebiniň okuwçysydygyna, özüniň çeper goşgulardyr hekaýalary bilen dürli gazetlerde yzygiderli çykyş edýän gaýybana dostumyz Agageldi Allanazarowdygyna magat göz ýetirdik. Agageldi 1968-nji ýylda mugallymçylyk mekdebini tamamlap, Mary şäherindäki 6-njy mekdepde mugallym bolup işe başlaýar. Soňra iki ýyl goşun gullugynda bolýar. Gullukdan gelibem Moskwanyň M. Gorkiý adyndaky edebiýat institutyna okuwa girdi. Yhlasly okady, dünýä edebiýatynyň altyn hazynasyna giren älemiň belli nusgawy edebiýat wekilleriniň eserlerini okap öwrendi. Olardan çeper hem çuň many-mazmunly eser döretmegiň syr-laryny özleşdirdi. Agageldi okuw bilen döredijiligini bile

alyp bardy. Netijede institutyň ahyrky kursunda okap ýörkä, onuň çagalar üçin «Çal, tüýdügim» atly ýygyndysy Moskwada, «Günüň öyi» atly kitaby bolsa Aşgabatda çap bolup çykdy. Şondan soň onuň çagalar üçin ýazan «Enemiň äýnegi», «A» ýazýan», «At gaýraty», «Üç murtlak kapitan», «Ertekiler», «Şadyýan harplyk», «Şol bir gezek uçan it», «Çölün deňiz günleri» we başga-da ençeme eserleri yzy jaňly kerwen mysaly uzalyp gitdi. Agageldiniň bu kitaplarynda ýerleşdirilen goşgularydyr hekaýalary diňe bir sadadan gyzykly, özüne çekiji bolman, eýsem, özboluşly ýumşaksy ýumora hem ýugrulandyr. «Iner ýüki» powetindäki oba oglanlarynyň keşbinde bolsa Beýik Watançylyk urşy döwrüniň kynçylykly günlerinde Watan goragyna giden kakalarynyň hem uly doganlarynyň ornuna durup, zähmet çeken merdana oba çagalarynyň keşbini ynandyryjylyk bilen bermegi başarandygy bolsa ýazyjynyň ussatlygydyr.

Agageldi Allazarow türkmeniň bereketli topragyny, dagyny-düzüni, tereň derýalaryny, ot-çöpüni, halal zähmeti bilen bolçulyk hem eşret döredýän adamlaryny özüçe görýär. Olary synçy nazaryndan geçirýär. Şeýdibem, ol biziň görmeyän zatlarymyzy çeperleşdirip, görgürlük bilen okyjylara gaýtaryp berýär. Munuň özi baryp ýatan başarjaňlyk, ussatlyk ahyryn.

Ýazyjynyň eserlerinde gahrymanlar watansöýüjilik, halallyk, päklik, merdi-merdanalyk ýaly häsiýetler güýçli. Bu bolsa eseri okan okyjyda ýakymly buýsanç duýgusyny döredýär.

Agageldi Allanazar instituty gutaryp gelensoň, Türkmenistanyň Ýazyjylar birleşiginiň çeper edebiýaty ýaýradyjy edarasynyň başlygy bolup 13 ýyl işleýär. Soňra «Türkmenistan» neşirýatynda baş redaktor, Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky Neşir işleri boýunça komitetiň başlygynyň orunbasary, «Türkmenistan» neşirýatynyň başlygy bolup işleýär. Häzirki günde bolsa ol Türkmen döwlet neşirýat gullugynyň neşir ulgamynda zähmet çekýär.

Agageldi şeýle uly hem-de jogapkärli işlerde işlese hem ol döredijilik bilen meşgullanmaga wagt tapýar. Ol eli sypynsa ýazýar. Ol seniň bilen gürleşip otyrkada aňynda, oýunda ýazyp otyr. Zehine baý, tutanýerli şahyr hem ýazyjy Agageldi Allanazarowyň galamynyň astyndan körpe nesle, şeýle-de uly ýaşlara niýetlenilip ýazylan kitaplarynyň 30-sy okyjylara gowuşdy. Onuň kitaplarynyň 20-den gowragy bolsa rus, ýapon, serbhorwat, özbek, gyrgyz, pars, ukrain, belarus, litwa, wenger, bolgar, başga-da dünýäniň birnäçe halklarynyň dillerine terjime edilip, 5 million sanawda çap edildi. Munuň özi Agageldi Allanazarowyň söýlüp okalýan şahyr hem ýazyjylygyna güwä geçýär. Onuň «Ýedi däne», «Çat açan menzil» ýaly powestleri esasynda doly metra ly çeper film döredildi. «Tilkiniň doglan günü» atly çagalar üçin sahna eseri bolsa ýurdumyzyň teatrlarynyň ençemesiniň sahnasynda goýlup, uly üstünlige eýe boldy. Mundan başga-da Ysraýyl, Ukraina döwletleriniň sahnasynda goýulmak bilen, daşary ýurtly tomaşaçylaryň hem söýgüsini gazanmagy başardy.

Agageldi Allanazarowyň maşgalasynyň geň ykbaly bar. 30-njy ýyllaryň ahylarynda Allanazar agany obadaşlarynyň birnäçesi bilen «Sen baý, sen kulak» diýip, Gazagystana sürgün etdiler. Ata Watandan alyslara düşüp, Watan zaryny çekýän Allanazar agadyr ejesi Amangül daýza, ýanyoldaşy Oguljermal ýeňňe takdyra ten berip, başa näme gelse döz geldiler. Ahyrsoňy 1948-nji ýylyň başynda ata Watana, Tagtabazaryň Marçak obasyna gelmek, dogan-garyndaşlaryna gowuşmak nesip etdi. Bu şatlykly wakadan alty aý geçensoň, Allanazar aganyň ogly boldy. Ýaňy-ýakynda sürgünden gelen agalarynyň oglunyň bolandygyna begenjiniň çägi bolmadyk inileridir dogan-garyndaşlary «Agamyz gaýdyp geldi» diýip, bolan çaga Agageldi diýip at goýýarlar. Agageldi iki gyrasy beýik baýyrlar bilen jäheklenen durnagöz suwly Egriniň (Murgabyň) boýunda önüp-ösdi. Şapadaňlap deň-duş oglanlar bilen suwa düşdi. Al-ýaşyl geýnen, gül-güläleге basyrynyp oturan baýyrlarda owlak-guzy bakdy, at çapdy. Ata Watanyň güneşine çоýunyp, derman howasyndan dem alyp, ol ese-boýa galdy. Ol maşgalada bilesigelijiligi, ýatkeşligi, synçylygy bilen doganlaryndan tapawutlanýardy. Köp okaýardy, ýaşuly adamlaryň gürrüňlerini ganman diňlärdi. Agageldi mekdebiň başlangyç synpynda okaýarka goşgy ýazyp başlady. 5-nji synpda okaýarka, onuň goşgularydyr hekaýalary gazet-urnalarda çykyp başlady.

Bu gün Agageldi Allanazarowy dürli milletden bolan dürli ýaşdaky okyjylar köpçüligi şahyr hökmünde tanaýar

we onuň döredijiligine çäksiz sarpa goýýar. Bütin dünýä belli Gyrgyzystanyň halk ýazyjysy Ç. Aýtmatow, rus şahyry, professor Lew Oşanin, şahyr hem tankytçy W. Korkin, terjimeçi şahyr M. Orlow, türkmen ýazyjy-şahyrlaryndan B. Seýtäkow, K. Gurbanpesow, N. Rejebow, H. Kulyýew, G. Daşgynow we başgalar Agageldi Allanazarowyň edebi mirasyna ýokary baha berýärler. Ýazyjy hem tankytçy, Magtymguly adyndaky halkara baýragynyň eýesi Saýlaw Myradow Agageldiniň döredijiligi barada söz açyp şeýle ýazýar:

«Türkmenistany menem gowy bilýärim. Ýöne Agageldi Allanazarowyň eserini okamsoň, ony özüm üçin täzeden açdym».

Çagalaryň söýgüli şahyry Agageldi Allanazarow 60 ýaşady. Ýöne ol entekler garrylygy duýar ýaly däl. Häzir onuň zehininiň, gujur-gaýratynyň egsilmez derejä ýeten wagty. Hormatly Prezidentimiz Beýik Galkynyşlar eýýamynda edebiýatymyzy, sungatymyzy ösdürmäge giň mümkinçilikler açdy. Bizem öz gezegimizde Agageldi Allanazarowyň janynyň sag, ruhunyň belent bolmagyny arzuw edýäris. Onuň ajaýyp zamanamyza döwrebap eserler ýazyp, beýik işleri bitirýän döwürdeşlerimiziň keşbini döremekligini arzuw edýäris.

HEZRETGULY ÖWLÜÝÄGULYÝEW.

20-nji sentýabr - 2008 ý., «Maru-Şahu Jahan».

DÖRT PURSAT

Otuza golaý türkmen we rus dilinde millionlap tira bilen neşir edilen «Şadyýan harplyk», «Ýedi däne»,

«Iner ýüki», «Kalbyma hem alyslara syýahat», «Çat açan menzil», «Düwlen», «Sürgünler», «Ýoldan gelen hat», «A» ýazýan», «Söýgi pursatlary», «Çölün deňiz günleri», «Şol bir gezek uçan it», «Bir bar eken...», ýaly proza hem poetiki eserleriniň ýazylmagy, «Hoş, meniň Parfiýam!», «Meniň ýaşlygymyň dessany» atly iki sany doly metra ly çeper filmleriň Agageldi Allanazarowyň eserleri boýunça surata düşürilmegi, «Süýji gawun waha-
harman» atly spektaklynyň Daşoguzuň sazly-drama teatrynda tomaşaçylara ýetirilmegi bu awtoryň näderejede işleýändiginden habar berýär. Onuň «Goja» atly çuň filosofiýa ýugrulan çaklaňja hekaýasy dünýäniň on iki diline terjime edildi. Ol 1995-nji ýylyň fewral aýyndan bäri neşirýat ulgamynda işleýär. Diňe türkmeniň beýik söz ussatlarynyň däl, eýsem, dünýä meşhur edebi şahsyýet ýazyjy Çingiz Aýtmatowyň ünsüni çekip, onuň ýokary bahasyna mynasyp bolan ýazyjymyz Agageldi Allanazarow häzirki Beýik Galkynyşlar hem täze özgertmeler zamanamyzyň edebiýatynyň «ýüňi ýeten» görnükli wekilleriniň biri.

Okyjylara gyzykly bolar umydy bilen geçen ýowuz urşuň yz ýanlary dünýä inen Agageldi Allanazarowyň ömür pursatlarynyň birnäçesini ýatlasymyz gelyär.

Birinji waka: 1965-nji ýylda Agageldi peduçilişsede okaýarka, Ýazyjylar soýuzynyň Mary welaýaty boýunça şol wagtky edebi konsultant, şahyr Akmyrat Çaryguly — Erkiniň ýolbaşçylygynda, welaýat gazetiniň redaksiýasynda «Ýaş ýazyjynyň günü» diýen at bilen ýaş döredijileriň edebi ýygnaňygy geçirilýär. Agageldi

şonda «Ikilemeler» ady bilen täze ýazan goşgusyny okaýar. Ol goşgusyny okap bolandan, zaldan biri seslenip, oňa ýaňky okan setirini ýene bir gezek okamagyny sorayar. Agageldi ýene okaýar, şonda ol adam ýerinden turup şu sözleri aýdýar: «Şu oglanyň ýaňky okan goşgusy özüniňki däl. Ynha, meniň elimde Sakarçägäniň «Hakykat» atly raýon gazetini. Şunda-da «Atageldi Amannazarow» diýýärler. Bu «habara» oturanlaram, Agageldiniň özem birhili bolýar. Şonda şahyr Tagan Söhbedow ýerinden dikelip, Agageldiniň «Hakykat» raýon gazetini bir ýerden tapyp alyp, ondaky çap edilen goşgyny hem ýat tutup, şu ýere gelip okamajakdygyna güwä geçip, çykyş edýär. Emma ok ýaly söz eýýäm «atylpdy». Agageldi aljyramaýar, ol bu ýerde bir bulaşyklygyň bardygyny aňyp, adamlara ýüzlenýär:

— Ýoldaşlar, ynansaňyz, goşgyny özüm ýazdym, ol meniňki. Yöne öňräk Çary Ýalkan diýilýän şahyr gelip, uçilişämiziň döredijilik bilen iş salyşýan okuwçylarynyň käbirleriniň ýazanlaryny şol «Hakykat» gazetinde çykar-daýyn» diýip, alyp gidipdi. Şonda menem ýaňyja şu ýerde okan «Ikilemelerimi» beripdim. Eger «Ikilemeleriniň» awtory «Atageldi Amannazarow» bolsa, siz pugta üns beriň, şol — şol men bolmaly. Bu ýerde harp ýalňyşlygy bar. Redaksiýanyň işgärleri meniň poçerkime kän düşünmedik bolarly, meniň «Agageldi» adymy — «Atageldi», «Allanazarow» familiýamy hem «Amannazarow» diýip ýazypdyrlar.

Muny soň barlap görseler, bu dogrudanam, Agageldiniň aýdyşy ýaly bolup çykdy.

Ikinji waka: Agageldi Pribaltikada desantçylar polkunda gulluk edýär. Bir gezek «Dwina» ady bilen geçirilen harby türgenleşik okuwynda, lýtotçik ýalňyşyp, dokuz sany paraşýutçyny goňsy döwletiň territoriýasyna bökdürýär. Şol dokuz esgeriň biri hem Agageldidi. Olar ýere düşenlerinden del ýurtdadygyny bilýärler. Ýöne eýýäm giçdi, onýança-da «ýaraglaryny tabşyryp, ele düşmekleri talap edilip», buýruk berilýär. Şonda Agageldiniň bir ýoldaşy: «Rus hiç haçan boýun egmez!» diýen bolup, buýruk berlen tarapa ok atarman bolýar. Şo pursat Agageldiniň aňy çalt işläp, beýle etmegiň örän howpludygyny aňyp ýetişýär-de, onuň ýaragyny elinden gaňryp alýar, ok atdyрмаýar. «Komandirligi» öz eline alýar. Şeýdibem, özüni hem sekiz esgeri nähak ölümden halas edýär. Şonda onuň dogry hereket edendigini şol goňsy döwletiň harby komandirleri hem-de öz komandiri — polkownik Bliznýuk dagy belläp, oňa minnetdarlyk bildirýärler...

Üçünji waka: Gullukdan dolanan Agageldini çeper döredijilik ugrundan ýokary bilim almak höwesi öz erkine goýmaýar. 1971-nji ýylda resminamalaryny hem eserleriniň sözme-söz terjimelerini Moskwa — Edebiýat institutyna ýollaýar. Köp wagt geçmänkä bu okuw mekdebinden çakylyk alýar. Şol döwrüň düzgünine görä, Edebiýat institutyna okuwa girjek ýaş ýazyjy öz ýaşayan respublikasynyň Ýazyjylar soýuzynyň başlygyndan hödürnama almaly eken. Şol mahal Türkmenistan Ýazyjylar soýuzynyň başlygy Berdi Kerbabaýew Aşgabatda yok eken. Berdi aga gelyänçä garaşsaň wagt köp gerek

boljak. Onsoň Ýazyjylar soýuzynyň şol wagtky jogap-kär sekretary Pawel Karpow töwegellik edip, Agageldä dözmän, gol çekip, hödürnama beryär. Agageldem töwegellik edip ýola düşyär. Dogrudanam, okuwa kabul ediş komissiýasy Agageldiniň hödürnamasynda Berdi aganyň golunyň ýoklugynyň sebäbi bilen gyzyklanýarlar. Agageldiniň pert jogaplaryny diňläp, ýazan eserlerini gözden geçiren komissiýa onuň resminamalaryny kabul edip, ekzamenlere goýbermegi karar edýär. Ol ekzamenlerden geçyär, ýöne «içini ýakaýyn» diýen ýaly, onuň toplan baly — gündizki bölüme girmäge iki ball ýetmeyär. Şeýdip, Agageldini gaýybana bölümüne okuwa kabul edýärler. Emma kalby hyjuwly ýaş ýazyjy gündizki bölüme okuwa ýerleşmek baradaky göwün maksadyndan birjik-de dänmeyär. Desantçylar goşunynyň Baş serkerdebaşysy Margelow diýilýän goşun generalynyň bir sapar Agageldi dagynyň gulluk edýän bölümüne baryp: «Desantçylar meniň ogullarym. Desantçylaryň ady hemişe hemme ýerde diňe oňatlykda çyksyn! Şonuň üçin siz maňa islän wagtyňyz haýyş bilen ýüz tutup bilersiňiz!» diýendigi onuň gulagynda täzedden ýaňlanýar. «Töwegel işini Taňry oňarar». Dogrudanam, şol generalyň desantçy esgeri mydama öz ogly ýaly görýänligi çynmyka, gel, şuny barlap göreýin, eger çyn bolsa, onda ol maňa kömek etmeli, şol generala gündizki bölümde okamak üçin ikije ball ýetmeýändigini düşündireýin» diýip, Agageldi onuň gözlegine çykýar. Ol sorag-ideg bilen generalyň iş ýerine barýar. Ýöne oňa generaly görmek miýesser bolmaýar. Şeýle-de bolsa,

ony beýleki ýokary çinli harby adamlar diňläp, «Bu dogumly hem zehinli ýigide kömek etmeli» diýen karara gelyärler. Şol günüň ertesi, öýlän sagat 3-de oňa institutda garaşmagy tabşyryrlar. Hakykatdanam, aýdylan wagtda bir maýor instituta gelip, Agageldiniň gündizki bölümde okamagy baradaky islegini rektor bilen gepleşip, amala aşyryr. Şeýdip, Agageldi öz ugurtapyjylygy bilen, adamlar bilen gepleşmegi başaryan ukyby arkaly öz göwün maksadyna ýetýär.

Dördünji waka: Edebiýat institutynda okuwa başlan Agageldiniň okuwa bolan yhlasy derrew göze ilýär. Tomusky ýuka egin-eşikli Moskwa baran Agageldiniň salkynda, sowukda, güýz-gyşda geýer ýaly geým-gejimi ýok, olary alayyn diýse-de, puly nireden aljak, stipendiýa çenli entek wagt bar. Ol okuwynyň daşyndan çemlije işjagaz gözläp ugrayar. Umumyýaşayyş jaýynda bile bolýan ýoldaşlary — soňky kursuň studentleri Saşa Gawrilow bilen Witýa Sglubow dagy bir gün Agageldini ýanlaryna çagyryp, institutyň naharhanasyna golaýdaky gatnawly ýoluň aňyrsyndaky elektrik kabelini geçirmelidigini, munuň üçin tranşey-ganaw gazmalydygyny, onuň üçinem her gününe adam başyna bir gyzyl onlugyň nagt beriljekdigini, eger göwnese, bu işe ony hem goşjakdyklaryny aýdýrlar. Agageldi muňa ikelläp razy bolýar. Sebäbi o döwürde her gününe on manat gazanmak, onda-da talyp üçin uly puldy. Bular işe başlaýar, olara şo-ol gatnawly asfalt ýoly kesip, iki sagadyň içinde gazyp, kabeli geçirip, ýene öňküsi ýaly edip goýmak tabşyrylýar. Bu işi örän çalt gutarmalydy,

sebäbi şol ýoldan her gün günortan SSSR-iň ýolbaşçylarynyň biri öýüne günortanlyga gelyär eken. Şol gelen çagy ýolda bökdençlik bolmaly däl. Şonuň üçin işi çalt gutarmaly. Garaz, Agageldi dagy bar güýçleri bilen haýdaşyp, işe girişýärler. Ýöne her näçe gyssansalar-da, görkezilen müddetde işi tamamlap bilmeýärler. Işiň iň soňky bölekleri galanda, haýbatly «Çaýkalar» işläp ýören talyplaryň ýanyna gelip durýar. Birden şol aýdylan hökümet ýolbaşçysy öýlerine çenli galan ýoly pyýada geçmek üçin, ol maşynlaryň birinden çykýar. Ol Agageldi dagynyň gabadyna gelyär. Birden ony Agageldi görýär-de, özi duýman, edep ekramy bilen: «Oh, towariş Suslow! Zdrawstwuýte, Mihail Andreyewiç!» diýip, çasly seslenip, iş guralyny taşlap, sen--men ýok, salamlaşmak üçin iki elini uzadýar. Oňa hem bu alçak ýigit bilen görüşmekden başga ýol galmaýar. Agageldi bilen Suslow şýdip garaşylmadyk ýagdaýda ýylgyryşyp görüşýärler. Agageldiniň şondaky açyk göwünliligi bellenen möhletde doly gutarylmadyk iş üçin jogapkär adamlary iğençden halas edýär...

Belli türkmen ýazyjysy Agageldi Allanazarowyň 60 ýaşy egne alan günleri onuň ýaşlyk ýatlamalarynyň käbirini «Watanyň» okyjylary bilen tanyşdyraýyn diýdim. Bulardan görnüşine görä, Agageldiniň ömür hem döredijilik ýoly yeňil däl.

Şol yeňil bolmadyk ýoly geçen ýazyjy 60 ýaşayar oguşya.

GURBANÝAZ DAŞGYNOW,

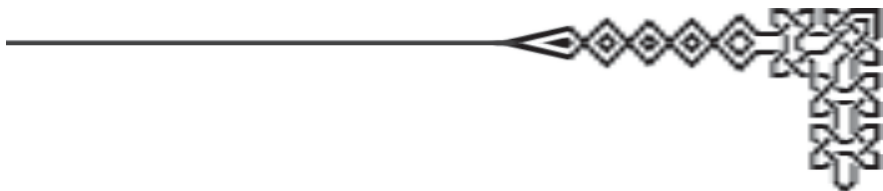
şahyr.

9. XIII — 2008 ý.

Ýazyjy

Agageldi Allanazarowa
bagy°lanyp ýazylan °ygyrlar

ARÇA

Agageldi Allanazarowa

Parran deşip daglaň ýylçyr gaýasyn,
Arça kökün urdy boý aldy kem-kem.
Kynçylyga döz gelmedik bolsady,
Bu-da hol aşakda otyrdy, belkem.

Otyr häzir bir gaýanyň üstünde,
Belent başy ygşyldaýar şemala.
Şaglap inýän çabgalaryň astynda
Arça boýun aldy, geldi kemala.

Gözi gitdi oňa peski arçalaň
Ýumşak ýerde kökün uarnlaň kileň.
Belentde bolmagy edýärler höwes,
Başa bararmyka arzuwy olaň?

Olar daşy ýaryp çykmadan gorkup,
Dagyň eteginde tutdular orun.
Indem gaýadaky arçaň ornuna
Bu gün dalaş edýär aşakda, görüň!

Belentdäki arça bolsa bularyň
Üstaşyry alyslara bakyp dur.
Beýikdäki bilyär beýgiň gadyryn,
Güneş ilki nurun şoňa döküp dur...

1983 ý.

ÝAZJUMA AGAGELDIÝEW.

«Pisse agajy».

Aşgabat «Magaryf», 1985 ý.

ÇÖLÜŇ DEŇİZ GÜNLERİ

Dostum Agageldi Allanazarowa

Salam saňa boz jerenleň, gulanlaň,
Äpet-äpet kepjebaşlaň mekany!
Gitmez sende ýeke gezek bolanlaň
Gulagyndan käkilikleň mukamy.

Seniň çägiň asman ýaly alynda,
Alynda ol gözyetimden, dürbüden.
Boýlap bilmän,
göreç ýaly arassa
Asmanynda ýitip gidýär bürgüdem.

Gök otluga siňip gitdi ýodalaň,
Ýollaňam inçelip döndi sapaga.
Baýyrlaňda köräp-köräp ot alan
Çigildemleň meňzäp ýatyr şapaga.

Diýdiler: «Ot bilden, ýokdur ýol indi,
Iň gowsy, düşläň-de, şu ýerde galyň!
Mundan aňryk gitmek mümkin däl indi,
Bolmasa gaýygyň,
bolmasa salyň.»

ATAJAN ANNABERDIÝEW.
Aşgabat «Türkmenistan», 1996 ý.
«Deňiz derejesi — serhet».

**AGAGELDI ALLANAZAROWYŇ
«KALBYMA HEM ALYSLARA SYÝAHAT»
KITABYNY OKAP...**

Agageldi, sen bu goşga mätäç däl,
Goşgym mätäç, özi ýanyña bardy.
Ol neneň barmasyn,
Deň-duşlardaky
Ýok zatlaryň
Sende bardygny gördi.

Aýlanyňarkak gazygymyzyň daşynda,
Bolup ýörkäk bähbitjikleriň «guly»,
Türkmen taryhynyň tarp ýerlerini,
Görüp, özleşdirip ekýärsiň güli.

Ýogsam, güzeranyň ilden artyk däl,
Bilýän, ilden artyk alaňok puly.
Şonda-da türkmeniň topragy üçin,
Kitabyňda gurupsyň sen heykeli...
Mysalmy?
Gaýgysyz Atabaý üçin
Guwanjyňy görüp haýran galdym men.
(Beýikleri bilip, söýüp bilýäniň
Beýik bolýandygny indi aňdym men).

Biziň taryh uklap ýatan bir deňiz,
Sen onuň goýnunda müňzäp barýarsyň!

..Gaýgysyzyň gürrüňlerni bereňde,
Göýä özüň şoňa meňzäp barýarsyň!

Menem öz ilini söýeniň biri,
Söýgi setirini sazlapdym ençe.
Ýöne, Agageldi, boýun alyaryn,
Herkes söýüp bilmez türkmeni Sençe...

*GURBANÝAZ DAŞGYNOW,
şahyr. 1980 ý.*

Kalbyna hem alysa syýahat etsin,
Ýa bütin ömrüne «A» ýazyp geçsin,
Abraýly ýöredip öz saylan kesbin,
Diýdirsin okana: «Dili ballydyr».

Belki, dünýä öňem gelendir telim?
Deňiz günlerine-de belet ol çölün,
Anyk san aýtmakdan ägäräk boluň,
Doglan wagty b. e.-denem öňmüdir.

Altmyşa jort atyp, galman çaňa sen,
Germeçläp gadam ur diňe öňe sen!
Seniň eserleriň bilen deňeseň,
Ençeleň ýazyşy telli-pellidir.

Ahyrynda ýene-de bir diýjegim —
Mydama alawlap dursun ojagyň!
Bu gün myhmanlarna açyp gujagyn,
Toý tutýan — dostumyz AGAGELDIDIR.

*KAKABAÝ GURBANMYRADOW,
şahyr. 2008 ý.*

ŞAHYR HEM ÝAZYJY DOSTUM
AGAGELDI ALLANAZAROWA

Alyň, dostlar, al şeraply bulgury,
Dünyäň keýp-sapasy jama gelipdir.
Möwç urup lummurdap, Marçakdan Murgap,
Kenaryndan aga-aga gelipdir.

«Iner ýüki» gerdendedir dowama,
«Menziller çat açar», başlar gowgada,
Gyrat kişnäp, salyp dünýä howala,
Görogly soltandan nama gelipdir.

Ataş ýuwdup Kaknus guşuň ýanyşy,
Ýyldyrymly jalalaryň ýagyşy, —
Ýalňyz ýazgydyňdyr şahyr-ýazyjy,
Dabaraň dag aşyp çawa gelipdir.

Kyssa-şygyr ýazyp yşkdan-heserden,
Jigerden jan alan dana eserleň,
Bakylyk mülkünde jana gelipdir.

Gara dag deý gaýlap, bulut deý gaýnap,
Jöwher jümle saýlap, göwher söz saýrap,
Hakykatdan ugrap, Haka golaýlap,
Kämillik halata hala gelipdir.

Agageldi, tüweleýle, köwsarla,
Aýak gorda ýansyn, dik başyň garda.

Beg bol!

Agabeg bol!

Beyik diyarda,
Şeraben-tehurdan bada gelipdir.

Bu dünyäde düwün yza düwün çöş,
Äre — hemra,
Pakýrlara göwündeş,
Beyik halypalar, size egindeş,
Ýaş zehinler, size Aga gelipdir.

NOBATGULY REJEBOW,
şahyr.

«A» NÄHILI ÝAZYLYAR?

«Eyläk bir ayak,
Beyläk bir ayak,
Ortarysynda —
Kiçjik taýak.»

Agageldi ALLANAZAROW.

Öwredeniňe sag bol
«A»-ny niçik ýazmany.
«A»-dan başlap,
Bar harpy
Bildim,
Aldym ýüz many.

Soň müň many,
Ýene-de
Alaryn million many.
Esasy zat — bilmeli
Ilki «A»-ny ýazmany.

KASYM NURBADOW.

«Öweleme-döweleme.» *Goşgular we ertekiler. 165 sah.*
Aşgabat «Magaryf», 1991 ý.

AGAGELDI ALLANAZAROWA

Söz ussady, dostum Agageldiniň
Altmyş ýaş toýuny gutlalyň bu gün!
Düýnki boz oglany gözel Pendiniň,
Agalyk toýuny gutlalyň bu gün!

Sekiz ýyllap ýaşap Diýardan daşda,
Tomusda tebsiräp, gagşapdy gýşda.
Türkmen sözün bala öwren durmuşda
Agageldiň toýun gutlalyň bu gün!

Otuz bäş ýyl synlap, bir zady syzdym,
Ýagşylyk eýlemek — dostuma düzgün.
Mydam ýüregi dek howa-da gyzgyn,
Mähriban dostumy gutlalyň bu gün!

Ol hakda söz açyp Aýtmatow Çingiz,
Zordugyny aýtdy unutmaň hergiz.
Dostlar, Agageldä guwanyp tiz-tiz,
Ak arzuwlar bilen gutlalyň bu gün!

Dözmez dostum, gutly bolsun 60-ýň,
100 ýaşa çen çekmäweri at başyn.
Goý, hemişe Hudaý bolsun ýoldaşyň,
Alla sylan Ogly gutlalyň bu gün!

GURBANÝAZ DAŞGYNOW

Şahyr.

9.08.2008 ý.

60 ÝAŞLY «A» ÝAZÝAN OGLANJYK

(Agageldi Allanazarowa ýubileý degişmesi)

«Eýläk bir aýak,

Beyläk bir aýak,

Ortarynda —

Kiçijik tayak.»

Agageldi ALLANAZAROW.

«A» ýazmagy öwrendi
Ol goşgy ýazmak üçin.
Öz halkynyň kimligin
Duýmak hem syzmak üçin.
Ýüzdi edebiyat yşkyn,
Garşylyga bakmady.
Alan terbiýesinden
Çykmady ol, çykmady.

Öz halkynyň kimligin
Bilmek üçin okady —
Ruhuň harplygyndan
Öwrendi her nokady.

Niresinde oturdy,
Niresinde turdy ol —
Ýeke-ýeke elinje
Halkyna ýetirdi ol.

Bu gün her bir eserin
Bilýändirler okanlar —

Her harpy, her sözünü
Öz kalbynda dokanlar.

«A» harpy ýazyp bilýän
Çagalygyna garaman,
Agalygyna buýsanyp,
Ýazýar indi roman!

Öz halkynyň ruhy
Onuň ömür tekgesi.
Berekella, akgasy!
Berekella, akgasy!
Berekella, akgasy!

SEÝITMÄMMET HYDYROW

Şahyr.

5.08.2008 ý.

AGAGELDI ŞAHYR

Ýaňy gadam basdyň kämillik ýaşa,
Toýuň gutly bolsun, Agageldi şahyr.
Enşalla, ýaşarsyň ýüzdenem aşa,
Toýuň gutly bolsun, Agageldi şahyr.

Bu döwürleň aýdym-sazy sendedir,
Hyjuwy bedende, pähmi serdedir.
Är ýigide altmyş nedir, ýüz nedir,
Toýuň gutly bolsun, Agageldi şahyr.

Gahryň gelse, gazapdansyň, şirdensiň,
Ýylgyraňda mylakatdan, nurdansyň,
Beýik sen, dana sen, sahy sen çensiz,
Toýuň gutly bolsun, Agageldi şahyr.

Hak şahyr ýetişdi gadym Marçakdan,
Eserleň dünýe deý baky durjakdan,
Soratmaýan saňa janym berjek men,
Toýuň gutly bolsun, Agageldi şahyr.

Belent başyň garly daglar deý beýik,
Gez sen ak buludy başyňa geýip,
Dostum, ýaşamak bagt söýlüp, söýüp,
Toýuň gutly bolsun, Agageldi şahyr.

Okan adam duýar «Ojagyň» howrun,
Halkyň ýüreginde bolsun, goý, ornuň,
Ýarasyn, at alsyn, neberäň-kowmuň,
Toýuň gutly bolsun, Agageldi şahyr.

HEKIM SAPARGULYÝEW,

Redaktor.

ÖMRÜMİZİŇ BAHARY

Agageldi Allanazarowa

Altmyş ikiň altyn güýzi ýatdamy?
Gara deňiz, Artek, Aýy daglary...
Oglan kalbymyzy heýjana salan
Krymyň kölgesi, goýry baglary.

Ýadyňdamy, altmyş ikiň güýzi, dost,
Depregiň, surnaýyň irki owazy?
Seri gam-gussasyz oglan-gyzlaryň
Aýdan aýdymlary hem çalan sazy.

Ýadyňdamy, altmyş ikiň güýzi, dost?
Şol ekeni ömrümüzüň bahary.
Elli ýaşly dostuň göwni giňeýär
Şo pursady ýada salan mahaly.

Ýadyňdamy düşüsimiz howsala,
Telbe deýin çarpuranda o gomlar.
Mahal-mahal çalyp gidýär zoguny
Şäheri ýatladyp duran gämiler.

Kenarda yzyny küýsöp oturan
Oglanyň keşbini ýatlaýan bu gün.
Ýyllar bizi ýuwaş-ýuwaş garradýar,
Birje haýyşym bar: garrama göwün.

Ýadyňdamy, garagumly oglanyň
Moldawan gyzyna syrly bakyşy.
Ýadyňdamy, garagumly oglanyň
Suwda ýüzüp bilmän suwda akyşy.

Hoşlaşyk pursady ýetip gelende,
Duşuşmagy wada beripdik ýene.
Duşuşyp bilmedik soň dostlar bilen,
Geçse-de ençeme-ençeme sene.

Indi diňe ýatlamalar galypdyr,
Gara deňiz, Artek, Aýy daglary...
Hem gussaly, hem gözüňe söweýin,
Iki şahyr dostuň oglan çaglary.

Ýadyňdamy, altmyş ikiň güýzi, dost?
Şol ekeni ömrümüzüň bahary.
Elli ýaşly dostuň göwni giňeýär
Şo pursady ýada salan mahaly.

*ALLAÝAR ÇÜRIÝEW,
Şahyr. 12.05.1998 ý.*

AGAGELDI AKGAMYŇ!

Özem beýik, hilem beýik ekeni,
Iller meniň Agageldi akgamyň!
Şygram beýik, ilem beýik ekeni,
Hiller meniň Agageldi akgamyň!

Gür baglygy başa geýen howly bar,
Bu howluda Adamlygyň howry bar,
Huday beren iner-iner ogly bar,
Janlar meniň Agageldi akgamyň!

Hak sylamyş döwleti bar, görsene!
Şahyr diýen hormaty bar, görsene!
Ýene ýüz toýa gurbaty bar, görsene!
Iller meniň Agageldi akgamyň!

Pähiminiň pähimi bar gözünde,
Akyllynyň ýakymy bar sözünde,
Bize bagtdyr — şygyr aýtmak toýunda,
Iller meniň Agageldi akgamyň!

Wah, entegem uzak ara daşymyz,
Şogsa, günde birigerdi aşymyz,
Ähli gün, bagtly gün çyn ýoldaşy biz,
Şygyr söýen Agageldi akgamyň!

Nowruz-älem ulug toýlar tutupdyr,
Iner ogly myradyna ýetipdir,
Taňrym ýalkap, arkasyna kakypdyr,
Iller meniň Agageldi akgamyň!

GURBAN ALYÝEW,
Şahyr.

AGAMYŇ OGLY

Agageldi Allanazarowa

Salam, Ýolöteniň gözel künjünden,
Içim gysýar erbet, agamyň ogly.
Saňa şu namada oýundan-çyndan
Kän zat diýjek, elbet, agamyň ogly.

Özüň oňa diýäýmeseň «gowja bol»,
Gurban Çölä galsa, aldap sagjak ol,
«Behişt ýaly ýürek» üçin sagja bol,
Diňe senden medet, agamyň ogly.

Dostum Ýazjumany ýaýdanmak aldy,
Oraz jany bolsa ýadanlygy aldy,
Nobat inimizi «nadanlyk» aldy,
Bar işi özüň et, agamyň ogly.

Söze dogry baha kesjek zaman bar,
Zehinime güwä geçjek Aman bar,
«Mollanepes» baýragyndan tamam bar,
Täze ýyl bir düzet, agamyň ogly.

Galam saýrar stoluma gondugym,
Sen bilýän-ä, meniň möwjän gomlugym.
Altmyş ýaşa sowgat bolsun tomlugym,
Hany, eliň uzat, agamyň ogly.

Ýürek öz hasylyn görmek isleýär,
Meniň altyn hasaplanym mismi ýa?
Saňa Hak buýrupdyr şeýle missiýa,
Hyk-çokuňy bes et, agamyň ogly.

Goý, diýsinler «ruhyýetde hörekli»,
Uzak gatnaşaly duzly-çörekli,
Agaň känem däldir çaga ýürekli,
Men gaýdamda ses et, agamyň ogly.

ITALMAZ AKMYRADOW,
Şahyr.

Ýolöten. 1996ý.

Pýesa

Iner ýüki
●

INER ÝÜKI

(A. Allazarowyň «*Iner ýüki*» powestiniň esasynda,
Sahna laýyklanan, iki bölümlü edebi drama)

GATNAŞDYLAR

1. Ýazly, 13-14 ýaşly ýetginjek.
2. Nurly, Ýazlynyň agalary.
3. Döwlet,
4. Agamyrat.
5. Ýazlynyň kakasy.
6. Ýazlynyň ejesi.
7. Aýsoltan, Döwletiň aýaly.
8. Jahangül, Agamyradynyň aýaly.
9. Ýaşuly, Aýsoltanyň kakasy.
10. Ýussy, Ýazlynyň jigisi.
11. Donly aga, Ýazlynyň garyndaşy.
12. Dosmuhammet, obaň arçyny.
13. Sumsar waga, başlygyň ýarany.
14. Mele şeýtán, başlygyň ýarany.
15. Possuk aýal, Mele şeýtanyň aýaly.
16. Patma, obadaş aýal.
17. Sarygyz, obadaş gyz.
18. Däli aýal, obadaş aýal.

PROLOG

Saz ýaňlanýar. Çarynyň önünde Ýazly peýda bolýar. Onuň gulagyna ýaň eşidilýär:

*Uruş ýyllary, uruş ýyllary
Ýuwdup ýalmady.
Dulumyzda unumyz, saçagmyzda nanymyz,
Hanymanymyz!
Obalaň, şäherleň erkeklerini
Algyr arslan ýaly gerçeklerini...
Uruş ýyllary, uruş ýyllary.
Giden gitdi. Giden gaýdyp gelmedi.
Yzy ýüz wagonly uzyn otlular,
Gije-gündiz gidip otyrды.
Günbatarda uruş atly ýuwardarha
Ählisin birýandan ýuwdup ýatyrды.*

(Ýaň sesi ýaňlananda uruş hereketleriniň bölekleriniň lentasy ulanylmaly ýa-da bu bölekleri artistler ýetirmeli.)

I BÖLÜM

*Saz ýaňlanýar. Ýşykda obanyň çeti, tutly meýdan. Ýazly bilen
Nurly yöräp baryar.*

Ýazly — Şol gün tomsuň ilkinji günleriniň biridi. Bu wagta çenli biziň maşgalamyz ýurduň bir ýerlerinde gidip duran uruşuň şatysyndan ýeterlik dadypdy. Kiçi gelnejem Aýsoltanyň adamsy Döwlet kakamyň patasyny biz geçen ýyl heniz ejem bendäniň özi aýak üstünde gezip yörkä alypdyk.

Uly agam Agamyrat giden uçurlary yzly-yzyna üç-dört hat iberenem bolsa, o-da indi hat ýazmasyny kesipdi. Diňe işçi batalýonyndaky kakam mahal-mahal hat ýazyp, bize göwünlik berip durýardy. Agam Nurly biziň öýden «urşa» diýip çykan dördünji adamdy. Kakam bilen iki agam gideli bári indi öýüň keşigini çekýän kethudasy hem şol bolup galypdy.

Ýaş-da bolsa gelnejelerimiň ikisi-de ony esasy öz hossarlary, öý eýesi hökmünde oňa maslahat salyp, onuň pikirini diňlärdiler, gelnejelerimiň bu akyllarynyň aňyrsynda öz ojaklaryna bolan sylag-hormatyň ýatanlygy belli zat. Indi bolsa şol, bizi kakamdyr agalarymyň yzyndan hor-homsy etmezlik üçin giç ýatyp, ir turup, hars urup gezen agam «uruş» diýip gidip barýar. Obadan çykýança ony meniň bir özüm ugratdym. Gelnejelerimiň bozulýşyp aglaýyşlaryny göresi gelmedik borly, ol iki gelnejem, jígilerim, Donly agadyr goňşular bilen gapymyzyň önünde hoşlaşdy.

Nurly — Ýazly, inim, ugradandan ýoldaş bolmaz, senem indi galay! *(Ol Ýazlyny garsa gujaklap, bagryna basýar.)*

Ýazly, gol doly maşgala indi saňa galdy, inim. Jigileriňe, gelnejeleriňe göz-gulak bolup, olary hor-homsy etmejek bol!

Men sesimi çykarman, «Bor, düşündim» diýen manyda baş atýaryn.

— Ýene-de bir sargajak zadym... Özüm gaýdyp gelsem-ä bu işi saňa ýetirmerin. Ýöne pelek işidir, bilip bolmaz... Eger gaýdyp gelmäýen ýagdaýymda, meniň

boýnumda duran, bu karzlary sen üzmeli borsuň...
(*Nurly biraz dymyp, uludan demini alyp ýuwdundy.*)

Men uly gelnejeimiň bilezigini, kiçi gelnejeimiň siňsilesini, gyz gupbasyny «kömek fonduna» tabşyrandyryn. Uruşgalmagal gutaransoň, elniň agzyňa ýeten mahaly, sen şol zatlary satyn alyp, eýeli eýesine gowşuryp, olary razy etmeli bolarsyň. Mary bazaryna bar, ol ýerden tapylmajak zat bolmaz, guşuň süýdi diýseňem tapylar!

Ýazly — Nurlynyň aýdan köp sözlerini men ozalam eşidipdim. Ol sözləri kakam bilen uly agam Agamyrat özlerinden biraz soň urşa giden Döwlet kakama aýdyp, sargap gidipdiler... Ol bolsa Nurla tabşyryp gidipdi. Ine, bu gün bolsa ol borç meniň boýnuma düşdi.

Şol arada başy tahýaly, aýakýalaňaç, eleşan eşikli däli aýal peýda bolýar.

Senimi, seni tutaryn men it... Uw-uw — hany... (*Ol aga-ininiň ýol üstünde duranyny görüp, olara alarylyp seredyär, siňrigini ýygryp, gart-gart kellesini gaşayar. Soň siňniň seredip, Nurla ýüzlenýär.*)

Däli aýal — Senem urşamy?

Nurly (*baş atyp*). — Hawa, gelneje.

Däli aýal — Sapaguly akgaňam görermiň?

Nurly (*egnini ýygryp*). — Mümkin.

Däli aýal — Ol şol dostum diýip, bile surata düşen ors adamsynyň ýanyndadyr. (*Soň ol oýurganyň has ynamly aýdýar.*) Hut şol ýerdedir. Men olary hol günem düşümde gördüm. Ikisi iki ýerden ha-da-ha bolşup nemes atyşyp ýatyrlar. (*Soň ol ýoluna gönügi,*

ýene birdenem başyndaky börügi penjeläp, yzyna öwrül-ýär. Börügi ysgap-ysgap soň, Nurla uzadýar.)

— Me, şunam al, özüne berersiň. Suratyndaky ýaly mojap kelleýalaňaç gezip ýörmesin. Men muny gelinkäm, gaýtarmadan gelenimde özüm tikip getiripdim. Hüm... (*Aýal gözüne bir zat kaklyşan ýaly, hereket edýär*) — Ana, ol nejis it, ýene menden gaçybam barýar-a ol... (*Aýal howlukmaç gözüne görnen zady yzarlap gidýär.*)

Nurly (*aýalyň zyýndan hasratly seredip, onuň beren tahýasyny gysymlap durşuna*). — Saparguly düýekeşiň öldi habary akylyny üýtgedäýdi-dä bu bendäniň.

Ýazly — Hol gün-ä ol bende it bolubam üýrüp ýördi.

Nurly (*hasratly*). — Entegem bu nägehan urşuň adamlaryň başyna saljak oýny kändir munuň... (*Nurly soň inisine tarap öwrülyär.*)

Ýazly — Nurlynyň ýene-de maňa birzatlar aý-dasy geldi, ýöne nämüçin dodaklar münküldeşen-de bolsalar, Nurlynyň aýdasy gelen zatlaryny geplemediler. Ýogsam, ol häzir ýol üstünde duran aga-ini bolşup, biz ikimizdik. Ýok, ol maňa aýtmaly zady aýtdy. Hawa, özi-de adaty aýdylyşyndan biraz başgaçarak, nazarlaryny meniň gözlerime garap aýtdy. Ýöne bu garaýyşlara şol wagt men düşünip bilmedim. Hut şonuň üçin bolsa gerek, şonuň üçinem agam Nurlynyň şol nazary hemişelik meniň gözümde galdy.

Nurly inisi bilen garsa gujaklaşyp doganlarça hoşlaşýar.

Nurly — Sag-aman boluň. Senem gal, inim.
Ýazly — Sag-aman gel, agam!

*Nurly hoşlaşyp, aňyrlýgyna gidýär. Ýazly delmirip,
alaçsyz onuň zyzndan seredip galýar. Ýazlynyň gulagyna
ýaň eşidilýär.*

«Obalar çolardy, öýler çolardy,
Gidenleň ornuna matam-ýas geldi
Gidenleň ornuna gallaçlyk geldi,
Gahatlyk geldi, aç-açlyk geldi.»

*Saz ýaňlanýar. Ýşyk ýuwaşlyk bilen öçýär. Ýşyk ýanan-
da sahnada pagta meýdanynyň gyrasyndan Ýazly howlu-
gyp, gaty-gaty ýöräp gelyär.*

Ýazly — Sarygyz, gelnejem üçimiz bir ýerde pagta suw tutýarys. Hut Sarygyzyň diýşi ýaly hem bolaýdy--da. Aýtsam begener. Onuňam faşistler bilen öz hasaby bar ahyr. Ýetişen, gelin bolmak arzuwendaky gyzyň höwes edýän ýigidini onuň elinden almakdanam bir uly ýamanlyk bolarmy. Uruş, ol, gör, nähili ýigitleri oda atdy... Maňa barsam: «Başlyk, hany öwsüp otur, düýäde näme gep-gürrüň bar?» diýer. Hawa, başlyk şol suw tutmaga suwçulara ýer paýlanynda maňa: «Sen suw tutýanlara ýolbaşçylyk etmeli başlyk» diýip oglansyradyp, gomaldany bäri, ol maňa köplenç: «Başlyk» diýip ýüzlenýär. Oba ugrajak wagty hem ol: «Başlyk, belki, hoş habar getiräyesiň-dä» diýipdi. Şonuň diýşi ýaly, ine-de, saňa hoş habar. Onda-da, gör, nähili habar. Begener. Gelnejemem, Sarygyzam begener. Sarygyzyň-a degişmä salyp: «Başlyk, hoş ha-

baryña bir ak gyz, saýla özüň» diýip, hezil edip joşaymagam mümkin.

Pagta meýdanynda elleri pilli Sarygyz bilen gelin dur.

Sarygyz — Gelneje, seret, başlyk gelyän ýaly-la.

Aýsoltan — Haýsy başlyk?

Sarygyz — Öz başlygymyz. Seret, seret uçup-gonýan ýaly bolup, galgap howlugyp gelşini.

Aýsoltan — Oba gidende jigisini göresi gelip, ol howlugyp gidip-dä. Görendir. Onuň bilen ýakalaşyp oýnandyr.

Sarygyz (*siňňin synlap durşuna*). — O-da mümkin, jigisini görüp begenendir, yöne onuň alakjan bolup gelşinden çen tutsaň, onuň şatlygy ýeke bu-da bolmaly däl. Ol habar bize-de degişli bolmaga çemeli. Gör, onuň biziň ýanymyza howlugyp gelşini!

Aýsoltan (*özüne*). — He-weý, Döwlet jandan dagyn bir habar düşäydimekän? Ol bir ýerlerde bar bolaýmasyn? Önem hat iberen onuň özem däl ahyryn... Hi olam bagt işläp, şeýdip bir ýerden çykaýsa?.. (*Aýsoltan adamsyny ýatlanda aýallarça alynsaçlaryny aýasy bilen sypap goýberip, börüginini düzedýär.*)

Sarygyz — Allajanlarym, näme hoş habar getirýärkä bu başlyk? Hoş habaryň barmy, aňyrdan aýda-aýda gelibereniňde bolmaýarmy zaluwat?

Ýazly (*aňyrdan gelyär*). — Armaň-da!

Sarygyz (*howlugyp*). — Başlyk, hoş habaryň bar ýaly-la.

Ýazly (*begençli*). — Bar.

Sarygyz — Onda gepiňi ilki şondan başlabersen bolmadymy?

Aýsoltan tama bilen onuň ýüzüne seredyär.

Ýazly — Buşluk habarym bar. Biziň goşunlarymyz nemes basybaljylaryny derbi-dagyn edip, olary Watanymyzyň çäginiň ähli ýerlerinden kowup çykarypdylar. Ilk-ä Donly babadan eşitdim. Soňra radiodan özümem eşidäýdim. *(Soňra Ýazly ersgin durup, sesini diktoryň sesine meňzedip, joşgun bilen onuň sözleriniň bir bölegini gaýtalaýar.)*

Ýazly — ...Türkmen ýigitleri hem dürli frontlarda münlerçe gahrymançylyklar görkezip, bu beýik ýeňşe öz mynasyp goşantlaryny goşdular.

Sarygyz — *(begençli gülümsiräp, birazam gyşaryp gepleýär)*. Onda indi ýeňiş bilen gaýdyp geljek gerçekler üçin tahýa tikibermeli-dä, başlyk?

Ýazly *(şatlyk arasy bilen Sarygyzyň özüni biraz ýañsylaýanyny hem duýup, nägileräk bolup, sözünü dowam etdirýär)*. — Eliňden indi näme gelse ediber. Gitler hanyň-a yzyna şakyrdyk dakylды... Indi basym ýeňiş esgerleri hem yzlaryna gaýdyp gelerler!

Sarygyz *(mertebeli)*. — Diliňe guwan, başlyk! *(Soňra ol sözüne biraz dyngy berip, ýene Ýazla ýüzlenýär.)* Wiý, ýogsa-da, başlyk, ýañy biziň öýümiziň duşundan geçip gelyärkäň gazygymyzda daňylgy duran del eşeg-ä gören däl-siňiz?

Ýazly *(ýeňsesini gaşap oýurganyp)*. — Aý, ýok. Wiý, yöne Körje maman-a gördüm, arkasy bir goltuk buýanly geçip barýan ekeni...

Sarygyz (*yüzüni kölegeledip*). — Şu torly keliň gyzy ikimiziň maňlaýymyza erkek geýimini ýuwmak ýazylmadyk bolarly. Çöl bol-a, çöl bolmuş. (*Ol keypsiz sahnadan çykyp ugrayar.*)

Aýsoltan (*oturan yerinden turup, gözünüň nemini börüğine baglan yaşmagynyň bir ýany bilen sylyp, Ýazla ýüzlenýär*). — Ýazly, al, birki dilim gawun iy!

Ýazly — Öz ekenimizdenmi?

Aýsoltan — Ýaňy bir sowujak zat isledim-de, gidip kölegede duranraklardan iki-üç sanysyny getirdim. Sarygyz ikimiz-ä iýdik birki dilim, ýah ýaljak ekeni! Ana, saýaň kölegesinde durandyr.

Ýazly (*gelnejesiniň görkezen tarapyna sere-dip*). — Bolýa, sowujak bolsa...

Aýsoltan — Gawun, tüweleme, bu ýyl bitgin boljak. Isrip etmän, ýygnap bolsa, kak-sök edere-de, goňşular bilen iýmäge-de ýeterlik. Wah, şu gawunlardan bir otlyny dolduryp urşadam bir äkitsediň... Ot-ýalnyň içinde ýüregi ýanyp duran ýigitler hezil eder-diler welin! (*Gelin sahnadan çykyp ugransoň, ýene bir zady ýadyna salyp yzyna öwrülyär.*) Indiki oba gideniňde jigileriňe-de äkit şondan!

Ýazly (*gelnejesiniň zyndan haýpygeliçilikli sere-dip*). — Agam Döwletiň patasyny alan günümüzden bäre gelnejem tanalmaz ýaly üýtgäpdir. Onuň al öwsen ýañaklary çekilişpdir. Balkyldaýan mylaýym gözler hem mese-mälim goçalypdy. Nazary öçügsidi. Göwnüme gelnejem eräp-egsilip tükenip barýanam ýalydy. Mahal-mahal ol gowaçanyň içinde hem ýekeräk galsa,

edýän işini ýadyndan çykaryp, bir nokada serederdi-de, öweler oturardy. Men onuň Saparguly düýeçiniň aýaly ýaly bu agyr ýitgini ýüregine sygdyryp bilmän, birden bir zyýan-zähmet tapynyp, kellesiniň üýtgäp, aýak ýalaňaç, baş açyk samyrdap, obany aýlanyp ýörmegindenem gorkýaryn. «Öz beren derdi-belaň dermanyny özüň bereweri!» diýip, ejemiň ürç edip gaýtalan sözlerini ýüregim bilen gaýtalap, Taňryny özüme kömege çagyryýardym.

Saz. Ýazlynyň agasy Döwlet bilen gelnejesi Aýsoltanyň toýy göz önüne gelyär.

Ýazly — Gözyetimden salgym bolup görnen üç atlyny men bada-bat tanadym. Önden gelyän çal atly Dosmuhammet başlyk bolmaly. Atlylaryň ikinjisi bolup bilse Mele şeytanyň hut özüdir. Onuň bilen at başyny deňläp sürüp gelyän repide yüz, ala sesli Sumsar wagadyr.

Hemişe agras Dosmuhammet aganyň kölegesi ýaly bolup ýanynda gezyän bu iki adamy, nämüçindir, oba halamaýardy. Olar başlygyň ugruny tapyp, gerek ýerlerinde ony öz isleýişleri ýaly pyrlap bilýän şeytan başarnykly adamlar hasap edilyärdi. Özlerem bular bir-birlerine ýarym sözde düşünişip duran iki ülpetdiler. Şeýle-de olar çola ýerde goçulyk satyşyp, ýeňilräk gelinler bilen ara sazlaýandyklary barada hem agyzdan agza geçip ýören halanylmaýan gürrüň hem bardy.

Atdan düşen Dosmuhammet başlyk, Mele şeytan, Sumsar waga dagy töweregiň pagtasyny synlaşyp, ash-na gelyärler.

Ýazly (*pilini gysymlap durşuna*). — Salawmaleý-kim!

Dosmuhammet — Saglykmy, arma-da, başlyk! Hany beýleki işgärleriň nirede, olar görnenoklar-la?

Sumsar waga (*nägile seredip, duýdansyz söze goşulýar*). — Sen näme bu ýerlerde eliňi işe urman köwejekläp ýörsün, baryp şolara çil çekişibereniňde bolmadymy ýa bu gün sähet dälmi?

Mele şeýtan (*öňe ätläp, närazy bolup gep-leyär*). — Başlyk, muny ýok edip, gelnejesiniň ýanyn-dan aýyrmak gerek. Ýogsam şolary işledip, özi sygyryp aýlanyp ýören bolmaly munuň!

Ýazly (*ynjap*). — Eý, how, gör, munuň tersine gaň-ryp, haýyr işi şere öwürüp barşyny... Müýnsüz wag-tym, özi-de ýetiksiz wagtyň ser-sepil bolup, hars urup işleýän wagtyň, bu sözleri eşitmek maňa kyn bolmaly. Iki sany mähnet itniň arasyna düşen ýaly erbet ýagdaýa düşdüm. Janym ýandy. Ýatan keseklerden alakgetdin, Sumsar waganyň ýazzy maňlaýyna beräyesim geldi. Ýöne häzir arkamy aljak kakamdyr agalarymyň obada ýokduklaryny ýadyma düşürüp çekindim. Olar bolan-lygynda dagy beýdip soňuny saýyp, kimdir biriniň mähnetli gepini menmi çekjek?!

Dosmuhammet pagtalary synlap durşuna Mele şeýtandyr Sumsar waganyň helabasyna üns bermän, Ýazlyny ýanyna çagyrdy.

Dosmuhammet — Başlyk, hany bärrek gel. Holha, has suwsan bölejik ýerleri görýäňmi?

Ýazly — Görýän.

Dosmuhammet — Görseň indi haýal etmän, şol ýerlere suw almaly, güýji jemläň, suwy haýal etmän soňa sürüň. Çiginden beýlä ertir öýländen soň hem suw alsañyz bolar!

Ýazly — Pagtalaryň üstüne ürç edip tüp yssyda aýlamak Dosmuhammet başlygyň endigidi. Yssyda suwsan gowaçalaryň reňkini öçürüp, «Ynha, şol men» diýşip oturýanlaryna indi menem belet.

Şol barmana Dosmuhammet başlygyň Ýazlynyň çöpçalamyň içinde aýakýalaňaç suw tutp ýörenine ünsi düşýär.

Dosmuhammet — Bu ýeriniň ýandagy ne bela! (Ýazla seredip). Seniň aýagyň-a işini görýändir bi! (Ol soň oýurganyň). Sen aýagyňa çaryk-saryk bir zat bir geý! Agşam bar-da ysgylatça aýt, başlyk bir jübüt çaryk bersin diýdi — diý. Hyk-çyk edäýdigem göni gel meniň ýanyma kontura!

Ýazly — Bor, başlyk aga.

Dosmuhammet (Ýazlynyň beýleki iki ýoldaşynam ýadyna düşürüp, oňa tarap öwrülyär). — Başlyk, sen şony üç jübüt çaryk diýsene!

Ýazly — Bor. Düşündim.

Dosmuhammet, Mele şeytan, Sumsar waga üçüsi sahnadan aýlanyşyp çykyp gidýär.

Giç öýlänler her gün biziň ýanymyzdan bir eşek ot äkidýän Donly baba gelip gidenden soň, meniň gazabym has-da artdy. Göwnüme her hili öýümiziň mertebesi, öý

eýesiniň mynasybeti, durmuşyň häzirki pursadyndan öz ýagdaýym baradaky pikirler gelip, meniň ýas-ýaňy aýtmazyny aýdyp, ýüregimi bulap giden Mele şeytana bolan gazabym has-da artdy.

Donly aga maňa mekdepeden gaýdyp gelýän mugallyma gelnejeme Mele şeytanyň oglunyň itini küşgürüp ýardyranyny aýtdy-da, gonjuma gor guýup gitdi. Mele şeytanyň ogluny göz önüne getirip, «Sen jagaz sokudaşyň depgi sanyny ýetirmesem bolmaz» diýip, gazap donuny geýip öjügdim...

Her gezek şeýle ýagdaýa düşenimde bolşy ýaly, ýene-de Nurlynyň keşbi meniň ýanymda. Onuň şol düşnüksiz, pikire batyrýan syrly nazary. Ol nazar her gezegem meniň maslahatçym (*Saz ýaňlanýar. Nurlynyň keşbi peýda bolýar.*)

Nurlynyň keşbi — Saňa-da ýeňil däldir, inim, düşüňän. Mele şeytan dagynyň ugruny tapyp, uruşdan galanson, çola ýerde tüýs günem geläýdi-dä...

Ýöne sen özüňiň öýüň eýesi bolup galanyňy unutma. Ýatlap dur. Ol saňa kyn ýagdaýdanam baş alyp çykмага kömek eder, gurbat berer, seniň gaýratyňy artdyrar...

Ýazly — Ýene birde Nurlynyň gözleri maňa: «Hä, senden-ä tamamyz çykmary, inim. Üstüne sürneniň dagy minnetini çekerlermi... Donly akga aýt-da saňa häzir gowşak dursaň, soňra näme boljagyny. Olar saňa o tarapdan, bu tarapdan gelip, «Degsek şundan gaýtargy boljakmy, ýok?» diýşip, dürtüp barlap görýändirler.

Mele şeytan, şeytan lakamyny dogry basyp alan däl dir ozalam!» diýip maňa nägile bolup gyjalatly seretdi.

Donly aganyň keşbi — Bu doňuzlar wagtdan peýdalanyp, depä çykdy, oglum. Ite ýardyranda-da, bularyň towugyna tok diýjek ýok. Urşuň beýdip gidip duran mahaly döwletiňem bu wenezzyna lara eli süýşmeýän borly?..

Ýazly — Bu sözler iki-üç günün dowamynda meniň beýnimde gaýnady. Her zatlar göwnüme gelyär. Mele şeytanyň ondan bir gelip, mundan bir gelip bize deginmesi, onuň göwnüne düwlen bet pyglynyň almatyna meňzeýär. Indi men dürli oýlar bilen ýüregimi çişirip, gijelerine-de oňly uklap bilmeyärdim. Pikirimde Mele şeytan bilen ýüzbe-ýüz bolşup gidişy ärdim. Sen biziň başymyza nähili oýnuň bolsa toslaber bakaly. Emma meniň başym dik bolup dursa, seniň bu oýnuň başa baraýmaz... Şol günleriň birinde men nädip elim paltaly, ar ýoluna düşüp, Mele şeytanyň üstüne gaýdanymy-da duýmanam galdym. (*Ýazly eli paltaly säher bilen gözüni açalak-ýumalak edip, Mele şeytanyňkyda peýda bolýar. Oňa ilki aňyrdan sygyr sagyp gelyän Mele şeytanyň eli süýt bedreli aýaly duşýar.*)

Poşşuk heleý (*çytylyp*). — Hi, oglan, sen näme daň bilen beýdip süssenekläp gelyän!

Ýazly (*oňa tarap öwrülip*). — Eý, heleý, sen bilip goý, men nan sorap, seniň öýüňe emenip gelemek.

Poşşuk heleý (*bat alyp*). — Onda nämüçin gara daň bilen...

Ýazly (*Ýazly Poşşuk heleyiň sesini kesip*). — Seniň ol bokur sokudaş ogluň itini küşgürüp, meniň gelnejemi ýardyrypdyr.

Poşşuk heleyý — Ýeri-ýeri, bokur beýleki diýip, ile diliňi ýetiriberme. Onuň üçin seniň bajaňa gudaçylyga barjak bolup duramyzok. Daş edewersin...

Ýazly (*ýene Poşşuk heleyiň sesini kesip, onuň üstüne sürünyär*). — Ogluň itini küşgürdimi — küşgürdi. Gelnejemi itiň dişledimi — dişledi. Bar, ogluňy turzup getir, ýa öýüňe girip, ukuda ýatyrka çapaýynmy?!

Poşşuk heleyý (*aljyrap elewreýär. Hopugýar. Elindäki bedresi şakydap, ýere gaçýar*). — Heý, waý, bul-a bir gyzylym däli ekeni... (*Ol gorkup öýüne tarap çekilip barşyna*). Seniň meniň oglum bilen näme işiň bar. Gelnejeňi ýaranam meniň oglum däl, it. Hola, zoruň bolsa, küdäň gapdalynda şol it ýatyr, şoňa görkez! Kakasy-uw. (*Aýal öýe seredip gygyrýar*.)

Ýazly — Poşşuk heleyý iti görkezip, oglundan ünsüni sowdurup, al salanyna soň düşündim. Emma eýýam indi giçdi... Gopguna başyny göteren it meniň düwläp gelyänimi gördi-de, rejäniň geň dældigini aňyp, gernip önünden çykdy. Men paltany itden salsamam-a saldym welin, olam howada hatladyp, paltasapyndan dişlemäge, urgyny çeyelik bilen özünden sowmaga ýetişdi. Göwresiniň agramyna serreldip, meni arkan ýykdy.

Men şol barmana, janhowluma sermeleşdirip, elime ilen bir penje gummy itiň yüzüne okladym. Şundan soň gum gapyp, itiň otlukly lowurdaýan gözleriniň şöhlesi uçan ýaly boldy. Onýança guma birbada garagy gapy-

lan it hem janagyrlý hababaýlap, ýerinden turdy--da, oňly görmeyän gözleri bilen meni gözläp duran ýerinde ters aýlandy.

Çarşagy çemini alyp, itiň depesinden inderdim. It bir çaykanan ýaly etdi-de, iki-üç ädim ädip ätmänem kese ýykyldy. Men ganyň gyzyp, näme edýänligim hakynda pikirem etmän, özümiň öý eýesiniň ýerinde durup, ar alýanlygyma ynanyp, onuň kemsiz merkini bermek üçin ýene-de özümi düýrmekligim bilen zyňdym itiň üstüne. Şol ara kimdir biri meni ýeňsamden penjeläp, itiň üstünden göterdi-de owurdyma doňdurdy. Men galgap ho-ol beýlä düşdüm. Görsem biziň gohumyza Mele şaýtan oýanyp gelipdir...

Mele şeýtan (*gaharly*). — Haý, päli azan haramzada!

Ýazly (*turup gelşine*). — Häzir men seniň itiňden arymyzy aldym. Ala-mula şeýtan, bu uranyň üçinem häzir men seniň otuňy otlajak. Az görsem soň bir günem gelip seniň öýüňem otlaýmagymam mümkin. (*Ýazly küdä tarap ugraýar.*)

Poşşuk heleý (*zähresi ýarylyp, onuň önünden sowlup barşyna*). — Waý, il-gün-uw. Tutuň bu guduz ýaşlary kesilmiş kellesizi!

Töwerege ýyganan adamlaryň arasyndan birkisi Ýazlyny ýerli-ýerden ylgaşyp gelip tutýarlar.

Mele şeýtan (*olara seredip*). — Goyberin, hany şony, näme edýän bolsa edenini bir göreyin. Bolduň meniň başyňa Görogly. Otuny-öýüni seniň ýaly poha

otladyp, içinde jany ýokdur öýtdüňmi şu adamlaryň. Haý, agzyndan süýt ysy gitmedik malakasos haramzada!

Ýazly — Barybir häzir tutsalaram, soň bir gije gelip, seniň külüňi göge sowyryn. Ertir şu köçeden geçen wagty topulyp ýarmag-a beýlede dursun, öwrülip üýräýse--de, soň oňluk tamasyny etmegin!

*Şol arada eli hasaly Donly baba peýda bolýar-da
Ýazlynyň golundan tutýar.*

Donly baba — Ýör, oglum, aryňy ýerine salan bolsaň, indi gideli! Bular namartdyr. Meniň bilen uruşdy diýmez. Hökümetiň önünde depleri bolsa geçginli. Däne ogurlygynda tutuldy diýip, bular ýamana ýanar, basdyryp goýbermekdenem gaýtmazlar. Mele şeytan, Sum-sar waga bilen şu wagt duşman bolan özüň bolma...

Ýazly bilen Donly baba tirkeşip gelyärkä gapdaldan dâli aýal tapylýar. Ol Ýazlynyň ýüzüne seredip gyjynyp, «Mele şeytany!» diýip şeytgin diýen manyda bogalaýan ýaly hereket edýär. Garpyşygy görüp, hezil edenini hereketi bilen begençli-göçüp görkezýär.

Donly aga (çytylyp). — Bar, gitseney, bende. Seniňki nämay şu wagt. (Tayagyňy uzadyp, oňa ýol görkezýär.)

Ýazly (çekilip ugran aýala seredip). — Baba, şu aýalyň bilgiçlikdenem habary barmyş diýýärler... Körje mamanyňka ol soramasa-da bir ýerden «Ak zat alnyňa ýagşy» diýipmi-nämemi, bir suwkädi başýuwluk getiripdir. Bir hepde geçip-geçmänkä hem onuň uly ogly

bir aýagyny aldyryp geläýipdir. Däliniň saç ýuwlugy gelnine «Saçyňy ýuw, timarlan, ýaryň gelyär!» diýip bu gowlugy önünden duýup gelenine Körje mama soň düşünişdir.

Donly aga — Dek adam däli bolmaz-a diýilýär. Belki, bir halady-da bar bolmagam mümkin. Şunuň ýalylara käbir zady jynlarynyň önünden habar beräýýän bolmaklaram mümkin.

Ýazly (*pikirli*). — Sorap görsek uruşda dereksiz ýiten Gök agamyň niredeligini bilmeyärmikän ši?

Donly aga — Haý, nä bileýin, oglum. Gök jan munuň jynlarynyň aýak ýeterinden uzakda bolsa gerek. (*Ol perişan bolup, alys bir ýerlere seredyär.*)

Ýazly — Şeýle-de bolsa, bir sorap görseňiz-ä gowy bolardy!

Donly aga (*Ýazlynyň ýüzüne guwançly sere-dip*). — Är ýigitleriň hemmesi Orsýetde Meskewi goramaga gitdi diýip ýördük welin, Hudaýa şükür, ýek-ýarym olaryň obada galanam bar ekeni. Şeýtanyň-a agzyna gorkudan uçuk gaýnan bolsa gerek. (*Donly aga soňra Ýazlynyň buýsanç bilen arkasyna kakýar.*) Berekella, oňardyň, oglum! (*Goja öz ýoluna sowulýar.*)

Saz ýaňlanyar. Ýazlynyň göz önünde öz ýakynlary peýda bolýar.

Enäniň keşbi (*juda aladaly*). — Ýazly jan, oglum, näme sen dälirediňmi? Heý, başlygyň güjükleri bilenem bir agyz deňäp menjreşerlermi? Başlyk başlykdyr,

onuñ adamlary bilen ýaka tutuşyp, mamla bolmarsyň. Sen hetdiňi tana! Olar bilen agyz deňemel..

Atanyň sesi — Yzda-da biziň barlygymyzy görkezdiň dälmi Mele şeytana?

Agamyrat — Inim, senden tama-da şeyledi..

Döwlet — Men seniň göwrände atyň kellesi ýaly uly ýüregiň barlygyny, uly ýürekli adamyň durmuşda biriniň duran ýerinde durup bilýän adam bolýanlygyny öň aýdypdym-a.

Nurlynyň keşbi — Men ýatdym-a, gözlerim bilen aýtdym-a iner ýüküni götermegiň saňa ýeňil düşmejegini!..

Saz ýañlanýar. Yşyk ýananda Ýazlylaryň öýi. Sahnada Ýazlynyň uly gelnejesi, ol ýüwürjisiniň aňyrdan sal-lam-sajak bolup gelenini görüp, ör gökden gelyär.

Gelin — Weý, saňa näme boldy?

Ýazly (*köýneginiň ýyrtylan ýerini tutup*). — It bilen ýakalaşdym.

Gelin — Weý, ol nähili päli azan it, guduz dagymyka? Elleriňem-ä ganjaryp dur seniň. Onam şol it etdimi?

Ýazly — Hawa, şol Mele şeytanyň iti-dä.

Gelneje (*diňe şundan soň nämäniň nämedigine düşünip, başyny göterip, biraz arkaýynlaşýar*). — Ýaňy palta alyp barýadyň weli, şoňa gitdiňmi?

Ýazly (*aşak seredip*). — Hümm..

Gelin (*töweregine seredip*). — Ýusup, Ýussy-uw, Ýussy!

Ýussy (*beýleden sesi gelyär*). — Näme, eje!
Gelin — Gel bäri!

Ýusup aňyrdan çybyk münüp ylgap geyär. Näme nämeligine düşüniş bilmän, bir egnini sallap duran agasynyň yüzüne seredyär.

Gelin — Gel bärräk! (*Ony elini uzadyp, ýanyna çekýär.*) Ana, agaň Görogly bolup, ýara alyp gelipdir. Siýip ber şonuň ýarasynyň üstüne. Menem sarar ýaly esgi getireýin (*Gelin öýe ýönelyär.*)

Ýazly — Hany dyzz et şuňa! (*Ýazly oňa elini görkezýär. Beýle ýumşa garaşmadyk Ýusup kyn görüp, götinjekläp yza çekilyär.*)

Ýussy — Ä-äüş edesim gelenok! (*Öýden eli erkek adam köýnekli gelin çykyp gelyär. Ol köýnegi Ýazlynyň egnine atýar.*)

Gelneje — Al, sylhaňy çykar-da, geý şuny!

Ýazly — Agamyň köýnegi ýalak-la bi?

Gelneje — Seniň başga egne sokaýara sarly köýnegiň ýok, geý! Sag-aman gelse, agaňa-da köýnek tapylar. (*Onýança ol Ýussynyň çekiljiräp durşundan «dyzz» etmedigini bilýär.*)

Gelneje — Dyzz etdiňmi?

Ýussy (*ynjap*). — Dyzz edesim gelenok diýdim-ä!

Gelneje (*ony tirseginden tutup, dözümlilik bilen öz ýanyna çekip alýar*). — Boló atdan düş. Dyz et agaň eline!

Ýussy (*ikirjiňläp*). — Utanyan.

Obalar çolardy,
öýler çolardy,
Gidenleň ornuna matam ýas geldi!
Gidenleň ornuna gallaçlyk geldi,
Gahatçylyk geldi,
aç-açlyk geldi!

«Ynha, Ýeňiş bilen kakamyz geler!»
Dilde sena, kalbymyza teselli!
Açdyk,
Açdyk,
Ylla gara daş ýaly
Ýalaňaçdyk!
Emma özümüz iýmän,
Özümüz geýmän, urşa ýolladyk!
Günbatarda ýanýan uruş oduna
Çürüşýärdi çagalyk,
Ýanýardy ýaşlyk!

*Sahnada yşyk ýananda pagta meýdany. Düşelge — çöp
keppe. Ýazly sahnada peýda bolýar.*

Ýazly — Baý, bular nirä gitdilerkän? Hiç ýerd-
edem-ä görnenok bular. Ýa brigat gelip, başga biriniň
paýyna «Suwsapdyr, kömek gerek!» diýip dagy alyp
gidiberdimikän. Brigatdan şolam daş däldir...

*Ýazly önde bir zat görenini mälim edip kürtdürüp dur-
ýar, soň geň galyp, gapdala çekilip hyşa bukulýar.
Sarygyz bilen Aýsoltan otyr. Sarygyz Aýsoltanyň gelin
börügini geýip, gelin bolandan bolup, özara gürleşip
otyr. Aýnada ýüzüni görýär. Göz-gaşlarynam oýnadyp,
ýylgyryp, Aýsoltana seredyär.*

Sarygyz (*baş açyk oturmany oňaşsyz duýup, bir elini kellesiniň depesine goýup, beýleki elini Sarygyz tarapa uzadyp*). — Getirsene gyz, biri göräýse, taň eder, uýat bor! ...Wah-eý, şol ireniň nämesine höwes edýän diýsene, kelläňe soky geýen ýaly edip. Nämedir öýdýän şol sebili!

Sarygyz *börügi bermäge howlугanok. Börügi şahyna geýýär. Ýaşynyp gelinlere meňzäp: «Alyň salam!» diýip pikirdäki gaýynlaryna eda bilen salam berýär. Anjaýyn bolýar. Onuň gelin börüginini wagty bilen başyndan çykarasy gelenok. Turup eýläk-beýläk gelin bolup, yaşynyp, owsunyp ýöräbem görýär.*

Aýsoltan — Sabyr et, gyz. Gitjek ýeriň yokdur, gelnem borsuň!

Aýsoltan Sarygyza seredip, içinden — *Gelinligiňem lezzeti adamyň bar wagty bolýan ekeni... Gaýyneneň bilen orta kendirik ýazyp, un eläp ýa hamyr ýugrup heleý bolup oturansyň, adamyň o-da töweregiňden aýrylasy gelmän, seni ýene bir gezek görmek üçin şol ony-muny bahanalap gelip durandyr. Dorudanam, ol günler bir-biregiň mährinden ganma barmydy näme?..*

Onuň *şeydip duranyny yüregiňden kem görmeyän-de bolsaň, gaýyn eneňden utanyp, ýere girip baryansyň «Bi oglanam beýdip durman gidibermel-ä» diýýänsiň. Ejesi onuň meniň töweregimden aýrylasy gelmeyänini duýup oturandyr. Hi, ejesi duýmazmy, häzirki meniň gelin duýgym, onuň özüniňem öň gaýyn atam bilen baglylykda başdan geçiren duýgular-a. Gaýynenem, kiçi*

dilden bärde sögünyär-ä. Käte öyüň erkeklerine: «Bulara heleý bolsa, başga zat gerek däl. Şulaň bir garry segsen ýaşan atalary bolupdyr, şolam: «Maňa bir yaşrajyk dabany ýaglyja dul maşgala görseňiz gözünüzde bolsun!» diýer ekeni. Bir günem ol ölüm ýassygynda ýatyrka soramaga gelenleriň biri «Aga, şu goňşy obada bir dul gelin bar ekeni, sag-aman gutulsaň, gidip şony saňa sorajak!» diýende ol «Hoh...» — diýipdir-de, ölüp baryanam bolsa şol gün ölmän gapa seredip, gelni haçan getirkäler diýip ýatypdyr, bu-da şol tohumdyr-da... Sen-ä uýada goýman gidäýse diýersiň... Ol oglanyň bolsa maňa düşünesi gelenok. Ahyr ejesi «Dynaňokmy gelniňden, bar öz öyüňe äkit!» diýen ýaly diýer bir zat, onsoň-a gider... Onsuzam uzakly gije men seniňkä.

Sarygyz (ýene aýna seredip, uwulytrap). — Gelin bolunaýanda hem hiç neneň geln-ä boljak däl ekenim...

Aýsoltan (makullayjy nazar bilen seredip). —

Gelin kemiň ýok-la, gyz. Gyssanma, şu uruş-gykylyk bir gutarsyn, gyz. Ana, onsoň aýal-gyzlaryňam ýene gurdy gündiz uwlar. Oglanlar bir gaýdyp gelsin. Olaryň zarbyny şonda görersiň. Olar bize «Hany, heleý, orak-piliňizi indi beri beriň-de, egrid, ýugrup, dogrup... öz heleýligiňiz bilen boluň. Besdir, esli mahal erkekleriň işini edip erkeksiräp gezdiňiz» diýerler.

Sarygyz (aşak oturyp umytsyz). — Hullasy ýag içip, ýalaňaç ýatybermeli-dä onda.

Aýsoltan (maslahat berijilik bilen). — Sabyr et. Seniňem nesibäň çykar bir ýerden!

Sarygyz (*ýaňsyly gülümsiräp, perişan bolup*). — Torly keliň-ä är tapylmadyk Käkiliniň başyny düýn-öňňünlikde yrym üçin boganmyşlar.

Aýsoltan (*Ýazlynyň gelmelidigini ýadyna düşürüp, töweregine boýurganýar*). — A gyz, Ýazly jan gelibermedi-le?

Sarygyz — Geler. Onsoňam häzir oňa garaşyp duran gyssagly bir işem ýok. Suwsan ýere-de suw berdik. Indi onuň pagtasy ýaly beryär... Onsoňam, gelneje, seniň gudumanja ýüwürjiň-ä bar. Ýigit çykansoň, gyzlar muny halasalar gerek.

Aýsoltan (*ylalaşma bilen*). — Biraz gyzmarak diýmeseň. Haýsy iş bolsa-da, güýji ýetse-ýetmese-de tomalanyb-a ýör neressejigim. (*Aýsoltan ýatlamak bilen*.) Öýe düşen günlerim munuň söýlüp läliksiredilişini görüp, agzym açylypdy. Ol günler öz ýanymdan «Mundan öňly adam çykmasa gerek» diýip oýlanýardym. Döwlet neresse bolsa: «Ýazlynyň ýüregi uly, şo-da muny kakabaşyrak görkezýär, hemişelerem ýüregi uly adamlardan il öňüne düşüp, ýol kesen adamlar dörän ekenler» diýip, oňa aýratyn guwanardy...

Ýazly hyşanyň ýeňsesinde duran yerinden.

Ýazly — Bu ýerden zompa çykyp, duýdansyz barsam-a gelşiksiz bolar. Gelnejemem, Sarygyzam uýada goýaryn. Gowusy, görünmän, ýeňseräk çekileýin-de, soňra şol ýerden gelyänimi aňdyryp, geleýin. (*Ýazly usul bilen çekilyär.*)

Uzakdan ýakynlap gelyän aýdym sesi gelyär:

*Bilmen oýalykda, bilmen düýşümde
Perñden Gyratyň-ow owazy geldi.
Bilmen ne söwdalar bardyr başymda,
Ýyglaýyp Gyratyň-ow owazy geldi!*

Aýsoltan (*aýdym sesini eşidip, ýüwürjisiniň önünde başaýyk oturmagy uslyp bilmän, ýene börüğine el uzadýar*). — Getireweri, gyz, Ýazly janam ýetip gelyär!

Sarygyz (*başyndaky börügi alyp, eýesine uzadýar*). — Al, gelin baý, heleýligiň özüne nesip etsin... Ýazly başlyk gelyän bolsa, her kim öz ýerinde bolmaly bolar...

Saz ýaňlanýar. Sahna garaňkyraýar. Yşyk Ýazla düşýär.

Ýazly (*sahna gelyär*). — Salawmaleýkumler! (*Soň ol Sarygyza tarap gülümsiräp, onuň berjek soragyna jogap berýär*.) Siziň töweregiňizde-hä del eşek görmedim!

Sarygyz (*biraz oýly, nägile halda*). — Bolmasa bolmanlar geçsin... Wiý, ýogsa-da, yaňy brigadir gelip gitdi, başlyk seni kontora çagyryarmyş.

Ýazly (*oýurganyp içini hümledig, özi bilen gürlleşip barýar*). — Başlyk kontora çagyryan bolsa, onda onuňkam düşnükli. Mele şeytanyň öýünde bolan waka üçindir. Onuň item indi meni görse, öjügip has gaty üýrýär... Erinleri sallanyp dur, bir kyýama eýesi Mele şeytana-da meñzäbem dur özem. Ejemden: «Her adam

öz doglan aýyndaky haýwana azda-kände meňzemeli» diýib-ä eşidipdim, ýöne...

Dosmuhammet aganyň keşbi — Başlyk, sen näme iş ýerinde bolman, oba masgara bolup ýörsüň? Men-ä seni, näme-de bolsa erkek adamdyr, ýoldaş bolar, kömek bolar — diýip, ejiz ordalarymy ynanýan. Sen bolsa tut-da-bas bolup, oba üçinji fronty ýaýbaňlandyryp ýörsüň?!

Sumsar waganyň keşbi (*başlyga ýüzlenip*). — Başlyk, bujagaz dälibaşyň bu eden işi üçin onuň gözünü türmeden açmaly. «Gelnejemi itiňe ýardyrypsyň, şonuň üçin sizi çapjak!» diýibem biriniň üstüne sürnüp bolarmy? Heý, görlüp-eşidilen zatmy?.. Bu gün şeýdip, Meläniňkä baran bolsa, erte meniňkä, soňra «çapjak» diýip dyzanyp, seniňkä barar... Gümünü tapyp, mundan dynmagyň alajyny etmeli!

Mele şeýtanyň keşbi — Hany, gel bakaly sen kontora. Men seniň başyňa şeýle bir, şeýle bir oýun getirin, nädersiň ileri-gaýrany tanaman oturan mahluga öwrülip oturaýsaň! Şonda bilersiň sen kim bilen gidişäniň!

Men oba kontorynyň gapysynyň önüne gelen wagty, içerden aglap gelyän bir aýal çykyp gitdi. Men ol ýerde gidýän «söweşleriň» ýeňil däldigini pikir edip, gapydan girip, çetki oturgyçlaryň birinde ornaşdym. Meni görüp, başlygyň oturan stolunyň başynda oturan Mele şeýtan ynjalykdan gaçyp, oturan yerinden oýkanjyrady. Başlygyň beýle ýanynda oturan Sumsar waga «Hä, geldiňmi?» diýýän manyda maňa göz aýlap goýberdi. Sur bagana telpekli başlyk ortada başyny aşak

salyp, sargylt misden guýlan ýaly bolup otyr. Häzir olar ortada sortduryp duran aýaly, möjekleriň meýdanda galan sygry orta alyşlary ýaly gallapdylar. Ýýji gurduň gözleri ýaly otlukly gözlerini ýalpyldadyp, hüjüme geçip, öňa seredişýärdiler.

Patma — Syrkawladym. Başym aýlanyp, ýerimden galyp bilmedim. Onsoň ýatdym.

Mele şeýtan — Patma, bahana etme. Dertsiz adam barmy? Seniň ýaly bahana arap ýatsa, her kimem ýatybermeli!

Sumsar waga — Uruş gidip dur, uruş. Oňa bolsa nan gerek, top, gerek, tank gerek. Şonam bolsa kim biz işläp gazanmaly. Bilýänmi, Patma, şuny?

Patma — Bilýän.

Sumsar waga — Bilýän bolsaň, näme işden galypsyň?

Mele şeýtan (*sesini gataldyp*). — Patma, goýsana! Seni kesel näme etsin. Sen itdenem sag.

Patma aglarly bolup, egnini sallap alaçsyz dymyp dur.

Sumsar waga — Patma, näme gara sygyr bolup gadalyp dursuň? Gepled-ä bir zat!

Patma (*tisginip, peltasine ot degip*). — Seniň eneň gara sygyr, gömlen iki çagasy bilen ärimden aýrylyp gelen bajyň gara sygyr! (*Patma gargynan wagty Sumsar waganyň, Mele şeýtanyň, Aýaz brigadi-riň ýüzünde birmeňzeş ýaňsyly ýylgyrma peýda bolýar.*)

Ýazly (*içinden oýlanýar*). — Bularyň kontora çagyrylan adamlary şeýdip it alan sanaja dönderip,

soňundanam otlap sypdyryp goýberýänin-ä öňem eşidýärdim welin... Gör-ä bularyň bir-birine baş atyşyp, düşünişip bu bendäni çekeläp duruşlaryny? Menem bular şeýdişip ýerli-ýerden topulyşyp, başaylanma etseler gerek?..

Sumsar waga (*Patmanyň üstüne büküdirip*). — Sem bol, Patma!

Patma (*haşlap durşuna*). — Sem-ä bolman. Sem edip bilşiňe et-dä, ýüzi gotur ýerçeken (*Birdenem ol Ýazla tarap öwrülip*) Wah, meniňem Ýazly jan ýaly ýüwürjim bolan bolsady, seniň hakyňdan çykardy welin...

Dosmuhammet (*sähelçe başyny göterip*). — Patma!.. Goy! Her diýlen zada janyňy ýakyp ýörmezler. Ýaramaýan bolsaň, dogtara görün. Onsoňam haýal etmän, işe çyk. Köpüň arasynda bolsaň gowy bolar. Ysgynsyzlygyň — aç gezyňsiň. Ýeterlik nan bolmasa-da gawun, garpyz bar-a brigadalarda. Bererler, iýibererler senem şondan.

Patma başlykdan hoş bolup, baş atyp çykyp gidýär. Ol gidensoň jaýda oturanlar bir-birine seredişip, wakyrdaşyp gülüşýärler.

Dosmuhammet başlygyň nazary Ýazla gönügyär — Geldiňmi, başlyk?

Ýazly — Geldim.

Dosmuhammet — Pagtalaň ýagdaýy nähili?

Ýazly — Oňat. Suwsatmajag-a bolýarys.

Dosmuhammet — Pagtalary suwsatmaly дәл! Ýogsam-da näme üçin sen ol meniň al diýen çarykla-

rymy henizem almansyň? Aýakýalaňaç bolmaz! Ýandagy örän ýaman-a ol ýeriň. Çaryklar gatasa, suwa basyp-basyp geýiberiň. (*Dosmuhammet başlyk soň ýeňsesine öwrülip, Sumsar waga ýüzlenýär.*)

Dosmuhammet — Getirdiňmi şol çaryklary?

Sumsar waga — Hawa, getireýinmi şu ýere?

Dosmuhammet — Getir!

Sumsar waga gidip, üç jübüt çaryk getirip berýär.

Ýaz-ly çaryklary alýar-da, gapa tarap ugraýar.

Ýazly — Asla bu zatlara ynanar ýaly däl. Hamala şol itli, paltaly waka hemmeleriniň ýadyndan çykan ýaly. Hiç kim bu zatlar barada meniň ýüzüme gelmedi, menden jogap soranam bolmady. Men jaýdan çykamdan soň gapydan uzaklaşman, ýaňky Patmanyň zzyndan göterilen gülki ýaly gülkä garaşdym. Hiç kim gülmedi. Men welin özümiň şu üç jübüt çaryk üçin çagyrlanyma henizem ynanyp bilemok.

Yşyk öçýär. Saz ýaňlanýar.

Ejeler işde, eneler işde,
Gojalar işde, çagalar işde,
Işde daň atandan gijän ýaryna!
Pis duşman tokundy seniň aryňa.
Orta atylanda Watan namysy!
Diňe ýeňiş, diňe ýeňiş dillerde —
Ýeňişde jemlendi, dünýäň namysy.

Yşyk ýananda Ýazlylaryň öýi, gijelik. Uly gelnejesi gijäniň gaýry bir wagty yralap, Ýazlyny oýarýar. — Ýazly, Ýazly!

Ýazly (*ol gözünü açan mahaly gelnejesiniň üstüne abanyp duranyny görýär*). — Hä, näme?

Uly gelneje — Babanyň-a haly pes. Kimdir birine garaşyp gözünü gapa dikip, ölüp bilmän ýatyr. (*Çykyp gidýär.*)

Ýazly — Men agşam işden gelen wagtyň uly gelnejem öýde ýokdy. Ol indi iki günden bäri Ogulnäz mama bilen dilden-agyzdan galyp, ölüm ýassygynda ýatan Doly babany saklaýardylar... Baba kimdir birine garaşyp, gapa gözünü dikýän bolsa, belli zat. Ol uruşda dereksiz ýiten ogluna garaşýandyr. Arkaýyn ölerim ýaly gelip, öýüne eýe bolanyny bir görsem diýýändir. Men ol ýerde gerekligimi bilip, dessine gözlerimi owkalaşdyryp, daş çykdy. Ol ýerdenem meni Söýüňla Donly babanyň aýal doganyny getirmäge ugratdylar.

Uly gelnejäniň keşbi — Howlugawer, Ýazly, tiz gidip, tiz geleweri. Belki, dogany demine yetişäýedä! Donly babanyň ýykylany bäri ýogsam ol bende-de şu ýerdedi-leý. Düýn bir yzyma-da aýlanyp geleşin diýip gitdi.

Ýazly — Ýol boýy men Donly baba bilen bagly pikirlerden başga hiç zadyň pikirini edip bilmedim. Her gezek ol Görogly begdir onuň kyrk ýigidi hakynda beletlik bilen gürrüň edende men öz ýanymdan Donly baba hem şonuň ýigitleriniň biri bolandyr diýip çak edýärdim. Donly babany diňläp, mahal-mahal bizem hyýalymyzda Gyrata atlanyp, Görogly begiň yzy bilen

Çardagly Çandybiliň daşyny gaban Hüňkaryň üstüne at salýardy.

Donly babanyň keşbi — Oglum, indi meniňem uly göçüň kerwenine dakylmaly müddetim geldi. Bu irde--giçde bolmaly zatdyr. Onsoňam ynsan doglan gününden bäri ynsan öz ölümünü boýnuna alypdyr...Hä, ýöne, arman, maňa Gök janyň bir gysym gumy miýesser etjek däl-dä. Ol habar-soragyň çäginde daşda bolara çemeli. Çykmadyk janda umyt bar, belki, bir gün yüze-de galkar. Dolanyp gazygyna-da geler. Şeýle bol-sun-da hernä... Oglum, seniňem şu bolşuň bolýar, jigitleriňi, gelnejeleriňi hor-homsy etmän geziber. Hemişe iliň, gowulygyň tarapynda bolsaň, ýalňyşmarsyň. Sürünibem ýörme. Ýöne Mele şeytan ýalylardan çekinibem ýörme-gin. Hakyň tarapynda bolsaň, biraz öte geçseň-de men bolmasamam gerek ýerinde arkaňy aljak tapylar. Haçan doglanyň parhy ýokdur. Nirede-de bolsaň, sen Göroglynyň ýigitleriniň birisiň. Çardagly Çandybile howp abandymy, gylyjyňy syryp basyber atyňa jüp gamçyny!..

Ýazly — Men Donly aganyň dogany bilen öwrülip gelen mahalym eýýäm boljak iş bolana meňzeyärdi, öýüň töwreginiň märekese köpelipdi. Başlaryna köne bürenjek bürenişen aýallar Donly babanyň ýatan jaýy bilen gamyş kepbe aralygyny zygyr-zygyr gatnap, bir zatlary mürdeşip maslahat edişyördiler. Iliň ýagşysyna-ýamanyna ýarap ýören Abdylly çolak, Gurt milise dagam eýýäm bu ýerdediler.

Nurlynyň keşbi — Inim, Donly baba-da şeýle boldumy? Ol gowy adamdy bende. Ýurt bähbidiniň

tarapynda bolup, ömür özüni Göroglynyň kyrk ýigidiň biri hasap edip gezenleriň bir şolam... Oglankak onuň gürrüni diňläp, bizem şol ýygyna goşulan ýaly bolardy. Ýok, goşulan ekenik. Ine bizem şol goşunyň sapynda Hüňkar goşunlary bilen döwşüp ýörüs... donly babanyň saralkalarynda sen biziň ýerimize-de, durmaly bolarsyň. Onuň diňe baba däl-de, öz serdarlarymyzdan galan iň garry töňnedigini hem unutmagyn!

Ýazly — Agam Nurlynyň keşbiniň häzir bu ýerde bolmajagyny maňa alada bilen duýduryp durşy ekeni. Men muny soň bildim. Donly babanyň jesedi çykarylan wagty ýaşulular häzir bu ýerde onuň ogly Gögün ýoklugyny ýatlaşyp, onuň ýakyn garyndaşy hökmünde tabydyň öňüni götermek maňa ynanyldy. Tabydy göteren wagty, ähli agram bir özüme düşýän ýaly iki dzym saňnyldap gitdi. Serdarlaryň biri bolup, olaryň ornuny tutmagyň kyn ýeri, soň görüp otursam, entek önde ekeni. Donly babany baýyrdaky gonamçylyga getirenimizden soň, onuň soňky jaýyny gazyp taýynlan adam üst başyny ala çaň edip, gabyrdan çykdy.

Gabyr gazyjy (*adamlara ýüzlenýär*). — Serdarlardan girip görjegin, göwne jaýlajagyňyz barmy?

Ýazly — Men birbada bu sözüň diňe özüme degişlidigine aň etmän, töweregime seretdim. Görsem serdarlardan bir özüm. Bir pursatlyk üşüşip, şeýle ýagdaýlarda «Sen dur, men öleýin» diýşip hajraw ýaly bolşup durýan serdarlaryň häzir bu ýerde menden başga birisi-de ýokdy. Men ol ýerde näme etmelidigimi bilmesem-de, serdarlaryň durmaly ýerinde durmak üçin

gabyra yöneldim. Ýöne Gurt milise: «Ýegen, sen dur!» diýip, çukura girmänkäm meni saklady. Soňam özi girdi-de, merhum üçin gazylan jaýda aýaklaryny uzadyp ýatyp gördi. Biziň töwereklerimizde bar bolan düzgüne görä, merhumyň jaýyna onuň ýakynlaryndan biriniň girip, ýatyp görmegi, göwnüne jaýlamagy adat eken. Men oglan bolamsoň, henize çenli öwlüýä baryp, adam jaýlap görmändim. Gurt milisäni synlap, aşak düşen bolsam, öz etmeli hereketlerimiňem gabyrda ýatyp görmek bilen bagly ekenligini gören mahalym, başymdan sowuk suw eňterilen ýaly birden hopukdym. Häzir gerek pursadynda olaryň bu ýerde ýoklugyny ýatlan mahalym agalarym ýene-de göz önüme geldiler.

...Olar häzir ot-ýalnyň içi bilen, okdurylyp barýan tanklaryň zyy bilen «Urra» gygyryşyp, duşman üstüne okdurylyşyp barýardylar.

Donly babanyň keşbi — Hüňkary yeňip, yigitler gaýdyp gelende bu öwlüýäde-de birimiz ýatyp diýip, Donly babaňzam ýatlaweriň, oglum!

Ýazly — Giçlik öýe gelen mahalym uly gelne-jemiň jigim Ýussujygy gujagyna alyp, arkasyny diwara berip perişan oturanyny gören wagtym, süňnüm bir ýakymсыz zady syzdy. Kakamdan ýa-da agam Nurludan bir erbet habar geläýdimikän diýip howpurgandym. Gelnejem biraz mundan öň haýsydyr bir zady ýüregine sygdyryp bilmän aglan bolarly. Ortada jynyň yşygy ýaly bolup öçügsi ýanyp duran çyranyň yşygyna men onuň gabaklarynyň biraz ýellenendigini hem gördüm. ...Ilki gelnejem bir zadyň üstünde bir-birleri bilen

hyňranşan bolmaga çemeli, şeýledir. Kiçi gelnejem häzir ýok, ol öýkeläp turup, öz jaýyna ýatmaga giden bolmaly. Ýussujyk meniň gelenimi görüp, ylgap gelip boýnumdan aslyşyp jidirdedi.

Ýusup — Ýazly kaka, Ýazly kaka, biziňkä öňki gelyän sakgally baba geldi.

Ýazly (*töweregi gözläp*). — Hany?

Ýusup — Ol gelnejem bilen heýläk... daş ýere gitdi. Ejemem aglady, gelnejemem meni gujaklap köp-köp ogşap aglady.

Uly gelneje — Gelnejeň-ä kakasy gelip, öýlerine äkitdi, ýaňyja gitdiler. Çykan bolsalar, ýaňy obadan çykandyrlar. Ýaňy gelyärkäň bir eşegaraba duşmadymy saňa?

Ýazly (*hopugyp*). — Näme üçin?

Gelnejem jogap ýerine gözlerini çygjardyp ýene hamsykdy. Başyma ahyrzaman gopany belli boldy. Men ylgap, daş dykdym. Uly gelnejemiň yzymdan bir zat diýip gygyranyny eşitsem-de, onuň näme diýenini seljermedim.

Obadan çykyp, ýene biraz ylgamsoň, men hol önde öz maýdalyna tykyrdap barýan arabany gördüm. Aý süýt ýaly aýdyň bolansoň, şol arabanyň zyznda oturanyň gelnejemdigini saýgarmak maňa kynam bolmady.

— Gelneje, gelneje!

Men şol ylgap barşyma iki gezek zowladyp-zowladyp gygyramsoň, garaňky tolkunyp giden ýaly boldy-da, araba saklandy. Men olaryň zyzndan ýetip, özümüň näme-nämeler edýänligimi unudyp, arabanyň zyznda

bir gysym bolup oturan gelnejemiň köwşüne ýüzümi goýup, ýalbaryp agladym.

— Gelneje, gitmesene, gelneje!.. Ynha, Döwlet kakamam geler!.. Aýlynyň daýysy öldi diýlenden soňam gelmedimi näme?.. Gelnejem gepläp bilmän, öüzüni gapdalyndaky düwünçegi berip, silkinip içigip-içigip aglady.

Ýazlynyň ýadyna gelnejesini goňşy obadan gelin edip getirilişi düşýär. Ýolda gelnaljylar ala şowhun bolşup gaýdyp gelyärler. Aýal-gyzlar arabada, birnäçeler gapdaly bilen ýöräp gelyärler. Gülüşýärler, degişýärler, aýdym aýdyşýarlar.

Dünýäň joşy gelipdir,
Ýigit hoşy gelipdir,
Ertir turjak kerweniň,
Kerwen başy gelipdir.

Öňden Döwlet Aýsoltany atlaz parça dolap söýüp buýsanyp, at önüne alyp baryar.

Ýazly — Arabany sürüp barýan gürzelek sakgally adam arabadan düşüp geldi-de, köpügörenligini edip, meni köşeşdirmek üçin göwünlik berdi.

Ýaşuly — Goý, ogul, aglama. Agaň geler, enşalla. Ana şonda sen bize söýünjilemäge gel, gelnejeňem şonda özüň bilen alyp gaýdyber. Ýa-da arabaly özüm getirer gidäyerin. Söýünaly bilen Gaplaň obaň arasy daş ýermi näme?! Oglum, sen erkek kişi ahyryn. Mert bol! — diýip, ýene bir zatlaram diýdi welin, yöne meniň birnäçe minutlap depme ker bolan gulaklarym onuň soňky söz-lerini eşitmedi.

...Näderimi bilmän, özümden barha daşlaşyp barýan arabanyň zyzndan seredip aglap galdym. Durmuş labyrynyň barha özümiň ýere sokup barýanyny duýup, agam Nurlynyň ýerine özümiň gitmedigime gynandym...

Nurlynyň keşbi — Inim, seniň ornuňda bolmagyň ýeňil däldigine düşüňärim... Wah, özümiziň birden-birimiz bolanlygymyzda bu agramlyklar saňa düşjekmi diýsene. Uruş, şol turdy-da nägehan. Ýöne gaýrat et, ýene bir azajyk gaýrat et, inim!..

Ýazly — Men baýyrda ýüzün düşüp ýatysyma aglap-aglap içimi sowatdym. Şundan soň birhili göwnüm giňänem ýaly boldy. Şeýle-de maňa maşgalanyň, iliň öňünde ejizlänimi mälim edip aglamak bolanok ahyr, men bir öýüň eýesi, türkmençilikde öý eýesiniň ejizlik etmegi söweşde serdaryň dyza çöküp, namartlamagy bilen deňeşdirilýär. Ýalazy meýdanda bolsa kim meni görýär. Öýdäkiler indi ýatşandyrlar diýip pikir edip, baýyrlaryň düýbünü ýalap akýan ýaba inip, ýüz-gözümi ýuwuşdyryp, özümi ele alamsoň, ýüzümi garaňka tutup, yzyna dolandym.

Ýazly — Pagta ýygymam indi aýaklap baryardy. Biziň ýgan pagtamyz, pagta saklanylýan saraýda dag bolup, seňner atyp durdy. Men biraz mundan öň Dosmuhammet başlygyň bu ýere ganar dykmaga iberenleriniň biri bolupdym. Wolkow diýen bir orus bolsa ganarlary öz «Palawtirkesi» bilen münder ýükläp, şähere çekýär. Menem ýatymlaýyn işläp, üç-dört gündenem bir gije öýe gelip ýatyp, ertirem ýene ony-muny iýer-içer alybam, irki araba bilen saraýa gaýdyp gelmeli. Bu

günem meniñ öye gelip, goşumy düwüp, ir bilen üstümden gelip, alyp geçjek araba garaşyp oturan günümdi. Bir-denem ýas-ýaňyja daşaryk «dyz» etmäge, ejesine bala-gynyň uçguryny çözdürip giden Ýussujygyň gidişi ýalam ýene basga düşüp, içerik girdi.

Ýussy (*howlugyp*). — Ýazly kaka, Ýazly kaka, biziň öyümize däli aýal gelipdir.

Ýazly — Ol näme işleýärkä daň bilen bu ýerde?

Gelneje — A bir aklyly üýtgän adamdyr-da. Ol bende näme etmelidigini, nirä gtimelidigini aň edip bilýän bolsa şeýdip ýörrermidi. Açdyr özem, bende. (*Soň ol dälä bermek üçin bir bölejik nan bilen, bir burum kak alýar. Ýussy Ýazly bilen daş çykýar. Däli aýal gapydan geçýän suwly goljygyň başynda oturyp, heşelle kakyp daş-töweregine suw seçeleyär.*)

Däli aýal (*suw sepip*). — Ana, ana, uçdy. Ana, ana, atlar tapyrdyk-tapyrdyk çapuşýar. Hyw-hana, hana gelyär ozup...

Uly gelneje — Ýazsoltan, senmi dogan? (*Soň elindäkileri uzadyp*) Al, dogan, şuny. (*Däli suw sepmesini goýup, ol zatlary alyp, begenendigini mälim edip ýylgyrýar. Gitmek üçin yzyna öwrülensoň, ýene birden öwrülip, Ýazly daga suw sepyär.*)

Uly gelneje (*tisginip*). — Waý, dogan, nädiberdiň. (*Däli keypihon ýylgyryp, aýagy ýeňläp, yzyna gidýär.*)

Ýazly (*iç gepletmesi*). — Meniň gaty gören zadym öz ynanmaýan zadyma, Aýsoltan gelnejemiň ynanmagydy. Barybir men henizem Döwlet kakamyň geljegine yna-

namok. ...Uly gelnejemiň bagtyna, meniňem, bütin maşgalamyňam bagtyna hälem Ýusup jan bar ekeni. Ýogsam, uly gelnejemem Saparguly düýeçiniň aýaly ýaly hasratdan akyly üýtgänleriň biri bolmagy-da gaty ahmaldy. Ýusubyň bar ýerinde bolsa hemişe oýun-gülkem, alada-da tapdyryp dur. Gelnejem öý işlerini edip ýörşüne Ýussynyň tükeniksiz berýän soraglarynyň käbirine «hä-hawa» berse-de, soňky döwür has-da ejesi bilen bäbek alanlara gidip, gutlap gelenleri bäri ol «Eje, bizem bäbek alayaly?» diýip, ýürege düşýärdi. Ejesi birki gezek «Bor, ol, bi» diýensoň ýürege düşüberse: «Men-ä bäbeksizem başymy çaramok» diýip, oňa abyr-zabyram edip alardy. Menem esasy öýe Ýusuby göresim gelip, onuň bilen oýnasym gelip gelyärdim. Ýusup janyň şu bizi guwandyrp, galkyndyrp, öz çagalyk dünýäsinde ýaşap ýörşüne ýurt üçin, uruş üçinem onuň nämeligini anyk bilmesemem, juda uly bir wajyp işi ýerine ýetirýänligine ynanyrdym.

*Saz ýaňlanyar. Yşyk öçýär. Ýaň sesi. Yşyk ýananda
Ýazlylaryň öýi.*

Ýazly — Bu günem meniň öýden habar almaga gelen günlerimiň biridi. Hemişeler käte bolşy ýaly ýene-de wagty bilen meniň gözlerime uky gelmedi. Kakamy, agalarymy göresim gelyärdi. Olaryň ýene-de töweregimi gallaşyp ýörmeklerini isleyärdim... Birdenem daşarda aýak sesi eşidilen ýaly boldy... Gulagyma eşidilen bolmagy hem mümkin. Men töweregi anyk eşitmek üçin gulaklap dymdym...

Ses — Ýazly, Ýazly!

Men näçe ünsli bolsamam, birbada ol sesiň kimiňkidigini tanap bilmedim. Onýança bir-ä pessaý ses bilen gelnejemiň ady tutulyp, gapy sähelçe itildi.

Ses — Jahan!

Ýazly — Men bu gezek bu sesi Mele şeytanyň sesine meňzetdim. «Bu haramzada indi meniň öýde bar-ýogumy anyklajak bolýarmyka? Pälini ýamana diken bolmaly, haramzada. Bu öý seniň ýalyň aýagynyň sekmeli ýeri däldir... Häzir men seniň bajyňy üwräýin». Men ojak başyndaky atyşgiri alyp, gapynyň önünde häzir boldum. Girdigem demir atyşgiri inderjek depesinden. Onýança, ol ses ýene gaýtalandy.

Uly gelneje — «Häh» diýip, tirsegine galyp, gapa tarap allaniçigsi bolup seredyär.

Ýazly — Işik açylan wagty ilki aý aýdyň gijäniň bir bölegi ak meýdan bolup, içerik girdi. Men gapynyň önünde esger geýimli, arkasy goşhaltaly agam Agamyrazyň duranyny gördüm. Tanadym-da, birdenem näme üçindir bilemok, onuň deri ysly köýnegine ýaplanyp, begenmegiň ýerine arka tapynyp, öýüň ýigitlerini ýatlap, möňňürüp aglap goýberdim. Indi maňa aglamak aýybam däl. Indi meni öýüň eýesi ejizläp dur diýip geňläbem bilmez. Meniň önümde öýüň hakyky eýesi, dört ýyllap gözümde uçan agam dur jyljyraklap...

Nurlynyň şol ýola salanymdaky keşbi meniň ýadyma düşdi. Onuň nazaryny okaýşym şu gezek öz göwnüme-de jaý boldy. Ol maňa: «Inim, seniň ornunda galmak,

iner ýüküni götermekdir, sen döz gelip, şol ýüki göterip biläýseň-ä» diýip, agalarça meni alada eden ekeni. Şol gije, agamyň gelen günü bu ýük ýene-de meniň gerdeninden düşdi.

...Orta atylanda Watan namysy,
«Dine Ýeňiş!
Dine Ýeňiş» — dillerde,
Ýeňişde jemlendi, dünýäň namysy!

Işledim...
Işledim ýadaman-arman,
Namys gazabyňa oç berýär eken!
Ajam bolsak, dok duşmany yeňdik biz,
Çünki eziz Watan güýç berýär eken!

Saz. Ýañ sesi. Ýuwaşlyk bilen yşyk öçýär.

SOŇY

REDAKTORDAN

*(Ýazyjy Agageldi Allanazarowyň eserlerini
okanymdan soň dörän pikirler)*

Agageldiler bilen telim ýyl Aşgabadyň ilersindäki «Nahalstroy» diýen ýerde goňsuçylykda ýaşan hem bolsak, men onuň döredijiligi bilen o diýen tanyş däl ekenim. Ýogsam, şol günler, şahyr goňşular Atamyrat Atabaýew, Nobatguly Rejebow, Kakabaý Gurbanmyradow, Agageldi Allanazarow, Oraz Ýagmyrow dagylar bolnup häli-şindi duşulardy. Goşgy okaşylardy, döredijilik barada söhbetler edilerdi. Şol söhbet, jedelleriň uly mekdep bolanlygy indi-indiler has aýdyň görünýär.

Ýanyoldaşym Atamyrat maňa hemişe deň-duşlarynyň döredijiligi barada pikir alşanymyzda Agageldi barada ýarym degişme bilen: «Ol edebiyatyň üstüne ýokardan inen» diýerdi. Bu gürrüňiňem döremegine men Agageldiniň desantçy goşunynda gulluk edip, paraşýutly asmandan inip gzymegidir öýderdim. Şol döwürlerde onuň «Ýedi däne» atly desantçylar barada ýazan kitaby hem meniň elime düşüpdü. Ýöne näme sebäp bolanyny bilemok, o-da okalman soňa goýlan zatlaryň biri bolupdy. Şol döwürler «Agageldi çagalar üçin gowy goşgular döredýär,

ol «Goja» diýen bir gowy hekaýa ýazypdyr» diýip eşidenim hem ýadymda. Agageldiniň döredijiligi bilen men ýaňy-ýakynlarda, onuň eserlerini redaktirlemek miýesser bolanynda ymykly tanyşdym. Maňa ilki bilen onuň «Düwlen» romanyndaky nemes gyzy Bertanyň ykbaly — onuň türkmen ýigidine bolan uly söýgüsi örän uly täsir etdi.

Dogrusy, Allanazarowyň eserlerine bolan «işdämi» hem şol açan ekeni. Şeýlelik bilen onuň ýazan «Ojak» romanydyr powest, nowellalary, hekaýalary meniň soňky döwürde halap okan eserlerim boldy. Bu bolsa meniň ýazyjynyň möwç urýan tolkunly döredijilik ummanynda höwes bilen ýüzmegime sebäp boldy.

Agageldi Allanazarowyň eserleri hakda redaktor hökmünde özümde galan täsiri bir söz bilen aýtmaly bolsa, oňa ussat ýazyjy diýip arkaýyn aýdyp bilerin. Sebäbi ol haýsy zat hakda bolsun, uly hakda bolsun, kiçi hakda bolsun, tapawudy ýok, näme hakda ýazsada, şol zady şu Watan, şu toprak, şu adamlar bilen bir bitewi zat hökmünde baglanyşdyryp bilýär. Bu onuň ussatlygyndan nyşan. Millilik — Agageldiniň ähli eserleriniň sütüni. Okap otyrkaň hemişe gözün önünde türkmen ojağyna mahsus bolan birek-birek bilen mährem gatnaşyk, gaýyn bilen gelniň arasynda, gelin bilen ýüwürjiň arasynda, rysgal-döwletli ojağy özünüň abaý-syýasaty bilen, ugurtapyjy dili bilen aýlap oturan köpügören mährem enäniň keşbi, urşa giden agalarynyň zyznda bir maşgaladan erkek göbekliden ýeke özi galan ýetginjegin mährem gelnejeleriniň göwünlerini

göterjek bolup hozanaklap ýörşi... juda täsir galdyrýar. Bu zatlar, gahrymanlar, goý, uly adamlar bolsun, çaga ýa ýetginjek bolsun, tapawudy ýok, olaryň diňe türkmenlerdigini, şu Watanyň, şu topragyň ogullardygyny görýärsin, guwanýarsyň. Senem özüňi şolaryň arasynda öz hossarlaryň arasynda ýaly duýýarsyň.

A. Allanazarowyň eserlerinde meni aýratyn haýran galdyran zat onuň beýan edýän wakalaryna juda beletligi. Ynha, seniň üçin gum-gukluk bolup, tebsiräp ýatan aňyrsy-bärsi görünmeýän Garagum çöli. Ýazyjy munuň her bir otuna-çöpüne «dil bitirip», belentli-pesli alaňlarynda çölünň ähli jandarlary bilen «dil tapyşyp» şeýle gyzykly ertekiler dünýäsini juda beletlik bilen janlandyrýar weli, hut şol ýere gidip ýaşaberesiň gelyär. Ýa bolmasa uç-gyraksyz çyrypynyp ýatan deňiz hakda edil ynsan durmuşyny beýan edýän ýaly, bir topar wakalaryň içine girip, tebigatyň döreden ähli täsinlikleriniň biri-biri bilen aýrylmaz baglanyşyklydygyny hut deňiz durmuşynda okyjynyň dünýäsini agdar-dünder edip beýan edýär.

Gözüetimi giň ýazyjynyň proza eserlerini redaktor hökmünde okamadyk bolanlygymda, onuň maňa şeýle ýakyn, şeýle mähriban bolup galan gahrymanlaryny hiç-haçan görmezdim. Şu gahrymanlar meniň üçin iň ýakyn adamlar bolup galdylar.

Türkmen ojagyňyň mukaddesligi, türkmen ojagyndaky mährem gatnaşyk inçeden yzarlanyp, her bir gahryman öz hereketi bilen, ruhy bilen okyjyny terbiýeleýär.

Çeper edebiyatyň esasy borjy bolsa, meger, şu bolsa gerek.

A. Allanazarowa çagalaryň bagtyna dörän şahyr hökmünde-de uly hormat goýulýar. Sebäbi onuň çagalar hakdaky goşgularynyň köpüsünde şol bir dogumlyja, bilesigelişi, batyrgaýja, kiçijikligine garamazdan şeýle namysjaň bir mähriban oglanjyk öz görüm-görelde bilen, mähremligi bilen, öz deň-duşlaryna görelde bilen okyjylaryň arasynda terbiýe mekdebini geçip yör. Ol durmuşyň, tebigatyň ähli ajaýyplyklaryny, ähli syr-laryny özüçe görýär, özüçe şekillendirýär, özüçe açyp berýär. Watana söýgüsini beýan edende biziň Türkmenistan Watanymyzdan başga ýerde şeýle ajaýyp ýurduň dünýäň hiç ýerinde ýokdugyna, munuň ene-ata ýaly ýeke-täkdigine, hiç zat bilen çalşyp bolmajakdygyna diňe bir ynanmag-a däl, bu mähriban Watan seniň kalbyňda öňküdenem has beýgelyär.

Dogrudanam, çagalar hakdaky gowy goşgularyň diňe bir çagalara gowy täsir etmän, uly adamlary hem biparh goýmaýandygyny Agageldiniň goşgularynyň mysalynda görmek bolýar. Çünki goşgularyň umumy ruhy sagdyn hem arassa, edil türkmeniň özi ýaly sähraýy hem mähirli. Şol bir wagtda-da islendik halkyň okyjylaryny oýlandyryp, haýran galdyryp biljek derejede.

Meniň Agageldiniň ýazyjylyk bagtyna gözüm gidýär. Ol döredijilik babatda gürrüň edende, aňyrsy daşgynly derýa deýin, deňiz deýin joşup, daşyp, özünden çyk-masy bar.

Agageldi Allanazarowyň döredijiligi bilen ýakyn-
dan tanşyp, men hakyky zehine ak patanyň aňyrdan
berlendigine göz ýetirdim. Sebäbi hakdan halatly bol-
masaň döredijilikde beýle mynasybetli dünýäni döret-
mek aňsat däl.

Ýanyoldaşym şahyr Atamyrat Atabaýewiň «Agagel-
di edebiýatyň üstüne asmandan indi...» diýen, gepiniň
degişme däl-de hakykylygyna hem men Agageldiniň
eserlerini redaktor bolup okanymdan soň onuň hakykat-
danam şeýledigine göz ýetirdim.

*BIBI ORAZDURDYÝEWA,
şahyr. Redaktor.
15.12.2008 ý. Aşgabat.*

AWTOR BARADA KELAM AGYZ

Agageldi Allanazarow 1948-nji ýylda Tagtabazar etrabynyň Marçak obasynda dünýä inýär. Ol 8-nji synpy gutaryp, Marynyň mugallymçylyk mekdebinde okuwyny dowam etdirýär. Bir ýyl Mary şäherindäki 6-njy orta mekdepde başlangyç synp mugallymy bolup işleýär.

1969-1971-nji ýyllar aralygynda ol desantçy goşun bölümünde gulluk edýär. Harby gullukdan soň, Moskwanýň M.Gorkiy adyndaky edebiyat institutyna okuwa girýär we ony tamamlap, 1976-njy ýylda Aşgabada gelip, «Türkmenistan» neşirýatynda redaktor bolup işe başlaýar.

Ýedi ýyl bir egne şu neşirýatda redaktorlyk edýär.

1983-1988-nji ýyllar aralygynda Agageldi Allanazarow Türkmenistan Ýazyjylar birleşmesiniň Çeper edebiyaty ýaýradyjy ederasynyň başlygy bolup işleýär. 1998-nji ýylyň maýynda ol Baş redaktor bolup öňki işlän Türkmenistan« neşirýatyna dolanyp gelyär. 1992-nji ýylda ol Türkmenistanyň Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky neşir işleri boýunça Komitetiň başlygynyň orunbasarlygyna belleniýär. 1995-nji ýyldan 2001-nji ýyla çenli «Türkmenistan» neşirýatynyň başlygy bolup

işleýär. 2001-nji ýylda Türkmen döwlet kitap palatasynyň başlyklygyna belenilýär.

2004-nji ýyldan bäri ol Türkmen döwlet neşirýat gullugynyň neşir işleri bölüminiň başlygynyň işini, Kitap palatasynyň işleri bilen utgaşdyryp alyp barýar.

Agageldi Allanazarow döredijilik işine mekdepde okayan ýyllarynda başlaýar. 1964-nji ýylda onuň „Us-sanyň jogaby» atly goşgusy we „Lageriň sährasy» atly hekaýasy „Mydam taýýar» gazetiniň şol bir sanynda çap edilýär. Maryda okan ýyllary onuň goşgulary metbugat sahypalarynda ýygy-ýygydan peýda bolup ugraýar. Agageldini Moskwanyň Edebiýat institutyna getiren hem onuň şol eser ýazmak arzuwy bolýar.

Institutyň soňky kursunda okap ýörkä Aşgabatda onuň „Günüň öyi», Moskwada „Çal, tüýdügim» atly çagalara niýetlän kitapçalary bir ýylda çap edilýär.

Häzir Agageldi Allanazarow „A» ýazyýan», „At gaýraty», „Üç murtlak kapitan», „Ertekiler», „Şadyýan harplyk», „Şol bir gezek uçan it», „Çölün deňiz günleri» ýaly çagalara niýetlenilip döredilen, şeýle hem „Ýedi däne», „Iner ýüki», „Çat açan menzil», „Söýgi pursatlary», „Ýoldan gelen hat», „Gyratyň howalasy», „Kalbyma we alysa syýahat», „Ojak» ýaly türkmen dilinde neşir edilen 30-a golaý kyssadyr goşgular kitaplarynyň awtory. Onuň eserleri dünýä halklarynyň hem ençemesiniň dilinde neşir edildi.

Agageldi Allanazarowyň „Ýedi däne», „Çat açan menzil», powestleriniň esasynda iki sany çeper film döredildi. Onuň „Nilkiniň doglan günü», pýesasy teatrlaryň ençemesinde goýuldy.

Mazmuny

POWESTLER

Kalbyma syýahat.....	4
Çölün deňiz günleri	203

NOWELLALAR

Gaýgysyz Atabaýewiň ogullary	255
Reksiň ýalagy	259
Telwas şapagy	278
Prometey	291

HEKAÝATLAR

Baýdak	300
Iň oňat oba	302
Kapitan	303
Şahyr	306
Güýçli	310
Gija galyp gelen oglan	313
Ilkinji başlik	318

ERTEKILER

Mähekdaş	323
Altyn jaňjagaz	325
Tilkiniň ýüz birinji sapalagy	327
Ýüzüni nurana-da gördüm-le	329
Hadysa	330

ÝAZYJY AGAGELDI ALLANAZAROWYŇ DÖREDIJILIK DÜNYÄSINDEN SÖHBET AÇÝAN MAKALALAR, SYNLAR, GOŞGULAR	334
--	-----

ÝAZYJY AGAGELDI ALLANAZAROWA BAGYŞLANYP ÝAZYLAN ŞYGYRLAR

Arça	527
Çölüň deňiz günleri.....	529
Agageldi Allanazarowyň «Kalbyma hem ayslara syýahat» kitabyny okap	530
Agageldi Allanazarowyň 60 ýaşy mynasybetli gutlag goşgusy	532
Şahyr hem ýazyjy dostum Agageldi Allanazarowa.	534
«A» nähili ýazylýar?	536
Agageldi Allanazarowa	537
60 ýaşly «A» ýazyýan oglanjyk.....	538
Agageldi sahyr	540
Ömrümiziň bahary	542
Agageldi akgamyň!	544
Agamyň ogly	546

PÝESA

Iner ýüki.....	549
Redaktordan	590
Awtor barada kelim agyz.....	595

Agageldi Allanazarow

KALBYMA SYÝAHAT

Powestler, nowellalar, ertekiler, bagyşlama
makalalar, goşgular...

Redaktor: *B. Orazdurdyýewa*

Dizaýn: *T. Aslanowa*

Ýygnamaga berildi: 12. 09. 2006 ý.
Çap etmäge rugsat edildi: 18. 11. 2008 ý.
Möçberi 60x84 1/16. Çap listi 37,5.